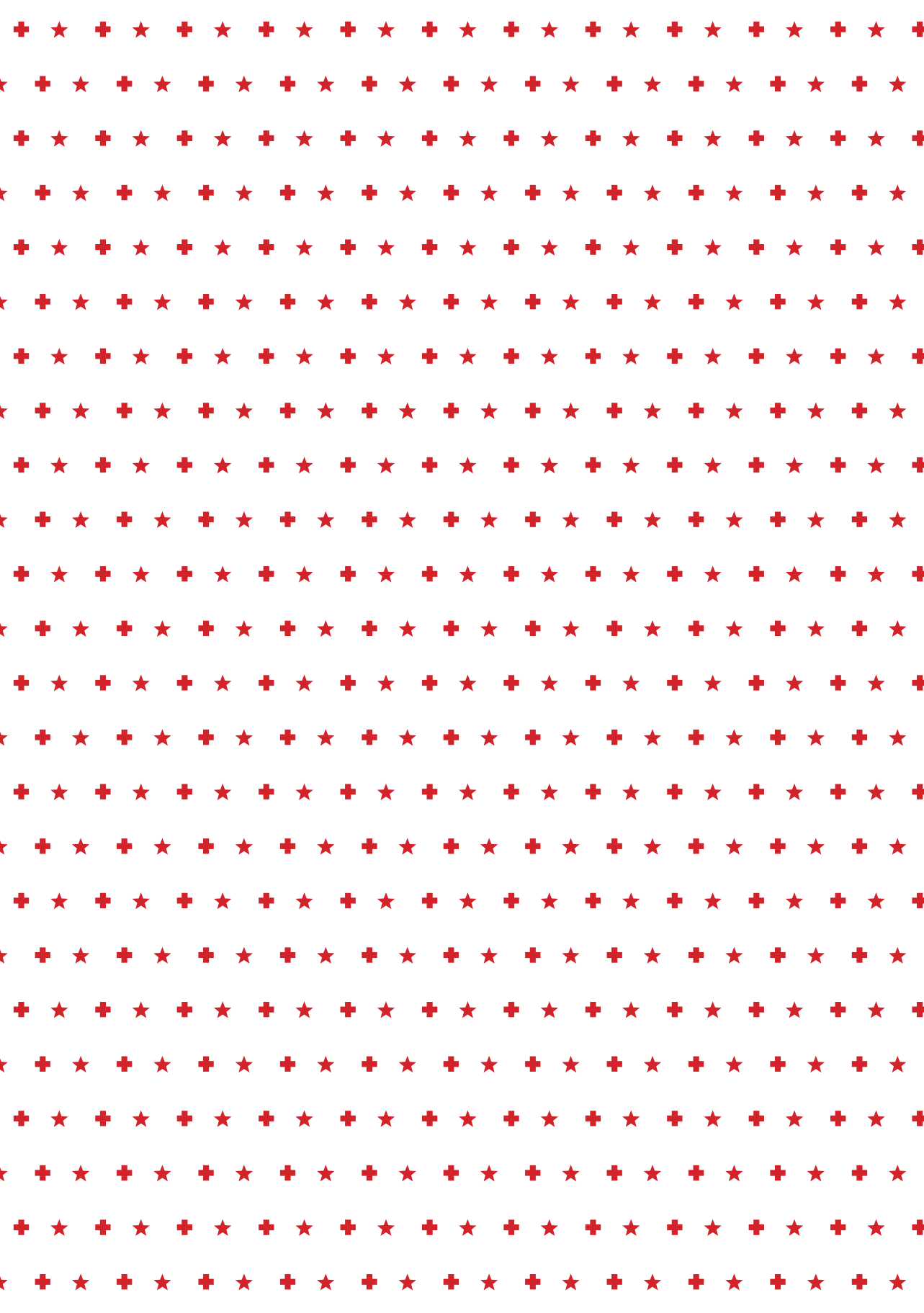

Jelka Peterka, Rok Uršič

Čas človečnosti

Partizanske sanitetne postaje med
narodnoosvobodilnim bojem v Posočju

Jelka Peterka, Rok Uršič

Čas človečnosti

**Partizanske sanitetne postaje med
narodnoosvobodilnim bojem v Posočju**

Tolmin, 2016

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.473)"1941/1945"
356.3:61(497.73)"1941/1945"

PETERKA, Jelka

Čas človečnosti : partizanske sanitetne postaje med narodnoosvobodilnim
bojem v Posočju / Jelka Peterka, Rok Uršič ; [fotografije Rok Uršič ... et al.].
- Bovec ; Kobarid ; Tolmin : Združenje borcev za vrednote NOB, 2016

ISBN 978-961-6681-45-2

1. Uršič, Rok, 1946-

284138496

UVOD

Vsebina pričujoče knjige zbira, dopolnjuje in na novo odkriva nekatera dejstva o partizanski saniteti na ozemlju med Goriškimi brdi (v nadaljevanju Brda) in Vršičem med narodnoosvobodilnim bojem (v nadaljevanju NOB) v letih 1941 do 1945. Kaže na skrb za človeka, ki je v boju s sovražnikom ostal nemočen in je bil odvisen od pomoči tovarišev. V letu 2000 je izšla knjiga Jelke Peterka *Kambreško - Srednje z vsebino lokalnega pomena*, ki opisuje dogodke iz druge vojne v vaseh ob naši zahodni meji, ki danes spadajo v Občino Kanal ob Soči. Opisane so tudi partizanske sanitetne postaje (v nadaljevanju SP), ki so v času NOB delovale na območju Kambreškega. Partizanski major in upokojeni generalmajor Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA) Franc Črnugelj - Zorko je avtorico nagovoril, naj opiše še druge SP, ki so tedaj obstajale in delovale v porečju reke Soče na območju sedanjih občin Brda, Kanal, Tolmin, Kobarid in Bovec. Franc Črnugelj - Zorko je opravljal vodstvene funkcije v nekaterih partizanskih enotah na Primorskem od marca 1943 do konca vojne in je spoznal vsa območja Brd, severne Primorske, Beneške Slovenije (v nadaljevanju Benečija) in Rezije. Je avtor treh od štirih delov monografije Briško-Beneškega odreda (v nadaljevanju BBO), ki so izšli pod naslovom *Na zahodnih mejah*. Umrl je jeseni 2013. Njegova beseda je bila največja spodbuda za nastanek tega dela.

Več kot pol stoletja po končani drugi svetovni vojni je bilo zbiranje podatkov težko delo. Ne toliko iz pisnih virov Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani, Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Tolminskega muzeja in iz raznih člankov in knjig, v katerih so bile te sanitetne postaje že delno opisane, pač pa od neposrednih pričevalcev tistega časa, ki jih ni več veliko in tudi njihov spomin ni več čist in zanesljiv. Svoje spomine na potek bojev in dogodkov so podajale številne priče, zato so si opisi ponekod podobni, vendar je vsak izmed sodelujočih borcev nek doživljaj doživljal in zaznal po svoje. V virih in pričevanjih so sicer večkrat navedeni nasprotujoči si podatki, a uporabljeni so tisti, ki sva jih ocenila za najbolj verodostojne.

Sanitetne postaje so opisane z upoštevanjem vseh znanih podatkov. Prikazano je delovanje naslednjih SP: Pod skalco nad vasjo Doblar, pod vasjo Čadrg ob reki Tolminki, Slovenske vojaške partizanske bolnišnice (v nadaljevanju SVPB) Svoboda in njenega okrevališča Jakopič v Brdih, SP Vršiček ob izviru reke Tolminke, SP pod Krnom, pri Breginju, na pobočju Matajurja nad vasjo Sužid, v dolini rečice Knežce, na Šentviški planoti in na pobočju Kanina nad vasjo Žaga. Nekaterim opisom so priloženi sezname zdravljencev. Opisi iz knjige *Kambreško - Srednje* so v pričujočem delu dopolnjeni z novimi podatki, posebno za sanitetno postajo št. 9 Pod skalco nad Doblarjem. Dodatne podatke sva pridobila po letu 2008, ko sta krajevna organizacija Zveze borcev za vrednote NOB Ročinj in Društvo vojnih invalidov severnoprimorske regije ob 65-letnici poboja ranjencev organizirali spominsko prireditev, ki je postala tradicionalna in je kraj tragedije obiskalo mnogo ljudi. O tragediji je pisalo v medijih in oglašili so se posamezniki z novimi podrobnostmi, ki so, povezane v celoto, dodatno osvetlile dogajanje.

Čeprav se čas odmika, se bo morda še pojavila kakšna nova informacija ali pa popravek zapisanega.

V knjigi so tudi drugi zapisi, ki se ne tičejo neposredno SP, temveč prikazujejo težko življenje ljudi pod okupatorjevim režimom in tako osvetljujejo celovitost dogodkov okoli SP. Zaradi razumevanja razmer, v katerih so delovale SP, so z drugačno, *ležečo pisavo (kurzivo)* opisane tudi nekatere vojaške operacije partizanske vojske in širši dogodki, ki so vplivali na njihovo delo.

Še nekaj besed o poimenovanju SP. V spominih borcev, ranjencev, osebja, kakor tudi terencev in kurirjev ter na koncu knjige navedenih virih so poimenovanja SP različna. Včasih jih imenujejo sanitetne postaje, postojanke, sanitetni oddelki, bolnišnice, bolnice ipd. glede na pomembnost, število lečečih bolnikov oziroma ranjencev in zasedbo strokovnih moči. Dr. Aleksander Gala - Peter, rojen leta 1916 v Mariboru, po prihodu na Primorsko marca 1943 sanitetni referent štaba Primorske operativne cone, jih je imenoval sanitetne postaje in jih označil s številkami. Kasneje se je ime bolnica uporabljalo le za največji, in sicer Franjo in Pavlo, ter za centralno bolnišnico na desnem bregu Soče, ki je najbolj poznana pod imenom Svoboda. V knjigi je ohranjeno poimenovanje dr. Gale.

Na tem mestu se lepo zahvaljujema vsem, ki so kakorkoli pripomogli k ohranitvi spominov na težko preteklost vojnih dni. Posebna zahvala prvemu recenzentu Francu Črnuglju - Zorku, za tehnično pomoč pri delu Pavletu Peterki in njegovemu sinu z dekletom. Zahvaljujema se vsem sodelavcem, ki so pomagali zbirati podatke o posamezni sanitetni enoti, njenih organizatorjih, osebju, ranjencih, poteku dogodkov in drugih dejstvih, povezanih z njo. Zahvala tudi sorodnikom omenjenih oseb, ki so odstopili fotografije, objavljene v tej knjigi. Zahvala tudi dr. Borisu Mlakarju za dodatno gradivo in popravke, dr. Branku Marušiču za dragocene pripombe in lektorici Antoniji Zorjan, ki je poslovenila marsikatero nerodnost.

1.

PARTIZANSKO ZDRAVSTVO

Po oceni dr. Pavla Lunačka se je v Sloveniji med NOB zdravilo v zasilnih bolnišnicah, narejenih iz šotorskih ponjav, v votlinah pod previsnimi stenami, jamah, hišah, največ pa v lesenih barakah s pogradi približno 22.000 partizanov in drugih prebivalcev. Objekti so bili skriti v gozdovih in ležišča preprosta. Borci so praviloma vedno ležali oblečeni, da bi se lahko umaknili, če bi jih sovražnik presenetil. Ležišča so bila prekrita s plastjo smrekovih ali drugih vejic, praprotjo ali slamo. Za vzglavje so imeli svoj nahrbtnik. Po vsej Sloveniji je delovalo več kot 240 bolnišničnih enot s približno 5.000 ležišči, v njih je delovalo 244 zdravnikov, zdravnic in zobozdravnikov od 757, kolikor jih je bilo na začetku vojne na območju današnje Slovenije, 38 medicinskih sester od okoli 60, čez 3.000 priučenih bolničark in bolničarjev ter 260 študentov in študentk medicine od 350, kolikor jih je bilo vpisanih na začetku vojne na medicinsko fakulteto v Ljubljani. Padlo je 54 študentov in študentk kot tudi 45 zdravnikov in zdravnic, 8 medicinskih sester in tehnikov ter 283 bolničark in bolničarjev. Ni znano, da bi tolikšen delež zdravstvenih delavcev kjerkoli sodeloval v odporu proti okupatorju (1).

Najbolj znani partizanski bolnišnici na Primorskem in tudi v Sloveniji sta SVPB Franja, ki je delovala v soteski Pasice potoka Čerinščica blizu Cerknega pod vodstvom dr. Franje Bojc, in SVPB Pavla, ki je delovala v bližini Mrzle Rupe v Trnovskem gozdu pod vodstvom dr. Pavle Jerina. Bolnišnico Franjo je ustanovil partizanski zdravnik dr. Viktor Volčjak iz Žirov, prvi sanitetni referent v štabu 9. korpusa, prej sanitetni referent v 31. diviziji, s pomočjo terencev – domačinov, ki so za njeno lokacijo predlagali skrivni kraj v soteski. Pri ustanovitvi SVPB Pavla je največ sodeloval dr. Aleksander Gala - Peter, ki jo je do 14. oziroma 20. februarja 1944 tudi vodil. Dr. Gala je bil prvi partizanski zdravnik na Primorskem, ki je 4. marca 1943 prišel z Notranjske v partizanski tabor na Brinov grič, na rob črnovrške planote, in postal sanitetni referent 2. operativne cone, Primorske. Dr. Gala je po ustanovitvi SVPB Pavla postal upravnik bolničarske šole 9. korpusa in skupaj z dr. Bogdanom Brecljem vodil 12 od 14 tečajev za bolničarke in bolničarje v vasi Jagršče in Cerknem. V teh 14-dnevnikih tečajih se je 213 tečajnikov (110 deklet in 103 fantje) usposobilo za bolničarje. Zadnja dva tečaja je vodil dr. Davorin Valenti (120). Vojna oblast 9. korpusa, ki je pokrivala zaledne potrebe partizanskih enot in deloma tudi krajevne potrebe prebivalstva, je bila ustanovljena 1. julija 1944. V njenem sklopu je deloval sanitetni odsek in februarja 1945 je dr. Gala postal načelnik tega organa. SVPB Franja je bila namenjena ranjenim partizanom z območja delovanja 31. divizije, torej iz severne Primorske in Gorenjske, SVPB Pavla pa za ranjence iz območja 32. divizije, po 31. januarju 1944 preimenovane v 30. divizijo, to je iz južne Primorske. Ta delitev ni trajala dolgo, saj sta obe bolnišnici postali korpusni in sta sprejemali ranjence iz vseh enot, ki so delovale na območju 9. korpusa. Nemška vojska je prišla večkrat v bližino obeh, a ju ni nikoli odkrila. Obe sta začeli delovati v januarju 1944, osebje pa je ranjence v bližnjih vaseh negovalo že prej (2, 3). Tako se je okoli 50 ranjencev Gradnikove brigade, ki se je vrnila z Dolenjske, pred ureditvijo barak za bolnico Pavlo, zdravilo od septembra 1943 po hišah v Gorenji Trebuši. Negoval jih je samouk Leopold Brezavšček, domača dekleta in žene so po njegovih navodilih prinašale zdravila iz Gorice, zbirale zanje obleko in hrano. Pri Matildi Hvala se je zdravilo 16 ranjencev, pri Ivani Sedej 19, v drugih hišah manj (107). Pred ustanovitvijo

Pavle in Franje so posamezne partizanske enote in kurirske postaje ustanovljale manjše SP ali zavetišča. Ko je prišel dr. Gala na Primorsko, je napisal odredbo, ki jo je 18. marca 1943 izdal štab 2. operativne cone, Primorske. Odredba je nalagala štabom bataljonov, naj ustanovijo za svoje potrebe vsaj eno tajno bolnišnico. Nekatere so res vzpostavili štabi enot, večinoma pa kurirske postaje. Do junija 1943 je bilo na severnem Primorskem ustanovljeno sedem, od junija do kapitulacije Italije pa še tri SP. 6. julija je bilo v sedmih SP 61 ranjencev in bolnikov, od teh 8 težko ranjenih ter 22 strežnega osebja (147). Tudi kasneje, ko sta centralni bolnišnici že delovali in sta bili dokaj oddaljeni od partizanskih akcij na desnem bregu Soče in na Bovškem, je sanitetni odsek 9. korpusa tam ohranjal mrežo manjših SP, s katerimi je pokrival vsa območja delovanja na svojem zahodnem delu. Te SP je v letu 1944 združil v tretji centralni bolnišnici, najpogostejše imenovani SVPB Svoboda, ki je imela okrevališče Jakopič v Brdih. Do kapitulacije Italije so te SP sprejele okoli 250 ranjencev in bolnikov (4). Te SP nima jo številke po vrstnem redu ustanovitve oziroma začetku delovanja, pač pa po vrstnem redu, kot jih je obiskal ali nameraval obiskati dr. Gala, ki navaja naslednje oznake teh enot oziroma SP: št. 1 Gladke skale pri Idriji, št. 2 Oblakov Vrh, št. 3 Male Vrše nad Čepovanom, št. 4 v Žlebeh pri vasi Pečine, št. 5 v Kneški grapi, št. 6 pod Čadrgom, št. 7 pod Krnom, št. 8 na Matajurju, št. 9 Pod skalco pri Doblarju in št. 10 na pobočju Kani na (4). Te oznake so ohranjene tudi v pričujočem delu. Prve tri je vključila v svoj sestav bolnica Pavla in so podrobno opisane v knjigi Pavle Jerine Lah *Bolnišnica Pavla* (2), ostale so opisane v tem delu. Poleg tako oštevilčenih SP in SVPB Svoboda sta opisani tudi SP pri Robidišču in kasneje na Miji, ki je nastala po pohodu 30. divizije v Benečijo, in SP Vršiček, ki je nastala avgusta 1944 po boju Gregorčičeve brigade na Rdečem robu. Obe sta sodili v sklop SVPB Svoboda. Med SP sodi tudi C 401 nad Breginjem, ki ni nikoli delovala. V enotah SVPB Svoboda so se zdravili borci in ranjenci različnih narodnosti. Večina je bila Slovencev, veliko je bilo Italijanov, pripadnikov garibaldinskih enot, nekaj borcev Ruskega bataljona, ameriških letalcev, borcev iz drugih predelov Jugoslavije in tudi Angležev, Poljakov, Slovakov, Čehov in še kak Francoz, Nemec ali pripadnik drugega naroda. O večini teh imamo le ustna pričevanja.

Partizansko zdravstvo je bilo nekaj posebnega. Podobna organizacija ni znana v nobenem drugem odporiškem gibanju v Evropi. Bolnica Franja je edinstvena na svetu in je zato slovenski in svetovni kulturni spomenik. In še eno posebnost je treba omeniti. Dr. Edvard Pohar - Brko, v letu 1943 sanitetni referent Gorenjskega odreda, kasneje pa sanitetni referent štaba 9. korpusa, je kot del sanitete 9. korpusa ustanovil letečo kirurško ekipo v 30. diviziji - korpusno kirurško ekipo (KKE), ki je začela delovati na terenu septembra 1944, ko je na Primorsko prišel dr. Franci Derganc. Štela je od 6 do 10 mož, njen vodja je bil dr. Derganc, njegov pomočnik je bil Čeh, dr. Edmund Kadlik. V ekipi sta bila instrumentalista Danilo Šuligoj z Mosta na Soči in Silva Nabergoj - Štefka, bolničar Miha Tolar - Zoro in drugi. Skupina je na desetih poteh po območju 9. korpusa in na 17 mestih opravila 416 operacij, 118 kot kirurška ekipa v obeh centralnih bolnicah Franji in Pavli, druge po bolnišnicah ali na lokacijah 8-10 km za bojno črto skupaj z divizijskim previjališčem. Delo je potekalo v težkih razmerah brez prave luči, v kmečkih hišah, šotorih, pod vedrim nebom. Rešili so marsikatero življenje (5, 80, 114).

Slovenska partizanska vojska je imela v sklopu sanitetnega oddelka Glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (v nadaljevanju NOV in POS) lekarniško (apotekarsko) sekcijo, od sredine leta 1944 14 lekarn, skladišč sanitetnega materiala in zdravil. Imenovala so se terenske apoteke – TA. Delovale so tajno, v njihovo oskrbo so bili vključeni predvsem terenski aktivisti. Pokrivale so celotno območje od Štajerske in Koroške do Primorske, Notranjske in Dolenjske. Na območju 9. korpusa je delovala TA Jug (TAJ) na več lokacijah v Trnovskem gozdu, najdlje v bližini Predmeje, TA Centrala ali CA Nevenka (TAC) med zaselkom Gačnik na Vojškarski planoti in Dolenjo Trebušo, TA Sever (TAS) nad Zalim Logom v bližini Davče. Januarja 1945 so potekale priprave za ureditev TA Zahod (TAZ) tudi v Brdih, predvsem zaradi vzpostavitve preskrbovalne poti za sanitetni material in zdravila iz Furlanije (6).

Poleg SP, ki so bile vezane na neko ozemlje, po katerem so se morale seliti zaradi sovražnih aktivnosti, pri tem pa vendarle ostajale na svojem območju, so večje partizanske enote imele premične bolnišnice, ki so se premikale z enotami in štabi. V teh so bili ranjenci iz spopadov, ki so potekali pred kratkim in jih enota še ni mogla oddati kaki bolnišnici, in tisti lažji ranjenci, ki so se lahko sami premikali in za katere so bolničarji predvidevali, da se bodo lahko v krajšem času ponovno vključili v borbene aktivnosti. Imenovali so jih premične ali pokretne bolnišnice in med take so v začetku delovanja šteli tudi nekatere tukaj opisane SP.

V drugi polovici leta 1944, ko je zelo dobro delovala zaledna organizacija 9. korpusa, imenovana Vojna oblast, so bili pri vodstvih posameznih vojnih območij in pri nekaterih poveljstvih, komandah mest (v nadaljevanju KM) oblikovani sanitetni odseki. Ti so skrbeli za zdravje prebivalstva na območjih, ki so jih pokrivali ti organi in so bili pod kontrolo partizanskih enot. Ti so pomagali oskrbeti tudi borce iz spopadov, potem pa so jih prepuščali SP. Tako je imela komanda kobariškega vojnega področja (v nadaljevanju KVP) sanitetni odsek in sanitetnega referenta dr. Milana Gregorčiča, ki je nasledil dr. Karla Rutarja, rojenega leta 1904, svojo premično bolnišnico za lahke ranjence, bolničarje, higienike in politkomisarja Leopolda Jazbeca. Dr. Karel Rutar je bil sprva sanitetni referent v vodstvu TVP. V odseku so bili še apotekarka Marija Brezec, referent za higieno Jožef Taroš, bolničarka Rina Rozet, sanitetni kontrolor Šemole in intendant bolnišnice Stanislav Berlot - Urs iz Ajbe, rojen leta 1907 (30). V poročilu narodnoosvobodilnega odbora (v nadaljevanju NOO) za Severnoprimorsko okrožje je dne 23. septembra 1944 navedeno, da v okrajih Kal-Kanal in Čepovan-Grgar dela 48 krajevnih in 6 okrajnih bolničarjev. V okraju Čepovan-Grgar je bilo 5 vaških lekarn. Tolikšno število bolničarjev je bilo rezultat tečajev, ki jih je vodil dr. Gala. Delovali so v dezinfekcijskih, razuševalnih postajah in vaških lekarnah. Ena takih dezinfekcijskih postaj je bila v hiši Blaža Gerbeca v Kanalskem Vrhu; njegova hči Srečka je znala za silo obvezati ranjenega partizana. Poleg teh bolničarjev so za zdravstvene razmere v okrožjih skrbeli tudi na novo izvoljeni tričlanski odbori Rdečega križa (v nadaljevanju RK), ki jih je imel vsak krajevni NOO (120). Jeseni 1944 in spomladi 1945 je obstajala nevarnost širjenja pegavice, pegavega legarja (pegasti tifus, *typhus exanthematicus*), ki ga prenašajo predvsem uši. V nekatere južnoprimorske vasi so to bolezen zanesli četniki in nemški vojaki. Pregrada z razuševalnimi postajami na

dr. Franc Podkoritnik - Očka

Primorskem in Notranjskem je preprečila širjenje bolezni v druge slovenske pokrajine. Borba proti ušivosti je postala pravo množično gibanje (152). Organizirane so bile razuševalnice, v katerih so se morali vojaki in prebivalstvo trikrat zapored razušiti. Kdor ni imel potrdila, da je razušen, ga ni smel nihče vzeti na prenočišče, ni se smel voziti s partizanskimi avtobusi, jesti v skupnih kuhinjah ipd. Vzporedno je potekala akcija »pripravi apno«, da bi uničili muhe, ki so prenašalke pegavice, trebušnega tifusa, kolere, griže, garij, davice in gripe. Poleg razuševanja so krajevne ambulate priporočale beljenje stanovanj, kloriranje vode, skrb za čistočo telesa in hrane ipd. Sredi leta 1944 je bilo organizirano cepljenje prebivalstva proti kozam in tifusu. Strokovno delo civilne sanitete – sanitetnega odseka pri PNOO za slovensko Primorje je od 1. oktobra 1944 vodil dr. Franc Podkoritnik - Očka iz Grosuplja, ki je imel sedež v Cerknem. Pomagal mu je dr. Ciril Jurca (120). Referent zdravstva pri PO OF je bil dr. Danilo Lokar, rojen leta 1892. V okraju Cerkno so bili v Cerknem redna ambulanta, porodnišnica, dom za onemogle in 20 krajevnih sanitetnih referentov (147). Pred dr. Podkoritnikom je bil do 24. februarja 1944 šef sanitetnega odseka Vojne oblasti dr. Branko Volavšek (147). Dr. Podkoritnik je bil rojen leta 1894 in že od leta 1941 aktivist Osvobodilne fronte (v nadaljevanju OF) v svojem kraju. Sredi marca 1944 je prišel v bolnico Pavlo. Bil je bolehen, mučil ga je revmatizem, ni zmogel večjih naporov, a je bil dobrodušen in nasmejan v odnosih z ranjenci in bolniki. V bolnici Pavli je bil do 25. julija 1944, ko je odšel v bolnico Franjo in tam do 1. oktobra nadomestil dr. Franjo (2).

Kmalu po ustanovitvi 9. korpusa so v obeh njegovih divizijah začele delovati tudi druge potrebne službe za nego borcev in prebivalstva ter za oskrbo tovarne živine; za borce zobozdravstvena služba, za živali veterinarska. V drugi polovici leta 1944, ko je bila Vojna oblast v celoti oblikovana, je bil imenovan za referenta za zobozdravstvo pri štabu 9. korpusa Ignac Pervanje - Nace iz Prapetnega Brda na Šentviški

planoti, ki je oblikoval več zobozdravstvenih skupin, delujočih po vojaških enotah. Nace je ustanovil prvo tako ekipo že februarja 1944 in z njo obiskoval brigade sprva v 31., kasneje tudi v 30. diviziji. V takratnih razmerah in s skromno opremo so lahko pri borcih, ki so imeli bolečine ali bili otekli, vršili le ekstrakcijo – ruvanje zob ter enostavnejša konzervativna zdravljenja zob in mehkih tkiv v ustih (karies in pulpitis). V prvi zobozdravstveni ekipi je Nacetu pomagal Franc Kobal, njegov sovaščan iz Prapetnega Brda. Avgusta je bila oblikovana druga ekipa, septembra tretja, do konca vojne jih je bilo že deset. Skupine je v Cerknem strokovno usposabljal dentist Vekoslav Šmid - Vasja iz okolice Kranja, učenec nemške in avstrijske šole, šef zobne ekipe Vojne oblasti 9. korpusa (86, 99).

Oskrba ranjenih ali bolnih partizanov na osamljenih kmetijah

V prvih spopadih z italijanskimi vojaki je prišlo do prvih ranjencev. Borci so obolevali tudi za raznimi boleznimi in za vse je bilo treba urediti varen kraj z zdravstveno oskrbo. Spočetka so bile to osamljene kmetije, listniki, seniki ali bunkerji – naravne vdolbine ali jame. Vzhodno od Kambreškega je bila domačija Bogomirja in Maričke Jerončič, po domače pri Podcelu nad Doblarjem, zatočišče prvih ranjenih in obolelih partizanov.

V okolici Liga, Kambreškega in Srednjega so bili prvi partizani: Franc Žagar - Čamberlajn, rojen leta 1923 na Žagi, Albert Bole - Miloš, rojen leta 1919 v Snežatnem v Brdih, in Benjamin Vrenko - Slovenko, rojen leta 1919 v Kropi, živel v Mariboru. Bili so udeleženci prvega večjega spopada partizanov z italijansko vojsko na Primorskem, in sicer na Nanosu, 18. in 19. aprila 1942. Po njem se je skupina zatekla na Avško (okolica vasi Avče), v Osojnico, nad zaselek Laze, strm kraj nad potokom Avšček, kjer so nekaj dni počili po boju, dolgih marših in hajkah. Proti koncu aprila so po nalogu Antona Veluščka - Matevža, sekretarja pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije (v nadaljevanju KPS) za Slovensko primorje, odšli čez Tolminsko – Volčanske Rute v Brda, postali partizani briške skupine Tolminske čete in organizatorji odpora. Že pred majem 1942 so prišli v vzhodna Brda, kjer so se jim pridružili novi borci (9).

Slovenko si je pri padcu poškodoval hrbtenico in dobil udarec v ledvice (14). Julija 1942 se je zdravil na kmetiji pri Podcelu, pod vasjo Avško, v hiši Maričke, rojene Kočar in Bogomirja Jerončiča. Domačija je stala na samoti, nad njo je bila še ena kmetija, imenovana v Jaznah, obe pa sta ležali na obrobju gozda, imenovanega Bukovje, ki leži ob vznožju vzhodnega pobočja Globočaka. V povojnem času sta bili opuščeni in sta danes ruševini. Partizani so domačijo pri Podcelu imenovali po gospodinjji Pri Marički. V spodnjih prostorih zgradbe so Slovenku pripravili skrivno ležišče, kjer je okrevljal (7). V prvih dneh avgusta sta s Čamberlajnom odšla z briško skupino borcev Tolminske čete na Banjšice, od tam nad Vodice pri Ozeljanu v Vipavski dolini, kjer je bil 15. avgusta 1942 oblikovan prvi primorski partizanski bataljon Simon Gregorčič. Slovenko se je jeseni vrnil na Kolovrat. Pred tem je 21. avgusta 1942 v Srednjem Lokovcu nad Čepovanom v spopadu z dvema karabinjerjema padel njegov tovariš Albert Bole - Miloš, komisar Tolminske čete Gregorčičevega bataljona (9, 11).

V skupini osmih internirancev, ki je 31. avgusta 1942 po skrivnem rovu pobegnili iz taborišča v Gonarsu pri Palmanovi in prišla v Brda, v okolico vasi Cerovo, je bil Ludvik Pangerc, ki je zaradi splošne oslabelosti potreboval zdravstveno nego. Pod njegovim ležiščem v taborišču se je začel rov, ki so ga kopali zaporniki, zato je vedel, da zanj ne bo milosti, če ga odkrijejo (10). Tudi po uspešnem pobegu je bil še vedno napet in občutljiv za vsak šum, tako da je postal že nevaren za soborce. Skupaj s Alojzom Zupančičem - Zmagom iz Kranja, ki je imel zelo zatečene noge, sta do sredine oktobra okrevala pri Podcelu, potem je Pangerc odšel na Gorenjsko (14, 9, 117). Decembra sta Jerončiča skrbela za obveščevalca Briškega bataljona Ferdinanda Bordona - Jakca iz Prapotnega v Benečiji, da je prebolel pljučnico (117). Čeprav kasneje tu ni bilo več zatočišča za ranjene in obolele partizane, so domačijo borci radi obiskovali, saj so bili vedno deležni okrepčila in prijaznega sprejema.

Tudi druge, kjer so se pojavile partizanske enote in je bilo več obolelih ali ranjenih borcev, so le-ti okrevali na posameznih oddaljenih kmetijah. Tako sta 30. junija 1942 obolelega borca Tolminske čete prevzela Gabrijel Lapanja - Hrast in njegova žena Pavla iz zaselka Kal vasi Pečine na Šentviški planoti. Negovala sta ga v kozolcu blizu hiše, v gozdu blizu domačije pa je taborila četa. Ko je dezertiral eden izmed njenih pripadnikov, se je preselila v gozd v bližino vasi Gorski Vrh, kjer je bila najbližja kmetija pri Črvu (11).

Na Gomilnici, zaselku vasi Zabrdo nad Kalom nad Kanalom, se je pri Andreju in Mariji Šuligoj, Jeronču, zdravil Franjo Bavec - Branko, ki je prišel na Primorsko kot borec Loškega odreda. Imel je hudo zastrupitev in obolele so mu ledvice. Med sovražno ofenzivo v novembru 1942 ga je domača hči Pavla skrila tako, da ga je zakopala v seno na sosedovem seniku. Šla je k nekemu zdravniku v Gorico, ki ji je naročil, da mora Branko popiti vsak dan tri litre mleka (125). Stanko Truden - Dušan iz Podcerkve, poveljnik čete, je na pohodu Loškega odreda proti Tolminskemu zbolel in je verjetno okrevail na Policah, pod zaselkom Gomila v poznejši SP št. 6. Oba z Brankom sta po ozdravitvi postala člana kurirske postaje P 6 (11, 119).

Štefanija Renko iz Lokovca, mama številne družine, je na podstrešju hiše v zgodnji pomladi 1943 skrivala ranjenega Janka Murovca, potem pa zanj tri tedne skrbela v bunkerju na Pušičevem vrhu 100 metrov od hiše. Do kapitulacije Italije sta nato zanj skrbela domačina Ivan Hvala in Franc Gorjup v bunkerju blizu italijanske vojaške posadke. V bližini Štefanijine hiše je bila tudi votlina, zaraščena z grmovjem, v kateri sta bila shranjena dva zaboja sanitetnega materiala, ki so ga zbirali aktivisti od decembra 1943 do konca vojne. Nemci skrivališča niso odkrili (119). V Lokovcu so imeli domačini 152 bunkerjev, v katerih so skrivali svoje premoženje in hrano (125).

Ko so že delovale prve sanitetne postaje, so posamezni partizani okrevali na oddaljenih kmetijah, če so bile postaje predaleč ali je bilo ranjenca težko spraviti do njih. Tako je bil 20. februarja 1943 v napadu 2. spodnjepipavske čete Južnoprimorskega odreda (v nadaljevanju JPO) na italijansko postojanko na Slapu ob Idrijci težko ranjen mitraljezec Ivan Sulič - Iztok. Na nogi mu je eksplodirala ročna bomba »paradajzarica«. Borec Zvonko Zuodar iz Volč ga je odnesel iz bližine vojašnice, nato so ga vso noč nosili do vasi Grudnica, visoko na obrobje Banjske planote, kjer mu je četni bolničar Radko Kovačič iz Idrije pri Bači očistil rano kovinskih drobcev, obrezal raztrgani-

no, jo posul s sulfamidnim praškom in hipermanganom ter obvezal. Ranjenec je bil prvi dan pri kmetu Jožefu, Jožu Kogoju v Rutu, v Zgornjem Lokovcu, v listniku pod vozom, ki je bil pokrit z listjem. Italijanski vojaki so z drogovi prebadali listje, a ga je pred njimi zaščitil voz. Ko so naslednji dan Italijani ponovno pregledovali vas, so ga zavili v šotorsko krilo, s sanmi prepeljali na zasneženo njivo in zakopali v enega od gnojnih kupov, ki so jih navozili na sneg. Po italijanskem odhodu so ga z volovsko vprego preselili k Ivanu Kovačiču v Grudnico, potem pa k Mariji Mrak, Tončkovi, kjer ga je zdravil domači padar Andrej Rijavec, po domače Kladarjev iz Zgornjega Lokovca, ki je bil bolničar v prvi vojni. Aprila se je Iztok vrnil v svojo enoto (11, 156).

V Spodnjem Bukovem, zaselku vasi Bukovo nad Baško grapo, je na kmetiji gospodarja Franca Hvale, po domače pri Malnarju, delovala javka, ki so jo imenovali *distretto* (italijansko ime za sedež vojnega okrožja). Tudi tu so v zimi 1942/43 oskrbeli tri ranjene partizane: Tarasa, ki je prišel iz Notranjske s Petrom Čelikom - Tolmincem in je bil ranjen 26. decembra 1942, ko je blizu svojega doma padel Čelik, ter poveljnika čete Franca Mlakarja - Gustlja in Dominika Feltrina iz vasi Kojca, ki sta bila 5. februarja 1943 ranjena v ponesrečeni akciji čete Soškega odreda (v nadaljevanju SO) na italijansko postojanko, ki je stala na oni strani potoka Porezen na vaškem pašniku, imenovanem na Medrcah blizu Hudajužne (12). Italijanska postojanka je varovala železniško progo in most na njej pri kmetiji in mlinu Lužnikarjevih. O Tarasu je znano le, da je bil zelo velik, da je imel št. čevljev 47 in da je po vojni delal v smodnišnici v Kamniku. Zavlekel se je k Zofiji Pagon, po domače Zakuniški Zofki, in potem na kmetijo Žibernik (Breljih) v Bukovski grapi, od tam pa sta ga Peter Špik - Srečko in Franc Mlakar - Gustelj odnesla k Andreju Mavriču, Tesnikarju, ob potoku Kazarska, kjer je okreval. Ozdravel je do 25. januarja, ko je kot mitraljezec že sodeloval v napadu na italijansko postojanko v Zakrižu (12). Feltrin, ki je bil lažje ranjen, je v bližini Malnarja prav tako kmalu ozdravel ter se vrnil v Prode. Težje ranjen je bil Mlakar, ki mu je ročna bomba eksplodirala pod nogo in mu najhuje poškodovala podkoleno. Šele tretji dan po ranitvi mu je drobce ročne bombe iz rane pobral Štefan Špik iz Bukovega, sanitejec iz prve vojne, in mu povezal rano. Njega in Feltrina je pregledal in prevažoval tudi Drago Flis - Strela, bolničar v Tolminskem bataljonu (12). Do maja so Mlakarja skrivali v opuščeni gramozni jami nad Malnarjem, nato v Zakojški grapi, kjer so zanj skrbeli Osajerjevi (Brišar). Potem je bil prenesen v SP v Kneško grapo, kjer je okreval do avgusta 1943, ko je odšel z Gradnikovo brigado na Dolenjsko. Rana se mu ni nikoli popolnoma pozdravila. Padel je leta 1945 v Jesenici (12). Pri napadu na karabinjersko postojanko v Zakrižu je bilo ranjenih nekaj italijanskih vojakov, ki jih je obvezala Anamarija Pervanje iz Prapetnega Brda. Pri tem je uporabila sanitetni material, ki ga je partizanski enoti priskrbel Peter Špik iz lekarne v Cerknem.

Vse usode ranjencev se niso končale z ozdravitvijo. Marca 1943 je 2. četa 1. bataljona JPO onesposobila rudnik bakra v Planini nad Cerknim. Ko so se partizani po uspešni akciji vračali proti Cerkljanskemu Vrhu, si je borec Anton Jereb iz Planine poškodoval nogo. S spremljevalcem je ostal v varstvu Janeza Peternela, po domače Pri Janezu, v zaselku Krog. Čez teden dni, 13. marca, so italijanski vojaki obkolili Janezovo hišo. Spremljevalec se je uspel pravočasno umakniti, v izbi pa so našli dinamit, nahrbtnika, titovki in puški. Tako dolgo in temeljito so pregledovali hišo, da so končno v

peči odkrili skritega ranjenca. Ta je mednje vrgel ročno bombo, ki pa ni eksplodirala. Italijanski vojaki so tako dolgo streljali v odprtino peči, da so ubili Jereba, nato njegovo truplo zvlekli na plano in odpeljali v Cerkno, zažgali Janezovo in sosednjo hišo ter gospodarska poslopja, še prej pa pokradli iz njih, kar se jim je zdelo vredno. Poročilo navaja, da je ranjenca izdala Marija Mlakar, po domače Zeleniška iz Cerkljanskega Vrh, ki je bila zato usmrčena (11).

Če je bil ranjenec v bližini domače hiše in če ni bilo nevarnosti, da bi ga odkril sovražnik, so ga soborci spravili na zdravljenje domov. Tako so na primer partizana Franca Peternela - Adama iz Kostanjevice pri Ligu, ki je bil ranjen v prvem spopadu partizanov z italijansko zasedo v bližini Liga 16. aprila 1943, najprej prenesli na njegov dom, po nekaj dneh pa premestili v SP pod vas Čadrg, kjer je okrevalec (27).

Franjo Bavec - Branko, poveljnik kurirske postaje P 9 na Banjšicah nad Avčami, je v prvi polovici leta 1943 pljučnico prebolel kar na karavli. V P 10, pri Kalu nad Kanalom, se je zdravil kurir Jožef, Justin Bavdaž iz Mešnjaka, v tehniki Čaven pa je zbolel Jožef Munih - Srečko. Marija Skrt iz Senice, zaselka Levpe, je od dr. Franca Marušiča iz Solkana zanju prinesla zdravila, s pomočjo katerih sta okrevala.

Znan je tudi primer Janeza Učakarja, ki je v navdušenju po kapitulaciji Italije 11. septembra s skupino okoli 20 borcev Varnostnoobveščevalne službe (v nadaljevanju VOS) za okrožje Brda hotel razorožiti Italijane v Čedadu. Prišli so v Čedad, se dogovorili o predaji orožja, a mladi oficirji, pripadniki fašistične stranke, so se temu uprli. Prišlo je do streljanja, morali so se umakniti, Učakar pa je v obstreljevanju izgubil oko. Dalj časa je okrevalec v zaselku Podrob (*Mulino vecchio*), na beneški strani Idrije, nasproti vasi Britof pri družini Kodermac, v kateri sta bili dve sestri (87, 27). Pri tej zavodni družini je bila tudi javka za P 25 in P 25 b (120).

Nekaj bolnih ali ranjenih partizanov so zdravili celo v bolnišnicah v Gorici, Vidmu, Čedadu ali drugod. Tja so jih aktivisti spravili z raznimi izgovori in utemeljitvami, da niso bili sumljivi. Tako so aktivistke s Kobariškega spravile v videmsko bolnišnico partizanko nekdanje ženske čete Loškega odreda Nado Samsa - Francko, ki je zbolela za vnetjem slepiča na poti na planino Golobar v taborišču Strmole pod Krnom. Po operaciji in okrevanju je nadaljevala z delom v partizanski tiskarni. V Kanalu je bil občinski tajnik Ignacij Stanič, ki je sodeloval z OF in ranjenim partizanom izdal dokumente, da so lahko odšli v bolnišnico. Padel je kot talec pri mostu v Desklah, kjer je bil ubit tudi njegov sin Pavle (125).

Čeprav je bilo zelo nevarno, je januarja 1943 družina Jožefe Trpin, Pepine iz Števerjana, sprejela v domačo oskrbo v glavo ranjenega partizana Antona Štanfla - Triglava iz Podsabotina, kasneje pa tudi bolnega domačina Karla Gravnarja (91).

V zimi 1942/43 je osamljena kmetija pri Ančki v Lošku (Močnik), ki je spadala pod Šebrelje, sprejela na okrevanje dva ranjenca, ki ju je pustila četa partizanov po boju na vojskarski planoti. Ležišče so jima domači naredili v prekajevalnici mesa, vrata vanjo pa založili s otepi slame. Po 14 dneh nege sta se vrnila v svojo enoto.

Nekateri borci so se zdravili v skritih koticah. V votlini pod robom v gozdnatem pobočju Rohata pod zaselkom Markiči, pod Ligom, sta v maju 1943 okrevala terenska aktivista v Vzhodni Benečiji: Alojz Mavrič - Oton, rojen leta 1919 v zaselku Debenje - Zapotok ob Idriji, in Alojz Velišček - Veljko. Bila sta skupaj z Ivanom Pregljem -

Frležem, ko jih je v neki hiši v Kovačevici (Kočevo, Covacevizza) na desnem bregu Idrije presenetila patrulja alpincev. Med begom skozi okno si je Veljko zlomil čeljust, Otona pa so zadeli okruški strela, ki so se odbili od skale. Ranjen je bil v vrat in na videz lahka rana ga je dolgo časa bolela. Šele po vojni so ugotovili, da sta mu ostala dva drobca izstrelka v glavi, v bližini možganov (106). Menjali so več bunkerjev v okolici, saj so italijanski vojaki pogosto pregledovali območje; ob potoku Perink v svetu Ivana Bajta, za zaselkom Strmec v Kurniku in v »bošku« blizu Filejev. V zavetišču, bunkerju, se jima je pridružil še Andrej Mavrič - Izi iz Kostanjevice, ki je bil otekel po celem telesu. Oton in Izi sta kmalu odšla v enoto, Veljko pa v bližino Zapotoka, kjer ga je zdravila sestra. Hrano jim je nosil Jožef Velišček, Berjačev iz Zapotoka (117, 124).

10. marca 1943 ob 17. uri so v Fobico, zaselek Grgarja, prišli na Černetov dom štirje premočeni, lačni in raztrgani partizani. Štefan Černe je poskrbel zanje in jih zvečer odpeljal iz svoje hiše v vaškem središču k Ani Pavlin na rob vasi. Eden od njih je tako zbolel, da ni mogel naprej in je pri Ani ostal 14 dni. Bala se je, da bo umrl ali da ga bodo pri njej našli Italijani, pa jo je Černe potolažil: »Če bo umrl, ga bomo naložili na voz in pokrili z gnojem, odpeljali ter pokopali, če bo preživel, bo odšel.« Odšel je. (119).

V Krestenico se je h Križničevim zatekel partizan Mirko Čeh iz Murske Sobote. Imel je že tako razvito pljučnico, da je blodil. Nemci so v tistem času izvajali hišne preiskave po vasi. Mati je z vinom postregla nemškemu vojakom na dvorišču in ti niso stopili v hišo. Križničevi so negovali partizana do ozdravitve (120).

Pri družini Leopolda Pavšiča v Lokovcu so maja 1943 negovali bolnega sina, partizana Ludvika, ki je prišel domov na zdravljenje. Pri pregledu hiš in aretacijah vaščanov so ga odkrili italijanski vojaki, ga odpeljali v Gorico, kjer je čez nekaj dni umrl (125).

Po napadu Gradnikove brigade na Livek 10. maja 1943 se je v hiši Ivana Medveda v Avsi nekaj dni skrival ranjeni ruski partizan. Medved je imel na podstrešju skrit bunker, v katerem je do konca vojne občasno gostil partizane, terence ali funkcionarje KM Kobarid (126).

Nemci so strli Kobariško republiko z napadom preko okoliških hribov, saj po glavni cesti niso mogli prebiti partizanske obrambe. Zadnje dni oktobra 1943 so se prebijali čez Stol in 31. oktobra prišli v Staro selo. V teh celodnevnihih spopadih je bil 28. oktobra hudo ranjen partizan iz Brd. Z njim je bila partizanka Alma Uršič in v svoj senik ju je skril Anton Uršič iz Borjane. Negovale so ga tri borjanske vaščanke, a je umrl (126).

Še veliko je primerov zdravljenja partizanov na posameznih kmetijah, domovih in skrivnih kottičkih. Skrivanje ranjencev v stanovanjskih hišah ali ob njih je postajalo vedno bolj nevarno za družinske člane, ranjence je bilo težko strokovno negovati in bili so razpršeni po širšem območju, zato so začele rasti skrivne SP.

Sanitetni postaji na Idrijskem

Na zahodu poteka meja med Republiko Slovenijo in Republiko Italijo po reki Idriji, ki izvira ob vznožju južnega pobočja grebena Kolovrata pod hribom Vrh nad vasjo Breg (Clabuzzaro). Ima dva večja izvira, ki se pri nekdanji kmetiji pri Bajtarju združita v reko. Reka Idrija pri zaselku Breg blizu vasi Golo Brdo v Brdih zapusti slovensko ozemlje, se v Italiji pod Villanovo izgubi v pesku in se blizu Krmina izlije v Nadižo. Ozemlje vzhodno od reke Idrije imenujemo Idrijsko in sega od Brd na jugu do vasi Volčanski Rutí na severu, na zahodu je omejeno z reko Idrijo, na vzhodu pa s pobočji nad desnim bregom Soče. Kolovrat se na severu začne z najvišjim vrhom Kukom nad vasjo Livek na Kobariškem in zaključi z najvišjim vrhom Brd Korado. Po drugi vojni se je za del tega grebena med vasjo Srednje in Korado začelo uporabljati ime Kanalski Kolovrat (110). Pred vojno je pojem Idrijsko zajemal tudi desni breg reke Idrije do vrha pobočja z beneškimi vasmi in zaselki, ki danes spadajo v Republiko Italijo in jih štejemo pod Benečijo. Na Idrijskem sta delovali SP št. 9 Pod skalo, ki je včasih imenovana tudi Pod skalco, in bolnišnica, ki je večkrat menjala ime, najbolj znana pa je pod imenom SVPB Svoboda.

Začetki SP št. 9 segajo v november 1942, ko je sprva delovala le kot zatočišče za posamezne ranjene ali bolne borce pod zaselkom Gomila, kjer je bil eden izmed prvih partizanskih tabornih prostorov na desnem bregu Soče. Njena prva lokacija je bila na pobočju, imenovanem Na policah pod Gomilo, ki spada v naselje Volčanski Rutí, danes krajevna skupnost Volče, Občina Tolmin. Njena druga lokacija je bila nad Doblarjem, na ozemlju današnje krajevne skupnosti Ročinj, v Občini Kanal ob Soči, v bukovem gozdu, imenovanem Bukovje, med kmetijama Kolar in Podcel, na polici pod visoko previsno steno. 31. maja 1943 jo je napadla in uničila italijanska vojska.

Druga sanitetna postaja na Idrijskem ima začetek v septembru 1943, po kapitulaciji Italije in zlomu goriške fronte v vasi Kostanjevica pri Ligu, in je delovala do osvoboditve. Ta bolnišnica se je zaradi konspiracije pogosto selila in menjavala imena, skoraj ves čas pa zadrževala na kambreško-srenjskem območju, v tedanjem Briško-Idrijskem okraju, ki je obstajal od sredine julija 1944 do konca vojne. Najbolj znana je po imenu SVPB Svoboda. Skoraj ves čas jo je vodil študent medicine Ernest Berke - Arnoš, ki je obiskoval tudi bolniško okrevališče Jakopič v Brdih. Pot do bližine vasi Robidišče v Breginjskem kotu in do izvira Tolminke, kjer sta delovali manjši SP, ki sta organizacijsko spadali pod SVBP Svoboda, je bila predolga in nevarna, zato tamkajšnjih SP ni nikoli obiskal. K SVPB Svoboda, ki je bila določena za centralno bolnišnico, so spadale SP Milan ali Milenko pri Robidišču v Breginjskem kotu, Jakopič v Brdih, C 401 pri Breginju in Vršiček v Pologu, dolini nad Zatoľminom, blizu izvira Tolminke, ki mu je bila pred koncem vojne priključena SP iz Kneške grape (7, 8).

V drugi polovici leta 1944 so SP pri izviru Tolminke včasih označevali z oznako bolnišnica št. 1, SP v Kneški grapi pa bolnišnica št. 2.

Poleg vodstva, upravnikov sanitetnih postojank, so te praviloma imele tudi komisarje ali politdelegate. Njihova naloga je bila seznanjati osebje in bolnike z vojnimi dogajanjem v bližnji okolici in v svetu, komentirati te dogodke, organizirati osebje in bolnike pri vzporednih aktivnostih: političnem, kulturnem in družabnem življenju, pri-

reditvah – mitingih in proslavah, ob tem pa razreševati in umirjati napetosti, ki so zaradi nevarnosti, pomanjkanja hrane in opreme ter nenadnih dogodkov ogrožale življenja in zdravljenje. Komisar je pomagal sekretarju celice KPS ali pa je sam skliceval aktiv komunistov in vodil njihovo izobraževanje, po potrebi je kontaktiral z aktivisti, terenci in prebivalstvom v okolici bolnišnice in tesno sodeloval z vodjem bolnišnice ali SP pri odločitvah, ki se niso nanašale na zdravljenje ranjencev in bolnikov. Komisar je tudi ocenjeval skladnost delovanja osebja postojanke z usmeritvami nadrejenih organov. Iz znanih podakov vemo le za naslednje komisarje opisanih sanitetnih postojank: v SVPB Svoboda Anton Leban - Mitja iz Šmihela pri Ozeljanu, od marca do 8. avgusta 1944, nato do konca vojne Anton Valič iz Skrilj; v okrevališču Jakopič Stanko Petejan (Petean), ki je po okrevanju ostal v okrevališču kot komisar od januarja 1945 do konca vojne, v SP št. 8 V skalcah, na pobočju Matajurja, Ignac Manfreda - Simon. Ostale SP so imele politdelegata ali pa je funkcijo komisarja opravljal kar upravnik ali vojaški vodja SP.

Vojaški vodja SP se je ukvarjal predvsem z varnostjo in zavarovanjem SP, določal javke in stike s terenci, razporejal stražarje in skrbel za njihovo oborožitev in opremo. V izrednih primerih so morali vsi v SP poprijeti za vsako delo. Tako so stražarji nosili ranjence ali postali celo negovalci, bolničarji so pripravljali hrano, kurjavo, komisarji in vojaški vodje so postali vodje skupin, patrol, ki so prihajale in odhajale iz SP ali iz sosednjih kurirskih postaj.

Upravniki sanitetnih postaj

Slovenske vojaške partizanske bolnišnice Svoboda

SVPB SVOBODA – Idrijsko	VOLČJAK, dr. Viktor in BERKE, Ernest
MILAN – Robidišče	VODOPIVEC, Milenko, Stomaž,
JAKOPIČ – Brda	GOLJEVŠČEK, Viktor, Goljevica nad Anhovim, STRGAR, Olga, Doblar, MARAŽ, Rudi, Hum pri Kojskem in ŠTURM, Joško, Medana
C 401 – Pod Ledino pri Breginju	ŠTURM, Joško (Jožef), Medana
VRŠIČEK – izvir Tolminke	LIŠTER, Anton - Boris, Drežniške Ravne
VRŠIČEK ŠT. 2 – Kneška grapa	ČUFER, Karel - Drago, Kuk v Baški grapi

2.

SANITETNA POSTAJA ŠT. 9, POLICE POD GOMILO

Doblar je manjša vas ob cesti med Kanalom in Tolminom, v kateri leži strojnica hidroelektrarne (v nadaljevanju HE) Doblar, ki je bila dograjena pred začetkom druge vojne leta 1938. Kot pomemben objekt je bila še posebno zavarovana v vojnem času, najprej od italijanske, pozneje od nemške okupacijske oblasti.

Na sredi poti med Doblarjem in zaselkom Podsela, kjer stoji na Soči jez za HE Doblar, je bila višje v pobočju vzpostavljena manjša SP, ki jo je pozneje dr. Aleksander Gala - Peter označil s št. 9. Imela je dvojne lokacij: prvotno Na policah, v skalah kakih 100 metrov pod zaselkom Gomila, drugo pa Pod skalco v Bukovju, prva vzhodno, druga zahodno od Doblarja. Ustanovitev SP blizu Gomile sega v februar 1943. Že od novembra 1942 so tu okrevali posamezni ranjenci iz spopadov z italijansko vojsko. Takrat je zanje skrbel Srečko, verjetno Srečko Škorjanc - Vinko, ki je bil doma nekje s tržaškega Krasa. Tu je bil stalni tabor 1. Briške čete, v katerem je bilo vedno nekaj borcev. V taboru so kuhali tudi za ranjence, če pa je sem prišla vsa četa, so kuhali kar pred hišo Franca Velikonje (107). V bližini SP sta bili dve domačiji: Franca Velikonje, po domače Dolenjega Gomilarja, in Antona Gerbca, Gorenjega Gomilarja. Danes sta obe opuščeni. Dr. Gala, ki v tej SP ni bil nikoli, govori o votlini kakih 400 metrov nad glavno cesto v bližini obeh domačij; ranjeni partizani, ki so se tu zdravili, pa govorijo o zavetju pod veliko skalo pod zaselkom, kjer so bili pokriti s platnom in vejami. Možno je, da se je SP selila na razna mesta v okolici teh dveh domačij, o čemer posredno priča tudi njeno prvotno imenovanje premična (4).

Na pohodu Loškega odreda oktobra in novembra 1942, ki ga je večji del spremljalo deževje in ohladitve, je obolelo veliko borcev zaradi pomanjkljive prehrane, izčrpanosti ter poškodb in ran iz spopadov z italijanskimi vojaki. Pri Stanislavu Štruklju, po domače Malenču, na osamljeni kmetiji pod Tolminskim Lomom, so zanje organizirali začasno zavetišče (107).

Na desnem bregu Soče poteka cesta, na levem železniška proga Jesenice–Gorica. Strojnico in jez HE Doblar je sredi leta 1943 varovala italijanska posadka, v bližini so bile še karabinjerske postaje v Ročinju in Tolminu, v vasi Ajba, kjer je jez HE Plave in železniški most čez Sočo, ter v vasi Log. Na levem bregu Soče med Mostom na Soči in Avčami je bilo v več postojankah 100 vojakov, v Kanalu 130, v Anhovem 70, v vasi Avče 100, v Tolminu je bil poleg karabinjerjev tudi sedež 3. alpinske pohodne (mobilne) brigade s 102., 103. in 104. polkom in drugimi enotami. Ob železnici so bile manjše vojaške postojanke, kak kilometer oddaljene druga od druge, vojaki iz njih pa so pogosto patroljirali ob progi ali stražili železniške objekte: mostove, rezervoarje za vodo za oskrbo parnih lokomotiv ipd. (13, 100).

Italijanska vojska je med 8. in 12. novembrom 1942 napadla štab SO in 2. Tolminski bataljon. Vodstvo bataljona je predvsem za potrebe svoje 1. Briške čete po tem napadu ustanovilo SP, ker je menilo, da ne more puščati ranjencev na osamljenih kmetijah in seni-

Narodni heroj Janez Učakar - Kranjski Janez, Škarje
kot partizan in leta 1983

Anton Leban - Mitja

kih brez prave oskrbe. Poveljnik Briške čete je bil Janez Učakar, rojen leta 1918 v Pristavi na Moravškem, za komisarja je bil določen Vinko Tomc, rojen leta 1922 v Podložu, ki je prišel z Loškim odredom na Primorsko. Ranjence so namestili v zavetje velike skale, kjer so uredili zasilna ležišča, narejena iz kolov in vej, postlana z listjem in slamo ter pokrita s šotorskimi krili ali kamionskimi ceradami. Borci so ležali oblečeni, da bi se lahko hitro umaknili. Prvi poveljnik SP je bil Anton Leban - Mitja iz Šmihela pri Ozeljanu.

Dr. Gala in Ciril Zupanc navajata, da je bil Mitja tudi bolničar, ki naj bi si izkušnje pridobil med služenjem vojaškega roka v italijanski vojski, s katero je bil v vojni v Abesiniji (4, 14). Življenjepis Antona Lebana - Mitje, rojenega 2. februarja 1907, pripoveduje o dninarski družini z osmimi otroki, samimi fanti, ki je živela v Šmihelu Na Gunu, po domače pri Krištanovih, in delala na posestvu sosednjega posestnika. Zaradi prve vojne so se preselili v Šmartno pod Šmarno goro pri Ljubljani. Oče je na fronti padel, po vojni pa so se vrnili v razrušeno domačijo in se s težavo preživljali. Bratje so iskali zaslužek tudi v stari Jugoslaviji. Anton je po odsluženem vojaškem roku v italijanski vojski, v kateri je opravil sanitetni tečaj, okoli leta 1929 pobegnil v Jugoslavijo, torej pred italijanskim napadom na Abesinijo, in delal kot čevljar v Škoffji Loki in Ljubljani, kjer si je z leti ustvaril lastno čevljarstvo delavnico. Sodeloval je v Društvu Sokol in se leta 1941 povezal z OF ter oskrboval prve partizane z obutvijo. Italijanski okupator je kmalu odkril njegovo povezavo s partizani in moral se je umakniti. Vrnil se je domov na Primorsko in 2. maja 1942 stopil v partizane kot komisar v Spodnjovipavsko četo, katere poveljnik je bil Mile Špacapan - Igor. Bil je pri ustanovitvi 1. bataljona Simona Gregorčiča in postal namestnik komisarja Martina

Greifa - Rudija iz Zgornjega Dupleka pri Mariboru, oktobra pa je odšel na Tolminsko. To, kar navajata dr. Gala in Zupanc, da bi bil kot italijanski vojak v Abesiniji in si tam pridobil izkušnje z ranjenci, torej ni mogoče, saj je bil takrat že v Jugoslaviji. Je pa verjetno, da je bil določen za vodjo sanitetne postaje zato, ker je bil lažje ranjen in ker je zaradi opravljenega tečaja v italijanski vojski nekoliko obvladal nego ranjencev.

Lokacija SP je bila določena v bližini tabora 1. čete. Pod Gomilo sta okrevala ranjena borca iz italijanske obkolitve Banjške planote, posebno trikotnika med Grudnico, Kanalskim Lomom in Zgornjim Lokovcem, ki se je začela 11. novembra 1942. Italijani so spustili zapornice na jezu v Podselih, da bi onemogočili ali otežili umik partizanov čez Sočo in prečesavali teren. Partizani so večkrat skušali prečkati Sočo, a so se zaradi visoke vode morali vsakič umakniti. Ker večina ni znala plavati, so za prehod Soče uporabili dolg drog – žrd, za katerega so se držali neplavalci, prvi in zadnji pa sta morala biti dobra plavalca. Če je bil tok premočan, tudi drog ni pomagal, saj ga je tok zanašal navzdol (89). Padla sta dva borca 4. čete 2. bataljona SO, brata, Franc ali Franc Maslo - Ludvik in Edvin Maslo - Stojan iz Ostrožnega Brda v Brkinih. Brata so obkolili sovražni vojaki, ko sta se umikala po strugi potoka Avščka navzdol. Bila sta hudo ranjena. Da ju ne bi zajeli italijanski vojaki, je starejši Franc ustrelil brata in nato še sebe. Italijani so iz zapora v Trstu pripeljali njuno sestro Marijo, Marico, kasneje poročeno Wabra, da bi ju identificirala. Ko je zagledala njuni trupli, ki sta v krvi ležali na tleh v mrtvašnici v Avčah, se je onesvestila. Tako je nehote potrdila, kar so od nje pričakovali. Pokopana sta v Avčah (84).

Pri pregledovanju terena so Italijani 12. novembra med 9. in 10. uro dopoldne ubili partizanko Vido Krošelj - Marjano, Marjanco iz Cerknice, prej članico dekliske čete Loškega odreda, ki je po zastrupitvi noge okrevala pri aktivistu Stanislavu Štruklju, po domače pri Malenču, pod Tolminskim Lomom, in je tako postala prva padla partizanka na Primorskem. Verjetno je v sanitetni postaji okrevale Stanko Truden - Dušan ali Tone iz Podcerkve, ki je zbolel na pohodu (11, 13). Franc Strle - Strela iz Podloža, mitraljezec, je prav tako prišel na Primorsko z Loškim odredom in bil 12. novembra ranjen v boju, da ni mogel več hoditi. Iz boja se je komaj izvlekel s plazenjem in opiranjem na eno nogo. V bližini so domačini sekali drevje za kurjavo. Pokrili so ga z vejami in ga tako skrili, da je pod njimi počakal, da so se italijanski vojaki umaknili. Bolničar Loškega odreda Drago Flis - Strela iz Blance pri Brestanici mu je oskrbel rano, potem so ga borci odnesli pod Tolminski Lom v kraj, ki mu domačini pravijo Rupa, tudi Gošča. Pod Gomilo ga niso mogli prenesti, ker je pot na desni breg Soče tako strma, da ni mogoče uporabljati nosil, pa še čez naraslo in mrzlo Sočo bi bilo treba. Zato so mu pod neko skalo v bližini zaselka Log, v Zgorju, pripravili zatočišče in tam je dočkal novo leto. Oskrbovali so ga aktivisti iz Tolminskega Loma. Zgodaj spomladi so ga Anton Kragelj, Štefan Pregelj in Jože Manfreda s konjem odpeljali v nek senik na senožet, ki jo imenujejo v Ledincih in leži na pobočju Špil pod kmetijo pri Princu nad Kanalskim Lomom, kjer je dokončno okrevale in marca 1943 odšel v enoto Varnostno-obveščevalne službe (v nadaljevanju VOS) na desni breg Soče (15, 21). Pod Gomilo sta se iz tega boja zdravila Stanko Grilanc - Srečko iz Brd, intendant bataljona, ki je tretji dan po tem, ko je bil ranjen v predel ledvic, prebredel Sočo in prišel v SP, in Vinko An-

Anton Gerbec,
Gorenji Gomilar

Franc Velikonja,
Dolenji Gomilar

Truplo Vide Krošel - Marjance

tončič z Vrhniko, ki se je ranjen zavlekel v gosto robidovje in tam dočakal odhod sovražnikov (89).

Partizanski boj na Primorskem se je močneje razvnel po 24. oktobru 1942, ko je na Primorsko prišel 94-članski Loški odred iz Notranjske, sestavljen iz dveh bataljonov in se preimenoval v Soški odred. Borci iz Loškega odreda so se v taboru nad vasjo Branica, sedaj Čehovini, razporedili v dve skupini. Ena je ostala na Krasu in v Vipavski dolini, druga je odšla preko Banjške planote na Tolminsko in del v Brda.

Kot bolj izkušeni vojaki so prevzeli odgovornejše naloge in postali poveljniki bataljonov, čet, politični komisarji ipd. (85). Soški odred (v nadaljevanju SO) je imel sprva 3. bataljone, ki so bili formirani iz borcev Loškega odreda in iz bataljona Simona Gregorčiča. V vsakem bataljonu je bilo okoli sto borcev: 1. bataljon je bil bataljon Simona Gregorčiča, 2. tolminski, 3. kraški. Iz dela Tolminskega bataljona je bil 19. decembra oblikovan 4. Briški bataljon, ki je od Tolminskega prevzel območje Brd in Benečije, 5. februarja 1943 pa še 5. Baški bataljon. Tolminski bataljon je imel sprva zelo obsežno operativno območje: Tolminsko, zahodni del Cerkljanskega, Brda, Benečijo z Rezijo in del Kanalske doline s Trbižem. Imel je najtežje terenske razmere: visoke gore, globoke grape, ekonomsko šibko zaledje, hudourniške reke in komunikacije, zavarovane z gostimi sovražnimi postojankami. Dve od njegovih štirih čet sta prerasli v bataljona. Zaradi velikega priliva novih borcev v partizanske vrste sta bila 13. februarja 1943 oblikovana dva odreda: Severnoprimorski (v nadaljevanju SPO) in JPO (13, 100).

Ranjence pod Gomilo je občasno obiskoval Rudolf Mavrič - Zvonimir, ki je dajal navodila, kako jih oskrbovati in negovati. Mavrič, po domače Drnovščok, je bil doma iz zaselka Vrtače nad vasjo Plave v Soški dolini. Kot kapucin je bil bolničar in negova-

lec bolnikov v bolnišnici v Gorici. V začetku maja 1943 je šel v partizane in postal bolničar Gregorčičeve brigade (16).

V bližini SP je tekel potoček, zato jim vode za pitje in vzdrževanje higiene v začetku pomladi ni primanjkovalo, kasneje pa je presahnil in voda je le počasi mezela izpod skale. Spočetka je bilo tu le nekaj ranjencev. Javko za sprejem ranjencev so imeli v seniku nad glavno cesto, od koder so jih z zavezanimi očmi spravili pod Gomo. Prinašalci ranjencev so prišli le do javke, do SP jih je peljalo njeno osebje. Vse je delovalo v največji tajnosti. Za prehrano sta najprej skrbela gospodarja obeh posestev s pomočjo članov svojih družin, Franc Velikonja, po domače Dolenji Gomilar, in Anton, Tonče Gerbec, po domače Gorenji Gomilar. Pozneje, ko je bilo več ranjencev, tudi do 20, so hrano dobivali tudi na drugih kmetijah ter od aktivistov v Tolminskem in Kanalskem Lomu, Čiginju, Kozarščah in drugod. Trgovec Ignac Fratrik z Mosta na Soči je sicer za plačilo, vendar vede, skrbel za zadostne količine kvasa za peko kruha za SP in partizansko enoto ter za potrebni tehnični material (107). Kristina Dugar - Vojka iz Avškega je že leta 1942 večkrat šla v Trst k dr. Filipu Rotteriju, zdravniku za notranje in živčne bolezni, pri katerem je dobivala zdravila in sanitetni material za partizane ter v Trstu kupovala tehnični material, ki so ga potrebovali, npr. karbid za razsvetljavo, razno opremo ipd. Dr. Rotterija (oče Rutter, verjetno iz Rutar) je poznala, ker je bila pred vojno služkinja pri njegovi družini. Pogosteje, skoraj tedensko, pa je v Trst hodila poleti 1943 (125).

Izpred skale je bil lep pogled preko Soče na železniške tire, ki peljejo čez kamniti most čez potok Vogršček, a so podnevi partizani mirovali in se zadrževali za skalo, ker bi jih italijanska patrulja ob progi z daljnogledi lahko opazila. Po cesti so Italijani patroljirali z avtoblindami, po železnici pa s posebej prirejeno drezino. Prihode in izhode so omejili na mrak in noč. Del proge, ki je bil viden iz SP, poteka med dvema tuneloma. Na začetku enega je bila manjša italijanska postojanka, iz katere so vojaki patroljirali ob progi. Po vojni je bila porušena. Domačini so jo imenovali pri Čuku, saj so se spominjali železniškega čuvaja Jodoka Čuka iz Ročinja, ki je po prvi vojni poleg čuvajnice uredil balinišče in pripravljaval medico, da so se tam pogosto zbirali. Pod tem imenom so terenci in partizani označevali tudi prehod čez Sočo pod železniškim mostom v bližini sotočja Vogrščka s Sočo. Ta prehod je bil namenjen le posameznikom, saj so Sočo prešli nekoliko višje ob strugi, na drugi strani reke pa je dostop do ceste možen le skozi ozko zajedo. Poleg tega je ob deževju Vogršček zelo narasel, še več vode pa je pridrla iz bližnje Babje jame. Drug možen prehod Soče je bil nekaj sto metrov navzgor ob Soči, kjer je steza z levega brega Soče zavila čez železniški tunel. Ta prehod so imenovali pri Vršlenu, po kmetiji, ki mu je bila najbližja v vasi Gorenji Log ali pa Pod lopato, po majhni ravnini tik pod robom ravnine, na kateri leži naselje. Danes je dostop do Soče po tej stezi še bolj otežen, saj se je sprožil zemeljski plaz, ki je odtrgal del steze in je potreben obhod (7, 18, 31, 123).

Nad zaselkom Gomila se dviga hrib Javor, na njegovem robu pa je vzpetina Grad ali Povlincev Grad, imenovana po kmetiji pod njim. Na njem je imela tabor 1. četa 4. bataljona SO. Janez Učakar - Kranjski Janez, včasih imenovan tudi Škarje, saj je bil po poklicu krojač, rojen 18. aprila 1918 v Moravčah, poveljnik čete, kasneje politkomisar 4.

bataljona, se je na pobudo Albina Golje in drugih borcev s Čiginja pri Tolminu odločil, da bodo zaplenili orožje italijanskim vojakom in karabinjerjem, ko bodo ti v vaški gostilni na Čiginju. Pričakovali so, da ne bo prišlo do boja, saj so se Italijani vedno obnašali brezskrbno. Učakar je izbral osem prostovoljcev in odšel z njimi v akcijo. Med potjo jim je pojasnil načrt napada. Bernard Gregorič - Stojan, rojen leta 1923 v Volčji Dragi, borec v Briškem bataljonu od 21. decembra 1942, je pripovedoval, da je s terenci potekala akcija, da bi ob tej priložnosti odpeljali tudi nekaj fantov v partizane. Bilo je proti večeru 2. februarja 1943. Eno strojnico je nosil Jožef Jug - Silvester, drugo Janko Kofol - Tine Brada (Bradač). Poveljnik Janez Učakar, njegov namestnik Bernard Gregorič - Stojan, Tine in še nekaj borcev je odšlo k zgradbi. Druga skupina s strojnico je ostala za vasjo zaradi zavarovanja. Ko je Učakarjeva skupina ugotavljala stanje v lokalu, je za vasjo zaropotala strojnica. Akcija se je začela. Pozvali so italijanske vojake, naj se predajo, a ker se niso hoteli, se je začel oborožen spopad. Smrtno zadeta sta bila dva italijanska vojaka, eden je zaradi ran umrl kasneje. Borci so v lokalu zaplenili nekaj orožja in ga odnesli. Ker je Silvester prežgodaj aktiviral orožje, je akcija le delno uspela. Italijani so naslednji dan obkolili vas in poslali v specialne bataljone (battaglioni speciali) nekaj mladih fantov letnika 1926, zaprli gostilno ter kasneje za nekaj dni zaprli člane družin, za katere so sumili, da so njihovi sinovi pri partizanih (11, 18).

Med partizani so bili trije lažje ranjeni; neznan borec in Janez Učakar v roki ter Bernard Gregorič, ki je pripovedoval: »Ena izmed bomb mi je ožgala noge, njen pok me je oglušel. Pri vratih se je od podboja odbil naboj in me ranil v grlo. Ostro bolečino sem začutil tudi v roki. Zaradi bližine vojašnice smo se hitro umaknili in odšli ob potoku do bližnjega senika, kjer je sledilo obvezovanje ran. Pot smo nadaljevali v Volčanske Rute in se ustavili pri kmetu, ki nam je postregel kislo mleko. Na kmetiji zaradi varnosti nismo smeli ostati dalj časa. Soborci so nas ranjene pospremili v polico pod zaselek Gomila, kjer je že okrevalo nekaj partizanov.« (14). Gregoriča, ki je imel pre-streljeno grlo, so soborci hranili le s tekočo hrano. Gregorič je še povedal, da je sanitetni material in zdravila z Mosta na Soči, kjer jih je odstopil vojaški zdravnik dr. Villa Tranquillo - Lučo z ilegalnim imenom Angel, prinašala Marija, Marička Jerončič, doma na domačiji Podcel. Pozneje, po preselitvi v Bukovje, je bila pri njej organizirana javka za to SP (14). V zaselku Avško pri Srednjem se je pri Francu Dugarju zbirala hrana in sanitetni material za SP (124). Zdravila in pripomočke za zdravljenje ranjencev je dajal tudi dr. Alberto Gentilli, civilni zdravnik z Mosta na Soči. Te so prevzemali Gabrijel Medved z Mosta, ki je dr. Gentillija kot taksist pogosto prevažal do pacientov, Peter Rušič iz Modrejc in Milan Brkič z Mosta na Soči. Brkič je material predajal Mirku Krivcu, ki ga je nesel v Rute ali na Knežo. V Modrejcah je bila nosilka zbiranja sanitetnega in tudi drugega materiala Justina Bizalj. Medveda in Rušiča je dr. Gentilli pogosto pošiljal v Gorico po zdravila in sanitetni material, ki ga je uporabil v ambulanti, večino pa odstopil za potrebe partizanske sanitete (107). Dr. Gentilli je bil tržaški Slovenec, njegova žena je bila Rimljanka (118). Na Mostu na Soči se je sanitetni material zbiral še pri Mariji Mikuž, Francu Valentinčiču in Valentinu Taljatu. Pri Taljatu je bila nekaj časa nekakšna sanitetna javka, saj je Taljat usmerjal dr. Villo, da je odhajal in zdravil ranjene partizane, npr. Viktorja Valentinčiča iz Idrije pri Bači, Strojzijo Hvala

iz Roč, v Lom ipd. To je trajalo, dokler ni bila aretirana Anica Taljat. Zanimivo je, da je sanitetni material zbiral in ga oddajal Justini Bizalj tudi domobranec Srečko Kragelj z Modrejc (107). Dušan Škodič - Sulc je marca 1943 dal iniciativo za sklic ustanovnega sestanka LMS na Srednjem, ki se ga je pri Lukancevih na Pušnem udeležilo šest mladincev. Ti so sestavili prvi odbor in zbirali hrano, denar in sanitetni material ter zbrano predajali 1. Soški brigadi (125).

Dr. Alberto Gentili je bil po rodu Jud. Na Mostu na Soči je delal kot civilni zdravnik že pred vojno. Že pri prvih ranjenih ali bolnih partizanih je bil pripravljen pomagati. Ker ni imel vozila, ga je običajno po vseh poteh vozil Gabrijel Medved. Medved je pripovedoval, da ga je peljal v Zadlaz, kjer je odrezal nogo ranjenemu partizanu, najmanj desetkrat pa ga je peljal na Šentviško planoto, na Prapetno Brdo k Nataliji Kobal, poročeni Laharnar, Kančarci, kamor so iz partizanske SP prenesli ranjene partizane, da jih je pregledal in dal navodila za zdravljenje. Na vozilo in svojo opremo je dal svoj znak, ki so ga sestavljali trije narisani griči ali kupčki, da nanj partizani niso streljali. Da sodeluje z odporniškim gibanjem je prišlo na ušesa italijanskim oblastem. Nek kvesturin iz Trsta, ki je bil Gentilliju hvaležen za nek zdravstveni poseg, mu je dan pred načrtovano aretacijo v začetku junija sporočil, da sta z Medvedom izdana. Gentili je še isti dan z družino odpotoval v Trst in kasneje v Rim, Medveda pa so zajeli in poslali v internacijo v Savono, v taborišče Cairo Montenotte. Po razpadu Italije so ga Nemci poslali v Mauthausen in kasneje v Linz, kjer je dočakal konec vojne. V ordinaciji, ki jo je tako hitro zapustil, je ostal ves zdravstveni pribor in veliko sanitetnega materiala, kar je vse prešlo v partizanske roke (107).

Na levem bregu Soče so aktivistke iz Testenov že leta 1942 nosile v Trst maslo. Za izkupiček so prinašale cigarete in zdravila za partizane. Organiziral jih je Ivan Testen, ki je postal 14. februarja 1943 prvi partizan iz vasi. Prvi partizani, ki so maja 1942 prišli na Avško, so prosili za serum proti kačjemu piku, saj so hodili po senožetih in odročnih stezah na pobočjih nad Sočo. Priskrbel ga je Jožef Segala iz lekarne v Kanalu, ki jo je vodil Tržacan, farmacevt Giuseppe Tretti. Ta je še večkrat oskrbel partizane s sanitetnim materialom (122). Med prvimi je od maja 1942 dalje sanitetni material iz Gorice v Avče posredoval Mihael Presen - Zvezda, ki je bil v službi na goriški centralni pošti, njegova sestra Julia pa na pošti v Avčah. Ta zveza je delovala za pošiljanje sanitetnega in tehničnega materiala do Presenove aretacije 20. marca 1943 (125). Pri Cilki Hojak iz Testenov, ki je bila po kapitulaciji Italije sekretarka krajevnega organizacije Slovenske protifašistične ženske zveze (v nadaljevanju SPŽZ), so se zbirali hrana, zdravila, papir, svinčniki, črnilo ipd. Po ta material je hodila tudi v Gorico in Trst, ga kupovala z denarjem, ki so ga zbrali s prispevki in ga oddajala v zbirališču. V njihovi hiši so večkrat oskrbeli bolne partizane (119). V začetku leta 1943 je bilo zbirališče hrane in sanitetnega materiala pri Pavlinovih v dolini Avščka. V Levpi je bila v NOO za sanitetni material zadolžena Antonija Jug. Ponj je hodila v Gorico in organizirala tudi druge žene in moške, npr. Emilijo Skrt in Alojzijo Humar iz zaselka Kras, Marijo Saladin iz zaselka Zatrebež, Julijo Strgar s Seniškega Brega, Ivana Žabarja iz Markičev, Danico Manfreda z Bizjaka, Viktorijo Šuligoj iz Testenov, Kristino Skrt in Milko, Ido Brezavšček iz Grašč, Blondino Skrt z Markičev. Zdravila sta dajala lekarnar Pontoni in dr. Annibale Beviglia, dokler niso slednjega poleti 1944 aretirali Nemci. Zbrani ma-

terial je izročala kurirjem P 10 tako, da ga je nesla na določeno mesto v gozd Ogršček. V zaselku Hoje je bila Marija Cvetrežnik v odboru SPŽZ določena za pomočnico bolničarke. Zbirala je pakete za ranjene partizane, nabirala čaje, nudila prvo pomoč ipd. Za bolničarko, kasneje za predsednico RK, je bila določena v odboru tudi Katarina Vidlič, ki je zbirala sanitetni material, organizirala pripravo paketov s priboljški za ranjence in hodila po sanitetni material v lekarno Mantovan v Gorico. Danica Skrt iz Mešnjaka je šla večkrat z Marico Šuligoj - Doro po sanitetni material, tobak in drugo v Trst. Marici sta pomagali tudi Gabrijela Žabar in njena mama, ki sta poleg sanitetnega materiala prinesli veliko tehničnega materiala za tehniko, ki je bila med Vrtačami in Široko Njivo: karbid za luč, karbidovke, papir, pisala ipd. Pavla in njena sestra Valerija Šuligoj iz Sukavca sta šli večkrat v Gorico po sanitetni material, tobak in papir. V zaselku Široka Njiva sta Rozalija in Milka Pavšič zdravila in tobak, ki sta ju prinesli iz Gorice, predajali Mariji Bukovec iz Lipic. V Lipice je zbrana zdravila in hrano nosila tudi Marija Skrt in jih predajala Milki, Emiliji Okroglič - Hermini, ki je bila v rajonskem odboru sanitetna blagajničarka. V Levpi je sanitetni material zbiral tudi Ivan Pirih. Njemu ga je iz Gorice nosila Ljudmila, Marta Bavdaž iz Mešnjaka, ki ga je dobivala v lekarni pri tržnici. Sestra prvega organizatorja OF na Avškem, Franca Jakopiča - Bradača ali Muštacarja iz Seniškega Brega, Ana Jakopič in Jelka Strgar iz Markičev sta prvi zbirali tobak in sanitetni material že v začetku 1942, od januarja 1944 pa je bila druga Jakopičeva sestra Jožefa, Pepca, po poklicu babica, referentka za zdravstvo v okraju Kal-Kanal. Po vojni je Pepca, poročena Lango, opravljala službo babice v Kanalu in okolici (120). V Desklah je že leta 1942 zbirala sanitetni material, hrano, obutev in perilo Regina Karnel. V letu 1943, še pred kapitulacijo Italije, je Anton Makovec iz Deskel iz lekarne v Anhovem nosil zdravila na Trnovo. Odstopal jih je farmacevt Piero Garibaldi Galzigna, ki je bil partizanski simpatizer. V Čolnici bi morali partizani 16. aprila 1943 pri Mihaelu Fileju prevzeti zbrani sanitetni material, a njihov prihod naj bi bil izdan. Prišlo je do spopada med karabinjerji in partizani. Mihael je imel hudo revmo in ni mogel bežati, zato se je skrnil v šupo z listjem. Karabinjerji so streljali nanj, zažgali šupo in hišo, ga ubili, potem pa razkazovali v Kanalu kot ubitega partizana (124). Iz lekarne na Travniku v Gorici je sanitetni material v Lokovec nosila Štefanija Žabar iz Žabelj pri Kalu nad Kanalom (122). V Kalu nad Kanalom so se pri Andreju Vončini večkrat ustavljali ranjeni partizani. Tu so jih oskrbeli, skrili in zdravili. V njegovi bližini je bila P 10, na kateri je kot kurirka delovala Pavla Ipavec iz Gomilnice. Ta je nosila pošto, hrano in sanitetni material na relaciji Paljevo-Folški Kal-Trnovo. V Paljevem je material dobivala pri Podberščkovih (124). Marca 1943 se je pri Valentinu Jakopiču v Avčah (Mirtova hiša) oblikoval odbor AFŽ: Marija Jakopič predsednica, Ivanka Križnič blagajničarka, Klara Gorjup tajnica. Po ustanovitvi je 10 članic zbiralo hrano, obleko in sanitetni material. Zbirale so se pri Križniču, po kapitulaciji Italije so pridobile še druge članice (124). Tudi člani krajevne organizacije Ljudske mladine Slovenije (v nadaljevanju LMS), ki je bila ustanovljena junija 1943 v Levpi, so zbirali hrano, denar in zdravila, ki so jih prinašali iz Gorice in zbrano predajali gospodarski komisiji v Lipicah (126). Pavla Bratuž z Lokovca je od oktobra 1942 hodila v Trst in Gorico, nosila tja propagandno gradivo, nazaj pa zdravila za partizanske enote. Tega je hranila pri Kristini Šuligoj v Lokovcu (125).

Po bojih na Idrijskem ali s severnega območja Brd so običajno z vozom ponoči pripeljali kakega ranjenca do terenca Mihaela Gabrijelčiča, po domače Kranjcavega, na Srednje, ki je poskrbel, da je ta prišel čimprej v SP pod Gomilo. V njegovi hiši na koncu vasi je včasih ranjenec prespal del noči na skednju, a ob zori je že moral biti na vozu z volovsko vprego na poti proti Podcelu, od koder so ga prenesli do SP (7). Za prehrano in drugo oskrbo tabora so zadolžili Jožefa Juga - Silvestra, po domače Marjančevega iz zaselka Široka Njiva, ki spada v vas Seniški Breg nad vasjo Avče. Silvester je bil sicer vesten in delaven borec, a klepetav in paničar, zato ga je vodstvo čete in SPO raje dodelilo SP, kot pa imelo v enoti. Da je paničar se je na primer pokazalo pri napadu 2. februarja na Čiginju, ko je začel prezgodaj streljati, pri oskrbi SP pa je bil nepogrešljiv. Silvester je bil rekonvalescent (4), kar pomeni, da se je zdravil v SP in po okrevanju postal njen vodja. Učakar in Gregorič sta se proti koncu februarja že vrnila v bataljon. Mesec dni kasneje je pod Gomilo prišla 16-letna Milica Žižmond - Nataša (17), Anton Leban - Mitja je marca 1943 odšel za vodjo novo ustanovljene kurirske postaje P 25 a.

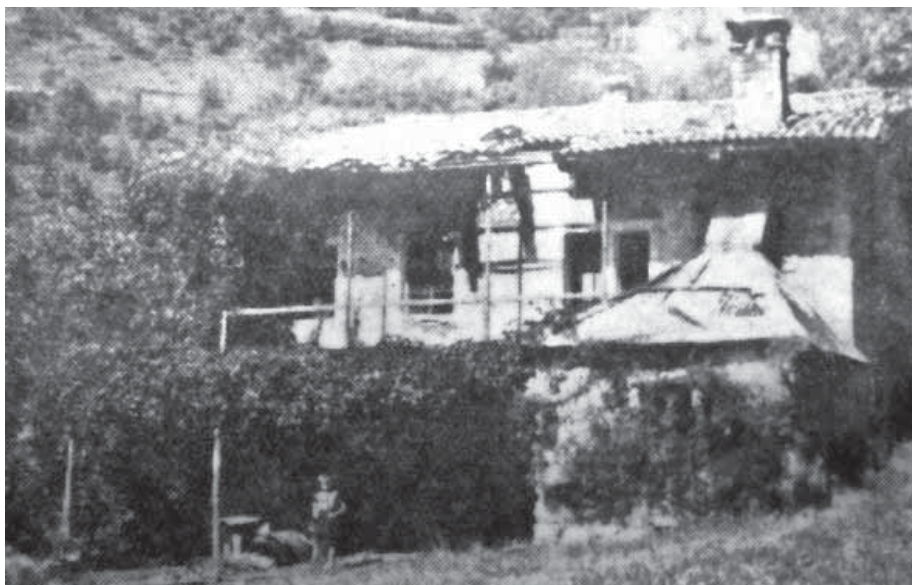
Anton Leban - Mitja je prišel marca 1944 ponovno v bolnišnico kot ranjenec in komisar. Avgusta je odšel za komisarja spuščališča zavezniške pomoči 9. korpusu v Cerkno, bil v maju 1945 premeščen v Oddelek za zaščito naroda (v nadaljevanju OZNA), po vojni je od leta 1946 delal kot upravnik zaporov v Mariboru, nato v Kopru, pred upokojitvijo 1963 pa v administraciji Uprave za notranje zadeve. Kot nosilec spomenice 1941 je ves čas službe in še dolgo potem deloval v borčevski organizaciji in dočakal starost sto let.

Sestri Hermina in Milica Žižmond sta bili doma iz vasi Vogrsko. 10. marca so ju karabinjeri nameravali aretirati, ker je družina sodelovala s partizani. Zaupniki so ju o tem obvestili, zato sta pobegnili od doma. Čez Trnovski gozd in Banjško planoto ter čez Sočo sta bili poslani v 4. Briški bataljon SPO. Hermina - Slavenka (tudi Slovenka) je z enoto odšla dalje, medtem ko je mlajša Milica - Nataša ostala pri ranjencih v Gomili (17). Hermina je bila udeleženka boja pri zaselku Foni 7. aprila, potem pa v vseh bojih Gradnikove brigade do njenega odhoda na Dolenjsko, ko je prešla v Varnostnoobveščevalno službo (v nadaljevanju VOS), zatem pa v VDV, v obveščevalni center za Goriško, kjer je opravljala posebne naloge obveščevalke in kurirke do konca vojne. Po vojni je delala v Upravi državne varnosti (v nadaljevanju UDV, srbohr.: Uprava državne bezbednosti, zato UDBA) v Ljubljani, Kopru in Tolminu, nato pri LM (Ljudska milica) v Pivki. Z družino je živela v Postojni in se poročena pisala Žgur. Umrla je leta 2008.

V kroniki vasi Kozaršče med NOB je zapisano, da je krajevni NOO OF za veliko noč leta 1943 organiziral obdaritev ranjencev pod Gomilo. Vaščanke so spekle potice in druge priboljške, aktivisti so to prenesli na javko, kamor je po dobrote prišla patrola iz SP, ki jo je vodil prvi partizan iz vasi Milan Barbič - Martin. Vas je imela dve javki: ena je bila v jarku nad potjo nad Rinkovim lazom, kjer si lahko opazil vsakega, ki je prihajal s katere koli strani, obenem pa je bil mogoč hiter in neopazen umik, druga javka pa je bila na križišču poti z območjem njiv in travnikov, ki ga imenujejo Zapodrejšca, in je bila prav tako varna (107).

Franc Dugar - Tine, Širokar, spodaj njegova kmetija takoj po vojni

Poleg Silvestra je za oskrbo SP skrbel tudi Franc Dugar - Tine, po domače Širokar, gospodar kmetije, ki leži ob cesti Pušno–Osredek–Doblar, oče štirih otrok. Njegova žena Terezina je bila doma iz Doblarja in je bila sestra Štefana Šavlija, poznejšega poveljnika relejne kurirske postaje P 25 a. Ta je imela svoj sedež na raznih lokacijah na Idrijskem, najdlje v bližini kmetije v Mlinu ob reki Idriji. Ko so italijanski vojaki odkrili SP Pod skalco, je bila kurirska postaja v bližini SP, zato so lahko ujeli Dugarja. Sestri Francka - Franka in Olga Hvalica, Bajtarski s Kuščarjev ter Slavica Ambi s Srednjega

so v Gorico nosile naprodaj kmečke pridelke, predvsem maslo in jajca, z izkupičkom pa nabavljale sanitetni material in ga izročale Dugarju, ki ga je dostavljal v SP (7). Dugar je bil tudi intendant kurirske postaje in je del zbrane prehrane odstopal SP (14).

Dugar je kot vojak italijanske vojske služil vojaški rok na Siciliji. Prišel je domov na dopust, po njem odšel v partizane in postal kurir na kurirski postaji P 25 a, ki je vzdrževala zvezo s P 25 b, P 24 in P 24 a. P 25 b je bila v bližini vasi Zapotok nad reko Idrijo, P 24 v bližini zaselka Foni nad Sočo nasproti vasi Kamno, P 24 a na Matajurju. Za to kurirsko postajo je bila javka – predaja pošte v vasi Livške Ravne nad Livkom. Po potrebi so kurirji P 25 b hodili tudi z desnega na levi breg Soče in Sočo prečkali pri Doblarju ter tako vzdrževali zvezo s kurirsko postajo P 9 na Banjšicah in z vodstvom 3. operativne cone Alpe. 21. februarja 1943 je bilo vodstvo te cone preimenovano v Operativni štab NOV in POS za zahodno Slovenijo, imenovano tudi štab Primorske operativne cone. Ta je deloval do kapitulacije Italije in usmerjal partizanske vojaške aktivnosti ter organiziranost Osvobodilne fronte (72). Vodstvo cone je imelo sedež v bunkerju v Tolminskem Lomu, v hiši pri Kotlarju (Kokošar).

SP je sanitetni material dobivala tudi iz drugih vasi in Tolmina. V Selih nad Volčami je od jeseni 1942 do kapitulacije Italije, ko je šel kot partizan v brigado Simona Gregorčiča, zbiral hrano, orožje, sanitetni material ipd. terenec Peter Fon - Martin. V Tolminu je v pozni jeseni 1942 Mila Oblesčak, Čičeva, kupovala sanitetni material v lekarni v Tolminu in ga izročala Milici Vuga, ta pa Emi Šavli, ki ga je spravila na Ljubinj ali v Lom, ga predajala svoji sestri Irmi Vidmar, obveščevalki, ali pa Amaliji Bratuž iz Čepovanskega dola. Aprila leta 1943 je Oblesčakova zbrala večjo količino sanitetnega materiala in ga predala Ivanki Jug - Jelki, Kalarjevi s Čiginja, ki ga je poslala v Volčanske Rute. Po razpadu Italije je pripeljala domov devet vozičkov materiala iz kasarne na Poljubinskem polju. Preden so odšli, so italijanski vojaki zažgali kasarno. Eksplozije so se vrstile, gorelo je okoli in okoli, vendar sta s Francem Rutarjem, Ruščevim, zlezla skozi okno ambulate, »informerije« in naložila, kolikor sta mogla. Ta material sta potem predala Ivanki Jug, Mariji Jarc, Špičkovi iz Dolj, Jožici, Pepci Jelinčič, Puliševi iz Dolj in Zinki Kavčič, Nadiževčevi iz Zadlaza. Ivanka ga je prenesla na Čiginj tako, da je s polnim nahrbtnikom večkrat prebrodila Sočo, saj je bila na volčanskem mostu nemška straža. Dokončno je ves material oddala šele avgusta 1944 po boju Gregorčičeve brigade pod Rdečim robom in ga izročila Mariji Jarc iz Dolj. Takrat je materiala tudi najbolj primanjkovalo (107).

V Levpi so že od jeseni 1942 zbiral živež, obleke, denar in zdravila pri Pavli Šuligoj - Svobodi, tudi Smreki, ki je vse to spravljala pod pod v hiši in potem predajala Milki Brezavšček. Zdravila so ženske prinašale iz Gorice, Milka jih je posredovala v zaselek Lipice Kala nad Kanalom, kjer sta jih v hiši pri Lahovih sestri Emilija ali Milica ali Milka in Danila Okroglič predajali terencem, ki so imeli povezavo s SP; npr. Štefanu ali Albinu ali Zorku Kebru - Planinku, Katarini Vidic iz Bizjakov. Na pošti v Solkanu je bila v službi Cvetka Srebrnič, ki so jo kasneje Nemci kot aktivistko aretirali in odpeljali v taborišče, od koder se ni vrnila. Sprevodnik na avtobusu, ki je vozil med Čepovanom in Gorico, je bil Stanko Kolenc, Barakarski iz Spodnjega Lokovca. Cvetka mu je dala rezervne klešče in plombe, da je lahko odpiral in zapiral pošne vreče ter z nji-

mi do razpada Italije iz Gorice prenašal poleg časopisov in papirja še ovoje in zdravila. Predajal jih je Milici Murovec - Ljubki, Brdarjevi, ta pa naprej terencem (119). V letu 1944 in do konca vojne so dekleta in žene iz Levpe in okolice večkrat negovale ranjene partizane iz napadov v dolini. Ranjence so le obvezale z obvezami, ki so jih naredile iz rjuh, potem so jih soborci odnesli naprej (119). Marija Hvala - Nataša, rojena leta 1905, je bila ena najbolj prizadevnih žena v kanalskem okrožju. Ilegalno je delovala že pred 1. majem 1943. Bila je prenašalka raznega blaga, kurirka, obveščevalka. S hčerko Ido sta zbirali zdravila in sanitetni material s širšega območja, sama pa je bila edina, ki je po kapitulaciji Italije imela neposreden dostop do bolnišnice na Kolovratu in tudi dočasne SP nad Lipico v Korenu. Podpisana je na številnih potrdilih o prejemu sanitetnega materiala. Antonija Žbogar, kasneje sekretarka SPŽZ na Kanalskem Vrhu, je vodila zbiranje hrane, čajev, pranje in šivanje za partizane. Z mladinkami iz Kanala in od drugod je prinašala na Kanalski Vrh sanitetni material (120). V Kanalu je bil center zbiranja sanitetnega in drugega materiala pri Mariji Nanut, ki je imela v Kanalu trgovino. Pri njej je bila kurirska javka, na kateri so prevzemali material in ga nosili v Doblar in naprej v SP. Za zvezo je skrbela Ida Kragelj. Marija Nanut je v povezavi z Jankom Valentiničem - Soškim pridobila italijanskega zdravnika, ki ji je dajal sanitetni material in posredoval pri odhodu italijanskih vojakov v partizane. V Kanalu sta zbirali sanitetni material tudi Zofija Baloh in Vera Bevčič, ki sta ga posredovali partizanom. Iz Kanala ga je nosila Štefanija Berlot v Osredok nad Levpo. Največ so ga dobili v lekarni, kjer ga je odstopal italijanski lekarnar, ki je sodeloval s partizani, predpisoval pa zdravnik dr. Milan Kesler, ki je v Kanalu deloval tudi po vojni. Veliko materiala, tudi sanitetnega, so prispevali Križničevi. Prva pošiljka na Avško v osmih vrečah, ki jih je pripeljal Franc Škodnik, je bila iz te hiše okoli novega leta 1942. V njej so bila šotorska krila, odeje, sanitetni material in hrana. Člani LMS v Ajbi so po kapitulaciji Italije zbirali hrano, denar, sanitetni material, šivali titovke, trosili letake. Skupaj z žensko organizacijo so zbrali dva voza oblek, odej, belega perila in rjuh, ki so jih žene in mladinke razrezale in pripravile obveze za ranjence (122, 125).

Sanitetni material ni bil namenjen samo SP na desnem bregu Soče in okrevališču bolnice Pavle na Vršah, ampak tudi potrebam drugih enot, ki so prečile Avško ali se nekaj časa tu zadrževale. V času goriške fronte je bila začasna SP v Korenu pri Škronožu nad Lipico, zaselku Kala nad Kanalom, ki jo je vodil Jožef Kenda - Pepe, bolničarja pa sta bila Justin Pirih iz Kala in Rafael Hvala iz Lazne. Justin je bil 1937 kot italijanski vojak v Abesiniji in si je tam pridobil prve izkušnje z ranjenci, potem pa opravil še trimesečni bolničarski tečaj v italijanski vojski. Skupaj s Kendo sta kasneje prešla v okrevališče bolnice Pavle na Vrše. Nemci so 17. novembra na obhodu pri Andreju Maverju v Zabrdi pri Kalu naleteli na kurirja P 9 Franca Medveščka, Pečenka, iz Bodreža. Medvešček se je z njimi spopadel, ubil dva »mongolca«, sam pa ranjen ušel. Domačini so ga odnesli najprej v bližnji gozd, potem pa v SP, kjer je za ranami umrl. SP pri Trščakih, zaselku Kala nad Kanalom, je uredil Idrijsko-Tolminski odred (v nadaljevanju ITO) v avgustu 1944, ko jo je sem preselil iz Spodnjega Lokovca od Mamca in je delovala do njegove ukinitve 4. septembra. To SP je v Lokovcu ITO organiziral proti koncu marca 1944. V njej se je med drugimi zdravil Franc Škodnik iz Avč, kuharica je bila ves čas njegova sovaščanka Ivanka Križnič (124, 125). Bolnišnica 20. brigade (*Brigata Ga-*

ribaldi Triestina d'Assalto) je od poletja do jeseni 1944 delovala pri Andrejčku in potem pri Dolinarju v Zgornjem Lokovcu. To bolnišnico z 10 do 15 ranjenci je sprva vodil dr. Ciccarelli, kasneje nek drug zdravnik iz Trsta (119).

V zaselek Podlako ali Lokovec je zbrani sanitetni material nosil tudi Andrej Lipičar, Krajc z Levpe, na Kanalski Vrh pa od poletja 1944 Marija Paravan iz Kanala (122). Na Kanalskem Vrhju je živež in sanitetni material zbirala Antonija Čargo kot intendantka in sekretarka AFŽ. Z Bat so v Lokovec k Škatlarju prinašali zdravilna zelišča za čaje in hrano za partizane (126). V hišo Ivana Brezavščka na Lazu so se po kapitulaciji Italije večkrat zatekli ranjeni ali bolni partizani, med njimi npr. Stanislav Kofol - Kačar, iz Dolenje Trebuše, ki je bolehal zaradi pljučnice. Nemcem je ušel po Idrijci navzdol in po njej plaval do Mosta na Soči. Tam se je prikril pod neko skalo, več ur ostal v mrzli vodi, se zato prehladil in dobil pljučnico. Spravili so ga v SP na Vrše, potem pa za tri tedne do ozdravitve na Laz (125, 145). Poročilo organizacije SPŽZ za kanalsko okrožje v mesecu februarju 1944 navaja, kaj vse so ženske zbrale: živila, čaje, oblačila, vžigalice ... 272 poveljev, 23 paketov vate, 291 paketov gaze, 28 rjuh, razna oblačila in obutev. Kasnejše poročilo za okraj Kal-Kanal navaja, da so za bolnišnico zbrali 42 kg živeža, 31 kg čaja in 410 kom zavojev in zdravil in da redno potekajo izobraževalna predavanja (124). V letu 1944 so potekala razna tekmovanja: Narodno tekmovanje od 27. aprila do 27. junija, Tekmovanje zmage pod geslom Vse za našo zmago, vse za našo vojsko, Posojilo svobode od 15. avgusta do 15. oktobra in tekmovanje v kulturnih dejavnostih. V letu 1943 je potekalo tekmovanje za vpis posojila narodne osvoboditve in leta 1945 Zadnji poziv ter tekmovanje pod geslom Kujmo borbeno enotnost NOVJ in zaledja. Ohranjeni so obsežni sezname krajevnih NOO, odborov OF, ZSM, SKOJ oziroma ZKM (Zveza komunistične mladine) in SPŽZ o opravljenih prostovoljnih urah dela, seznamih zbranega materiala, živil, zdravil, pisarniških in šolskih potrebščin, sanitetnega materiala, rjuh, brisač, denarnih prispevkov za bolnišnice, obvezah, celo litrov arnike, tekstilnega blaga, volne, obutve, sešitih srajc, spodnjic, spletenih rokavic in nogavic, organiziranih proslav in zborovanj, ustanovljenih pevskih zborov, dramskih skupin, knjižnicah, opravljenih trosilnih akcijah itd. V pionirski organizaciji so v novembru 1944 tekmovali v nabiranju hrastovega želoda kot nadomestka za kavo, v zbiranju sanitetnega materiala, rjuh itd. Za miklavža so pripravljali pakete za partizanske bolnišnice in brigade (120). Briška mladina je v tekmovanju Zmaga septembra do 3. oktobra 1944 zbrala za 15.976 lir sanitetnega materiala (126).

Ranjenci iz boja SPO in Gregorčičeve brigade

Italijanska vojska je pogosto prihajala v vasi in pregledovala okolico ter iskala borce in aktiviste. Po partizanskih akcijah so pogosto izvajali zloglasni »rastrellamento« (rastrello – it. grablje), obkolitev in čiščenje terena. Po šolah so v letu 1942 še službovale italijanske učiteljice. Aktivisti in poveljnik 2. čete 3. bataljona SPO Pavel Jež - Stanko so pozimi 1942/43 obiskali italijanske učiteljice v Kostanjevici in Zapotoku ter jim ukazali, naj oddidejo. Do konca šolskega leta so še zdržale ob pogosti prisotnosti karabinjerjev, po šolskih počitnicah se tudi v Kambreško in na Srednje niso več vrnile. Vedno pogosteje je prihajalo do spopadov med italijansko vojsko in partizani (7, 14).

Izidor Drufovka, rojen 2. aprila 1900 v Podsabotinu. V Briško četo SPO je vstopil februarja 1943.

Rudolf Kosovel, rojen 22. junija 1905 v vasi Ravne pri Črničah, v Vipavski dolini. V partizane je vstopil 11. februarja 1943, v SPO in potem v Gradnikovo brigado.

Julij Mikuž, rojen 22. januarja 1925 v Zadlogu pri Črnem Vrhu. Na fotografiji je pred odhodom v partizane.

V celodnevni bitki 31 borcev 2. in 3. čete 3. Briškega bataljona SPO z Italijani pri Fonih, 7. aprila 1943, je bilo 7 mrtvih in 15 ranjenih partizanov (24). Ker je bila ranjena skoraj polovica vseh partizanov v boju in je poročilo poveljnika Ježa glede ranjenih nejasno, je težko sestaviti seznam ranjencev. Soborci so ranjene spravili v SP na polico pod Gomilo, od koder so se lažje ranjeni kmalu vrnili nazaj v enote, a prišli so novi ranjenci. Po 20. maju 1943 so ranjence, bilo jih je že 12, začeli postopno seliti na novo lokacijo. Trije ranjenci iz boja Gregorčičeve brigade 10. maja na planini Kovačič so podlegli ranam že pod Gomilo: Julij Mikuž iz Zadloga pri Črnem Vrhu, Rudolf Kosovel iz Raven pri Črničah in Izidor Drufovka iz Podsabotina.

Nekaj skupin borcev Gradnikove brigade, ki so se s planine Golobar umaknile na pobočje Krna, se je vključilo v Gregorčičevo brigado nad vasjo Krn, ko je bila na poti v Benečijo. Gregorčičevi brigadi se je na tej poti na Kovačič planini, nad zaselkom Foni, priključil tudi general Jaka Avšič - Hrast, pomočnik poveljnika štaba NOV in POS, s spremljevalci. Na desnem bregu Soče, na Kolovratu, na Kovačič planini, je 10. maja brigado napadla italijanska vojska in partizani so na položajih vztrajali do noči in zavračali napade. Potem so se umaknili, ranjene pa prenesli v bolnišnico pod Gomilo, kjer je Kosovel zaradi hudih ran umrl. Pokopali so ga v bližini, po vojni pa prenesli na domače pokopališče. Zapustil je ženo ter hčerki Frančiško in mlajšo Vojko. Mlajše ni nikoli videl, ker je pred porodom odšel v partizane. Njegovi posmrtni ostanki počivajo v skupni grobnici padlih partizanov in talcev na vaškem pokopališču v Črničah (7).

V začetku leta 1943 so v partizanske vrste začeli množično vstopati mladi fantje in

Komandi vojnog okruga v V I P A V A za pregled vojnega invalida in za priznanje pravic na invalidnino ter državno zaščito (vdov, starišev in otrok)

1	Priimek (očetovo ime) in ime <u>MIKUŽ/pok. Jožef/Juli</u>				
2	Čin, poklic <u>borec poklic poljedelec</u>				
3	Leto rojstva <u>22.I.1925</u>	Kraj rojstva <u>Zadlog</u>	Kraj <u>Crni vrh</u>	Okraj <u>Idrija-Cerkno</u>	Okrožje <u>Goriško</u>
4	Kraj stalnega stanovanja <u>Zadlog števil</u>		Kraj <u>Crni vrh</u>	Okraj <u>Idrija-Cerkno</u>	Okrožje <u>Goriško</u>
5	Kateri jedinici je pripadal v trenutku onesposobljenja <u>V Brigadi "Simona Gregorčiča".</u>				
6	Kdaj je vstopil v POJ, NOV <u>prostovoljno 6.februarja 1943</u> in POJ ali J. A.				
7	Kdaj (dan, mesec in leto) je postal nesposoben <u>Velad ranitve je umrl 20.V.1943</u> Od koga <u>od krogle,odnosno od italijanov</u> V kateri borbi <u>Na Kolovratu pri Tolminu</u> V kateri del telesa <u>v levo roko ter skrvavel</u> Na katerem položaju in mestu <u>Na Kolovratu pri Tolminu</u> Kdaj je bil sprejet v bolnico <u>9.maja 1943</u>				
8	Ime, priimek in čin predpostav- ljenih starih v času one- sposobljenja <u>Komandant Jakopič Albert - Rajtimir</u>				
6	V kateri bolnici se je zdravil <u>Na Gomilah pri Ročinju</u> Koliko časa <u>11.dni, in sicer od 9.maja do 20.maja 1943</u> Ime in priimek zdravnika <u>ni znano</u>				

Dokument, ki je nastal leta 1946 in je naslovljen na
Poveljstvo – komando vojnega okrožja Vipava, priča o smrti
Julija Mikuža na Gomilah.

10	Imena prič, podpisi tovarišev, ki jim je znano od kdaj je invalid onesposobljen in mesto stanovanja	LAMPE Viktor Titov Trg 2 Idrija a) <i>Lampe Viktor</i> MAJNIK PAVLA b) <i>GOSTISA Andrej Zadlog Stev.12</i> c) <i>Gostisa Andrej, Gostisa Pavla</i>																		
11	Imena otrok, ki niso dosegla 17. leto starosti, oziroma 23., če se šolajo ali pa so nesposobna za zaslužek (nezakonski in prisvojeni) ter točen datum rojstva.	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>1.</th> <th>datum rojstva</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td>2.</td> <td>" " "</td> </tr> <tr> <td></td> <td>3.</td> <td>" " "</td> </tr> <tr> <td></td> <td>4.</td> <td>" " "</td> </tr> <tr> <td></td> <td>5.</td> <td>" " "</td> </tr> <tr> <td></td> <td>6.</td> <td>" " "</td> </tr> </tbody> </table>		1.	datum rojstva		2.	" " "		3.	" " "		4.	" " "		5.	" " "		6.	" " "
	1.	datum rojstva																		
	2.	" " "																		
	3.	" " "																		
	4.	" " "																		
	5.	" " "																		
	6.	" " "																		

Prilagam sledeče dokaze:

Podpis vložilca prijave:

Podatki vložilca prijave
(vdove, otrok, starišev, oz. starega očeta ali stare matere)

12	Priimek (očetovo ime) in ime ZIGON por.Mikuž/pok.Franc/ Marija
13	Leto rojstva 12. Avgusta 1888
13	Mesto stanovanja Zadlog Stev.1 Crni vrh
15	Odnos proti padlemu, umrlemu mati ali izginulemu
16	Družinsko in imovinsko stanje Poseduje eno polgano hišo in 30 ha zemlje ter 4 glav živine. Preživljamo se s posestvom

Prilagam sledeč dokaze:
potrdilo Krajevnega NOO

Podpis vložilca prijave:

U Idrija
17. septembra 1946 god.

Opomba: Od točke 1 do točke 11 izpolnjujejo samo invalidi.
Vse točke izpolnjujejo ostale osebe, ki so zaščitene z zakonom o vojnih invalidih.

dekleta, zato so dotedanje čete prerasle v bataljone in kmalu začele z akcijami. Bataljoni so se še posebej krepili z borci tistih letnikov, ki bi morali v italijansko vojsko. Za odločitve, da gredo raje v partizane kot v italijansko vojsko, so si veliko prizadevali aktivisti na terenu in dosegli velik uspeh v okolici Tolmina, Kobarida, na Bovškem, v Brdih in na Idrijskem. Čez 1.500 novih borcev je vstopilo v partizanske vrste na Primorskem. Večino teh so po sklepu glavnega štaba NOV in POS zaradi pomanjkanja orožja, poveljujočega kadra in neizurjenosti poslali na Dolenjsko. Okrepili so prve štiri partizanske brigade: Cankarjevo, Šercerjevo, Tomšičevo in Gubčevo in celo hrvaške enote, ostali pa so popolnili primorske enote (13, 64). V dveh mesecih obstoja in delovanja, od 13. februarja do 11. aprila, oziroma do ustanovitve Gregorčičeve in Gradnikove brigade, je SPO izvedel mnogo uspešnih oboroženih akcij. Ob ustanovitvi 13. februarja je štel okoli 350 borcev in bork, ki so bili organizirani v Tolminskem, Baškem in Briškem bataljonu (13). Po vojni so bili za narodne heroje proglašeni naslednji borci, ki so se borili tudi v SPO: Ivan Likar - Sočan, Cveto Močnik - Florjan, Miro Perc - Maks in Janez Učakar - Škarje. Občina Tolmin je na svečani seji 9. junija 1978 podelila domicilno listino SPO, septembra 1979 pa še domicilni prapor v vasi Rut nad Baško grapo, saj je SPO med vojno deloval predvsem na njenem območju; v njegovem sestavu je bilo največ borcev s Tolminskega.

Ko je štab Primorske operative cone ocenil, da je čas za oblikovanje večjih partizanskih enot, je 11. aprila 1943 izdal odlok o ustanovitvi 5. Gregorčičeve in 6. Gradnikove brigade. Gradnikova brigada bi morala biti ustanovljena 26. aprila 1943 na planini Golobar iz borcev SPO. Na zbirališču jo je napadel sovražnik in ji prizadel hude izgube. Izgubila je okoli 40 borcev. Prisega borcev je bila opravljena šele 14. maja 1943, na Miji. Ob formiranju bi vsa brigada štela okoli 450 borcev in bork, večinoma Primorcev. Gregorčičeva brigada je bila ustanovljena iz borcev JPO 1. maja 1943, v vasi Kneške Ravne, ki leži v grapi rečice Knežce, pritoka Bače. Datum ustanovitve brigade je sovpadal z delavskim praznikom 1. majem in borci so ta dan praznovali dva dogodka. Iz Raven so odšli čez Sočo in se na poti v Benečijo na planini Kovačič spopadli z italijansko vojsko (13).

Kot že omenjeno, so bili spopadi z okupatorjem na območju Volčanskih Rutov in Kambreškega pogosti. Pred prihodom ranjencev Gregorčičeve brigade sta bila na Gomili tudi dva ranjenca iz spopada 1. maja, ko so se borci 1. in 3. čete 3. Briškega bataljona SPO spopadli s pripadniki italijanskega 185. padalskega polka Nembo pod hribom Ježa v Volčanskih Rutih. Partizani so taborili v taboru na pobočju hriba Ježa, med domačijama Pologar in Fratik, in so nameravali čez Sočo, da bi se pridružili glavnini svoje nove enote – Gradnikovi brigadi, ki bi se morala formirati 26. aprila 1943 na planini Golobar (13). Italijanski vojaki so med pregledovanjem terena tabor obkolili. V spopadu je 1. četa izgubila poveljnika Dušana Škodiča - Sulca iz Ljubljane, ranjena pa sta bila partizana Dušan Zuodar iz Volč, ki je bil prestreljen skozi pljuca, in Štefan Šavli - Oskar, doma iz kmetije pri Mačku nad Doblarjem (18, 64). Zuodarja so prenesli do kmetije Kopovišče, kjer ga je pregledal dr. Pasquale Calabro iz Tolmina. Ponj je šla Zora Tuta - Anica iz Ušnika in dal je navodila za njegovo zdravljenje. Partizanski četi sta se po boju umaknili na Grad, na enega izmed vrhov na grebenu Kolo-

vrata nad vasjo Kraj (Crai) in se nekaj dni kasneje, 3. ali 4. maja, pridružili 1. bataljonu Gradnikove brigade na pohodu po Benečiji (14, 64). Po okrevanju je postal Štefan poveljnik kurirske postaje P 25 a, ki je imela najdalj sedež v leseni baraki pod domačijo Hostar ob reki Idriji. Med ranjenci pod Gomilo so bili še borci iz boja patrole 2. in 3. čete 3. bataljona SPO 7. aprila 1943 pri Fonih, in še kak posamezen ranjen partizan.

Bernard Gregorič - Stojan, namestnik poveljnika 1. čete, je po vojni pripovedoval, da sta s Sulcem v trenutku, ko so italijanski vojaki iz zasede napadli partizansko skupino, ki je prihajala v tabor, skočila čez skalnati rob v zaklon. Gregorič je v hipu uvidel, da je pod njima večja globel, zato se je hitro oprijel za bližnjo vejo in tako ublažil padec, Sulc pa je padel z velike višine in ves polomljen obležal. Italijanski vojaki so se bližali in skoraj negiben Sulc ga je prosil, naj ga ustreli in zbeži. Tako je Gregorič tudi storil. Potem je on prevzel vodstvo čete (27).

Gregorčičeva brigada je na Kovačič planini na Kolovratu v bitki z italijansko vojsko 10. maja 1943 imela dvanajst težje ranjenih borcev. Ranjence so soborci na poti do SP Pod skalco prinesli do mlina gospodarja Alojza Hvalice v Jelovcu, na potoku Lepenka, ki priteče izpod Očne. Tu jim je mlinarjeva družina, po domače Kovačeva, oskrbela rane, jih nahranila, nato je ranjence prevzelo osebje SP in jih odneslo mimo domačije Kolar do Gomile. Spremstvo se je moralo vrniti. V skupini, ki je nosila ranjence, so bili Anton Kosovel - Tonček, ki si je med bojem zvil nogo, Stanko in Zorko Bavčar in Andrej Bratina, vsi iz vasi Selo v Vipavski dolini, Vlado, Ladislav Dornik - Matija iz Števerjana in drugi. Skupina z ranjenci je ponoči na Bukovi ježi padla v zasedo, se prebila proti hribu Ostri Kras, predanila v grapi ob nekem potoku, zvečer pa ranjence predala v mlin v Jelovcu (13). Kmetije Kolar, Podcel, Kovač v Jelovcu in druge v bližini so s prehrano oskrbovale ranjence v SP, katere lokacijo so poznali le terenci in nekaj zanesljivih gospodarjev.

Še eno pričevanje imamo o poti ranjencev do Gomile. Nekje med zaselkom Pušno in Kovačič planino se je 12. maja skupina borcev, ki je predala ranjence in se vračala k brigadi, srečala z borci minersko sabotažne skupine Gregorčičeve brigade, ki so se vračali iz uspešne akcije v Soški dolini. Tam so 12. maja iztirili lokomotivo in dva vagona na progi med Avčami in Kanalom, nad krajem, kjer je danes bencinska črpalka. Obe skupini sta se za nekaj trenutkov ustavili, si izmenjali novice, potem pa nadaljevali pot vsaka v svojo smer, saj so jima sledili italijanski zasledovalci (13).

Minerska skupina, ki jo je vodil Ivan Sulič - Car, se je hotela pridružiti brigadi na Kovačič planini, a je ugotovila, da so tam močne italijanske sile, zato se je umaknila nazaj proti Brdom, da bi izvedla še kako diverzijo. Na poti je 19. maja nad zaselkom Gornje Nekovo padla v zasedo italijanskih padalcev in se z njimi spopadla. Padel je partizan Franc Balič - Tilen iz Šempetra pri Gorici, dva ranjena partizana pa sta prišla v SP pod Gomilo. Enemu je rafal oplazil hrbet, drugi je dobil strel v nogo (13). Ranjenega Tilna so italijanski vojaki izsledili s psi. Ko se ni mogel več braniti, je pod sabo aktiviral ročno bombo ter se tako ubil (119).

Razmere pod skalnato gmoto so postajale vedno težje, ranjencev je bilo vedno več, oskrba s hrano vedno bolj naporna, bližnji potok se je sušil, varnostne razmere so se poslabšale, saj v bližini ni bilo več partizanske čete, zato so se 29. maja preselili tri

kilometre proti zahodu, v votlino pod previsno steno na pobočju Bukovja (117).

Italijanski vojaki so večkrat prišli do obeh domačij na Gomili. V čiščenju terena 1. maja 1943 so Antona Gerbca, rojenega leta 1894, peljali s seboj najprej kot ščit na hrib Grad, kjer so v zapuščenem partizanskem taboru našli ostanke sanitetnih pripomočkov, potem v Tolmin in ga tam pretepli. Odpeljali so ga v Trst, nato v Gonars, od koder bi po kapitulaciji Italije moral v taborišče v Nemčijo. Zaradi znanja nemškega jezika – bil je avstroogrski vojak – so ga zadržali nekaj mesecev kot tolmača v Mantovi, nato pa spustili domov. Hiši obeh Gomilarjev so Italijani oropali, niso pa našli skritega skladišča hrane in sanitetnega materiala, ki sta ga imela vsak v svoji kleti. Pri Velikonji so del kleti zazidali in v ta del prihajali skozi poseben prehod, izrezan v podu, ki je bil drugače zakrit z zabojem. Tudi nemški vojaki so domačiji oplenili. Na Velikonjevo hišo so 31. decembra 1944 streljali z minometi in jo poškodovali, saj so mislili, da so v njej partizani (107).

Taborišče pod Gomilo so manjše skupine borcev prehodno še vedno uporabljale kot varno zatočišče, zlasti tedaj, ko so bile namenjene preko Soče na Banjšice. Prav tukaj med Doblarjem in Podselami, kilometer ali dva pod jezom za HE Doblar, je obstajal najbolj varen partizanski prehod preko reke. Steza je tekla po pobočju čez tunel, zato ni bilo treba prečkati železniških tirov, ki so globoko vrezani v pobočje in je zato prehod preko njih nemogoč. Tu je po bojih v februarju 1944 Sočo prečkal del 30. divizije, ko se je ta vračala iz Benečije. Borci so pri kmetiji Juljevih, v zaselku Kolarji, pred prečkanjem Soče dobili še topel obrok hrane. Tu so pustili tudi nekaj mul, ki so nosile težje orožje in pratež, saj ne bi mogle po strmi poti proti Soči. Tudi težje orožje so poskrili. Ledeno mrzlo vodo so bredli v nočnih urah. Sovražnik je vedel, da partizani prečkajo Sočo ponoči, zato je prehod hotel preprečiti ali otežiti tako, da je vsako noč odpiral zapornice na jezu HE Doblar, v zaselku Podsela. Tok vode je bil zato močan in nekaj borcev je utonilo (13). Prehod preko Soče pod Gomilo ali nižje pri domačiji Čuk so uporabljali tudi kurirji, ko so dostavljali pošto od enot na desnem bregu Soče do vodstva 3. operativne cone Alpske, po 21. februarju 1943 preimenovane v Primorsko operativno cono, v Tolminski Lom ali še dalje na Banjšice do P 9. Najpogosteje je borce in aktiviste čez Sočo vodil domačin Anton Gerbec, po domače Gorenji Gomilar, po kapitulaciji Italije tudi Anton Jug, po domače Toni Kopovišar iz domačije, ki je stala pod Gomilo (18).

Boj Gregorčičeve brigade na Kolovratu 10. maja 1943

Franc Pipan - Franček, po domače Jermanov, iz vasi Ljubinj nad Tolminom, ki je sodeloval pri prenosu ranjencev s Kolovrata do mlina Jelovec nad Doblarjem, je pripovedoval: »Gregorčičeva brigada je 8. maja 1943 prekoračila Sočo in se odpravila na pohod v Benečijo. Na Kovačič planini se nam je pridružil tudi Jaka Avšič. Cilji pohoda v Benečijo so bili: vznemirjati Italijane v Brdih, Rezi in Benečiji, pridobiti tamkajšnje prebivalstvo za OF in razširiti narodnoosvobodilni boj tudi na to območje, ki je bilo trdno v italijanskih rokah. Gregorčičeva brigada, v kateri sem bil, se je iz vasi Vrsno spustila do Soče. Prestopili smo jo po mostu pri vasi Kamno, se prek zaselka Foni v zgodnjih jutranjih urah povzpeli na Kolovrat in zasedli greben Kovačič planine z

Franc Pipan - Franček kot partizan,
Ljubinj pri Tolminu

Ivan Bonča - Ivanček, Zadlog

obema vrhovoma, Sv. Jakobom in Hlevnikom. To se je zgodilo 9. maja 1943. Kar s treh strani so nas naslednji dan napadle močne italijanske sile. Sledil je celodnevni boj. Odbili smo enajst napadov italijanskih vojakov. Bili smo lačni, še bolj pa žejni, saj je ostal edini vodni vir v italijanskih rokah. Zvečer so se Italijani umaknili in postavili vrsto zased, da bi nas zadržale na mestu in bi nas naslednji dan uničili. Najprej smo si pogasili žejo, saj smo bili zaradi dneвне vročine potrebni veliko vode. Pregledali smo stanje. V spopadih je padlo nekaj borcev, imeli smo tudi dvanajst ranjencev. Ker jih v razmerah, v kakršnih smo se znašli, nismo mogli prenašati s seboj, smo jih skrili na strmo pobočje hriba Osojnica nad rečico Kamnico. Za varstvo in spremstvo so z njimi ostali bolničar Ivan Bonča - Ivanček iz Idrije in nekaj kurirjev. Ko smo menili, da so razmere primerne, smo ranjence prenesli v dolino potoka Lepenk, do mlina Jelovec, nato dalje pod Gomilo. Brigada se je umaknila tja, kjer so jo Italijani najmanj pričakovali. Spustila se je po pobočju Kolovrata proti Soči in obšla zasede, počakala v strmem pobočju, da so italijanski vojaki odšli ter se ponovno vzpela na greben Kolovrata.

Gregorčičeva brigada je nato še deset dni bila hude boje v Benečiji, in sicer na hribu Špik v bližini Čanebole (Canebola), pri vasi Brezje (Montemaggiore di Taipana), se umaknila čez greben breginjskega Stola v pobočje Drnohla nad reko Učjo in se potem vračala. Pri povratku je 31. maja skupina 19 borcev iz 1. bataljona pri vasi Podutana (San Leonardo), pod vasjo Gorenja Mersa (Merso superiore tudi Merso di sopra),

naletela na močno sovražno zasedo. Padlo je 13 naših, med njimi poveljnik Jože Majcen - Nanos, trije smo bili huje ranjeni, le ranjena Milka Demšar iz Tolminskega Loma se je rešila. Nekaj borcev je italijanska vojska zajela in jih skupaj z nami – ranjenci najprej odpeljala v Videm, od tu pa v zapor Coroneo v Trst. Ker sem bil ubežnik iz italijanske vojske – dezertar, so me iz Trsta poslali pred vojaško sodišče v Rim. Tu sem bil obsojen na smrt. Mene in številne druge sotrpine Primorce je smrti rešila kapitulacija Italije septembra 1943. Vrnil sem se domov in ponovno priključil partizanom. Odtlej sem bil kurir na kurirski postaji P 22 pod Jalovnikom v tolminskem hribovju. Spet so me ujeli, tokrat Nemci s pomočjo domobrancev in me iz zaporov v Celovcu poslali v taborišče Dachau. Junija 1945 sem se oslabil in izčrpan vrnil domov in si pozneje v domačem kraju z ženo Olgo ustvaril družino.» (131).

Boja z italijansko vojsko na Kovačič planini na Kolovratu 10. maja 1943 se spominja tudi Ivan Bonča - Ivanček iz Idrije. V partizanske vrste je odšel 19. decembra 1942 v 5. četo prvega bataljona Simona Gregorčiča, imenovano tudi Trnovska četa, ki jo je vodil primorski junak Janko Premrl - Vojko. Ivan je sodeloval v boju 16. februarja 1943, ko je bil Vojko ranjen in je za posledicami šest dni kasneje umrl. Ta in Vipavska četa bi morali postati jedro nove brigade Andreja Laharnarja s poveljnikom Vojkom, a zaradi sovražne ofenzive, Vojkove smrti in spremenjenih potreb do ustanovitve ni prišlo. V maju je bila nato oblikovana Gregorčičeva brigada in Ivan Bonča je postal njen borec (31).

Bonča je povedal: »Bil sem bolničar in zato dodeljen v skupino z zadolžitvijo, da ranjence spravim na varno v partizansko bolnišnico. Ko smo v nekem pobočju čez dan čakali na odhod, sem v dolini pod nami videl, kako gori kmečka domačija. Po dveh dneh zelo težavnega pohoda smo ranjence prinesli do zasilne bolnišnice, ki je bila pod neko veliko previsno skalo pod Gomilo nad Doblarjem. To je bilo na desnem bregu Soče. Tam je že okrevale nekaj ranjencev, zraven pa je bilo nekaj borcev, ki so skrbeli zanje. Tu sem ostal deset dni. V tej zasilni bolnišnici je en ranjenec kmalu umrl. Kasneje sem izvedel, da so ranjence kmalu po moji vrnitvi v enoto premestili v drugo votlino proti zahodu, tri kilometre oddaljeno od Doblarja.« (31). Ivan Bonča - Ivanček se je pridružil 5. brigadi Simona Gregorčiča, ko se je ta vrnila s pohoda iz Benečije in nadaljevala pot na Čaven, na obrobje Trnovskega gozda. Kot bolničar je deloval do osvoboditve maja 1945. Umrl je leta 2012.

Karel Jug, po domače Mesarjev iz vasi Volče, poveljnik kurirske karavle P 24, ki je bila v bližini zaselka Foni, je svojemu sinu Dušanu pripovedoval: »V italijanski obkolitvi Gregorčičeve brigade na Kovačič planini smo se v obroču znašli tudi kurirji P 24. Ker smo poznali teren, smo dobili nalogo, da popeljemo brigado iz obroča. Kurir Ciril Fon - Bogdan, doma iz zaselka Foni, je brigado vodil mimo zaselka, skozi skalne previse skoraj do ceste med vasema Volarje in Kamno, kjer so partizani predanili nad krajem, ki se imenuje V tesnem (Tesno). Pobočje je bilo tu tako strmo, da so se morali držati za drevesa. Naslednjo noč jih je vodil prečno po pobočju Kolovrata in nad vasjo Idrsko so prišli na Matajur. Ostali kurirji so dobili nalogo, da peljejo ranjence in spremljevalce na varno in v bolnišnico. Nekateri kurirji so odšli v okolico, da bi ugotovili, kje je možen varen prehod iz obroča, drugi so vodili ranjence po pobočju vzpetin Pleče in Dreka, čez grape v strmo pobočje hriba Osojnica visoko nad potokom Kamnica.

Z leve: Dušan Zuodar, poveljnik P - 24 v času pohoda Gregorčičeve brigade v Benečijo ter kurirja Karel Jug in Ciril Fon, leta 1981 na Kovačič planini

Italijanski vojaki so v zaselku ob hiši Zgornjega Rota našli krvave sledove in jo zažgali, domače pa odgnali v taborišče. Pri tej hiši je prišlo prejšnji dan do streljanja med intendanti Gregorčičeve brigade in italijanskimi vojaki, ko so intendanti od hiše peljali junico. Ranjen v roko je bil tudi kurir Milan Jermol s Čiginja, ki je potem odšel z brigado. Ranjence in spremstvo sem peljal v Osojnico. Tam smo ranjence položili v listje in se dogovorili, da počakajo na noč, ko jih bom peljal naprej. Pustil sem jim le en liter vode. Odšel sem v naš kurirski tabor in odnesel vse, kar je bilo uporabno, v skrit prostor pod planino Zapolaj, pod stezo Volče-Foni. Ko sem se naslednjo noč vrnil na mesto, kjer sem pustil ranjence, teh ni bilo več tam.« (18).

Italijani so poleg kmetije v Kamnici tisti dan požgali tudi dve kmečki hiši z gospodarskima poslopjema v zaselku Foni, in sicer Tomajščevo in Arnejevo. Oba gospodarja sta se pisala in imenovala enako: Janez Fon (18).

Ne poznamo imen vseh ranjencev iz boja Gregorčičeve brigade na Kovačič planini, vemo le za umrle in za Antona Četrtniča - Topola iz Volarij, ki je bil v boju ranjen v desno roko in nogo in se je zdravil pod Gomilo, ter za Leopolda Koširja - Zmaga, ki je prišel na Primorsko kot spremljevalec Jake Avšiča in zbolel med pohodom Gregorčičeve brigade po Benečiji. Pred prihodom v Gregorčičevo brigado je bil Topol vodja SP pod vasjo Krn.

V Bukovju

Milica Žižmond - Nataša je v SP kuhala in skrbela za nego. Hrano je dobivala od Kolarjevih in Jerončičevih, ki so prispevali domače proizvode: mleko, suho sadje, moko, krompir. Marička Jerončič je skrbela tudi za sanitetni material, posebno obveze, ki jih je dobivala na Slapu ob Idrijci, od koder je bila doma. Obveze so naredili iz rjuh (117). Dostop do SP so uredili tako, da je vodil prek lestev, na drugi strani police pa si prišel do potoka. V SP je bilo vedno od 10 do 15 oseb. Pomlad je prinesla toplejše vreme in izboljšala razporeditev med ranjenci. Za približno lokacijo SP Pod skalo nad Doblarjem so izvedeli karabinjerji v Ročinju. Nekateri so bili prepričani, da je bila izdana, kar pa je malo verjetno. Za lokacijo je vedela le peščica, okvirna informacija pa ne bi pomagala pri odkritju SP, saj je dostop do nje še danes težaven. Izdajalec bi moral napadalce pripeljati prav do SP, kar pa ni izpričano. Italijanski vojaki so SP odkrili prav na zaključku pregledovanja terena, ko so že dobili ukaz za umik. Obveščevalci so za izdajo obsodili in usmrtili Angelo Repič iz Lokavca, ki je bila v službi pri karabinjerjih v Ročinju in se je družila s Silvestrovo sestro. Sklepali so, da je Silvestrova klepetavost pripomogla, da je informacija o SP prišla do Italijanov, kar pa so bila le ugibanja (20).

Napad italijanske vojske na sanitetno postajo

V ofenzivi pehotne divizije Veneto so pri pregledovanju terena po pohodu Gregorčičeve brigade v Benečijo in pri iskanju skupin partizanov sodelovali tudi pripadniki 3. bataljona 185. padalskega polka Nembo, ki so prišli iz Padove in Firenc. Enota je imela sedež v Gorici od začetka maja 1943 (13). Del vojakov je prišel prejšnji dan v Ročinj, kjer so prenočili v stavbi karabinjerjev, drugi del vojaštva je prespal v kasarni na Čiginju. Pripeljali so jih v poznih večernih urah in postavili straže na izhodnih vaških poteh, da ne bi kdo sporočil partizanom o njihovem prihodu. Že prejšnji dan je začelo rahlo deževati, take vremenske razmere so se nadaljevale tudi 31. maja 1943. Jutro je bilo megleno, turobno, občasno je padal dež. Italijanski vojaki so bili ogrnjeni z maskirnimi olivnozelenimi pelerinami, ki so jih ščitile pred dežjem, lahko pa so jih uporabili tudi kot šotorsko krilo. Izhodišči, kamor so jih pripeljali s kamioni, sta bili vasi Pušno in Srednje, od koder so začeli pregledovati teren proti Soški dolini (7). To območje so preiskovali že januarja. Takrat so med Doblarjem in Ročinjem požgali vse senike, kope sena in »kažote« – shrambe poljedelskih pripomočkov, listja in orodja. Gorelo je celo pobočje od ceste med obema vasema do vrha hriba. Takrat so bile tam senožeti, travniki in njive. Z vrha hriba so se slišali strelji.

V dopoldanskih urah so vojaki ujeli v gozdu kurirja kurirske postaje P 25 a Franca Dugarja - Tineta, gospodarja Širokarjeve kmetije. Njegova velika in vzorna kmetija je stala ob cesti Doblar–mlin Jelovec–Pušno–Srednje–Kambreško–Ročinj, po kateri je italijansko vojaštvo pogosto z motoriziranimi enotami kontroliralo območje desnega brega reke Soče. Pri njem so našli pištolo s strelivom in pisalni stroj, ki ga je skušal rešiti, mu naložili zaboje streliva, da ga je prenašal ves dan, ga odpeljali v svojo postojanko v Ročinj, ga tam mučili s streljanjem v ude in nato ob zidu postojanke ustrelili (7, 117, 126).

Popoldne 31. maja po 16. uri, ko so poveljniki italijanskih skupin že prejeli pove-

Brata, Riko Gravnar - Luka, rojen leta 1911, in Karlo Gravnar - Zimc, rojen leta 1921, iz Števerjana, pokopana v skupinskem grobu pri Sv. Križu v Kojskem.

Srečko Padovan, rojen leta 1925 v zaselku Ščedno /Scedina/, ki je del Števerjana, pokopan pri Sv. Križu v Kojskem. V partizane je šel kot dijak. Bil je v briški skupini Tolminske čete Soškega odreda, nato v 3. Briškem bataljonu, udeleženec boja pri zaselku Foni 6. aprila 1943, kjer mu je italijanski izstrellek razbil kost nad komolcem leve roke.

lja za prekinitev aktivnosti, so se vojaki približali SP. Vojaški glasovi in pokaenje vej pod njihovimi nogami se je bližalo. Pritekel je stražar in povedal, da bodo vojaki vsak čas pod SP. Dr. Gala piše, da je v svarilo ustrelil v zrak. V votlini je med osebjem in ranjenci nekaj minut potekal razgovor o tem, kaj naj storijo. Videti je bilo, da so v brezizhodnem položaju. Nekateri so bili za predajo, drugi za tvegan umik. Za predajo se je odločil intendant Jožef Jug - Silvester. Z dvignjenimi rokami je stopil nasproti Italijanom, a so ga takoj pokosili streli. Takrat je postalo vsem jasno, kakšna usoda jih čaka. Le še nekaj trenutkov je bilo na razpolago. Lestev so prislonili na strmo pobočje in se po njej dvignili čez skalo, za katero so prej menili, da ni prehodna. Težje ranjeni borci so nemočni obležali na svojih ležiščih (17). Dr. Gala pravi, da je bil med njimi eden, ki je imel zlomljeno roko in so mu jo naravnali tako, da so jo pritrdili za bližnjo vejo. Ker je bil privezan, se kljub zdravim nogam ni mogel rešiti. Vojaštvo je v steno nad votlino streljalo, da so se kamniti okruški usipali na ranjene, streli so se odbijali tudi od stene in pobili ranjence. SP je bila na polici, na katero ni mogoče s spodnje strani, saj je stena pod njo visoka kakih pet metrov. Vojaki so na polico metali ročne bombe in tako dokončali morijo. Potem so prišli do pobitih po stezi, po kateri so partizani hodili do bližnjega potoka po vodo ali na umivanje. Silovito streljanje in eksplozije bomb so odmevale daleč po okolici. Na trupla so nanesti nekaj dračja in listja, zažgali in odšli.

Jože Lampe - Mirko, rojen
25. februarja 1918 v Zadlogu
pri Črnem Vrhu nad Idrijo

Jožef Jug - Silvester,
intendant SP

Franc Kristančič, rojen leta
1911 v Kojskem, ranjenec v SP
Pod skalo, pokopan v skupnem
grobu pri Sv. Križu v Kojskem

Trupla niso zgorela, saj se je ogenj sam pogasil, le ožgal jih je in deloma zažgal oblačila (117).

Rešili so se Angel Mervič - Blaž iz Ozeljana v Vipavski dolini, Nataša Žižmond - Milica z Vogrskega, Anton Gerbec iz Gomil, Jože Simsič - Jurij iz Huma v Brdih, ranjen v oko na Kovačič planini, Štefan Šavli - Oskar iz Doblarja, Dušan Zuodar iz Volč, Franc Mikuž - Dorče iz Mrzlega Loga pri Črnem Vrhu (126). Verjetno je Dorče tisti ranjenec, ki je skočil čez rob police in se potuhnil v gostem robidovju do večera. Ko je ocenil, da je nevarnost mimo, se je opraskan in krvav privlekel do Kolarjeve domačije, kjer se ga je gospodinja Amalija močno prestrašila. Otroke je poslala na stražo, saj so italijanske patrulje iz doblarske elektrarne pogosto hodile mimo. Okrvavljenega borca je obvezala in mu nudila okrepčilo, potem pa je odšel. 31. septembra 1943 je padel kot borec pri Hrušici. V partizane je vstopil 18. aprila, bil pri formiranju Gregorčičeve brigade v Knežkih Ravnah in bil ranjen na Kovačič planini (20). Mogoče je med rešenimi ranjenci še kdo, za katerega ne vemo. Joško Tomažič, sosed Kristančičeve družine iz Kojskega, trdi, da je bil v času napada v SP tudi partizan Franc Kristančič iz Kojskega. Ranjen je bil v boju nekje pri Kanalu, zdravil se je v tej SP in bil žrtev italijanskega napada.

Napad na votlino je bil usoden za šest borcev. Življenje so izgubili: brata Riko in Karlo Gravnar ter Srečko Padovan, vsi iz Števerjana, Jože Lampe - Mirko iz Zadloga pri Črnem Vrhu nad Idrijo, Jože Jug - Silvester iz Cvetreža nad Avčami in Franc Kristančič iz Kojskega.

Jože je prišel domov na dopust iz italijanske vojske oktobra 1942. Ko bi se moral vrniti, se je dogovoril s partizani, da so ga 19. novembra zaradi varstva domačih navidežno

Votlina, v kateri so se zdravili ranjenci. Na robu votline je prikaz pograda za lažje ranjence.

zajeli na cesti in odpeljali s seboj. Postal je prvi partizan črnovrške planote za Ivanom Tomincem, ki je padel že septembra 1942. Kot partizan čete Janka Premrla - Vojka je imel ob ustanovitvi Gregorčičeve brigade že toliko izkušenj, da je postal poveljnik čete. V partizane je šel v novi italijanski uniformi, v kateri je prišel domov na dopust in v tej uniformi je tudi umrl.

Karabinjerji iz Ročinja so dobili nalogo, naj identificirajo umrle. Pregledali so trupla in pri Silvestru našli listek z imeni tistih, ki so darovali hrano za SP. Vodja karabinjerjev je listek skrivaj potisnil v roko civilistu, ki je bil z njimi, ta pa je listek uničil (14). Karabinjerji so poznali le Silvestra, za ostale pa so pričakovali, da jih bodo hoteli odpeljati svojci. Da bi jih pri tem dobili, so pošiljali vsak dan svoje patrulje v Bukovje. Aktivisti so opozorili vse, naj se truplom ne približujejo, zato so ležala in razpadala pod steno do kapitulacije Italije. Domačini in okoličani so to dobro vedeli in italijansko onemogočanje pokopa je izzvalo splošno zgražanje in dodatno krepilo sovraštvo do njih. Bolni in ranjeni borci so se do ustanovitve nove SP zdravili na samotnih kmetijah v Volčanskih Rutih, na kmetiji v Mlinu pod vasema Srednje in Pušno, na kmetiji pri Bizjakih (Namar) v bližini Vogrinkov, na Vrtačah (Žabar) na levem bregu Soče in tudi drugje (7, 125). Štefan Šavli in Jože Simsič sta odšla v Mlin, Anton Gerbec se je do kapitulacije Italije skrival v robah blizu Fratnika v Rutih in drugod v bližini doma (117).

Milica Žižmond - Nataša je pripovedovala

»Tistega dne, 31. maja 1943, smo bili iznenadeni. V votlini nas je bilo dvanajst, deset ranjencev, intendant Silvester in jaz. Ko smo se zavedli, da so nas odkrili, je bilo že prepozno, da bi rešili težke ranjence. Še pred napadom smo ogledovali kamnito in strmo pobočje ob votlini in se spraševali, ali bi se čez njo v primeru napada lahko rešili, a smo ocenili, da tam prehod ni možen. Ko so italijanske enote prihajale vedno bližje votlini, smo sklenili, da s Silvestrom kljub vsemu poizkušava rešiti ranjence preko na videz neprehodne strmine. Časa ni bilo veliko. Silvester si je v trenutku premislil in prepričeval soborce, naj se predajo. Borec Angel Mervič - Blaž je dejal: 'Samo mrtvi!' Takrat sem zbrala pogum in sama začela reševati lažje ranjence. Iz votline smo se najprej povzpeli po lestvi, ki smo jo prislonili na pobočje. Z velikim naporom smo pomagali drug drugemu. V skupini je bil tudi domačin Štefan Šavli - Oskar, ki je kraj dobro poznal in nam svetoval. Po vseh štirih smo priplezali do vrha hriba, kjer smo naenkrat pred seboj zagledali italijanske vojake. Presenečeni in prestrašeni niso spustili niti enega strela ali pa ranjencev niso hoteli streljati. Urno smo se obrnili in se po drugi strmini po zadnjicah zdričali do potoka, ki se izteka v večji Doblarec. Šele ob potoku smo si oddahnili. Sreča je bila v tem, da smo se reševali po terenu, ki ga je italijansko vojaštvo že pregledalo. Med reševanjem sem izgubila kapo - triglavko, ki sem jo sešila, ko sem bila še doma na Vogrskem. Hotela sem nazaj ponjo, a mi tovariši niso dovolili. Kapa mi je veliko pomenila. Ob potoku smo se poskrili v grmovje in popolnoma mirovali. Ko se je znočilo, sem predlagala, da bi šli pogledat v votlino, kaj se je zgodilo z ostalimi ranjenci. Zaradi nevarnosti moj predlog ni bil sprejet. Lačni smo taval naokoli. Nismo vedeli, kje se zadržuje sovražnik. Ne spominjam se, kako nas je našel Karlo Nardin - Jakec, poveljnik 1. bataljona brigade Simona Gregorčiča, ki se je z enoto vračal s pohoda v Benečijo. Potem smo šli z njim čez Sočo. Bila sem izčrpana. Deževalo je. Tovariš Alojz Plahuta iz Batuj na Vipavskem mi je nudil pomoč pri prehodu čez Sočo in zavetje pod svojo staro odejo. Bil je velik in močan, jaz pa majhna in drobna, saj sem čez nekaj dni, 3. junija, dopolnila komaj šestnajst let. Na levem bregu Soče smo se dvignili do Kanalskega Loma, nato nadaljevali pot prek Trnovskega gozda v Vipavsko dolino. Komandant Jakec nam je dovolil, da smo šli do sorodnikov oziroma vaščanov, ki so nam oprali obleko in nas nahranili. Svojih domov nismo imeli vsi, saj so jih Italijani uničili. Na mojem domu na Vogrskem ni bilo nikogar. Starši so bili odgnani v italijanske zapore, od koder so se vrnili po kapitulaciji Italije. Ko smo se odpočili in nabrali novih moči, smo se vrnili v Trnovski gozd.« (17).

Nekdanji borec in intendant bolnišnice Pavla, Ivo Gabrijelčič iz Solkana, je po vojni posnel 8 mm film o tem tragičnem dogodku z naslovom: Bolnišnica Pod skalo. Film hrani avtor.

Herminine in Natašine starše so fašisti aretirali, očeta Franca oktobra 1942, mater Alojzijo marca 1943, in ju odpeljali v italijanska taborišča. Oba sta bila simpatizerja OF. Milica je bila po tragediji v SP do razpada Italije v Gregorčičevi brigadi kot borka, po kapitulaciji pa pri VOS za Vipavsko. Kasneje je bila komisarka čete VOS do februarja 1944, potem v VDV agentka, ki je zaradi opravljanja raznih nalog potovala v Italijo, Milano, Genovo, Turin (Torino). Septembra 1944 je bila poslana v Belo krajino v

Milica Žižmond - Nataša, rojena 4. junija 1927 na Vogrskem, jeseni 1943

bazo 24, kjer je zbolela. Poslali so jo v Bari na operacijo in že decembra se je vrnila v bazo. Opravila je tečaj OZNE in do konca vojne delala kot pomočnica vodje OZNE za Istro. Po vojni je bila zaposlena na ministrstvu za notranje zadeve in se zaradi posledic vojne kmalu upokojila, ostala pa je zelo dejavna v borčevski organizaciji. Poročila se je, imela dva otroka in se potem pisala Štok. Njeno življenje se je končalo leta 2008 v Šempetru pri Gorici (116).

Zgodovinar dr. Tone Ferenc opisuje vračanje 3. čete 1. bataljona Gregorčičeve brigade iz Benečije takole: »Po pretrganju brigadne kolone na poti na Mijo, v noči s 26. na 27. maj, je 2. bataljon ostal na planini Mija, 1. bataljon pa se je po četah in skupinah umikal proti Brdom. Blizu Srednjega v Benečiji (Stregna) je bila ena od utrujenih in lačnih skupin domnevno izdana in je v sovražnem napadu utrpela znatne izgube: 13 mrtvih in nekaj ujetih partizanov. 3. četa, pod vodstvom Karla Nardina - Jakca, je edina skupaj nadaljevala pohod in po prihodu na Kambreško 28. maja padla v ofenzivo pehotne divizije Veneto na območju Lig-Kostanjevica-Kambreško-Srednje. Kljub temu je četa brez težav prešla reko Idrijo in prišla na južno pobočje Breze/654 m, kjer se je spopadla z alpinci. V kratkem, a srditem spopadu je padel en alpinec. Partizani so se potem umaknili do Kumarjeve domačije v bližino Kambreškega in nadaljevali pot do potoka severno od Ajbe. Tam so preždeli 31. maj in čakali, da ofenziva pojenja. Slišali so srdito streljanje z druge strani hriba. Naslednji dan so na pobočju Čičerja/726 m v gozdu opazili sledove nedavnega pohoda italijanske vojske.« (13). Očitno jih je pot vodila nekoliko stran od uničene SP.

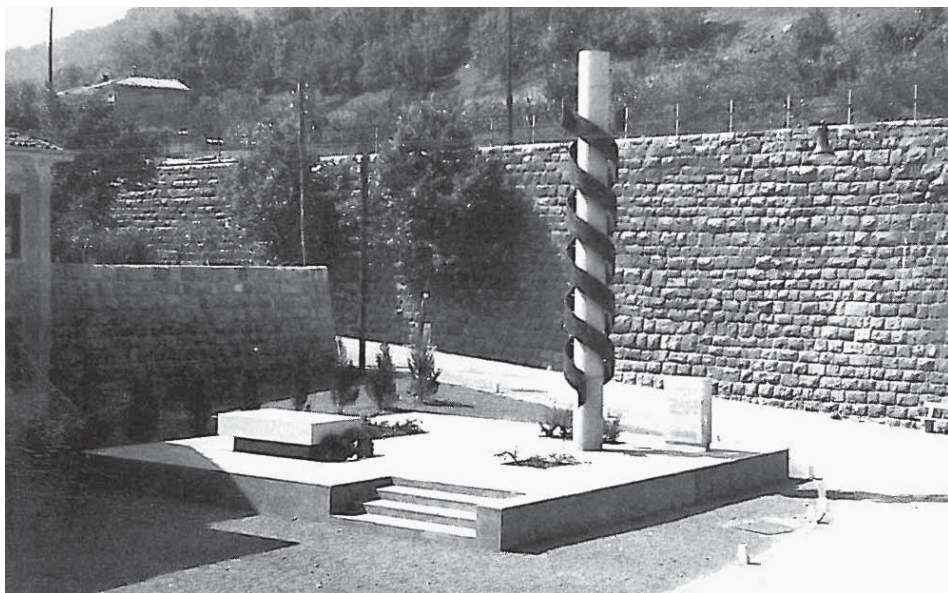
Dr. Ferenc navaja italijansko poročilo o spopadu, v katerem poročajo o partizanskih izgubah: šest mrtvih, en ranjen in dva ujeta. Ujeta civilista sta bila Jože Krajnc iz

Spomenik NOB, Kanal ob Soči

Spodaj:

Grobnica NOB na pokopališču v Kanalu

Pušnega, po domače Runjanov, in Alojz Gorjup s Srednjega. Za ranjenega se ne ve, kdo naj bi bil, verjetno kurir Franc Dugar - Tine. Ujeta so čez nekaj dni spustili, saj jima niso mogli naprtiti ničesar (13, 7).

3. četa 1. bataljona Gregorčičeve brigade je s hriba Čičer nadaljevala pot do Podcela, do kmetije Mirka in Maričke Jerončič. V bližini so prenočili, Marička jim je naslednji dan skuhala kosilo, potem so nadaljevali pot proti Podselu. Nekje na tej poti so se enoti pridružili ranjenci in Milica Žižmond, potem ko so skupino po gozdu tavajočih in prezebljih ranjencev opazili borci na svoji poti (17, 117). Ranjenci so se prvo noč zadrževali v dolini nekega potoka, potem so prišli do Širokarjeve domačije, kjer je gospodinjila Terezija Dugar, ki še ni izvedela, da so njenega moža Franca Dugarja ujeli vojaki. Skuhala jim je polento, potem so se pomaknili pod Bizjake na mesto kurirske postaje P 24 a, ki so jo prejšnje dni razdejali italijanski vojaki (125).

Vsi skupaj so 3. junija zvečer prišli do Gomile, kjer so prenočili in naslednjega dne, skriti v grmovju, opazovali promet po dolini. Sočo je 5. junija okrog 10. ure zvečer prešlo 24 borcev in se na njenem levem bregu utaborilo v gozdu (117). Naslednji večer so nadaljevali pot proti Levpi do kurirske postaje P 9 na Banjšicah. Od tam jih je kurir Janko Mervič - Slovan vodil do 8. junija, ko so prispeli v tabor Gregorčičevega bataljona v Vodicaх nad Ozeljonom. Po enomesečnem napornem pohodu po Benečiji se je 3. četa srečno vrnila. Vipavci so borce lepo sprejeli, tu so se odpočili in okrepili (13).

Pokop posmrtnih ostankov borcev

Zaradi pogostih prihodov italijanske vojske v vasi in pregledovanja okolice ter postavljanja zased so bili ljudje previdni. Zadrževali so se v bližini doma in v vasi, ponoči pa niso hodili nikamor. Nihče ni upal k SP, da bi pokopal mrtve borce. Prebivalci sosednjih kmetij so sicer nekajkrat prišli do trupel, a so se hitro vrnili, saj so bili Italijani vedno v bližini. Anton Berlot iz zaselka Kolarji je šele po kapitulaciji Italije lahko organiziral prenos posmrtnih ostankov borcev. Priskrbel si je tri manjše lesene zaboje. Zbral je nekaj fantov in mož za dolgo pot iz Bukovja do pokopališča na Srednjem. Julijan, Julko Pirih je pri prenosu sodeloval kot najmlajši, star komaj 16 let. Posmrtne ostanke so zbrali v zaboje. Odnegli so jih po isti poti, kot so se usodnega dne reševali ranjenci. Že v mraku so nadaljevali pot pod Podcelovo domačijo proti kmetiji v Jaznah, dalje do vznožja Globočaka in pokopališča na Srednjem. Od kmetije v Jaznah do vasi Srednje je vodila kolovozna pot. Jama na pokopališču je bila že skopana. Zaboje so nosili: Anton Berlot in Franc Tinta iz zaselka Kolarji, Jožef Gerbec, Alojz Bevčar in Julijan Pirih iz zaselka Dolina, Franc Strgar s kmetije v Jelovcu in Jožef Jurman s kmetije Osredeč, vsi z domačij okoli Doblarja (7, 20).

Padle partizane na širšem območju Srednjega je med vojno s cerkvenim obredom pokopaval takratni župnik na Srednjem, dekan Anton Gerbec, vedno v mraku. Bil je doma s Krasa, zaveden Slovenec, zato je bil s Krasa interniran na Sardinijo in po vrnitvi dodeljen v oddaljen vikariat na Srednje. Bil je sodelavec OF, obvladal je več jezikov, zato je vodstvu partizanskih enot prevajal nekatere dokumente, za bolnišnico pa navodila na tujih zdravilih (7).

Nekateri med žrtvami so bili po končani vojni prekopani, in sicer najprej Karlo in Rajko Gravnar iz Števerjana. Njuna mati je takoj po vojni obiskala kraj smrti obeh sinov. V zemlji Pod skalco je našla sinovo stekleno oko, ki ga je nosil po nesreči v mladosti, in ga odnesla domov skupaj z nekaj koščicami, ki jih je še našla; vse je skrila v svoje ležišče. Po njeni smrti so to našli in pokopali. Prekopali so tudi Srečka Padovana iz Števerjana in Franca Kristančiča iz Kojškega. Njihovi ostanki ležijo v skupnem grobu pri cerkvi Sv. Križa v Kojškem, saj jih zaradi razmer ob meji ni bilo mogoče prenesti na pokopališče v Števerjan. Posmrtni ostanki vseh ostalih borcev, ki so bili med drugo vojno pokopani na pokopališču na Srednjem, so bili na osnovi uradnega odloka iz leta 1961 prenešeni v skupno grobnico v Kanal, kjer je spomenik na desnem bregu Soče; ostanke pozneje najdenih grobov borcev so pokopali na pokopališču v Kanalu. Ob dnevu spomina na mrtve se tu vsako leto odvija komemoracija s polaganjem cvetja in prižiganjem sveč (7).

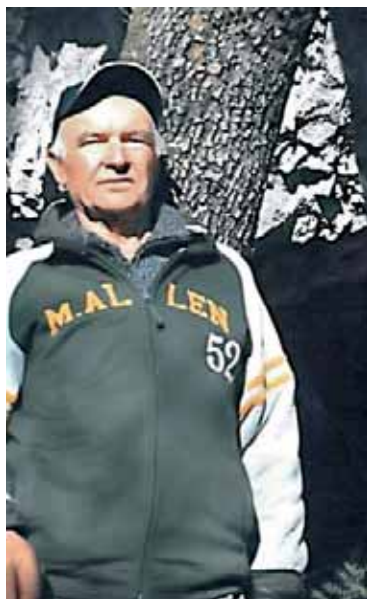
25. julija 1943 je bil odstavljen in aretiran Mussolini in za predsednika italijanske vlade postavljen general Pietro Badoglio. 9. septembra se je izvedelo, da je italijanska vojska kapitulirala, nemška vojska pa je že nekaj dni prej poslala v Italijo svoje enote, ki so zasedle najpomembnejšo infrastrukturo.

Ohranjanje spomina na žrtve

Franc Tinta iz zaselka Kolarji, rojen leta 1901, je v skupini sedmih mož septembra 1943 sodeloval pri prenosu posmrtnih ostankov iz Bukovja do pokopališča na Srednje. Njegov sin Anton Tinta, stanujoč v Ročinju, je 8. junija 2008, ob 65-letnici tega dogodka, prvič organiziral spominsko slovesnost pri domačiji Kolar in pohod do partizanske bolnišnice Pod skalco v Bukovju. Za izvedbo te zamisli je bilo vloženega mnogo truda in dela. Zbrane je na prvi spominski slovesnosti nagovoril poslanec Državnega zbora Doro Hvalica, v naslednjih letih so se zvrstili tudi drugi govorniki. Ob zaključku je sledila pogostitev. Naslednja leta je prireditev postala tradicionalna. Anton Tinta je preminil leta 2012.

Na kmetiji pri Kolarju so maja 1943 živeli mati Amalija, otroci Stane, Anton - Toni, Justina, Cvetka in nona Rozalija ali Roza. Oče Franc in njegov brat Ivan sta bila v italijanski vojski, v enoti *battaglioni speciale*. Domov sta se vrnila v septembru 1943. Toni o dogodkih v zvezi s tragedijo pripoveduje: »Z bratom Stanetom sva tega dne za domačo hišo pasla živino. Na sosednjem griču, kjer je stala Julijeva domačija, sva opazila italijanske vojake, ki so oblečeni v maskirne obleke in opremljeni z vso bojno opremo hodili sem in tja. Iz te smeri se je zaslišalo tudi nekaj posameznih strelcev. Pozno popoldne se je skupina vojakov pojavila tudi na našem dvorišču. Začeli so naju spraševati, kje so partizani. Italijani so jih imenovali »*ribelli*«. Z bratom sva se jih bala, nisva jih dobro razumela, zato sva molčala. Ponujali so nama čokolado, midva pa sva trmasto vztrajala pri molku. Odpeljali so naju do vodnjaka - šterne in izsiljevali odgovor. Ker tega niso dobili, so naju začeli pretepati. Od tepeža in strahu sva se začela dreti na ves glas. Vojak je iz hiše prinesel belo skledo, v kateri smo se umivali, in jo položil na šterno, zraven nje pa nož in pištolo, da bi naju prestrašil. Vojaki so še bolj kričali, mid-

Anton Tinta pri votlini Pod skalco
leta 2008

Spominska plošča SP Pod skalco

va pa vztrajala v joku. Potem je prišla mama in se pritožila enemu izmed oficirjev. Pomagalo je in izpustili so naju. Z bratom sva stekla v hišo in se še dolgo tresla od strahu. Ponoči so v našo hišo pogosto prihajali oboroženi ljudje, otroci pa smo morali iti spat. Tako nismo ničesar vedeli in videli. Sploh nisem vedel, kaj pomeni beseda *ribelli*. Kasneje sem izvedel, da so v hišo ponoči prihajali partizani. Od naše, Kolarjeve hiše, do SP Pod skalco je približno 20 minut hoje. Proti večeru tega dne, 31. maja 1943, je bilo od tam slišati močno streljanje, pikanje ročnih bomb, rafali brzostrelk in močno kričanje: *'Alto, chi va la?'* – *'Stoj, kdo gre tam?'* Streljanje je odmevalo tudi ponoči. Tistega dne je rahlo deževalo, občasno pa je pokrajino prekrila megla. Kot devetletni deček o poboju ranjencev nisem vedel ničesar. Pretekel je teden, z bratom sva šla delat na polje in tedaj mi je razodel skrivnost: Tonče, danes ti bom pokazal mrtve Pod skalco. Brat Stane in sosed Pepi sta za mrtve izvedela že prej. Toda tistega dne jih nisem videl, ker so bili v bližini v zasedi orožniki iz Ročinja. Dnevi so postali vroči in iz gozda je začelo močno zaudarjati po gnilem. Teden dni po pripetljaju z orožniki mi je brat le pokazal mrtve partizane. Pokriti so bili z vojaškimi odejami, tudi prek glave, a ob robu glav je bilo opaziti ožgana lasišča. Pod skalco, kjer so ležale žrtve, z bratom nisva vzdržala dolgo in sva votlino hitro zapustila. Še nekajkrat sem šel skrivaj na kraj zločina in pogled na mrtve borce mi bo za vedno ostal v spominu.» (20)

Po pripovedovanju Jožefa Šuligoja in njegove žene Frančiške iz Ročinja se je neka skupina italijanskih vojakov, ki se je vračala, ustavila v njihovi hiši, da bi si očistila

FEBRUAR 1943

*Iz Števerjana od očeta in matere smo se poslovili
in se za v hosto odločili,
da bomo pred fašisti
slovenski materni jezik branili.
V gorah smo se s fašisti borili
in hude rane dobili,
ali tovariši nas niso na bojišču pustili,
po spolzkih temnih grapah
so nas nosili,
Pod skalco namestili,
da bi tam rane zacelili
in spet v boj se vrnili
ter iz naše dežele fašiste prepodili.*

*Nad skalco so se zgrnili temni oblaki,
fašisti so prihrumeli
in težke ranjence dobili,
mučili in pobili.
Niti toliko niso bili,
da bi jih pokopali.
Kar na površini so jih pustili,
da so tam razpadli in zgnili
ter zemljo našo s svojo krvjo napojili.
Iz tega semena
je slovenska beseda vzknila,
da ta votlina bo pod to skalco za vedno spomin nosila.*

*Naj v peklu slovenski izdajalec se cvre,
saj je slovenskemu narodu storil veliko gorje!
Slava Vam!*

Pesem je za prvo spominsko slovesnost pri Kolarju
napisal Anton Tinta in jo sam recitiral
(Doblar, 8. junij 2008).

blato in listje. Slišala sta, da je eden izmed vojakov pripovedoval drugim, da je v SP v neki ozki in dolgi vdolbini odkril zelo mladega partizana, ki se je tako izognil hujšim poškodbam zaradi ročnih bomb in streljanja. Italijanski vojak se je hvalil, da ga je potegnil za noge iz vdolbine in ga usmrtil. Očitno je tako umrl najmlajši ranjenec, dijak Srečko Padovan.

Po uničenju SP so Italijani aretirali in odgnali Jaznarjevo družino; šele po kapitulaciji Italije se je družina vrnila v razdejano hišo. Podcelska Marička je dva dni po pomoru v SP hodila po gozdu in iskala ostale ranjence, da bi zanje poskrbela, saj je bila pri njej ena od javk za SP. Karabinjerji so prišli na njen dom in jo pretepali, da bi izdala, kar ve o partizanih. Da bi jo prestrašili, so jo prisilili, da si je sama skopala jamo za grob, pa je niso ustrelili. Skoraj deset dni po njihovem odhodu je bila v stanju nekažne polzavesti in je bledla (4, 14). S takim ustrahovanjem in zasedami so preprečevali pokop ubitih ranjencev.

V obdobju zadnjih dni obstoja SP Pod skalco so nad Testeni blizu Zavrha, na levem bregu Soče, zavezniki odvrkli nekaj padal s pomočjo, in sicer razstrelivo, orožje, obleke, hrano in sanitetni material. Terenci so vse to spravili v bunker pod Mešnjakom v Vogrščku. Pomoč je šla v bližnjo pokrajinsko tehniko, karavlo P 9, v SP pod Čadrgom in v Kneško grapo (119).

Tone Kebe - Kobe

Tone Kebe - Kobe se je s starejšim bratom Lojzetom v skupini 60 do 70 mladeničev iz Cerknice prvič odpravil med partizane 11. maja 1942. Mednje je vstopil kak mesec kasneje, ko je z bratom Ivanom prek Begunj pri Cerknici prispel v tabor Šercerjevega bataljona v bližini vasi Kožljek. Starejši brat Lojze je nameraval oditi med borce naslednje dni, a so ga doma presenetili in aretirali fašisti. Poslali so ga v taborišče Renicci, mamó pa v Gonars. Po kapitulaciji Italije je padel v nemško zasedo in poslali so ga v taborišče Buchenwald, nato v taborišče Doro. Umrl je pri Berlinu, kjer so 1.016 ujetnikov strahovito mučili, polili z bencinom in sežgali in to le deset ur preden je ameriška vojska osvobodila taborišče. Tone je bil medtem določen v manjšo skupino borcev, ki se je v začetku julija 1942 priključila novoustanovljenemu 1. bataljonu Dolomitskega odreda in že naslednji dan doživela napad italijanske vojske. Med nadaljnjimi boji je bil med najhujšimi gotovo tisti v Belški grapi 18. marca 1943, ko so tri bataljone Dolomitskega odreda napadli Italijani in belogardisti. 6. aprila 1943 je bil Tone Kebe - Kobe dodeljen v skupino 15 borcev – zaščitnikov, ki so spremljali generala Jako Avšiča - Hrasta iz Dolomitov na Primorsko. Skupina z Avšičem se je Gregorčičevi brigadi priključila na Kovačič planini pred spopadom z italijansko vojsko. Z Gregorčičevo brigado je preživel bitke na poti po Benečiji, a se ni vrnil z Avšičem na Notranjsko. Bil je del partizanske zasede, ki je 18. novembra 1943 pri Tolminu napadla nemški kamion, sredi decembra pa v enoti, ki je spremljala premično bolnišnico 32. divizije v bližini vasi Čadrg. 27. decembra 1943 je bil med 26 prostovoljci, ki so napadli čuvajnico na progi pri Hudajužni, v kateri je bila močna sovražna postojanka. 27. januarja 1944 se je udeležil partijskega tečaja v Cerknem, kjer so Nemci ubili 21 slušateljev in 27 pripadnikov komande mesta Cerkno. Sovražnik je nenadoma udaril.

Tone Kebe - Kobe, politkomisar okrevališča Vrše, sedi v sredini prve vrste s temnimi lasmi in obvezano nogo. Poleg ranjencev in osebja so na fotografiji tudi stražarji okrevališča bolnice Pavle št. 1., septembra 1944.

Sam pravi takole: »Skočil sem na podstrešje, se skril za dimnik, aktiviral bombo in napel brzostrelko. Ko sta dva nemška vojaka prišla na podstrešje, je prvi zaslutil nevarnost in oba sta se nemudoma obrnila. Tako sem bil rešen.« (103). Pod poveljstvom Alberta Jakopiča - Kajtimira je 1. februarja 1944 30. divizija, v kateri so bile 17. Gregorčičeva, 18. brigada, kasneje Bazoviška in 19. Kosovelova brigada, krenila na pohod v Benečijo. »Bil sem v Kosovelovi brigadi, ki se je že naslednji dan spopadla z Nemci pri Ligu. Potem smo prodrli do Nadiže. Na povratku iz Benečije, 19. februarja 1944, smo se spopadli z Nemci na Kolovratu, ko je nemška vojska hotela 30. diviziji preprečiti umik čez Sočo, da bi jo obkolila in uničila. Kosovelova brigada se je ves dan tolkla na območju Srednjega, Bazoviška pa je zasedla položaje na koti Vrh/992 m, na koti Grad/1115 m in pri vasi Breg (Clabuzzaro). Po hudih bojih smo borci uspešno odbili nemške napade in se ponoči prebili na levi breg Soče.« (103).

V letu 1943 je v Baški grapi in na Kobariškem pogosto prišlo do spopadov z Italijani, v letu 1944 pa z Nemci. Tone Kebe - Kobe je bil v teh spopadih večkrat ranjen. Leta 1943 se je zdravil v bolnišnici V skalah na pobočju Matajurja nad Sužidom, marca 1944 je okrevail v vasi Krn, aprila 1944 je bil v bolnici Pavla. Napoten je bil v okrevališče Vrše nad Čepovanom in proti koncu leta 1944 v ambulanto Snežnik na Notranjskem (103).

3.

CENTRALNA BOLNIŠNICA NA DESNEM BREGU SOČE

Premična bolnišnica v Kostanjevici pri Ligu in v Podravnem

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so razpadla številna italijanska koncentracijska taborišča; zlasti iz bližnjih so se osvobojeni taboriščniki hitro vračali domov. Na poti so se držali stranskih poti, kajti v Italijo je že prodiral še hujši nasprotnik partizanov, nemška vojska. Iz Furlanije je v Brda prihajalo veliko ljudi: Primorci, ki so bili v italijanski vojski predvsem v posebnih bataljonih (*battaglioni speciali*) in so hoteli domov, Slovenci iz drugih predelov, največ iz Ljubljanske pokrajine, ki so jih italijanske oblasti kot napredne študente in aktiviste OF aretirale in poslale v zapore ali taborišča Gonars, Renicci, Visco, Ventotene, Castelfranco - Emilia, Bologna, Trento, Monigo - Treviso itd., in tudi pripadniki drugih narodnosti, ki so zbežali iz italijanskega ujetništva in iskali zvezo z najbližjo odporniško skupino. Krajevne oziroma vaške skupnosti so za te ljudi pripravile etapne kuhinje, kjer so se vračajoči interniranci nahranili, odpočili in nadaljevali pot v notranjost ali k partizanom. Te etapne kuhinje so delovale tudi kasneje in oskrbovale s hrano partizanske enote. Tako je v jeseni 1944 imelo KVP 7 etapnih kuhinj. Ena od teh je bila v Livških Ravnah pri Antonu Mateliču (Agotni), druga v vasi Krn, pri Korošču (Gregorčič) in Pužu (Rutar), kjer sta kuhali obe gospodinjji, tretja v Čadrgu. V Čadrgu je bila najprej pri Fevčku, potem v vaški mlekarni, dokler je niso požgali Nemci, nato od 20. julija 1944 dalje pri Ragirju (126). Etapni kuhinji sta v začetku 1944 delovali tudi Na Logu, pri Milki Žagar, Rdelovi na Žagi, v Plužni in v Čezsoči. Na območju Briško-Idrijskega okraja so delovale tri, in sicer v Kojškem, Zapotoku pri Francu Veliščku in Volčanskih Rutih pri Maklavcu. Nekaj časa po kapitulaciji Italije je etapna kuhinja delovala na Pušnem, pri Antonu Berdonu v Lovišču in pri Rudolfu Fileju v Filejih (14, 120, 124). Na levem bregu Soče sta bili etapni kuhinji na Avškem, v Graščah pri Brezavščkovih in Čepovanu, sredi vasi ob vodovodni pipi. To je vodila Kristina Hojak, Tomaževa, pomagale pa so žene in dekleta iz Čepovana (119). Tudi v zaselkih Hodinšče in Murovci (Vrhavč), pri Kalu nad Kanalom, je nekaj časa delovala etapna kuhinja, pred hišo Ignaca Drnovščka v Vrtačah pa do novembra 1943, ko so prišli Nemci (120). Od konca leta 1944 je bila etapna kuhinja v Zgornjih Desklah pri Andreju Močniku (122). Avtorica se spominja, s kakšnim zanosom so vračajoči interniranci zvečer prepevali domoljubne in partizanske pesmi: Nabrusimo kose, Hej, brigade, Počiva jezero, Soča voda je šumela, Triglav, moj dom, Vasovalka, Drobni ptič, Tolminski grof in druge. Na Kobariškem so bile etapne kuhinje v Kobaridu, kjer jo je vodila Tončka Komar - Soča, v vasi Svino, kjer jo je vodila mati partizana Slavka Konavca - Vanje in tretja v Idrskem. Glavne ceste so že zasedli Nemci in le v mraku ali zgodaj zjutraj je bilo mogoče še kam priti. Nemci so vse, ki so jih zajeli v italijanskih vojaških uniformah ali brez dokumentov, poslali v taborišča v Nemčijo. Ker iz Brd ni bilo varno naprej proti Ljubljani, so se številni že tu vključili v partizanske vrste. Okoli Gorice se je oblikovala slovensko-italijanska partizanska goriška fronta, ki je skušala ustaviti nemški stroj ter ohraniti svobodno Gorico in ozemlje okoli nje. Od vasi Žaga pri Bovcu do Brd in od vasi Most na Nadiži, imenovane tudi Pri Mostu (Ponte San. Quirino) pred Čedadom do Tolmina je kontrolirala ozemlje partizanska Kobariška republika. Svobodno ozemlje se je oblikovalo tudi okoli Cerknega: od Spodnje Idrije do Baške grape, od nekdanje jugoslovansko-italijanske meje do Idrije, čez Banjšice in Čepovski dol je zajelo tudi Trnovski gozd. Tolminska in Prešernova brigada sta to

svobodno ozemlje razširili na Gorenjsko, skoraj do Škofje Loke. Fantje, dekleta in moške so se množično vključevali v partizansko vojsko in nastajale so številne nove enote. Ponovno so oblikovali SPO in JPO. Na Krasu so vzniknili trije bataljoni s po 250–400 mož, več bataljonov v okolici Gorice, pri Trstu Nabrežinski bataljon, v Brdih trije bataljoni s skupno približno 1.500 borci, na Banjščicah v Graščah bataljon z več sto borci, severno od Vidma je nastala italijanska partizanska brigada Garibaldi, iz vrst tržiških ladjedelniških delavcev, Slovencev, Furlanov in Italijanov iz Gorice, Ronk in Tržiča brigada Proletaria (Triestina) s tremi bataljoni. Iz okoli tri tisoč internirancev, ki so prebegnili iz notranjosti Italije na Primorsko, so poleg slovenskih nastali bataljoni tudi drugih narodnosti (100).

Nemško vojaštvo, pripadniki 71. divizije, je že pred objavo kapitulacije Italije zasedlo železniško progo Ljubljana–Trst in Jesenice–Gorica, vendar s šibkimi silami. Po 8. septembru 1943 je hotelo z močnejšimi silami čimprej zasesti tudi vse ostale pomembne objekte v dolini Soče, Gorico in Trst. Za najpomembnejši objekt so Nemci imeli železniško progo in obe mesti. Goriška fronta, kot so poimenovali boj 4.000–5.000 slovenskih borcev na Krasu, v Vipavski dolini in Brdih, in tudi kakih 2.000 italijanskih vojakov in delavcev, večinoma iz Tržiča in Trsta, ter hrvaških in črnogorskih internirancev, jim je obvladovanje te prometnice 12 dni preprečevala, potem pa so jo zlomili z velikim številom vojakov, s tanki, topništvom in letalstvom, ki je bombardiralo Ajdovščino. Vojaško operacijo je vodil nemški general Paul Hausser po nalogu poveljnika armadne skupine B generalfeldmaršala Erwina Rommla, ki je poveljeval nemškim silam v Italiji. Te so uspešno zadržale Angloameričane na jugu Italije, zato so imele možnost obračunati s partizanskimi silami. Z deli več divizij, predvsem tistih v sestavi 2. tankovskega korpusa SS, ki so svoje sile na poti v južno Italijo usmerile na Ljubljansko pokrajino, Slovensko primorje in Istro ter Gorski Kotar, ki so štele blizu 50.000 mož, ter s sodelovanjem italijanskih republikanskih enot so s tankovskimi in topniškimi enotami ter pehoto v številčnosti divizije – okoli 25.000 vojakov – razbili odpor večinoma vojaško neizkušenih braniteljev Gorice (19, 63, 64, 100). Nemške enote so ob podpori kakih 100 tankov in 120 topov raznih kalibrov, večinoma motoriziranih ali samohodnih, 24. septembra prodrle iz Postojne čez Razdrto in iz Idrije čez Col in Trnovo ter iz Vidma skozi Gorico proti Ajdovščini ter naslednji dan po hudih bojih razbile vse obrambne linije braniteljev in se 30. septembra premaknile v Brkine in Istro (121).

V bojih s sovražnikom je na goriški fronti prihajalo do žrtev in ranjencev in potrebno je bilo organizirati zdravljenje na varnih mestih. Največji del ranjencev je sprejela bolnišnica na Vogrskem, ki jo je že 12. septembra organiziral dr. Aleksander Gala - Peter. Zaradi nevarnosti nemškega prodora se je umikala čez Vipavsko dolino in Lokavec, po zlomu fronte v bližino Predmeje in Otlice ter od tam čez Kozje stene v Čekovnik. Ta bolnišnica je sprejemala ranjence iz južnega in vzhodnega dela goriške fronte. V njej je delovala tudi ekipa italijanskih bolničarjev pod vodstvom dr. Antonia Ciccarella - dr. Antona (19). Ranjence iz južnega dela goriške fronte so oskrbovali tudi v Skriljah, v šolskih učilnicah, kjer je osebje vodil dr. Peter Sokolov. Decembra je Gala vodil postavitev barak za bolnišnico 3. operativne cone – Alpske, ki je januarja leta 1944 postala ena od dveh centralnih bolnišnic 9. korpusa in je danes znana pod

imenom Pavla (4). V Grgarju je pri Pavlinu deset dni po kapitulaciji Italije delovalo improvizirano previjališče za ranjene partizane, v katerem jih je sprejemal zdravnik iz Čepovana, dr. Montaneri, bolničarska opravila pa je opravljala vaška babica Kristina Boltar iz Grgarja. Sem so se zatekli predvsem branilci Prevale (119, 125). Ranjence so od tu spravili v nekdanji dopolavoro v Trnovo, sedaj zadružni dom, potem pa je za okoli 30 ranjencev organiziral zdravljenje v gozdarski hiši pri Trnovem, ob cesti proti Lokvam, v SP nekdanjega SPO, sanitetni referent SPO, Jožef Kenda - Pepe, rojen 15. junija 1920 na Brdu pri Lukovici. Živel je v Idriji in bil študent medicine. Zdravljenje je strokovno vodil dr. Bojan Tavčar, rojen leta 1916 v Ljubljani, ki je kasneje deloval kot predavatelj v bolničarskih tečajih 9. korpusa, občasno pa je prihajal tudi Italijan, dr. Giuseppe Montaneri, zdravnik iz Čepovana (2, 6, 14). Ta bolnišnica se je od tam umaknila v vas Nemci, kjer je bilo že okoli 50 ranjencev, potem na Lokve in se ob koncu septembra premaknila na Malo Lazno. Ranjence in bolnike so razporedili po domačijah, v gozdarsko hišo v Mrzli Dragi in v barako na Mojskem vrhu. Okoli 25 težjih ranjencev so med nemško ofenzivo, v kateri so Nemci s tanki prodrli na Lazno, prepeljali z avtomobili do Petra Hvale, pri Žerovcu, kjer so jih njegovi otroci Marija ali Marica, roj. 1919, Rafael, roj. 1908 in Ciril, roj. 1906, namestili v izbo, lažje ranjene pa skrili v gozdu, v skalovje Govcev. Kasneje so jih nastanili na Malih Vršah nad Čepovanom.

Jožefa Kendo so Italijani kot člana SKOJ aretirali na medicinski fakulteti v Ljubljani in poslali v konfinacijo na otoke v južni Italiji in v Taranto. Od tam je pobegnil in se pred kapitulacijo Italije pridružil partizanom na Primorskem (6). Kasneje je bil ranjen in je po ozdravitvi postal vojaški vodja bolnice Pavle, dokler ni bil avgusta 1944 premeščen na Jezersko za vodjo bolnišnice Krtina Koroškega odreda. V Komatevri je že 31. avgusta padel (2). Z ranjenci sta se največ ukvarjala Filip Šuligoj - Rombon iz Lazna, nekdanji Maistrov borec, in Rafael Hvala, mizar, ki je bil v italijanski vojski v sanitetnem tečaju usposobljen kot bolničar. Rafael je z britvijo ranjencem izrezal krogle in drobce min in uredil rane tako, da jih je lahko zašil. Od 25 ranjencev je rešil vse razen Albina Humarja iz Kanala, ki je bil hudo ranjen v glavo in je umrl. Ranjence so potem razporedili tudi po drugih hišah na Lazni in Rafael jih je vsak dan pregledoval, odšel z njimi na Vrše in postal glavni bolničar v Pavli. Šuligoj, ki je dobro znal nemško, je po prihodu Nemcev 25. septembra k Žerovcu le-te sprejel kot osvoboditelje in jih prepričal, da so ranjenci civilisti, ki so bili ranjeni zaradi bojev med Nemci in partizani in so jih zato pustili pri miru (119). Od teh ranjencev poznamo le Pavleta Četrtača, Kramarjevega iz Volarij (126), sicer pa so bili iz severnega dela goriške fronte. Nekaj jih je našlo zatočišče na samotnejših kmetijah na Kalskem in Kanalskem. V hiši Franca Humarja v Lokovcu je SP organiziral prej omenjeni Jožef Kenda. Pripeljali so voz postelj in v eni sobi namestili 6 ranjencev ter sprejemali ranjence iz bojev v bližini. Tako so pripeljali ranjenega Franca iz Bodeža, ki je bil ranjen nad Kanalskim Vrhom, a je ranam kmalu podlegel (126). Za ranjence po kmetijah je skrbel Justin, Avguštin Pirih iz Kala nad Kanalom, rojen leta 1913. Pomagal mu je tudi Rafael Hvala iz Lazne. Kasneje so bili ti ranjenci premeščeni v oddelek bolnice Pavle na Vrše nad Čepovan, Justin pa v oddelek v Čekovnik (2). Tretji del ranjencev iz zahodnega, predvsem briškega dela goriške fronte in iz 14. septembra ustanovljenega Zapadnoprimskega odreda so od 15. septembra združili v bolnišnici v šoli v Kostanjevici pri Ligu, ki se je oktobra

Kostanjevica pri Ligu pred začetkom druge svetovne vojne. Največje poslopje v vasi je bila šola s telovadnico, kjer je delovala bolnišnica.

umaknila v vas Podravno pod Kambreškim. Tam se je začelo delovanje bolnišnice, ki se je večji del svojega obstoja zadrževala v okolici vasi Kambreško in Srednje. Večkrat se je selila: ob reki Idriji proti njenemu izviru, v sosednjo grapo potoka Doblarec in v gozd Bukovje vzhodno od Kambreškega. Njene lokacije oblikujejo nekakšen krog. Spočetka je delovala kot premična bolnišnica Soške, 1. Soške brigade, ki je od 17. oktobra nosila številko 17 in po 21. decembru ime Gregorčičeva brigada. Kmalu je postalo jasno, da se bolnišnica s težkimi ranjenci ne more premikati z operativnimi enotami.

Da vse skupine ranjencev z goriške fronte niso bile rešene, govori pričevanje partizana Antona Komaca - Danka iz Bovca, ki je 25. septembra pobegnil Nemcem na Nanosu. Sam se je umikal proti Gorenji Trebuši in v bližini Trnovega opazil: »Na neki jasi je stal velik šotor. Čudno se mi je zdelo, ker ni bilo nikogar v bližini. Smrad po mrtvih truplih je bil vse močnejši. V šotoru je ležalo 15 partizanskih ranjencev. Vsi so bili pobiti s strelom v glavo.« (127).

V bojih okoli Gorice je bilo veliko ranjenih partizanov. Nemški viri navajajo 1.446, tudi 1.610 padlih, nekaj tisoč ranjenih in 3.038 oziroma 3.336 ujetih borcev, medtem ko svojih izgub ne navajajo (63, 64, 121). Kar se ranjenih tiče, je številka zelo pretirana, pa tudi mrtvih ni bilo toliko, čeprav so Nemci streljali ne le ujete in ranjene partizane, ampak tudi mnoge civiliste v skladu s poveljem nemškega vrhovnega vojaškega poveljstva z dne 19. septembra, da je treba »upornike uničiti z brezobzirno tr-

Zgoraj:
Spominska plošča na nekdanji šoli v
Kostanjevici pri Ligu

V sredini:
6. oktobra so Nemci vdrli v Kostanjevico in
požgali šolo, ranjenci so se pred tem umaknili.
Nekdanja šola v Kostanjevici pri Ligu danes.
Po vojni je bila obnovljena v šolsko poslopje,
sedaj je preurejena v stanovanjsko hišo.

Spodaj:
Kostanjevica s šolo – bolnišnica gori

doto in s tako močjo, da bo uspeh tolikšen, do bo lahko večji del angažiranih sil kmalu na razpolago za druge naloge.« (64). V navedene številke so zajeti tudi italijanski branitelji Gorice. Teh je bilo največ med ujetimi, saj so jih Nemci na južni strani Gorice zajeli v obroč, iz katerega se je prebilo le malo partizanskih skupin. Nemci so vse ujete branilce, ki so nosili orožje, ustrelili na goriškem letališču ali na mestu, kjer so jih zajeli, druge pa internirali v Nemčijo (107). Štab Primorske operativne cone je 6. oktobra 1943 napisal poročilo, v katerem navaja, da je bilo po kapitulaciji Italije več kot 900 padlih Nemcev v bojih na goriški fronti in za komunikacije na Primorskem (119). Verjetno je tudi ta številka pretirana. Tone Ferenc navaja, da je bilo na goriški fronti kakih 150 mrtvih in ranjenih partizanov, kar pa je očitno premalo (121).

Del ranjencev so partizani prepeljali čez Brda do Kostanjevice in jih namestili v šolsko poslopje. Bili so na varnem, kajti to območje je spadalo pod svobodno ozemlje Kobaridske republike, ki so ga varovale Soške brigade in Nemci sem še niso posegali.

Danilo Piculin, rojen leta 1924 v Golem Brdu, ni bil ranjen v spopadu s sovražnikom, pač pa po nesreči, ko se je soborcu sprožila puška in ga ranila v nogo. Od 20. septembra se je zdravil v bolnišnici v Kostanjevici. Pripoveduje o starejšem možu Maksu, ki so mu rekli dr. Muki. Pribežal je v Brda iz italijanskega taborišča Gonars in vodil bolnišnico. Baje je bil tudi v Gonarsu v ekipi taboriščnega zdravnika dr. Maria Cordara. Maks je pripovedoval, da je bil Maistrov borec in da je bil takrat tudi ranjen. Muk (Muc) pomeni v furlanskem jeziku Nemec, rekli pa so mu tako zato, ker je bil oblečen v nemško uniformo in je spominjal na nemškega vojaka. S svojo strokovnostjo je Piculinu rešil življenje. Nekateri trdijo, da Maks ni bil zdravnik, ampak bolničar, saj ga ni najti v spisku predvojnih zdravnikov, ki so delovali na ozemlju Dravske banovine (14). Mogoče je bil od drugod. Njegova osebnost in delovanje sta še danes zaviti v skrivnost. Baje je pogosto hodil v Kanal in se družil s koroškimi in štajerskimi Slovenci, ki so bili kot vojaki v nemški vojski in jih je poznal iz Maribora. Danilo Piculin pripoveduje, da je bilo v Kostanjevici spočetka le osem ranjencev, se je pa število hitro povečevalo zaradi partizanskih akcij v Soški dolini. Spominja se, da jih je več prišlo po napadu partizanov na Plave. V bolnišnici je bil najtežji ranjenec neki garibaldinec iz Tržiča, ki je bil nepokreten, med ranjenci pa je bil tudi Boris Marinič iz Višnjevika, ki je bil poškodovan zaradi nevednosti. Ročno bombo si je privezal za pas za obroček varnostnega zatiča, zatič se je čez čas snel in bomba mu je eksplodirala pod nogami.

Poleg Maksa je v bolnišnici kot bolničarka delala Dora Bevčar iz Ročinja, intendant je bil Andrej Štrukelj iz Ročinja, pomagal je Anton Valič iz Skrilj, ki je postal kasneje politkomisar bolnišnice, kuhala je Štefanija Berdon, Tratarjeva iz Hoščine pri Ligu. Zdravnik Maks pa ni zmozel realne ocene položaja. Sanitetni material in zdravila je prinašal iz Kanala, kjer je svojim znancem v nemški vojski povedal za bolnišnico. Nemci so 6. oktobra 1943 prodrli v naselje, požgali šolo in 21 hiš, ustrelili dva talca in odpeljali nekaj domačinov v zapor; le 7 zgradb, ki niso bile v strnjenem naselju, je ostalo celih. Maks se je prepozno zavedel, kaj je storil. Še ko je prišlo obvestilo, da so Nemci na pohodu, je trdil, da je preselitev preuranjena. Usmrčen je bil v Srednjem (Stregna) v Benečiji (27, 14). Obtožili so ga tudi, da je s svojim fotografskim aparatom slikal tiste, ki so bolnišnico oskrbovali s hrano in slike predal Nemcem (124). Nekateri trdijo, da je k napadu na Kostanjevico Nemce spodbudil tudi poskus partizanov, da bi

5. oktobra minirali mali železniški most pri potoku blizu Škalabona pri Ajbi. Miniranje ni uspelo, ker ni bil uporabljen pravi detonator in je most samo počil, ni pa se zrušil (27). Partizani so istočasno napadli cementarno v Anhovem, strojnico HE Plave in omenjeni most, a napad ni uspel. Da je četa Nemcev neovirano prodrla na svobodno ozemlje v Kostanjevico iz Kanala prek Liga in se vrnila, je dopustil Karleto Peršolja - Darko iz Podsabotina, poveljnik 1. Soške brigade, ki je bila v bližini, a po njegovem ukazu ni posredovala. Po več njegovih odločitvah v prid Nemcem in številnih žrtvah med partizani je postalo jasno, da je vrinjeni agent. Usmrčen je bil marca 1944 (30).

Ukanje

Ranjence je lahko osebje pravočasno umaknilo s pomočjo aktivistov in domačinov, ker so Nemci pričakovali, da bo bolnišnica branjena in so začeli nanjo streljati z minometi iz cestnega križišča pred vasjo. Ranjence so z vozovi umaknili k domačiji Žnidarčičevih v vas Ukanje, kakih šest kilometrov južneje od Liga. Proti koncu oktobra so jih nastanili v senik Franca Močilnika v bližino vasi Podravno, precej severneje ob reki Idriji. Nepokretnega garibaldinca so odnesli pod neko skalo in domačinke Marija Blažič, Marija Jerončič in Cvetka Peternel so ga zakrile. Dora Bevčar je odšla v domačo vas in pripeljala za strokovno vodstvo študenta medicine, Pina Figliolija, sicer sina domačinke in italijanskega, siciljanskega učitelja (20). Vodstvo Gregorčičeve brigade je določilo študenta medicine Ernesta Berketa za vodenje brigadne sanitete in te partizanske bolnišnice. Danila Piculina je Berke poslal na okrevanje domov in je po ozdravitvi deloval v organih OF v domačem kraju. Pred koncem leta sta odšla domov tudi Štrukelj in Figlioli (20).

Ernest Berke se je rodil v ZDA, saj so se njegovi starši po prvi svetovni vojni iz Prekmurja, iz Puževcev, preselili v Ameriko v pričakovanju boljšega zaslужka in življenja. Tam so le životarili in komaj so zbrali dovolj, da so se lahko 1923 leta vrnili. Bil je nekoliko razvajen in občutljiv otrok, ki pa je moral po zgodnji materini smrti in ponovni očetovi poroki sam prevzeti skrb za svoje življenje. Kot študenta medicine so ga v neki raciji v Ljubljani zajeli italijanski policisti in poslali v Gonars. Po kapitulaciji se je umikal proti domu in ostal v Brdih ter se v Cerovem priključil partizanom. Ko se je javil, da ima znanje iz medicine, ga je poveljnik določil za bolničarja. Tako se je začelo njegovo delovanje v sanitetni službi NOB (8).

Goriška divizija je bila 6. oktobra ustanovljena iz 1. in 2. Soške brigade, ki se jima je 21. oktobra priključila še 3. Soška brigada. Z ukazom glavnega štaba NOV in POS je bila divizija 17. oktobra oštevilčena s številko 27, 21. decembra, z ukazom vrhovnega štaba NOV in POJ, s številko 32, januarja 1944, tik pred pohodom v Benečijo, pa s številko 30 (22).

Bolnišnica je najprej imela status premične bolnišnice 1. Soške brigade. Berke je bil sprva imenovan za bolničarja v 3. bataljonu te brigade, in sicer 27. septembra pri formiranju na Koradi, kjer je prisegla in kasneje postala del Goriške divizije. Ni odšel z enoto v boje, saj je bil bolj potreben v bolnišnici. Berke je bil spočetka dokaj neizkušen in zato pri obravnavi ranjencev neodločen. Postopoma je pridobival zdravstvene

Danilo Piculin iz Golega Brda v letih 1942 in 2011

Berke v italijanski uniformi, enako je imel tudi dr. Viktor Volčjak

in organizacijske izkušnje. V veliko pomoč mu je bila odločnejša Lidija Štekar, bolniška sestra, ki si je izkušnje pridobila pri delu v ordinaciji dr. Giuseppa Cicuttija v Gorici, s katerim je tudi med vojno ohranila povezavo. Berke v svojih spominih piše, da so bili začetki v novi bolnišnici težki, a s požrtvovalnostjo in dobro voljo je osebe kmalu opravljalo pričakovane naloge.

Najprej so morali najti ustrezen prostor. Navezali so stike s terenci, ki so jim svetovali lokacijo v bližini vasi Podravno, ob reki Idriji pod Kambreškim, kjer je deloval tudi mlin. Tu je stala prazna, nedograjena hiša, še brez podov. Po ogledu stavbe so ugotovili, da bo potrebno mnogo truda, preden bodo usposobili prostore. Nedaleč proč je v bregu stala še ena zapuščena stavba. Iz te so pobrali deske, jih zvlekli po bregu navzdol, naložili na sani in privlekli do izbrane hiše. S pomočjo terencev je bilo opravljeno najtežje delo, da je bil del stavbe usposobljen za sprejem ranjencev. Uredili so dve sobi in kuhinjo (14). V oskrbo so sprejeli ranjence iz Kostanjevice, ki so jih zaradi vpada Nemcev preselili, prihajali pa so tudi ranjenci iz drugih spopadov v okolici. Zdravil in sanitetnega materiala ni bilo, zato so se povezali s komando mesta Kojsko v Brdih, njeno oskrbovalno postajo in od tam dobivali razpoložljive količine potrebnih pripomočkov, kar pa ni zadoščalo za potrebe bolnišnice. Pozneje se je preskrbovalna mreža širila. Marija Perkon, po domače Blajščeva iz Močil, je občasno odšla k dr. Francu Marušiču in dr. Giuseppu Cicuttiju v Gorico po sanitetni material in zdravila

za novoustanovljeno bolnišnico. Ta dva zdravnika sta podpirala OF; dr. Franc Marušič je v letu 1944 postal celo načelnik zdravstvenega odseka Srednjeprimorskega okrožja s partizanskim imenom dr. Ivan Vrač. Sanitetni material so prinašali tudi drugi aktivisti. Zdravila so kupovali v lekarni pri tržnici v Gorici. V Srednjem je odbor LMS zbiral hrano, denar, sanitetni material in vse to predajal 1. Soški brigadi (124). Tudi v Solkanu je na pobudo Alojza Juga, sekretarja celice KPI, marca 1942 ustanovljena mladinska organizacija OF zbirala hrano, obutev in sanitetni material za partizane. V petčlanskem odboru je bil za ta opravila kot intendant zadolžen Ivo Gabrijelčič (126). V začetku oktobra je partizanska zaseda pod Šmartnim v Brdih zajela nemško sanitetno vozilo, ki je prišlo iz Krmina in je bilo čez Brda namenjeno v Gorico. V vozilu je bila oprema vojaške premične bolnišnice. Vse je prišlo v Podravno, a so iz vozila žal vzeli le sanitetni material, saj niso pričakovali, da bo spet prišlo v sovražne roke (7, 8, 14).

Podravno

Prvo ekipo so sestavljali: vodja, študent medicine Ernest Berke, bolničarka Lidija Štekar - Andi iz Huma pri Kojskem, kuharica Helija, hči Valentina Perkona, iz hiše po domače pri Tincu ali Tiniju iz vasi Podravno, ki jim je kuhala v tej in še v naslednji postojanki, in dva borca za stražo. Kuhala je tudi Štefanija Berdon, Hoščakova iz Hoščine, zaselka vasi Melinki pri Ligu. Občasno je v bolnišnici pomagala še aktivistka Olga Hvalica - Volga iz zaselka Kuščarji, ki je stal ob cesti Vogrinki-Livek, danes pa je zapuščen. Pomagali so tudi borci, določeni za nosače, spremljevalce in zaščitnike. Bolnišnica je bila v bližini štaba brigade, ki je poskrbel za varnost in prehrano. Ko je bil štab na Ligu, je bila tu tudi bolnišnica, in sicer v hiši Antona Mugerlija, pri Mežnarju (124).

Nekaj dni pred sovražno novembrsko ofenzivo, ki se je začela 18. novembra 1943, se je bolnišnica preselila v vas Ukanje v Žnidarčičevo hišo in postala divizijska premična bolnišnica. V njej je bilo kakih 20 lažjih in 10 ali 12 težjih ranjencev (117). Tu je 18. novembra Ernest dobil ukaz poveljstva 27. divizije, naj bolnišnico premakne bližje bojem čez reko Idrijo. Težje ranjence in sanitetni material so naložili na vozove in odšli v smeri vasi Oborče (Oborza) in samostana na Stari Gori (Castelmonte). Potovali so v dveh kolonah. Prvo, s težkimi ranjenci in zaplenjenim sanitetnim vozilom, so na drugi strani reke Idrije napadli Nemci, pobili nekaj ranjencev in zaplenili sanitetno vozilo. Kolona je bila razbita. Ernest, ki se je z drugo kolono z lažjimi ranjenci peš podal čez reko Idrijo skozi vas Kodermaci (Codromaz) proti vasi Brdo (Berda), je tudi naletel na nemške enote. Umaknili so se v vas Zapotok, kamor je pribežalo tudi osebje in ranjenci iz tiste kolone, ki je z vozovi odšla proti Stari Gori (14). V času nemške ofenzive so domačini iz zaselka Močile skrili pet ranjencev in bolnih partizanov v bližino vasi in zanje skrbeli 19 dni, dokler ni k Tinču prišla bolnišnica. Nemci niso našli nikogar (122). Berke se je z enotami Goriške divizije umaknil na Banjško planoto, ranjenci pa so ostali v oskrbi 21-letne Lidije Štekar. Pod Zapotokom bolnišnica ni ostala dolgo. V decembru se je ponovno namestila v zaselek Podravno k Tinču. Ponekod navajajo, da je delovala tudi v bližnji beneški vasi Klinac (Clinaz) (8, 117).

Ernest Berke - Arnoš,
septembra 1944, pri Kojskem

Lidija Štekar - Andi iz Huma
pri Kojskem, rojena leta 1923,
po vojni poročena z Ernestom
Berketom, bolničarka,
septembra 1944

Olga Hvalica - Volga,
poročena Lovišček

Bolnišnica Lidija, pri Korninu (Koreninu), Bizjaki

Bolnišnico so imenovali po bolničarki Lidiji, saj je bila njen vodja in najbolj izurjena bolničarka. Bolnišnica je delovala v okviru BBO, ki je bil ponovno oblikovan v decembru 1943 v vasi Gradno v Brdih (30). Poveljstvo BBO je skrbelo za oskrbo bolnišnice s prehrano in razpoložljivim sanitetnim materialom, kot tudi za drugo SP pod kmetijo Bizjaki blizu Čodčeve domačije.

Po treh tednih bivanja v vasi Podravno so v začetku januarja zaradi varnosti, saj je preveč ljudi vedelo zanje, uredili bivališče za 15 ranjencev in bolnikov v zapuščeni hiši, kjer se je po domače reklo pri Korninu, kar je skrajšan prvotni izraz pri Koreninu. Pisali so se Hvalica. Hiša je ležala med zaselki Bajtarji, Kuščarji in domačijo v Mlinu ob reki Idriji. Bila je zidana, a brez vgrajenih oken in vrat, pa tudi streha je bila slaba. Nekdanji kmetiji so rekli tudi Na potoku, saj je ležala tik ob potoku Vogrinka, ki se kakih 100 m nižje izliva v reko Idrijo. Lastniki so se pred vojno odselili v Ameriko in nedograjena stavba je ostala prazna in propadala. Ranjenci so ležali na listju in slami. Tu na samoti se je bolnišnica zadrževala od jesenske ofenzive 1943 do začetka februarja 1944. Javki zanjo sta bili v vasi Močila in pri domačiji v Mlinu. Ranjence in vse potrebščine so prinašali le ponoči. Aktivistke na terenu so zbirale in prinašale sanitetni material iz Gorice, Tolmina in Trsta. Najbližje so bile Olga - Volga in Francka Hvalica - Vasiljka, po domače Frkcove iz Kuščarjev, Milka Hvalica, po domače Matičičeva, Nada Hvalica in Adelka Lovišček, obe Bricave, sicer pa vse tri iz Srednjega. Dostop do bolnišnice pri Korninu je imela le Volga. Le v februarju 1944 je do konca marca v pomoč prišla tudi Nada Hvalica, ki se je tako skrila pred Nemci, ki so jo iskali na domu (124, 50). Delo deklet je potekalo v največji tajnosti, da ne bi prišlo do morebitne izdaje in potem

aretacije. Sanitetni material je prihajal po raznih poteh. Aktivisti so ga predajali terencem, ti pa preko javk dostavljali v bolnico. V Volčah je terenec Štefan Leban po kapitulaciji Italije prenašal sanitetni material v Volčanske Rute do 10. aprila 1944, ko ga je ustrelil italijanski bersaljer (107). Na levem bregu Soče se je sanitetni material zbiral pri Levpuščkovih v Graščah nad Levpo, od koder ga je odnašala Katarina Vidic iz Bizjakov. Tudi k Marici Bavdaž iz Hoj pri Testenih so žene in dekleta prinašale material (119). Ustanovni sestanek AFŽ za Kanal sta sklicali jeseni 1943 Tonica Berlot iz Kanala in Slavica Paravan iz Gorenje vasi. Odbornice so zbirale hrano, obleko, denar, sanitetni material, zdravila ipd. Zbrano so predajale terencu Kristjanu Loščaku, ki ga je nesel v Lig. V letu 1944 je Mirko Križnič v Gorenji vasi po naročilu Kristjana Bavdaža zbiral hrano, sanitetni material, zdravila in obleko in vse pošiljal v Lig (122).

Del 1. čete 1. bataljona BBO, nekaj pripadnikov VOS in nekaj borcev garibaldinskega bataljona Mazzini je v Villanovi v Furlaniji 15. januarja 1944 zaplenilo pri grofu, fašističnemu polkovniku in lastniku tovarne žganih pijač, eno tono sladkorja, veliko špirta in drugo. Del sladkorja so razdelili v Brdih družinam z bolniki in majhnimi otroki, okoli 700 kg sladkorja in špirit pa je šel čez Sočo v bolnišnice 9. korpusa, tudi v bolnico Lidija (30).

Pohod 30. divizije 9. Korpusa v slovensko Benečijo

Spominska slovesnost ob obletnici pohoda borcev 30. divizije v Benečijo je tradicionalna. Že vrsto let se odvija v vasi Morsko pri Anhovem v spomin na prehod Soče v noči z 31. januarja na 1. februar 1944. Divizija je v tistih dneh štela blizu 2.500 partizanov. Borci so prebredli Sočo pri temperaturi pod ničlo. Divizijo so sestavljale 17. brigada Simona Gregorčiča, v kateri je bil sanitetni referent dr. Branko Štangl - Peter, 18. Soška brigada z Miloradom Bogojevićem - Jastrebom, od 24. aprila 1944 imenovana Bazoviška, in 19. brigada Srečka Kosovela z dr. Dušanom Možino. Na desnem bregu so nadaljevale pohod proti Brdom in v Benečijo. Glavnina je prešla reko med Kanalom in Anhovim in pot nadaljevala čez železnico mimo zaselka Krstenice v strmino Kanalskega Kolovrata. Druga skupina je prebredla Sočo pri Ložicah. V bližnjem Kanalu in Anhovem sta bili sovražni postojanki, partizani pa so za prehod izbrali mesto med obema krajema. Soča ima tu širšo strugo, zato je plitvejša, a kljub temu so bili borci mokri do pasu (41). Sedaj stoji ob cesti kamniti pomnik na ta dogodek v obliki umetniškega prikaza prehoda. Nemci so slutili, da se na prehod reke Soče pripravlja večja partizanska enota, zato so na jezovih HE v Podselih in Ajbi od decembra 1943 do sredine februarja 1944 ponoči spuščali v njeno strugo večjo količino vode kot običajno. Na ta način so otežili prehod reke (18). V letu 1944 je zato pri prehodu Soče utonilo 13 partizanov (50).

»Zgodovinska odločitev Glavnega štaba NOV in POS, da 30. divizija odide v obmejne pokrajine Beneške Slovenije, je bila pogumna. To so narekovale mednarodne vojaške in politične razmere in stanje ob koncu leta 1943. Na evropskih bojiščih so zavezniki tedaj že prišli v odločne napadalne boje ter izgon okupatorja in njihovih pomagačev iz okupiranih držav. Na vzhodnih, ruskih bojiščih so enote Rdeče armade februarja 1943 premagale nemške tankovske enote v znameniti bitki pri Kursku. V stalingrajski bitki pri

Volgogradu, tedaj Stalingradu, so premagali in zajeli celotno nemško armado generala feldmaršala Friedricha von Paulusa. Vojska Sovjetske zveze je uspešno razbila nemške enote okoli Leningrada in napredovala proti zahodu. Zahodni zavezniki Združene države Amerike, Velika Britanija in Francoske svobodne sile so osvobodili severne afriške predele ter pregnali ostanke razbitih – premaganih Rommlovih enot iz Afrike. Zavezniki so nato izvedli izkrcanje svojih enot v južni Italiji in nadaljevali zmagovite boje od juga proti severu. Fašistično Italijo so prisilili h kapitulaciji in dosegli osamitev nemških okupacijskih sil. Nadaljevali so tudi s pripravami za vzpostavitev druge fronte v Franciji. Vojaški uspehi so v letu 1945 pripeljali do končne zmage zavezniških armad nad nacifašizmom in konca vojne v Evropi.

Na teheranski konferenci 28. novembra 1943 so se zavezniki Roosevelt, Stalin in Churchill dogovorili o številnih mednarodnih rešitvah, med drugim tudi o odpiranju zavezniške fronte v Franciji. Soglasno so priznali NOV in POJ kot zavezniško regularno oboroženo armado na ozemlju okupirane Jugoslavije pod poveljstvom vrhovnega komandanta NOV in POJ maršala Josipa Broza - Tita. Zagotovili so ji vojaško podporo in drugo pomoč. Znan je Churchillov medvojni izrek: »Kdor ni z nami, je proti nam.« Na konferenci v Moskvi leta 1944 so sprejeli tudi sklep, da bodo okupatorjeve pomagače po končani vojni vrnili v njihovo matično domovino.

Med 1. in 4. oktobrom leta 1943 sta se v Sloveniji oblikovala in sestala Kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda, na Primorskem Narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje, kot rezultat narodnoosvobodilnega boja primorskega ljudstva proti fašistični Italiji ob njeni kapitulaciji, septembra 1943. Obe oblastveni telesi sta sprejeli zgodovinske sklepe o priključitvi (vrnitvi) Slovenskega primorja k republiki Sloveniji. Te sklepe je potrdil tudi AVNOJ na svojem zasedanju v Jajcu, 29. novembra 1943. Z njim so dobili sklepi mednarodnopravni značaj. Ta je utemeljen tudi v deklaraciji zavezniških držav o pravici okupiranih narodov, da si s protifašističnim osvobodilnim bojem po zmagi zagotovijo pravico do samoodločbe. Glavni štab NOV in POS se je odločil, da 7. in 9. korpus pošlje v obmejne pokrajine: 7. korpus je na pohod na Štajersko, Koroško in Prekmurje poslal 14. udarno divizijo; 9. korpus je poslal 30. divizijo na pohod v Beneško Slovenijo, proti okupirani Gorenjski je usmeril 31. divizijo. Pomembno je, da so bile vse te enote del NOV in POJ, zato so imele svojstvo zavezniških oboroženih enot, torej regularne oborožene armade. Vsi ti legendarni osvobodilni pohodi so bili pomembni, ker so potekali v samem zaledju nemških obrambnih sil in so bili skladni z zavezniškimi boji na sredozemskih in italijanskih bojiščih. To dokazujejo tudi zavezniške vojne misije pri Glavnem štabu Slovenije, pri 9. korpusu na Primorskem in pri 4. operativni coni na Štajerskem. Vse enote so uspešno opravile bojne naloge in nadaljevale boje na Primorskem, Štajerskem in Koroškem, vse do konca vojne, zmage in osvoboditve vseh pokrajin v vojni razkosane Slovenije. Enote 9. korpusa so ob koncu vojne osvobodile ozemlje Slovenskega primorja od Trsta, Istre, Gorice, Tržiča, Čedadada do Vidma v Furlaniji. V osvobojenih krajih in pokrajinah so dočakale zavezniške enote, ki so prodrle iz Italije, in jim prirejale prijateljske sprejeme. Vsa ta zgodovinska dogajanja in dejstva so bila uspešno uporabljena v povojnih pogajanjih in rešitvah o razmejitvi ter mirovnih pogodbah, zlasti za vrnitev primorskih pokrajin k republiki Sloveniji, ki so po Rapalski

Kulturni dom na Srednjem, prej šola, poimenovan po aktivistu Mihaelu Gabrijelčiču, pred njim spomenik padlim

pogodbi pripadle italijanski državi. Pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo, njen osvobodilni boj do konca vojne, kot boji vseh drugih slovenskih enot, imajo velik zgodovinski pomen za nastanek in razvoj slovenske državnosti, vse do osamosvojitve republike Slovenije v letu 1991.« Iz govora Danila Perčiča - Črta, ki je bil med NOB politkomisar 1. bataljona BBO, na prireditvi v Morskem, leta 2010.

Največja partizanska enota na Primorskem je bil 9. korpus, ustanovljen 21. decembra 1943 v Gorenji Trebuši. Z ustanovitvijo 9. korpusa je prenehal delovati štab 3. operativne cone Alpe, ki se je tako preimenoval novembra iz Primorske operativne cone in ponovno deloval ne samo na območju Primorske, ampak tudi Gorenjske. V sestavo korpusa je bilo vključenih 6 brigad in 5 odredov, pozneje pa še 2. brigada VDV.

Centralna bolnišnica na desnem bregu Soče

Pred prihodom 30. divizije je na desni breg Soče prišel Ernest Berke in pregledal stanje v bolnišnici pri Korninu, da bi ocenil, kako je pripravljena na sprejem novih ranjencev. Ugotovil je, da je prostora v njej premalo, zato je takoj organiziral izgradnjo barak v bližini samotne kmetije, imenovane pri Bizjakih (Namar), v bližini Vo-grinkov. Tu je danes cestno križišče: ena cesta vodi v Volčanske Rute in dalje v Tol-

Stanko Mahne, poveljnik 1. bataljona
Kosovelove brigade, julija 1944

Albert Širca iz Pliskovice na
Krasu, pripadnik 2. čete 1. ba-
taljona Kosovelove brigade, je
bil laže ranjen 2. februarja

min, druga po grebenu Kolovrata na Livek in v dolino Soče do Idrskega, tretja na Srednje, Kambreško in v dolino Soče do Ročinja ali Brd. Cesta iz Volčanskih Rutov v Tolmin je bila zgrajena šele po letu 1970.

Do 10. februarja je bila nova postojanka pripravljena in bolnišnica se je preselila. Na domačiji pri Bizjakih sta se 5. februarja 1944 srečala Franc Bidovec - Frenk, sanitetni referent 30. divizije, in Berke, vodja partizanske bolnišnice Lidijske, takrat še sanitetni referent 17. Gregorčičeve brigade. Berke je Bidovca seznanil, kako poteka gradnja barak na novi lokaciji. Dogovorila sta se, da se čez nekaj dni srečata v Tincovi hiši v Podravnem pod Močili in se pogovorita tudi o preselitvi lažjih ranjencev iz Robidišča pri Breginju v bolnišnico Lidijske, kakor tudi o namestitvi novih ranjencev po prihodu enot 30. divizije na Srednje in po hudih bojih, ki so jih tu vodile enote Kosovelove brigade. Divizijsko previjališče so organizirali v šoli na Srednjem (147). Ranjencev je bilo veliko, zato so jih z javke v bolnišnico pomagali nositi tudi kurirji P 25 a, saj ni bilo dovolj bolniškega osebja. Bidovec je Berketa seznanil s sklepom vodstva divizije, da bolnišnica ni več začasna in premična, ampak stalna in centralna, saj bo združevala sanitetne oddelke na desnem bregu Soče in se ne bo več premikala z enotami divizije v bližino spopadov (7, 8, 14).

19. Kosovelova brigada je imela ob prihodu na Srednje s seboj že nekaj ranjen-

cev, med njimi poveljnika 1. bataljona, Stanka Mahneta, ki je bil 2. februarja ranjen v roko pri naskoku na sovražnika v bližini cerkve Marija Celje pri Ligu, in borca Cijana Štoko. Oba sta potrebovala takojšnjo pomoč (65). Borcu Albertu Širci, ki je bil tudi sam lažje ranjen, je poveljnik brigade Ivan Turšič - Iztok naročil, naj iz enote izbere še dva, vsi trije pa naj pomagajo pri vseh potrebnih delih za oskrbo ranjencev v bolnišnici. Albert je izbral sovaščana iz Pliskovice, Karla Širco in Bruna Hoveljo iz Velikega Dola. Poveljnik jih je dodelil v pomoč Ernestu Berketu in Lidiji Štekar (23). Še dodatno število ranjencev je prišlo v oskrbo čez 14 dni ob vračanju enot 30. divizije, ko so Nemci zaprli Soško dolino in hoteli uničiti partizane na pobočjih Kanalskega Kolovrata. Mahne se je takrat samovoljno, proti volji Berketa, pridružil svoji enoti. Podal se je v boj, bil še enkrat ranjen in se vrnil v bolnišnico. V spisku bolnikov glavne knjige SVPB Jakob Završnik je napisano, da je 19. 2. shajkal iz bolnišnice v svojo enoto. V spominih opisuje, kako je prišlo do napada in požiga bolnišnice nad Jurmanom (8, 65). Enote 30. divizije so se večinoma uspešno prebile na levi breg Soče, ranjenci pa so ostali v tukajšnji oskrbi. Med ranjenci je bil tudi partizan Ličen iz Predmeje, ki ga je zadel rafal, nato pa je dobil še opekline, ker je zaradi nemških zažigalnih sredstev gorel gozd. Berke je naročil aktivistki Rozaliji Križnič - Soči iz Krstenic, naj zanj nujno prinese zdravila iz Kanala. Nemci so tisti dan podrobno preiskovali vse, ki so šli čez most, zato je morala z zdravili prebresti mrzlo Sočo pod vasjo (120).

Kosovelovci so na povratku iz Benečije, med 18. in 23. februarjem 1944, na Srednjem bili do takrat svojo najdaljšo bitko, v kateri je padlo po nekaterih podatkih 46 borcev (65). Bitka je potekala v hudem mrazu, bilo je -13 °C. Nemci so po končanih bojih s patroljami pregledovali območje Srednjega in iskali ranjence, posamezne partizane in aktiviste. Po umiku brigade čez Sočo pri Doblarju na levi breg in dalje na Banjško planoto so bili prebivalci Srednjega priče mučenju in ustrelitvi aktivista Mihe Gabrijelčiča in še treh iz zaselka Avško, naslednji dan, 23. februarja 1944, pa požigu vasi Srednje. V spomin na pripadnike Kosovelove brigade, ki so padli v dneh bojevanja na Srednjem in so bili pokopani na vaškem pokopališču, stoji na Srednjem pred nekdanjo šolo spominsko obeležje. Veliko padlih je neznanih.

Berke je naročil bolničarki Lidiji: »Če se jaz ali kdo drug od osebja kdaj ne bo vrnil v bolnico, se takoj preselite drugam. Nihče ne ve, koliko lahko vzdrži človek, ki ga mučijo sovražniki.« Lidiji je naročil, naj se v primeru, če tudi njega ujamejo Nemci, premaknejo v njemu nepoznan kraj. Tako sovražniku ne bi mogel izdati, kje je bolnišnica (8).

Ernest Berke - Arnoš uide Nemcem, bolnišnica v Volčanske Rute pod zaselek Čanče

Franc Bidovec - Frenk, sanitetni referent 30. divizije, absolvent medicine, in Ernest Berke - Arnoš sta se 13. februarja 1944 srečala v zaselku Podravno pri Valentinu Perkonu - Tiniju, kot sta se dogovorila. Berke je zapisal: »Nekaj po polnoči, okrog druge ure zjutraj, 14. februarja, so v sobo, kjer sva z Bidovcem razpravljala o načrtu, kako premestiti ranjence iz Robidišča v bolnišnico, nenadoma vstopili trije nemški vojaki.

Z nama je bil tudi Bidovčev spremljevalec Jože Vavpotič. Spraševali so nas, kdo smo in kaj delamo, ali smo mogoče prostovoljna policija (*milizia volontaria*), ki je bila del nemških okupacijskih sil, čeprav so dobro vedeli, da smo partizani, saj je na mizi ležala ti-tovka enega izmed nas, naše orožje pa je bilo prislonjeno ob steno. Kljub trem dobro oboroženim sovražnikom mi je z zvijačo uspelo pobegniti iz sobe. Ko sem bil zunaj, se je name vsula ploha krogel iz strojnic tistih Nemcev, ki so obkolili hišo. Na srečo me niso zadele. Na begu sem se poškodoval, ker sem padel v strugo potoka in si zlomil ključnico. Valentin in njegova hči Helija sta me pozneje našla nezvestnega in odnesla v skrivališče, ki ni bilo daleč od hiše. Po mojem begu so Nemci mislili, da bom pripeljal večjo skupino partizanov, zato so odšli in odpeljali s seboj Bidovca in njegovega spremljevalca Vavpotiča.« (8).

Potem, ko je Ernest pobegnil, so Nemci v ostala dva uperili puške in zahtevali, da gresta z njimi. Bidovec je imel v žepu plašča, ki je visel na obešalniku, ročno bombo. Ko so odhajali, je prosil, če lahko vzame plašč. Dovolili so mu. Peljali so ju po poti navkreber proti vasi Močila. Na poti se je Bidovec dogovoril s sojetnikom, da bosta poskusila pobegniti. Na nepreglednem ovinku in strmem pobočju je aktiviral ročno bombo, izrabil trenutno zmedo po njeni eksploziji in ušel ranjen v levo stegenico. Spremljevalcu Jožetu Vavpotiču iz Hajdine pri Ptuj, rojenemu 12. marca 1924, to ni uspelo. Odpeljali so ga v Tolmin, od tam v Avstrijo, kjer je kot vojni ujetnik delal v neki tovarni. Poleti 1944 je pobegnil in se vrnil v 9. korpus, bil razporejen v artilerijsko brigado in umrl 2. oktobra 1944 na Trnovem v eksploziji smodnika, ki so ga sušili na štedilniku (117). Bidovčevega pobega se spominja tudi Leopold Gerbec, po domače Šuštarjev iz Močil. Ni jasno, ali je bil Vavpotič res tožilec pri Zapadnoprimorskem okrožju, kar trdi terenska aktivistka Rozalija Križnič iz Kanala, ali le kurir, kar je bolj verjetno. V zaselku Hoščini, ob Melinkovem potoku, pod vasjo Melinki, pri Maverjevih, je bila kasneje, v drugi polovici leta 1944, izpostava sodišča KVP za vojne zločince, ki je štela tri do štiri člane (27).

V bolnišnici so bili o dogodku obveščeni in bolničarka Lidija je po navodilih Berketa bolnišnico takoj preselila v pet do šest kilometrov oddaljene Volčanske Rute, pod zaselek Čanče. Tam je ob potoku pod robom blizu Bucove hiše stala manjša slamnata baraka, ki jo je že prej postavilo vodstvo BBO za ranjence svojih enot. V njej je bilo prostora za 20 skupnih ležišč na pogradih, nadstrešnica pa je služila za kuhinjo. V bližini so bile kaverne iz prve svetovne vojne, kamor so namestili nekatere ranjence, saj je bilo v objektu premalo prostora. Pogoji za zdravljenje so bili težki, izhodi iz barake ali kaverne samo ponoči, primanjkovalo je hrane in zdravstvenih pripomočkov. V baraki je že bilo nekaj ranjencev pod vodstvom bolničarke Kristine Chiabai - Sonje, po prihodu novih pa so se vsi združili v eno bolnišnico (8, 26). Da bi zakrili sledove, so sprožili govorice, da se je bolnišnica premaknila k zaselku Foni v neke kaverne (117).

Bidovec in Berke sta se srečala naslednje jutro v skrivališču v Podravnem, ki so ga domači imenovali Lisičja jama. Berketa so čez nekaj dni prenesli v bolnišnico pod Čanče, Bidovec pa je ostal še nekaj časa v jami, kjer ga je Marija Perkon oskrbovala z zdravili in hrano (7). Potem se je vrnil čez Sočo (117).

Berke je zapisal: »Dan po pobegu iz ujetništva sta me dva borca pripeljala v Rute v bolnico. V njej sem leže dajal navodila in nasvete sestri in bolničarjem, kaj in kako

naj delajo. Položaj je bil še toliko bolj zapleten, ker so se partizani nedaleč od postojanke spopadali z Nemci in smo zato imeli še več ranjencev. Tisti, ki so bili lažje ranjeni, so prihajali kar sami. Postojanka očitno ni bila konspirativna, zato smo morali misliti na selitev.« (8). Zaščitnik, nosilec ranjencev, stražar, ekonom, fant za vsa dela, ki so bila potrebna v bolnišnici, Albert Širca, je tedaj Ernestovo ramo in roko obložil z mavcem, le komolec in dlan sta bila prosta.

Bolnišnica Arnoš, pri Bizjakih (Namar)

Po zapiskih Berketa povzemam, da je bolnišnica v dneh nemške ofenzive proti enotam 30. divizije v drugi polovici februarja 1944 ostala v kavernah in baraki pod zaselkom Čanče v Volčanskih Rutih. Od 18. do 23. februarja 1944 so se partizani spopadali z nemškimi enotami od Kambreškega, Srednjega, Pušnega, Vogrinkov do vzpetine Na Gradu/1114 m, kjer se je z nemško enoto, kraškimi lovci, borila 18. brigada, na Srednjem pa 19. Kosovelova brigada. Nemci so hoteli preprečiti umik 30. divizije iz Benečije in jo na desnem bregu Soče uničiti. Iz teh bojov so ranjenci prihajali v bolnišnico, ne da bi izvajali varnostne ukrepe za njeno tajnost. Tako so po boju na Srednjem 19. februarja prinesli okoli 25 ranjencev v Miklavčevo hišo, jih tam prevezali, nato pa spravili v nekaj minut oddaljeno kaverno (124). Berke je uvidel, da se je treba čimprej preseliti nazaj v barake k Bizjakom, ki jih je bolnišnica zapustila zaradi njegovega prijetja. Tam sta v gozdu stali dve dovolj veliki baraki za vse ranjence. Urejen je bil tudi prostor za kuhinjo in shramba za živila. V obeh barakah je bilo skupno 40 ležišč. 5. marca so preselili prve ranjence. Najprej pet težje ranjenih borcev. Po vrnitvi k Bizjakom je bolnišnica dobila novo ime Arnoš, Berketovo ilegalno ime, ki je madžarski izraz za ime Ernest (8).

Ponekod je zapisana kot H Arnoš 1 ali samo H Arnoš, kot je npr. označena v poročilu sanitetnega odseka štaba 30. divizije štabu 9. korpusa NOV in POJ, 27. marca 1944, pri čemer sklepam, da črka H označuje bolnišnico. V tem poročilu je naveden naslov: H Arnoš P 25 a, čeprav je imela takrat bolnišnica že drugo ime, in sicer SVPB Svoboda (108, 113).

Po umiku enot 30. divizije na levi breg Soče se je morala bolnišnica s preskrbo za hrano in sanitetnim materialom v celoti nasloniti na lokalne vire. Prebivalstvo je bilo zaradi vojaških operacij in velikega števila sovražnih vojakov, ki so izvajali čiščenje terena, prestrašeno in le z največjo težavo je osebje pridobivalo prehrano in najnujnejši sanitetni material. Bolničarka Jožica, Anica Berginc iz vasi Soča je zbolela za nefritisom, prehladom – vnetjem ledvic potem, ko je po nesreči padla v vodo. Berke ji ni mogel pomagati in je bolezní podlegla. Pokopali so jo v gozdu blizu postojanke, po vojni pa je bila prekopana in prepeljana v domači kraj (8, 107). V obdobju, ko je bila bolnišnica v bližini kmetije Čančar, so v njej pomagali Silan Jermol, Albin Golja in Ciril Kragelj, ki so prinašali hrano in ranjence (107, 124). Ko se je preselila k Bizjakom, je do junija v njej pomagala Tončka Namar, ki je ušla Nemcem, ko so zajeli njeno sestro ter ubili Mihaela Gabrijelčiča in gluhega vaščana Blaža Hvalico (122).

Proti koncu februarja bi moral Albert Širca spremljati Stanka Mahneta na Kras, kjer naj bi nadaljeval zdravljenje, a je bil za to pot določen Bruno Hovelja, saj je bil Al-

bert bolj potreben v bolnišnici, v kateri je bilo veliko ranjencev. O tem sta se na prošnjo Berketa dogovorila Franc Bidovec - Frenk, sanitetni referent 30. divizije, in poveljnik brigade Srečka Kosovela, Ivan Turšič - Iztok (23).

Albert Širca je osebe bolnišnice zapustil 27. marca 1944, medtem ko je njegov sovaščan Karel Širca ostal v kolektivu do konca vojne, do odhoda v Tržič in kasneje v Vipavo.

V bližini Jurmanove kmetije

Berke je dobro skrbel za varnost ranjencev in osebja bolnišnice. Vse do konca vojne je imel naslednjo taktiko: takoj, ko so se nastanili na nekem mestu, so s pomočjo terencev že pripravljali drugo bivališče. Iskali so naravne votline in kaverne iz prve svetovne vojne. Tja naj bi se zatekli v nevarnosti.

Takoj se je pokazalo, da tudi lokacija pri Bizjakih ni preveč varna, saj je bilo v bližini preveč kmetij. Začeli so graditi novo barako v bližini Jurmanove kmetije, ki je ležala ob cesti, ki vodi od Vogrinkov proti Volčanskim Rutom. Barako so zgradili v pobočju, kakih 600 metrov nad cesto ob nekem potoku. Cesta je bila med prvo svetovno vojno zgrajena za vojaške potrebe italijanske vojske. Pri gradnji novega bivališča je sodeloval tudi Roman Kragelj, po domače Strmoljakov (Strmi Breg), gospodar osamljene kmetije v bližini Pušnega. Gradnjo barake je vodil Karel Širca, ki je bil po poklicu mizar. Baraka je bila zgrajena tako, da je bila prislonjena v breg in je imela spodnji in zgornji prostor. Spodnji prostor je bil razdeljen na dva dela; en del je bil namenjen težje ranjenim ali bolnim osebam, drugi ozebljencem, zgornji prostor pa lažjim ranjencem in vsakodnevnim opravilom. Objekt je imel celo razgled na vse strani, v slučaju sovražnega napada pa je omogočal možnost evakuacije proti severu. Naraven dostop do bolnišnice je bil le z ene strani, z drugih pa si se moral spuščati čez precej strma, deloma skalnata in porasla pobočja. V baraki se je zdravilo 35 ranjencev, pet od teh je bilo težje ranjenih. Osebe je bivalo pod šotorom, ki je bil postavljen nekoliko nad bolniško barako. Kuhinjo in shrambo za živila so si uredili pod vagonsko cerado. Za zavarovanje so imeli nekaj pušk in dve strojnici. S sanitetnim materialom, hrano in drugimi potrebščinami so bili dokaj dobro založeni. Na javke je redno prihajala pošta, časopisi in druga literatura. To so dostavljali kurirji bližnjih relejnih postaj: P 25 b Zapotok, P 25 a Srednje, P 24 Foni in P 24 a Matajur. Na pisemski ovojnici je bila zapisana samo oznaka željene postaje, brez imenovanja kraja. Vmesne zaporedne postaje so sproti označevali kurirji sami (8, 25, 26).

Kako so bili v bolnišnici previdni, pove dejstvo, da na domačiji pri Jurmanovih niso vedeli za njihovo bližino. Tudi kurirji P 24, ki so prav tako imeli nekaj časa karavlo v bližini domačije pri Pologarju (Kragelj), niso o njeni lokaciji niti slutili (18).

Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Svoboda

Vselili so se okoli 10. marca (117). Delo na novi lokaciji je potekalo nemoteno. Ernesta so iz spoštovanja začeli imenovati dr. Berke, čeprav si je ta naslov s študijem pridobil šele po končani vojni. To bivališče je bilo od vseh doslej najbolj urejeno, saj

so bile lesene barake nove, svetle in prostorne. Prihod in odhod ranjencev sta se v spremstvu terencev in zaščitnikov odvijala samo ponoči. Javke, zbirna mesta za ranjence in ekonomat so bile v vasi Močila, južno od Kambreškega, pri domačiji Šuštarjevih (Gerbec), v Volčanskih Rutih pri domačiji Miklavcev (Kragelj) in občasno v domačiji v Mlinu ob Idriji. Bolnišnica se je tu preimenovala v SVPB Svoboda. Med osebjem je bil tudi Leon Fajgel - Volga, rekli so mu tudi Jože ali Leo, doma iz Ajdovščine. Nekega dne je Volga prosil pomožno bolničarko Olgo Strgar, če bi odšla k njegovi materi v Ajdovščino po nekaj osebnih stvari. Izročil ji je pismo za mater; z dovoljenjem upravnika Berketa je odšla na pot. Olga je povedala: »Ko sem prišla do hiše in potrkala, se vrata niso takoj odprla. Končno se je prikazala lepo urejena gospa. Povedala sem ji, da me pošilja njen sin Leon. Po daljšem pogovoru pred vrati me je povabila v hišo, kjer sem se okrepčala in odpočila. Pokazala mi je tudi njegovo lepo urejeno sobo. Pripravila je poln nahrbtnik, izročila pismo in pozdrave za sina, nato sem odšla. Na poti nazaj sem se del poti peljala z vozom in tovornjakom, zato sem se kmalu vrnila v bolnišnico. V obe smeri sem potovala po soški in vipavski glavni cesti, a na srečo brez težav kar mimo nemških vojakov. Ob povratku sem nahrbtnik izročila Leonu, ki je bil zelo zadovoljen. Prtljagi je bilo priloženo pismo, ki ga je v baraki vsem na glas prebral upravitelj Berke. V njem je nekaj pisalo tudi o dekletih, tako da smo se na ta račun še nekaj dni smejali.«

Olga Močnik, rojena v številni družini na Kneži, je morala kmalu od doma. Služila je kot pestrna in dekla na kmetijah in se leta 1942 poročila v zaselek Gornji Doblar, ki spada v vas Volčanske Rute, na domačijo pri Čodču, ter se potem pisala Strgar. Njen precej starejši mož je na tej domačiji ves čas vojne kmetoval. Po vojni je rodila dva otroke, se zaposlila v cementarni Anhovo in se preselila v Ročinj (25).

Olga je po svojih močeh oskrbovala ranjence s sanitetnim materialom, ki ga je pridobila s pomočjo sestre v Trstu, pa tudi iz Tolmina. Od leta 1942 je bila aktivistka OF, 10. maja 1943 pa so jo aretirali Italijani in poslali v taborišče. Po kapitulaciji Italije se je vrnila in vključila v delo SVPB Svoboda kot članica pomožnega osebja. Od septembra do decembra 1944 je delala kot vodja dislociranega bolniškega oddelka Jakopič v Brdih (25).

Vse sanitetne postojanke v sklopu SVPB Svoboda so bile do ustanovitve Vojne oblasti 9. korpusa podrejene saniteti BBO, ki je deloval na desnem bregu reke Soče, na območju od Gorice do Trbiža; le-ta je bil enota 32. oziroma 30. divizije v sestavi 9. korpusa.

Sanitetni postaji Briško-Beneškega odreda pri Miklavcu in pod Bizjaki

Pod kmetijo Bizjaki, v bližini Čodčeve (Strgar) domačije, nad mlinom Jelovec, je od jeseni 1943 delovala manjša SP s sedmimi ranjenci 1. Soške brigade, za katere je skrbela bolničarka Kristina Chiabai - Sonja. Bivali so v leseni baraki. S hrano, zdravili in drugimi potrebščinami so jo na začetku oskrbovali terenci in domačini iz Rutov. V bolnišnici sta pomagala tudi Marija Jelinčič - Mira, po domače Povlinčeva iz Rutov, in

Jožef Rutar, po domače Pepi Bezjakov, po poklicu čevljar, rojen leta 1921, s Čiginja, ki je bil v njej do osvoboditve (26). Med ranjenci je bil Ciril Kragelj s Čiginja, ki je kot nosač in stražar prav tako ostal tu do osvoboditve (117). V bližini kmetije Miklavc v Volčanskih Rutih je v kavernah iz prve vojne ležalo 11 ranjencev. Tudi za te je skrbela bolničarka Sonja.

Ko je 30. divizija 31. januarja 1944 prekoračila Sočo in prišla v okolico Liga in Kambreškega, se je tam spopadla s sovražnikom. S SP pri Bizjakih v Rutih je bila povezana Olga Strgar, Čodčeva, ki je povedala, da so borko Marijo Štemberger iz Pliskovice na Krasu, ranjeno 2. februarja pri zaselku Peršeti pod Kambreškim, najprej pripeljali do njenega doma. Borka je bila ranjena, ko se je nemška vojska že umikala s Kambreškega. Nemci so se ustavili na Prevalu, na razglednem ovinku nad Ročinjem in od tam z minometom streljali na zaselek Peršeti. Mina je padla za hišo pri Tevževih in bila usodna za mlado partizanko, ki je bila težje ranjena, njen soborec, njen fant, pa ubit. Berketova bolnišnica je bila pri Korninu nad Bajtarjevo domačijo, ob reki Idriji, zato je bilo za transport ranjenke do tja predaleč. Terenci so za ranjenko poskrbeli tako, da so pripeljali zdravnika z Mosta na Soči. Dr. Pasquale Calabró je bil doma iz Neaplja, služboval je na Mostu na Soči in po vojni živel v kraju Romans pri Gradišču. Prišel in odšel je ponoči, peš. Mariji je pomagal, kolikor je bilo v njegovi moči (25). Zdravnik je bil simpatizer OF in je do konca vojne tajno sodeloval z OF in nudil zdravstveno pomoč tudi partizanskim borcem. Kristina Chiabai - Sonja se spominja, da jo je oskrboval z injekcijskimi iglami, sponkami za zaprtje ran in svetoval, kako naj oskrbi ranjence (26). Sanitetni material so zbirali v vaseh po dolini. Na Čiginju ga je do aretacije 4. decembra 1944 zbirala Viktorija Lužnik. Odpeljali so jo v zapore v Gorico in nato v Ravensbrück, kjer je umrla. Na Čiginju sta ga zbirali tudi Zora Tuta - Anica in Ivanka Jug - Jelka ter poskrbeli, da je prišel v Volčanske Rute. Jelka je bila ena izmed udeleženk bolničarskega tečaja dr. Sigismunda Osserja v Zapotoku, oktobra 1944, a potem zaradi razmer ni delala kot bolničarka (107). Po zdravnikovem odhodu so borko odnesli iz Čodčevega doma v bolniško barako, kjer se je pridružila sedmim ranjencem. Marija je kljub naporom bolničarke Sonje naslednji dan umrla. Krsto z njenimi posmrtnimi ostanki so iz cerkve Sv. trojice na Srednjem pospremili vaščani. Cerkveni obred je v mraku opravil duhovnik – dekan Anton Gerbec.

Sonja je pred prihodom v to malo SP opravljala bolničarsko delo v BBO in v 3. Soški brigadi Goriške divizije, potem pa so jo določili za nego ranjencev v bližini kmetije pri Žižu (Lovišček), ki leži nad kmetijo pri Čodču. Odgovorna je bila tudi za terensko delo z bolnimi prebivalci, posebno za delo babice. Skrivališče za ranjence med kmetijo pri Žižu in kmetijo pri Čodcu je organiziral Viktor Lazar. Tu sta bila sprva dva ranjenca, prinašali pa so nove, tako da je število naraslo na devet. Del ranjencev iz februarske bitke 30. divizije 1944 na Srednjem in njeni okolici je prišel v Rute, v njeno oskrbo, nekaj jih je prišlo v Berketovo bolnišnico. Bolničarki Sonji sta bili v pomoč Olga Strgar in starejša Amalija Strgar, obe Čodčevi, saj je bilo ranjenih borcev, za katere je bilo potrebno čimprej poskrbeti, kar veliko. Ta zima je bila nenavadno mrzla. Februarski dnevi so že tako kratki, noči pa dolge, sem in tja je ležala še krpa snega, pihal je močan veter, temperatura je padla do -15 °C, vse to je oteževalo preskrbo in zdravljenje ranjencev. Sonja je z vodičem Jožefom Jugom - Tončijem, po domače Čargovim

iz Sel pri Volčah, odšla k neki porodnici. Vračala sta se in se nenadoma znašla v neposredni bližini nemških vojakov. Jug je stekel v eno smer, ona pa se je stisnila ob kup kamenja in nase nagrebla sneg, da je ne bi opazili. Pri miru je morala biti več ur in ko so Nemci odšli, se je vrnila v bolnišnico. Ko je sezula čevlje in ovojno krpo, saj nogavic niso imeli, so v njej ostali nohti s prstov na nogah. Takrat je ugotovila, da so ji noge ozeble in nastopila je pekoča bolečina. Zdravila se je kar med delom z ranjenci tako, da se je mazala s posebnim mazilom, ki ji ga je dal dr. Dušan Možina, sanitetni referent 19. brigade, in z doma izdelanim mazilom iz zdravilnih zelišč (26).

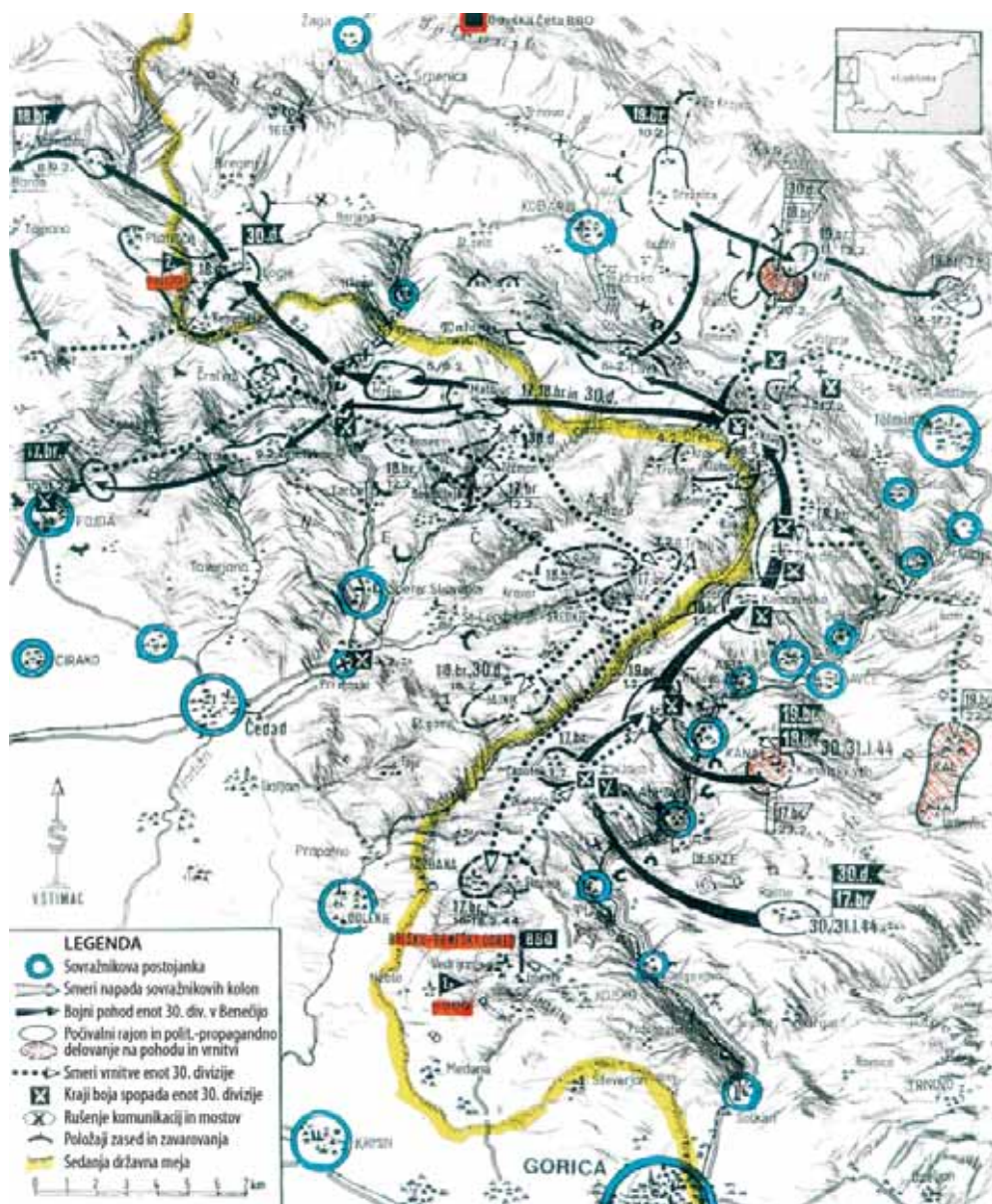
Ciril Mask iz Orehovlja pri Mirnu je o svojem bivanju v SP povedal: »1. februarja 1944. leta sem prišel s 30. divizijo z Banjske planote čez Sočo v okolico Liga in Kambreškega. Nato je sledil večtedenski pohod v Benečijo. Pri povratku sem bil 19. februarja 1944 ranjen pri vasi Srednje nad Kanalom. Odpeljali so me v bolnišnico pri Čodču, kamor so namestili še osem ali več ranjencev iz teh bojev. Ko sem bil na poti do bolnišnice, so nemška letala bombardirala vas Srednje. Ranjenci smo bili na srečo na varnem.« (133).

Podrob

Kosovelova brigada je s 3. bataljonom 14. februarja 1944 postavila zasedo ob cesti Tolmin–Kobarid, pri vasi Kamno. Nemci so zasedo odkrili in prizadejali bataljonu velike izgube. Imel je 8 težko ranjenih borcev, s katerimi se je umaknil čez Kolovrat v vas Breg (Clabuzzaro, Klobučarji). Mlad partizan z Vrsnega je odšel po brigadnega zdravnika dr. Dušana Možina v Čadrg, kjer je bilo poveljstvo brigade, in ga pripeljal do ranjencev. Dr. Možina jih je oskrbel in jih s pomočjo bolničarja in nosačev spravil v Podrob (65). Kosovelova brigada je čez nekaj dni prišla na desni breg Soče in bila enega svojih najtežjih bojev na Kambreškem in Srednjem. Imela je 46 padlih, 46 težko ranjenih in 20 obolelih borcev (65). Večina ranjenih in obolelih je našla zatočišče v bolnici Lidija, v SP pod zaselkom Čanče, ali pa v začasnem zavetišču Pod robom. Med ranjenci je bilo tudi 9 težkih ranjencev 2. bataljona te brigade. Komisar brigade Franc Črnuatelj - Zorko je ostal z ranjenci z nalogo, da zanje kar najbolj poskrbi (22). Dr. Možina je tiste ranjence, ki so bili preneseni v SP pod Čančami pred odhodom Kosovelove brigade na levi breg Soče, oskrbel in dal navodila Sonji, kako naj jih neguje (26).

Marjan Pavletič iz Tolmina, obveščevalec 2. čete 2. bataljona VDV, je pripovedoval: »V Podrob, gozdnato območje med kmetijo pri Mlinu in kmetijo Bajtarji (Hvalica) nad reko Idrijo, kjer je bila v pobočju nad potokom Vogrinka naravna votlina, je v februarju 1944 3. bataljon 18. brigade prenesel ranjence iz bojev, saj jih brigada ni mogla vzeti s seboj na levi breg Soče. Bilo jih je 22. Kakih 20 metrov pod kmetijo pri Mlinu se v reko Idrijo izliva potok Vogrinka. Ranjence so do votline prinesli tako, da so jih od Mlina nosili po potoku. Na ta način o transportu na zemlji ni bilo sledov. V dneh 22. do 25. februarja sem jih oskrboval s hrano, ki smo jo kuhali v domačiji pri Bajtarju, in jim skušal pomagati. Hrano sem jim nosil s kanglo. Med borci sta bila dva širokih ličnic in vdrtih oči. Takim smo rekli Mongoli, čeprav so bili to pripadniki drugih narodov iz Zakavkazja. Pobegnili sta k partizanom iz 162. Turkestarske divizije v Furlaniji in bila ranjena v boju z Nemci pri vasi Kraj (Crai) v Benečiji kot pripadnika

Prikaz pohoda in bojev 30. divizije na pohodu v Benečijo
(Danilo Perčič - Črt, 2014)

2. Ruskega bataljona 18. brigade. V Podrobu sta za ranami umrla. Njuni podatki niso znani. Ko sem ugotovil, da sta mrtva, sem ju zvelkel stran od ostalih, pokopati pa ju nisem mogel, saj v zmrzlo zemljo nisem mogel kopati. Le z listjem sem ju lahko pokril. Ponoči s 24. na 25. februar so borci 18. brigade ranjence prenesli navzgor na cesto Livke-Kambreško in po njej do zaselka Vogrinki, do križišča s cesto, ki pelje v Volčanske Rute. Tu smo jih predali skupini iz bolnice.« Ranjenci so prišli v sanitetno postajo BBO pod kmetijo Čanče, ki jo je vodila Kristina Chiabai - Sonja (26).

Jelka Peterka je pripovedovala: »Spominjam se, da sem 21. februarja 1944 kot domačinka doživela bombardiranje vasi Srednje nad Kanalom. Tega dne so že vse dopoldne potekali hudi boji. Borci 19. Kosovelove brigade so trdno držali položaje v svojih rokah. Ker jih Nemci niso mogli zavzeti, so na pomoč poklicali aviacijo. Priletela so tri nemška letala in zakrožila nad vasjo. Ko so drugič zaokrožila, je že padla prva bomba na Dugarjevo domačijo sredi vasi in posnela vogal hiše. Zazijali so odprti prostori od strehe do temeljev. Letala so še odmetavala bombe na naselje, a zaradi izredno močnega vetra je k sreči vse naslednje bombe odpihnilo na obrobje vasi, na njive, kjer so v mehki zemlji nastali veliki kraterji. Zračni pritisk, ki je nastal pri eksploziji prve bombe, je razbil vsa stekla v okoliških hišah, tudi naši. V hišo je udril mraz in prah. Okna smo zastrli z dekami. Iz letal so streljali tudi z mitraljezi in povzročili žrtve med vaščani Srednjega in Avškega in tudi med borci na položajih. V Dugarjevi hiši so noč prej prespali borci Kosovelove brigade, tu je bila stacionirana komora, v hlevu so bile privezane mule. Nemška vojska je s pobočja Globočaka vse od zore obstreljevala stavbo in borci so se iz nje reševali posamično v teku, večina do Primuščeve hiše, ki stoji zraven cerkve. Tam je za ranjence poskrbel dr. Dušan Možina iz Brij na Vipavskem, sanitetni referent 19. brigade, kasneje sanitetni referent 30. divizije. Na hrbitiščih mul so bili privezani kotli. Ko so se mulovodci s tovorom reševali iz hiše v zavetje vasi, so jim krogle preluknjale kotle. Rešili so se vsi, le nekaj je bilo ranjenih. Lastnik hiše je bil Anton Dugar, ki je posedoval trgovino, pekarno, gostilno, ob njej balinišče. V bližnji vasi Avško je ob rojstni hiši imel kovačijo in veliko posestvo. Ko so prišli partizani, jim je dal lovsko puško in stalno pomagal OF. Nemški vojski je šele proti večeru uspelo prodreti v vas. Ustrelili so tri domačine iz vasi Avško, naslednji dan, 22. februarja 1944, pa terenca Mihaela Gabrijelčiča iz Srednjega, mojega očeta. Na partizanski strani je bilo veliko žrtev in ranjenih. Na obronkih za vasjo je nemška vojska odlagala trupla padlih nemških vojakov in pomagačev na velike kupe, kjer so zaradi velikega mraza trupla hitro zmrznila. Pogled na ta trupla je bil grozen, saj so zmrznili tako, kot jih je doletela smrt na bojišču. Obe strani nista mogli z bojnega polja sproti odstranjevati mrtvih niti pomagati ranjenim. V noči iz 22. na 23. februar so Nemci v temi nalagali trupla in ranjene na kamione. Slišalo se je samo delovanje kamionskih motorjev, saj so ugasnili vse luči. Ranjene so nosili iz hiš in šole, kamor so jih začasno namestili, in naložili na vozila, ki so prihajala iz smeri Kambreškega, odhajala pa preko Pušnega v Doblar ali preko Livka v Kobariid. Kasneje sem izvedela, da so Nemci svoje mrtve odvažali v oddaljene kraje in trupla odlagali tudi v večje opuščene grobnice bogatašev v Furlaniji in tako zabrisali sledove številnih žrtev, ki so jih imeli v boju s partizani. Do jutra 23. februarja so se Nemci umaknili iz vasi, a ob 9. uri zjutraj se je pojavilo terensko vozilo z

Italijani, ki so ukazali ljudem, da morajo v desetih minutah spraviti živino iz hlevov, ljudje pa naj se umaknejo v sosednje vasi Avško in Pušno. Začeli so požigati vas Srednje. Živino so odgnali, domove pa izropali. Glavnina 30. divizije se je že ponoči umaknila preko Vogrinkov do Gomile, kjer je prečkala reko Sočo in odšla v Trnovski gozd.»

Nemci so po razbitju goriške fronte, po 22. septembru leta 1943, iz Ljubljanske pokrajine napotili dele 162. Turkestarske divizije najprej na območje Gorice. Kasneje je divizija imela sedež v Vidmu, kjer ji je poveljeval Nemec Peter von le Fort. Divizija je štela okoli 18.000 mož, od teh je bilo približno 60 % mož iz narodov, ki naseljujejo ruski vzhod, 40 % je bilo Nemcev in Poljakov. V Furlanijo so v 1944 poslali še dve diviziji, v katerih je bilo največ Kozakov, ki sta s svojimi aktivnostmi redkeje segali na slovensko nacionalno ozemlje, saj sta delovali za zavarovanje prometnic v Furlaniji in proti italijanskim odporniškim skupinam v Karniji in severni Italiji. V teh divizijah so bili večinoma bivši pripadniki Rdeče armade, ki so jih Nemci zajeli pri osvajanju Rusije. Dali so jim dve možnosti: ali se priključijo njihovi vojski ali pa jih ustrelijo. Napotili so jih v Italijo, da bi bili daleč od svojih ozemelj. Ko so tu izvedeli da partizane, so mnogi pobegnili k njim (41).

Kristina Chiabai - Sonja

Kristina Chiabai - Sonja, po vojni Dugaro, rojena 17. septembra 1922 v vasi Oblizza (Oblizza) v Benečiji, kot deseti, najmlajši otrok v družini, je že v mladosti izgubila očeta. Imeli so srednje veliko kmetijo in gostilno. Očetovo smrt so leta 1928 zakrivali fašisti, ki so ga dvakrat pretepli, ker se je zavzel za delavce v vinogradu. Bila je priča drugemu pretepu, v katerem so fašisti zahtevali od očeta, da vstane iz postelje kljub zlomljenim rebrom, ki so mu to onemogočala. Ko je izgubil ravnotežje in padel, so hodili po njem in mu polomili vsa rebra, da so predrli pljuča in je umrl. Tega prizora ni nikoli pozabila in sovraštvo do fašistov in fašizma je tlelo v njej vso mladost. Mama je morala postopoma razprodati premoženje, da je prehranila otroke. Ker je hotela nadaljevati šolanje, so ji to omogočili šele, ko se je vpisala v fašistično organizacijo. Postala je članica, obenem pa sovražila. Kot članica je imela veliko ugodnosti in plačane vse stroške bivanja v domu, ki so ga vodile nune, in šolanje na gimnaziji v Torinu. Tu je spoznala tudi hinavščino duhovščine in njihove stranpote, ki so bile daleč proč od njihovih besed. Vpisala se je na medicinsko fakulteto univerze v Padovi in opravila dva letnika. Kot članica fašistične organizacije je bila vključena v predvojaško vzgojo, v enoto za saniteto, ki je imela nalogo, da sodeluje tudi pri osvajanju novih italijanskih afriških kolonij. Vsako študijsko leto je morala prebiti en mesec v Afriki, v Eritreji ali Somaliji. Bila je na meji s Sudanom in v Eritreji v skupini, ki je s posebno napravo iskala pod površino vodo in preizkušala njeno kakovost. Med enim izmed obiskov doma, v zaselku Pikon (Picon), kjer so živeli, je pri Škrutovem (Scrutto) videla pobite in ranjene partizane. 30. maja 1943 je skupino umikajočih partizanov Gregorčičeve brigade napadla italijanska vojska, ki jih je zaradi izdaje obkolila v bližini vasi Zamir. Mrtv in ranjeni partizani so ležali na vozu, s katerim so jih peljali v Čedad. Med njimi je ležala lepa svetlolasa partizanka, ki so ji z bajonetom prerezali dojke, da je krvavela in umirala.

Prišla je kapitulacija Italije. Začela se je velika aktivnost partizanov v beneških dolinah. Oblikovali sta se Šentlenartska in Klodiška četa. Študent medicine, Marjan Zdravljč iz Hlodiča (Clodig), jo je spodbudil in navdušil za udeležbo v partizanskem boju. Dal ji je medicinsko knjigo s praktičnimi nasveti o oskrbi ran in poškodb, saj se do tedaj v praksi z njimi še ni srečala. Postala je članica Šentlenartske čete. V štabu 1. bataljona 3. Soške brigade jo je Janez Učakar - Škarje zadolžil za pregled nabornikov v Benečiji. Pregledovala je nove partizane in ocenjevala njihove fizične in borbene zmožnosti. Prisegla je 27. septembra v bližini domačije Kobalar na Koradi, na najvišjem vrhu Brd, in dobila partizansko ime Planinka.

Na Koradi je bila formirana Soška brigada, ki je po nekaj dneh, 30 septembra, postala 1. Soška brigada, 17. oktobra pa oštevilčena s številko 17 in imenovana brigada Simona Gregorčiča. Dr. Makso Bitenc, sanitetni referent brigade, jo je določil za bolničarko 2. bataljona. Dne 23. in 24. novembra leta 1943 se je njena enota pomaknila na pobočje Matajurja in bila napadena. Nemci so z veliko močjo 17. brigado in štab 27. divizije razbili. Borci so bili več dni brez hrane. Bili so tudi brez zimske opreme in vodstvo je pred umikom na levi breg Soče onemogle borbe in predvsem borke napotilo domov oziroma v BBO (41). V bojih je bilo več žrtev. Padla je tudi partizanka Marica Vendramin iz Šmartnega v Brdih. Lažje ranjena in potrebna krajše nege je bila tudi Kristina - Planinka, kasneje Sonja, zato ni mogla nadaljevati poti z bataljonom. V vasi Livek so jo imenovali za bolničarko v BBO in poslali v sanitetno postojanko BBO. Viktor Lazar iz Doblarja in Franc Gerbec - Bogdan iz Volč sta spremljala Kristino na novo dolžnost v bližino domačije pri Miklavcu (Kragelj) v Volčanske Rute, kjer je poslej oskrbovala ranjence, nameščene v kaverno iz prve svetovne vojne.

Prostor so predhodno uredili terenci s pomočjo domačinov. V kaverni je ostal še top iz prve vojne. Nedaleč od vhoda v kaverno so po cesti občasno hodile sovražne patrulje, zato je bila potrebna skrajna previdnost. Hrano, perilo in druge potrebščine so prinašali od Miklavca in po vrvi spuščali v votlino, da pri vходу ne bi nastala preveč izhrojena steza. Izhod je bil dovoljen samo ponoči, pot pa vedno prekrita s smrekovimi vejami.

Kristina je privzela novo partizansko ime Sonja in skrbela za ranjence tudi v baraki pri domačiji pri Čodcu, kamor je včasih kot kurir prihajal Jože Fajgel - Volga, kasnejši izdajalec SVPB Svoboda. Tam je stala ob potoku manjša baraka, ki je bila naslonjena na pobočje. V spodnjem prostoru so bila štiri ležišča za težje ranjence, predvsem ozebljence, in dve pomožni ležišči, zgoraj 12 ležišč za druge ranjence. Ležišča so bili pogradi v dveh nivojih, do njih je bil dostop ob zunanji steni. Baraka je imela manjše okence le na čelni strani. Vrata v spodnji prostor so bila manjša in pri vstopu in izstopu se je bilo potrebno skloniti; v sam prostor si prišel po nekaj stopnicah, po kamnitih stopnicah pa tudi v gornji prostor, ki ga je razsvetljevala karbidovka. Kuhali so pod ponjavo, ki je bila razpeta na zgornji strani barake, nedaleč stran je bil šotor za stražarje, nosilce ranjencev in osebje. Prostora je bilo vedno premalo, najbolj pa je motilo dejstvo, da ranjencev v primeru nevarnosti iz kaverne ne bi bilo mogoče evakuirati, zato so v februarju, takoj ko je popustil najhujši mraz, začeli graditi novo barako nad kmetijo pri Jurmanu. K Čodcu se je 18. februarja umaknila bolnica Lidija iz domačije pri Korninu (Hvalica), ko je bil ujet njen upravnik Ernest Berke, zato so v ne-

---

Kristina Chiabai - Sonja, bolničarka

kaj dneh usposobili novo barako. Enajst težjih ranjencev iz kaverne pri Miklavcu (Kragelj) in sedem oskrbovancev iz barake pri Čodču ter bolničarka Sonja so se na začetku marca 1944 skupno z ostalimi oskrbovanci SVPB Svoboda preselili v novozgrajeno barako nad kmetijo pri Jurmanu (26).

Pri Jurmanu, izdaja

Delovanje nad kmetijo pri Jurmanu je kar dolgo potekalo brez posebnosti. Politkomisar bolnišnice je bil Anton Leban - Mitja iz Ozeljana, ki je bil v njej od marca do 8. avgusta 1944. Potem je odšel opravljat druge naloge na Okrajni narodnoosvobodilni odbor OF za Idrijsko v Cerkno, politkomisar je postal Anton Valič. Intendanti, nosilci ranjencev, kurirji in varnostniki so bili: Ludvik Vižintin iz Renč, brata Ciril in Franc Kragelj s Čiginja, Franc Močilnik iz Močil pri Kambreškem in Štefanija Močilnik, ki je kuhala, Ciril Mask iz Orehovlja, Alojz in Stanko Grebenjak iz Grebena pri Ligu, Albin Golja s Čiginja, Karlo Širca iz Pliskovice na Krasu, Marjan Jerončič iz Lovišč in Leon Fajgel - Volga iz Ajdovščine; bolničarke Lidija Štekar, Kristina Chiabai - Sonja, občasno je pomagala Olga Strgar; upravnik je bil Ernest Berke - Arnoš. Grebenjak je malarijo prinesel s seboj iz posebnega bataljona (*battaglioni speciali*) v južni Italiji. Po okrevanju je ostal v bolnišnici kot član osebja. Tudi Albin Golja je prišel v bolnišnico zaradi ozeblin in je v njej ostal (7, 18, 117).

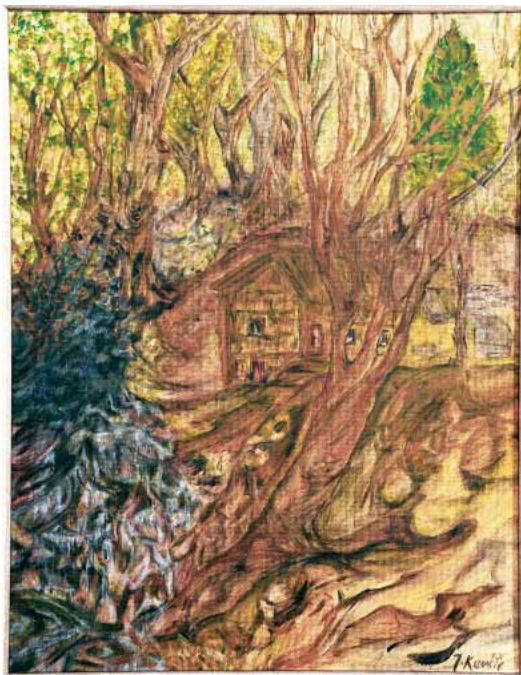
V SP pri Robidišču v Breginjskem kotu se je zdravilo nekaj ranjencev pod vodstvom Milenka Vodopivca, zato so jo imenovali Milenkova bolnica, bolnica Milenko, tudi bolnica Milan, v štabu 30. divizije tudi Arnoš 2. Milenko je bil doma iz Stomaža pri Ajdovščini in ni imel nobene formalne medicinske izobrazbe. SP so že večkrat ogrožali Nemci, zato sta se Berke in Bidovec dogovorila, da bi ranjence preselili v SVPB Svobodo. Najprej lažje ranjene, ostale kasneje. Od 20. februarja 1944 se je zdravil v SP pri Robidišču poveljnik 2. bataljona v 18. brigadi Leopold Košir - Zmago. Ranjen je bil 19. februarja v boju pri vasi Kraj (Crai). Takrat je bil ranjen tudi njegov namestnik Slavko Konavec - Vanja iz vasi Svino pri Kobaridu. Ta bataljon je tam uničil sovražno kolono. V bolnico Svoboda je prišel 18. marca, da bi od tu odšel v enoto. SP pri Robidišču je ustanovil Milorad Bogojević - Jastrebo, zdravstveni pomočnik v stari jugoslovanski vojski, po narodnosti Srb iz Beograda, sanitetni referent v 18. brigadi. Postal je dislocirani oddelek SVPB Svoboda, namenjen ranjencem iz bojev 30. divizije v Benečiji. Bolničarska dela je opravljal upravnik Milenko Vodopivec, kuhala je Valerija Žigon - Vipavka, Zmaga, doma iz Lokovca nad Vipavsko dolino. Zdravstveno oskrbo je občasno, če je bil v bližini, opravljal Milorad Bogojević - Jastrebo (8, 26).

Zmago je sporočil Berketu, da je na Robidišču šest ranjencev toliko okrevalo, da so sposobni za hojo in da bi bilo prav, da bi nekdo šel ponje in jih pripeljal v matično bolnišnico. Poleg teh je v SP ležalo še šest težkih ranjencev. Berke je zapisal: »To nalogo sem zaupal nosilcu ranjencev Leonu Fajglu - Volgi in mu dal ustrezna navodila. Na pot je odšel v nedeljo 18. marca 1944. Ker je pot vodila čez območje, ki so ga kontrolirali Nemci, sem mu dal svoj revolver, italijansko beretto, puško pa je pustil v baraki. Seznanil sem ga, kako bo stopil v stik s Valerijo Žigon in z vodjem oddelka, bolničarjem Milenom Vodopivcem, ki sta skrbela za ranjence. Preden je zgodaj zjutraj odšel na pot, se je preoblekel v civilno obleko. Dogovorila sva se, da se bo v treh dneh vrnil. Razmere so bile za to nalogo ugodne, saj v bližini ni bilo nobenih spopadov. Tretjega dne zvečer sem se začel vznemirjati, ker od Volge ni bilo nobenega glasu. Poslal sem mu naproti kurirje, nosilce ranjencev in stražarje, da bi zvedel, kaj se dogaja, a niso prinesli nobene vesti. V noči med 22. in 23. marcem 1944 me je bolničarka Kristina Chiabai - Sonja, ki je prenočevala v prostoru ob glavni baraki, obvestila, da jo je ponoči vznemirjal pes. Opazili so ga tudi stražarji in nagnali stran. Sklenil sem, da bom naslednjega dne, če se Volga do jutra ne vrne, o tem obvestil vodstvo BBO, ki ni bilo daleč. Poostрили smo budnost, saj do takrat ni prišla do bolnišnice nobena žival. Stražarji so dobili posebna navodila.« (8).

Tiste noči so trije borci, med njimi Ciril Kragelj in Karlo Širca, odšli po hrano skozi Fone v bližino Kamnega. Dobili so moko, fižol in pecivo, ki so ga spekle vaščanke. V bolnišnico se se utrujeni vrnili 23. marca, ob 2. uri ponoči (117). Osebe in ranjenci so spali. Prvič po februarski ofenzivi bi lahko ranjenci dobili večji obrok hrane in sveže meso. Karlo Širca iz Pliskovice na Krasu, član zaščitne enote, je kot zadnji prišel v šotor. Zaščitniki so prenočevali v šotoru nad bolniško barako. Ni še zaspal, ko je tudi on zaslišal hojo in šepetanje nekje zunaj. Ura je bila štiri zjutraj. Tudi Zmago in Ernest sta še bedela. Potem, ko sta sprejela skupino s hrano, ju je skrbelo, kaj je z Volgo in ranjenci. Zmago je zaslišal korake. Z Ernestom sta hitro odšla proti izhodu. Berke je zaklical: »Kdor ima orožje, naj ga pripravi, in tudi bombe.« Zmago, ki se je v bolni-

Milorad Bogojević - Jastreb aprila 1944.
Kasneje tega leta je bil na svojo željo
premeščen v Glavni štab Srbije.

SP nad kmetijo pri Jurmanu, kot jo je narisal
Janez Kavčič iz Tolmina

šnici že pozdravil, se je nameraval zjutraj vrniti v Bazoviško brigado in je bil zato takoj pripravljen na boj.

»V zgodnjih jutranjih urah 23. marca 1944 je Volga pripeljal pred našo postojanko okoli 50 vojakov, Nemcev in domobrancev. Stopil sem proti izhodu, med vrati barake pa sem zagledal Volgo. Bil je oblečen v nemško uniformo. Vzkliknil sem: »Volga, Volga!« On pa mi je odgovoril: »Nisem sam, nas je še veliko.« V tem trenutku je izza mene Zmago pritisnil na sprožilec strojnice, a ni zaropotalo, samo kliknilo je. Še sedaj ne vem, ali je zatajila ali pa ni imel v njej šaržerja. Poleg Volge sta stala dva nemška vojaka. Ko so opazili naperjeno strojnico, so vsi odskočili. Nastala je velika zmeda, med katero sem zaklical v barako, naj vsi zbežijo po hribu navzgor. Ne vem, zakaj Nemci niso začeli streljati. Zakričal sem na ves glas: »Bataljon, na položaj!« Nemci še vedno niso streljali. Slišati je bilo, kako se premikajo in iščejo zaklone. Izstrelili so raketo, ki je osvetlila vhod v barako. Ranjenci in osebje so se hitro reševali skozi zadnjo slamnato steno barake, ki so jo predrli, navkreber po pobočju hriba proti severu. Ko smo se umikali in oddaljevali od barake, smo na obeh straneh hriba videli kresove. Kljub zelo

težkim okoliščinam, temi, mrazu in snegu, je reševanje potekalo hitro in brez hrupa. Večina ranjencev se je umaknila brez pomoči osebja. Pomagali so si med seboj. Osebja je bilo malo, zato so ti pomagali tistim, ki so težje hodili. Zatišje je trajalo pet do osem minut. V baraki sta ostala dva Rusa, en Hrvat in dva domačina, ki se kot težki ranjenci niso mogli umakniti ali pa so bili ob napadu zmedeni. Nemci so začeli streljati skozi vhodna vrata, zato jih nismo mogli rešiti. Med ranjenci, ki se niso mogli umakniti, sta bila dva starejša domačina, Stanko Kutin iz Livka in Ivan Kragelj, po domače Kapinčev, iz vasi Modrejce pri Mostu na Soči, ki sta imela ozeble noge. Nemci so ju prenesli do domačije Pologar (Kragelj) v Rutih, ponju so kasneje prišli domači. Po Kutina so prišli iz Livka z vozom, ki ga je vlekel vol. Kraglja so na saneh spravili iz Volčanskih Rutov v vas Ušnik in potem z vozom domov. Oba Rusa in Hrvata so pustili v plamenih, verjetno zato, ker so bili dezertjerji iz njihove vojske. Iz tega strašnega meteža sem se izvlekel brez praske, čeprav so vsenaokrog švigale krogle. Umikal sem se bos, ker nisem utegnil obuti čevljev. Ranjenci so se s težavo, a uspešno rešili. Kljub vsej tej žalostni zgodbi sem se moral nasmejati. Pred menoj se je umikal Kozak Džumalja Džerbakov - Kazak, borec iz Ruskega bataljona 18. Bazoviške brigade. Hodil je težko, opiral se je na palico, ker je bil ranjen v koleno. Skril se je za drevo, ker je slišal, da gre nekdo za njim. Ni pomislil na vdajo. Skrit za deblom je dvignil palico, kot bi imel v rokah puško. Pomeril je proti meni in zaklical: 'Stoj, sicer streljam!' Bilo je še mračno in mislil je, da sem sovražnik. Ogovoril sem ga in oba sva se zasmejala. Prijel sem ga pod pazduho in tako sva počasi odšla čez greben. Spodaj pri baraki je gorelo in pokalo. Novozgrajene barake so pogorele do tal.« (8)

Leopold Košir - Zmago je po vojni pripovedoval, da je sicer imel šaržer v brzo-strelki, da pa ga je verjetno zaradi hitrice premalo potisnil v ležišče, zato ni prišlo do strela.

Berke v svojih spominih navaja datum napada na bolnišnico 23. marec, v glavni bolniški knjigi Jakob Završnik, pa je povsod naveden datum napada 19. marec (28).

Član osebja Ciril Mask je zapisal: »Leopold Košir - Zmago je zagrabil »šmajser« in prebili smo se skozi odprtino v steni. Od 32 ranjencev se jih je rešilo 28. V baraki sta ostala dva Tolminca, en Kozak in Dalmatinec Stevo. Domačinov Nemci niso ubili. Pustili so ju pri Pologarju v Rutih in ko ni bilo več nevarnosti, sta se vrnila domov.«

V spisku bolnikov glavne bolniške knjige SVPB Jakob Završnik je pod št. 24 naveden Hrvat Petar Ujević in pod št. 8. Rusanov Askijar iz Ruskega bataljona Bazoviške brigade, ki sta zgorela v baraki (glej poglavje 17. Dodatek). Stanko Kutin je trdil, da je v napadu izgubil življenje tudi njegov sovaščan Franc Drešček, Lavrinov, roj. 21. 2. 1923 (154).

Ludvik Kozamernik je povedal: »Noč pred nemškim napadom smo ranjenci slišali v gozdu lomljenje suhih vej. Mislili smo, da je divjad, v resnici pa so bili nemški izvidniki. V trenutku napada sem imel glavo, prsni koš in nogi v povojih. Ležal sem na pogradu, pod mano pa šest težjih, ozebljih ranjencev in bolničarka Sonja. Ko so se zaslili strelji, sem se spustil po lestvi in capljaj k izhodu. Takrat je pred vrata padla raketa in ko je ugasnila, smo planili ven. Z glave sem si odtrgal obeze, saj bi bil z belo glavo tudi ponoči lahka tarča. Težko sem hodil, zato mi je pri begu pomagal zaščitnik Ciril Kragelj. Potem sta padli na barako dve zažigalni raketi in začela je goreti. Neka-

Obeležje SVPB Svoboda ob cesti Vogrinki–Volčanski Ruti
pod danes zapuščeno kmetijo Jurman

teri ranjenci, ki niso mogli daleč, so se zakopali v sneg in čakali, da so Nemci odšli. Zato so nekateri dobili ozeblino.«

Naslednji dan so kurirji P 25 a, ki je bila blizu kmetije v Mlinu ob Idriji, in Anton Hvalica iz Mlina, pokopali ostanke treh trupel na pokopališču na Srednjem.

Ko je šel Leon Fajgel - Volga po ranjence v Robidišče, je podnevi hodil po cesti. To je bilo takrat zelo nevarno, saj bi se lahko vsak trenutek izza ovinka pojavilo sovražno vozilo. Domačini na Livku so ga opozorili, da je hoja po cesti nevarna in mu svetovali, naj se drži stranskih poti. On pa jim je odgovoril: »Kaj me briga, če bo nastradalo štirideset ljudi.« Jože Vidic, pisec knjige *Črna roka*, v njej navaja: »Pozneje sem od terencev izvedel, da so na Livku Volgo opozorili na nevarnost, a je kljub temu nadaljeval pot. Očitno je padel v roke Nemcem, pred njihovimi grožnjami klonil in jih pripeljal do bolnišnice pri Jurmanu ter jim povedal za ranjence v Breginjskem kotu. Oblekli so ga v nemško uniformo, da ga civilisti in drugi ne bi spoznali, mu dali v roke puško brez nabojev in tak je moral na čelo kolone. Pred tem je moral v bližino bolnišnice pripeljati izvidnike s psom. Če bi imel v rokah orožje s strelivom, bi gotovo streljal, ko je vstopil v bolniško barako, ubil Berketa in Zmaga Koširja in mogoče še kakšnega ranjenca, ne pa da je v strahu odskočil, z njim pa še vojak za njim. Po tragičnem dogodku pri Jurmanu je Volga ostal v nemški vojski. Nekaj časa je bil pri domobrancih v Tolmi-

nu, nato je bil premeščen v domobransko kasarno pri Gorici. Volga se poslej ni več pojavil. « Po govoricah je Leon, Jože Fajgel iz Ajdovščine živel po vojni v Južni Ameriki ali Avstriji (154). Rozika Krajnc iz Pušnega, ki je bolnišnici dajala mleko, je pripovedovala, da se je Volga dvakrat pojavil pri njih z domobranci iz Tolmina. Zelo se je bala, da jo bo izdal, saj je imela z njim stike kot intendantom bolnišnice, pa tega ni storil. Tudi nekateri drugi terenci so se bali njegove izdaje, pa jih ni ovadil (101).

Arhiv Republike Slovenije hrani ovadbo proti Jožetu Fajglu (Fajgel), ki jo je podpisal Berke, naslovil pa na šefa sodnega odseka pri štabu 9. korpusa. V njej ga poleg izdaje bolnice Svoboda in SP Milenko obtožuje tudi izdaje dveh družin iz Robidišča, ki bi jima moral predati priporočilna pisma, da bi ga peljali k SP. Ti dve družini sta imeli dostop do SP Milenko. Nemci so obe družini internirali v Nemčijo, hiši pa oropali. Obtožuje ga tudi izdaje terenskih delavcev v Volčanskih Rutih (28).

V senikih onkraj Idrije

Med napadom so se ranjenci in osebje umaknili po strmem pobočju nad barako in prešli greben hriba Očna. Spustili so se navzdol, prekoračili cesto Vogrinki-Livek in šli spet navzdol po strugi potoka Vogrinka, ki se pri kmetiji v Mlinu izliva v Idrijo. Ranjenci in osebje so se zbrali v senikih onkraj reke Idrije. V teh zasilnih zavetiščih so ostali nekaj dni. Najnujnejšo oskrbo s prehrano in drugim so dobivali s kmetije v Mlinu, na kateri je gospodarila Alojzija Hvalica. Ob napadu in uničenju bolnišnice so napadalci pred požigom pobrali zalogo ozimnice, ki so jo od terencev dobili le nekaj dni prej, in sanitetni material. Zanimivo je, da so vso to hrano pustili pri kmetiji Pologar v Rutih, kjer je bilo pri hiši enajst otrok. To je povedal Jože Tomazetič s Srednjega, kurir na P 25 a. Pri uničenju bolnice so bili z nemškimi vojaki tudi domobranci iz Tolmina, ki so okoliške razmere poznali, zato so verjetno to storili.

Med napadom na bolnišnico pri Jurmanu je bila ranjena bolničarka Kristina Chiabai - Sonja. S še nepozdravljenimi nogami od omrzlin se je v temi po vseh štirih splazila med Nemci, ki so napadali bolnišnico, in se rešila. Zadelo sta jo že oslavljeni krogli, ki sta se ustavili ena na tilniku pod kožo, druga ob vretencu hrbtenice. Lažja ranjenca Dušan Zuodar iz Volč in njegov prijatelj Franc, za katerega ne vemo priimka, sta jo z velikim naporom spravila do bližnje kmetije. Ranjenka je tam prosila za vodo, a ji je gospodinja stisnila v roko le celo kislo repo, saj se je mudilo naprej. V naglici so jo skrili v bližnji steljnik, dokler ni minila nevarnost. Kroglo na tilniku, ki ji je zelo zatekel, ji je potem z navadno britvijo, brez anestezije in brez septičnih sredstev odstranil Štefan Šavli - Oskar, po domače Mačkov, doma nad Doblarjem. Operativni poseg je bil opravljen v domačiji pri Žižu (Lovišček) v Rutih. Štefan je bil poveljnik kurirske postaje P 25 a pod Pušnem in je spomladi 1943 pomagal v SP Pod skalco, zato se ni ustrašil take naloge. Sonja mu je med posegom dajala navodila, kje naj zareže, kako naj zagrabi kroglo in kako naj rano zašije. Kroglo v rani kar nekaj časa ni mogel najti. Tudi primerne niti za šivanje rane niso imeli, zato je na Sonjin predlog uporabil tanko, a okroglo čevljarско dreto. Druga krogla je bila preveč blizu hrbtenice, zato je ni poskušal odstraniti. Tudi po vojni so Sonji svetovali, naj jo pusti pri miru, saj je preveč blizu hrbtenjače, zato jo nosi s seboj še danes. Kurirji so si barako postavili v gozdu, v

Ivan Kragelj v bolnišnici takoj po vojni

Stanko Kutin z Livka
z ženo Marijo

bližini Mlinarjeve in Hostarjeve (Strgar) domačije in v njej bivali do konca vojne. Preden so zažgali bolnišnico, so nemški vojaki naložili Stanka Kutina in Ivana Kraglja, ki sta bila tu zaradi ran in ozeblin, na nosila in ju odnesli do bližnje domačije Pologar, zaslišali ter tam pustili. Oba sta slišala, kako v plamenih kričita še živa Rusa in Dalmatince. Tudi Kristina še danes ne more pozabiti njihovih krikov, ki so se slišali daleč okoli. Posebno so ji ostali v spominu kriki umirajočih Rusov, za katere ne ve, kaj pomenijo in v katerem jeziku so: »*Meme ni, abenti san.*« (18, 26)

Stanko Kutin, po domače Pavkar, rojen 3. maja 1904 na Livku, je bil partizan Bazoviške brigade. Med pohodom v Benečijo je za skupino partizanov padla mina, enega ubila, dva pa ranila. Stanko je bil ranjen v hrbet. Minili so trije dnevi, preden so ga spravili v bolnišnico. V tem času je še hudo ozebel, zato je bolečine čutil vse življenje. Ivan Kragelj, po domače Kapinčev, rojen 29. maja 1920 v vasi Modrejce pri Mostu na Soči, je bil ranjen v nogo, ki mu je še ozebla. To mu je pustilo težke posledice, zato mu je bila po vojni priznana invalidnina.

Bolničarka Sonja je zaradi obeh strellov, še ne pozdravljenih ozeblin in navora zelo oslabela. Tudi v njenem odnosu z Berketom je prišlo do napetosti, saj ni odobrala zbližanja med njim in bolničarko Lidijo. Soglašala ni niti z njegovim odnosom do ranjencev, saj je menila, da mora osebje prostor v udobnejši baraki prepustiti ranjen-

cem, ne pa da zaseda prostor zase. Berke je to čutil in soglašal, da gre Sonja na okrevanje k teti v bližnjo beneško vas Klinci (Clinaz). Sonja je bila pri teti le nekaj dni, saj se je bala, da jo lahko tam ujamejo italijanski vojaki. S pomočjo kurirjev, s katerimi je sodelovala kot bolničarka, je odšla k prijateljskim družinam in kmetijam v okolici Doblarja, Loma, Ročinja, Deskel in v Brda. Pri vsaki kmetiji je bila največ en teden. Tako je postopoma okrevala, v Brdih se je nekajkrat sestala tudi z Mariom, Marjanom Dugarjem, s katerim sta se poznala od otroštva in s katerim sta se v maju ali juniju dogovorila, da sta par. Sonja se ni hotela cerkveno poročiti, drugače pa ni bilo mogoče. Dugar je delal v mehanični delavnici in je po kapitulaciji Italije stopil med garibaldince kot obveščevalec s partizanskim imenom Ferdinando. Potem dolgo ni prejela nobenega glasu o njem, zato je menila, da je padel. Šele po vojni, ko je na Jesenicah obiskala družino iz Benečije, iz Gorenje Merse, je pri njej srečala Marjana in objemov ter poljubov ni bilo kraja. V Brdih je dokončno okrevala, obenem pa skrbela za ranjene partizane, ki so se zdravili po kmetijah v briških vaseh, in izvajala zdravstveno oskrbo za prebivalstvo na ozemlju pod partizansko kontrolo.

19. junija jo je poveljnik Rezijskega bataljona Silvo Gianfrate - Srečko poklical na Bovško. Njene roke še niso bile dovolj močne za negovanje ranjencev, zato je bila spet v skupini za mobilizacijo in pri pregledih novih borcev v Kal-Koritnici. Občasno je hodila v vas Na Skalo, kjer je delovala bolnišnica; svetovala je pri negi ranjencev, sicer pa je bila na komandi mesta Bovec v vasi Soča in je delovala tudi na političnem področju. Izvoljena je bila za delegatko na ustanovni kongres ženske zveze. Morala bi na Dolenjsko, a je bila pot le predolga. Določili so jo tudi za spremstvo težjim ranjencem, ki naj bi se odpeljali z zavezniškimi letali v Bari. Na tej poti je prišla le do Cerknega in tam ostala na tečaju za bolničarje, ki ga je vodil dr. Gala, nato se je vrnila v Sočo (4). Konec marca 1945 so v Sočo prišli ranjenci in osebje premične bolnišnice 30. divizije. Treba jih je bilo razmestiti, koordinirati vse poti za dostavo sanitetnega materiala, jih oskrbeti s perilom, poskrbeti za higieno ipd. Sonja je imela veliko dela. Prišel je maj, zmaga nad okupatorjem, tudi napetosti z zavezniki in oblikovanje cone A, B in C. Sonja je po demobilizaciji v Ljubljani, decembra 1945, želela obiskati mamo. Šla je na pot proti domu. Skozi cono A jo je spremljal zavezniški obveščevalni agent Janko Uršič iz Kobarida. V Stupici so jo ustavili italijanski policisti v službi zavezniške uprave. Kot dokument je imela le vojaško partizansko knjižico. Zasmehovali so jo, jo peljali v Čedad in pretepli tako hudo, da ima posledice vse življenje. Strgali so ji mišico na stegnu in hudo poškodovali roko, razbili zobe in jo pahnili v samico. Komaj je pila, jesti ni mogla. Spoznala je, da bo umrla, če se na kak način hitro ne reši iz zapora. Tolkla je po vratih, da je prišel stražar in odklenil celico. Odrinila ga je in zbežala ter vpila na ves glas. Vpila je še, ko so jo spet zgrabili. Na njeno srečo jo je slišal zavezniški uradnik, ki je napodil fašistične policiste in jo spravil v bolnišnico zavezniške baze v Vidmu. Po daljšem okrevanju in nekaj operacijah je končno videla mamo, vendar ji je bilo jasno, da v Italiji ne more ostati. Zavezniški agent jo je zaradi varnosti pospremil do začasne meje med cono A in B v Rožni dolini. Odšla je v Jugoslavijo, kamor je prišel tudi njen Marjan in se zaposlil v Železarni Jesenice. Sedaj sta se lahko tudi formalno poročila. Leta 1947 sta dobila hčerko, nekaj let kasneje še sina. Sonja je opravila zahtevano izobraževanje in do upokojitve delala kot medicinska sestra na Bledu, v Ljubljani in kot

instrumentarka na Obali, v izolski bolnišnici. Z možem sta si v Seči pri Portorožu kupila stanovanje. Po moževi smrti živi v domu ostarelih v Izoli (26).

Greben, Zapotok, v grapi pod Širokarjem, Strmole

Postojanka nad kmetijo pri Jurmanu je bila po izdaji uničena. Po nekajdnevnem bivanju na desnem bregu Idrije v senikih nad kmetijo v Mlinu se je bolnišnica selila navzdol ob reki Idriji v zaselek Greben, ki spada k vasi Močila. Zaselek Greben je pod cesto Kambreško–Lig, le dober kilometer južno od Kambreškega. Tu se je v seniku Jožefa Mugerlija in pod šotori BBO zadržala nekaj dni in odšla nato v gozd med vasema Zapotok in Zarščina (117), kjer je ostala dva tedna med velikonočnimi prazniki. Ker ob bolnišnici ni bilo vode, so morali ponjo v eno od vasi. Opazili so jih vaščani, kar pa je pomenilo, da niso bili več varni. Začeli so obnavljati bivališče v grapi pod Širokarjem (Dugar), kjer je bolnišnica že bila. Pod previsnim robom so si uredili dve baraki v bližini potoka Doblarec in se tja preselili sredi aprila 1944. Baraki so splekli iz vej in kolov, ki so jih nasekali v bližini. Skrbeti so morali, da se podnevi ne bi izdali z dimom, kajti nad Širokarjevo domačijo vodi cesta Pušno–Osredok–Doblar; sem se je videlo z desnega brega potoka Doblarec (8).

V začetku maja 1944 so šli po cesti nemški vojaki, ki so iskali bolnišnico, saj so izvedeli, da deluje nekje v bližini. Četa je počivala na cesti nad njo v bližini Širokarjeve domačije. S ceste so opazovali okolico in grapo pod seboj. Varnostniki v bolnišnici so bili o nevarnosti obveščeni. Pogasili so ogenj, razmestili težje ranjence po grmovju in jih prekrili z vejami. Pripravljena je bila zaščitna desetina, da bi stopila v boj, če bi jih odkrili. Čakali so v najstrožji tišini. Nemci nad njimi niso opazili ničesar sumljivega in so se vrnili čez Volčanske Rute v čiginjsko kasarno. Zaradi tega dogodka se pod Širokarjem (Dugar) niso počutili več varno, saj so bili preblizu glavni cesti. Preselili so se v obširno gozdnato območje, imenovano Strmole, ki leži pod samotno kmetijo Bizjaki. Tu so ostali le krajši čas, kakih 14 dni, kajti barake, v katerih so že bili pred meseci, so bile dotrajane, plesnive, preperele in neprimerne za bivanje (8).

Senik Franca Močilnika

V drugi polovici maja 1944 so se namestili v senik pod vas Močila. Zraven senika so zgradili še eno kolibo, vodo pa zajemali v potoku Prebegenj, ki priteče izpod zaselka Greben (117). Močilnikov sin Franc, ki se je po kapitulaciji Italije vrnil domov, in njegov oče, ki je bil aktivist OF, sta skrbela za prehrano. Že v letu 1943 so bili ranjenci nekaj dni nameščeni v njihovem seniku, sedaj pa so spet prišli. Franc Močilnik mlajši je že takrat postal član osebja bolnišnice kot pomočnik intendanta Volge, saj ta sprva ni poznal terena (14). Po požigu bolnišnice je postal intendat Andrej Leban iz Ušnika, ki je bil do tedaj v njej pacient. Franc je z njim nabavljal hrano, bil stražar in prenašalec ranjencev. To je opravljal do 9. januarja 1945, ko so ga aretirali domobranci iz Kanala in prisilili, da je delal v anhovski cementarni. V bolnišnici so se zbali, da bo pod pritiskom povedal za njihovo lokacijo, a ni in se je čez mesec že vrnil domov (117). Avgusta leta 1944 je bil Andrej Leban premeščen na okrajni narodnoosvobodilni odbor

Z leve proti desni: Francka Hvalica - Vasiljka iz Kuščarjev, Andrej Leban, Bavdažev (Budažev) iz Ušnika, Angela Dugar iz Vogrinkov in Roman Kragelj, Strmoljakov, pri Širokarju 1944

in kmalu za tem poslan na tečaj za finančno službo v Belo krajino. Intendant je postal Ciril Kragelj s Čiginja. Svojo stalno javko, oskrbovalno in obveščevalno mesto je imela bolnišnica na severnem delu Idrijskega v Volčanskih Rutih pri kmetiji Miklavc (Kragelj), v južnem delu pa pri kmetiji Šuštar (Gerbec) v Močilih. Ti dve javki sta neodkriti delovali od začetka do konca vojne (7, 8, 14). Do njiju je prihajal tudi sanitetni material, ki so ga zbirali aktivisti v Kanalu, Ligu in sosednjih vaseh. Prinašali sta ga Marija Hvala - Nataša iz Kanala in njena hčerka Ida. Nataša je bila ena redkih aktivistk, ki so smele tako blizu bolnišnice. Zabeleženo je, da je veliko sanitetnega materiala podaril Anton Klemen iz Anhovega, elektrikar v cementarni, ki je z zdravstvenimi nasveti pomagal sovaščanom (92, 119). Kati Krašček, članica krajevnega NOO in odbora RK v Anhovem, je sanitetni material prinašala iz Gorice in ga predajala kurirjem iz Vrtač (125). Zelo aktiven je bil odbor AFŽ na Ligu, ki je bil ustanovljen jeseni 1943 pri Štefanu Loščaku; za bolnišnico je zbral precej hrane, sanitetnega in tudi tehničnega materiala, zdravil, oblek, denarja ipd. Odbornice so izdelovale tudi zastave. Terenec Kristjan Loščak je zbrano odnašal na določeno mesto, od koder je ponj prišlo osebje bolnišnice (124).

Z leve proti desni: Rafael Perkon iz Močil pri Kambreškem, Marička Jerončič -Podcelova, Lidija Štekar – bolničarka, upravnik bolnišnice Ernest Berke - Arnoš in Ludvik Kozamernik, pri Podcelu, po vojni

Bukovje

Med delovanjem v seniku pod vasjo Močila je osebje s pomočjo terencev in zanesljivih ljudi, ki so preskrbeli material, že pripravljalo dve baraki s 40 ležišči, v gozdnatem pobočju, imenovanem Bukovje, v bližini Podcelove domačije. Baraki je osebje gradilo večinoma samo, pomagalo je le nekaj zanesljivih terencev iz okolice. Z delom so še bolj pohiteli po obvestilu, da je k domobrancem pobegnil član odbora OF 4. rajona Kambreško-Srednje, ki je morebiti vedel za njeno lokacijo (117). Baraka za ranjence je bila dolga deset, široka pa pet metrov. V njej so bila ob obeh stenah nameščena ležišča, prekrita s slamo in ličkanjem ter rjuhami, vmesni prostor je omogočal gibanje. Poleg te je bila še manjša baraka za osebje, med obema pa nekakšna lopa. Bila je lepo urejena in dobro oskrbovana postojanka, zgradili so jo v treh tednih. Kritino za streho sta dali domačiji Julijevih in Kolarjevih, kjer so zato odkrili del hleva. Ob barakah je stala nadstrešnica, ki je služila za kuhinjo. Nekaj metrov stran so izkopali večji bunker, ki je služil kot skladišče za hrano in druge potrebščine ter imel dobro zamaskiran vhod. V lopi so imeli razne prireditve, v njej je vabil tudi pevski zbor, ki je prepeval partizanske in narodne pesmi in ki ga je vodil Ciril Mask. Radi so ga poslušali ranjenci in bolniki. Berke si je najbolj zapomnil, kako lepo so zapeli pesem Podmoskovski večeri. Sem so se preselili junija 1944 in tu ostali do 24. decembra. Imeli so le en smrtni

primer. Preskrba s sanitetnim materialom, zdravili in živili je bila zadovoljiva. Baraki sta stali v bližini Jaznarske in Podcelove kmetije, od koder so dobivali mleko, kruh in ostale potrebščine (8). Kot priboljšek in posebno pozornost Bricev so enkrat v bolnišnico z vozom pripeljali češnje (126). Prebivalci hribovskih vasi so Ernesta spoštovali, saj je pomagal tudi njim, ko so bili pomoči potrebni. Iz lekarne v Kanalu sta sanitetni material za bolnišnico v Bukovju prinašali Marija Kuk in Olga Stanič iz Ročinja. Da jima ne bi sledili, sta se povzpeli iz Kanala v Lig in nato prišli do domačije Jaznar, kjer sta predali material (124).

Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Jakob Završnik

V Bukovju, vzhodno od Kambreškega, je bolnišnica ostala dolgo časa. Kar neverjetno se zdi, da je sovražnik ni ogrozil, saj je nemško vojaštvo pogosto prihajalo v naselja in v ofenzivah prečesalo vse grape in pobočja. Zgodilo se je, da so septembra prišli Nemci v vas Avško in streljali proti gozdu, kjer je bila bolnišnica pod Jaznami, vendar je bila ocena varnostnikov, da so to naredili demonstrativno, ne pa zato, ker bi vedeli zanj (122). Mogoče je niso iskali tam zato, ker je bila razmeroma blizu strojnici HE Doblar in dolini. Sovražnik si očitno ni predstavljal, da bi bila lahko tako blizu njegovi postojanki. Bolnišnica je bila dovolj konspirativna, izdajstva ni bilo. Pa vendar je bila prva SP Pod skalo uničena prav v bližini.

Poleti 1944 je bolnišnico za nekaj mesecev obiskal dr. Viktor Volčjak, do takrat sanitetni referent 9. korpusa, in jo preimenoval iz SVPB Svoboda v SVPB Jakob Završnik. Preimenovanja ali spremembe označb so bile potrebne zaradi zavarovanja, saj so s tem zmedli sovražno obveščevalno službo, ki je morebiti spredala mrežo okoli bolnišnice. Po vojni je Volčjak o imenu bolnišnice napisal, da je bilo »to izmišljeno ime iz moje rosne mladosti, ko so dejali: poet naj bo!« (3). Ob obisku je opravil nekaj operacij in tečaj prve pomoči za bolničarje ter odločil, da se organizira oddelek bolnišnice v Brdih. Bolnišnico in sanitetenega referenta OŠZP je obiskal tudi novembra, preveril stanje bolnikov in borcev enot OŠZP. Z bolnišnico je bil zadovoljen, z opremljenostjo borcev za zimo pa ne (30).

Dr. Volčjak je bil mobiliziran v partizane jeseni 1943 po kapitulaciji Italije, ko je za nekaj časa nastalo obširno svobodno ozemlje od Trnovskega gozda, Cerknega in skoraj do Škofje Loke. Ko so Nemci zasedli Štajersko, je na Ptuj, kjer je služboval, začutil pritisk na slovenske zdravnike in se umaknil v Žiri, kjer je imel sorodnike in svoje dekle. K vključitvi v partizane ga je spodbudil mobilizacijski razglas in postal je sanitetni referent 31. divizije ter dobil nalogo, da nekje na skrivnem mestu organizira centralno bolnišnico te divizije, kasneje znano kot bolnica Franja. Sodeloval je tudi pri gradnji. Ko je bolnišnico predal dr. Franji, je postal sanitetni referent 9. korpusa. Bil je nekoliko čudaški in po svoje nediscipliniran. Nekaj časa je nosil brado in z njo spominjal na četnika, večkrat pa je brez obvestila ali dovoljenja odšel za nekaj dni v Žiri k svojemu dekletu, zato so ga obdolžili nediscipline, nekonspirativnosti in celo sabotaže (29).

Proti koncu julija 1944 sta bila proti dr. Volčjaku in dr. Franji sprožena postopka pri tožilstvu vojaškega sodišča 31. divizije zaradi očitkov o strokovnih napakah, sa-

Del osebja SVPB Svoboda, od leve: Ciril Mask, Lojzka Kragelj, Terezina Dugar – gospodinja bolnišnične javke, Roman Kragelj

botažah, političnih nepravilnostih in značajskih slabostih. Volčjaka so aretirali in ga imeli nekaj dni v šotoru in seniku pod stražo. Postopka sta stekla zaradi prijav komisarja bolnice Franja, Alojza Hermana - Dušana, in ranjenega namestnika komisarja 31. divizije, Branka Karapandja - Matjažka, ki se je zdravil v Franji. Po vojni je dr. Volčjak pripovedoval, da so ga obtoževali uporabe nepreizkušenih metod zdravljenja. Opozarjal jih je, da njegov način izhaja iz izkušenj španske državljanske vojne, ko ranjenec po več mesecev ni bilo mogoče zagotoviti nepremičnega ležanja in celjenja ran, obenem pa je njegov pristop hitreje zacelil in rehabilitiral poškodbe. Čez dva meseca, na začetku oktobra, sta bili obtožbi zavrneni kot neutemeljeni, vendar je štab 9. korpusa v času postopka dr. Volčjaka razrešil kot sanitetnega referenta 9. korpusa in ga poslal za vodjo sanitete na desni breg Soče. Njegovo delo je začasno prevzel njegov namestnik Franc Bidovec - Frenk (3, 29). Franjo je v bolnici nadomestil dr. Franc Podkořitnik - Očka, ona pa je dva meseca delovala v prištabnih enotah 9. korpusa (2).

4. julija je dr. Volčjak kot šef sanitetnega odseka pri 9. korpusu poslal sanitetnemu oddelku pri glavnem štabu NOV in POS poročilo o delu v (sanitetnih) postojankah. V tem poročilu omenja le problematiko bolnic Franja in Pavla, opisuje bolničarsko šolo, kulturno in politično delo, ne omenja pa nobene druge SP ali bolnice, ki bi delovala v sklopu 9. korpusa, čeprav je SVPB Svoboda obstajala in delovala že več kot pol leta. Šele v poročilu z dne 4. septembra 1944 je poročal tudi o stanju SVPB Svoboda (114).

V grapi pod Širokarjem

Stražarji so 24. decembra v bližini postojanke opazili neznanca, ki je hodil po gozdnem grebenu na sosednjem hribu. Kdo ve, s kakšnim namenom? Morda je domačin opazoval drevesa, saj v zimskem času drevje miruje in je pravi čas za posek in spravilo lesa. Še tisti večer so zapustili tabor in se preselili na nekdanjo lokacijo, v barake pod domačijo Širokar (Dugar), pod vas Srednje. Bližali so se prazniki, bolnica je ostala brez hrane in zdravil, saj jih zaradi stalnih bojov partizanov z Nemci in pogostih nemških patrulj niso uspeli prenesli. Po nekaj dneh so jih z najnujnejšim oskrbeli terenci. V primerjavi z Bukovjem je bilo tu prostora manj in v barakah so se skoraj stiskali (8).

Nad bolnico ob cesti je stala hiša, kjer je živela vdova Terezina s tremi otroki. Njenega moža, gospodarja Širokarjeve kmetije, Franca Dugarja, so Italijani ubili 31. maja 1943 v Ročinju, tistega dne, ko so uničili bolnico Pod skalco. Nad Širokarjevim domom poteka cesta, s katere je lep pogled na grapo, po kateri teče potok Doblarec. Če se je pojavila sovražna enota na cesti, je sinek stekel v grapo do bolniških barak in dejal: »Tovariš zdravnik, pazite na dim!« To je bilo zelo resno opozorilo in bolnica se je pripravila na umik. Kar nekajkrat se je tako zgodilo, nikoli pa jih niso odkrili in evakuacija ni bila potrebna. Dokler so bivali pod Širokarjem, so morali kuriti tako, da je bil dim po rovih speljan pod kupe vej in grmičevja, kjer se je razpršil. Na ta način so kurili tudi na drugih lokacijah (7, 8).

Greben, Bukovje, v bližini domačije Kornin (Korenin)

14. januarja 1945 je skupini okoli 70 pripadnikov Slovenskega narodnega varnostnega zbora (v nadaljevanju SNVZ), kot so se imenovali primorski domobrance in pripadnikov RSI, uspelo neopaženo priti iz Kanala in Anhovega do vasi Zapotok in zaselka Zarščine. Tam je bila partizanska telefonska centrala pri domačiji Devinar, ki je vzdrževala povezavo med sedežem Zapadnoprimskega okrožja v zaselku Podpozničnik v Brdih s poveljstvom KVP in njegovimi enotami ter drugimi poveljstvi, ki so delovala na desnem bregu Soče in v Benečiji. Napadalci so centralo uničili in ubili tri telefoniste. 9. februarja so napadli intendanturo Zapadnoprimskega okrožja, ki je skrbela tudi za SVPB Jakob Završnik ob reki Idriji, pod vasjo Zapotok. Presenetili so intendanta, Francesca Braut - Montija iz Istre, rojenega leta 1890, in Janeza iz okolice Ljubljane, rojenega leta 1919, ju ubili pri vasi Čubci (Ciubiz) nasproti Britofa, skladišče pa uničili. V skladišču je bilo blago, ki je s posredovanjem GAP (Gruppo d'Azione Patriottica) prišlo iz Furlanije. Oba ubita sta pokopana na pokopališču v vasi Oborča (Oborza) (27).

Proti koncu januarja 1945 se je osebje z ranjenci premaknilo v senike pri zaselku Greben v vasi Močila, kjer so ostali deset do štirinajst dni. Berke je odredil ta premik zaradi več vzrokov. Eden je bil izbruh davice, difterije v bolnici. Bolniki in osebje so po razkužitvi zapustili okuženo okolje. Drugi vzrok je bil zajetje obeh intendantov pod vasjo Zapotok, tretji pa nejasno stanje s Francem Močilnikom, ki so ga odpeljali domobrance. Potem so se vrnili na prejšnje mesto v Bukovje, kjer je bilo najbolj udobno in kjer so lahko sprejeli do 42 ranjencev. Ocena varnostnikov je bila, da ni več nevar-

Grobница obeh intendantov SVPB Jakob Završnik, 19 slovenskih in italijanskih partizanov ter enega Novozelancega na pokopališču v vasi Oborča (Oborza)

nosti, da jih odkrijejo. Živino za meso so klali na kmetiji Podcel, kjer sta gospodarila Mirko in Marička Jerončič. Ranjenci in osebje so prejeli tri obroke hrane dnevno. Čeprav so imeli tukaj veliko ugodnosti, so pripravljali novo postojanko med zaselki Kuščarji, Bajtarji in Mlinom, pod vasjo Pušno blizu domačije Kornin. V začetku marca 1945, ko so pripadniki 162. Turkestanske divizije zajeli dva intendantna okrevališča Jakopič, Karla Širca in Alojza Mavriča, ki sta poznala tudi lokacijo bolnice, so zapustili Bukovje in se preselili v popolnoma novo barako. Lokacija le-te je bila nekoliko nižje od izvira reke Idrije, v gozdu pod zaselkom Kuščarji. Mimo tega zaselka vodi cesta Kambreško–Srednje–Livek, po kateri so občasno vozile sovražne patrulje. Nova baraka je bila 10 metrov dolga in 3,5 metra široka, v bližini je tekel potok Osojnica. Poleg nje je bila še manjša baraka za osebje in varnostnike (7, 8).

Dr. Ernest Berke je leta 1994 v svojih spominih v Murski Soboti zapisal: »Postojanka pri Korninu je bila od vseh dosedanjih bivališč najbolj urejena in varna, saj je bila odmaknjena od večjih naselij. Barake so bile lično zgrajene iz desk, imele so vrata in okna. Ležišča za ranjence so bila urejena na pogradih. Prostor za kuhinjo je bil ločen od ostalih objektov. Delo je potekalo brez problemov. Imeli smo 15 ranjencev, med njimi nekaj težjih in nekaj bolnikov. Dr. Viktor Volčjak se je pri nas zadržal skoraj dva meseca. V tem času sta dr. Volčjak in dr. Milan Gregorčič opravila prvo obdukcijo preminulega borca. Umrl je zaradi raka na trebušni slinavki. Bolnišnice sovražnik do

Franc Bidovec - Frenk, po februarju 1944 pomočnik načelnika sanitetnega odseka 9. korpusa. V bolnici Franja se je 21. februarja 1945 poročil z dr. Franjo Bojc.

Z leve: Jože Sattler (Sattler), prvi referent sanitetnega odseka poveljstva vojaške oblasti 9. korpusa, absolvent medicinske fakultete, dr. Viktor Volčjak in Ernest Berke, leta 1944 na desnem bregu Soče

konca vojne ni odkril, čeprav je bil v bližini.« (8). Javka za bolnico je bila v zaselku Rog pri Antoniji Laščak (124). Bolnica je imela tudi svoje pokopališče.

Ludvik Kozamernik, pacient in po ozdravitvi član osebja te bolnišnice, doma iz Preske, danes mestnega predela Medvod, je povedal, da so bile barake za bolnico zgrajene brez žebeljev in žice. Za povezavo desk in slame so uporabili srobot, za utrditev desk pa lesene kline. Povedal je tudi, da so v to bolnico večkrat prihajali dr. Volčjak, Franc Bidovec - Frenk in dr. Milan Gregorčič, načelnik sanitetnega odseka KVP, in skupaj z Berketom operirali težje ranjence.

Ko je bila bolnišnica v Bukovju, je vanjo večkrat prihajala Milica Jerončič, hčerka Mirka in Maričke Jerončič s kmetije na Podcelu. Prinašala je živila in obveščala osebje o gibanju sovražnih patrolj, ki so občasno odhajale od HE Dobljar v okolico. Nemci so se ustavljali tudi v njihovi hiši, zato je v bolnišnici enkrat ostala čez noč, saj bi bil povratek nevaren. Spomni se Ludvika Kozamernika, ki je bil Berketova desna roka pri urejanju pogojev bivanja in delovanja. V bližini je tekel potok Bukovje, ki se izliva v večji Doblarec. Kozamernik je predelal elektromotor, ki ga je dal Miličin oče Mirko, ter iz njega naredil generator, ki ga je poganjala potočna voda. Električna je raz-

svetljevala bolniške barake, okna pa so vsak večer skrbno zastri, da se ni videlo svetlobe. Intendanti so sveže meso ohranjali tako, da so ga dali v čebre ali sode, te obložili s snegom, vse skupaj pa obložili še s poleni. V gozdu so imeli tudi ročni mlin za pšenico, ki so ga uporabljali, če zaradi sovražnih akcij niso dobili moke, pa tudi zato, ker so bili mlini za moko daleč. Tudi Mirko Jerončič je bil za tisti čas napreden, saj je nad streho hiše montiral vetrnico, ki je proizvajala elektriko za skromno razsvetljavo. Strela je med neurjem vetrnico in napeljavo tako poškodovala, da so potem spet svetili s svečami, petrolejkami ali karbidovkami. Milica je povedala, da je Rus Pavel Čirkov (Cirkev), ki je bil član bolnišničnega osebja, po vojni večkrat po radiu Moskva, ki je oddajal tudi v slovenščini, poslal pozdrave njeni mami Marički in se ji zahvalil za vse, kar je za ranjence storila med vojno. (134)

Sanitetna oskrba je bila v drugi polovici leta 1944 na desnem bregu Soče, na območju delovanja 9. korpusa, že zelo razvita in je pokrivala vse potrebe partizanskih enot in prebivalstva. Za prebivalstvo in za pomoč enotam, ki so prečkale ozemlje, je predvsem skrbelo zdravstveno osebje pri večjih KM. Pri KVP je bil sredi leta 1944 vzpostavljen sanitetni odsek, ki ga je vodil dr. Milan Gregorčič. KVP je imela nekaj časa celo svojo premično bolnišnico. Novembra leta 1944 je bil dr. Volčjak ponovno imenovan za načelnika sanitetnega oddelka štaba 9. korpusa in se zato ni mogel več dalj časa zadrževati v bolnišnici na desnem bregu Soče.

V poročilu komisarja SVPB Jakob Završnik Antona Valiča, doma iz Skrilj v Vipavski dolini, beremo: »K štabu 9. korpusa sem od 22. februarja do 5. marca 1945 vodil enoto 14 mož, ki sem jo prevzel pri bolnišnici. Skupina je nosila živež, obleko in obutev iz skrivnih skladišč ob reki Idriji, v katere je prihajala iz Furlanije. Na poti smo šli mimo SP Vršiček, nad izvirom reke Tolminke, ki je štela 40 oseb in tudi njim pustili nekaj materiala. V SP Vršiček, h kateri je bila proti koncu leta 1944 pridružena SP iz Kneške grape, so bili ranjenci sproti seznanjeni z aktualnimi dogodki v svetu, in sicer s pomočjo partizanskega tiska. Ker je bilo na tej postojanki več italijanskih garibaldincev, ki so bili ranjeni v Baški grapi, bi bilo potrebno dobiti literaturo v italijanskem jeziku. Ta moj predlog je bil 22. marca 1945 na konferenci za Idrijsko-Briški okraj sprejet in nato uresničen.«

Ameriški letalci v bolnišnici Jakob Završnik

V SVPB Jakob Završnik se je zdravilo več ponesrečenih ameriških letalcev. Ernestu Berketu v daljšem pismu piše njegov nekdanji pacient, ameriški letalec, ki je po okrevanju odšel v štab 9. korpusa in tam ostal kot prevajalec. Na koncu pisma pravi: »Ko bo vojna končana, bomo nazdravili s kozarcem vina na Vaše zdravje, direktor, zdravnik, glavni kontrolor kuhinje in resnični oče bolnišnice v gorah. Pozdrav!« (8) V SVPB Svoboda so okrevali trije ameriški letalci:

- **Alton Knight**, rojen 6. 9. 1925, Boston Mass pri Bostonu, inženir, zbolel na poti iz Kluž (Chiusaforte) do Benečije, v bolnišnico sprejet 8. 1. 1945, odpuščen 20. 4. 1945,
- **Gerszewski Magnus - Magee (Mcgee)**, rojen 21. 8. 1923, Grand Foxs v Severni Dakoti, poškodovan ob doskoku s padalom 15. 12. 1944 blizu Čedad, v bolnišnico sprejet 17. 12. 1944 in se zdravil pet tednov,

Z leve: Drago Požar iz Šempetra pri Novi Gorici, ki je bil ob obisku Gerszewskega leta 1994 predsednik Združenja borcev in udeležencev NOB Nova Gorica, Ivo Gabrijelčič iz Solkana, intendant bolnice Pavla. Sedita: Timo Boldino iz Furlanije in Gerszewski. Stojita Viktorija Hvalica iz Nove Gorice, po domače Bajtarska, iz domačije, ki je bila najbližje partizanski bolnišnici, in Ivo Božič iz Mosta na Soči, padalec, ki so ga Angleži spustili na Šentviško planoto.

- Albano Michael, rojen 6. 7. 1923, Springfield Nass, poškodovan pri doskoku s padalom 15. 12. 1944, sprejet 17. 12. 1944, odpuščen 22. 1. 1945.

Ameriški letalec Magnus Gerszewski - Magee (Mcgee) je po vojni obiskal Italijo, Brda in Idrijsko. Njegov bombnik B-24 Liberator je strmoglavil 15. decembra 1944 blizu Čedad. 11-članska posadka je izskočila. Štiri letalce so ujeli Nemci, sedem so jih rešili garibaldinci, nato so jih predali partizanom. Dva sta bila pri doskoku poškodovana in sta prišla v bolnišnico Svoboda, ostali pa po kurirskih zvezah do letališča.

Dr. Ernest Berke se je Magnusa dobro spominjal in tudi njegove poškodbe, zloma desnega gležnja. Vesel je bil, da se je Američan spomnil dni, ki jih je prebil v bolnišnici Svoboda in žal mu je bilo, da se nista srečala. V spomin mu je Magnus ob odhodu iz bolnišnice podaril zemljevid Italije na tkanini, ki so ga imeli vsi zavezniški aviatčarji za lažjo orientacijo.

Po okrevanju je šel Gerszewski v štab 9. korpusa, potem do partizanskega letališča Krasinec v Beli krajini, nato z letalom v južno Italijo (8).

Težji ranjenci

V bolnišnico Pavla so iz SVPB Svoboda odhajali ranjenci, ki jih tam niso mogli dokončno pozdraviti. Tja je bil poslan Anton Jermol, po domače Jakčev iz Zatolmina, ranjen v dolini Polog pri Tolminu pri napadu na Nemce 18. julija 1944, po katerem mu je bilo potrebno odrezati zdrobljeno nogo. Z opravljenim Čufer in Lišter nista bila zadovoljna, saj čez štrcelj ni bila navlečena koža. Tja so bili poslani Leopold Černigoj iz 17. Gregorčičeve brigade, ranjen 20. avgusta 1944 na planini Sleme, Anton Golja iz 17. brigade, iz Kneže, po nesreči ranjen na Krnu, Ignac Bratkovič in poročnik Avgust Zajc, ki je bil 28. 9. 1944 premeščen iz okrevališča Jakopič v Brdih zaradi komplicirane strelne poškodbe nadlahti v SVPB Svoboda, od tam pa v okrevališče bolnice Pavle št. 2 na Krnicah. V zadnji sovražnikovi ofenzivi marca 1945 se je okrevališče premaknilo iz barak v grapo, kjer je sovražnik Zajca zajel in ustrelil. Pripadal je 2. bataljonu Gregorčičeve brigade. Bil je iz Kočevja, po poklicu mehanik, ranjen je bil ob napadu na Fojdo 10. februarja 1943. V SVPB Svoboda je bil sprejet 12. 3. 1944, pred tem se je zdravil v SP na Miji. Odšel je 16. 4. 1944 v sanitetni odsek 9. korpusa. V knjigi *Partizanska bolnišnica Pavla* so omenjeni borci vodeni pod številkami: Avgust Zajc pod št. 238, Anton Golja št. 450, Ignac Bratkovič št. 511, Anton Jermol št. 514 in Leopold Černigoj št. 518 (2).

Konec vojne

V SVPB Jakob Završnik je v začetku maja prispela vesela novica, da je vojne konec. Že mesec prej so stražarji ugotavljali, da se iz dneva v dan večja število sovražnih skupin, ki pregledujejo teren in se pomikajo proti severu. Poostрили so opreznost in vzpostavili stalno pripravljenost na spopad, do katerega na srečo ni prišlo. 7. maja 1945 je osebje ranjence iz barak pri Korninu (Koreninu) preneslo na cesto Srednje-Livek nad Vogrinke, tja, kjer je bila po vojni zgrajena obmejna stražarnica – karavla, sedaj spremenjena v planinski dom. Od tam so odšli v Brda, v vas Brezovk, v zaselek Podpozničnik, kjer je bil sedež Zapadnoprimskega okrožja, nato v Kožbano. Lažji ranjenci so odšli domov, težje so s kamionom in sanitetnim avtom odpeljali proti Brdom. Na Humu jih je pozdravila množica vaščanov, Lidijina mama je ranjencem izročila šopke cvetja (117). Pobrli so še ranjence in osebje oddelka Jakopič in se odpeljali v Tržič, kjer so se namestili v vojaški bolnišnici. Z njimi je šel tudi dr. Volčjak. Tu je bilo naenkrat kar okoli 300 ranjencev in osebja partizanskih enot iz Gradnikove in Vojkove brigade ter ranjencev premične bolnišnice 30. divizije iz vasi Soča. 11. junija 1945, ko so se partizani umaknili iz Trsta, se je morala preseliti tudi bolnišnica. Šli so v vojaško-civilno ustanovo v Vipavo, kjer se je nadaljevalo okrevanje ranjencev pod vodstvom dr. Aleksandra Gale - Petra in njegove zdravstvene ekipe, okrepljene z osebjem vseh bolnišnic 9. korpusa (8). Nekaj ranjencev je ostalo le v bolnišnici Sv. Justa v Gorici, ki je postala bolnišnica odreda JA v coni A (117).

Ernest Berke je po vojni doštudiral in se specializiral za otroškega zdravnika. Poročil se je s svojo sodelavko in bolničarko iz SVPB Svoboda Lidijo Štekar in imel z njo dva otroke. Lidija se ni zaposlila. Služboval je v Ljubljani v vojaški bolnišnici. Po Lidijini smrti leta 1973 ter upokojitvi je imel Berke z drugo ženo še sina. Živel je v Murski Soboti. Umrl je leta 2009.

Pregled lokacij bolnišnice

Zaradi pogostih nemških in domobranskih pregledov terena na območju nad Dobljarjem in Kanalom in zaradi zakrivanja sledi se je bolnišnica morala nenehno seliti iz kraja v kraj in večkrat spremeniti ime.

Kraj	Obdobje	
Kostanjevica	september–oktober 1943	premična bolnica 3. bat. SO
Ukanje pri Žnidarčičevih	oktober 1943	zavetje v senikih
Senik Franca Močilnika	oktober 1943	zavetje v senikih
Podravno	oktober in november 1943	premična bolnica Lidija
Ukanje, proti Oborči	18. november 1943	trije težko ranjeni borci, ofenziva
Zapotok	november 1943	nekajdnevno bivanje
Podravno pri Tincovih	november 1943	tri tedne
Pri Korninu nad kmetijo v Mlinu	december 1943 in januar 1944	15 ranjencev
Bizjaki - Strmole	5. februar 1944	premična bolnica Arnoš
Čančar	februar 1944	30. divizija se vrača iz Benečije
Bizjaki	marec 1944	SVPB Svoboda, dve baraki za 40 ranjencev
Nad kmetijo Jurman v Volčanskih Rutih	23. marec 1944	baraka za 40 ranjencev, bolnica izdana in požgana
Seniki na drugi strani Idrije	marec 1944	nekajdnevno bivanje
Greben pri Močilih	marec 1944	nekajdnevno bivanje
Zapotok	velika noč 1944	14 dni
V grapi pod Širokarjevo kmetijo	sredina aprila 1944	dve baraki pod previsno steno
Bizjaki - Strmole	maj 1944	14 dni
Senik Franca Močilnika	druga polovica maja 1944	nekajdnevno bivanje
Bukovje	od junija 1944 do konca decembra 1944	SVPB Jakob Završnik, dve baraki za 40 ranjencev
V grapi pod Širokarjevo kmetijo	od decembra 1944 do januarja 1945	ob potoku Doblarec
Greben pri Močilih		10 dni
Bukovje	januar–marec 1945	dve leseni baraki
Pri Korninu nad kmetijo v Mlinu	od marca do 7. maja 1945	dve leseni baraki

Osebe SVPB Jakob Završnik, maja 1945, pred bolnišnico v Trzinu. V prvi vrsti z leve čepi Jožef Rutar s Čiginja, čevljar. Sedijo Franc Kragelj s Čiginja, Rus Pavel Čirkov, Anton Valič iz Skrilj, politkomisar bolnišnice. Stojijo, z leve: Ciril Mask iz Orehovlja, Stanko Grebenjak iz Kostanjevice pri Ligu, Bruno Štekar iz Kojškega, bolničarka Lidija Štekar s Huma pri Kojškem, Marjan Jerončič iz vasice Lovišče pod Ligom, Ludvik Kozamernik iz Medvod, upravnik bolnišnice Ernest Berke in Kozak Džumalja Džerbakov - Kazak. Harmonikar je Alojz Grebenjak iz Kostanjevice pri Ligu.

Seznam osebja SVPB Jakob Završnik dne 14. marca 1945

(op.: za priimkom je navedeno očetovo ime)

BERKE, Kolomana, Ernest, rojen 28. 1. 1919 v South Bethlehem, USA, v NOV od 13. 9. 1943, bataljonski bolničar na Koradi, sanitetni referent 1. Soške brigade in upravnik bolnišnice.

BERDON, Antona, Štefanija, rojena 8. 2. 1920 v Hoščini pri Kanalu, v NOV od 22. 9. 1943, kuharica.

LEBAN, Andrej iz Ušnika pri Čiginju, rojen 25. 12. 1912, intendant, stražar, nosilec ranjencev, v bolnici od premestitve 8. 8. 1944.

ČIRKOV, Ilija, Pavel - Pajo, rojen 14. 9. 1915, Lipovka, Rusija, v NOV od 27. 10. 1943.

DŽERBAKOV, Džumabjek (Džumalja), rojen 24. 4. 1915, Isik, Rusija, v NOV od 7. 9. 1943, pomočnik kuharja.

GREBENJAK, Franca, Stanko, rojen 23. 11. 1925 v zaselku Greben, v NOV od 15. 9. 1943, stražar.

GREBENJAK, Franca, Alojz, rojen 2. 1. 1927 v Kostanjevici pri Ligu, v NOV od 22. 3. 1944, stražar.

HVALICA, Marija, rojena 20. 3. 1928 v Osojnici pod vasjo Kušcerji, po domače pri Matevžu, v bolnici od oktobra 1943, pomožno osebje.

JERONČIČ, Franca, Mario, rojen 7. 11. 1925 v Lovišču pri Kanalu, v NOV od 19. 9. 1943, stražar.

dr. Ernest Berke okrog leta 2000

KOZAMERNIK, Franca, Ludvik, rojen 13. 8. 1923 v Preski pri Medvodah, v bolnici od 5. 11. 1943, stražar.

KRAGELJ, Ivana, Ciril, rojen 4. 1. 1920 na Čiginju, v NOV od 23. 9. 1943, v bolnici od 29. 10. 1943, stražar, okrevanec, ki je ostal v bolnici.

KRAGELJ, Ivana, Franc, rojen 1. 10. 1922 na Čiginju, v NOV od 1. 8. 1944, stražar.

KRAGELJ, Romana, Lojzka - Slovenka, Strmoljakova (Strmec) pri Srednjem, rojena 16. 5. 1928, v bolnici od 1. 3. 1945, pomožno osebje.

LIPANJE, Franca, Franc, rojen 9. 7. 1915 v Kazljah pri Sežani, v NOV od 24. 10. 1943, stražar.

RIBOLICA, Franca, Anton, rojen 31. 10. 1925 v Barbani v Brdih, v bolnici od 8. 10. 1943, stražar.

RUTAR, Jožef, rojen 16. 2. 1921 na Čiginju, v bolnici od 19.12.1943, stražar in nosilec ranjencev.

STRGAR, Štefana, Anton, rojen 16. 1. 1926 v Doblarju, v NOV od 21. 11. 1944, stražar.

ŠTEKAR, Jožefa, Lidija, rojena 31. 5. 1923 v Ancilu pri Kojskem, v NOV od 19. 9. 1943, bolničarka.

VALIČ, Andreja, Anton, rojen 28. 10. 1905 v Skriljah, v NOV od 13. 9. 1943, politkomisar.

ŽBOGAR, Leopolda, Avgust, rojen 2. 12. 1914 v Jesenici nad Zakojco, v NOV od 13. 9. 1943, stražar.

Oborožitev na postojankah

SP so imele oborožitev za obrambo v primeru sovražnega napada, vendar bi ta zadoščala le za kritje umika, saj odprtega boja niso bili sposobni sprejeti. V SVPB Jakob Zavrnšek so imeli 1 težki mitraljez, 1 puškomitraljez z 260 naboji, 2 brzostrelki z 200 naboji, 6 pušk z 79 naboji, 13 ročnih bomb in vprežni voz, s katerim so občasno, če ni bilo v bližini sovražnika, vozili ranjence. SP Vršiček je imela 1 težki mitraljez, 1 puškomitraljez, 1 brzostrelko s 120 naboji, 2 pištole, 5 pušk s 180 naboji in 10 bomb. Oddelek Jakopič v Brdih je imel za obrambo 1 težki mitraljez, 1 puškomitraljez, 2 brzostrelki z 200 naboji, 3 pištole s 180 naboji, 5 pušk in 7 bomb (28).

Iz arhiva SVPB Svoboda (28)*(Op.: Poročila niso prepisana dobesedno, podani so le povzetki.)***Poročila iz oddelka Vršiček vodstvu SVPB Svoboda****Poročilo brez datuma**

Gradbena dela za novo postojanko so končana. V njej je prostora za 12 pacientov. Postojanka je od prejšnje nekoliko odmaknjena proti severu. Služila bo za težje ranjence, medtem ko bodo v stari ostali lažje ranjeni borci. Zgrajena sta bila dva bunkerja za hrano in eden za skrivališče. Število pacientov je poraslo, nekaj je primerov ozeblin in notranjih bolezni. Ekonomsko stanje dobro. Sanitetni material nabavlja delno oddelek sam, delno ga prejemamo od uprave bolnišnice Jakob Završnik. V preteklem mesecu je sovražnik prišel precej v bližino, a se je umaknil.

Poročilo dne 21. novembra 1944

Ko sem se vrnil iz SVPB Svoboda sem po dogovoru združil SP št. 2 k SP Vršiček. Bolniki so sedaj skupaj. Nepokretne in srednje nepokretne sem poslal v SVPB Pavla in sicer 6, za katere pošiljam dokumentacijo. Sovražnik je prišel v Čadrg in na Mrzli vrh. Določili smo lokacijo za umik in zgradili bomo nov bunker, ko se vrnejo tovariši, ki so spremljali nepokretne v Pavlo. — *Lišter*

Poročilo dne 20. decembra 1944

Pri nas se je razpasla davica, en pacient je za njo umrl. Pripravljamo barake za zimo. Odboru OF sem dal na razpolago tov. Planinko za referenta za zdravstvo ker so me zanjo prosili in jo nadomestil v SP z novo močjo, ki je naredila sanitetni tečaj. Bolniki z nalezljivimi boleznimi so ločeni od ostalih pacientov. Sovražnika ni v bližini. V SP je tovarišica, ki se je močno prehladila ali zastrupila in je v SP že 2 meseca ter se je nekoliko popravila. Če odobrite, bi jo peljal domov v Trento in obenem pregledal stanje v SP Na skali. — *Lišter*

Poročilo dne 21. decembra 1944

Pošiljam spisak novih bolnikov in prosim za zdravila iz CA, ki jih ne moremo dobiti s terena. Prosim za navodila, kako priti v stik z CA. — *Lišter*

Poročilo v januarju 1945

Sprejeli smo ranjence iz 157. garibaldinske brigade. En ranjenec je po odpustu šel k domobrancem, a bomo zaenkrat ostali na starem mestu, saj imamo s tega najboljši pregled nad prihajajočimi in dobre možnosti za hiter umik. — *Lišter*

Poročilo 5. januarja 1945

Sporočam, da smo sprejeli 15 ranjencev 157. brigade. Ti ranjenci niso težko ranjeni razen enega, ki ima zlomljeno stegenico in piščal ter dva, ki sta prestreljena skozi noge, eden skozi levo koleno in ramo. Dal sem jih v gips razen tistega, ki ima zlomljeno stegenico. Vseh bolnikov je sedaj 21. Mobiliziral sem dva civilista, ki sta bila do sedaj doma, za pomoč, saj sami nismo zmogli vsega dela. — *Lišter*

Poročilo 25. januarja 1945

Delujemo začasno na lokaciji pod Mrzlim vrhom. — *Lišter*

Poročilo 31. januarja 1945

Še vedno smo pod Mrzlim vrhom, čeprav sovražnik ni prišel v dolino. Prosim za obleko in obutev za osebje. — *Lišter*

Poročilo 20. februarja 1945

Preselili smo se drugam, kjer imamo boljše pogoje delovanja in peč za ogrevanje. Bolniki so štirje.

Poročilo 20. marca 1945

Brez posebnosti. — *Lišter*

Poročilo 20. aprila 1945

Vseh bolnikov in osebja v SP je 22. — *Lišter*

Poročilo 24. aprila 1945

Sovražnik je SP iskal v Slapišču nad vasjo Selce in v okolici vasi Krn. — *Lišter*

Poročilo oddelka Jakopič v Brdih – brez datuma

Vsa gradbena dela so bila prekinjena zaradi sovražne ofenzive v spomladanskem času 1945. Na tem sektorju je bila ofenziva najhujša. Vojna se bliža h koncu, zato se nemška vojska in njihovi podrejeni vojaki, tudi Mongoli – Kozaki, umikajo proti severu. Brda so preplavljena s Kozaki, ujeli so naše ekonoame, zato se je oddelek premaknil. Pacientov ni veliko in še ti so lažji primeri. Okrevani tovariši so bili poslani v svoje enote. Ekonomsko stanje dobro. Sanitetni material prejema oddelek izključno samo od uprave Jakob Završnik.

Uprava Jakob Završnik, na položaju, 25. 1. 1945, štabu 9. korpusa NOV in POS – sanitetnemu odseku.

Mesečno poročilo: postojanka se je premaknila na nov položaj 7. januarja 1945. Sprejme 30 ranjencev. Zgrajena je iz desk, v prostoru je postavljena peč, kjer je stalna temperatura. Prejeli smo 30 rjuh, pojavila se je davica. Takoj sem odredil premik.

Sanitetni material prihaja iz raznih strani. Prejeli smo kirurški instrumentarij. Hrana je odlična, do pet obrokov na dan. Živino koljemo sami. V tem mesecu ni bilo sovražnika.

Dne 18. januarja smo organizirali miting, razvedrilo po končanem delu v bolnici. Govorila sta tovariš kapetan, dr. Viktor Volčjak, in upravnik Berke. V teku so priprave na obletnico ustanovitve SVPB Lidija, katere naslednik je SVPB Jakob Završnik. Nadaljujemo izboljševanje gradbenih del v notranjosti postojanke. Povečali smo število pomožnih ležišč. Dovažamo material še za eno barako za pomožno osebje. V baraki je prostora za 40 ranjencev ali bolnikov. Delovne ekipe so urejale okolje. Vse barake so bile ponovno maskirane z mahom. Na raznih krajih smo zaprosili za rjuhe in jih dobili deset. Popolnoma lahko opremimo 30 ležišč. Težjih ranjencev nimamo.

Sanitetni material dobivamo po stalno utečenih kanalih. Od gospodarske komisije KVP smo dobili najrazličnejši material v vrednosti 15.000 lir: rokavice, sulfamide, analeptiko, narkotiko, instrumentarij in drugo. Nekaj od tega smo odstopili bolnišnici Franji.

Poročilo – brez datuma

Ekonomi: v Vršičku Vižintin Ludvik, v Jakopiču Širca Karel in Oblubek Mirko. Vodstvo našega ekonomata prevzema Gačnik Edo. 5. februarja je bila tu, v Bukovju, proslava, obletnica obstoja stalne sanitetne postojanke.

9. korpusu, 25. februar 1945

Sanitetni referent predlaga, naj gre dosedanji vodja ekonomata Završnik Jakob v zapadno Benečijo in prevzame (tam) iste posle. Tov. Gačnik Edo naj prevzame njegovo mesto v ekonomatu Završnik J.

Poročilo – brez datuma

Zadnja selitev je bila 28. marca 1945. Na stari lokaciji pri Korninu, pod vasjo Kuščarji, so dokončane barake za pomožno osebje. V teku je bilo preurejanje kuhinje. Vzidan je bil nov štedilnik in urejen razpršilec za dim, cevi so bile položene pod rušo z izhodom na raznih krajih tako, da se dim pod kupom vej in grmičevja razprši. V okolici urejamo bunkerje za primer prihoda sovražnika.

Od marca 1945 pa do konca vojne je bila bolnišnica pri Korninu, nekoliko nižje od izvira reke Idrije.

Poročilo o organizacijskem stanju sanitetnih postaj,

Sanitetni odsek vojne oblasti pri 9. korpusu, od 1. do 25. marca 1945

SVPB Jakob Završnik, lokacija pri Korninu

Kapaciteta postojanke znaša 30 ležišč za paciente, 15 ležišč za osebje in varnostnike. V lesenih barakah sta dve skupni ležišči in sedem ločenih – premakljivih. Pomožni stavbi sta za osebje in kuhinjo. Poleg bolniške sobe je tudi operacijska soba, kjer potekajo tudi administrativna dela.

Vršiček, lokacija pri izviru reke Tolminke

Ta postojanka se je morala sredi januarja premakniti drugam zaradi možnosti izdaje nekega Jadrona, ki je dezertiral iz operativne enote. Vedel je za lokacijo postojanke, a do izdaje ni prišlo. Prejšnja postojanka v zgradbi nekdanje planine je bila neprimerna. Zgradili so novo, ki bo služila za najtežje ranjence. Prejšnja postojanka bo ostala za potrebe in sedež ekonomata ter kot posredovalna javka. Spremembe so odsev razmer. V novem okolju ni iglastih gozdov. Kraj ima to prednost, da omogoča hiter umik in je prihod možen samo z ene strani ter viden že dve uri hoda.

Personalno stanje: enoto Jakob Završnik upravlja upravnik Berke Ernest in komisar Anton Valič. Uprava je bila še vedno kos vsem problemom. Upravitelj oddelka Vršiček, Anton Lišter - Boris, je pokazal dovolj iniciative in hrabrosti. Praktično bol-

ničarsko delo dobro obvlada. Rudi Maraž, upravitelj oddelka Jakopič, je bil kmalu razrešen, na njegovo mesto pa imenovan vodnik in bolničar Jožef Šturm, bivši vodja oddelka C 401 nad Breginjem. S tovarišem Ernestom kontrolirava in pomagava v oddelku Jakopič, medtem ko na oddelku Vršiček delam sam. Potovanje čez Sočo in nazaj traja štiri dni hoda in upravnik Ernest ne more biti toliko časa odsoten. Stanovanjske razmere osebja in pacientov v centralni bolnišnici Jakob Završnik bi se zdele na prvi pogled nepravilne, a treba je vedeti, da je to osebje tudi gradbena ekipa in da je transport ranjencev dve uri hoda silno težaven. V centralni bolnišnici Jakob Završnik je bilo zadnje čase 12 težjih primerov. Najtežji je bil primer Franca Kumarja iz vasiče Bale pri Kojskem, ranjen 28. 8. 1944 v Furlaniji – mina. Dolgo je bilo njegovo stanje kritično in nogo so mu amputirali. Pozneje se je stanje izboljšalo. Na oddelku Vršiček je bilo več težjih primerov. Oddelek Jakopič občasno obišče tudi dr. Milan Gregorčič, sanitetni referent KVP. Materialno stanje je dobro. Rezervne hrane je za tri mesece. V bodoče bo za zdravila skrbela novoustanovljena apotekarska sekcija za zapadno Primorsko. Šolalo se bo osebje vseh postojank. Če hočemo doseči uspehe, mora osebje obiskovati bolničarske tečaje. Na oddelku Vršiček so se taka predavanja že začela. V kratkem se bo to zgodilo tudi v centralni bolnici Jakob Završnik in drugod. Izpiti bodo potekali pred člani komisije. Osebam bodo izdane ustrezne listine.

Položaj, 25. marec 1945 — *Dr. Viktor Volčjak* l. r.

**SVPB Svoboda, 10. septembra 1944,
zapisnik sestanka ob ustanovitvi celice KPS.**

Člani KPS so: Ciril Mask, roj. 13. januarja 1921 v Orehovlju, sprejet 25. novembra 1943, Alojzij Žbogar - Slavko, roj. 21. septembra 1919 na Banjšicah, sprejet 15. oktobra 1942, Ciril Zakrajšek, roj. 8. februar 1915 v Gradišču, sprejet 4. februarja 1944, Avgust Zajc, roj. 7. avgusta 1916 v Beli Cerkv pri Cerkljah, sprejet 23. septembra 1942, Ernest Berke, roj. 28. januarja 1919 v South Bethlehem-USA, sprejet 24. januarja 1944 in članica SKOJ Lidija Štekar, roj. 31. maja 1923 v Kojskem.

Delu čast in oblast! — Sekretar: *Ernest Berke*

SANITETA V ZAPADNOPRIMORSKEM OKROŽJU

Danica Sirk - Svinčenka
iz Hlevnika

Marija, Marica Gašperin -
Sneženka iz Hlevnika

Pokrajinski odbor OF za Slovensko primorje je 15. julija 1944 izdal navodilo za reorganizacijo in združitev tedanjih 12 okrožij v štiri večja: Južnoprimorsko, Srednjeprimorsko, Zahodnoprimorsko in Severnoprimorsko. Zahodno ali Zapadnoprimorsko okrožje je nastalo iz treh prejšnjih: Briškega, Beneškega in Tolminskega. Razdelili so ga v sedem okrajev, eden je zajemal Idrijsko, drugi Brda itd. V letu 1945 je prišlo do reorganizacije in število okrajev se je zmanjšalo na štiri, med njimi je nastal Briško-Idrijski okraj, ki je zajemal Brda in segal do Volčanskih Rutov. Okrožja so razvijala narodno zaščito, vaške odbore OF in NOO ter gospodarsko in prosvetno dejavnost.

V Briškem okrožju je bila sanitetna služba dobro razvita, obenem pa skrita so-vražnim očem. Namenjena je bila predvsem prebivalstvu, tudi aktivistom, terencem in drugim manjšim skupinam, ki so opravljale razne naloge, a niso imele svoje sanite-tne službe. Referentka za nabavo tehničnega in sanitetnega materiala je bila Marica Gašperin - Sneženka iz Hlevnika, ki je v stalnem stiku z okrožno referentko za zdra-vstvo Danico Sirk - Svinčenko iz Hlevnika opravljala nabave potrebnega materiala. Danico je Nemcem ovadil dezertar iz partizanskih vrst, Rado Seliškar iz Ljubljane. Aretirali so jo jeseni 1944 v Vidmu, jo zaprli v zapore Coroneo v Trstu, mučili, potem pa internirali v Auschwitz (30). Po vojni se je poročila, pisala Šibav in živela v Neblem. Marica Gašperin je med vojno živela na eni izmed obeh domačij pri Peterneleu ob po-toku Kožbanjšček. Ko so Nemci 22. maja 1944 izvajali čiščenje Brd in pri tem v obe do-mačiji zaprli in zažgali več kot 22 domačinov, po nekaterih podatkih 27, je ni bilo do-ma. Liški rojak Frane Goljevšček, ki živi na Obali, jo je upodobil v svojem romanu, pri tem pa njeno usodo precej romansirал. Marica se je po vojni poročila, pisala Skalin in živela v Ložicah pri Anhovem (29).

Ko je bilo poleti 1944 oblikovano Zapadnopriforsko okrožje, je dolžnost njene-
ga sanitetnega referenta opravljaj veterinar dr. Franc Karlin, rojen leta 1908 v Škofji
Loki, za njim pa zdravnik dr. Stanko Rutar (117).

Dr. Sigismund Osser - Paolo

Mrežo ambulant v Brdih in na Idrijskem sta vzpostavila dr. Sigismund Osser -
Paolo in njegova soproga, dr. Aloisia Osser - Sciascia, Saša, s prvotnim bivališčem v
kraju Butrio v Furlaniji, od koder sta občasno prihajala v Brda (14).

Dr. Sigismund Osser - Paolo, rojen 14. aprila 1904 v Varšavi, ki so ga nekoliko
poslovenjeno navajali tudi kot Žiga Oser - Pavel, je bil po rodu Poljak, rojen premo-
žnim judovskim staršem. Živeli so v tistem delu Poljske, ki ga je zasedla Rusija. Po ok-
tobrski revoluciji se je družina umaknila najprej čez Ural, nato pa iz Vladivostoka pri-
plula z ladjo v Trst. Pavel se je v Padovi izšolal za zdravnika in se poročil z Italijanko,
poslovenjeno Alojzijo Oser - Sašo, s katero sta delala v bolnišnici za TBC, v sanatoriju
blizu Butria v Furlaniji in tam blizu tudi prebivala (14). V Italiji je družina svojemu pri-
imku zaradi izgovorjave dodala še en s. Sčasoma, posebno pa po kapitulaciji Italije, se
Pavel zaradi svojega porekla ni počutil več varen v Butriu. Nemci so zasedli sanatorij
in ga spremenili v svoje poveljstvo, bolnike pa izselili v manjšo, starejšo, nekdanjo
stavbo sanatorija v bližini. Poiskal je zvezo s partizanskimi terenci v Brdih, predvsem
Amalijo Urbančič in Marijo Savrin. Družina z majhnim sinom se je že pred kapitulaci-
jo Italije preselila v vas Hlevnik pri Neblem. Obdržala sta tudi stanovanje v Butriu in
žena je še leta 1944 hodila v službo, občasno pa prihajala k možu v Brda. Pavel je kot
sanitetni referent in zdravstvenoprosvetni delavec okrožnega komiteja KPS Brda pre-
vzel saniteto v okrožju in organiziral mrežo ambulant za prebivalstvo, aktiviste in
borce po Brdih. Bil je tudi član okrožnega odbora OF (7, 14, 29, 30). Sanitetni referent
BBO in kasneje OŠZP je bil dr. Aleksander Brezigar (117).

Dr. Osser je osnoval prvo vaško ambulanto in lekarno v domačiji pri Kmitu v
Kojskem, kjer je bil doma Ante Marušič, ki jo je tudi vodil. Pri Kmitu so imeli vaško
ambulanto že pred vojno, zato je Marušič poznal svoje naloge. Pozneje, marca 1944 je
bila ta ambulanta preseljena v Kostanjevico pri Ligu, k Cekovim, kjer je Ante Marušič
bival v skritem bunkerju. Oktobra 1944 sta zakonca Osser vodila sanitetni tečaj v opu-
ščenem župnišču v vasi Zapotok. Teoretičnega in praktičnega pouka se je udeležilo 14
deklet. Tako je bil usposobljen kader za vaške ambulante Imenje, Ukanje, Zapotok,
Kostanjevica, Volčanski Rut, Livške Ravne, nekaj deklet je bilo tudi iz ožjega Tolmin-
skega in Benečije. Ambulanta v Volčanskih Rutih je delovala pri domačiji Jelinčič, po
domače pri Povlinčevih, in pri Vrhavču. Bolničarsko delo sta do konca vojne opravljaj-
li domača Marica, Marija Jelinčič - Mira, rojena leta 1924, kasneje poročena Štoka, in
Elja Hvalica iz domačije Bajtarji nad Mlinom ob Idriji. V Ukanjah jo je vodila Leopolda
Žnidaršič, ki je že pred vojno vodila enako vaško ambulanto kot Marušič v Kojskem.
Za zasilno sanitetno oskrbo je skrbela Angela Bajt iz Bajtov (124). V Kostanjevici je
imela terenska ambulanta svoj prostor v Jerončičevi, po domače Žnidarjevi hiši. Za
zdravstvene storitve sta skrbeli domača Milica Jerončič in Pavla Laščak - Planinka iz
vasi Potravno. Za prvo pomoč ranjencem in obolelim je delovala etapna ambulanta v

Na spominskem obeležju priljubljenemu zdravniku, ki stoji ob cesti pod vasjo Brdice pri Kožbani v bližini mesta, kjer so ga ustrelili, piše, da je 31. marca 1945 padel Sigismund Osser Paolo, sanitetni referent okrožnega komiteja KPS Brda. Spomenik, ki je bil odkrit 26. julija 1981, je oblikovan v obliki padajočega stebra.

vasi Zapotok, ki jo je vodil Mirko Velušček iz Zapotoka. Od tu so po pregledu šli ranjenci in bolniki v SVPB Svoboda. Jožica Šuligoj iz Kanala in Helena Matelič, rojena leta 1927, kasneje Faletič iz zgornjih Livških Raven, sta bili med dekleti, ki so oktobra 1944 obiskovale sanitetni tečaj v Markičih pri Zapotoku, ki sta ga vodila Osserjeva. Prevajalec je bil Stanislav Rutar (32, 92).

Stanislav Rutar se je rodil 1927 v vasi Zadlaz - Žabče pri Tolminu, živel je v Poljubinju. V NOB je vstopil 21. junija 1944 v 3. četo 2. bataljona brigade Simona Gregorčiča. Padel je 18. januarja 1945 pri Stomažu v Vipavski dolini.

Praktične vaje so imeli v Kostanjevici. Zdravila in sanitetni material so večino ma nabavljali v lekarni v kraju Quattroventi (Štandrež) blizu kraja Corno di Rosazzo (Rožac) v Furlaniji. Večja zaloga tega materiala je bila shranjena v bunkerju v Gorenjem Nekovem pri Mariji Bajt, po domače Mici Jerončevi. Ob kapitulaciji Italije so odbori OF nabrali veliko orožja in drugega blaga. Vse so dobro skrili. Največ vojaškega materiala so spravili v opuščen vodnjak pri hiši Marije Bajt, zdravila so spravili v krušno peč, ki je imela zazidan vhod. Na vrhu peči so skozi odprtino jemali potreben sanitetni material. Skrivališče ni bilo nikoli odkrito. Tu naj bi v letu 1945 nastala terenska ambulanta – TA Brda ali TA Zahod (7, 14, 29, 30, 120). Vodnjak pri Mariji Bajt je bil tako velik, da so se v njem včasih skrili tudi partizani (122). Mladoletna Jožica Šuligoj je pred prihodom na tečaj prenašala sanitetni in drugi material čez Sočo, kar je bilo

vedno nevarno, saj so Nemci pregledovali vsakogar, ki je prečkal most v Kanalu (120). Veliko sanitetnega materiala je nakupil in pripeljal Jožef Vidalini iz Vidma. Namenjen je bil potrebam drugih enot 9. korpusa. Na levem bregu Soče je bilo začasno skladišče tega materiala v Paljevem (122). V drugi polovici leta 1944 je sanitetni material za vaše ambulate večinoma prišel iz bolnišnice Svoboda (125).

Ambulate po vaseh je poleg dr. Osserja in njegove žene vodil njegov pomočnik Ante Marušič, po domače Kmit, iz Kojškega. V ambulantah je delalo 8 bolničark, za pomoč pa je bilo 29 krajevnih sanitetnih referentov. Delovali sta dve razuševalni postaji, ena v Vedrijanu. Dr. Osser se je 31. marca 1945 s kolesom napotil iz Vedrijana v Podpoznik na sestanek vodstva Zapadnoprimskega okrožja. Bil je v civilu in neoborožen. Njegov spremljevalec, pomočnik in varnostnik, 17-letni Ivan Vuga iz Vedrijana, ki mu je nosil orodje in pribor, skrbel za sanitetni material in njegovo varnost, tokrat ni bil z njim, saj ni šlo za zdravstvene opravke. Na mostu čez potok Kožbanjšček pod Brdicami pri Kožbani je dr. Osserja opoldne v glavo ustrelila kozaška zaseda. Pokopali so ga v vasi Hruševlje v Brdih, po vojni ga je žena prekopala in pokopala v Butriu. Dobrega in priljubljenega zdravnika so vsi pogrešali. Njegovo ženo dr. Alojzijo - Sašo je moževa smrt zelo prizadela. Okrepil se je tudi sovražni nadzor nad njo, zato ni več prihajala v Brda. Po vojni se je ponovno poročila in odselila v Rim (29, 30).

Jakob Anđeljev

Rus Jakob (Jakov) Anđeljev, višji medicinski tehnik, je bil zajet s strani italijanske vojske na ruski fronti in prepeljan v ujetništvo v Italijo, v Furlanijo, kjer je bil na prisilnem delu v Vidmu. Uspel je navezati stike s pomočjo italijanskih simpatizerjev iz Manzana, družine Braida, z aktivistkama OF v Brdih, in sicer Ermido ali Hermino Mišigoj in Marijo Savrin iz Brdic pri Neblem. Po kapitulaciji Italije, verjetno oktobra, sta ga aktivistki pripeljali iz območja Butria v Brda. Marija Savrin je pripovedovala, da so se vsi trije peljali s kolesi, onidve nekaj sto metrov spredaj, za njima pa Anđeljev z velikim nahrbtnikom polnim oblek, perila in drugih stvari. Zadolžen je bil za saniteto v Briškem bataljonu BBO, pomagal pa je tudi dr. Osserju pri delu na terenu. 25. januarja 1944 je zjutraj prišel po cesti, ki pelje iz Dobrovega do Križade. Jakob je v sosednjih vaseh pregledoval bolne prebivalce (29, 30).

Križada imenujejo območje okoli križišča cest Dobrovo–Neblo, Neblo–državna meja–Krmín, s cesto, ki pelje po dolini Kožbanjščka proti Kožbani, in potjo do dela Neblega in cerkvice na Britofu, grebenu nad Neblom.

Na Križadi so nemški vojaki, oblečeni v civilne obleke, ustavljali in legitimirali mimoidoče. Jakob je skušal zbežati, a so ga ustrelili za bližnjim zidom. Za njim sta se na kolesih pripeljala Vitko ali Vid Kos - Viko iz Šlovrenca in Vid ali Vide Peršolja - Vodo iz Gonjač, obveščevalca. Tudi njiju so Nemci presenetili. Skušala sta se braniti s pištolama. Ustrelili so ju v trebuh in zabičali prebivalcem sosednje hiše, da jima ne smejo pomagati, da ju morajo na povratku najti tam, kjer so ju pustili, drugače jim bodo požgali hišo. V mukah sta partizana umirala več ur (29, 30).

Jakob Anđeljev je pokopan v grobnici padlih na pokopališču v Hruševlju.

dr. Davorin Valenti

dr. Pavle Filipov

Marjan, Mario Zdravljich

Marjan Zdravljich je bil rojen 27. februarja 1917 v Hlodiču (Clodig) v Benečiji. Izhajal je iz premožnejše trgovske družine, kjer se je rodilo petnajst otrok, a jih je pet v mladosti umrlo. Družina je bila zelo zavedna. Marjan je hodil v šolo v Čedadu in Vidmu, študiral medicino v Bologni in po vojni v Ljubljani. Bil je pobudnik in organizator osvobodilnega gibanja v Benečiji. Ob kapitulaciji Italije je bila v Hlodiču in okolici ustanovljena Klodiška četa, ki je štela 35 moških in je pozneje prerasla v Beneški bataljon. Marjan je bil komisar te čete, v BBO pa je opravljal nalogo sanitetnega referenta. 18. decembra leta 1944 se je pri Podutani (S. Leonardo), v cerkvi sv. Lenarta, poročilo pet benečanskih parov. Zdravljich se je poročil s Furlanko Ido Mattiussi. 14. decembra 1944 je bil imenovan za komisarja Operativnega štaba za zapadno Primorsko (v nadaljevanju OŠZP) in na tem položaju ostal do konca vojne. Na njegovo mesto sanitetnega referenta je bil imenovan Rus, dr. Pavle Filipov. V maju 1945 je z enotami vkorakal v Čedad, kjer so partizani prišli v stik z Angloameričani in jim pripravili lep sprejem. Študij medicine je dokončal 1950 v Ljubljani in se specializiral za otroškega zdravnika. Leta 1957 je postal predstojnik otroškega oddelka Splošne bolnišnice v Šempetru pri Gorici. Le nekaj let kasneje je bil imenovan za primarija in to ostal do upokojitve 1984 (48).

Dr. Pavle Filipov

Dr. Pavle Filipov tudi Pavel ali Pavlik, Rus, je bil nemški vojni ujetnik, ki so ga partizani proti koncu leta 1942 rešili iz transporta vojnih ujetnikov na Štajerskem. Priključil se je partizanom in prišel po kapitulaciji Italije na Primorsko in Gorenjsko ter deloval v saniteti 30. divizije kot zdravnik v raznih enotah. V juliju 1944 je bil ime-

novan za upravnika premične bolnišnice te divizije, in sicer namesto dr. Davorina Valentija, ker z njim niso bili zadovoljni v 19. brigadi, v katero je odšel dr. Valenti (114). Ni podatka, zakaj niso bili z njim zadovoljni. Premična bolnišnica 30. divizije je bila ustanovljena 19. maja 1944 v zaselku Stare Laze pri Predmeji, ko so ukinili brigadne premične bolnišnice. Prvi upravnik je bil dr. Davorin Valenti - Dare, prve prostore je imela v hiši Štefana Likarja in njegove sestre Julke. 14. novembra 1944 je bil dr. Filipov razporejen na mesto sanitetnega referenta OŠZP, 25. aprila 1945 pa premeščen v štab 9. korpusa. Do njegovega prihoda se je saniteta OŠZP opirala na SVPB Svoboda in njene upravitelja dr. Volčjaka, ki jo je le občasno nadziral, saj je vodenje prepuščal Berketu. Zdravljíč, ki je bil sanitetni referent OŠZP pred dr. Filipovom, se je bolj posvečal političnemu delu. Posamezni bataljoni OŠZP so imeli svoje sanitetne referente, ki so bili študentje medicine ali priučeni bolničarji (3, 13, 30, 33).

Dr. Mario Tavasani

Rojen je bil 9. februarja 1913 v Krminu očetu gradbeniku kot eden izmed treh sinov. Kot poročen zdravnik z dvema otrokoma je po kapitulaciji Italije iz Krmina prihajal v Brda. V letu 1944 je do aretacije 22. julija zdravil civilno prebivalstvo in ranjene partizane na območju Kojškega in Šmartnega. Najprej so ga odpeljali v zapore Coroneo v Trst, 8. septembra pa deportirali v koncentracijsko taborišče Mittelbau-Dora v bližino Dachaua v Nemčiji, kjer je preminil 19. februarja 1945. Žena se je po vojni ponovno poročila, sin, inženir, stanuje v Trevisu.

Gojko, Gojmir Klanjšček

Rojen je bil leta 1920 v Rogaški Slatini, družina je živela v Števerjanu, medicino je študiral v Padovi. Kot absolvent je leta 1943 po razpadu Italije prišel domov in pomagal obolelim taboriščnikom, drugim prebežnikom iz italijanskih zaporov, domačinom ter ranjenim partizanom, ki so se zatekali v gorenja Brda. Tudi v letu 1944 in kasneje je deloval na tem območju kot partizanski zdravnik. Iskal je stik z okrevališčem Jakopič, vendar do njega ni prišlo. Po vojni je leta 1954 diplomiral v Padovi. Družina se je pred priključitvijo cone B k Jugoslaviji leta 1947 preselila v Maribor, potem pa je kot zdravnik, rentgenolog, delal do upokojitve v Ljubljani.

Kmečke domačije na Kambreško-Srenjskem in v Volčanskih Rutih, ki so veliko prispevale za NOB

Jazne ali Jazna

Domačija leži nasproti vasi Avško, ob vznožju vzhodnega pobočja Globočaka. Gospodarji osamljenih kmetij so z vsem pomagali NOB. Gospodar Andrej Jug z ženo Francko, dvema sinovoma in teto Tino so se preživljali s kmetijstvom. Otroka sta šolo obiskovala na Srednjem. Najbližja soseda sta bila Bogomir in Marička Jerončič na domačiji pri Podcelu, ki je ležala na pobočju pod jaznarsko. V bližini obeh kmetij je v gozdu Bukovje delovala SP Pod skalco, kasneje tudi SVPB Svoboda in kurirska postaja

P 25 a. Mlada fanta sta na dogovorjeni kraj prinašala mleko in druge kmečke pridelke za bolnišnico ali kurirje. Andrej je kot vojni obveznik služil v italijanski vojski. 21. junija 1943 so Italijani na kmetiji aretirali celo družino, jo odgnali v Ročinj in zaprli. Po devetih dneh so izpustili le 7 in 9-letna sinova. Otroka sta dobila zatočišče pri stricu Jožefu in teti Gizeli v zaselku Kras pod Kambreškim. Tri odrasle člane družine so premestili v kanalski zapor, iz katerega so se rešili po kapitulaciji Italije. Živino so odgnali Italijani, v hiši pa uničili ves inventar. Da so prvo noč po vrnitvi domov lahko preспали, so si morali najprej v bližnjem gozdu nagrabiti listje za ležišče (7).

Danes v Jazne vodita cesta iz zaselka Avško in desni kolovozni odcep s ceste Ročinj–Kambreško. Kolovozna pot, ki je pred vojno v Jazne vodila iz vasi Srednje, je bila po vojni opuščena, zapuščena pa je bila tudi osamljena domačija.

Podcel

Bogomir ali Mirko Jerončič s kmetije Podcel nad Doblarjem, rojen 8. novembra 1906, je bil dober gospodar. Z ženo Marijo, Maričko sta imela hčer Milico, Emilijo, ki je obiskovala pouk v Ročinju. Na kmetiji so vedno imeli tudi delavca, ki jim je pomagal pri obdelovanju polja, ob košnji in pri vseh drugih opravilih. Na dnino so okoličani radi prihajali, saj so bili dobro postreženi in plačani. Marička, rojena Kočar, je bila vesele narave. Milica je pogosto zaigrala na harmonij, ki ji ga je naredil oče, da je bilo vzdušje še prijetnejše. S cilji osvobodilnega gibanja sta Maričko in Bogomirja jeseni 1942 seznanila Jožef Lovišček iz Ajbe in Andrej Jakopič iz Ročinja. Sestanek odbora OF v decembru 1942 je vodil borec Anton Leban - Mitja iz Ozeljana.

Pri Jerončičevih so zdravili prve ranjene partizane in po kapitulaciji Italije sprejemali oslabele vračajoče internirance. V bližini sta delovali SP Pod skalco in SVPB Svoboda. Družina je skrbela za obe ter prispevala živež in druge potrebščine. Za SVPB so na domačiji klali živino. Mirko Jerončič je bil 10. februarja 1943 vpoklican v italijansko vojsko v *battaglione speciale*. Vodstvo partizanskih enot, ki je bilo v kambreški okolici, je poziv v italijansko vojsko proučilo in mu svetovalo, naj se nanj odzove. Mirko ni hotel v italijansko vojsko, saj je bilo v domačem kraju iz dneva v dan več borcev in hotel se jim je pridružiti. Šele po posvetu z vodilnimi partizani, in sicer Antonom Lebanom - Mitjem, Janezom Učakarjem - Škarjem in Mirom Percem - Maksom se je pozivu odzval. Tako je zaščitil domačijo, ki je nudila zavetje številnim borcem in aktivistom iz Ročinja, Doblarja in celotnega Idrijskega. Če se vpoklicu ne bi odzval, bi italijanske oblasti izvedle preiskavo doma in okolice in delovanje partizanov bi bilo oteženo. Marička je delovala v OF. V HE Doblar je pri Ferdinandu Šavliju dobivala informacije o namerah okupatorja, ki jih je nato posredovala partizanskim obveščevalcem. Iz Gorice in z Mosta na Soči je prinašala zdravila in sanitetni material za bolnišnico. Mirkov oče je prejemal italijansko pokojnino, ki je za silo zadoščala za nabavo najnужnejših zdravil za ranjence. Kmečko hrano, mošt tolkovec in skrivaj kuhano žganje so imeli vedno pri hiši. Mirko se je septembra 1943 po kapitulaciji Italije vrnil domov in nadaljeval delo pri Okrajni gospodarski komisiji Tolminskega vojnega področja (v nadaljevanju TVP). V hiši je bila ortopedska delavnica za potrebe bolnišnice Jakob Završnik.

Po končani vojni se je vse spremenilo. Zelo so pogrešali partizansko družino,

Mirko Jerončič

Milica Jerončič

pa tudi gospodarske razmere so se zaostrole. Marička je zadnja leta svojega življenja preživela v Novi Gorici. Pokopana je na Stari Gori. Hči Milica je odšla v Kanado in tam umrla spomladi 2013. Mirko je na domačiji ostal sam, se zaposlil pri HE Doblar in dočkal upokojitev. Ko je v poznejših letih postal bolehen, je dobil zavetje in oskrbo v Domu starejših občanov v Novi Gorici, kjer je umrl leta 1986. Pokopan je v Ročinju (7). Nekdaj prijetno domovanje družine Jerončič se je žal v povojnem času spremenilo v razvalino.

Bizjaki (Namar)

So samotna kmetija sredi gozda med vasema Pušno in Vogrinki, kamor nemška vojska ni nikoli prodrla, so pa kmetijo nekajkrat obiskali domobranci iz Tolmina. Domačija pri Bizjakah je bila dokaj varna, zato so bili izpolnjeni vsi pogoji za partizanske dejavnosti. Tu sta živela mati Antonija in sin Janko, Ivan Namar - Gaber, rojen leta 1909, ki je do 8. septembra 1943 delal kot terenski aktivist. Postal je član Komunistične partije. V hiši so se naselili razni odbori in vodstva, borci pa so bili v bližnjem gozdu. Antonija je bila znana partizanska mama, nekateri borci so dejali, da so »pri mami«. Na kmetiji in v njeni bližini so se zadrževali Briška četa, 3. bataljon SPO, Obveščevalni center, kurirji, bolnišnica, brigade s svojimi vodstvi; tu je bil sedež terenskih organizacij in VOS, pozneje VDV za Idrijsko. Po kapitulaciji Italije je bil sin Janko dodeljen brigadi Simona Gregorčiča. Kasneje je postal poveljnik 2. čete Beneškega bataljona BBO. Proti koncu leta 1944 je dobil notranje krvavitve. Garibaldinci so ga skrivaj spravili v bolnišnico v Čedad, kjer je 2. januarja 1945 ranam podlegel. V Čedadu je bil tudi pokopan. V zimi 1945/46 so njegove posmrtno ostanke pripeljali domov k Bizjakom in ga pokopali na Srednjem. Njegov pogreb je bil prvi civilni pogreb v tem kraju. Na čelu žalnega sprevoda je vihrala slovenska zastava. Mati Antonija je dolgo žalovala

Ivan Namar - Gaber

za sinom edincem. Po odredbi Občinskega odbora Zveze borcev Kanal ob Soči so po materini smrti sina Janka prekopali in njegove posmrtnne ostanke prenesli v grobnico NOB v Kanal, saj ni bilo več nikogar, ki bi ohranjal njegov grob. Domačija pri Bizjakih, ki je med drugo svetovno vojno nudila borcem in aktivistom prehrano in zavetje, sameva in razpada (7).

Mlin ob Idriji

Tudi od te nekdanj premožne kmetije so danes ostale le razvaline. Ime Mlin pove, da je bil nekdanj tu mlin, vendar ga med vojno že ni bilo več, le ime je ostalo. Kmetija je živela od poljedelstva, živinoreje in gozdarstva. Leži med zaselkoma Zarog in Bajtari v dolini reke Idrije. Hiša z gospodarskim poslopjem je stala na lepi jasi ob vodi. Tu je gospodarila vdova Alojzija Hvalica, med NOB partizanska mama. Imela je šest otrok in doživela 93 let. Umrla je leta 1971, pokopana je na Srednjem. Sinovi Franc, Janez in Valentin niso bili sposobni za vojaško službo. Janeza so kljub temu vpoklicali v italijansko vojsko in ga zaprli v koncentracijsko taborišče pri Gradiški. Vrnil se je po kapitulaciji Italije. Valentin je bil skoraj slep. Oslepel je, ko je eksplodirala granata iz prve vojne, ki jo je odpiral. Pripravljal je drva in nosil borcem jabolčnik iz kleti. Doma je bila še hči Alojzija. Delovne sile je bilo na kmetiji dovolj, zato so imeli poln hlev živine. Ko je šel tod mimo partizanski bataljon, so zaklali živinče in nasitili borce. Kraj v globoki grapi je bil dokaj varen, zato so se tu ali v neposredni bližini zadrževale razne formacije: kurirska postaja P 25 a, ki je štela 11 članov, VOS, kasneje VDV, bolnišnica, obveščevalci, leta 1944 Okrožna gospodarska komisija KVP, vodstvo in organi Zapadnoprimorskega okrožja in razni organi ljudske oblasti. Domači so vse oskrbovali s hrano in jim nudili zavetje. Ko je bila pri Korninu (Hvalica) bolnišnica, so terenci in partizani vsak drugi dan prinašali iz mlina Jelovec po 50 kg moke. Kruh so pri Mlinar-

jevih pekli za bolnišnico in za druge partizanske skupine. Nedaleč od poslopja ob obali Idrijce je bil bunker, v njem pa raznovrstni material in zdravila. Sovražnik ga ni nikoli odkril. V domačiji v Mlinu je bila oktobra 1944 organizirana dvodnevna konferenca za poveljnike kurirskih postaj 3. primorske P linije. V dneh bojov enot 30. divizije na Kambreškem, Srednjem in v Benečiji, od 18. do 23. februarja 1944, je bilo v Mlinu zbirališče ranjencev. Od tu so jih prenesli v bolnišnico. 2. bataljon 18. brigade je 18. februarja 1944 sem prinesel ranjence iz bojov pri zaselku Kraj (Crai), kjer je ta brigada uničila kolono SS, ki je prodirala iz Furlanske nižine v zgornje porečje reke Idrije. Ranjene borce so v noči iz 21. na 22. februar prinesli tudi pripadniki VOS in jih skrili pod skale v bližino Mlina. Tu so bili do odhoda nemških enot dan kasneje, potem pa so nekatere prenesli v SVPB Arnoš k Čančarjem, nekaj pa v Volčanske Rute, kjer je v manjši bolnišnici BBO v bližini kmetije Miklavc ranjence negovala bolničarka Kristina Chibai - Sonja.

Pri oskrbovanju, obvezovanju in razporejanju ranjencev v Mlinu je bil prisoten Boris Tomažič, kasneje profesor, iz Srednjega. Pri nujenju pomoči in obvezovanju ranjencev iz obeh bitk v Benečiji in na Srednjem so v Mlinu sodelovale Viktorija in Francka Hvalica, po domače Bajtarski, ter Marija Aleksandra Hvalica, po domače Matevževa. Za prehrano ranjencev in osebja sta ob pomoči še drugih skrbeli domača mati in hči, obe Alojziji. V dneh februarske nemške ofenzive leta 1944 so iz vasi Breg (Clabuzzaro) v Benečiji na vlakah – saneh pripeljali k Mlinarjevim 12 ranjencev. Gospodinja je dala na razpolago rjuhe za obvezovanje. To je bila le zasilna pomoč do odhoda v SVPB Svoboda. Dva težje ranjena borca, Mongola z neznanimi imenoma, so skrili v zasilno zavetišče pod previsno skalo ob potoku pod Mlinarjevo polico in ju zasuli z listjem. Ko so zvečer pomolzli, sta domači sin Janez in Marija Hvalica, Matevževa, odnesla ranjencema toplo mleko. Noč je bila jasna in mrzla. Mongola se na pozive nista oglasila. V luninem svitu je Marija enemu izmed njiju dvignila glavo in ponudila mleko. Šele čez čas je ugotovila, da ni več živ. Tudi njegov sotrp in je bil mrtev.

V Mlinu so ranam podlegli trije Mongoli iz 2. Ruskega bataljona 18. brigade. Ranjeni so bili 18. februarja 1944 na grebenu Kolovrata, na pobočju vzpetine Na gradu/1115m, med vasjo Kraj (Crai) v Benečiji in kasnejšim mejnim prehodom Solarji (Prisoje). V gozdu blizu Mlina jih je pokopal Anton Hvalica, po domače Mlinarjev Tonca, ki je z družino živel na Srednjem. Leta 1961 so bili njihovi posmrtni ostanki prekopani in prepeljani v skupno grobnico NOB v Kanal.

Ob raznih nevarnostih so se prebivalci Srednjega in Pušnega pogosto zatekli v Mlin. Ko so divjali boji na hribu Ostri kras nad zaselkom Pušno in nato na Srednjem, v dneh od 18. do 23. februarja 1944, se je večina prebivalcev s Pušnega umaknila semkaj, pa tudi h kmetiji Hostar (Strgar) ali pa v sosednjo vas Avško. Vendar tokrat tudi v Mlinu niso bili varni, kajti nemške enote so prodrle do reke Idrije. Cirila Lebana s Pušnega so Nemci v Mlinu aretirali in ga odvedli do Srednjega, kjer so pobrali še duhovnika, dekana Antona Gerbeca, in ju odpeljali v Ročinj. Po nekajdnevem zaporu sta se oba vrnila domov. Poleti 1944 je bil v Mlinu na pokošenem travniku ob reki Idriji izveden veličasten miting na prostem. Zbrali so se partizani, domačini in Benečani. Borci in mladina so pripravili skupni program. Mladinska igralska skupina iz zaselka Kuščarji je uprizorila krajše dramsko delo. Dogodek je bil za takratne razmere nekaj po-

sebnega, saj se je na jasi, sredi vojne vihre, zbrala velika množica ljudi, kjer so govorniki, recitatorji, pevci in igralci navdušili vse navzoče. Še dolgo v noč so se ljudje zadržali in prepevali partizanske in domoljubne pesmi (7).

Zaselek Močila

Bolnišnica Svoboda je bila večkrat v okolici Močil. Tudi druge partizanske enote so se tu občasno zadrževale. Vaščani so pomagali zlasti pri pripravi hrane. Gospodinja Veronika Gerbec, po domače Šuštarjeva, je 72 dni spekla po pet hlebcev kruha na dan v kmečki peči. Včasih je kruh spekla tudi Antonija Jurman iz domačije pri Petrinu. Mlinska kolesa v mlinu na Idriji, v grapi pod Močili, so se neprestano vrtela, saj so žitarice in koruzno zrnje semkaj dovažali iz bližnje Furlanije. Lastnik in mlinar Anton Ravnik je imel vedno polne roke dela. Nekega zimskega dne so iz Soške doline zopet prišli v Močila nemški vojaki in domobranci ter začeli hišno preiskavo. Ravno tiste dni je imel propagandni odsek pri Okrajnem odboru OF za Idrijsko sedež pri Šuštarjevih (Gerbec). V hiši je bilo v delo zatopljenih šest ali sedem borcev, med njimi tudi Jolanda Klinec, poročena Kos, iz Dolnjega Cerovega v Brdih. In sledil je nenaden preplah! Za kljuko na hišnih vratih so istočasno držali eni in drugi. Časa za umik pisarniškega materiala ni bilo. Prvi je v hišo vstopil domobranec Stanko Bevčar, po domače Blažev, s Kambreškega, v spremstvu nemških soldatov. Ko so Nemci že bili v hiši, je mama Veronika pograbila papirje in jih vrgla skozi okno. Po poledenelem snegu je ves material zdrsnil v globel reke Idrije. Partizani so se v nekaj trenutkih izvili iz hišnih prostorov skozi klet in ob zidu poslopja izginili v gozd. Toda do tja ni uspelo priti vsem, kajti sneg je bil trd in pomrznjen. Jolandi je spodrsnilo in po strmem pobočju je skupaj s papirji oddrsela v grapo Idrije. Tovariša iz skupine sta odšla ob reki navzdol do Ravnikovega mlina (pri Petrinu) v vasi Podravno in pregledovala obrežje Idrije ter pričakovala najhujše. Medtem pa je Jolanda že zlezla iz grmovja, sicer okrvavljena, vendar živa in zdrava. Srečnemu naključju in svojemu nahrbtniku se ima zahvaliti, da se je vse končalo le z nekaj odrgrninami. Pri Šuštarjevih je bila tudi javka za bolnišnico, zbirališče ranjencev, ki jih je tu prevzelo osebje bolnišnice in spravilo do bolnišničnih barak (7).

Kmetija Julija

Julko Pirih izhaja iz kmetije Julija, ki leži med zaselkoma Dolina in Kolarji. V bližini njegovega doma je delovala bolnišnica Svoboda, ko se je premaknila pod kmetijo v Jaznah v Bukovje. Ko so pripravljali barako zanjo, je ta domačija prispevala slamo za pokritje strehe. Slamo sta v Bukovje pripeljala Luka Gerbec iz Avškega in Mirko Jerončič iz Podcela.

Pred odhodom v partizane je Julko sodeloval pri postavljanju mostičkov prek potokov, da so nosači lahko prenašali ranjence do bolnišnice. Med borce se je vključil 10. septembra 1944 in deloval do konca vojne kot kurir na relejni postaji P 25 a. Bil je tisti, ki je največ časa bival v leseni baraki pod domačijo Hostar (Strgar). Ta postaja je zaradi varnosti večkrat menjala sedež. Pošto za bolnišnico so kurirji dostavljali na določeno dogovorjeno mesto, saj do nje niso smeli. Po končani vojni si je Julko ustvaril družino na Kambreškem, umrl je leta 2014 (7).

Mama Veronika Gerbec, rojena leta 1892, in sin Viktor pred domačo hišo Šuštarjevih v Močilih leta 1965. Viktorjev sin Zdravko vztraja na domačiji, druge kmečke hiše pa so postale vikendi, saj ni več stalnih prebivalcev. Veronika je leta 1952 izgubila moža Mihaela, ko je pod težo snega popustilo sleme hleva in ga pokopalo pod seboj.

Julijan Pirih - Julko

Mlin Jelovec nad Doblarjem

Med Volčami in Čiginjem se dviga vrh Očna, ki je eden višjih vrhov grebena Koloavrata. Izpod njega priteče potok Lepenk, ki se izliva v potok Doblarec, ta pa pri Doblarju v Sočo. Ob Lepenku je stal mlin, imenovan Jelovec, njegov lastnik in mlinar je bil Alojz Hvalica, ki je mlel žitarice za vso okolico, na skrivaj pa tudi za partizanske enote. Njegova žena je bila Rozina. Pri Doblarju se začne krožna pot, ki vodi mimo mlina Jelovec in se pri zaselku Pušno priključi cesti, ki povezuje naselji Srednje in Kambreško ter pelje v Ročinj, kjer se pridruži glavni cesti, ali pa proti Brdom. Sovražna vozila so po tej cesti pogosto kontrolirala območje, v mlin pa so prihajale tudi sovražne patrulje iz Tolmina. Ivan Krajnik, rojen leta 1918, bорец Beneškega bataljona, je po vojni z družino živel v zaselku Kras pod Kambreškim. S harmoniko je v svoji enoti in na partizanskih mitingih vedno ustvaril prijetno vzdušje. Leta 1944 je bil poklican iz enote domov, da bi mlel žito za potrebe partizanov v mlinu Jelovec. Gospodar Alojz je mlel podnevi, Ivan, imenovali so ga tudi Zaneto, pa ponoči. Proti koncu leta 1944 se je zgodilo tole: Zaneto je kot po navadi opravljal svoje delo ponoči in se je v

molin zaklenil. Pozno ponoči je zaslišal močne udarce po vratih. Odločil se je, da se ne bo oglasil in tudi vrat ni nameraval odpreti. Nastal je krajši predah, kmalu zatem pa glasno govorenje. Vrat še vedno ni odprl. Pred mlinom je stala skupina domobrancev iz Tolmina. Z njimi je bil tudi domačin Boris Tomažič iz Srednjega. Po krajšem čakanju je ta dejal: »Tu imajo navado, da napolnijo rake z žitom in ko je zrnje zmleto, se mlin samodejno ustavi.« Domobranci so odšli in vse se je srečno končalo. Boris Tomažič je večkrat zapeljal stvari tako, da so se končale ugodno za domačine. Mogoče zato, ker je bil prisilno odpeljan med tolminske domobrancelje (7).

Pri Bricu v Rutih

Pri Bricu, pisali so se Lovišček, v Volčanskih Rutih nad Volčami, je bilo med vojno varno zatočišče za borce. V družini so bili trije fantje: Anton - Tona, Alojz in Jožef ter dve dekleti, Marija in Antonija. Tona je z družino živel na Srednjem, a sta že pred vojno z ženo Milko, rojeno Hvalica, po domače Matičičevo iz Srednjega, odšla v Gorico. Po začetku druge svetovne vojne je bil Tona pobudnik srečanj zavednih Slovencev v manjšem lokalu v okolici Gorice. Z ženo sta se vključila v OF. Zbirala sta finančno in materialno pomoč za partizane. Začutila sta, da ju opazujejo in da sta oblastem sumljiva, zato sta se vrnila domov na možev dom v Volčanske Rute. Anton Lovišček - Bric je prvi odšel med partizane in tako k temu spodbudil tudi druge mlade fante v okolici Srednjega. Mnogi so bili v italijanski vojski in so po kapitulaciji Italije odšli k partizanom. Njegova skupina je bivala v kaverni iz prve svetovne vojne na Globočaku, zadrževali so se tudi na posameznih osamljenih kmetijah in na njegovem domu pri Bricu v Volčanskih Rutih. V tej skupini borcev je bil tedaj na Globočaku tudi tolminski prvoborec Janko Kofol - Tine, rojen leta 1919 na Selih pri Volčah, in še drugi (7).

Pod Gomilo je delovala SP. Ko je bivala v Gorici, je Milka v eni izmed goriških lekarn spoznala farmacevtko Klavoro in pri njej dobivala sanitetni material in zdravila za ranjence pod Gomilo in kasneje za SVPB Svoboda v Volčanskih Rutih. Iz Gorice je zdravstveni material prinašala v nahrbtniku. Ker je bila manjše in šibke postave, ji je večkrat na tej poti priskočil na pomoč Tonijev brat Alojz.

V bližini domačije pri Bricu so ob potoku strojili kože za potrebe partizanske vojske. Prašičje in goveje kože ter kože razne divjadi so dobivali iz domačega okolja, večinoma pa iz Furlanije. Kmetijstvo je bilo pred vojno in med njo glavna gospodarska panoga. Številne družine so preživele le ob največji možni samopreskrbi, zato so bili hlevi polni govedi in prašičev. Za kmeta je veljalo pravilo: na vsak hektar zemlje - glava goveje živine. Kmetije so bile velike, vse so imele doma: poljske pridelke, mleko in mlečne izdelke, svinjino, sadje, domačo pijačo, perjad, kupovali so le sol, sladkor - saharin, petrolej, tudi karbid, kvas, milo in seveda tobak. Pod zaselkom Močila pri Kambreškem, na brežinah reke Idrije, so si kmetje in partizanski intendanti uredili skrivališča na krajih, kjer je voda spodjedla zemljo in so nastale votline. Sem so skrili svoje pridelke in drugo blago, da ne bi padlo v roke okupatorju ali bilo uničeno v požaru. Votline so nekoliko uredili in jih zastrli s platnom. Rekli so jim bunkerji in v njih so shranili prehrabene artikle: sode s koruzno moko, z mastjo, s suhim mesom, olje; v nekaterih bunkerjih so imeli deke, oblačila in orodje. Po izjavi Veronike Gerbec, po domače Šuštarjeve mame iz Močil, je sovražnik odkril le tri bunkerje z orodjem in deka-

Marija, Milka Lovišček, po domače Matičičeva, in njen mož Anton, Tona, po domače Bricev, z vnukom Silvom.

mi ter jih zažgal. Ne spominja se več, ali je to bilo 7. marca 1945, ko so dva bunkerja odkrili pripadniki Kozaške divizije, ali že prej. Kar nekaj dni je v votlinah tlelo, da je smrdelo po okolici. Hrano za partizanske enote so dovažali večinoma iz bogate Furlanske nižine, enako tudi živalske kože, ki so jih tu skladiščili, dokler niso iz Rutov prišli ponje z volovsko vprego. Skladišča so spadala pod TVP, sredi 1944. leta preimenovalo v Kobariško vojno področje. Njihov vodja je bil Franc Gerbec - Bogdan iz Volč, ki je blago sprejemal in izdajal do konca vojne, po njej pa je bil preostali material odpeljan v Vipavo. V domači strojarni pri Bricu sta delala Antonova brata Alojz in Jožef in tudi drugi. Anton ali Tona je bil po kapitulaciji Italije imenovan za intendanta gospodarske komisije za četrti rajon Zapadnoprimorskega okrožja, ki je obsegal ozemlje od Kambreškega do Volčanskih Rutov. Do konca vojne je skrbel za prehrano operativnih enot, ki so prečkale Kambreško. Vedno je imel v hlevu doma ali kje drugod pripravljeno govedo za zakol, če bi bila potreba. Po razpadu Italije so v sušilnici sadja pri Bricu posušili 15 stotov sadja za SP, ki so ga zbrali vsi vaščani. Sušili so ga cel mesec (50). Borci so počivali, kuharji pa so pripravljali topel obrok. Zgodilo se je, da obrok še ni bil skuhan, ko je prišlo povelje za premik, ali pa se je bližal sovražnik. V takem primeru so kuharji kotle z na pol skuhanu vsebino zlili po tleh in se skupno z borci premaknili na varnejšo lokacijo. Tona je skrbel tudi za dostavo ustrojenega usnja do partizanskih delavnic na širšem območju, kjer so izdelovali obutev: čevlje in škornje, pa tudi usnje-

ne torbice za poveljnike enot, kurirske torbe in nosila za ranjence, pri katerih so kombinirali platno in usnje. Koliko teh izdelkov so izdelali in kje vse so jih uporabljali, ni podatkov (7).

V jeseni 1944. leta so strojarno iz zaselka Kračice pod Markiči iz potoka Sušec prenesli v bližino domačije pri Žižu (Lovišček) v Volčanske Rute, k studencu, ki se izliva v potok Lepenk. V Volčanskih Rutih so pri Črnoličarju (Strgar) organizirali čevlarsko-torbarsko delavnico, ki je po naročilu SVPB Svoboda izdelovala tudi ortopedske čevlje (14). Ta delavnica se je selila tudi k drugim domačijam, npr. k Marički Jerončič na kmetijo Podcel, k Bricu (Lovišček) in Osredku (Jurman). Domači fantje so se hitro naučili čevljarstva. Po vojni je ta obrt propadla, pri Bricu je ostalo le raznovrstno orodje za strojenje surovih kož in čevlarsko orodje, ki se je sčasoma porazgubilo (7).

Domačija pri Bricu v Volčanskih Rutih je bila med vojno zatočišče borcev in aktivistov, tu so se nahranili in odpočili, saj leži hiša na osamljenem kraju (7).

5.

GORIŠKA BRDA, ZVIRALO, OKREVALIŠČE JAKOPIČ

Komanda mesta Šmartno

Brda so znana po zgodnjem sadju, predvsem češnjah in breskvah, ter vinogradništvu. Med NOB so se tu zadrževale razne enote, prebivalstvo je bilo partizanom naklonjeno, nudilo jim je pomoč, zavetje in prehrano, s katero ni bilo tako težko kot kje v notranjosti, saj je prihajala tudi po raznih poteh iz rodovitne Furlanije.

Na območju delovanja Goriške divizije, preimenovane v 27. in potem v 32. divizijo, sta bila 17. oktobra 1943. leta z odredbo Operativnega štaba za zahodno Slovenijo določeni poveljstvu Tolminskega (v nadaljevanju TVP) in Idrijskega vojnega področja (v nadaljevanju IVP), ki sta bili sicer podrejeni temu štabu, dejansko pa sta predstavljali zaledno bazo Goriške divizije. TVP je imelo 4 komande mest: Sela nad Podmelcem (Tolmin), Kobarid, Sovodnja v Benečiji (Savogna) in Šmartno v Brdih. KM so izvajale mobilizacijo novih borcev, organizirale obrtne delavnice, zbirale hrano in druge potrebščine za partizansko vojsko in s pomočjo gospodarskih komisij prehranjevale enote, ko so delovale na območju KM, organizirale zdravstveno in veterinarsko službo v zaledju, organizirale obveščevalno in protiobveščevalno službo, vzdrževale red, promet, poštno in telefonske zveze, vzpostavile sodišča, gospodarile z zaplenjenim premoženjem ipd. Komandam mest so bile podrejene tudi partizanske straže, ki so varovale pomembnejše objekte, po vaseh pa narodna zaščita. 9. korpus je imel dve partizanski straži, in sicer Kambreško in Rut nad Baško grapo. Vse aktivnosti so morale KM usklajevati z NOO, komisijami, odbori OF in drugimi političnimi organizacijami: KPS, SKOJ, ZMS in SPŽŽ (64). Konec novembra so TVP zaradi zaostrenih razmer delovanja, posebno zaradi skrčenja svobodnega ozemlja, ukinili, vendar so nekatera KM v ožjem sestavu delovala še naprej (13). Vodstvo 9. korpusa je 23. januarja 1944 ukinilo tudi IVP in iz njegovega moštva in moštva TVP ustanovilo Dolomitski odred in ITO. Slednji je imel sprva en, potem pa dva bataljona in je v začetku deloval okoli Idrije do Vipavske doline, na Banjški in Šentviški planoti, od sredine maja pa več na Tolminskem (64). Prevezel naj bi zaledne naloge, ki pa jih je ob drugih nalogah le delno izvajal (40). Pri štabu 9. korpusa je bil zato 6. marca 1944 vzpostavljen odsek za zaledje. Na osnovi odredbe štaba 27. marca je vanj spadalo poleg IVP še Vipavsko vojno področje, ki so ga 19. avgusta preimenovali v Goriško vojno področje, in TVP, v juliju preimenovano v KVP. TVP in kasnejše KVP je zajemalo območje delovanja Operativnega štaba za zapadno Primorsko (v nadaljevanju OŠZP) razen Režije in je v začetku imelo le KM Tolmin in KM Kobarid, kmalu tudi KM Kojško v Šmartnem. Od 8. septembra so delovale še KM Breginj, kasneje Čenta (Tarcento), Bovec v vasi Soča, Podbonesec (Pulfero) in Špeter (San Pietro al Natisono) v vasi Selce (Seuza) pri Utani (Altana). Vodstvo KVP je štel v začetku leta 1945 66 oseb v osmih odsekih: intendantski, prometni, personalni, sanitetni s premično bolnišnico, transportna četa, sodišče, referent za tekmovanje zmage. Najdalj časa se je zadrževalo v bližini vasi Jevšek na pobočju Matajurja. Od decembra 1944 so vse bolnišnice in SP spadale v Vojno oblast 9. korpusa, ki se je 1. junija 1944 oblikovala iz odseka za zaledje (33). Vsaka KM je imela svojega bolničarja npr. KM Kobarid Aleksandra Vovka, KM Špeter Slovenov Silvo Čankov, KM Breginj Anico Jež in higienika Adolfa Markiča, KM Kojško Danila Bajta itd. (30).

Borec Črt Kolenc iz Zagorja ob Savi je zapisal, da ga na zaselek Imenje pri Šmartnem v Brdih vežejo posebni spomini. V tem kraju je bil v pozni jeseni 1943 sedež KM Šmartno, ki je pokrivala celotna Brda in je delovala v okrilju Gregorčičeve brigade. Vodstvo Gregorčičeve brigade je sodelovalo s poveljstvom VOS v Kojskem (41). Komande mest so imele nalogo obvladovati svoje območje in izvajati oblastne funkcije. V vodstvu so imele ljudi, zadolžene za razna področja, npr. prehrano, javni red, saniteto, sodstvo, delavnice, obveščevalno službo ipd. Ena ekipa je imela nalogo mobilizirati mlade fante za partizane. »Bili smo precej oddaljeni od večjih operativnih enot in smo morali delovati in ukrepati samostojno, kar ni bilo vselej lahko. Nismo imeli skoraj nobenih izkušenj, ne jaz kot poveljnik niti moji tovariši, saj smo skoraj vsi septembra 1943 prišli iz italijanskega taborišča Gonars. Vodstvo KM se je naselilo pri družini Rožič in gospodinja Rozina je skrbela za našo ekipo kot za svoje domače. Mladinka Manda, Amanda Rožič iz Imenja, po vojni poročena Fikfak, je bila naša najboljša obveščevalka, saj je pogosto brez pomisleka sedla na kolo in se odpeljala proti Gorici in Krminu in poizvedovala, kaj počno Nemci in Italijani. Po veliki jesenski ofenzivi leta 1943 Nemci nekaj časa niso vpadali v Brda, tako smo lahko nemoteno delovali. V decembru 1943 pa so se začeli napadi. KM se je preselila v Snežatno, kjer me je sodelavec zaradi neprevidnega ravnanja z orožjem težko ranil. Le dan zatem je iz Gorice prišla v Brda večja nemška enota. Imeli smo le toliko časa, da so me tovariši odnesli v podzemni bunker, ki je bil pod vasjo v težko prehodnem robidovju. Še dobro, da je bil med nosači krepak Dalmatinec. Hudo me je bolelo, a se je vse dobro končalo. Ker smo ocenili, da je v vasi Imenje le bolj varno kot v Snežatnem, so me soborci spravili zopet k Rožičevim v Imenje in ponovno sem bil deležen prijaznosti cele družine. Nekega jutra so iznenada prišli Nemci in si za svojo poveljniško postojanko izbrali ravno sobo, kjer sem kot ranjenec ležal. Le nekaj minut pred njihovim prihodom sem zbral toliko moči, da sem se povzpel skozi lino na podstrešje, le dva metra nad njimi, kjer sem nepremično poslušal njihove razprave. Končno se je vse dobro izteklo, saj so se proti večeru nemški vojaki in njihovo poveljstvo umaknili. S prestreljeno nogo sem stežka prilezel s podstrešja. Rozina je pripravila dobro večerjo. V poznih večernih urah so me obiskali garibaldinci, ki so se ob prihodu Nemcev umaknili na Sabotin. Dolgo smo se pogovarjali o bližajoči zmagi, čeprav je bila ta dejansko še daleč.«

Preden je KM Šmartno organizirala SP, so se posamezni partizanski ranjenci ali bolniki zdravili pri zaupnih družinah v nekaterih briških vaseh, predvsem v Snežatnem, Imenjem, Brestju in Vamorju (29).

Sanitetna postaja Zviralo

Pod vasjo Krasno v Brdih je v grapi, imenovani Zviralo, po kateri teče potoček istega imena, ki se izliva v večji Vedrijanšček, od konca leta 1943 delovala SP, v katero so se zatekali domačini, aktivisti in borci, ki so bili potrebni skrivne nege. Ranjenci so bili iz akcij borcev prvega BBO in potem 3. Soške brigade na obrobju Brd in v Furlaniji. Bivali so v skromni baraki in v dveh zemljankah. Izgradnjo barake in izkop zemljank je organizirala KM Šmartno na pobudo Jožeta Krajca - Žaklja, ki je bil vodilni organizator OF v Brdih in je ugotovil potrebo po skrivnih zakloniščih za ranjene in

bolne partizane. Bunkerja sta bila zgrajena kakih 200 m od vasi. Prvi je bil širok 2 m, dolg 4 m, za 5 ljudi, drugi, ki je bil 150 m nižje, je bil večji 5 x 5 m in je vanj šlo 15 ljudi. Naredili so ju tako, da so v teraso, na kateri so rasle trte, skopali jamo, jo pokrili s tramovi in pločevino. Čez vse so nasuli zemljo, na prednji strani ponovno zgradili kamniti zid, v katerem je bila z bršljanom zakrita odprtina. Po tleh so bila koruzna stebila in ličkanje. Po vojni so tramove in pločevino pobrali in jame zasuli (124). Delavska četa KM je iz italijanskih »bandonov«, valovitih pločevinastih plošč velikosti 1x2 m iz 1. svetovne vojne in desk, zgradila barako. Pri prevozu materiala z volovi je sodeloval takrat 14-letni Franc Koncut iz zaselka Melinki, pri vasi Višnjevnik, ki je sodeloval tudi pri prevozu materiala za okrevališče Jakopič.

O ranjencih in osebju je le malo podatkov. Vemo, da so jih s posredovanjem gospodarske komisije KM, ki jo je vodil Peter Lenardič - Skala, prebivalci vasi Krasno in Nozno oskrbovali s hrano, prali obveze in oblačila. Hrana se je zbirala pri Kregarju (Obljubek) v Krasnem (prej Breg). Od osebja so znani vodja Edo Gačnik, intendant Mirko Oblubek in Jožefa Gravnar - Žefinca, rojena 24. maja 1923 v Števerjanu, ki je negovala ranjence in tu spoznala Viktorja Goljevščka, po domače Mežnarjevega, rojenega 15. marca 1909 v Goljevici, ter se po vojni z njim poročila. Viktor je zbolel in je tu okrevail. Od ranjencev oziroma bolnikov je znan še Jože Piletič - Pile, rojen leta 1925 v Dolenji Stari vasi pri Šentjerneju na Dolenjskem. V letu 1944 je bil poveljnik 2. čete VDV, ki ga je Danica Sirk iz Hlevnika pripeljala iz bunkerja na svoj dom, da je tam ozdravel. Zbolel je po bređenju Soče in dobil hudo pljučnico (29). Pile je bil ranjen v nogo že 17. decembra 1943 pri Podpozniku ob napadu Nemcev na BBO. Neko dekle iz Slapnika ga je na ramah prineslo v Slapnik, kjer so mu pomagali (126). Po vojni je v JLA dosegel čin polkovnika, služboval v Srbiji in Danico večkrat obiskal. Ranjence je obiskoval dr. Osser in dajal navodila za njihovo nego (120). Za sanitetni material in zdravila so skrbele Danica Blažič, Lidija Goljevšček in Dorica Erzetič. Dorica ga je nosila iz Gorice, dobivali so ga tudi iz Čedad, Krmina in Vidma (124).

Prvi BBO je obstajal le od 25. septembra do 20. oktobra 1943 s poveljnikom Zvonkom Zuodarjem (Zvodar) iz Volč; potem je bila iz borcev BBO, Tolminskega odreda, ki ni bil nikoli izoblikovan, in 120 borcev 1. Soške brigade v okviru Goriške divizije ustanovljena 3. Soška brigada, imenovana tudi Beneška ali 20. brigada. Poveljnik je bil Franc Ogrin, komisar Franc Črnugelj, referent za saniteto Črnogorec Milovan ali Milivoj Djurovič, ki je bil prej sanitetni referent v BBO. Že 11. novembra je štab cone brigado razpustil, saj se je zaradi nemškega pritiska in ofenziv območje njenega delovanja tako skrčilo, da je bila nevarnost uničenja, zato je njene borce razporedil v 17. in 18. brigado (30).

Oddelek Jakopič v Brdih

Poleti 1944, ko je dr. Volčjak dlje časa bival v SVPB Jakob Završnik, opravil tam nekaj zahtevnejših operacij in vodil tečaj prve pomoči za bolničarje, je prišel tudi v Brda in tu ustanovil okrevališče, imenovano Jakopič, včasih imenovano tudi Okrevališče št. 1 ali bolnišnica Podbrezovk. Ni znano, zakaj ime Jakopič. Nekateri briški aktivisti trdijo, da so ga prvotno imenovali Jakobič po Rusu Jakobu Andeljevu, ki je tragično preminil na Križadi. To ime se nekajkrat pojavlja tudi v dokumentaciji SP (28). Ne-

Vas Brezovk pri Kožbani, danes skoraj brez prebivalcev.
V dolini za njo je bilo okrevališče Jakopič.

kateri trdijo, da ime izhaja iz imena centralne bolnišnice Jakob Završnik. Ime Jakobič naj bi kot pomanjševalnica imena centralne bolnišnice označevalo SP, podružnico centralne bolnišnice. Volčjak jo je po vojni navajal kot okrevališče Jakopič in tako jo navajajo potem vsi viri.

Volčjak je preselil dotakratno SP Zviralo in določil novo lokacijo. Bila je v gosto zaraščenem gozdu, v strmem jarku med skalami med domačijo Vrisk in zaselkom Gorenji Brezovk blizu vasi Kožbana. Obe zemljanki v Zviralu so imeli poslej za rezervno lokacijo okrevališča in za skladišče materiala. Nekaj časa so bili še v zasilnih bivališčih v Zviralu, v dveh zemljankah, oktobra pa sta domačina Karlo Molar in Jože Mahorič, oba iz vasi Mirnik (Mernicco) pri Golem Brdu, že zgradila leseno barako za 15 oseb na novi lokaciji. Potem sta postala stražarja. Težje ranjene so ponoči z vprego vozili po cesti čez hrib Korada do centralne bolnišnice na Kambreško ali Srednje (7, 8, 29). Iz centrale so v okrevališče pošiljali borce, da so dokončno okrevali.

Ves čas delovanja, od poletja 1944 do konca vojne, ni bilo okrevališče nikoli odkrito ali napadeno. Če je bila nevarnost, so se bolniki umaknili v pripravljeni zemljanki – bunkerja. Natančno vodena bolniška knjiga okrevališča Jakopič izkazuje zdravljenje pacientov od vpisne številke 1, dne 22. avgusta 1944, do številke 84 z datumom 17. aprila 1945 (28). Seznam zajema še nekaj zdravljenec, ki niso zabeleženi v knjigi ali na zdravstvenih kartončkih, pač pa so imena dodana na koncu seznama. Verjetno so bili

Viktor Goljevšček iz vasi Goljevica nad Plavami, rojen 15. marca 1909 pri Mežnarjevih, prvi vodja okrevališča Jakopič

Dr. Viktor Volčjak, rojen 15. septembra 1913 v Virmašah pri Škofji Loki, zgoraj takoj po vojni, spodaj leta 1983

Zgoraj: Olga Močnik, od leta 1942 Strgar, rojena 14. julija 1921 na Kneži, pomožna bolničarka v SVPB Svoboda, vodja okrevališča Jakopič. Spodaj: Olga Strgar leta 2004.

na zdravljenju le nekaj dni. Število okrevancev se je gibalo od pet do preko dvajset, število osebja pa do deset (28).

Do septembra 1944 je okrevališče vodil Viktor Goljevšček iz vasi Goljevica nad Anhovim, rojen leta 1909. Ekonom je bil Alberto, Berto Markočič iz bližnje vasi Slapnik. Potem je Goljevšček odšel za kurirja v kurirsko postajo M4 Livške Ravne, novembra 1944 pa za poveljnika kurirske postaje M3 Velendol, ki je bila v Kračicah. Kurirsko linijo M je vodstvo KVP organiziralo za svoje potrebe od Gorice do Bovca. Dr.

Rudi Maraž, bolničar,
vodja okrevališča

Jožef Šturm, bolničar,
vodja okrevališča

Stanko Petean (Petejan) iz
Podgore pri Gorici, komisar
okrevališča

Volčjak je v okrevališče poslal Olgo Strgar, pomožno bolničarko, poročeno v zaselku Dolina pod Srednjem, ki je dotlej delala v SVPB Svoboda. Olga, ki je po vojni živela v Ročinju, se spominja, da so z velikimi težavami in v nevarnih okoliščinah z vozom prevažali težje ranjence od zaselka Podpozničnik pod vasjo Brezovk do višje ležečih vasi: Močila, Kambreško, Srednje, Pušno, Vogrinski, od koder so jih spravili do centralne bolnišnice. Običajno je ranjence na tej poti spremljala Olga, nudila pa je tudi zdravstveno pomoč okoliškemu prebivalstvu, odhajala po sanitetni material in prenašala novice. Pri tem je sodelovala z okrožnim terenskim sanitejcem Darkom Markočičem. Na pot je vedno odhajala oblečena v civilno obleko s košarico v roki, kot domačinke, da ni bila sumljiva. V postojanko se je vračala v mraku, da je ne bi kdo videl. Po Olginem odhodu je oddelek Jakopič vodil bolničar Rudi Maraž iz Huma pri Kojskem, pomagal mu je bolničar Dušan Toroš (117). Maraž je v italijanski vojski opravil tečaj za bolničarja. Berke mu je očital, »da ni pravilno razumel dolžnosti glede povezanosti osebja in požrtvovalnosti in nastale so nepravilnosti, zaradi katerih je bil razrešen.« (28). Ni bilo mogoče ugotoviti, kaj mu je dejansko očital. Mogoče je bil vzrok odhod dveh stražarjev Jožefa Mahoriča, roj. 26. 10. 1909 v Mirniku in Karla Molarja, roj. 14. 2. 1914 v Bregu, živel v Mirniku, ki sta shajkala iz SP 8. januarja 1945 (28). Po Maraževi premestitvi v Beneški bataljon OŠZP je za njim januarja 1945 prevzel vodenje oddelka bolničar Jožef Šturm iz vasi Plešivo pri Medani. Ostalo osebje so sestavljali: Stanko Petean iz Podgore, ki je bil okrevanec in se je po okrevanju kot komisar pridružil osebju, Karlo Krašček iz Plav, kuhar, Cezare Fugaro iz Ahtna (Attimis), ekonom, Mirko Oblubek iz Drnovka v Brdih, ekonom. Za stražo in prenašanje ranjencev so skrbeli: Lambert Hrast - Berto s Čiginja, Alojz Mavrič iz Fojane, Karel Širca iz Pliskovice na

Mirko Oblubek, rojen leta 1926, ekonom bolnišnice

Karlo Krašček iz Plav pri Anhovem, kuhar

Cesare Fugaro z ženo Maričko iz Ahtna (Attimis), kraja na robu slovenskega etničnega prostora, ekonom okrevališča

Krasu, Silvano Martelani iz Gorice, Diego Sciascia, Saša - Lupo iz Plav in Anton Ribolica iz Fojane. Tudi okrevanci so pogosto pomagali, vendar le pri delih v bolnišnici, to je čiščenju, prekuhavanju in pranju povojev, pomoč ranjenim in bolnim, pri kuhanju in pripravi hrane, pri pripravi drv ipd. (25, 34).

Mirko Oblubek iz Drnovka, rojen leta 1926, je bil v začetku leta 1945 ekonom okrevališča skupaj s Karlom Širco. Hrano za okrevališče sta nabavljala in prevažala predvsem iz Furlanije. Večkrat sta jo v skupini z drugimi borci odnesla v bolnico Franjo, kamor sta iz Furlanije prenašala tudi sanitetni material. Z bratom Stojanom, ki je bil poveljnik partizanskega voda, sta takoj po vojni padla pod vpliv zahodne propagande in sodelovala s pripadniki tako imenovane Matjaževe vojske, s centrom na avstrijskem Koroškem. Mirko je pobegnil v tujino in se čez leta vrnil, brat je bil obsojen in nekaj časa zaprt (29).

Vodja oddelka Jakopič je upravniku Berketu dostavljal desetdnevna poročila o stanju in delovanju enote. Nega in oskrba sta potekali brez posebnosti, le v dneh prodora okupatorja iz Gorice in drugih krajev v Brda se je v taboru povečala budnost. Ko je Berke prvič obiskal okrevališče, je bil s stanjem zadovoljen. V dnevnik je zabeležil: »Vsa gradbena dela so končana. Postojanka leži na izredno lepem kraju, v gozdu pod kmetijo Vrisk, in je dobro urejena. V njej je prostora za 15 pacientov, težjih primerov ni. Hrana je dobra.« V naslednjem poročilu pa navaja, da se je ekonomsko stanje še izboljšalo: »Sovražne izvidnice prihajajo pogosto na območje oddelka, a v bližino okrevališča doslej še niso prišle. Postojanko obiskujeta kapetan dr. Volčjak in upravnik Er-

Marička Korečič, obveščevalka

Lojzka Korečič, obveščevalka

Tončka Podveršič,
obveščevalka

nest Berke. Osebjje je požrtvovalno in teži k izboljševanju razmer. Razpoke v baraki so zadelane z mahom, streha prekrita z vejami, urejena je kuhinja in zakonspirirana steza, ki vodi do okrevališča. Vse je razkuženo. Okna so zasteklena. V okolici je poskrbljeno za varnost, stražarji so podnevi in ponoči pozorno na svojih mestih.« (8).

Obveščevalke in terenke

Javka za okrevališče Jakopič je bila pri Mariji ali Marički Korečič, v vasi Dolenji Brezovki. Poleg nje je za obveščanje skrbela tudi njena sosedka Lojzka Korečič, ki je poročala o stanju v okoliških vaseh Slapnik, Nozno, Kožbana, in Tončka Podveršič, kasneje poročena Markočič, iz zaselka Breg pri Krasnem, ter Štefanija Melink iz zaselka Melinki nad Višnjevikom. Za pranje perila, prehrano in oskrbo s sanitetnim materialom in zdravili so skrbele mladinke, aktivistke OF in NOO iz okoliških naselij. Te so na skrivaj zbirale sanitetni material. Najtežje je bilo pri oskrbi z zdravili, saj je bilo treba ponje v lekarne v Gorico, Krmin, Čedad, Videm, Trst in drugam (7, 29). Pri tem se je zgodil tragični dogodek. Tončka Podveršič je občasno odhajala po zdravila in sanitetni material v lekarno Lucchi v Krmin. Nekega dne jo je pri povratku ustavila sovražna patrulja na cesti med Krminom in Bračanom (Brazzano) in pri njej našla večjo količino zdravil. Na samem kraju je sledilo zasliševanje. Imena lekarne ni hotela izdati. Pod pritiskom je navedla ime svoje znanke, Furlanke Natalije Spagnul, rojene leta 1902, poročene Blažič, po domače Scubul iz Krmina, Via Sauro 8. Natalija jo je oskrbovala s steklovino za razkužila in druge potrebe bolnišnice, saj so imeli doma gostilno. Tončko so odvedli proti Krminu na soočenje z Natalijo. Na krajšem postanku je

Natalija Spagnul

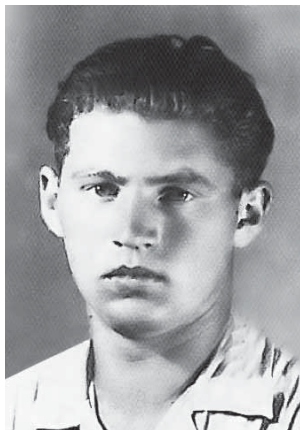
Vera Furlan iz Branika,
ranjena terenkaLambert Hrast - Berto
s Čiginja, Pucov, stražar

izkoristila nepazljivost nemške straže in pobegnila, kar je bilo izjemno drzno in tvegano dejanje. Nemci so Natalijo na domu aretirali in jo poslali v taborišče Auschwitz, od koder se ni vrnila (7, 29).

Marička je imela v Gorici sestro Amalijo, poročeno Badalič, ki je s hčerko Vilmo, rojeno leta 1932, hodila v lekarno na Korzo, nasproti Ljudskega vrta, po sanitetni material in zdravila. Ko sta prišli, ju je uslužbenka peljala v poseben prostor za lekarno, kjer sta Vilmino telo obložili z materialom in jo povili, da je bilo vse skrito in ni drselo s telesa. Mati in hčerka sta prešli kontrolo brez problemov, saj vojaki otrok niso pregledovali. To sta ponavljali kar pogosto. Amalija je sanitetni material potem poslala svoji sestri v Brezovk (35). Obstajalo je več poti in virov sanitetnega materiala iz Gorice. Iz več pričevanj je znano, da je veliko tega materiala prišlo do partizanskih enot in bolnišnic tudi iz lekarne Pontoni na Raštelu v Gorici. Med prenašalci so bili številni aktivisti, med njimi tudi sestre Zorka in Kristina Kolenc z Lokev na Banjški planoti.

Sanitetni material so zbirali aktivisti tudi v drugih krajih okoli Gorice. Elvira Terpin iz Števerjana je bila zaposlena v bolnišnici v Gorici. Če je le mogla, je skrivaj odnašala iz bolnišnice ta material v svoj kraj, kjer so ga mladinci in skojevci dopolnili z drugim nabranim materialom in vse poslali v partizansko bolnišnico (91).

Proti koncu marca 1945. leta so se v Brdih pogosteje pojavljali pripadniki Kozaške divizije, ki so jih Nemci z družinami naselili v severni Furlaniji. Niso jih redno oskrbovali s hrano, zato so hodili na roparske pohode. Kjer so se ustavili, so ostali tudi po več tednov, odvisno od zalog hrane, ki so jo naropali. Pobirali so tudi krmo za svoje konje. Ko so bili na pohodu, so za zavarovanje svoje kolone streljali z minometi levo in desno od poti, kar je ogrozilo tudi varnost okrevališča. Vodja in bolničar post-

Alojz Mavrič iz Fojane,
stražar

Karel Širca, ekonom. Po vojni se je poročil z Marijo Perkon iz Močil, ki jo je spoznal pri delu v bolnišnici Svoboda. Njen prvi mož Stanko Komel je padel kot partizan 4. 11. 1943 na Kambreškem. Zaradi vsega prestanega, mučenja v zaporu in pogostega bređenja Soče je imel Širca hudo revmo, slabo srce in je umrl že štiri leta po osvoboditvi.

janke Jožef Šturm je o tem poročal Berketu. Pacienti in osebje oddelka Jakopič so se ob takih dogodkih za več dni umaknili v zemljanke, zasilne bunkerje, kamor so prenesli tudi hrano in zdravila.

Skozi Brda so se poleg teh nemških zaveznikov v zadnjih dneh pred koncem vojne umikale tudi druge skupine vojakov z Balkana. Iskale so pot proti Soški dolini. Na poti so ropale predvsem hrano in strahovale prebivalstvo. Pokalo je vse okoli in v tem nevarnem času je bila po nesrečnem naključju hudo ranjena terenska delavka Vera Furlan iz Branika (34). Domačini so ji nudili takojšnjo pomoč in jo prenesli v okrevališče Jakopič, kjer je ostala na zdravljenju. Šturm se spominja, da sta v času njegovega vodenja okrevališča v njem umrla dva ranjenca. Eden je bil Alojz Badin - Rino, rojen leta 1923 v Ločniku, ki je umrl 19. marca 1945 na poti v bolnišnico, ker ga je po nesreči ustrelil soborec; imena drugega se ne spominja.

V bližini vasi Nozno so pripadniki 162. Turkestanske divizije v marcu 1945 zajeli dva člana osebja bolniškega oddelka, in sicer intendanta Karla Širco iz Pliskovice na Krasu ter njegovega pomočnika, prej stražarja, Alojza Mavriča iz Fojane. Za dober teden so ju zaprli v Višnjeviku, kjer so ju zasliševali. Kljub mučenju in pretepanju nista ničesar izdala. Potem so ju poslali v goriške zapore in zagrozili s smrtjo. Ker je tam vladal že velik nered, saj je bilo jasno, da bo kmalu konec vojne, so partizani z drzno akcijo vdrli vanje in osvobodili precej zapornikov. Takih partizanskih akcij je bilo več, zato datum te rešitve ni znan. Okrevališče Jakopič se je začelo pripravljati na evakuacijo in prav v tem času, prve dni maja 1945, sta se srečno vrnila Mavrič in Širca. Vsi v

Silvano Martelani, stražar

Diego Sciascia - Saša, obveščevalec in ekonom. Diegov oče je s Sicilije prišel v Plave in pred vojno delal pri gradnji hidroelektrarne, po izgradnji pa je ostal. Diego je bil rojen v Plavah. Njegova družina se je po priključitvi Primorske k Jugoslaviji odselila v Italijo.

okrevališču so začeli iz tabora odnašati ranjence v dolino potoka Kožbanjšček. Tu je čakalo vozilo vojaške sanitetne ekipe, imenovano avtoambulanta, s katerim je pri Gorici pobegnil in ga tudi vozil član osebja Saša Diego. Prišla sta tudi Herman Debenjak in Ivan Maraž, ki sta bila krajši čas zaprta v videmskih zaporih. Ujeli so ju pripadniki 162. divizije, ko sta delala v gradbeni ekipi, ki je gradila novo SP, imenovano C 401, na Ledinah, blizu izvira Nadiže nad Breginjem. Diego je najprej odpeljal v Tržič ranjence in bolnike, nato osebje (34).

Saša Diego, po poklicu minerec, je bil s svojo drznostjo in iznajdljivostjo za okrevališče Jakopič posebnega pomena. Z dovoljenjem bolničarja Jožefa Šturma je uresničil svojo hudomušno zamisel. Nameraval je dobiti prepustnico, ki bi mu omogočala neovirano gibanje po Brdih in Furlaniji. Slekkel je partizansko uniformo, si oblekel navadno ponošeno kmečko obleko, nataknil star klobuk in si pri hoji pomagal s palico. Šel je do stražarskega mesta v Slapniku, kjer so bili pripadniki 162. divizije. Kot italijanski vojak je bil na začetku vojne na ruski fronti in se tam naučil nekaj ruščine. Nekako so ga razumeli. Stražar ga je poslal na njihovo komando. Tam je povedal, da se je na ruski fronti boril kot italijanski vojak, po razpadu njihove armade pa se je sam odpravil proti domu. Tako se je začasno ustavil v Brdih, kjer se preživlja z delom pri kmetih in z manjšimi kupčijami v bližnji Furlaniji. Zanimalo jih je predvsem, ali se da dobiti kaj tobaka. Ko jim je obljubil, da jim ga bo priskrbel, je dobil željeno prepustnico in svobodno koračil po bližnji Furlaniji. Na ta način je v zadnjih kriznih dneh pripomogel k boljši obveščenosti in preskrbi okrevališča (34).

Naselja po briških gričih so bila v aprilskih in majskih dneh 1945 prepolna vojaštva, ki je s seboj vodilo številne konje in orožje. Z vso to opremo so odhajali iz Brd po poteh mimo vrha Korade proti severu in po dolini reke Idrije navzgor do Liga, Kambreškega in v dolino Soče, da bi se po njej umaknili proti Avstriji.

V vasi Vipolže v Brdih je 1. maja 1945 prišlo do spopada. V vipolžkem gradu so se že pred prihodom pripadnikov 162. divizije nastanili italijanski karabinjerji iz Gorice. Čez Vipolže so se umikali četniki in drugi kvizlingi, ki so hoteli doseči Angleže in se jim predati. Karabinjerji so jih napadli, četniki pa so izvedli protinapad tako, da so na široko obkolili naselje Vipolže. V bojih je bilo ubitih devet civilistov. Tri ranjene karabinjerje so domačini pripeljali na javko okrevališča Jakopič, a sprejeli so le dva lažja ranjenca iz Trevisa. Tretjega, iz Padove, ki je utrpel težje poškodbe, sta s konjsko vprego odpeljala bolničar Jožef Šturm in Alojz Mavrič iz vasi Senik proti centralni bolnišnici Jakob Završnik, ki je bila proti koncu vojne pri Korninu (Koreninu). Na poti sta v zaselku Podmišček, v dolini reke Idrije, ugotovila, da karabinjer ni več živ. Vrnila sta se in truplo odložila v kapelici na pokopališču v Kožbani. Šturm je o dogodku obvestil tamkajšnjega duhovnika, ki je pokojnika pokopal. Njegov grob je še danes tam, ob kapeli (34).

Osebj e okrevališča Jakopič (28)

FUGARO, Cesare, rojen 25. 11. 1911 v Ahtnu (Attimis), v NOV od 6. 5. 1944, ekonom.

HRAST, Lambert, rojen 18. 11. 1921 na Čiginju, stražar in prenašalec ranjencev.

KRAŠČEK, Karlo, rojen 14. 11. 1914 v Plavah, v NOV od 14. 9. 1944, kuhar.

MARAŽ, Rudi, rojen 12. 7. 1922 v Humu pri Kojskem, v NOV od 12. 9. 1943, bolničar in upravitelj okrevališča.

MARTELANI, Silvano, rojen 11. 10. 1927 v Gorici, v NOV od 23. 7. 1944, stražar in prenašalec ranjencev.

MAVRIČ, Alojz, rojen 6. 6. 1927 v Fojani, v NOV od 11. 4. 1944, stražar in prenašalec ranjencev.

MOČNIK, Olga, poročena STRGAR, rojena 14. 7. 1921 v Kneži, v NOV od 2. 2. 1944, pomočnica bolničarja.

DIEGO, Saša (Sciascia) - Lupo, rojen 6. 1. 1922 v Plavah, v NOV od 22. 5. 1944, ekonom.

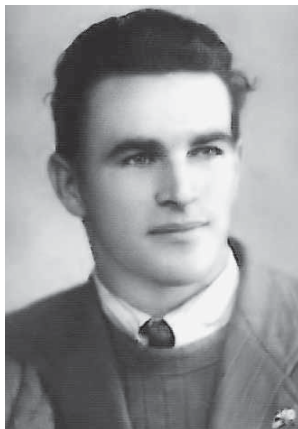
ŠIRCA, Karel, rojen 12. 11. 1917 v Pliskovici pri Komnu, v NOV od 4. 11. 1943, ekonom.

ŠTURM, Jožef, rojen 11. 1. 1927 v Medani, v NOV od 14. 2. 1943, bolničar in upravitelj.

GOLJA, Albin, rojen 19. 2. 1925 na Čiginju, stražar in prenašalec ranjencev, v SP od 9. 9. 1943 do 10. 8. 1944.

Jožef Šturm

Jožef, Joško Šturm iz Plešivega v Brdih je izjavil: »Februarja 1943 sem odšel v partizane in bil dodeljen v 2. Briško četo SPO. Zadnje dni februarja sem bil poslan s prvo skupino borcev na Dolenjsko, kjer sem bil vključen v 3. bataljon Tomšičeve brigade. Veliko smo se premikali in zaradi varnosti menjavali kraje bivanja ter izvajali sa-

Nekateri ranjenci, ki so okrevali v partizanski bolnišnici Jakopič, tik pred osvoboditvijo (od leve proti desni, od zgoraj navzdol): Ivan Birtič iz Nebla, Candido Medeot iz Moša, rojen 27. 7. 1926, Anton Figelj iz Oslavij, Korado Prinčič iz Dolenjega Cerovega, Jožef Dolenc iz Fojane

botažne akcije. 6. januarja 1944 je s Suhorja v Beli krajini krenila 14. divizija na svoj legendarni pohod na Štajersko s 1.250 borci. Pot nas je vodila tudi po hrvaškem ozemlju. Okupatorjevi napadi na kolono so se vrstili in v okolici Plešivice sem bil ranjen. Odpeljali so me v partizansko bolnišnico v Žumberak na Gorjance, nad Metliko. Po okrevanju sem tu opravil sanitetni tečaj, ki ga je vodil dr. Igor Tavčar. Želel sem se vrniti v svojo enoto, a 14. divizija je v nadaljevanju pohoda že dosegla Štajersko in je ne bi mogel dohiteti. Mesec dni je hodila po Hrvaški, prešla reko Savo zahodno od Zagreba in 6. februarja prestopila reko Kolpo pri Sedlarjevem ter čez Bizeljsko dosegla Štajersko. Še prej je 9. februarja uničila rudnik Senovo. Prosil sem, naj me pošljejo na Pri-

Sanitetna ekipa vojaško-civilne bolnišnice v Vipavi, v sredini dr. Aleksander Gala - Peter, leta 1945

morsko, če ne morem v svojo enoto. Poslali so me v 9. korpus. Delo sem nadaljeval v sanitetnem odseku, ki ga je vodil dr. Viktor Volčjak. Bil sem njegov spremljevalec in pomočnik. Sodeloval sem v sanitetni ekipi, ki je spremljala partizane v raznih akcijah v Baški grapi, Poljanski dolini, Trnovskem gozdu in drugod. V avgustu 1944 sem sodeloval tudi pri prenosu okoli 100 ranjencev s Primorske in Gorenjske na Notranjsko na letališče Nadlesk. Pohod je vodil poveljnik štaba 9. korpusa Lado Ambrožič - Novljan.

V drugi polovici oktobra 1944 sem z dr. Volčjakom, Francem Bidovcem - Frenkom in Ivanom Goljatom šel po nalogu štaba 9. korpusa na desni breg Soče z nalogo, da v Breginjskem kotu z gradbeno ekipo postavimo novo bolnišnico.« (34).

Konec vojne

V drugi polovici aprila 1945 je bilo vsem jasno, da se bliža konec vojne. Nemci so še ohranjali svoje položaje, njihovi pomagači pa so se že umikali, tudi iz Plav in Anhovega. Umikali so se iz doline Soče, kjer so se čutili najbolj na udaru partizanov. Tako se je ena italijanska enota umikala iz doline Soče skozi vas Vrhovlje. Tu so zajeli Saša Diega, ki se je kot obveščevalec sanitetnega oddelka Jakopič mudil v tej vasi. Peljali so ga v Gorico. Na gričku Kalvarija, nad vasjo Podgora pri Gorici, je bila partizanska enota, ki je napadla okupatorja. Med napadom je Diego izrabil priložnost, se usedel v vojaško vozilo »avtoambulanta«, se z vso naglico pognal z mesta napada in po stranskih poteh, ki jih je dobro poznal, z vozilom izginil na varno. S svojo odločnostjo in pogumom je rešil sebe, bolnišnici pa pridobil dragoceno vozilo, s katerim je ob koncu vojne vozil ranjence iz Brd do Tržiča (30).

V začetku maja 1945 je zavladalo veliko veselje ob novici, da je vojne konec. Bolnišnica je dobila ukaz, da se preseli v Tržič. Prevoze do tja je opravljal Saša Diego z že omenjeno »avtoambulanto«. V Tržiču niso ostali dolgo, saj se je morala jugoslovanska vojska po 20. maju umakniti iz Trsta, Gorice in Tržiča. Paciente in osebje so preselili v Vipavo, kjer je že delovala vojaška in civilna bolnišnica Vojne oblasti 9. korpusa, ki jo je organiziral in vodil dr. Aleksander Gala - Peter. Tu se je nadaljevalo zdravljenje bolnikov. Nekateri so, žal, postali invalidi, a vojne je bilo konec in nastopil je čas miru in obnove.

6.

SANITETNA POSTAJA ŠT. 6 POD VASJO ČADRG

Vas Čadrg oblikuje veriga kmetij pod pobočjem Čadrskega vrha, od katerega se razprostira približno 100 m široka planota, ki se strmo spusti v dolino Tolminke. Le v zaselku Ozidje se strmina še nekoliko zravna, potem pada spet strmo do vode. Danes v obnovljeni mlekarni proizvajajo znani tolminski sir, ljudje so večinoma zaposleni v dolini. V zadnjih letih se je močno razvilo pohodništvo; obiskovalcem nudijo okrepčilo, hrano in prenočišča na turističnih kmetijah. Dovozna cesta iz Tolmina je razširjena, asfaltirana in zaščitena. Večina prebivalcev se še danes piše Rutar. Včasih je bilo le nekaj družin z drugačnim priimkom, zato so bila bolj v uporabi domača, hišna imena.

Čadrg

V Čadrgu je bila šola ustanovljena že leta 1906, v času avstro-ogrske monarhije. Ljudje so se ukvarjali z živinorejo, pašništvom, izdelovanjem mlečnih izdelkov in prodajo drv. Dohodki niso zadoščali za preživetje, zato so moški hodili na delo na tuje, v rudnike in gozdove. Ukvarjali so se s tihotapljenjem, ženske so služile pri družinah v notranjosti Italije. Leta 1935 je skupina fantov ilegalno odšla v Jugoslavijo, da bi tam delala in z zaslužkom pomagala domačim. Kmalu so spoznali, da tudi v Jugoslaviji ni dela in zaslužka, zato so se po letu vrnili domov. Italijanska oblast jih je zaradi ilegalnega prehoda meje za nekaj časa zaprla v Aquili.

Med italijansko okupacijo so morali fantje v italijansko vojsko; ko se je začel partizanski odpor, so se raje pridružili partizanom. Nekateri so odšli v partizane februarja, večina pa po 8. septembru 1943, po kapitulaciji Italije, ko so se vrnili domov. Anton Rutar, po domače Ivancetov iz Ozidja, in drugi fantje iz okolice so se pridružili Bovški četi. Tistega popoldneva, ko so odhajali od doma v partizane, se je že začelo nočiti. Nenavadno pogosto so se ta večer oglašale sove; zdaj s te, zdaj z druge strani hriba. Sestra Anica, Ančka je na domačem pragu ogovorila brata: »Tone, ali slišiš, kako se nocoj oglašajo sove?« On pa ji je hudomušno odgovoril: »Pa še res je, le da so tudi krščene vmes.« Oba sta se zasmejala, sestra pa je pozneje izvedela, da so se domači fantje sporazumevali s piščalko, ki je oponašala skovikanje sove. To je bil znak za skupni odhod fantov in mož v partizane (37).

Anton Rutar, po domače Kumrov, takoj po vojni

Italijanska oblast je ves čas po prvi vojni vodila raznarodovanje slovenskega življa. Anton Rutar, po domače Kumrov iz Čadrga, je bil zaradi delovanja v organizaciji TIGR na 1. tržaškem procesu leta 1930 obsojen na 10 let zaporu. Po prebitih petih letih v zaporu se je moral več let vsakodnevno javljati policiji. Kumrovi so bili v vasi spoštovani kot delavni, pošteni, vedno pripravljeni pomagati in narodno zavedni. K zavednosti vaščanov je veliko pripomoglo Prosvetno društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1927. Čeprav je bilo uradno kmalu ukinjeno, so se vaščani zbirali in organizirali družabno življenje, kot da še deluje.

Anton Rutar, Ivancetov, je po aretaciji Kumrovega Antona Rutarja prevzel v va-si njegovo delo pri organizaciji TIGR, dokler je organizacija še delovala. Ko so ga vpo-klicali v italijansko vojsko, leta 1942, se je nekaj časa skrival, naposled pa se je odločil in stopil v partizanske vrste. Ker se ni javil italijanski vojski, je ponj prišla skupina vo-jakov iz Tolmina in obkolila hišo. Ni ga bilo doma. Ko jim je njegova sestra Ančka re-kla, da je v senožeti, so ji ukazali, naj gre ponj. Čez nekaj časa se je vrnila in povedala, da ga ni našla in da ne ve, kje je. Pretepli so jo in odšli.

Ko je bratova partizanska enota neke noči minirala most v Baški grapi, jih je za-slišala italijanska straža. Izstrelili so nekaj svetlobnih raket, da bi videli, kaj se dogaja. Antonu, ki je ravno tedaj miniral most, ni kazalo drugega, kot da se čimprej reši. V te-mi je plezal po skalni strmini, pri tem padel in si poškodoval hrbtenico. Do doma je hodil tri dni. Dr. Gala, ki je v maju 1943 obiskal ranjence v dolini Tolminke, mu je sve-toval, naj postane oskrbnik in intendant sanitetne postojanke, kar mu ni bilo težko, saj je dobro poznal okolico in ljudi (37).

Dekleta iz Čadrga in Ozidja, ki so nabirala čaje za bolnišnico

Ivan Rutar, Antonov brat, je sedem let prebil v italijanski vojski. Po vrnitvi, po italijanskem zlomu, je postal čevljar v ITO. Partizanska čevljarska delavnica je več kot leto dni delovala pri Ivancetovih na Ozidju. Čevljarji so v izbi od jutra do večera popravljali staro in izdelovali novo obutev za borce. Fantje, ki so se priučili tej obrti, so bili: Matevž Leban, Ciril Močnik, Oskar Brešan, Pavle Klinton iz Žabč, po domače Tomažic, in domači sin Ivan Rutar - Mitja. Cele dneve so odmevali udarci na kopita, vlekli so dreto, zabijali žeblje, rezali usnje, vmes pa z domačimi tudi zapeli. Gospodinja Katarina je skrbela za prehrano, dekleta so vsak večer očistila prostor, da ni bilo videti nobene sledi o čevljarski dejavnosti. Orodje in material so čevljarji skrili v prostoru izven hiše, kjer so tudi prenočevali. Do izdajstva ni nikoli prišlo, le nekajkrat so se morali hitro umakniti v bližnji gozd zaradi približevanja sovražnikov. To je bilo tudi 17. decembra 1943, ko se je 18. brigada bojevala z Nemci pri Čadrgu, da bi jim preprečila zajetje divizijske premične bolnišnice, ki je nekaj časa delovala na planini na Prodih. 18. brigado je takrat vodil Tone Bavec - Cene Smrekar, politkomisar je bil Franc Črnugelj - Zorko. 18. brigada je bila ustanovljena 6. septembra 1943. leta v Vipavski dolini pri Branici. Brigada je od 21. decembra 1943, ko je bil ustanovljen 9. korpus, nosila ime 18. brigada ali Soška. 24. aprila 1944. leta je na povelje glavnega štaba NOV in POS dobila ime 18. Bazoviška brigada. Ustanovitvenega dne se dobro spominja Mirko Koren, saj je kot namestnik komisarja 1. bataljona korakal na čelu brigade, za njimi pa borci 2. in 4.

Pod Ozidjem v soteski Tolminke je delovala SP

bataljona. Zastavo je 18. brigadi poklonil Pokrajinski odbor OF za Primorsko, slavnostni dogodek so posneli tudi na filmski trak (38).

Na Ivancetovo domačijo na Ozidju so iz bojov pri Čadrgu s hudo pljučnico prinesli borca Danila Peršoljo, doma iz Gorice. Bolezen je premagal, a kasneje je v boju padel. Drugi ranjenec iz te bitke, Miroslav, po narodnosti Čeh, ranjen v nogo, je ostal na zdravljenju in okreval, nato se je vrnil v enoto (37).

Nemci so nekega dne leta 1944 na planini Polog aretirali in odpeljali Pavlo Leban, po domače Pologarjevo iz Ozidja, mater mladoletnih otrok. Aretirana sta bila tudi Justin Hvala, rojen leta 1904 na Ponikvah, ki je kot aktivist OF delal kot mlinar v mlinu pod Ozidjem, in Janez Perše ter odpeljana na prisilno delo v Nemčijo. Po vojni sta se bolehnata vrnila domov. Pavla je za vedno ostala invalid, za otroke so med njeno odsotnostjo skrbeli sorodniki. Iz nemških taborišč se je onemogla vrnila Justina Rutar, po domače Kumrova. Vsi so pretrpeli mnogo gorja. Nemška okupacijska oblast se je znašala nad mladimi, saj so začasno zaprli Tončkove: Rutar Milko, Ernesta, Marijo, Franca, Miha, in Kumrove: Rutar Uršulo, Justino, Antona, Silva, Rutar Terezijo, po domače Kašanovo, gospodarja Franca Klobučarja, po domače Jaklna, in Antona Jarca, po domače Lovrčevega. Istega dne kot Pavlo Leban je nemška vojska aretirala in s seboj odpeljala tudi Ivana Rutarja, po domače Tončkovega iz Čadrga. Imel je družino. Bil je

veselega značaja in vedno pripravljen na hudomušnosti, ki so se jim ljudje od srca nasmejali. Bil je starejši pastir, ki je čez poletje pasel na planini drobnico. Med domačini je bil priljubljen in spoštovan. Ni slutil, da se poslednjič ozira po svoji čredi, stajah, tolminskih hribih in dolinah, kajti v domače okolje se ni vrnil nikoli več. Nekateri domačini, ki so bili z njim internirani v taborišču, so ga občasno še videvali, potem je za njim izginila vsaka sled. Nihče ne ve, kje in kako je preminil. Verjetno je življenje končal v krematoriju (37).

Več mladih so odgnali v internacijo. Ob koncu vojne so se vsi vrnili domov, le Terezija Rutar, po domače Kašanova, je po koncu vojne umrla v taborišču Auschwitz na jugu Poljske. V Čadrgu, pri Brečkovih, je izučen krojač Anton Kutin šival partizanske uniforme, triglavke in titovke. Domača hči Terezija je na kape vezla zvezde. Izdelane kape je odnesla v skrivališče, v senik kraj vasi. Njeno pot je od daleč opazovala nemška patrolja, odšla za njo v senik in našla skrite izdelke. Prišli so h Kašanovim, dekle aretirali in odpeljali. Nikoli več se ni vrnila v domačo vas (37).

Rozi Rutar, poročena Janež, doma na Ozidju pri Ivancetu, je sovražnik odgnal sedem glav živine in konja. Komaj je izprosila, da so ji vrnili eno govedo in konja. Ko se je mož Jakob vrnil iz italijanske vojske, je podkoval konje partizanom. Rozi je na domu v Čadrgu imela skoraj pol leta v oskrbi Olgo Koren iz Drežnice, ki je bolehalo za pljučnico. Rozina sestra Anica jo je spravila v bolnišnico v Furlanijo, kjer pa je kmalu umrla.

Na Ozidju pod Čadrgom so se kmetije po domače imenovalle pri Žefetovih, pri Arnejkovih, pri Luketovih, pri Pologarjevih in pri Ivancetovih. Vse družine so nosile priimek Leban, razen Ivancetovih, ki so se pisali Rutar. Med vojno so se pri teh kmetijah pogosto zadrževale partizanske enote. Vsi vaščani Čadrga so pomagali po svojih močeh. Ljudje so še danes složni in skupno rešujejo probleme posameznikov in vasi. Radi se poveselijo ob raznih praznovanjih, pojejo in ohranjajo stare običaje. Po vojni so mlajši odšli v dolino za zaslužkom, vendar so se začeli vračati in se usmerjati v ekološko pridelovanje hrane in v turizem. V zaselku Ozidje nihče več stalno ne živi, le nekdanji domačini, ki prihajajo iz doline, občasno obiščejo rojstni kraj. Cestni odcep iz Čadrga do Ozidja ni bil nikoli zgrajen, le kolovozna pot vodi do zaselka. Še izvira vode ni več, ker je ob potresu leta 1976 dotedanji vir skoraj popolnoma presahnil. Voda si je poiskala drugo pot (37).

Ob Zadlaščici, nato pod Čadrgom v bližini zaselka Ozidje

Začetek skupnega zdravljenja ranjenih borcev na levem bregu Soče sega v zgodnjo pomlad leta 1943, ko je za nekaj ranjenih borcev v zasilnem bivališču na težko dostopnem kraju ob Zadlaščici, v predelu imenovanem Kašana, za nego ranjencev skrbel bolničar Ivan, Janez Pipan, Jermanov z Ljubinja, rojen 23. junija 1914, ki je tudi sam prebolel pljučnico. Hrano so jim dajale bližnje domačije. Nekaj časa so ranjenci bivali tudi v bunkerju na Kobilniku, nad Tolminskimi koriti, nad kmetijo pri Mažarevcu (Košuta), kamor jim je hrano nosila Štefka Leban, Žefova, poročena Manfreda, mama prvoborca Viktorja Manfrede - Tarzana iz Ozidja. Pod vasjo Tolminske Ravne niso ostali dolgo. Na predlog Antona Rutarja - Mohorja, po domače Ivancetovega iz Ozidja,

in njegovega strica Mihaela Lebana, so se preselili v dolino reke Tolminke, v naravno votlino, ki leži kakih 20 minut hoje pod zaselkom Ozidje med nekdanjim mlinom in Hudičevim mostom v Tolminskih koritih. Jami so rekli tudi Ravbarska jama. Območje na desnem bregu Tolminke domačini imenujejo Za kotlom, na levem bregu, kjer je delovala SP pa Pod voglom, tudi na Mokričah. Tu je SP delovala od konca maja do 15. julija 1943 (30, 37, 107).

Pod Ozidjem teče potok. Njegova voda pada v slapu čez kamnito stopnjo in tu mimo vodi steza do rečne struge. Na brežini reke Tolminke je Mihael Leban, starejši mož, ki je vse življenje pasel živino in drobnico ob Tolminki in po pobočjih nad njo, nažagal visoko gabrovo drevo, da je padlo čez previsno skalo. Dostop do votline je bil nevaren. Po drevesnem deblu je bilo potrebno loviti ravnotežje. Ko si prišel čez, si se po nekaj metrih znašel pred votlino, ki je bila pod veliko skalo. In prav sem so vodili ranjence. Zaradi težkega in nevarnega dostopa niso sprejemali težjih ranjencev. Take so poslali v SP v Kneško grapo ali v SP pod Krn (37, 39).

Pod skalnatim previsom je bil prostor, dolg kakih deset metrov in dva do tri metre širok. Sprejel je lahko do 12 ranjencev. Zapolnjevala so ga lesena ležišča – pogradi za ranjence in osebje. S stropa je v debelih kapljah vztrajno kapljala meteorna voda, ki so jo s pomočjo desk in vejevja preusmerili, da je odtekala v stran. Zaradi vode je bilo ozračje vedno vlažno. Za ranjence je skrbel bolničar Ivan ali Janez Pipan, Jermanov z Ljubinja. Znanje iz sanitete si je pridobil, ko je bil vojak v italijanski vojski. Zdravila in sanitetni material so aktivisti za SP dobivali tudi od italijanskih zdravnikov iz Tolmina, dr. Pasquala Calabria in dr. Carla Bussija.

Dr. Pasquale Calabró je že leta 1942 začel sodelovati z aktivisti pri zdravljenju partizanov, ko še ni bilo partizanskih SP in so se le-ti zdravili na posameznih kmetijah. Hodil je v Volčanske Rute in na Banjšice. Po kapitulaciji Italije je šel tudi v Čadrg, Dolje in Gabrje ter zdravil ali svetoval pri zdravljenju bolnih in ranjenih partizanov ali aktivistov. V Doljah je bil skoraj vsak dan. Zdravil je partizana Franca Žnidaršiča - Bogdana iz Ige vasi, ki je prišel z Loškimi odredom v oktobru 1942 na Primorsko in je ležal v kaverni iz prve vojne. V jeseni 1944 je v Doljah pri Špičku zdravil ranjeno partizanko Zmago. Zdravil je tudi bolne ali ranjene aktivistke in terenke iz okrožnih organov, ki so imeli sedež okoli Mrzlega vrha in pod Rdečim robom. Tu je zaradi težke angine devet dni ležal tudi Ferdo Kravanja - Peter Skalar. V Gabrjah je zdravil ranjence pri Pečniku. Priskrbel je zdravila in sanitetni material. Največ ga je izdal rajonskima bolničarkama Kristini Kutin, Polbinčevki iz Dolj, in Jožici, Pepci Jelinčičevi, Puliševi iz

Na svoji poti do izliva v Sočo pod Tolminom je Tolminka izoblikovala ozko sotesko in številne tolmine. Na več mestih se soteska tako zoži, da ni prehodna. Njen najbolj znani del so Tolminska korita. Reki se pridruži več manjših potokov z obeh bregov, ki tečejo po temnih grapah in narastejo med deževjem. Pod zaselkom Laz priteče v Tolminko Zadlaščica, ki je oblikovala svojo sotesko, ponekod še bolj slikovito od soteske Tolminke. Blizu njene izvira, pod 60 m visoko previsno steno, je v leseni hišici pozneje delovala partizanska tiskarna, imenovana Tehnika Krn, ki jo je sovražnik vneto iskal, a nikoli odkril. Ta znamenitost je ohranjena do današnjih dni po zaslugi Turističnega društva Tolmin, ki hišico vzdržuje. Do nje pelje urejena in označena pot. Obišče jo marsikateri turist, ki se pripelje v Tolminske Ravne ali pa se napoti do nje od strojnice HE Zadlaščica v dnu doline skozi zapuščen zaselek Skavnik.

Dolj. V letu 1943 sta ta material usmerjali v SP pod Čadrg, pod Krn, v Volčanske Rute, kasneje tudi v Franjo. Obe sta dobivali sanitetni material tudi iz drugih virov. Iz Gorice ga je vozil Ivan Kumar - Nuto, ki je imel z ženo Marijo v Tolminu trgovino z zelenjavo in mizarsko delavnico za izdelovanje krst. Material je skrival v rezervni avtomobilski gumi in ga izročal Mariji ali Mici Fon iz Tolmina, ki ga je predajala Kutinovi ali drugim kurirjem. Mici je ta material kupovala tudi v lekarni, vendar v manjših količinah, da ni bilo sumljivo. Tako je delovala od poletja 1942 do 13. junija 1943, ko so jo aretirali in zaprli. Pri nekem kurirju, ki so ga ujeli italijanski vojaki, so namreč našli sanitetni material, ki mu ga je izročila. Med zasliševanjem je moral povedati, kje ga je prevzel. Poleg tega pričevanja jo je dodatno obremenil tudi lekarnar v Tolminu, ki je policiji povedal, da je njej prodal neko stekleničko zdravila z nalepko svoje lekarne, ki so jo italijanski vojaki našli 15. julija, ko so odkrili SP pod Ozidjem.

Veliko sanitetnega materiala sta zbrali Adrijana Filli in Ilka Devetak - Bignami. Tudi Marija Leban iz Poljubinja, poročena z Jožetom, Giuseppejem Bellomom, italijanskim bolničarjem v kasarni na Poljubinskem polju, je preko njega dobivala sanitetni material. Belloma so Nemci po kapitulaciji Italije internirali v Nemčijo, od koder se je vrnil po koncu vojne. V Tolminu je zbiralo sanitetni material več aktivistk, ki niso vedele druga za drugo. Tako ga je zbirala odbornica AFŽ Štefanija Jarc in ga predajala Mariji Benedejčič ali Kristini Tuta v Dolje, te pa Ivanu Kutinu, ki je poskrbel, da je bil oddan, kamor je bilo treba. Jarčeva je delala na katastru v Tolminu pred kapitulacijo Italije in po njej, zato je imela stalno prepustnico za prehod cestne kontrole. Tam je delala do novembra 1944, ko je postala učiteljica v Doljah.

Druga skupina aktivistk je zbirala ta material pri Pepci Lisjak in Mariji Gaberšček v Zalogu. Predajali sta ga Mici Fon, ona ga je posredovala naprej. V Gabrjah je sanitetni material dobival Franc Brešan, Tonetov, od svoje sestre v Trziču. Marija Jug, Dudlova, je proti koncu leta 1943 in v začetku 1944 hodila po povoje in zdravila v Gorico. Denar za sanitetni material so ji dajali partizani, predajala ga je Petru Kovačiču. V Tolminu so aktivisti zbirali prehrano in sanitetni material v hiši Marije Kenda na Brežiču. Hrano so oddajali terencu Jožetu Perdihi iz Zatoľmina in Ivanu ali Mariji Rutar iz Čadrga; sanitetni material, obveze in rjuhe pa Ani Manfreda iz Ozidja. V Žabčah so zbrani sanitetni material v letu 1944 aktivistke predajale pri Ščuretu (Rutar), kmetiji ob potoku Jelovšček v Zadlazu. Na Ozidju je pri Ivancetu dr. Calabro zdravil dva partizana. Eden je bil Oskar Brešan, Maticev iz Zadlaza, ranjen 30. januarja 1944, v Čadrgu (107).

V letu 1945 so v Zatoľminu domobranci zajeli dve ilegalki, ki sta se po sestanku oglasili doma. To sta bili Zora Lipušček - Sočenka in Marija Kavčič - Slava. Zora je hotela zbežati in je bosa in napol gola po snegu tekla iz vasi. Zaprli so ju v zapor v Tolminu. Dr. Calabro je prepričal Nemce, da so Zoro premestili v gostilno Kragelj in jo tam stražili, da si je opomogla (107). Dr. Calabro je bil do konca vojne in še po njej v coni B najpomembnejši zdravstveni delavec v Tolminu. Pred kapitulacijo Italije je partizanom veliko pomagal tudi dr. Gentilli, ki je stanoval na Mostu na Soči, a je že pred kapitulacijo pobegnil zaradi nevarnosti aretacije. Težko je verjeti, da Calabrova pomoč NOG ni prišla na ušesa italijanskim, kasneje nemškim in domobranskim organom, vendar so ga pustili pri miru do konca vojne.

Dr. Pasquale Calabró

Ivan, Janez Pipan z Ljubinja

Sanitetni material za SP se je sprva zbiral v skladišču, ki je bilo v Gugalovem seniku v Zaplatišču, pobočju nad vasjo Gabrje, med Mrzlim vrhom in Vodil vrhom, potem so skladišče prenesli bliže SP v barako za Kotlom. V baraki je bil nekaj časa ciklostil, na katerem je Mirko Skočir - Miško razmnoževal partizanski tisk. Po njegovi preselitvi je tu nastalo skladišče sanitetnega materiala in hrane za SP. Uničili so ga Nemci aprila 1944 potem ko ga je opazil lastnik bližnje parcele, ki je na njej pripravljaj rakle za fižol (107).

Anton Rutar - Mohor z Ozidja je bil intendant SP in je skrbel za prehrano in drugo potrebno opremo. Partizansko ime Mohor je prevzel po hribu nad Čadrgom. Mleko za ranjence je v Zagreben v začetku delovanja SP nosil Anton, Toni Skočir - Vasilij, rojen leta 1924, Dragarjev iz Zatolmina. Dragarjeva hiša stoji ob robu gozda med Zatolminom in Tolminskimi koriti in je zato italijanski vojaki niso mogli nadzirati. Mleko je moralo čez Tolminko v SP, kar je bilo mogoče le ob nizkem vodostaju reke. Ko je ta narasla, prehod ni bil več mogoč. Z njim je pogosto šel Janez Rutar - Krn, rojen leta 1924 v Zatolminu. Oba sta 9. oktobra 1943 padla v prvo zasedo, ki so jo postavili nemški vojaki po kapitulaciji Italije nad Zatolminom. Nesla sta živež v kurirsko postajo P 23. Zasede nista pričakovala, zato sta bila premalo pazljiva. Nemci so ju takoj ustrelili (107). Anton Rutar je kasneje deloval v gospodarski komisiji KM Tolmin, ki se je pogosto zadrževala v Čadrgu. Seznama zdravljenecv niso vodili, zato so znana le nekatera imena; Ivan Pipan z Ljubinja, bolničar, Anton Komac - Danko, rojen leta 1923, iz Bovca, ki je imel samo eno roko, saj je eno izgubil, ko je stikal za ostalinami prve vojne; kuhar, Mirko Koren - Lado, po domače Martinov, iz Smasti pri Kobaridu, je zdravil poškodbo na nogi. Njegov brat Oskar Koren - Zvezda, rojen leta 1925, ga je obiskal in tu samo prenočil; Nedeljko iz Benečije, Viktor Manfreda - Tarzan, rojen leta 1923, iz Javorce, ranjen v nogo; Andrej Jelinčič - Rožnik iz Žabč, kurir na P 23 se je

zdravil zaradi manjše poškodbe; Štefan domnevno iz Ruta nad Baško grapo (37, 38); poveljnik 17. brigade Vladimir Knežević - Volodja; poveljnik 1. bataljona 18. brigade Jože Gračner - Zmago, Franc Peternel - Adam iz Kostanjevice pri Ligu in drugi (14, 30).

Gostilničarka Jožefa, Pepca Črv, ki je imela gostilno pred vhodom v tolminsko kasarno, je pridobila italijanskega bolničarja v kasarni, ki je vsak teden namenil partizanom nahrbtnik sanitetnega materiala. Prenesel ga je do Bibelnovega senika pod vasjo Dolje, kjer je ta material pregledal dr. Calabro, da ne bi bilo vmes kaj zastrupljenega in neuporabnega. Po nahrbtniku je šla Kristina Kutin iz Dolj kot rajonska bolničarka in ga prinesla v domačo hišo, od koder so sanitetni material kurirji odnašali, kamor je bilo potrebno: v Volčanske Rute, pod Krn, pod Čadrg. Ta bolničar je ostal v kasarni tudi po kapitulaciji Italije in še naprej zagotavljal sanitetni material (107).

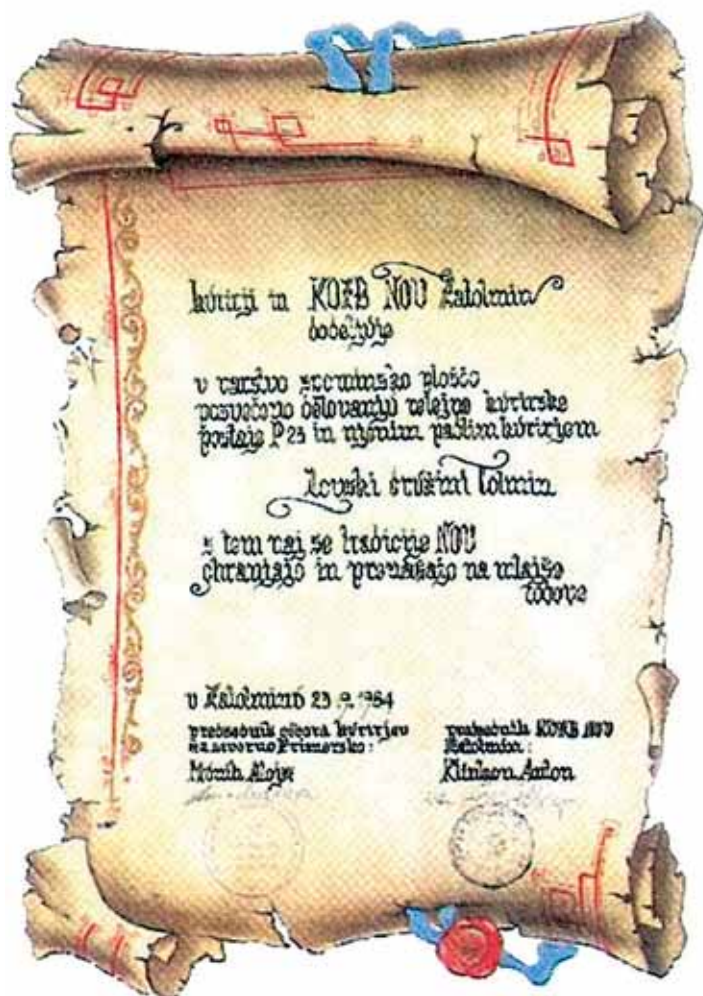
Na pobočju Mrzlega vrha je delovala kurirska postaja P 23. Ko je prišel dr. Gala na ogled bolnišnice, so ga kurirji odpeljali tudi k članu njihove ekipe, ki je zbolel. Na pobočju hriba je dr. Gala poleg bolnika videl polno bomb in min iz prve svetovne vojne, ki so jih fantje razdirali, da bi prišli do eksploziva. Na mali ravnici je bila postavljena nadstrešnica s cerado trikrat dva metra. Tu so odpirali granate ter tako priskrbeli minerjem eksploziv za miniranje železniške proge in drugih za okupatorja pomembnih točk. Ni se mogel načuditi, kako zavzeto so opravljali to nevarno delo (4).

Mirko Koren - Lado, oskrbovanec te male SP, je opisoval: »V partizanske enote smo dobivali tudi eksploziv angleškega izvora. Borci Gregorčičeve brigade, ki so bili zadolženi za nošnjo, so povedali, da ga dobivajo od JPO in Istrskega odreda. Eksploziv so rekli plastik, saj se je dal oblikovati in gnesti. Angleži so ga odvrgli s padali zgodaj spomladi 1943 in partizani so ga uporabljali že pred razpadom Italije. Pripovedujejo, da si moral biti pri rokovanju z njim previden, Zgodilo se je, da so morali eksploziv večkrat predstavljati iz nahrbtnika v nahrbtnik, da se ne bi namočil v deževnem vremenu. Roke so si brisali v hlače nad kolena. Ko so po daljšem pohodu posedli k ognju in se sušili, so se nenadoma z močnim plamenom vnele hlače in plamen je zajel tudi ostala oblačila. Borec je dobil opekline, ki so se le počasi zdravile. Minerji so plastik radi uporabljali zlasti pri razstreljevanju železniških tračnic, mostov, cest, električnih drogov in drugega, saj so ga na objektu lahko oblikovali po obliki podlage, zato je bil uspeh zagotovljen.« (38).

V Sloveniji je bilo leta 1944 šest kurirskih relejnih sektorjev: Dolenjski, Notranjski, Primorski, Štajerski, Gorenjski in Koroški. Med vojno je na slovenskem etničnem ozemlju delovalo 152 kurirskih postaj, vanje je bilo vključenih več kot 1.800 borcev. Na vsaki postaji, rekli so ji karavla, je bilo tudi nekaj domačinov, ki so dobro poznali okolico, gibanje prebivalstva in sovražnih enot. Prenašanje pošte je potekalo večinoma ponoči; če ni bilo sovražnika v bližini tudi podnevi. Kurirji so prenašali poleg pošte tudi pakete, najtežji je bil papir za tiskarne, časopisi in druga literatura. Vodili so tudi posameznike ali skupine, ki so potovali po raznih nalogah (72).

Na Ozidju je bila pri hiši številka 23, to je pri Ivancetovih, kurirska javka za vas Čadrg, za SP in za partizanske enote, ki so bile v vasi in okolici (37).

Listina o predaji spominske plošče v varstvo LD Tolmin

Kurirji kurirske postaje na Mrzlem vrhu, ki je nosila oznako P 23, so pošto dostavljali na to domačijo. Domača hči Marija je pošto prevzela in jo skrila na varen kraj blizu domačije. Tu so se oglašali pooblaščen borci iz operativnih enot in bolnišnice ter prevzemali poštno pošiljke. Kurirska postaja na Mrzlem vrhu je utrpela več žrtev. Na padle kurirje spominja spominsko obeležje na desnem bregu Tolminke, ki ga je s slovesno listino 1954. leta prevzela v varstvo LD Tolmin.

Nekega dne v maju 1943 so kurirji pripeljali dr. Aleksandra Galo - Petra prvič do partizanske SP pod Ozidjem, kjer se je lahko istočasno zdravilo do 12 ranjencev ali bolnikov. Tej SP je dodelil številko 6. Ranjence je pregledal, jih oskrbel in dal bolničarju potrebne nasvete. Zadržal se je nekaj dni. Za ekipo negovalcev je priredil kratek bolničarski tečaj in jih poučil o pravilnem povijanju raznih delov telesa in drugih zdravstvenih prijemih. Medicinske potrebščine, ki so jih imeli v bolnišnici, je ocenil za zadostne za sprotno nego. Oskrbovanci so se ob večerih v temi pogovarjali dolgo v noč in težko pričakovali vrnitev tovarišev iz doline, ki so odhajali po hrano in po druge potrebščine, najbolj pa so bili željni novic in tobaka. Dr. Gala je želel nadaljevati pot do bolnišnice Pod skalo v gozdu Bukovje nad Doblarjem. S kurirji je že prečkal Sočo, a se je moral vrniti zaradi italijanske ofenzive in čiščenja terena, v katerem so Italijani bolnišnico odkrili in jo uničili (4).

Tobak in sol sta bili dobrini, ki sta bili za partizane včasih še pomembnejši kot druga hrana. Josip Zarli iz Tolmina je bil uslužbenec v skladišču tobaka. K njemu je po tobak za partizane prvi prišel Oskar Brešan, Maticev iz Čadrga, za njim pa še Ferdo Kokošar iz Logaršč, Gabrijel Medved z Mosta na Soči in Anton Kragelj iz Tolminskega Loma. Tobaka ni mogel dati brez plačila, saj je bila stroga kontrola, je pa po kapitulaciji Italije prav poceni kupil 400 centov (40 ton) soli, saj so Nemci spočetka razprodajali, kar so našli v italijanskih skladiščih. S to soljo je oskrboval vasi, ki so jih kontrolirali partizani, zastonj pa jo je dajal za potrebe bolnišnic, enot in organov partizanske oblasti. S tobakom ga je oskrboval posrednik Ščuk iz Trsta, ki ga je prodajal manjšim kupcem. Skupaj z Ivanom Kavčičem, Mojščem iz Tolmina, ki je organiziral prevoz soli in tobaka s konjsko vprego na Ljubinj, sta naenkrat prepeljala 5 ali 6 centov soli in nekaj zabojev tobaka. Kavčič je dobro poznal nekega domobranca, ki je stražil most čez Tolminko in se je z njim tako dogovoril, da sta šla mimo brez kontrole. Blago sta oddala Pepiju Rutarju, Maharaču, in od njega prejela plačilo za tobak, ostalo je Zarli dal zastonj. Zarli je za potrebe bolnišnice menjal tobak za sladkor v takratni tovarni pokalic v Tolminu, ki je imela sladkor za proizvodnjo sladkih pijač. Tobak je zamenjal tudi za riž in vse poslal na Ljubinj. Poleg njegove hiše so imeli Nemci hlev za konje. Tudi 40 jih je bilo v njem. V njegovi hiši je bilo tudi skladišče pšenice, iz katerega so se oskrbovale njihove pekarnice na Tolminskem. Zaradi tobaka je imel stike z italijanskimi oficirji, kasneje tudi nemškimi in marsikaj je izvedel. Obveščevalne informacije je posredoval Andreju Kavčiču - Kovaču v Zatolmin, večkrat tudi v druge vasi okoli Tolmina (107).

Stroga tajnost je bila pogoj za obstoj SP ter preživetje ranjencev in osebja. Maršikdo je vedel, da je nekje v bližini Tolmina SP, saj so aktivisti stalno zbirali sanitetni material, a malo je bilo tistih, ki so poznali njeno lokacijo. Marija Leban iz Žabč, po domače Brečkova, je bila snažilka v vojaški ambulanti v Tolminu. Nekdo od zaposlenih v ambulanti ji je dal nekaj instrumentarija in sanitetnega materiala. Z mamo Pavlo sta se odpravili proti Čadrgu, da bi vse to predali za potrebe SP. Vaški aktivist in organizator OF Viktor Klinton, po domače Tomažič iz vasi Žabče, je bil prepričan, da ne seta sanitetni material zato, da bi odkrili lokacijo SP. Po njuni usmrtni se je ugotovilo, da sta bili nedolžni (39).

Italijani so v spomladanskih in poletnih dneh stopnjevali svoje aktivnosti. Po-

gosto so odhajali iz kasarn in pregledovali hribovita pobočja, da bi našli partizane, njihove tabore in bolnišnice. Izvedeli so tudi, da nekje ob Tolminki deluje partizanska tehnika. Da bi jo našli, so 15. julija ponovno pregledovali sotesko Tolminke in njene brežine. To ni bilo lahko, saj je soteska polna težkih prehodov, strma in nevarna. S težavo so prodirali ob Tolminki navzgor in s kričanjem povzročali hrup, ki je posebno odmeval takrat, ko so zašli globlje med skale. Glasovi so odmevali več kilometrov daleč. V SP so slišali to vpitje in tudi obveščeni so bili, da so se Italijani namenili proti Pologu, zato so se umaknili nad izvir Tolminke (39). Italijanska vojska je našla prazno SP in jo zažgala. V njej je zgorelo nekaj hrane in zdravil (147). Od tedaj na tem mestu ni več deloval noben bolniški oddelek. Nekateri so menili, da so Italijani iskali Tehniko Krn, drugi, da so iskali SP, važno pa je, da niso našli ničesar. Nad izvirom Tolminke, v pobočju Osojnice, so ostali do 20. julija 1943, ko je prišlo do boja Gradnikove brigade z Italijani na Rdečem robu. Italijani so po boju pregledovali pobočja, da bi zajeli kakega zaostalega partizana. Nenadoma se je zdelo, da so obkoljeni. Vodja SP Janez Pipan, ki je zelo dobro poznal teren, je ranjence in osebje spretno popeljal mimo italijanskih vojakov čez Tolminko na drugo stran doline Polog. Italijani so jih sicer opazili in nanje streljali, vendar so bili tako oddaljeni in v drugi smeri od njihove poti, da jim niso sledili. Počasi in s težavo so se povzpeli po strmeh in zaraščenem pobočju nad vasjo Čadrg in si tam našli novo zasilno bivališče. SP nad Čadrgom je delovala še krajši čas do kapitulacije Italije (37, 39). Vanjo je po omenjenem boju Gradnikove brigade prišlo tudi nekaj ranjencev, ki jih je brigada vzela s seboj, ko je odšla s Tolminskega (107).

Mirko Koren je povedal

Mirko Koren iz vasi Smast pri Kobaridu si je na pohodu Gregorčičeve brigade v Benečijo zvil gleženj in se zdravil ob Tolminki. Po okrevanju je ostal v bolnišnici kot član osebja. Pripovedoval je: »Že kot 17-leten kmečki fant sem bil protifašistično usmerjen. Za to se moram zahvaliti svojemu očetu, ki je bil zaveden Slovenec. Po prvi svetovni vojni se je oče v Trstu kot delavec spoznal z dr. Josipom Vilfanom in dr. Henrikom Tumo, ki sta bila voditelja gibanja za ohranitev pravic slovenskega naroda. Od njiju je prejemal razno literaturo in propagandni material, ki ga je tajno delil med prijatelje in znance. V domači hiši Korenovih v vasi Smast so se zbirali vaščani ob nedeljah in drugih priložnostih. Spominjam se očetovih besed, ki jih je rekel dvema vaščanoma: 'Fašistom ne bomo popustili, uporni bomo do kraja. Če nam odrežejo glavo, bomo brcali z nogami.' Italijane so v vasi sovražili že od začetka prve svetovne vojne, ko so njihove prve enote prišle skozi vas. Ko so se vračali iz napada na položaje avstro-ogrske vojske na Krnu, so prosili za hrano. Vaščani so jim dali mleko in jajca, kmalu za tem pa so jih obtožili, da so na ranjence iz kmečkih domov zlivali vrelo vodo in o premikih italijanske vojske obveščali avstro-ogrsko vojsko. Za kazen so 4. junija 1919 moške v vasi postrojili, izločili vsakega desetega in jih skupno s še nekaterimi vaščani sosednjih vasi ustrelili na travniku pred vasjo Idrsko. To so bile prve civilne žrtve prve svetovne vojne med Slovenci. Njim v spomin stoji leta 2009 postavljeno obeležje v Idrskem.«

Mirko Koren je nadaljeval: »Oče je bil po prvi vojni večkrat na obisku pri svoji

Mirko Koren ob Tolminki

Mirko Koren in Drago Maslo

sestri v Trstu. Tam so pripovedovali, kakšne grozote so doživljali Slovenci na Tržaškem. Te so dosegle vrh s požigom Narodnega doma v Trstu. Italijanska sodišča so obsojala ljudi na smrt samo zato, ker so zahtevali pravico, da govorijo in negujejo svoj jezik. Tako sem že kmalu začutil odpor do nasilnega zavojevalca. V juniju 1942 se je začel širiti glas o organizaciji OF in njenem programu ter poziv na upor proti okupatorju. Januarja 1943 sem dobil pismo, ki je zahtevalo, da se javim v italijansko armado. Bil sem prvi iz našega kraja in okolice, ki je šel v partizane. Za mano so prihajali drugi fantje in kmalu nas je bilo za četo. Taborili smo nad Drežnico v bližini planine Zapleč, na kraju, ki mu pravijo v Štehih. Maks Faletič, po domače Malevšev iz Smasti, ki je odšel v partizane za mano, je šel v partizanski tabor nad vasjo Krn, ki je bil v gozdu Strmole. Prelomnica v osvobodilnem boju je bila v začetku februarja 1943 tudi zato, ker so Rusi kot naši zavezniki 31. januarja 1943 premagali Nemce pri Stalingradu. Ta zmaga je močno dvignila našo samozavest in tudi zelo vplivala na prebivalstvo. Naše vrste so se vsak dan bolj krepile. Namesto v italijansko vojsko so slovenski fantje prihajali v partizane. Novi borci pa niso imeli vojaškega znanja, tudi oborožitve zanje nismo imeli. Za mano je prišel tudi brat Oskar in drugi fantje. Partizansko vodstvo je odločilo, da odidejo fantje, ki so brez orožja, na osvobojeno ozemlje na Dolenjsko, kjer bodo dobili orožje in se naučili vojskovanja. Odšlo jih je veliko. Nekateri so se vrnili šele po koncu vojne, mnogi so padli na Dolenjskem. Februarja smo napadli fašistično po-

Italijanski vojaki so padle partizane privezali za mule, jih po tleh privlekli do vasi Kal-Koritnica, tam naložili na tovornjak in pripeljali v kasarno v Bovec

stojanko na hribu Ozben nad Drežnico in zaplenili nekaj municije in orožja. Toda italijanska vojska je takoj vrnila napad in umaknili smo se na greben Morizne, ki se dviga na levem bregu Soče, med Žago in Drežnico, na planino Dolec, ki je na sredini tega grebena. Kasneje je sledil premik na drugo stran Soče, na greben breginjskega Stola, na njegovo pobočje, imenovano Drnohla. Da bi lažje odgovarjali na napade italijanske vojske in da bi lahko zavzeli njihove postojanke, je bilo odločeno, da se oblikujejo večje, močnejše enote. 26. aprila naj bi se zbrale enote Severnoprimskega odreda, da bi na planini Golobar iz njih ustanovili Gradnikovo brigado. Zaradi zbiranja prehrane za brigado med prebivalstvom je italijanska obveščevalna služba za to izvedela in partizane na planini Golobar napadla še pred prihodom vseh. Bilo je veliko izgub. Komandant brigade ni dobro zavaroval kraja zbiranja, ni postavil predstraž in ni poslal izvidnic, ki bi napadle prihajajočega sovražnika in s tem opozorile na nevarnost. Pravijo, da tega ni storil zato, ker ni poznal konfiguracije terena. Padlo je 43 partizanov, kar je bil spomladi 1943 največji partizanski poraz.

Bovška in moja Kobariška četa bi morali priti na zbirališče iz Drnohle. Spustili smo se z grebena Stola do vasi Trnovo, kjer smo se z vso opremo posamič po jekleni vrvi spuščali preko Soče. Pod kolesčkom na vrvi je visela ročica. Prijel si se zanjo in drsel čez vodo. Kljub nevarnosti, da kdo ne bi zdržal spusta in bi omahnil v reko, smo srečno prešli Sočo. Pot smo nadaljevali mimo vasi Magozd in Drežniških Raven, mi-

Na proslavi obletnice boja Gregorčičeve brigade na Kolovratu. Udeleženci bitke z leve: general Jaka Avšič, Oskar Koren, dva neznana borca in Mirko Koren.

mo planin Zaprikraj in Predolina ter se ustavili na planini Vršič, kake pol ure hoda pod planino Golobar, kjer smo ob potoku načrtovali počitek in delitev hrane. Do tega ni prišlo, saj smo v bližini opazili italijanske vojake, ki so se pomikali proti nam. Pripravili smo si obrambne položaje ob poti, ki vodi nazaj na planino Predolino. Tu je bila velika kotanja, ki jo je naredila granata med prvo vojno. Imeli smo še toliko časa, da smo si iz kamenja naredili dobre zaklone. Italijani so streljali, da se je kamenje kar drobilo, a zakloni so zdržali. V sosednji kotanji borcu ni uspelo postaviti zaklona, poiskal si je le dober položaj. Našim položajem se je bližal italijanski oficir, alpinec – *tenente*, na čelu svojih vojakov. Odprli smo ogenj in smrtno zadet je padel. Vojaki niso krenili za njim in so mirovali, naš borec pa je izrabil priložnost in hitro pobral njegovo brzostrelko, pištolo in vojaški pas. Zaradi italijanske premoči smo se umikali proti planini Vršič, do koder je bilo treba po čistini. Tu je bil v koleno huje ranjen Milan Uršič - Janko iz vasi Svino, ki je pozneje umrl v SP pod Kaninom.« Mirko Koren je še povedal, da se je njegova skupina, v kateri je bil tudi njegov brat Oskar, umikala proti grebenu Morizne. Čez nekaj dni so prišli v vas Krn. Odločili so se, da odide nekaj tovarišev po ranjenca, ki je ostal skrit med skalami ob potoku v Dolu pod planino Golobar. Na koncu poti so se previdno spuščali proti potoku v Dolu in ranjenca našli. Pre-

nos na nosilih je bil izredno težaven, saj je normalne hoje od planine Predolina do planine Zaprikraj eno uro, potrebovali pa so kar šest ur. Potem so šli skozi vas Koseč pri Drežnici, kjer so se okrepčali in naslednjo noč prispeli v vas Krn. Terenci so že prej prevzeli ranjenca in ga prenesli v SP.

Mirko Koren se je potem priključil Gregorčičevi brigadi, ki sta jo vodila Jaka Avšič in Albert Jakopič - Kajtimir, in se udeležil pohoda v Benečijo. Gregorčičeva brigada je 10. maja po prehodu Soče na planini Kovačič bila težek, a uspešen boj z Italijani. Na ta boj spominja spominsko obeležje v bližini lovske koče ob cesti Volče-Solarji.

Gregorčičeva brigada se je ponoči umaknila. Partizani so prešli pobočje Matjurja skozi vasi Mašera (Masseris), Marseli (Marseu) in druge. »V dolini, v bližini vasi Štupica (Stupizza), smo prebredli Nadižo. Italijanska posadka je zaradi naše premoči kar zapustila stražarska mesta in odšla, tako da so njihovi mitraljezi in municija prišli v partizanske roke. Ko smo se po serpentinah vzpenjali proti vasi Čarni Varh (Črni Vrh, Montefosca), so se Štupici iz smeri Čedadu približevali oklepni avtomobili. Odprli so ogenj, a smo bili zanje že predaleč, zato nas izstrelki niso dosegali. Drugi dan so nas blizu vasi Čarni Varh napadli alpinci in fašisti. Na napad smo takoj odločno odgovorili. Opazili pa smo, da sta se obe skupini napadalcev sprli. Fašisti so poganjali alpince v napad, sami pa so ostajali ob strani. Tako je s svojimi pomagači in enotami nemške vojske delal gestapo: samo naprej, če stopiš nazaj, dobiš strel.«

Mirko Koren je nadaljeval: »Obutev mi je razpadla, zato sem hodil bos in si na dolgem pohodu ranil nogo. Junija 1943 so me poslali v bolnišnico pod Čadrg. Zelo sem oslabil in zaradi bređenja mrzle Soče dobil visoko temperaturo. Dr. Aleksander Gala - Peter, ki je bil tedaj na obisku v SP v grapi ob reki Tolminki, in bolničar Janez Pipan iz Ljubinja, sta bila zaskrbljena zaradi mojega zdravstvenega stanja, saj nisem mogel hoditi in se ne bi mogel umakniti, če bi bila potreba. V SP me je obiskal brat Oskar, ki je prišel in odšel ponoči. Bil je član sabotažne enote. Minirali so mostove, železniške proge, električne drogeve. Kak teden po njegovem odhoda smo tudi v podzemnem bivališču SP slišali mogočno eksplozijo, ko so zminirali železniško progo blizu Mosta na Soči. S takimi akcijami so onemogočili promet po bohinjski železnici in odvrčali pozornost od partizanskih enot in objektov na Tolminskem. V SP je življenje potekalo mirno do obvestila, da nameravajo Italijani opraviti temeljiti pregled območja ob reki Tolminki. Umaknili smo se. Odhajal sem zadnji, previdno stopajoč po ležečem gabrovem drevesu, ki je bil edina zveza do naše votline. Privezan sem bil z vrvjo, ki so jo držali tovariši, da ne bi omahnil. Korak za korakom sem se pomikal po vejah, ki so služile kot lestev in vodile do vrha grebena. Potem smo se povzpeli iz grape Tolminke in si uredili bivališče ob nekem izviru nad vasjo Čadrg. Tu smo se počutili varno, saj smo že od daleč videli vsakogar, ki je bil namenjen navzgor iz vasi. SP so Italijani razdejali z ročnimi bombami, odmevalo je tudi streljanje mitraljeza. Nad Čadrgom smo se zadržali le malo časa, saj je že čez kakih deset dni Italija kapitulirala.« (38).

Takrat je SP prenehala delovati. Minilo je skoraj 14 dni, preden so Nemci po kapitulaciji Italije prvič prišli v Čadrg. Tisti ranjenci, ki še niso ozdraveli in so potrebovali strokovno nego, so nadaljevali zdravljenje v sanitetnih postojankah Kobariške republike v Kobaridu ali v vasi Svino pri Kobaridu, ostali so odšli na okrevanje domov.

Družina Rutar, Ivancetovi, z Ozidja

Partizanska pomožna učiteljica Katarina Rutar - Olga

Kati je bila prijetno, mlado dekle. V družini so bili vsi nadarjeni pevci. Igrala je kitaro in citre, zraven pa lepo pela. Citre je igral brat Ivan, medtem ko je Toni igral na harmoniko; tako je bilo muzike in petja dovolj pri hiši. Med NOB so bili na Primorskem priljubljeni mitingi, ki so jih prirejale kulturne skupine partizanskih enot s sodelovanjem vaše mladine. Mitingi so bili priložnost, da je prebivalstvo po dolgih letih poitalijančevanja in prepovedi uporabe slovenskega jezika na javni prireditvi slišalo slovensko besedo in petje. Ob večerih je na miting prišlo mlado in staro. Pri 9. korpusu je bila v februarju 1944 ustanovljena kulturna skupina, kasneje korpusna igralska skupina, ki je na štirih turnejah po Brdih, Benečiji, Tolminskem in Reziji izvajala mitinge. Njen vodja je bil Danilo Turk - Joco iz Trsta. Gregorčičeva brigada se je julija 1944 pripravljala na pohod v Benečijo. Kulturna skupina je tam izvedla odmevne mitinge. Poveljnik Franc Uršič - Joško je borcem rekel: »Bližamo se Tolminu, kjer je močna nemška postojanka. Če nas napadejo in bi prišlo do razbitja brigade, se bomo zbrali v Čadrgu. Upam, da do tega ne bo prišlo. V Čadrgu so dobri – naši ljudje. Želim, da bi naša kulturna skupina tu priredila miting s krajšim programom. Ljudje bodo tega veseli.« Tako so se kulturniki 2. julija znašli v vasi in takoj se je razširila vest, da bo v večernih urah miting, ko kmetje opravijo dela na polju in uredijo pri živini. Prizorišče je bilo navadno v šolskih prostorih, na skednjih ali pa kar na prostem. Borci so tokrat izvedli svoj del programa s petjem partizanskih in narodnih pesmi, čemur je sledil krajši

Ivan Rutar - Mitja, rojen
leta 1916, padel 19. marca
1945 na Vojskem

Kati Rutar - Olga

govor, uprizoritev skeča, na koncu pa je navadno sledil ples, kar je mladino najbolj razveselilo. Na mitingih so po možnosti nastopali tudi domači izvajalci, zlasti mladi. Med potekom programa je Joco napovedal, da bodo na odru nastopili tudi Rutarjevi - Ivancetovi z Ozidja in sicer Ivan, Tone, Katarina in Anica. V zadovoljstvo vseh borcev in domačinov so lepo zapeli in zaigrali. Melodije kitare, citer in harmonike so popestrile vzdušje tudi ob raznih drugih praznovanjih in dolgih zimskih večerih, da so ljudje vsaj za kratek čas pozabili na težave. Igralska skupina je v Čadrgu nastopila tudi v zadnjih dneh julija (37, 97).

Katarina Rutar, po domače Kati, se je rodila 2. decembra 1919. Bila je bistra učenka v čadrski šoli. Rada bi se šolala, a na revni kmetiji za to ni bilo denarja. Še zelo mlada si je morala služiti kruh na tujih kmetijah. Med vojno se je vsa družina predala delu za NOB. Pri hiši je bila kurirska javka. Brata sta šla namesto v italijansko vojsko v partizane, sestra Ančka je kot bolničarka sodelovala z bližnjo partizansko bolnišnico, Kati je delovala v odboru OF in drugih organizacijah. Decembra 1943 so v Čadrgu ustanovili partizansko šolo. Sprva sta učili domačinki Mici Klobučar in Kati Rutar, zatem je krajši čas učil pomožni učitelj Maks Miklavčič iz Kobarida, od aprila 1944 dalje pa Kati Rutar. Stanovala je pri sestri Rozi, ki je bila poročena v Čadrgu. Ker so Nemci že prej požgali šolsko poslopje, je učila v izbi pri Kašanu (Rutar). Dvakrat tedensko je hodila poučevati še v zaselek Javorca. Tam je bila šola na kmetiji pri Matjonu (Brešan). Skupaj je imela

Grobница ter spomenik padlim borcem in drugim žrtvam iz NOB iz Tolmina in okoliških vasi na pokopališču v Tolminu

23 učencev. Ker je bil pouk po toliko letih italijanske šole v slovenskem jeziku, so ga otroci radi obiskovali, prebivalci pa posebno cenili. V prostem času je Kati pomagala pri kmečkih delih. V septembru 1944 se je udeležila učiteljskega tečaja v Višnjeviku v Brdih. Gradivo, ki ga je dobila na tečaju in ga dopolnila s svojim znanjem, je posojala drugim pomožnim učiteljicam, da so ga prepisale. Vestno je poučevala in skrbno pripravljala otroke za nastope. Otroci so bili navdušeni, ko jih je pri petju spremljala s kitaro. Sama je najraje pela pesmi *Za vasjo je čredo pasla in Povej, kam greš, črnotaska*. 15. februarja 1945 se je udeležila učiteljskega sestanka v Zadlazu - Čadrgu, ki ga je sklical šolski nadzornik Izidor Miklavič - Puškin. Takrat so jo učitelji zadnjič videli, kajti 12. marca se je podala na usodno pot. Odšla je na Vojsko obiskat brata Ivana, borca Gregorčičeva brigade. Za družbo ji je bil pionir Viktor Leban, Skuršenov iz Zadlaza - Žabč, ki je tudi šel obiskat brata in strica partizana. Snidenje je bilo prisrčno. Takrat se je začela najhujša sovražna ofenziva proti 9. korpusu. Ko sta se zjutraj vračala domov čez Gorenjo Trebušo in zaselek Krtovše, sta naletela na kolono Nemcev in domobrancev. Dovoljenje županstva iz Tolmina, da lahko gresta obiskat sestrčno v Gorenjo Trebušo, je Nemcem zadostovalo, toda Kati je prepoznal nek domobranec in njena usoda je bila zapečatená. Odgnali so ju s seboj. Obema so naložili tovor municije, ki sta ga morala dva dni nositi vsa premražena, neprespana in lačna. Kati so zaprli v hram pri kmetiji Kolenc v Mrzli Rupi, Viktorja pa v gornji prostor. Vso noč so jo posiljevali, da so ljudje v sosednji hiši slišali kričanje, prošnje in stokanje. Dne 17. marca 1945 so jo zjutraj okoli 7. ure odvedli za Kolenčevo hišo v smeri gozda, kjer so ji strelji prerešetalí noge in srce. Viktorja so izpustili. Borci in domačini so o dogodku obvestili njeno sestrčno v Gorenji Trebuši. O zločinu je sestri pripovedovala tudi Veronika Rupnik iz Vojskega. Na kraju umora jo je pokopal partizan Ivan Gabrijelčič iz Solkana, takrat intendant bolnišnice Pavla. Ko je

Ciril Zlobec govori ob odkritju spominske plošče
Katarini Rutar v Čadrgu leta 2005

brat Ivan Rutar - Mitja izvedel za njeno smrt, je sklenil, da se bo maščeval. Poslej se je na položajih preveč izpostavljal in nemški rafal mu je prestrelil prsi (37).

Po osvoboditvi so njene posmrtno ostanke prepeljali na tolminsko pokopališče. Viktor Leban je po vojni odšel na delo v Francijo in si tam ustvaril družino. Večkrat pride na obisk. Če ga vprašaš, kako je bilo takrat v Gorenji Trebuši, se mu zmrači čelo in reče: »Priatelj, vprašaj me, kar hočeš o mojem življenju ali o čem drugem, o tistem dogodku, o tisti noči, me ne sprašuj, kajti tista noč je zaznamovala moje življenje. Še sedaj se včasih zbudim in vpijem, saj slišim njene strahotne krike in hropenje.«.

Ivo Gabrijelčič iz Solkana, intendant partizanske bolnišnice Pavla, piše: »Nemci so se zelo trudili, da bi odkrili partizansko bolnišnico, tiskarno ali delavnico. Nema lokrat so z nenadnimi udori prečesali vse območje osvobojenega ozemlja. Razjarjeni zaradi neuspehov so se znašali nad civilnim prebivalstvom in ujetimi partizani. Tako je bilo tudi v zadnji sovražnikovi ofenzivi. V Mrzlo Rupo je sovražna vojska najprej prodrila iz Gorenje Trebuše in zasedla položaje ob Kolenčevi domačiji, kjer je bila javka bolnišnice Pavle. Odtod so z mitraljezom streljali po neki partizanski patrulji, ki je prihajala iz Hudega polja. Borci so se v hipu razkropili. Čeprav je nemško vojaštvo temeljito pregledalo ves okoliški teren, niso nikogar našli. Očitno so se vsi srečno rešili (82). V Gačniku so aretirali partizansko učiteljico Katiko iz Čadrga. Vračala se je z Vojskega, kjer je obiskala brata partizana. S spremljevalcem sta hodila po cesti, nasproti je prišla skupina nemških vojakov, s katerimi je bilo nekaj tolminskih domobrancev. Nekdo med njimi jo je poznal in vedel, da sodeluje s partizani. Nemci so dekle odpeljali v Mrzlo Rupo na Kolenčevo domačijo in jo začeli izrabljati. Dekle je padalo v omedlevico, se osvestilo, nakar so nadaljevali s krutostjo. Dolgo, predolgo je trajalo trpljenje. Naposled

sta jo dva vojaka odpeljala, dekle je komaj hodilo. Odšli so do bližnje steze, kjer jo je eden od njiju ustrelil. To kruto dejanje smo nemočni opazovali z nasprotnega hriba. Ko so Nemci odšli proti Vojskemu, je skupina partizanov, v kateri je bil tudi komisar 17. brigade Simona Gregorčiča Franc Črnugelj - Zorko, na domačiji pri Čuku zajela pet sovražnikovih vojakov. Bil sem poleg, ko smo ujetnike odgnali do Kolenčevega doma, kjer smo jih soočili z zločinom, ki so ga zagrešili njihovi kameradi nad dekletom. Pokleknili so pred njenim truplom in se zgražali nad gnusnim dejanjem. Eden izmed borcev, ki ga je zločin tako močno presunil, je prosil prisotne soborce, naj mu dovolijo postreliti vseh pet ujetnikov. Franc Črnugelj - Zorko je to dejanje preprečil. Ujetnike smo odgnali do Habetove domačije, kjer so Nemci tisti dan s puškinimi kopiti umorili partizana Jožefa Gorjupa, doma z Lazen pri Čepovanu. Ujetnike so zaslišali na Omeunkarjevem domu. Bila sta dva Rusa, dva Nemca in Avstrijec. Ujetniki so morali zamenjati obleko in obutev s slabše oblečenimi partizani in nositi strelivo in težko orožje. Po vojni sem izvedel, da je eden od obeh Rusov pribegnil nazaj k sovražniku, ostali štirje so ostali med partizani do konca vojne.« (82)

Po ustrelitvi so Kati dokončno ubili še s sunkom bajoneta v srce. To je kazal vrez na Katini obleki in rana na telesu. Njene zadnje korake je videl tudi Mirko Leban, obveščevalec 17. brigade, ki je bil skrit v bližini (82). Komaj dva dni po tem dogodku je v bojih na Vojskem padel Katin brat, Ivan Rutar - Mitja. Bil je politkomisar 3. bataljona v 17. brigadi Simona Gregorčiča s činom kapetana I. razreda. Bil je pokopan na Vojskem, 1. novembra 1945 so njega in sestro Kati prekopali v Tolmin, v grobnico žrtev NOB (37).

Na Ozidju je po vojni zadnji živel oče številne družine, Anton Rutar, ki je bil že v letih in precej oslabele. Iz prve svetovne vojne se je vrnil kot invalid iz bojev na Sv. Gabrijelu, kjer mu je granata zdrobila koleno. Hodil je s pomočjo palice, noge ni pustil odrezati, čeprav se mu rana ni nikoli popolnoma zacelila. V drugi vojni je bil 17. decembra 1943 ranjen skozi prsni koš in pljuča, ko je odšel po krmo za živino in nad vasjo izdeloval seneno breme. Nanj so streljali Nemci, ki so pridrli v Čadrg, ker so mislili, da je partizan. To se je zgodilo po tem, ko so partizani 1. bataljona Gregorčičeve brigade napadli nemško skupino na poti v Čadrg. Nemci so takrat odgnali v internacijo sedem vaščanov in zažgali šolo. Njegovo življenje je nekaj tednov viselo na nitki. Rad je živel na domačiji in želel si je, da bi kdo njegovih ostal na Ozidju. Po vojni jim je država pomagala obnoviti dom. Sadil in vzgajal je sadno drevje in še v visoki starosti spletal koše in košare. Dočakal je 94 let (37).

SANITETNA POSTAJA VRŠIČEK OB IZVIRU REKE TOLMINKE

Boj Gregorčičeve brigade na Rdečem robu

Gregorčičeva brigada, ki je štela od 370 do 380 borcev, je okrog 10. avgusta 1944 v Trnovskem gozdu dobila nalogo, da gre v Benečijo. Teden dni je trajal pohod na planino Sleme pod Rdečim robom. Vodstvo je brigado razporedilo tako, da se je 3. bataljon utrdil na črti planina Pretovč–kota Mrzli vrh, 2. bataljon na črti planina Medrje–kota Čelo (Visoč vrh) in 1. bataljon na planini Sleme in okolici. Nemško poveljstvo v Vidmu je organiziralo napad na ITO. Vodstvo odreda je bilo obveščeno o nemških pripravah, zato je borce premaknilo v vas Čadrg. Pod krnski greben je prišla Gregorčičeva brigada. Njeno vodstvo novice o nemških pripravah na napad ni vzelo resno. Nemci so nekaj dni pred prihodom svojih sil že zasedli izpostavljene točke in tja namestili ostrostrelce, prav tako so si pripravili artilerijska gnezda na planini Zaprikraj nad Drežnico in v dolini Soče v ožini Tesno nasproti vasi Selišče. Tretja četa 2. bataljona 2. brigade VDV je taborila pod Krnom in ko je od terenskih obveščevalcev dobila podatke o nemških načrtih, se je 18. avgusta umaknila na drugo stran Soče. Tako se je izognila številnim nemškim zasedom pod Krnom, posebno tistima pri Libušnjah in Idrskem. Ta četa VDV je šla na Kolovrat in se nastanila na Livških Ravnah. Bitka med nemškimi vojaki, med katerimi je bilo največ Avstrijcev, in Gregorčičevo brigado je trajala dva dni (30, 40). Nemci so 20. avgusta zjutraj napadli položaje 3. bataljona. Iz nemškega poročila o napadu je razvidno, da je v njem sodelovalo 1.621 vojakov. Zaradi njihove premoči borci na grebenu niso dolgo vzdržali. Začeli so se umikati navzdol v smeri proti Soči, nekateri pa so se priključili 2. bataljonu. Pri umiku so povsod naleteli na močne nemške sase. Po srditih nemških napadih z Mrzlega vrha na koto Visoč vrh (Čelo) in planino Sleme, je postal položaj borcev 2. in 1. bataljona izredno težak. Na bojnem polju je obležalo nekaj borcev, med njimi so bili tudi ranjenci. Kam in kako se umakniti? Kako zavarovati ranjence? 1. bataljon je ščitil umik borcev 2. in delno 3. bataljona proti vrhu Rdečega roba oziroma Škofiča. V to smer so se potem umikali tudi borci 1. bataljona. O tem je pripovedoval Leopold Košir - Zmago, ki je bil tisti dan dežurni oficir brigade: »Končno smo tudi mi dosegli rob Rdečega roba. Mislili smo, da smo rešeni, toda zmotili smo se. Na vrh sem prišel med zadnjimi in se začudil, da je kolona obstala. S čela je prišlo sporočilo, da so na vrhu Rdečega roba nemške kape. Z 2. bataljonom, ki se je pred nami umaknil čez greben Rdečega roba, se je namreč umaknila tudi četa, ki je branila vrh. Tega so potem zasedli Nemci in prehod ni bil več mogoč. Bil sem v hudi stiski, kako rešiti bataljon. Okrog nas je prežala smrt: na eni strani Nemci, na drugi globoki prepadi.« Zmago je dal povelje, naj se bataljon pripravi na obrambo, če bo sila tudi z metanjem kamenja. Nemške enote so napadle. Partizani so jih odbili, a ne za dolgo. Nanje se je vsulo tudi iz sosednjega hriba Maselnika. Tedaj je padel Stanislav Paulus, rojen leta 1921 v Stari Loki, namestnik komandanta 17. brigade Simona Gregorčiča, izkušen borec. Položaj borcev je bil vedno težji. Umik preko grap in prepadov proti Tolminki je bil nemogoč. Zvečer so se odločili za skrajno možnost: poskriti ranjence in težje orožje, se razdeliti v skupine in se ločeno prebijati iz obroča. Skupine so se spuščale, premagovale strmine in prepade, borci so se oprijemali za bomo visokogorsko rastje. Po koncu boja naj bi se zbrali na planini Javorca. Toda iz prepadnih sten Lipnika je bilo do tja težko priti. Mučile so jih avgustovska vročina, žeja in lakota. Šele četrty dan po začetku bojev, 24. avgusta, ko so se Nemci umaknili, je skupina partizanov krenila proti bojišču in

V prepadnih stenah Rdečega roba so ugasnila mnoga življenja borcev Gregorčičeve brigade. Fotografija s poti na planino Sleme: na levi vrhova Mali (1.731 m) in Veliki Stador (1.899 m), glavni vrh Rdečega roba (1.913 m), desno Vrh Lipnika (1.688 m).

iskala svoje tovariše (41). Pa tudi tedaj je zaradi nepazljivosti prišlo do žrtev. V skupini, ki je prišla pokopat padle, je bilo osem partizanov ITO in Janez, Ivan Rutar, rojen 21. 10. 1898, iz vasi Krn, hlapec na kmetiji Matjon (Brešan) v zaselku Javorca. Proti večeru so prišli na planino Sleme in se namestili v pastirski staji, niso pa poskrbeli za zavarovanje. Nemci so zgodaj zjutraj prišli iz doline Soče skozi Slapišče nad vasjo Selce, se povzpeli mimo puščavnikove, Majdlčeve kaverne in po senožeti, ki se vleče do planine Sleme, dosegli stajo, jo obkolili in pozvali partizane, naj pridejo ven. Posamično so prihajali. Nemci so jih odpeljali nekaj metrov proč, jih postrelili v tilnik ter pustili, kjer so padli. Videti je bilo, kot da je Nemcem nekdo povedal za prihod teh mož na planino, saj so po pokolu takoj odšli v dolino. Šele 14 dni po boju je nova partizanska skupina, ki jo je vodja SP Lišter opremil s krpami, prepojenimi z razkužilom, ki so si jih privezali čez nos in usta, iskala in pokopavala mrtve. Zaradi vročine so trupla hitro razpadala in zelo smrdela. Trupla so zakopali, kjer so jih našli, tudi trupla skupine pred njimi. Pokopali so 22 padlih v boju in 9 tistih iz prve skupine. Po vojni so bila trupla izkopana in prenesena v grobnico v Tolmin (39). Borci brigade so se nekaj dni zbirali v Čadrgu. Potem so odšli v vas Soča in tam ugotovili, da je v prepadnem ostenju Rdečega roba za vedno ugasnilo čez 40 mladih življenj, 35 borcev je bilo huje ranjenih, precej pa razpršenih in demoraliziranih.

Spomenik v spomin partizanom Tolminske čete in Gregorčičeve brigade.

Ob spominskem obeležju se že vrsto let v maju zberejo člani organizacije borcev za vrednote NOB, planinci in domačini. PD Tolmin organizira pohod iz Tolmina, mnogi pridejo po krajši poti iz vasi Krn čez planino Pretovč ali s planine Leskovice. Prisotni poslušajo nagovor, zazveni pesem, v stanu na planini Sleme postrežejo s čajem.

Zdravko Carli je svoja doživetja v Rdečem robu opisal takole: »Bila je nedelja, 20. avgusta 1944, in lep sončen dan. Sovražniki so nas imeli kot na dlani, nobenega kritja, samo gole skale.« Njegov vod je bil napaden med prvimi. Borci so se upirali sovražniku, a premoč Nemcev in njihovih ostrostrelcev jih je prisilila k umiku v smeri Rdečega roba, kar je bilo nevarno, saj hrib ni nudil nobenega kritja. Zdravko nadaljuje: »Umikal sem se po grapi navzgor. Pred mano sta hodila dva tovariša in prvi je padel zadet v glavo. Zgrmel je čez naju v prepad. Drugi je bil ranjen v roko, ni se mogel zadržati na strmini in je tudi padel v globino.« V mraku so se začeli umikati proti vrhu skupaj s 1. bataljonom, ki ga je vodil Zmago Košir. Na Nemce je metal ročne bombe in se ni zmenil za žvižganje krogel. Z dvema tovarišema se je prebijal čez grape in prepade. Od zgoraj je priletela ročna bomba. Eden med njimi je bil takoj mrtev, drugi pa ranjen v nogo. Tudi poveljnik Zmago je bil ranjen. Pogled na ranjene borce je bil presunljiv. S tovarišem sta se nato plazila navzdol, a se nenadoma znašla nad prepadom. Zavlekel se je v kamnito razpoko. Naslednje jutro so Nemci našli ranjenega tovariša in ga vrgli v prepad. V razpoki je ostal štiri dni, ranjen in strahotno žejen. Dne 24. avgusta proti večeru, ko v bližini ni bilo več nemške vojske, so ga našli njegovi soborci. Tisti, ki so se rešili čez strmine Lipnika, so se zatekli na drugo stran doline Tolminke, na planino Dobrenjščico.

Franc Uršič - Joško

Usoda partizanskega poveljnika

Franc Uršič - Joško je 22. februarja 1944 postal poveljnik BBO, konec junija 1944 pa je bil imenovan za poveljnika 17. brigade Simona Gregorčiča. Brigada je 20. avgusta 1944 taborila na planini Sleme in planini Pretovč pod Rdečim robom in se pripravljala za pohod v Benečijo. V vas Soča je v juliju pribežala Joškova mati, ki je bila od januarja na prisilnem delu na Koroškem. Joško si je želel srečanje z njo. Skupaj s komisarjem brigade Francem Črnugljem, ki je imel druge naloge, je 19. avgusta zapustil brigado in odšel k njej. Kmalu po prihodu v Sočo so mu povedali, da se iz smeri, kjer je taborila brigada, sliši streljanje. S spremljevalcem se je takoj napotil nazaj k brigadi. Borci Gregorčičeve so se srdito borili z Nemci, vendar je bila premoč prevelika. Potisnili so jih v ostenje Rdečega roba in vrha Stadorja. Pod planino Medrje, nad zaselkom Javorca v dolini Polog se je zgodilo to, kar je Joško vedno trdil, da se mu ne bo zgodilo. Zagotavljal je, da se živ nikoli ne bo predal okupatorju, kajti zadnji strel bo vedno hranil zase (69). Bil je 22. avgust, ko sta s spremljevalcem prišla do debele bukve na robu prepada, na kateri je bila urejena lovska opazovalnica. Opazovala sta okolico. Nič sumljivega nista videla, opazili pa so ju Nemci, verjetno pripadniki 162. Turkestanske divizije, iz nižje ležečega zaselka Javorca. Povzpeli so se po Matjonovi senožeti in jarkih, ki so ostali iz prve vojne, neopazno dosegli rob ravnice, na kateri sta počivala Joško in spremljevalec. Iz bližine kakih deset metrov so ju zasuli z rafali. Spremljevalec se je rešil, Joško je dobil rafal v

noge (39). Nezavestnega so zajeli nemški vojaki. Spravili so ga v Kobariid in ga v kasarni kot borca in partizanskega voditelja zasmehovali, poniževali in mučili. Rane na nogi mu niso oskrbeli. Od njega so zahtevali podatke o partizanski vojski, a brez uspeha, ničesar in nikogar ni izdal. V kasarni je ranjenec ležal na betonskih tleh v mlaki krvi. Sestri Mariji, ki je za ta obisk dolgo prosila, so dovolili, da ga je za nekaj minut videla. Da bi mu pomagala, niso dovolili. 23. avgusta popoldne so Joška z blindiranim vozilom odpeljali v Tolmin, kjer so ga mučili teden dni, od tod so ga spravili v goriško bolnišnico. Kmalu so ga premestili v zapor Coroneo v Trstu, kjer je bil v samici številka 100. Jetnice v zaporu so mu s pomočjo dobrih stražarjev pomagale z drobnimi predmeti in novicami, ki so jih napisale na male lističe in ga bodrile s slovensko pesmijo. Včasih je z njihovo pomočjo odposlal sestri kakšno skrivno sporočilo. Vodstvo 9. korpusa je odobrilo načrt, da ga iz ujetništva rešijo z zamenjavo za ujetega nemškega oficirja, kar pa ni uspelo (64, 69). Nekdaj močan mož, tršat, poln upanja v boljšo prihodnost, je v samici sčasoma izgubljal bitko z življenjem. Komaj zaznavno življenje v izmučenem in skoraj neprepoznavnem Uršičevem telesu je v tržaški Rižarni za vedno ugasnilo. Joškova sestra Marija je leta 1967 na tajništvu tržaške škofije našla papir, na katerem je zapisano, da je bil Franc Uršič 7. aprila 1945 sežgan v krematoriju (69).

Po boju

Tolminka izvira na več mestih in po nekaj deset metrov toka po ravnini pade med velike skale in nato v sotesko. Na ravnini ob izviru so imeli vaščani Žabč, vasi pri Tolminu, svojo planino, kjer so čez poletje pasli predvsem mlade telice. Glavni izvir reke je bil urejen tudi kot napajališče.

Za ranjene v boju na Rdečem robu je bila organizirana SP v bližini izvira Tolminke, na planini Podosojnica. Poimenovali so jo Vršiček ali Vršič 1, verjetno po razgibanem pobočju nad planino, ki mu pravijo Vršiči, na Vršičih. Včasih so ji dodali tudi oznako najbližje kurirske postaje P 23.

Nekaj minut hoje od izvira je stala planinska staja, dolga 34 metrov in široka 5 metrov. Po boju na Rdečem robu so partizani ITO sem prinesli 35 težjih ranjencev in jih nastanili v stanu. Ležišča so bila urejena na pogradih in opremljena z vojaškimi žimnicami in odejami, ki jih je zapustila italijanska vojska po kapitulaciji v svojih objektih v dolini Polog in vojašnici v Poljubinju. Vseh ranjencev niso prenesli takoj na to lokacijo, saj je bila dokaj oddaljena od mesta spopada in tudi prenos čez razgiban teren je bil težak. Ranjence tistega dela Gregorčičeve brigade, ki se je prebil čez Rdeči rob, preden je ta položaj zasedla nemška vojska, so nastanili v mlekarini na spodnji planini Lašca. Ko so partizani prešli greben Rdečega roba in bližnjega Škofiča, so se umikali po

Zorka ali Zora ali Albina Družina - Dunja ali Planinka, rojena 29. maja 1921 v Trstu, je bila lepo, visoko dekle. Pred vojno je bila vzgojiteljica v Gorici. Delala je kot aktivistka OF v Tolminskem okraju, ki je imel sedež na več mestih v dolini Polog, najdlje v Gričih pod Rdečim robom in Kuntarju pod planino Medrje nad Javorco. Med napadom na Gregorčičevo brigado se je osebje političnih organizacij in vodstvo okraja premaknilo na pobočje Mrzlega vrha, kasneje pa vrnilo v barake za Kuntarjem, saj jih nemški vojaki niso odkrili. Zaradi potrebe po pomoči v SP se je Planinka priključila osebju, odšla je tudi v SP Lisčak. Decembra 1944 se je iz SP spet vrnila med aktiviste kot referentka za zdravstvo v odboru OF, delovala je tudi kot obveščevalka, vendar je januarja 1945 za krajši čas obolela in do konca vojne ostala v SP pri izviru Tolminke. Po vojni se je poročila Mervič in živela na Vogrskem. Fotografija je iz leta 1954.

golem planinskem pobočju, na katerem je le tu in tam kak večji kamen in na katerem so bili izpostavljeni strelom nemške vojaške skupine, ki je prihajala pod grebenom iz smeri Vrha nad Peski. Te ranjence so oskrbeli na planini Lašca in jih postopoma spravili k izviru Tolminke (107). Nemci so v dneh 20. do 22. avgust prišli tudi na planino Podosojnico k izviru Tolminke, kjer sta krave pasli dve pastirici. Odpeljali so ju s seboj in poslali v taborišče, krave pa pustili (144).

Z ranjenci je v pastirski stan prišla enajstčlanska ekipa; Anton Lišter - Boris, doma iz Drežniških Raven, upravnik SP, Avguštin Kogoj - Vojko iz Temljin kot intendant, Mirko Rutar kot intendant in njegov brat Janko, Gašperinova iz vasi Krn, Ivan Žefran iz Koritnice v Baški grapi kot bolničar, pritegnili so Karla Čufra - Draga iz SP v Kneški grapi kot bolničarja, Karel Kleč iz Podbrda, dr. Pavle Filipov iz Ruskega bataljona 18. Bazoviške brigade. Bolničarke: iz SVPB Svoboda Dorica Bevčar iz Ročinja, Zorka Družina - Dunja ali Planinka iz Trsta in Anica Rutar iz Ozidja pod Čadrgom. Prevezli so skrb za ranjence. Za lažje ranjence so poskrbeli tako, da so jim očistili rane in jih povezali ter poslali v enoto ali domov na okrevanje. Kuhal je Franc Kleč iz Ruta nad Baško grapo, intendant je bil Miroslav Humar - Ižanc iz Lokovca. Hrano in sanitetni material je zbiral in dobavljala javka pri Ivancetu iz zaselka Ozidje, kruh so pekli v zaselku Javorca pri Bleku (Gregorčič) (37, 126).

Mirko Rutar, rojen 15. marca 1923, je po kapitulaciji Italije prišel domov, odšel v partizane in skupaj z bratom Jankom Rutarjem - Markom deloval v SP. Po vojni je delal v gospodarstvu.

Janko Rutar - Marko iz vasi Krn, rojen 21. avgusta 1920, je v italijanski vojski opravil dveletno šolo za bolničarja v Vidmu. Vpoklican je bil v *battaglioni speciale*, kjer so Slovenci opravljali najtežja dela, npr. čiščenje kanalizacije. Poslali so ga v Torino, kasneje v Asti, kjer je delal kot član pomožnega osebja v bolnišnici, ki so jo vodile nune. Tam se je naučil praktičnega dela z bolnimi in ranjenimi. Po kapitulaciji Italije se je vrnil domov in odšel v partizane, v Soško brigado, kmalu preoblikovano v 18. brigado, kasneje imenovano Bazoviška. V njej je postal najprej orožar, kasneje bolničar v ITO in Gregorčičevi brigadi, avgusta 1944 je bil dodeljen SP v Pologu. Janko je bil tudi zelo hraber borec, saj se je raje boril, kot vršil sanitetne naloge. Nad Gorenjo Trebušo je sam zajel dva nemška vojaka, večkrat je šel v boj s tovariši, npr. pri Zapotoku, v napad na Fojdo, v boj na Krnu (123). V letu 1945 je bil sanitetni referent 2. bataljona OŠZP. Po vojni je opravil vojaško šolo za aktivne sanitetne oficirje JA v Šentvidu pri Ljubljani in do upokojitve delal v JLA.

23. avgusta, to je tretji dan po začetku napada nemške vojske na Gregorčičevo brigado na planini Sleme, so se odpravile na pot k ranjencem pri izviru reke Tolminke članice skupine RK v Čadrgu, in sicer Terezija Rutar, po domače Kašanova, Marija Kavčič, po domače Fevčkova iz Čadrga, in Anica Rutar iz Ozidja. Nosile so sanitetni material ter čaje za ranjence. Na poti so srečale komisarja 17. brigade Franca Črnuglja, ki jim je odsvetoval nadaljno pot, saj so še potekali boji in Nemci so imeli zasede po dolini. Vendar so pod kmetijo Zastenar opazile, da se po cesti proti Tolminu že vrača kolona nemške motorizirane enote, v kateri so bile tudi »avtoblinde« – oklepni avto-

Ivan Žefran, rojen 17. junija 1921 na Koritnici. Po prihodu iz italijanske vojske, iz *battaglioni speciale*, je po kapitulaciji Italije stopil v partizane, v 2. bataljon Simona Kosa Tolminske brigade in bil dodeljen minerskemu vod, ki je akcije izvajal v Baški grapi. V italijanski vojski je zbolel za malarijo. Proti koncu novembra 1943 je ponovno zbolel in moral v domačo oskrbo. Po ozdravitvi v začetku leta 1944 je postal borec ITO, v maju pa poslan na bolničarski tečaj v Cerkno. Po tečaju je bil bolničar v 1. četi ITO do 20. avgusta, ko je bil prestavljen v SP Vršiček pri izviru Tolminke. V začetku novembra 1944 je bil premeščen v premično bolnišnico 30. divizije na Otlico in z njo kot bolničar preživel vse premike in boje do 25. februarja 1945, ko so ga z Vojskega poslali na Tolminsko po sanitetni material, ki je prispel iz Furlanije. Pri prehodu reke Bače je naslednji dan padel v nemško zasedo in bil hudo ranjen v levo roko. Spravili so ga v SP Vršiček na planino Prode, kjer je postopoma okreval in sodeloval pri negi drugih ranjencev. Tu je dočakal tudi osvoboditev.

Avguštin Kogoj - Vojko, rojen 16. septembra 1925 v vasi Temljine nad Knežo. Šel v partizane 3. marca 1943 v 1. bataljon SPO v Kneške prode in spremljal skupino neoboroženih borcev na Dolenjsko k Šerčerjevi brigadi. Nato je bil v Gradnikovi brigadi pod Krnom in zaradi bolečin v očesu v SP Lisčak. Dr. Franja mu je kasneje dejala, da so bolečine v očesu posledica naporov in napetosti, ki jih je prestal, saj oko ni bilo poškodovano. Oko ga je tako bolelo, da je včasih komaj prenašal bolečino. Zavaroval ga je z usnjeno naočnico, ki jo je nosil skoraj do konca vojne. Po kapitulaciji Italije je bil v Prešernovi brigadi, od ustanovitve 9. korpusa v njegovi zaščitni četi. Avgusta leta 1944 je bil dodeljen SP pri izviru Tolminke, decembra je odšel v bolnico Franjo zaradi očesa, nato je bil v sodnem odseku KM Tolmin do konca vojne. Po vojni se je zaposlil kot komercialist v lesni tovarni v Klavžah, nato v Soškem gozdnem gospodarstvu, po opravljeni upravopolitični šoli je postal tajnik Občine Tolmin, direktor gostinskega podjetja Krn v Tolminu in se po hujši prometni nesreči upokojil.

mobili. Kljub negotovosti so nadaljevale pot v zaselek Javorca. Tu so se oglasile na kmetiji pri Bleku in izvedele, da Boris Lišter in brigadni sanitetni referent Milovan Djurović, zdravstveni tehnik, s pomočniki pomagata na planini Javorca (Vrh Javorce) pod Rdečim robom ranjenim partizanom in jih usmerjata v robovje pod Lipnik; od tam jim pomagajo na planino Podosojnico pri izviru Tolminke, kjer je mnogo ranjencev. Pohitele so in ker je bilo vse mirno, se je očitno nemško vojaštvo že umaknilo proti Tolminu. Ko so dekleta prispela na Podosojnico, so imele takoj polne roke dela. Zdravstveno osebje je nudilo ranjencem prvo pomoč že na zbirališču nad kmetijo pri

Čadrg z okolico zgodaj spomladi, nad njim venec bohinjsko-tolminskih Peči: na levi Mohavšček ali Veliki Bogatin, vrh Škrli, Tolminski Kuk, Migovec, Vrh nad Škrbino, Meja, preval Globoko. Pod vasjo so vidni travniki in nekaj hiš zaselka Ozidje.

Bleku (Gregorčič) oziroma nad zaselkom Javorca. Anica Rutar je pripovedovala, da so namesto mize bolničarji uporabili vrata staje na planini in nujne posege opravili kar pod milim nebom (37).

Miroslav, Mirko Benedejčič, rojen leta 1932 v vasi Dolje, pri Šoštarjevih, je 24. avgusta kot fantič spremljal daljnega sorodnika na planino Pretovč, kjer je pasel krave njegov 79 let star ded Andrej s še nekim starejšim možem iz vasi Gabrje. Samo ta dva sta bila v vasi še na voljo za to opravilo. Nemci so ju pustili pri miru, le živino sta morala odgnati na pašo na oddaljenejšo planino Školj in se tako odmakniti od prizorišča bojev. Mirko in sorodnik sta prišla na planino Školj in našla deda, ki je na travniku zakopaval truplo mrtvega partizana. Sorodnik je prav v času najhujših bojev iskal svojega sina, borca Gregorčičeve brigade. Mirkov ded je bil nad njunim prihodom zgrožen, saj so čez planino pogosto hodile nemške skupine, neprestano se je slišalo streljanje in marsikateri strel je udaril v bližino pastirskega stanu. Vnuka je zaprl v stan in mu prepovedal izhod, sorodnik pa je odšel proti planini Sleme in iskal svojega sina. Naslednji dan ju je ded peljal v dolino proti zaselku Javorca, pred katerim so partizani že postavili svoje patrulje in straže in tako zavarovali mesto sprejema ranjencev. Ob pritoku potoka Peščak, ki se izliva v Tolmino v dolini Polog, je Mirko v sprejemališču ranjencev počakal na odhod proti Zatoľmini in domu. Pripovedoval je, da je ob potoku gore-

Planina Podosojnica po vojni, ko je še delovala. Že pred vojno so nehali uporabljati dve planini v bližini izvira Tolminke Podosojnico in Zgornje prode in so ju združili v eno, ki so jo posej imenovali Podosojnica ali Zgornji prodi.

lo več ognjev. Na nekaterih so kuhali hrano. Na stare deske, ki so bile podložene s kamni, so polagali ranjene partizane, ki so jih prinesli iz boja ali so prišli sami. Ker bolničarji niso imeli razkužil, so nože in drugi pribor za posege razkuževali v plamenu ognja. Ker niso imeli sredstev za omamljanje – anestezijo, so odstranjevali naboje in drobce bomb iz ran ter opravljali druge nujne posege kar v živo. Kriki, jok in stok so odmevali po okolici. Potok je bil od spiranja ran in zdravstvenega pribora krvav. Potem so ranjence odnesli naprej. Na poti proti domu sta prešla še dve partizanski kontroli, saj so partizani dolino zaprli in od tedaj do konca vojne vanjo niso več prišli nemški vojaki.

Anica Rutar je pripovedovala, da sta imela dva borca zvezane roke z žico tako, da se je žica zarezala v kožo do kosti. To so jima storili Nemci in domobranci. Rane so se jima zastrupile. Prestajala sta grozne bolečine in kljub pomoči nista preživela. Preminula borca sta bila Ivan Kokorič, rojen v Noskovcih v Slavoniji, živel v Škofljici, drugi je bil z Banjšic. Pokopali so ju na desnem bregu reke Tolminke v bližini njenega izvira. Pozneje so svojci oba prekopali in prepeljali v domači kraj. Ker je bilo poletje, so se rane hitro vnele, ranjence so lahko reševali šele, ko so Nemci odšli. Nekaterim ranjencem so se v ranah že zaredili črvi, čistili so jih pod curkom vode. Anica je ostala več časa v pomoč osebju, Marija in Terezija sta se vrnila v Čadrg. Iz SP so na planino

Dobrenjščico, ki leži nad dolino Polog, odšli tudi dr. Jakob Andeljev, Milovan Djurović in nekateri bolničarji. Tu so se po porazu zbirali borci Gregorčičeve brigade. Od tam so odšli skozi vasi Čadrg in Tolminske Ravne v Kneške prode, nato v vas Soča. V SP je ostal upravnik Lišter z manjšo skupino negovalcev (37).

Začelo je primanjkovati zdravil. Ko ji je Lišter napisal seznam potrebnih zdravil, je odšla ponje v Tolmin. Ni imela ne denarja in ne receptov. V lekarni v Tolminu je službovala domačinka Katarina, Kati Bajt, po vojni poročena Šorli, po domače Kafaličeva iz vasi Dolje pri Tolminu, ki je imela staro mamo iz Čadrga. Priskrbela je potrebni sanitetni material in zdravila. Tudi lekarnar italijanskega rodu Albino Gasparini iz Krmina, prijatelj zdravnika dr. Pasquala Calabra, je na skrivaj izdajal zdravila in sanitetni material, toda le tistim, ki jim je zaupal. Vsakokrat je bilo potrebno počakati, da v lekarniškem prostoru ni bilo nobenega človeka. Lekarnar je izročil zdravila in posebej poudaril, da ne sme nihče zvedeti, kdo jih daje. Zabičal je tudi, da ne sme po sanitetni material ali zdravila priti v lekarno nihče, če je v lekarni kakšna stranka. Anica se je otovorjena z nahrbtnikom previdno pomikala po stranskih tolminskih ulicah in se najbolj bala srečanja z domobransko stražo. Srečno je prišla iz Tolmina in čez žično oviro. Mimo domobranske straže proti vasi Zatolmin se je pretihotapila tako, da je stekla v bližnjo njivo koruze in se skoraj plazila po njej, dokler ni bila dovolj daleč za vzpetinico, imenovano Čemanova bula, da je niso mogli več videti. Potem je skozi zaselke Laz in Ozidje pripešala do SP Vršiček, kjer so se je zelo razveselili. Tu je potem opravljala razna dela, po potrebi pa odhajala v tolminsko lekarno po zdravila. Iz Ozidja, njene domačije, je nosila ranjencem mleko. Pozneje so to opravljali intendanti, in to Mirko Koren - Lado iz Smasti pri Kobaridu, Miroslav Humar - Ižanc iz Lokovca pri Čepovanu, brata Janko in Mirko Rutar, Gašperinova iz vasi Krn ter Franc Klobučar - Nanos iz Prapetnega, bolničar. Ti so prinašali tudi kruh, ki so ga pekli pri Blekovih (Gregorčič) v Javorci. Na Aničinega očeta so v senožeti streljali Nemci in ga ranili, ker so mislili, da je partizan, zato je dobival zdravila v tolminski lekarni brez težav in jih namenjal SP. Največkrat je ponje odšel intendant Miroslav Humar - Ižanc ali pa Janko Rutar.

Pri Ivancetovi domačiji so začasno imeli v hlevu živino, ki jo je za potrebe SP od drugod prignal domači sin Anton. V bližini Ozidja je namreč delovala partizanska klavnica, kamor so dostavljali živali v zakol za potrebe SP, organov tolminskega okraja in okrožja, organizacij, npr. OF, KPS, in tudi bojnih enot, ko so se zadrževale na tem območju. Aktivisti so vedeli, da deluje nekje v bližini Tolmina SP. Proti koncu leta 1944 so izvedeli, da je v Pologu, a konkretna lokacija je bila velika skrivnost. Iz Zatolmina so redno nosili mleko in mlečne izdelke proti Pologu in jih predajali na dogovorjenem mestu intendantom SP. Po tej poti so šle tudi druge potrebščine, npr. nogavice in puloverji, ki so jih spletle žene, šivale so strgano perilo, prale ipd. (107).

Uprava vojnega področja je oktobra 1944 preko KM Tolmin poslala Anico Rutar na bolničarski tečaj v naselje Markiči pri vasi Zapotok, ki leži nad dolino reke Idrije. Zdravstvene tečaje sta v opuščenem župnišču v Zapotoku vodila dr. Žiga Osner - Pavel in njegova žena. Zdravstvenega izobraževanja se je skupaj z Anico udeležilo 14 deklet. Zaradi nemške ofenzive je bilo šolanje prekinjeno in slušatelji so se vrnili na domove. Anica se je vračala skozi vas Kostanjevica, nato po cesti, ki vodi po grebenu Kanalskega Kolovrata skozi Lig. Tu je doživela srečanje z nemško patrolo; rešila se je tako, da

Anica Ivančič - Vilma

Anica Rutar - Dora, rojena 28. 7. 1922, po vojni poročena Zega v Štanjel, iz Ozidja pod Čadrgom, hiša št. 23. Bila je deseti otrok od dvanajstih. Po osnovni šoli se je učila za šiviljo v Tolminu.

se je skrila v grmovje pod cesto. V njenem nahrbtniku je nastalo več lukenj in našla je celo puškin izstrelak, ki ga je shranila za spomin. Pot je nadaljevala s pomočjo kurirjev po relejnih postajah najprej ob reki Idriji navzgor in čez Volčanske Rute proti domu (37).

V času, ko Anice ni bilo v SP, je za negovalko prišla Josepina, Pina Hosner - Vlada iz vasi Soča, ki se je umaknila iz Rima, kjer je služila in kjer je prebivalstvo doživljalo vsakodnevna bombardiranja zavezniškega letalstva. Pino so dodelili kot pomožno osebje politični ekipi OF, KPS in SKOJ, ki je delovala v barakah pod Rdečim robom nad planino Javorca. Ker so domobranci v bližini Tolmina 16. novembra 1944 ujeli dve aktivistki in je obstajala možnost, da od njiju z mučenjem zvedo za lokacijo barak, so se umaknili čez Tolminko, skozi zaselek Ozidje proti zaselku Laz, kjer so naleteli na Nemce. Umaknili so se nazaj. Nemci so za njimi streljali in osvetljevali pobočje z reflektorjem. Zaradi hitenja in zaslepljenosti s svetlobo je s steze v prepad zdrsnila Zora Tuta - Anica, Bajtčeva iz Ušnika. Niso je več videli. Baje so njeno truplo našli v Soči pri Kanalu. Pino je zadela v glavo veja, ki jo je sklatilo nemško streljanje. Udarec je bil dokaj močan, zelo je krvavela, veja ji je kožo na čelu odtrgala, da je visela nad desnim očesom. V Čadrgu ji je verjetno Lišter rano zašil. Nekaj časa so jo skrivali v Čadrgu, potem jo je Janko Rutar peljal skozi gozd Ozmico na Prode in od tam proti izviru Tolminke v SP. Ker se ji je rana na glavi lepo celila in drugje ni bila poškodovana, je začela pomagati pri negi bolnikov in je v SP ostala do konca vojne. Po vojni je opravila šolo za babice in službovala v raznih krajih po Sloveniji (42).

V jeseni 1944 je na območju Brd in Tolminskega za ranjence skrbel tudi sanitetni referent 17. brigade Simona Gregorčiča Milivoj Djurovič, zdravstveni tehnik. Ta je nasledil Riza Agazedeja iz Bakuja, rojenega leta 1910, zdravlilca 3. razreda, ki je speci-

aliziral kirurgijo in ki je bil pomočnik sanitetnega referenta v brigadi do boja pod Rdečim robom, v katerem je padel v prepad in se ubil. V tem boju je verjetno ob komisarju 1. bataljona padel tudi sanitetni referent tega bataljona, zdravilec 2. razreda iz Stalina grada, sedaj Volgograda, Rus, Ivan ali Viktor Fidejčuk, študent medicine, rojen leta 1917. Ujet in ustreljen je bil četni bolničar Andrej Fornazarič iz Bilj, rojen leta 1922. Bolničar 2. bataljona Sura Deskultanov, »Mongolec«, je bil ujet, a je Nemcem pobegnil tako, da je skočil čez neko steno (123).

SP Vršiček je imela zaledje za oskrbo s prehrano in drugim potrebnim materialom poleg vasi Čadrg in vasi okoli Tolmina še vasi Krn in Drežnico, za sanitetni material pa tudi Kobarid in druge vasi v dolini Soče. 7. oktobra leta 1943, še v času Kobariske republike, je 1. četa 2. bataljona 2. Soške brigade pod poveljstvom Leopolda Koširja - Zmaga pri vasi Selišče na levem bregu Soče zajela nemški kamion s prikolico, ki je vozil pakete, ki so jih poslali nemški vojaki svojim družinam v Nemčijo. Videti je bilo, da nekatera nemška poveljstva niso bila seznanjena, da je Kobarid v partizanskih rokah. Šofer s spremljevalci je ubral najbližjo pot po karti proti severu. V 303 paketih je bilo razno blago, večinoma pokradeno ob kapitulaciji Italije, npr. ure, verižice, ženske nogavice in oblačila in tudi hrana, predvsem čokolada, likerji, prepečenec, konzerve ipd. Te so oddvojili in shranili v skritem skladišču v vasi Krn. Še vse leto 1944 jih je SP pri izviru Tolminke postopoma porabljala. V kamionu so bili štirje Nemci. Eden je padel, eden ušel, dva ranjena sta se zdravila v bolnišnici v Kobaridu (13).

V vasi Ladra je bila v odboru Saveza komunističke omladine Jugoslavije (v nadaljevanju SKOJ) za zbiranje sanitetnega materiala zadolžena Anica Ivančič - Vilma, kasneje poročena Volarič. Prenašala ga je tudi iz Kobarida, kjer ga je prevzemala pri družini Kodeli, po domače pri Bizjakovih, kjer sta mati Katarina in hči Mara zbirali darovani material iz Kobarida. Prenesla ga je mimo sovražne kontrole na Libušnje k Olgi Sivec, po domače Petricovi, ki je poskrbela, da je odšel naprej v vas Krn in v SP (43). V Gabrjah so vaščani sanitetni material zbirali pri Janovih (Leban) (107).

Sanitetna postaja Vršiček – stanje osebja 14. marca 1945

(op.: za priimkom je navedeno očetovo ime)

LIŠTER, Antona, Anton, rojen 4. 8. 1911, Drežniške Ravne, v NOV od 28. 4. 1943, upravnik SP.

ČUFER, Antona, Karel, rojen 1. 11. 1914, Kuk v Baški grapi, v NOV od 5. 2. 1943, glavni bolničar.

BEVČAR, Franca, Dorica, rojena 29. 2. 1924, Ročinj, v NOV od 12. 9. 1943, bolničarka.

KLEČ, Leonarda, Franc, rojen 8. 10. 1913, Kuk v Baški grapi, v NOV od 16. 2. 1943, kuhar.

RUTAR, Antona, Mirko – Istok, rojen 15. 3. 1923, vas Krn, v NOV od 23. 9. 1943, intendant.

HUMAR, Franca, Miroslav, rojen 14. 9. 1909, Lokovec, v NOV od 18. 9. 1943, stražar.

KURINČIČ, Franca, Franc, rojen 6. 9. 1924, Kamno, v NOV od 15. 9. 1943, stražar.

MOČILNIK, Antona, Albert, rojen 23. 10. 1906, Močila pri Kambreškem, v NOV od 16. 9. 1943, stražar.

 Anton Lišter - Boris, bolničar in upravnik SP Vršiček

Za SP Vršiček je sprva skrbel ITO, sicer pa je bila vodena kot oddelek SVPB Svoboda, ki jo je vodil Ernest Berke. Po sklepu vodstva 9. korpusa je bil njen upravnik dr. Volčjak. Iz te SP so Vršiček delno oskrbovali z zdravili, manj s hrano, s katero so jo oskrbovali intendant 2. bataljona OŠZP. Po odhodu bataljona v sestav 30. divizije se je preskrbovala s pomočjo gospodarskih komisij na terenu. Nekaj sanitetnega materiala je dobivala tudi od sanitetnega referenta tega bataljona, Janka Rutarja, ki je imel v vsaki od treh čet bataljona enega bolničarja. Drugače je delovala popolnoma samostojno.

SP Vršiček in SVPB Svobodo je obiskal tudi dr. Pavel Filipov, ko je bil sanitetni referent pri OŠZP od 14. novembra 1944 dalje, in pomagal s strokovnimi nasveti. Upravnik SP Vršička Lišter je nekajkrat odšel v SVPB Svoboda in se dogovarjal o potrebah SP, poročal o oskrbi ranjencev, njeni organiziranosti, javkah in zavarovanju (40). Poročilo OŠZP z dne 4. novembra 1944 navaja naslednje bolniško osebje: Boris Lišter, zdravnik, Karel Čufer, Rudolf Tomšič - Rudi in Ivan Žefran, bolničarji, Zorka Družina, bolničarka, Avgust Kogoj in Mirko Rutar, intendant, Franc Kleč, kuhar, Marija Gaberšček, kuharica, Anica Sovdat, pomožna bolničarka in Feliks Kenda, kurir.

Anton Lišter - Boris, pred in po vojni ponekod napisan tudi kot Lister, rojen 4. avgusta 1911 v Drežniških Ravnah pri Škinču, je bil po lastnih navedbah zobozdravstveni tehnik. Leta 1933 je bil vpoklican v italijansko vojsko in poslan v Afriko. Tam je delal kot pomočnik v vojaški lekarni in bolnišnici ter se tako seznanil s postopki pri zdravljenju vojnih ran, z zdravili, njihovimi imeni in uporabo. Pripovedoval je, da je pogosto videval italijanskega vojaškega poveljnika južne fronte v Abesiniji, generala, kasneje maršala in poveljnika vojske Mussolinijeve socialne republike (Repubblica Sociale Italiana, v

nadaljevanju RSI), Rodolfa Grazianija. Pred porazom italijanske vojske v Abesiniji se je z enim zadnjih transportov umaknil v severno Afriko ter se z italijanskimi silami, ki so bile tam v podporo nemški vojski, umikal do Tunizije, bil poslan v Italijo na operacijo zaradi pretrgane podreberne mreže – kile ter bil operiran v Bariju. Nekaj dni po operaciji so zavezniki začeli bombardirati vojaške objekte in tudi bolnišnice in na poti v zaklonišče se mu je odprl trebuh. Pripovedoval je, da se je v bolnišnico vrnil tako, da je z rokami zadrževal svoje drobovje, da ni padlo po tleh. Po ozdravitvi leta 1943 so mu odobrili daljši dopust in odpravil se je domov. V italijanski vojski je bil 10 let, domači so mislili, da je umrl, saj se jim ni mogel javiti. Njegova žena se je med njegovo odsotnostjo poročila z njegovim bratom in rodila dva sinova. Ko se je vrnil, sta županstvo in domači župnik ocenila, da je njegova žena še vedno njegova in brat se mu je umaknil, tako da je Anton ponovno zaživel z njo. Naslednje leto je rodila hčerko. V partizane je šel 28. aprila 1943. Preden je postal upravnik SP Vršiček, je bil v 5. brigadi Simona Gregorčiča, nato do 9. 7. 1944 sanitetni referent 3. bataljona 18. Bazoviške brigade; po tem datumu je prešel v Gregorčičevo brigado in od bitke na Rdečem robu vodil SP Vršiček. Ta je od začetka delovanja spadala v pristojnost ITO, Lišter pa je bil sanitetni referent v štabu ITO in vodja SP (40). Na svoji poti sanitetnega delavca v partizanih je bil zelo uspešen in spoštovan, saj je rešil marsikaterega partizana, ni se ustrašil nobenega posega, čeprav je deloval v primitivnih razmerah. Po vojni se je želel zaposliti v zdravstvu, a o svoji izobrazbi ni mogel najti in predložiti nobenega dokumenta, saj se je moral, po njegovih trditvah, tako hitro umakniti iz Kobarida ob zlomu Kobarške republike, da ni uspel vzeti s seboj niti najnujnejšega. Ni pa si več upal ponovno opraviti zahtevanih preizkusov in izobraževanja. Zaposlil se je kot delavec v lekarni v Ljubljani. Ko kot nekvalificiran delavec v njej ni mogel več delati, je do upokojitve služboval kot vratar v nekem podjetju. Živel je dokaj razgibano življenje med domačim krajem in Ljubljano in po zgodnji ženini smrti prijateljeval s svojo vojno znanko iz vasi Krn. Zadnja leta je preživel v raznih domovih za starejše, nazadnje v Tolminu, kjer je 1987. umrl. Na njegovem grobu piše le »doktor Boris«. (139).

Po ureditvi SP se je osebje skrčilo na osem članov; prve dni je bilo potrebno več ljudi, da so uredili vse potrebno za delovanje. Postopoma so iz SP odhajali lažje ranjeni, prihajali pa so novi ranjenci. Med lažje ranjene, ki so bili v SP krajši čas, lahko štejemo šifrerko Gregorčičeve brigade Olgo Skočir iz vasi Kamno, brigadnega vezista Antona Ostrouška in namestnika komisarja Srečka Berliča.

Brigada Simona Gregorčiča je pred bojem na Rdečem robu štela 370 do 380 borcev. Po nemškem poročilu o boju je padlo 123 borcev, lažje in težje ranjenih je bilo med 50 in 80 borcev, ujetih je bilo 37, med njimi poveljnik Franc Uršič - Joško. Padel je namestnik poveljnika Stanko Paulus (včasih zapisan tudi kot Pavlica). Po partizanskih podatkih je padlo več kot 40 borcev, težje ranjenih je bilo blizu 40 borcev. Večina borcev je bila razkropljena in pod psihološkim stresom zaradi hudega poraza in kar nekaj časa niso bili sposobni za boj. Nekateri so odšli domov (30, 41).

Pošta za bolnišnico je prihajala na kurirsko postajo P 23, na Mrzli vrh, in potem dalje na Ozidje k Ivancetovim, od tu do SP.

Začetek doline Polog, skozi katero teče Tolminka, je oddaljen 9 km od Tolmina. Obkrožena je s strmimi pobočji Mrzlega vrha, Rdečega roba, Vrha nad Peski, vrhov Monture, Bogatina, Velikega vrha ali Tolminskega Kuka in Migovca. Odprta je le proti Tolminu, pa še v tej smeri je dostop vanjo mogoč le po cesti, ki jo je italijanska država zgradila med obema vojnoma in je mestoma vsekana v kamnito pobočje. V Pologu je italijanska država zgradila nekaj velikih betonskih utrd, ki naj bi varovale Italijo pred možno invazijo stare Jugoslavije čez Komno. Na levem bregu Tolminke sta v dolino peljali dve stezi iz vasi Čadrg in še ena čez zaselek Ozidje. Tri planine so v dnu doline, nekaj tudi na pobočjih na desnem bregu reke. Po boju Gregorčičeve brigade na planini Sleme in Rdečem robu je minerski vod vrgel v zrak most na cesti v Polog, na kraju, ki ga imenujejo v Zalah, tako da vanjo ni bil možen dostop z vozovi in vozili. Še peš je bilo težko po ozki stezi tik ob steni nad drčo, ki je čez več kamnitih skokov padala do korita Tolminke. Nemci v dolino do konca vojne niso več prišli. Zaradi prekinjenega dostopa je bilo treba oskrbovati vse enote v Pologu le peš; s prenašanjem hrane in drugega materiala. V Pologu je delovalo vodstvo Tolminskega okraja in okrožja, ki je v letu 1944 štelo 38 članov, P 23, SP, četa VDV, gospodarska komisija KM Tolmin in njegova delovna četa, občasno pa še druge enote zaledja. Skozenj so prihajale borbene enote, literatura, tiskana v tehniki Krn, ki je bila namenjena v Brda in na desni breg Soče, skupine, ki so potovale po kurirskih poteh, in skupine, ki so prenašale živež in drugi material iz Furlanije v notranjost območja 9. korpusa. Kar nekaj očitkov o preuranjenosti je slišal poveljnik, ki je naročil rastrelitev mosta v Zali, saj so pred tem lahko z vozovi vozili iz Zatolmina v Polog, potem pa je bilo treba vse prenašati na hrbtih (39). Minerec, ki je to izvedel je bil Ivan, Janez Rutar, Lasinarjev iz Zatolmina.

Decembra leta 1944 je v barakah, v katerih je deloval Tolminski okraj, izbruhnila davica. Zbolelo je 35 ljudi, le trije, Andrej in Janez Kovač iz Zatolmina ter Janko Kutin iz Dolj, ki so bili na večdnevni poti, so ostali zdravi. Janez Kovač in Janko Kutin sta bila na poti v Kneške prode, Andrej Kovač na Bovško. Lišter, Čufer in Planinka so prišli iz SP na sedež okraja in z jodom vsem razkužili ustno votlino. Dva je bolezen posebno prizadela. Janez, Ivan Gabršček, po domače Šušterjev iz Selc, rojen 18. maja 1926, kurir, je 12. decembra za davico umrl, Ivan ali Janez Koren iz Drežnice je zelo oslabil, a jo je uspešno prebolel (39).

V novembru 1944 je SP dobila ukaz, naj težje ranjence prenese na Šentviško Goro, od tam naj bi bili prepeljani čez Mrzlo Rupo in Ravbarkomando na Notranjsko. Ranjence so takrat zavezniki s partizanskega letališča Nadlesk z letali vozili v Bari, v južno Italijo. Na Šentviško Goro so iz Vršičke prenesli pet ranjencev in jih izročili operativni enoti, ki naj bi poskrbela za nadaljnji transport. Le eden od teh je prišel v Italijo, saj so Nemci pred njihovim poletom preprečili uporabo letališča (8). Z odhodom teh ranjencev je število pacientov v SP padlo pod deset in Berke in Volčjak sta zato sklenila, da se SP Lisčak združi s SP Vršiček (28).

SP Vršiček je 5. januarja 1945 sprejela petnajst ranjenih italijanskih partizanov – garibaldincev iz bataljona Daniele Manin 157. brigade Guido Piccelli iz sestave divizije Garibaldi – Natisone. V noči med 1. in 2. januarjem 1945 je bila napadena pri prehodu reke Bače na poti v sestav 9. korpusa. Takrat je padlo 6 njenih borcev, blizu 30 je bilo

ranjenih (100). Ranjene so skozi vas Sela nad Podmelcem prenesli v Čadrg in nato v SP. Nekaj hudo ranjenih, okoli pet, je sprejel tudi Čufer v SP v Kneški grapi, čeprav so se selili v SP Vršiček. Tudi te ranjence so kasneje prenesli v SP Vršiček, del ranjencev pa so prenesli v bolnico Franjo. Ranjene so do javke pomagali prenašati tudi člani delavske čete KM Tolmin, ki so bili v Čadrgu. Prinašali so hrano in drugi material za potrebe delovanja zaledne vojne oblasti 9. korpusa iz Furlanije. Zaradi hudega pomanjkanja sladkorja, soli, riža, medu, testenin in maščob so bili stalno na poti. Bila je huda zima, veliko snega in v Čadrg je prišlo obvestilo, da Nemci vedo, kje je SP. Ana ali Anica Rutar z Ozidja je vodila delavsko četo iz Čadrga čez planino na Prodih k izviru Tolminke, da bi evakuirali ranjence. Gazili so visok sneg in s skrajnimi naporii dosegli SP (37). Del ranjencev so premestili na drugo stran doline pod hrib Mrzli vrh in določili novo javko pri Matjonu (Brešan) v zaselku Javorca, a se je kmalu izkazalo, da do izdaje lokacije ni prišlo (28). Anica je v tem hudem mrazu prala obvezilni material in perilo ranjencem. Pripovedovala je, da je bilo tako mraz, da je perilo zmrznilo, ko ga je za nekaj minut odložila na kup ob vodi (37). SP Vršiček se ni vrnila na planino Podosojnico, ampak se je po 25. januarja 1945 premaknila na planino na Prodih; le-ta leži na levem bregu reke Tolminke, približno tri kilometre nižje od izvira. V celoti so Mrzli vrh zapustili 20. februarja. Obveščevalci niso bili prepričani, da lokacija SP ni bila izdana, posebno po objavi članka dezerterja Jadrana v tolminskem domobranskem časopisu (155). Bivališče na planini na Prodih so si uredili v prostorni mlekarni. Spodaj so kuhali, v eni sobici sta bivala bolničarja in ranjen partizanski oficir, v eni Lišter, ranjenci so bili zgoraj. Vodja ekonomata SVPB Svoboda Ludvik Vižintin iz Renč je večkrat prišel v Polog in nadzoroval preskrbo. Na Prode so se preselili zato, ker so iz partizanske enote sporočili, da je dezertiral borec, ki se je pred dvema mesecema ozdravljen vrnil iz SP. To je bil Stanko Leban - Jadran (Jadron?), rojen v Čadrgu, vstopil k partizanom že 6. decembra 1942, stanoval v Žabčah (155). Obstajala je možnost, da je izdal lokacijo SP. Do izdaje pa ni prišlo mogoče tudi zato, ker so se ves čas dosledno držali pravila, da so ranjencem zavezali oči, ko so jih vozili v SP. Planina na Prodih je v slučaju nevarnosti omogočala hiter umik v več smeri, že od daleč pa je bil viden vsak, ki se ji je približal. Čez reko je bil na najožjem delu zgrajen lesen most, čez katerega si prišel na planino. Danes sta čez reko speljani žici, po katerih drsi voziček na ročni pogon, saj je most odnesla povodenj. Na planino si lahko prišel tudi po stezi iz Čadrga ali od izvira Tolminke. Pri prenosih ranjencev v SP je občasno pomagala mladina iz Čadrga, a le do javke, od tam naprej so ranjence prevzeli člani osebja. V bližini nove lokacije so zgradili dva bunkerja: enega za rezervno hrano, drugega za zasilno zaklonišče. Število oskrbovancev se je v zimskih mesecih povečalo predvsem zaradi ozeblin. Dolga in ostra zima ni prizanašala borcem s slabšo obutvijo. Kljub skromnemu življenju so se v spomladanskem času 1945 borcem rane dobro celile. V SP Vršiček je v času njenega delovanja okrevalo 84 borcev, ki jih je občasno obiskal in nudil pomoč dr. Viktor Volčjak. V SP sta umrla le že omenjena ranjenca kmalu po bitki na planini Sleme, drugih smrtnih primerov niso imeli. Voden in ohranjen je spisek zdravljenecv, ki je v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. Okrevanci so se vračali v svoje operativne enote v spremstvu kurirjev (37, 40). Kljub dobro varovanem dostopu v dolino Tolminke, je moralo biti vodstvo pozorno na obveščevalne podatke, ki so prihajali s terena. V za-

dnji nemški ofenzivi v aprilu 1945 so sovražniki več dni preiskovali območje pod vasjo Krn in iskali partizanske postojanke, verjetno tudi SP, ki pa je tam ni bilo. V Vršičku so poosttrili varovanje (28).

Obisk iz SVPB Svoboda

Od začetka delovanja bolnišnice Lidija, pozneje preimenovane v SVPB Svoboda, je ta imela poleg upravnika tudi politkomisarja Antona Valiča iz Skrilj v Vipavski dolini. Ta je poročal: »Od 22. februarja do 5. marca 1945 sem vodil skupino 14 mož iz SVPB Svoboda do vodstva 9. korpusa. Nosili smo živež, obleko in obutev iz zalog gospodarske komisije Zapadnoprimskega okrožja, ki so bile v bunkerjih ob reki Idriji. Šli smo čez Sočo in se ustavili v SP na planini na Prodih, kjer je bilo 40 ranjencev. To-liko jih je bilo zato, ker so v novembru 1944 prišli sem tudi tisti iz Kneške grape. Preden smo nadaljevali pot, smo jim pustili nekaj materiala in hrane.«

Vodstvo SP je skrbelo tudi za razvedrilo in kulturo. Oskrbovance so vsak dan seznanjali z novicami. Vse je najbolj zanimalo napredovanje zavezniških sil na vzhodni in zahodni fronti. Garibaldinci so pogrešali literaturo v svojem italijanskem ali furlanskem jeziku. 22. marca 1945 je bila sklicana konferenca OF za Idrijsko-Briški okraj, na kateri je komisar Anton Valič sporočil potrebo po taki literaturi. Po kurirski pošti so poslali v SP, kar so imeli.

Bliža se konec vojne

V SP je delovala partijska celica, ki je štela 6 članov. Sekretar je bil intendant Mirko Rutar - Istok. Zapisnik seje 24. aprila 1945 pove, da so sprejeli sklepe o tem, da bodo imeli več političnih ur, da bodo bolj skrbeli za čistočo, da bodo pripravili igro in resolucijo za priključitev Primorske Jugoslaviji, da bodo bolj samodisciplinirani, da bodo vršili obveščevalno službo in pridobili jugoslovansko zastavo. Sestanek je potekal od 20. ure do 22, 25 (28).

K Vršičku je spadala SP v Kneški grapi. Včasih so jo imenovali Vršič ali Vršiček 2, tudi bolnica Lisčak ali bolnica št. 2. V Kneži je bila sovražna postojanka z italijansko posadko do kapitulacije Italije, potem z nemško in italijansko. SP je ravno zaradi njihovih pohodov in pregledovanj doline pogosto menjavala kraje delovanja. Sprejeli so lahko 15 ranjencev, začasno tudi več. Od februarja 1943 do združitve z Vršičkom 21. novembra 1944 je SP delovala ves čas pod vodstvom izkušenega bolničarja Karla Čufra. Dr. Aleksander Gala - Peter je v zaselku Podleskovca v Kneški grapi prvič obiskal ranjence v začetku maja 1943, ko so Italijani še pogosto odhajali v strmine, obiskovali vasi in osamljene kmetije ter iskali partizane. Gala jo je obiskal le dvakrat. Pred koncem vojne je vse osebje in ranjenci v Vršičku prejeli nove angleške uniforme. 9. maja 1945 so se preselili v bolnišnico Sv. Justa (San Giusto) v Gorico. Ranjence, ki niso mogli hoditi, so prenesli do podrtega mosta, dalje so jih z vozovi odpeljali vaščani Zatolmina. Med potjo so ranjenci peli in vriskali (4, 39, 44).

V Tolminu je bila februarja 1944 ustanovljena organizacija Rdečega križa, ki jo je vodil odbor v sestavi: Lenči Fon - predsednica, Marija Rutar - tajnica, Anica Tomažič -

Pred odhodom iz Pologa sta Lišter in Žefran v kamen poleg SP s sekiro vklesala križ v spomin. Še se ga vidi. Mlekarna na planini Prodi je propadla in je danes razvalina. Na planini ne pase nihče več, trije nekdanji hlevi so preurejeni v počitniške hišice. Na planini Podosojnici so v letu 2011 obnovili tri objekte, v katerih naj bi bili hlevi za živino.

blagajničarka. Odborniki so bili: Marija Oblesčak, Vlado Čermelj in Franc Manfreda, vsi trije učitelji. Organizacija je imela 64 članov, ki so zbirali sanitetni material, hrano in prostovoljne prispevke. Nabrali so veliko obvez, platnenih rjuh in perila. Shajali so se pri Anici Tomažič in dogovarjali o nalogah. Za ilegalno ime organizacije so določili ime LIPA 10. Zbrani material so predajali Mariji Gaberšček, ki ga je oddajala naprej. LIPA 10 je delovala do konca vojne. Iz Pologa so 30. aprila 1945 sporočili, da bodo v Tolminu potrebovali nekaj bolniških postelj za huje ranjene partizane. Organizacija Rdečega križa je pripravila nekaj postelj v Brunovem drevoredu, v hiši, ki jo je dala na razpolago Marija Oblesčak; tako so ustvarili pogoje za zasilno SP (107).

**SANITETNA
POSTAJA ŠT. 5
POD LISCEM
V KNEŠKI GRAPI**

Reka Bača ima v Baški grapi veliko pritokov. Največji je Knežca, ki se vanjo izliva pod vasjo Kneža. Po Baški grapi teče bohinjska železnica. Proga je imela v drugi vojni velik pomen za nemški rajh, saj je po njej prihajalo vojaštvo, orožje in drug material, posebno po vzpostavitvi zavezniške južne fronte v Italiji. Za varovanje proge je bilo v Baški grapi po kapitulaciji Italije več kot 20 sovražnih postojank, v katerih so bili italijanski vojaki, pripadniki RSI, bersaljerskega bataljona B. Mussolini oziroma po nemški oznaki 15. Obalnega bataljona kot del alpinskega polka Tagliamento divizije Julia. Od Podbrda do Gorice je bilo 42 postojank z različnim številom vojakov. Bataljon Mussolini je štel od 600 do 700 mož, razporejenih v treh, kasneje petih četah po okoli 100 mož s poveljstvom na Mostu na Soči. Poleg teh je bila za zavarovanje proge še četa okoli 300 alpincev 1. bataljona 8. polka Tagliamento, ki je imel sedež v Tolminu; vsi so varovali progo od Podbrda do Avč. Proti Gorici jo je varoval 14. Obalni bataljon in pripadniki 2. bataljona 8. polka Tagliamento. Italijane so vodili, kontrolirali in jim dajali navodila nemški vojaki in podoficirji, ki so bili kot povezovalci in vezisti razporejeni po postojankah. Poveljstvo nemške 1. čete 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev je bilo v Podbrdu s poveljnikom Käferjem. Ti so kontrolirali progo med Podbrdom, Grahovim in bohinjski predor, 2. četa, 200 mož, z vodstvom na Mostu na Soči, pa naprej proti Doblarju. V Podbrdu je bilo 200 italijanskih vojakov in vodstvo 1. čete s 90 nemškimi vojaki, pri Mohorcu 18 italijanskih vojakov v več bunkerjih, ki so varovali velik železniški most, pri Prajngarju 51 Italijanov, v Klontah 20 Italijanov, v Hudajužni 100 Italijanov in 15 Nemcev, v Koritnici 40 Italijanov in na Grahovem poleg desetine domobrancev iz 6. čete SNVZ še močna 51-članska nemška postojanka, v Kneži, v kasarni, četa alpincev iz polka Tagliamento z vodom v Koritnici, na železniški postaji Podmelec v Klavžah pa močna posadka z avstrijskim poveljnikom Valterjem. Partizanske enote so se zadrževale v hribovju na levem in desnem bregu reke Bače. V Baški grapi je bilo do 1200 sovražnih vojakov. Njihovo število je nihalo (13, 30, 64). Železniško progo od Mosta na Soči proti Gorici je sovražnik lažje varoval, saj ob njej ni veliko naselij in je težje dostopna. Tako je bilo v drugi polovici 1944 v Avčah na velikem železniškem mostu, železniški postaji in v vasi okoli 200 italijanskih vojakov, v Ajbi 20 italijanskih in 5 nemških, v Kanalu na železniški postaji 30 italijankih in 5 nemških vojakov, pri Križniču 50 italijanskih in 15 nemških vojakov, na mostu pri Bavdežu 15 Italijanov in 5 Nemcev, pri predoru 12 Nemcev, v Anhovem 40 domobrancev in v Plavah 35 Italijanov in 10 Nemcev. Sovražni posadki sta bili tudi na Dolgi njivi in v Mrzleku (125).

Nad Kneškimi Ravnami, vasici na koncu doline Knežce, je bila 1. maja 1943 ustanovljena 5. Gregorčičeva brigada, ki je 3. maja odšla na pohod v Benečijo. Dan pred odhodom se je v Kneških Ravnah spopadla z Italijani. Tudi v letu 1944 je pogosto prihajalo do manjših in večjih spopadov, posledica le-teh so bili mrtvi in ranjeni partizani (13).

Mohorc in Prajngar sta domači imeni za majhni kmetiji ob železnici v dolini Bače. Mohorc je spadal v vasico Trtnik, ki leži nad Podbrdom, Prajngar pa v vas Znojile. Klonte imenujejo najožji del grape med Hudajužno in Koritnico, kjer se je pred leti odlomila skalna vesina in zaprla cesto po dolini. Sovražne postojanke so bile na kmetijah, od koder so nagnali lastnike, in jih utrdili s strojničnimi gnezdi. Klonte prečka

železnica v tunelu, ki ima na progi od Gorice do Jesenic največji naklon, zato so se morale nekdanje parne lokomotive na prehod tega tunela pripraviti tako, da so se vanj zapeljale hitreje in uporabile vso svojo moč. Pri tem je bilo toliko dima in pare, da je bila nevarnost zadušitve, zato so že graditelji v Avstro-Ogrski zgradili sistem za prezračevanje tunela, ki so ga poimenovali vetrovalna naprava ali krajše vetrovalna. To je varovala posadka. Poleg teh postojank je bila vzdolž proge še vrsta bunkerjev in domačij, kjer so se utrdili Italijani; npr. pri Prodarju, ki spada v zaselek Kuk, pri Zapolerju, ki spada v Hudajužno in kjer je bilo 6 Italijanov iz čete Sfondra bataljona Mussolini, pri Oskarju (Strojcu) v Hudajužni, pri Pajntarju in pri Kozji skali, kjer je tunel Kupovo in je danes zgrajen cestni predor.

V začetku partizanskega boja je bil v vsaki četi in bataljonu določen nekdo, ki je poskrbel za ranjene, da so prišli na partizanom naklonjene kmetije, kjer so okrevali. Pozneje so nastajale male SP, skrite v gozdovih ali na osamljenih domačijah. Tako je poskrbel za svoje ranjence SPO. Od začetka februarja 1943 je imel 1. bataljon tega odreda s poveljnikom Ivanom Manfreda - Jakom in politkomisarjem Lojzetom Knapičem bazo na planini v Prodir nad Kneškimi Ravnami. Med borci je bil Karel Čufer, doma iz vasice Kuk v Baški grapi. Dodeljen je bil 1. četi tega bataljona kot četni bolničar. Znanje o saniteti si je pridobil med služenjem vojaškega roka v italijanski vojski (44).

Ta partizanska četa se je veliko zadrževala v dolini potoka Godiče, blizu njegovega izvira pod planino Lom nad Poljubinjem, na rebri, imenovani Pod pečmi, kjer je imela senožet družina Leban, po domače Šviglji iz Poljubinja. Na senožeti je stala koliba, v kateri je našel zavetje pastir, ko je tu pasel. Med vojno je bil to Ivanc Švigljev, prizadet možakar, ki ga je kasneje v Poljubinju ustrelil italijanski vojak, ker mu je hotel preprečiti rabutanje sadja. Partizani so v tem skritem kraju postavili barako in šotore, se sem pogosto vračali ali pa zadrževali dalj časa. Z mlečnimi izdelki so jih oskrbovali kmetje, ki so pasli na planini Stador. S planine Stador je vodila steza čez gozdnato območje, imenovano Stadorc, v dolino potoka Godiče proti izviru, kjer se stekajo potoki, iz katerih nastane Godiča. Temu predelu rečejo v Klinih in od tam se steza povzpne preko Švigljeve rebri na pot proti planini Lom. Da so lahko sirili in pasli med vojno na planini Stador, je izposlovala Ilka Devetak, žena italijanskega generala Riccarda Bignamija, ki je italijanski komandi dopovedala, da je to tradicionalna in dolgoletna poletna dejavnost kmetov iz Poljubinja. O tem, da so ob Godiči partizani, je sčasoma izvedela italijanska oblast. Da bi preverili, koliko o tem vedo pastirji, so poslali dva Benečana, ki sta trdila, da bi se rada priključila partizanom. Beneški Slovenci, domačini so jim rekli tudi Furlani, so pred vojno pogosto žgali oglje v dolini Godiče, saj je bilo lesa na pretek, tudi starih lesk, ki dajo najbolj kvalitetno oglje, zato njihov prihod ni bil veliko presenečenje, vendar so bili pastirji previdni (45). Kasneje so ugotovili, da so bili to ujeti partizani, zaprti v Cerknem, ki so jih Italijani izpustili, da bi sledili partizanskim enotam (119). Eden izmed pastirjev, malce prizadeti Jožef Leban, po domače Žef Lamljanov, se je po daljšem moledovanju Benečanov in ob soglasju ostalih pastirjev odločil, da jih popelje k njim. Še preden so prišli, so italijanski vojaki že zaprli obroč okoli izvira Godiče in planine Stador. Bilo je 7. julija 1943. Partizanska intendantska patrola Gradnikove brigade, ki je bila tu zato, da je prenašala hrano, zbrano v vaseh okoli Tolmina, k

Karel Čufer, upravitelj in
bolničar SP v Kneški grapi,
po vojni

Venčeslav Laharnar
iz Ponikev

brigadi, je po nočnem pohodu spala. Italijanski vojaki so jih zajeli med spanjem. Prisilili so jih, da so si skopali jamo in jih na njenem robu ustrelili. Padlo jih je vseh sedem, italijanski vojaki so ustrelili tudi pastirja, ki jih je pripeljal. Sedem pastirjev, pet starejših mož in dva mladoletna fanta, ki so jih italijanski vojaki zajeli na planini Stador, so zaprli najprej v hlev na planini, naslednji dan pa odpeljali v Tolmin. Po enem dnevu so spustili enega, po domače Solarja, zaradi starosti in debelosti, ostale pa odpeljali v Trst v Coroneo in potem v taborišče Cairo Montenotte v Savono, kjer so bili do kapitulacije Italije. Odpravljali so se domov, pa jih je zadrževal Edo Manfreda iz Volč, po domače Lamjanov, češ naj počakajo, da bodo zanje že poskrbeli. Prišli so Nemci in jih odpeljali v taborišča v Nemčijo, večino v Mauthausen, njegovo podružnico Gusen 2, ali pa so morali delati na okoliških kmetijah. Tem ni bilo tako hudo. Proti koncu leta 1943 je Mussolini iz svoje marionetne socialne republike (RSI) zahteval od Hitlerja, naj Nemčija vrne zaprte italijanske državljane, saj je z njimi hotel popolniti vrste svojih vojakov in si povečati priljubljenost. Izpuščali so tiste, za katere so menili, da so zaprti za manjše prestopke. Postopek je potekal preko italijanske prefektуре v Trstu. Okoli novega leta 1943/1944 so se ti moške, shirani in onemogli, vrnili domov. Nekaj jih je v taboriščih že umrlo, tisti, ki so delali pri kmetih, so se vrnili šele po vojni. Na spominski plošči na planini Lom so napisani padli partizani in dva padla kurirja, na lovski koči na planini Stador pa še dva drugje padla kurirja P 22 (45).

1. četa 1. bataljona SPO je od druge polovice marca 1943 taborila v taboru nad Čadrgom, kjer je bil ranjen Ivan Kogoj iz Lisca. Aktivisti iz vasi Žabče so zbrali zabojev revolverjev iz zaloga predvojne podtalne organizacije TIGR. Med čiščenjem tega orožja se je po nesreči obstrlel v glavo. Poškodba ni bila huda, a tolikšna, da so ga morali iz-

Anton Hvala - Peter
iz Ponikev leta 1947

Mirko Golja,
rojen 30. 10. 1912

Anton Kenda - Hribar,
rojen 27. 11. 1905

ločiti iz enote. Ranjenca so prenesli v Kneške Ravne do osamljene domačije na levem bregu Knežce, imenovane Zagriva, kjer je živel Filip Hvala. Karel in njegov spremljevalec Mirko Grega sta dobila nalogo, da skrbita za nj. Tako se je začelo Karlovo sanitetno delo. Postal je upravitelj in bolničar SP nad Knežo in v njej deloval do konca vojne (11, 44).

Karel je okoli 15. aprila dobil nalogo, ki mu jo je prinesel kurir, naj odpelje ranjenca v grapo potoka Lisčaka pod naselje Lisec, kjer so že bili štirje ranjenci v oskrbi bolničarja Mirka Golje iz Sel nad Podmelcem. Istočasno je dobil zadolžitev od vodstva 1. bataljona SPO, da ob potoku Lisčaku s pomočjo zanesljivih ljudi postavi zasilno bivališče za ranjence. Med oskrbovanci sta bila Venčeslav ali Vinko ali Venčk Laharnar iz Ponikev na Šentviški planoti, rojen 19. septembra 1925, ki je v partizane prišel 5. februarja, kasneje borec Gradnikove brigade, padel leta 1944 v Lokovcu ter Ivan Vojska iz Šebrelj. Pred dnevi je odšel domov Anton Hvala - Peter, Martinčkov, rojen 6. 4. 1925 iz vasi Ponikve na Šentviški planoti, pozneje borec Gradnikove brigade. Nad planino v Prodih je dobil ozeblino na nogah in se je z muko, deloma po kolenih, priplazil v Lisec. Ostal je dalj časa v oskrbi pri Podorehovi družini. Ivan Vojska se je po nesreči sam obstrlel v desno stopalo tako, da so mu morali odrezati palec. Med osebje bolnišnice je bil vključen Anton Kenda - Hribar iz Lisca, domačin, ki je dobro poznal okolico in prebivalce, zato je znal svetovati, kje in kako urediti varno bivališče za ranjence. Bil je silak in vztrajen pri delu, kakršni so bili tolminski kmečki ljudje, utrjen in vedrega duha. V SP je opravljal delo kurirja in intendanta, najbolj pa so ga zaradi njegove moči uporabljali za prenašanje ranjencev. Mirko Golja je po Čufrovem prihodu odšel opravljat druge naloge v ITO, postal je politkomisar čete, vendar je občasno še prišel v SP in spremljal ozdravljene borce v enote.

V težko dostopnem kraju, v gosto zaraščeni strmini ob potoku Lisčak, nekaj kilometrov od Kneže, so začeli kopati v pobočje in pripravljati ležišča in streho za ranjence ter prostor za kuhinjo. Za kritino so uporabili staro pločevino iz prve svetovne vojne, slamo, vejevje in vse zamaskirali z mahom. Na ležišča so nanosili slamo in suho listje. Dostop je bil možen le z ene strani. Malo nižje od tako urejenega bivališča je tekkel potok. Sonce je le občasno posijalo v SP. Bivališče je bilo skromno, a varno. Menili so, da tukaj ne bodo ostali dolgo. V drugi polovici aprila so sprejeli ranjenega borca 3. čete 1. bataljona SPO, Petra Kendo, Puhovega, iz Ponikev. Ranjen je bil 17. aprila 1943 v boju v zaselku Nart pri Šentviški Gori, ko mu je drobec granate priletel v lice. Po ranitvi je še teden dni vodil četo. Drobec naboja se mu je začel gnojiti v glavi in po prihodu v SP je bil ves čas v nezavesti. Prestajal je hude bolečine in umrl v prvih dneh maja. Pokopali so ga blizu potoka, nedaleč od SP. Po vojni je bil prekopan in pokopan v domačem kraju. Njegova hčerka Marija je napisala v spomin očetu partizanu pesem, ki jo je leta 1981 recitirala ob odkritju obeležja SP. Po spopadu Gregorčičeve brigade z Italijani 4. maja sta na okrevanje prišla ranjenca iz tega spopada Ivan Turšič - Iztok, komisar Gregorčičeve brigade, ki je bil ranjen v stopalo, in Cvetko Martelanc - Taras, ki je bil ranjen v peto. Za SP so najbolj skrbeli sosedje: Podorehovi (Podoreh) iz zaselka Podleskovca, Škvarčevi (Cvek), Kogojevi iz Drsel (Drole), Dragarji (Hvala) in vsi Lisčarji, oziroma vsa Kneška grapa. Vsak prebivalec je bil obveščevalec, izdajalca ni bilo nobenega (44).

V spomin očetu

Bil je kovač, koval železo je, da zemljo bi ljudje preorali.
 V boju so ranili ga, kovačnico požgali. V mukah groznih
 tu v tej grapi, bledele je v noč: o svobodi, ki prišla bo,
 in klical v stiski je ženo in otroke – na pomoč.
 In na mah, svoboden je postal. Tovariši skupali grob so mu,
 tam dol – ob vodi.
 Veš oče, zdaj sem tu, kjer si trpel – naj povem:
 »Ti koval oralo si, a klas pobiram jaz.«

Marija Kenda

Dr. Aleksander Gala - Peter se je spomladi 1943 kot sanitetni referent 3. operativne cone za slovensko Primorje namenil obiskati vse SP, ki so spadale v to cono. Kurirji so ga proti večeru pripeljali na javko, kjer je spoznal bolničarja Karla Čufra in domačina Antona Kenda - Hribarja, ki je skrbel za hrano in varnost v SP. Ta je povabil zdravnika in njegove spremljevalce na svoj dom. Dr. Gala pravi: »Čeprav italijanski vojaki prihajajo skoraj vsaki dan na ogled iz Kneže in Grahovega, kjer imajo svoje postojanke, nas je družina lepo in brez strahu sprejela. Nahrnili so nas z mlekom in

Spominsko obeležje ob izlivu potoka Lisčaka v rečico Knežco. Na plošči je napisana št. SP 2, dejansko je imela št. 5. Ni znano, zakaj je prišlo do te oznake. Mogoče zaradi tega, ker so jo včasih imenovali Vršiček št. 2 ali skrajšano bolnišnica št. 2 ali pa zato, ker je v bližini delovala kurirska postaja, ki je imela sprva oznako P 2, kasneje P 22. Nekatere SP so bile zelo povezane z bližnjimi kurirskimi postajami ali karavli, včasih so delovale kot del karavle. Kurirji so ranjence oskrbovali s hrano in sanitetnim materialom, jih varovali, jim prinašali novice, partizansko literaturo in pomagali pri transportu ranjencev, saj so bili poleg VOS najbolj preizkušena, preverjena in zaupanja vredna partizanska enota. Včasih so to SP imenovali tudi bolnišnica Lisčak.

Na slavnosti ob odkritju spominske plošče govori direktor Zdravstvenega doma Tolmin, Evgen Golja, rojen v Selih nad Podmelcem, levo od njega Milan Šterling iz Kneže, takratni predsednik Območnega združenja borcev NOB Tolmin, poleg njega dr. Janez Jerman, strokovni vodja Zdravstvenega doma Tolmin, med njima zadaj s klobukom Ivan Božič, rojen v Selih nad Podmelcem, ki je v imenu lovišča Prodi - Razor SGG Tolmin prevzel ploščo v varstvo.

žganci. Bili so zadovoljni, da Italijani niso požgali vasi Lisec, kot so Dragarjevo hišo, v kateri je bila SP. Zgodaj zjutraj, še pred svitom, smo po kozjih stezah prispeli v bolnišnico v zaselku Podleskovci, v SP številka 5. Tu je bila koliba, zbita iz letev in pokrita s slamo. Na skupnem ležišču je ležalo na slami kakih deset ranjencev in bolnikov, prostora pa je bilo za petnajst oseb. Zraven je tekel potoček, ki je nekoliko nižje padal v slapu 2 do 3 metre globoko. Grapa Lisčaka je zaraščena in globoka, sonce jo obsije le za kratek čas. Dohod je izredno težaven in možen le iz ene smeri.« (4). Dr. Gala je SP

Na pobočjih nad Knežco, med vasema Lisec in Temljine, je bilo nekaj kmečkih posestev, ki so s trdim delom v strmini s težavo prehranjevala svoje prebivalce. Tako zaokroženo posest na levem bregu Knežce, ki je spadala v vas Temljine, so imenovali Drselca, kjer je bila kmetija Droletovih, po domače pri Kogoju. Nad njimi je bila podobna posest, imenovana Pod orehi, pri Podorehu, pisali so se Podoreh, poleg njih pa kmetija pri Juriju (Kenda). Zaselek Podleskovca je spadal v vas Temljine. Višje ob Knežci je bila taka kmetija Polog, pri Pologarju, pisali so se Drole, ki pa je spadala že v vas Kneške Ravne. Vas Lisec se deli na Spodnji in Zgornji. V Zgornjem je bilo več posestev: Draga (Hvala), Zališec, po domače Plehar (Hvala), nad njo največje posestvo v vasi pri Hvalu (Hvala), še višje pa pri Jakopinu.

Pavla Leban iz Poljubinja

Feliks Humar, rojen 20. maja 1910 v Podmelcu, se je pripravljajal za duhovnika v nekem samostanu v Rimu. Po vpoklicu v italijansko vojsko, v kateri je opravil tečaj za bolničarja, se ni vrnil v samostan, ampak se je v Italiji zaposlil v neki pekarni, kjer se je izučil za peka ter kasneje nadaljeval s to obrtjo tudi v domačem kraju. Spomladi 1943 so ga poslali v posebni bataljon, po kapitulaciji Italije se je vrnil domov in odšel v partizane (142).

obiskal dvakrat, obakrat pred kapitulacijo Italije. V svojih spominih omenja požig Knežkih Raven, ki pa se ni zgodil.

Kot negovalka je bila v SP tudi Pavla Leban, rojena 14. januarja 1920, iz Poljubinja, po domače Mlinarjeva ali Gornja Sutova, po vojni poročena Kavčič. Pomagali so še: Karlov sovaščan iz Kuka Franc Pajntar, ki je prišel v SP kot ranjenec, Alojz Leban - Planinc, Tapalov iz Poljubinja, Feliks Humar iz Podmelca, ki je bil v drugi polovici 1944 določen za bolničarja pri KM Tolmin, in Maks Golja iz Podmelca, rojen 12. oktobra 1918. Maks je bil v SP od 11. septembra 1943 do 21. marca 1944, ko so ga ujeli Nemci in prisilili, da je šel med domobrance v Kobarid, od tam je pobegnil in se skrival do konca vojne (44).

V prvi polovici maja je Karel zaradi lažjega dostopa premestil postojanko višje v Dugo brdo, v strmino, med robovje in grme, v bližino domačije, imenovane Pod orehi, gospodarja Iva-

Maks Golja

Gospodar Ivan Podoreh z ženo Ivano.
Spodaj: Podorehova kmetija po vojni.

na Podoreha, kjer je ostala do konca avgusta. Ob stezi, ki pelje mimo domačije proti Drselom, je izvir dobre vode, ki so jo uporabljali za kuho, pranje in umivanje. Takrat se je v SP zdravilo deset do petnajst ranjencev, med njimi še vedno Cvetko Martelanc - Taras, ki je s svojimi domislicami vsem krajšal čas. Ko je bil dr. Gala na obisku v SP, je bil v njej med težjimi ranjenci Peter Kenda, rojen 3. 12. 1901, iz Ponikev. Po treh dneh se je dr. Peter odpravil naprej na obisk SP št. 6, v soteski reke Tolminke pod Čadrgom (44).

Imen ranjencev, ki so se zdravili v SP, ne poznamo, saj je Čufer šele v letu 1944 začel voditi evidenco, po vojni pa se ni mogel spomniti vseh. Obstaja pričevanje Ivana Fabjana - Nika, rojenega leta 1908 v Ribnici, ki je bil kot borec Gradnikove brigade ranjen v zadnjico pri napadu na Avče, ujet ter odpeljan na Most na Soči. Tu mu je s po-

Anton Manfreda - Dolenjc iz Huma s sestro Danico leta 1942, v ozadju Jalovnik

močjo treh ruskih vojakov, ki so hoteli k partizanom, uspelo pobegniti. Niko je le s težavo zbežal proti Poljubinju in do Sel nad Podmelcem, eden od Rusov je prišel na Šentviško planoto v vas Logaršče, drugi v zaselek Borovnico, ki spada k vasi Podmelec, tretji na planino Lom. Nika so terenci spravili v SP v Kneško grapo, kjer je okrevljal. Po odpustu iz SP ga je Mirko Golja spremljal na zaslišanje v Gorenjo Trebušo, saj so bili vsi tisti, ki so ušli Nemcem, sumljivi kot morebitni vrinjenci (140). V SP se je zdravil tudi Franjo Rajner, eden izmed takoimenovanih Titovih oficirjev, ki je bil ranjen pri prehodu Bače pri domačiji Lušin (Lovšin) (141). Po vojni je bil profesor na Biotehnični fakulteti v Ljubljani.

V bližini Podoreha so si postavili barako, jo prekrili z lepenko in uredili ležišča. Kmalu je bilo premalo prostora za ranjence, kajti njihovo število se je povečalo zaradi akcij partizanov in zaradi velikega območja, s katerega so prihajali iz Baške grape in s Šentviške planote. Sprejeti so bili: Franc Pajntar iz Kuka, Janez Krivec iz vasi Prapetno pri Tolminu, Viktor Manfreda - Tarzan iz Tolmina, Karel Kusterle iz Grahovega, Ivan (Janez) Kikelj iz Stržišča, Anton Manfreda - Dolenjc s Huma in drugi. Anton Manfreda, ki je 1. aprila 1945 padel med Lokvami in Mrzlo Rupo na Vojskarski planoti kot poveljnik zaščitnega bataljona 9. korpusa, je v SP povedal: »V skupini 11 borcev Gradnikove brigade sem šel iz vasi Krn na Cerkljansko. Na Logarščah je 12. junija 1943 naša skupina padla v italijansko zasedo. Padel je Miha Leban - Ciril, Tapalov iz Poljubinja.« Antonu je med nogami eksplodirala ročna bomba in ga po obeh nogah močno

Podleskovca po vojni

ranila. Tri dni se je ranjen skrival v grmovju, potem se s težavo priplazil do Mešelove domačije v vasi Logaršče, kjer mu je nudila prvo pomoč aktivistka Gabrijela Makuc, rojena Kuštrin. Zasilno zavetje so mu uredili na Šorlijevem hlevu v Logarščah in ga oskrbovali, dokler se italijanska vojska ni umaknila. Obstajala je nevarnost, da ga odkrijejo, saj so pregledovali okolico. Ko so Italijani odšli, so sporočili v SP, naj pridejo ponj. Karel Čufer in Anton Kenda sta ranjenega fanta privezala na navaden stol in ga izmenjaje prenašala na hrbtu iz Logaršč do Podleskovca ali Podleskovce. Domačini uporabljajo obe imeni. Po dveh nočeh so prišli na cilj. Po petmesečnem okrevanju se je vrnil v svojo enoto. Julija 1943 se je v SP zaradi oslabelosti 12 dni zdravil Peter Špik - Srečko iz bližine Bukovega. Potreboval je le redno hrano, da si je opomogel (44).

Italijani niso mirovali. Že naslednjega dne, ko so prinesli Antona Manfredo v SP, so Podorehovi obvestili osebje postojanke, da se bližajo italijanske enote. Ko so se že vsi umaknili iz SP in se pomaknili proti potoku Lisčaku, je prišlo sporočilo, da prihajajo partizani. Pogled na sosednji hrib je povedal, da je bilo sporočilo napačno in da se vasi Lisec bližajo Italijani. Osebje in ranjenci so se prikrili in obmirovali v grmovju, dokler niso Italijani odšli mimo, občutek ogroženosti pa je postajal vedno močnejši. Upravnik Karel Čufer se je posvetoval z domačinom Tonetom Kendo - Hribarjem in ranjenci. Tone je nekaj časa razmišljal, potem pa je predlagal, da gredo v Škvarčevo čuklo. Temu kraju pravijo tudi Škvarčeva zlata ali Škvarčeva žlota. Škvarčeva čukla je manjša vzpetina, polna večjih skal, težko prehodna in poraščena z redkim gozdom, le-

Kmetija pri Škvarču (Cvek, Krajnik), fotografija in risba. Domačijo, kjer je bila SP, je z levo roko naslikal borec Franc Babnik leta 1944, ko se je tu zdravil zaradi ranjene desne roke.

ži nekaj sto metrov od Škvarčeve kmetije. V nekaj dneh so si v skalovju uredili ležišča s slamaricami in prostor za pripravo hrane in tu dočakali 8. september 1943, kapitulacijo Italije. Tudi potem so ostali na tej lokaciji, saj jih sovražnik tu ni nikoli iskal. Dostop je bil sicer težak in tudi prostora je bilo med skalami malo, vendar so se tu počutili varno. Nekaj okrevancev je odšlo v svoje enote, prišli pa so novi: Julijan Kleč, Avgust Kogoj, Ivanka Kavčič, Zorka, Albina Družina - Planinka in drugi. Po kapitulaciji Italije je zavladalo kratkotrajno zatišje in preselili so se v Škvarčevo hišo (Cvek, Krajnik). Ta je stala na samoti, ranjenci so ležali na seniku, na senu, kuhali so v domači kuhinji skupno z domačimi. Postali so velika družina (44). Gospodinjila je Tina z možem, hčerko Floro in sinovoma Romanom in Donatom. Floro, ki je bila dejavna v OF, so proti koncu leta 1944 iskali Nemci in domobrancji. Ker jim je ušla iz hiše, so odpeljali mamo Tino ter jo poslali v taborišče Ravensbrück, od koder se ni vrnila (44).

Kapitulacija Italije je prinesla še okrutnejšega okupatorja. Nemci so že tisti dan, ko je kapitulirala Italija, zasedli vojašnico na Kneži in pomembne točke ob progi Jesenice-Gorica. Nekateri italijanski vojaki so zbežali in s seboj nesli orožje. Ko so srečali partizane, so orožje odvrgli in vpili: »Amici partigiani!« Nekateri so hoteli domov, nekateri so se hoteli priključiti italijanskim partizanom v boju proti Nemcem. Ker po Baški grapi niso več mogli, saj so jo zasedli Nemci, so hodili iz Kneže skozi vas Sela nad

---

 Vas Loje pred vojno

Podmelcem, čez planini Temno brdo in Lom proti Tolminu. Terenci, borci in mladina so razoroževali italijanske vojake, orožje pa spravljali v skrivališča izven vasi. Dogovorili so se, da gredo v Knežo v vojašnico po ostalo opremo, a je bilo že prepozno, saj je zelo hitro prišla nemška vojska. Orožje, ki so ga nabrali, so postopoma prepeljali čez progo in reko Bačo na Šentviško planoto in dalje v partizanske enote (141).

Angela Klinkon iz zaselka Borovnica nad Podmelcem je pripovedovala: »Proti koncu oktobra ali v začetku novembra 1943 so prišli trije partizani v Loje, v mlin. Med njimi sta bila tudi Jožef, Pepi Brešan iz Klavž in neki Nino iz Trsta. Temu je po nesreči padla ročna bomba na tla in eksplodirala. Ranila ga je v noge in odnesli so ga v bolnišnico v Podleskovco. Po okrevanju je odšel v svojo enoto. Kasneje mu je blizu planine Dobrenščica na poti po orožje pod Krn med neprevidnim prečkanjem zdrsnilo na snežnem plazu v prepad in se je ubil. Eksplozija bombe v mlinu je bila usodna za domačine. Gospodarja Ivana Piriha so drobci bombe ranili v stegenico. Sprva ni čutil prehudih bolečin, toda kmalu se je stanje začelo slabšati. Pomoč mu je nudil bolničar Karel, a čez kakih osem dni je Ivan zaradi zastrupitve umrl. Tudi njegova žena Francka je bila hudo ranjena v desno roko. Karel ji je nudil pomoč in ji še dolgo prevezoval roko in jo zdravil. Za Francko sta skrbeli partizanka Fani in nečakinja Julka Dobravec, poročena Žerjav iz Sel nad Podmelcem, Tonova. Gospodinjina roka je ostala hroma.« (135).

Zgodila se je še ena nesreča. 2. novembra 1943 se je vnel dimnik na domačiji Jakoba Kende in njegove žene Marije, po domače pri Kosu v Zajalovniku, zaselku vasi Loje. Pri družini si je skupina borcev komande mesta Tolmin pripravljala hrano. Dimnik je imel leseno leso, omet je bil razpokan in hiša pokrita s slamo. Ogenj se je hitro razširil in domačija je pogorela, ogenj je preskočil tudi na sosednjo hišo, pri Koklju (Kramar). Rešiti niso mogli ničesar. Jakob in Marija Kenda sta ostala brez vsega. Poleg njiju je bila v hiši še ena družina s štirimi otroci. Jakob Kenda in žena sta odšla na Sela k Šorlijevim, po domače Štefnakovim, pozneje pa v zaselek Borovnica k Droletovim, po domače pri Tincu, druga družina Jerneja Kosa pa si je v požganini uredila zasilno bivališče. Jakob in Francka Kramar, ki sta imela sina Ignaca v partizanih, sin Franc pa je bil najhitrejši partizanski kurir na območju Grape, sta si uredila zasilno bivališče v samostojno stoječi kleti. Po vojni jim je bila z državno pomočjo zgrajena nova hiša, Kosi so se odselili k Ptuj. Danes je Kokljeva hiša zapuščena in propada (46).

Franc Kramar je prve dni marca 1945 s tovarišem vodil partizansko enoto čez reko Bačo. Prešli so jo po brvi pri kmetiji pri Drozu, pod vasjo Logaršče, in se potem povzpeli proti zaselku Hum po stezi ob potoku Poljanšček. Franc je šel prvi, za njim njegov tovariš, potem pa enota. Franc je naletel na pehotno mino, ki so jo nastavili Nemci, da bi preprečili prehod partizanov. Franc jo je še dobro odnesel, saj mu je odtrgala le modnik in ga drugje ni poškodovala, njegov tovariš pa je podlegel. Franca so z velikim naporom prenesli v SP na planino na Prodih ob Tolminki (27).

Pri Škvarčevih je bilo bivanje za ranjence in osebje zelo ugodno, a glede varnosti lokacija ni bila dobra, saj se je k hiši videlo iz doline in Loj. Nemško vojaštvo je pogosto hodilo na obhode po hribovju in iskalo partizane. Na enem takih obhodov v marcu 1944 so nemški vojaki prišli nenadoma iz vasi Rut čez greben do domačije Hvalovih. Tam so zajeli služkinjo in poleg nje še negovalko v SP Pavlo Leban, nekoliko nižje so naleteli na bolničarja Maksa Goljo. Vse tri so odpeljali s seboj v dolino in zaprli v Gorici. Ker jim niso mogli naprtiti ničesar, so ženski čez nekaj mesecev spustili, Maksa pa prisilili, da je šel med domobrance. Kljub vsemu je SP ostala pri Škvarčevih do novembra 1943. Takrat jih je presenetila nenadna sovražnikova bližina. Zapadlo je dva centimetra snega. Manjša skupina nemških vojakov je prišla prek temljinjskih senožeti, mimo Kosove domačije v Podleskovco, ki je bila zelo blizu SP. Ranjenci so opazovali njihovo premikanje. Oddahnili so se, ko so opazili, da se Nemci vračajo. Vendar je bil ta sovražnikov prihod opozorilo, da SP ni varna (44).

Karlu so bili v pomoč tudi drugi bolničarji. Ko je bil oddelek v Podleskovci, v bližini Drsel, je bil tu kot bolničar Feliks Humar, pred in po vojni pek v Podmelcu. Med pacienti je bil partizan Lesjak s hudimi bolečinami v predelu trebušne prepone. Ker je bil Čufer nekaj dni odsoten, ga je Feliks po lastnem preudarku operiral, ko je ocenil, da ima vnetje slepiča. Veliko si je upal, čeprav je pri taki operaciji že sodeloval, ko je bil v italijanski vojski, sedaj pa je vedel, da bo mož umrl, če mu ne bo pomagal. Operacija je uspela, pacient je preživel in srečno dočakal konec vojne. Po vojni je pripovedoval, da je odrezal nogo pod kolenom tudi nekemu borcu iz Vipave, ki mu je šrapnel hudo poškodoval stopalo in kosti. Po vojni sta se večkrat srečala (142).

Preselili so se v nenaseljeno stavbo vzhodno od vasi Lisec, v Drago, v Dragarje-

Vas Lisec, v bližini naselja je stala Dragarjeva domačija

vo (Hvala) hišo. Domačija je bila odmaknjena od ostalih hiš, da se je iz vasi ni videlo, in je bila zato zelo primerna za delovanje SP. Blizu hiše je potekala steza v mlin, ki je stal ob potoku Lisčaku, kamor so nosili žito iz Lisca. Bili so v hiši, imeli so več prostora za ranjence, kuhinjo in osebje. Ranjenci so spali na podstrešju in nad hlevom, če jih je bilo več tudi v bližnjem svinjaku. Stražarsko mesto je bilo kakih 120 m oddaljeno od hiše na lepi razgledni točki. Z nje je stražar lahko opazil premike sovražnika iz Temljin, Kneške grape in Grantarske planine, zato so lažje zagotavljali varnost SP. Na straži so se največkrat menjali Franc Pajntar, Franc Kleč in Slavko Košič. Po napadu na Baško grapo, posebno na Koritnico 29. junija 1944, je v SP prišlo več ranjencev (44, 141).

Franc Rutar, Pajštvarjev iz Granta, je kot 10-leten fantič spremljal ranjenega partizana, ki je prišel v Grant, do SP. Partizan je bil ranjen v predel mehurja, izstopno rano pa je imel na zadnjici. V Grantu so ga obvezali, a je med hojo preveza večkrat zdrsnila navzdol. Pomagal mu jo je potisniti nazaj, pri tem pa je videl vstopno in izstopno rano. Počasi sta hodila, saj je partizana rana skelela, zato sta prišla v Lisec že v mraku. V Dragarjevi hiši je še videl, kako so polegli Čufer, Planinka in Planinc ranjenca na mizo in začeli oskrbovati njegove rane, potem se je vrnil domov (115).

24. julija 1944 zvečer, ob 22. uri, je mladinka Cvetka Krajnik - Flora, Škvarčeva iz Podleskovce obvestila SP, da prihaja proti Liscu večja skupina nemških vojakov. Takoj so začeli evakuirati težje ranjence, povečali so število stražarskih mest, poskrili

so sanitetni in ostali material v okolico hiše, osebje in lažji bolniki pa so imeli pri sebi le najnujnejšo opremo. Vsakdo je vedel, kaj storiti, kako in kam iti, če bo treba hitro zapustiti hišo. Poznali so nemško taktiko, da običajno pridejo ob zori. O izdajstvu niso razmišljali. Zaupali so obveščevalni mreži in prebivalstvu okoliških vasi, zato so z lažjimi pacienti čakali, toda nemške vojske ob zori ni bilo. Straža je šele okoli osme ure zjutraj opazila skupino vojakov, ki je prihajala iz smeri Loj. Vsi so se umaknili iz Dragarjeve domačije, Karel je na razgledni točki in z daljnogledom opazoval sovražnika. Vodstvo nemške skupine se je ustavilo pri prvih stavbah pred vasjo, pri Liščerjevi (Kogoj) in Žefovi (Drole) hiši. Od tu so se povzpeli do korita pri kmetiji Čenda (Kenda), tu počivali in si umivali noge (44).

Obnašanje vojakov je kazalo, da SP ni izdana. Vse bi se dobro izteklo, če eden izmed osebja bolnišnice, Franc Kleč, po domače Lesnikarjev iz Ruta, ne bi prišel v Lisec, da bi videl, ali so Nemci odšli. Nemci so ga opazili in ga hoteli zajeti. Bežal je po edini mogoči stezi, vojaki pa za njim, za greben, kjer so zagledali Dragarjevo hišo, za katero do tedaj niso vedeli. Franc se je skrnil, vojaki so prišli do Dragarjeve domačije in pri pregledu hiše našli nekaj predmetov, po katerih so sklepali, da so odkrili opuščeno partizansko SP. Nad kmečko pečjo je bila napeta žica, na kateri so sušili obveze. Ko so odhajali iz hiše, so Čufrovi pomočniki potegnili z žic tudi sušee obveze, vendar tako nespretno, da je nekaj kosov ostalo. Tudi pod hišo se je nekomu stresla škatla z ampulami, ki jih vseh ni utegnil pobrati. Svojo najdbo so pokazali vodstvu skupine, ki je poslalo nekaj vojakov v Drago. Ti so hišo z gospodarskim poslopjem zažgali. Skupina, ki je hišo požgala, je bila sestavljena iz Italijanov, Nemcev in domobrancev (44).

Po tem dogodku je bilo treba hitro najti novo mesto za SP, saj je začelo deževati in nič ni kazalo, da bo dež kmalu ponehal. Prinesli so težko ranjenega borca Antona Jermola, ki je potreboval nujno pomoč. Na sestanku, ki so ga sklicali vaščani v hiši Jakoba Kende in njegove žene Justine, po domače pri Čendu, so se dogovorili, da bodo priskrbeli škope slame, s katerimi bodo v gozdu nad Droletovo kmetijo v Drselih, po domače pri Kogoju v Podleskovci, zgradili lopo z ležiščem za 15 do 20 ranjencev. Domačini so se bali za svoje domove, saj so Nemci požigali ob vsakem sumu sodelovanja s partizani. Zato so bili bolj za to, da se zgradi SP v gozdu, kot da deluje v kaki domačiji. Kljub temu so za potrebe SP kuhali v družinski kuhinji pri Droletu in hrano nosili v velikih kanglah po potoku Lisčaku navzgor do novega objekta SP. Osebje je spalo na njihovem kozolcu (44).

Iz tega obdobja poznamo le nekaj ranjencev. Med njimi je Pavel Skrt iz zaselka Mešnjak v Levpi, ki je bil ranjen v nadlaket leve roke kot borec ITO. Pet mesecev se je zdravil v SP (120). Na zdravljenja domov je bil iz brigade odpuščen ranjeni Ivan Kogoj, Liščerjev iz Lisca. Čufer je skrbel tudi zanj. Le malo časa je bil doma, saj so ga 24. junija zajeli nemški vojaki »Mongoli«, odpeljali proti planini Temno brdo in od takrat ni o njem nobene sledi. Antonu Jermolu je bilo treba čimprej odrezati nogo, ki je že pričela gniti. Potreben instrumentarij je za ta poseg posodil dr. Villa iz Mosta na Soči, ponj je šla Ana Golja iz Sel nad Podmelmcem. Pripovedovala je, da je bilo treba torbo nesti mimo italijanske straže na začetku vasi pri Jeliju. Ker bi jo prav gotovo pregledali, jo je nesel dr. Villa in šel z njo nekaj časa proti Modreju. Potem je sama nadaljevala pot mimo kmetije pri Vodivčku, na Ljubinj in Sela nad Podmelmcem, kjer je nanjo že čakal

Kmetija pri Kogoju v Drselih, pisali so se Drole, takoj po vojni.

V povojnem času je domačija z gospodarskim poslopjem propadla, ko so se hčere poročile drugam, starša pa sta umrla. Hribovske kmetije so do druge vojne vzdrževale družine, med vojno tudi partizansko vojsko, a po vojni se je vse spremenilo.

kurir, ki je torbo odnesel v SP. Tja je prišel bolničar Lišter iz SP Vršiček in skupaj s Čufrom sta opravila potrební poseg (44).

Vodja SP Karel Čufer je 10. novembra 1944 dobil nalogo, naj se združijo s SP Vršiček, ki je imela svoj sedež pri izviru Tolminke. Počasi, saj je bil zimski čas in prehod iz Kneške grape v dolino Tolminke težaven, so se začeli seliti. V tem času se je SP od izvira Tolminke že preselila na planino na Prodih. Do dokončne preselitve je Čufer še sprejemal ranjence in bolnike. Tako je sprejel del ranjenih italijanskih partizanov iz napada Nemcev na bataljon Daniele Manin 31. decembra 1944 pri prehodu reke Bače. Te ranjence so potem tudi preselili v Polog. Dokončno sta se obe SP združili marca 1945 in nastanili v prostorih mlekarne na planini na Prodih. Bolniško osebje in ranjenci so tu dočakali konec vojne. Mlekarna je bila bolj prostorna. Ranjenci so bivali v svetlem prvem nadstropju, skladišče hrane so imeli v pritličju, tam, kjer so kmetje prej hranili sir, sosednja sobica je bila za upravnika Lišterja, v največjem prostoru so kuhali. Dne 9. maja 1945 so kmetje iz vasi Zatolmin z vozovi odpeljali ranjence v Tolmin, od koder so odšli v centralno vojaško bolnišnico v Gorico, kasneje pa se preselili v sanatorij Sv. Justa (44).

Spomenik žrtvam v Slatnah nad Knežem.

Baška grapa je imela med drugo svetovno vojno poleg padlih borcev tudi mnogo civilnih žrtev, kar izpričujejo številna imena na spominskem obeležju.

Ves čas delovanja je SP v Baški grapi vodil Karel Čufer z bolničarji: Antonom Kendo iz Lisca, Francem Pajntarjem iz Kuka in Zorko Družina - Planinko, ki je po okrevanju ostala v SP, kuharjem Francem Klečem iz Ruta in intendantom Andrejem Kenda. Franc Kleč je prišel iz SP Vršiček pri izviru Tolminke jeseni 1944, kjer je bil okrevanec. Tudi Pajntar se je najprej zdravil v SP. Do kapitulacije Italije je SP dvakrat obiskal dr. Aleksander Gala - Peter, maja in julija. Pregledal je ranjence in opravil potrebne strokovne posege ter dal navodila za nadaljnje delo. Karlu je svetoval, naj ne vodi oziroma zapisuje nobenih podatkov zdravljenecv, kajti morebitna zaplenba zbranih podatkov bi prizadela družine ranjencev. Pošta je v SP prihajala prek P 22, ki je bila v Studencih pod Jalovnikom in potem Za glavami v Štefovem seniku na pobočju Jalovnika. Le kurirji te postaje so vedeli, kje je SP.

Čeprav se na desnem bregu Bače niso zadrževale večje partizanske enote in zaradi tega tudi ni bilo večjih bojev, je v SP iskalo pomoč veliko bolnih, ranjenih pa tudi onemoglih in izčrpanih borcev. Med temi je bilo nekaj težje ranjenih. Izčrpanim borcem ni bilo težko pomagati, saj so v SP imeli dovolj hrane, da so si lahko opomogli in odpočili. Taki borci so se razmeroma kmalu vračali v svoje enote. Tudi lažji ranjenci jim niso delali težav, najtežje je bilo z bolniki z notranjimi obolenji, ki so zahtevali dolgotrajno zdravljenje (44).

Zagotavljanje zdravil in sanitetnega materiala

Odbori OF po vaseh so posebno zavzeto zbirali sanitetni material in zdravila. Za obvezilni material so v SP lahko uporabili čiste rjuhe ali podobno blago, za zdravila in gazo pa je bilo težje. To je bilo treba dobiti v lekarni. Aktivisti so pritegnili k sodelovanju zaposlene zdravstvene delavce v ambulantah in lekarnah. Sodelovali so tudi zdravniki: dr. Alberto Gentilli z Mosta na Soči, ki je spomladi leta 1943 odšel, in vojaški zdravnik, dr. Villa Tranquillo di Emilio - Lučo, Angelo z Mosta na Soči, rojen leta 1909 v Bergamu, umrl 1987, dr. Pasquale Calabró v Tolminu, rojen leta 1911, umrl 1975, lekarniški laborantki Kati Bajt iz Dolj pri Tolminu, Anica Taljat z Mosta na Soči in babica Rozalija Sirk z Mosta na Soči. Anico so Italijani v marcu 1943 zaradi suma sodelovanja s partizani internirali v Italijo v bližino Mantove. Vrnila se je po kapitulaciji Italije, nadaljevala delo v lekarni in s sodelovanjem z OF. Z navedenimi zdravniki so bili povezani zlasti: Angelca Klinkon iz Borovnice, lekarnar Milton Klavžar (Clauserio) iz Gorice, ki je imel lekarno na Mostu na Soči, Marija Gabršček, rojena Hrast leta 1888, po domače Podšolarjeva iz Tolmina, sestre Ada in Hema Kovačič iz Idrije pri Bači, brata Peter in Alojz Krivec iz Prapetnega ter njun bratranec Janez Krivec, ki se je nekaj časa kot kurir zdravil v partizanski bolnišnici. Bil je kurir na relejni postaji P 22 in se je poškodoval, ko se je izmaknil sovražni zasedi na planini Lom tako, da je skočil pod pot. Pri prenosu sanitetnega materiala so sodelovali tudi Jakob Kenda, Kosov iz Zagačnika, Ančka ali Ana Golja s Sel nad Podmelcem, Angela Kovačič, kasneje poročena Močnik iz Loj, ki je hodila po zdravila celo v Trst in drugi (107). Neža Rutar iz Ljubinja, Maharačeva, je skupaj z Lojzo Kozorog in Mihaelo Kozorog, poročeno Pogačnik, Rjavčkovima, ki sta živeli v Podmelcu, šla pred kapitulacijo Italije trikrat peš iz Ljubinja v Gorico s »kareto«, na kateri je bilo dvojno dno. V dno so skrile dodatno maslo, saj je bilo dovoljeno nesti v Gorico, Tolmin ali Kanal le 1 kg masla. V Gorici so ga prodale in zanj kupile moko, ki so jo naložile na kareto, v dno pa zložile sanitetni material in zdravila za ranjence v Liščaku. Sanitetni material so dobile v eni izmed lekarn v Gorici ali v neki hiši. Od Maharača, kjer je bila nekakšna javka, so sanitetni material odnesli drugi v SP, predvsem Janez, Ivan Rutar, ki je bil ekonom SP. Mihaeli je mož, doma na Gorenjskem, padel na planini Golobar. Imela sta sina, za drugega je bila noseča. Nežina hčerka Ivana se je večkrat peljala z mamo v Gorico z vlakom ali avtobusom. Imela je široko krilo z notranjimi žepi, v katere so ji v Gorici naložili zdravila in tablete. Ker otrok niso pregledovali, je tako prinesla domov zdravila (112). Posebno aktivne so bile skojevke iz Tolmina, ki so zbrani sanitetni material prenašale iz Tolmina skozi cestne zapore oziroma kontrole ali brodile čez Tolminko. Nekajkrat so ga šle iskat tudi v Gorico. Aktivisti iz vasi Prapetno pri Tolminu so pridobili sanitetni material tudi tako, da so šli v lekarno z zavezano roko ali nogo in nakupili za zdravljenje navidezne poškodbe kar dosti sanitetnega materiala. Dr. Gentilli je hodil zdraviti partizane v Volčanske Rute, v Lom ali še naprej, na Banjšice. Dr. Villa iz Bergama sprva ni bil tako naklonjen partizanom, saj je bil 2. februarja 1943 lažje ranjen v partizanskem napadu. Ko je kasnejši narodni heroj Dušan Munih s svojo skupino napadel stražo, ki je varovala železniški vodovod za oskrbo lokomotiv z vodo na železniški postaji Most na Soči, v Drobočniku v Šavlijevi hiši, je dr. Villa prišel obvezat ranjene italijanske vojake in bil v ponovnem partizanskem napadu lažje poškodovan. Kljub tej poškodbi in začasni za-

meri je še vedno občasno sodeloval in se sestajal z Dušanom Munihom (46, 47, 107).

Dr. Villa je poslušal Radio London in o novicah obveščal Valentina Božiča z Mosta na Soči. Božiča in Valentina Taljata je obveščal tudi o nameravanih akcijah italijanskih vojakov, o katerih je izvedel v oficirski menzi, kjer se je hranil. Sporočil je o nameravani ofenzivi v Trebuši in okolici, kar je Božič prenesel Dušanu Munihu, da so bili aktivisti in partizani na terenu o tem obveščeni in pripravljeni. Izvedel je tudi amputacijo noge ranjenemu partizanu. Pri tem mu je pomagala Olga Vuga, ki je nosila potrebni sanitetni material in pripomočke za operacijo (124). Dr. Villa se je ob kapitulaciji Italije uspel umakniti v Videm, kjer je delal v bolnišnici; proti koncu leta 1943 so ga njegovi nekdanji sodelavci pregovorili, da se je vrnil na Most na Soči kot zdravnik v bersaljerski bataljon B. Mussolini. Ker na Mostu na Soči ni bilo civilnega zdravnika, je zdravil tudi prebivalstvo, dopoldne vojake, popoldne civiliste. Za pomoč partizanom ga je pridobil vaški aktivist OF Valentin Taljat, ki je pred vojno trgovinam v Baški grapi z vozom dovažal blago za prodajo in s tem nadaljeval v vojnem času. Tako ni bil sumljiv italijanski oblasti in je lahko prevažal tudi sanitetni in drugi material za potrebe partizanov.

Francek Mervič je imel na Mostu na Soči mesnico, iz katere je oskrboval Baško grapo. Pod mesom je pogosto skrivaj prevažal sanitetni material in tobak za SP in partizane. V svoji ordinaciji je dr. Villa popoldne sprejemal tudi partizane in ilegalce, ki so bili potrebni zdravstvene pomoči. Ordinacijo je imel sprva v hiši družine Vitek na desnem bregu Idrijce. Na bližnjem mostu je bila stalna vojaška nadzorna točka, zato je bilo sodelovanje z aktivisti OF oteženo. Italijanskemu poveljstvu se je pritoževal, da je zaradi bližine vojakov ogrožen, in dosegel, da so mu dovolili preselitev ordinacije na drugo stran Idrijce, v Taljatovo hišo ob cesti v Tolminski Lom, ki je bila izven kontrolnega obročja vojske. Tu ni bilo več ovir za pomoč partizanom, za oskrbo s sanitetnim materialom in za skrivne obiske (118). Potem je bil s svojimi bolničarji, podčastniki Francem Zenezijem, Brunom Occivelijem in Valeriom Bortolottijem, ki so skupaj z njim zagotavljali sanitetni material za partizane, za nekaj časa premeščen v Vipavo. Z Dušanom Munihom se je sestajal tudi na Vipavskem in njegovo skupino oskrboval s sanitetnim materialom. Priskrbel je tudi sliko partizana Jerneja Arka - Črta, komisarja 4. čete SO, oziroma njegove glave, ki so jo italijanski vojaki nosili nataknejo na kol po Hudajužni in Podbrdu, in jo dal preslikati mostarskemu fotografu Izidorju Žbogarju (107). Njegovi bolničarji so večkrat spremljali aktivistke, ki so nesle sanitetni material čez vojaško kontrolo na mostu čez Idrijco ali Sočo, da jih niso pregledali (118). Pri oskrbi s sanitetnim materialom je sodeloval tudi kuhar v poveljstvu italijanskega bataljona, Antonio Iaria - Nino, ki je delal v kuhinji nasproti poveljstva na Mostu na Soči, pri gostilni Vuga. Nino, rojen leta 1924 v Condoffuri v Kalabriji, se je po vojni poročil z domačinko in ostal vse življenje v Sloveniji ter priimek poslovenil v Jarija (107). Proti koncu vojne je želel dr. Villa s svojimi bolničarji k partizanom, a je bila ocena, da je bolj potreben v ambulantni, od koder je lahko oskrboval partizanske SP s sanitetnim materialom in zdravili. Proti koncu vojne se ni hotel umakniti z italijansko vojsko, kljub bojazni, da osvoboditelji Mosta na Soči ne bodo vedeli za njegovo sodelovanje s partizani. Ko so italijanski vojaki odšli, so Taljatovi hčerki, Klara in Stana ter sosedka Karmela vodile dr. Villo in njegova bolničarja proti Lomu v zaselek na

Valerio Bortolotti

dr. Villa Tranquillo di Emilio

Robu, kjer so jih lepo sprejeli. Čez nekaj dni so dobili prepustnico za prosto gibanje po Goriškem vojnem področju. Dr. Villa se je poročil z domačinko Franico Skrt in še dolga leta hodil na dopust na Most na Soči. Hranil je številna potrdila, ki jih je prejel od raznih krajevnih odborov OF in NOO za izdana zdravila in sanitetni material (118). Tudi Valerio Bortolotti iz Tricesima se je po vojni poročil s Slovenko, Ano Kalin, ki jo je spoznal na Mostu na Soči.

18. julija 1943 ob eni uri ponoči je letalo, ki je priletelo z letališča Derna pri Tobruku v severni Afriki, odvrгло v vasici Gorski Vrh pri Pečinah na Šentviški planoti štiri padalce – telegrafiste in 16 kontejnerjev – pločevinastih zabojev. V njih je bil poleg avtomatskega orožja, streliva in ročnih bomb, dveh radijskih postaj in bencinskega motorja za polnjenje akumulatorjev za radijski postaji ter hrane (prepečenec, čokolada, mleko v prahu in konzerve) še sanitetni material: DDT prašek proti ušem, sulfamidni prah proti gnojenju ran, prvi povoji, jod v ampulah in razne tablete, med njimi tudi energijske. Borci 1. bataljona Gradnikove brigade so del teh sanitetnih pripomočkov prenesli v tabor v Prode in v SP, del je prevzel dr. Gala za potrebe drugih bolnišnic in enot (4, 13, 64).

Zdravniki in lekarnarji so prispevali sanitetni material in zdravila iz lastnih zalog ter izdajali recepte, da so aktivisti lahko dvignili zdravila v lekarni. Ob kapitulaciji Italije je bilo zbrano veliko obvezilnega materiala, zdravil, injekcij, alkohola, kompletov instrumentov za kirurške posege, tudi eter za narkozo ter mavec. Pogosto so uporabili tudi domača zdravila, zlasti arniko. Kati Bajt je bila med vojno zaposlena v lekarni v Tolminu. Sanitetni material in druge zdravstvene pripomočke je iz lekarne prevažala s kolesom mimo sovražnih straž. Vse zbrano so hranili pri sosedovih v skrivnem prostoru in oddajali kurirjem P 23, da so odnašali dalje. Lastnik lekarne, ki

ji je omogočil nabavo materiala, je bil Italijan Albino Gasparini, ki je lekarno vodil od februarja 1943 do septembra 1945. Material je brezplačno dajal na osnovi receptov in spiskov, ki jih je žigosala KM Tolmin. Lekarnarja so na nevarnost odkritja opozarjali tudi italijanski vojaki, s katerimi je bil v stikih. Ko so prišli Nemci, so posumili, da sodeluje s partizani, zato je poslovanje pogosto kontroliral nemški bolničar, ki se je dalj časa zadrževal v lekarni. Po zdravila za partizane so hodili najpogosteje Kristina Kutin iz Dolj, Mici Fon iz Tolmina, sestre Lojzka in Marija Jermol, Kati Rutar iz Ozidja, Marija Leban - Žunhova majka iz Perble, in Ivan Rutar - Tisa, Kumrov iz Čadrga. Izdajal jih je lekarnar, pogosto pa Kati Bajt, po vojni poročena Šorli. Tik pred kapitulacijo Nemčije so Bajtovo opazovali in zasledovali tolminski domobranci. Na srečo se je bližal konec vojne in vse se je dobro končalo.

Ančka Golja iz Sel nad Podmelcem je s pomočjo gospodinje Ane Vuga z Mosta na Soči in Viljema Štruklja, Vilčka iz Modreja, mimo zastraženih vojaških postojank prenašala sanitetni material za SP v Lisčaku, ki ga je prispeval Klavžar, lekarnar na Mostu. Viljem Štrukelj je pred kapitulacijo Italije s svojim tovornjakom pogosto peljal ta material na Ljubinjske Ravne ali Ljubinj, saj je opravljal prevoze za gradnjo ceste na planino Lom, ki jo je italijanska oblast gradila še med vojno. Včasih ga je peljal tudi v Trebušo za potrebe SP na Šentviški planoti ali drugje. Pred prevozom so sanitetni material skrivali v hiši Ivana Rutarja, Kasovdarja v Modreju, in sicer pod deskami na podstrešju.

Po kapitulaciji Italije je v to skladišče prišlo več materiala iz italijanskih kasarn na Poljubinjskem polju. Ivanova sestra Angela, kasneje poročena Golja, ga je po kapitulaciji Italije do marca 1944, ko so jo Nemci internirali, nosila na Ljubinj. Na Ljubinju je delovala močna organizacija aktivistk, ki so prevzemale material, ki je prihajal iz Tolmina in drugih vasi v okolici ter ga predajale kurirjem P 22, ki so ga dostavljali v SP. Po tej poti je v SP prihajala tudi zbrana hrana. Angela Kovačič je nosila v Trst maslo v zamenjavo za zdravila, mavec, injekcije in razna pomirjevala. Maslo je skrila, saj ga je bilo dovoljeno prenesti le 1 kg v Gorico in Trst, nazaj pa je bil prepovedan prenos sanitetnega materiala, orožja in tehničnih pripomočkov. Klavžar ni hotel izdajati zdravil neznanim osebam. Ko je maja 1943 prišla ponje Valerija Zlatoper iz Idrije pri Bači in rekla, da jih potrebuje partizanska SP, ji je rekel, naj počaka, da jih pripravi, med tem pa obvestil karabinjerje. Ti so jo aretirali, odpeljali v Tolmin, Trst in v taborišče Pordenone. V Trstu so jo strahotno mučili na zloglasnem zaboju v ulici Bellosquardo, da je posledice čutila vse življenje (15, 37, 46, 107).

Posebno povezavo za pridobivanje sanitetnega materiala je imel Stanko Cvek, tapetnik iz Tolmina, ki je leta 1942 in 1943 delal v italijanski vojašnici spalne vložke »modroce«. Dostop je imel do raztrganih in celih rjuh, ki jih je odnašal in predajal za obveze. Italijan, »kvesturin«, policaj, mu je dajal jod, razne tablete, obveze, gazo ipd., kar je šlo največ v Čadrg, sam pa je nosil ta material v Podleskovco, od koder je bil doma, za SP št. 2, in ga izročal bolničarki Zorki Družini - Planinki. Ko so prišli Nemci, mu je sanitetni material dajal nemški vojak s Tirolske, po imenu Hans, ki je bil zadolžen za vojaško sedlarsko delavnico. Obvezilni material mu je prinašal tudi italijanski starejši vodnik - *maresciallo*, Vittorio Morbin, ki je bil poročen z domačinko Kristino Brenčičevo (107).

Marija Klinkon, Pikatonceva, je kmalu po oblikovanju prve partizanske skupine v letu 1942 preskrbovala le-to z manjšimi količinami sanitetnih pripomočkov, ki jih je dobila iz italijanske vojašnice v Tolminu, kjer je prala. Sanitejci v vojašnici so ji ga odstopali pod pretvezo, da ga potrebuje za lastno porabo. V vojašnici je prala tudi za Nemce do aretacije 16. avgusta 1944. Novembra 1943 jo je Pepi Kavčič, Štengarjev iz Ljubinja, prosil za operacijski pribor. Vedela je, da obstaja en komplet v stavbi učiteljskega Miha Tuta, Lavrinov iz Tolmina, ki je bil sluga na učiteljski, ji je natančno opisal, kje je prostor, v katerem je ta pribor. Neko noč je zlezla skozi okno v stavbo in pribor odnesla. Zunaj je stražil njen mož Andrej, Pikč. Pribor je prinesla v Poljubinj k Šavljem, Sutovim, od tam pa je prišel do Kavčiča in SP.

Martin Cvek z Grahovega je od italijanskega starejšega vodnika tik pred razpadom Italije odkupil sanitetni material iz skladišča vojaške posadke na Grahovem: obveze, zdravila, jod, alkohol ipd. Ta material je, skrit pod drugim blagom za trgovino v Rutu, večkrat peljal s konji v Rut in ga predal Ivanu Kemperlu, rojenemu leta 1899, po domače Janezu Mežnarju, ki ga je spravil v SP. Večkrat je ponj v Grahovo prišla tudi Kemperletova žena Neža (107). V Grahovem je zbiral sanitetni material, predvsem obveze, Anica Rink in ga predajala Ivanu Kemperlu.

Borca Nina, ki je bil ranjen v kuhinji mlina pod Lojami, kjer mu je po nesreči eksplodirala ročna bomba in ga močno ranila po obeh nogah, so odnesli v SP pri Škvarču (Cvek), kjer je po kratkem času okrevал in odšel v svojo enoto. Franc Melink iz Raven pri Ligu je bil 28. novembra 1943 v boju z Nemci pri Tolminu ranjen v dlan desne roke. Razneslo mu je puško v rokah in drobce se je ustavil ob glavni arteriji. V bolnišnici je iskal pomoč šele po mesecu dni. Odstranili so mu drobce iz rane, a arterije niso mogli povezati, zato je skoraj izkrvavel; žila se je zaprla šele tedaj, ko ni imela več pritiska. Dobival je tudi boljšo hrano. Nudili so mu vse, tudi doma izdelan konjak, ki je bil posebna redkost. V enoto se je vrnil 15. aprila 1944. Milka Krašček iz Trnovega ob Soči je bila hudo ranjena v obe nogi. Ob njej je eksplodirala mina, v boju, ki ga je vodil 1. bataljon brigade Janka Premrla - Vojka v noči med 12. in 13. julijem 1944 na nemško postojanko v Hudajužni. Karel Čufer in Anton Kenda sta šla po ranjenko v zaselek Zarakovec pri Koritnici in jo prinesla mimo vasi Rut in Grant in čez Rutarske planine v Lisec. Rana je bila okužena in že polna črvov. S polivki arnike se je rana kmalu pozdravila in Milka je odšla v svojo enoto.

Tudi prebivalstvu je bilo treba pomagati. Pri Tomažcevi (Kenda) družini iz Lisca je v boju padel gospodar Anton, mati Jožefa je sama skrbela za pet mladoletnih otrok. Osebe SP je po možnostih pomagalo pri kmečkih opravilih in družini odstopalo hrano (44).

Karel Čufer je zdravil Francko Pirih, mlinarico v Lojah, in Viktorja Hvalo, Pleharjevega iz Zalisca. Viktorja so Italijani po napadu na 1. bataljon SPO v planini v Prodih, 4. in 5. marca 1943, na povratku pred rojstno hišo namerno ustrelili v nogo. Potem so ga odpeljali v Gorico, kjer so mu amputirali nogo nad kolonom. Domov se je vrnil po kapitulaciji Italije z odprto in gnojno rano. Potreboval je redno nego.

Iz SP so priskočili na pomoč tudi Mariji Kovačič, po domače Gašperjevi iz Loj, in drugim, ki so jim zdravniki predpisovali zdravila v injekcijah (44).

Dva borca, določena za zdravljenje v Italiji

Nace Bratkovič iz Šentruperta na Dolenjskem je bil 8. novembra 1943 v boju na Matajurju ranjen v stegnenico leve noge. V SP so ga prinesli šele po desetih dneh. Na dolgi poti je prestajal hude bolečine, ker sklep noge ni bil utrjen. Kost stegenice je bila zdrobljena, v rani je bilo mnogo manjših drobcev, ki so povzročali gnojenje. Bolničarja Karel Čufer in Anton Lišter - Boris sta se odločila za zdravniški poseg. Boris je dejal: »Pod narkozo mu bomo očistili rano, naravnali nogo in jo dali v mavec.« Izdelal je masko za dajanje narkoze, pripravil instrumente ter mavec, nato je ekipa obeh bolničarjev in bolničarke Planinke izvršila načrtovan poseg. Ker mu je bila pomoč nude na nekoliko pozno, je Nace dolgo ležal v mavcu do prsi, a vseeno okrevail. V SP je ostal do novembra 1944, ko so dobili ukaz, naj težke ranjence pripravijo za daljši transport. Najprej naj bi ga iz Baške grape prepeljali na Banjško planoto, nato do letališča Naldesk pri Starem trgu na Notranjskem. Od tu so ranjene borce z letali odvažali v zavezniško bazo Bari v južno Italijo, kjer so ostali na zdravljenju pod okriljem zavezniške uprave. S tega letališča so odvažali tudi sestreljene zavezniške letalce, ki so jih rešili partizani ali prebivalstvo (44).

Poleg Naceta so na pot poslali tudi Antona Jermola iz Zatolmina, a Nace ni prišel v Italijo. Uprl se je napornemu in tveganemu transportu ter ostal v bolnišnici Pavla v Trnovskem gozdu, Anton pa se je septembra 1945 vrnil iz italijanskega Barija. Tam je dobil za izgubljen nogo tako dobro protezo, da se sploh ni opazilo, da je nima (37, 39).

Anton je bil ranjen 18. julija 1944 pod kmetijo Zastenar v Pologu, v napadu na 17 Nemcev, ki so prišli v dolino po drva za kurjavo z vozom in dvema paroma konj. Zadet je bil v obe nogi. Ena je bila prestreljena skozi mišice, druga je imela zdrobljeno stegnenico. Ko so se Nemci vračali, so napad izvedli enota ITO, pripadniki kurirske postaje P 23 z Mrzlega vrha in aktivisti okrajnega odbora OF, ki je imel sedež pod planino Mederje za Kuntarjem. Napad je bil slabo organiziran, saj niso zaprli ceste proti Tolminu. Partizani so streljali tudi od Zastenarjeve in Pologarjeve hiše. Nemci so se zatekli v bližnji senik. V spopadu so padli ali zgoreli vsi Nemci v seniku, razen dveh, ki jima je uspelo zbežati po okrepitve v Tolmin. Padel je kurir Cvetko Levpušček iz Kala nad Kanalom. Nemci in njihovi pomagači Italijani, domobranci in pripadniki Turkestanske divizije so se za napad maščevali nad kmetijo Zastenar, ki so jo požgali, v goreči hiši pa pustili staro mamo Marijo Zalašček. Zažgali so tudi gospodarsko poslopje na Ozidju. Najbolj surov je bil domačin, zatolminski domobranec Roman Jelinčič, ki so ga kasneje pripadniki VDV ustrelili (107). Ranjenca so odnesli na planino Dolga črča nad zaselkom Javorca, kjer je v staji imela postojanko skupina VDV, potem čez Čadrg, Tolminske Ravne in Sela nad Podmelcem v Lisec. Tja so ga prinesli dan potem, ko so Nemci požgali Dragarjevo domačijo, kjer je imela sedež SP. Prvi pregled sta bolničarja opravila v Tomašcevi (Kenda) izbi v Liscu. Poškodba je bila na istem mestu kakor pri Nacetu, le da ni bila tako komplicirana. Odločila sta se le za redno negovanje rane. Kmalu so se začeli pojavljati znaki gnitja kosti. Odločili so se za amputacijo noge, ki so jo izvedli v Drselih. Boris je izvajal vlogo operaterja, Planinka instrumentarke in Karlo anesteziista. Vendar Boris ni bil zadovoljen s posegom, saj ni uspel gladko odrezati noge; nožni krn so dokončno uredili v Bariju (39, 44).

Karel Rejec s Kneže, borec bataljona Simon Gregorčič, se je septembra 1943 na-

Anton Jermol, kurir kurirske postaje P 23, na Mrzlem vrhu leta 1944.
Po vojni se je poročil in se zaposlil kot vratar v Kranju. Pokopan je v
Dolu pri Hrastniku, od koder je bila doma njegova žena.

potil na svoj dom v zaselek Slatne pri Kneži. Padel je v roke nemški patrulji, ki je kljub temu, da ni imel orožja, ugotovila, da ima pred seboj partizana. Odpeljala ga je v bližino železniške proge in tam ustrelila. Truplo so zavlekli v bližnjo kotanjo in jo pokrili z dračjem. Streli pa očitno niso bili smrtni, ker se je ranjeni osvestil in še isti večer sam prišel po pomoč v SP, ki je bila takrat pri Škvarču v Podleskovci. V SP so ugotovili, da mu je en strel prebil levo ličnico, drugi desno roko nad komolcem, tretji pa rebra na desni strani. Kostni niso bile poškodovane in kmalu je okreval (44).

Zdravko Pavšič - Srečko iz Gornjega Lokovca je marca 1944 prišel v Kneško grapo s skupino pripadnikov ITO. Sprva so se nastanili v samotni hiši v Zagrivi, ki spada pod Kneške Ravne. Del skupine je 29. marca 1944 skupaj z nekaterimi pripadniki KM Tolmin prišel v lesene barake pod planino v Prodih nad Knežco na kraj, imenovan Pod suho. Barake so delavcem do izгона služile za bivanje; od postaje žičnice, ki je bila v bližini, so pošiljali les v Knežo. Do te postaje je žičnico poganjal električni tok iz HE Klavže, navzgor je delovala samotežno. V deževnem in meglenem jutru je Zdravko, ki je stražil, v bližini opazil premikajoče se postave. Obvestil je tovariše, a prepozno. Bili so že obkoljeni, sam pa se je znašel pred naperjeno nemško puško. Vdal se je. Okupator je začel streljati na borce v hiši in na begu ter pobil sedem njegovih soborcev, ostalim je uspelo pobegniti. Njega so sprva pretepli, nato ga vzeli s seboj s še dvema ujetima tovarišema. Morali so nositi zaplenjeno municijo in puške. Ko so prispeli do majhne kmetije – bajtarije, imenovane na Melinah (Močnik), kak kilometer pred Knežo, se je Zdravko nenadoma odločil. Stekel je. Na begu so ga zadeli streli in padel je na trebuh. Še so streljali nanj, prišli do njega in ga vrgli v drčo proti Knežci ter odšli v svojo postojanko na Knežo. Verjetno so mislili, da je mrtev. Kasneje je poiskal pomoč

pri hiši na Melinah. Aktivisti so ga odnesli čez pobočje, imenovano Strana, v Loje, iz varnostnih razlogov pa naslednji dan v Kovačičev, po domače Gašperjev senik in sporočili bolnišnici, kje se ranjenec nahaja. Osebe bolnišnice ga je prineslo v Dragarjevo domačijo. Rana na glavi je bila najtežja. Drugi strel je dobil, ko je že padel in mu je poškodoval debelo črevo. Štirinajst dni se je zelo slabo počutil. Hranili so ga z dietno hrano in stanje se mu je izboljševalo. Iz bolnišnice je bil odpuščen 5. junija 1944 kot začasno nesposoben za bojevanje. Tudi Karel Rejec ni bil več sposoben za boj (49).

V Prodirh je takrat padlo sedem borcev, ki so bili pokopani kar tam v bližini. Za grobove so skrbele mladinke iz Loj in okolice. Njihovi posmrtni ostanki so bili 1. novembra 1957 prenešeni v skupno grobnico na Slatne, vzpetino nad vasjo Kneža, le Vladimir Golja je bil pokopan na pokopališču v Rutu.

Proti koncu avgusta 1944 je kot borec Gregorčičeve brigade, ki je bila razbita na Rdečem robu, prišel v SP borec italijanske narodnosti, doma iz Trsta. Po njegovem pripovedovanju je bil ranjen pred tednom, ko je nosil puško na desni rami, s cevjo obrnjeno navzdol. Kako je prišlo do obstrelitve noge, niti sam ni znal povedati. Lahko je puško sprožil z roko ali pa je pri hoji ob sprožilec zadela veja. Obstreljen je bil v meče desne noge. Rana je bila dolga 15 centimetrov, odprta, okužena in stara več kot štiri dni. V SP so ugotovili, da tkivo okoli rane razpada; naslednjega dne je nastopila plinska gangrena. Celo takojšnja amputacija noge bi bila že prepozna. Po 48 urah je Tržančan umrl (44).

Preskrba s hrano

Hrano za SP so zbirali na območju od Prapetna pri Tolminu do Podbrda. Sprva so hrano zbirali terenci OF in določali mesta prevzema. Kasneje so bile organizirane gospodarske komisije. Hrano je darovalo prebivalstvo, čeprav je še zase ni imelo dovolj. V Kneški grapi so imeli sedež SP, kurirska postaja in KM Tolmin z vsemi svojimi organi, občasno so jo prečkale tudi večje partizanske enote, vse je bilo treba nahraniti. Zaradi varnosti je hrano v SP prinašalo le osebje. Pomagali so okrevanci, v veliko pomoč je bil domačin Avguštin Kogoj s Temljin, ki se je dalj časa zdravil v SP zaradi bolečega očesa. Domačini so nosili v Gorico na prodaj kmečke pridelke in tako kupovali sol, sladkor in tobak. Dokler je bila SP v Podleskovci, je mleko dobivala na Podorehovi kmetiji, pri Petru Kendi, po domače pri Juriju, in pri Droletovih v Drselih, kjer so partizane oskrbovali z veliko hrane, živino in krompirjem. Mleko in mlečne izdelke, jajca ter moko so prispevale tudi druge kmetije v bližini. Pri Čendovih (Kenda) v Liscu so imeli največ krav molznic. Iz Podleskovce so prispevali Kosovi kot največji kmetje, Jernejevi in Klinkonovi. Pri Klinkonovih so se največ zadrževali pacienti in osebje SP, ko je bila v Škvarčevi žloti. Podorehovi so poleg mleka, mlečnih izdelkov in drugih pridelkov dali za potrebe narodnoosvobodilnega gibanja 16 glav goveje živine in še drobnico, nekatere domačije po eno kravo ali par ovac, prispevala pa je vsaka. Veliko hrane je prišlo iz Sel nad Podmelcem, posebno masla. Vodstvo SP je bilo hvaležno tudi organizacijam, ki so delovale v okviru OF, za priboljške ob praznikih, saj so trpečim polepšali dneve, ki so jih preživljali daleč od svojcev. Oskrbovanci so dobili tri to-

ple obroke na dan, kar je prispevalo k hitrejšemu okrevanju. Del kruha za potrebe SP je zagotavljal pek v Kneži. Iz moke, ki jo je dobival za peko kruha italijanski in nemški posadki, je spekel od 10 do 15 kg kruha tudi za SP (44, 46, 141). Žal so bile številne hribovske domačije, ki so bile med vojno steber oskrbe prebivalstva in partizanskih enot, zaradi spremenjenih gospodarskih razmer po vojni za vedno opuščene.

Olga Golja, poročena Pipan, žena borca Gregorčičeve brigade Franca Pipana z Ljubinja, je povedala: »Na Ljubinju smo pri Mlinarjevih že zgodaj začeli sodelovati s partizanskim gibanjem. Z aktivisti OF se je najprej seznanil oče, kasneje je k delu pritegnil še mamo, brata in naju s sestro. Domači mlin v ozki grapi, obdan s strmimi senožetmi in gozdom, je stal na odmaknjenem kraju. Po grapi je med visokimi skalami vodila kurirska oziroma partizanska pot v Baško grapo in dalje na Šentviško planoto. Od spomladanskih mesecev leta 1943 smo pekli kruh za SP, ki je delovala v grapi pod zaselkom Zalisec. Italijani so večkrat prišli do domače hiše in nekega dne mlin zapечатili. Mama se je znašla in skrivaj mlela žito za domačo rabo in partizansko vojsko, ne da bi prelomila pečat. Odmaknjena domačija je dajala zavetje tudi številnim kurirjem in borcem. Tu so se nahranili, umili in spočili, ženske smo jim prale in šivale. Pogosto je bil eden izmed članov družine tudi za vodiča. Partizani so bili na domačiji redni gosti. Vedno pogostejše pa so v letu 1944 že zgodaj zjutraj začeli prihajati Italijani in domobranci, saj jim je bila družina vedno bolj sumljiva. Po vsakem partizanskem odhodu je bila prva skrb zabrisati vse sledi, saj je sovražnik pretaknil vsak kotiček v hiši in že manjša neprevidnost bi lahko bila usodna za družino. Življenje je potekalo v stalni napetosti. Ko je kasneje okupator odpeljal očeta Alojza v taborišče Mauthausen, od koder se ni več vrnil, mladoletnega brata Edvarda pa na prisilno delo v Nemčijo, smo ženske same nadaljevale delo. Poleg mame sva bili še midve s sestro Mileno.« Za partizansko vojsko in SP so mleli žito tudi v Kneških Ravnah pri Šorlijevih, po domače pri Mohoru, pri Kogojevih, po domače pri Kugaju, kjer so imeli mlin za lastne in tržne potrebe, ter vsi drugi mlini v Kneški grapi (143).

Minerski vod in borci Tolminske brigade so 28. oktobra 1943 minirali železen železničarski most v Zarakovcu pri Grahovem. Z 970 kg razstreliva so ga tako poškodovali, da so Nemci potrebovali več kot dva meseca za njegovo popravilo. V tej akciji so iz bližnjih bunkerjev odpeljali 36 italijanskih vojakov ter jih napotili v garibaldinske enote. V postojankah so pobrali orožje, hrano, opremo in obleko. 50 kg sladkorja, ki so ga zasegli, so v celoti namenili SP v Kneški grapi (12).

Varnost

V SP niso imeli zaščitnega voda kot ostale SP. Postavili so le stražarsko mesto na najbolj razgledni točki. Osebu so pomagali lažji ranjenci, toda glavni varuh SP so bili krajani, ki so sodelovali v obveščevalni mreži. Obveščevalna mreža je v Baški grapi dokaj zanesljivo delovala. Ljudje so se zavedali, da bodo z varovanjem SP zaščitili tudi sebe in svoje imetje. SP je bila vedno pravočasno obveščena o vsakem premiku sovražnika v njeno smer. Zaslužni so bili predvsem mladi, ki so podnevi in ponoči od vasi do vasi prenašali obvestila. Osebu SP so delale težave le pogoste selitve in urejanje bivališč. SP je morala biti v ilegali in do nje so imeli dostop le določeni ljudje.

Karel Čufer - Drago

Karel Čufer se je rodil 1. februarja 1914 na večji kmetiji v vasici Kuk v Baški grapi. Tega leta se je začela prva svetovna vojna in po njenem koncu je Baška grapa pripadla Italiji. Pouk je obiskoval v Hudajužni. Kot vojaški obveznik je v letu 1935 odslužil vojsko v Rimu in Peruggi, kjer je bil dodeljen sanitetnemu oddelku. Leta 1940 je bil ponovno za nekaj mesecev vpoklican v vojsko v Videm, Gorico in Verono.

V aprilu 1941, ko se je Italija pripravljala na napad na Jugoslavijo, so prebivalstvo iz obmejnega območja odpeljali v pregnanstvo v Toskano. Nekateri so se vrnili domov že po nekaj tednih, nekateri šele v septembru. Sprva je italijanska oblast načrtovala, da se prebivalci ne bodo več vrnili. Italiji je primanjkovalo hrane zaradi sankcij Društva narodov, ki jih je uvedlo po napadu na Etiopijo. Država bi morala prehranjevati begunce, ki so do sedaj na lastni zemlji pridelovali hrano zase in za prodajo, zato se je državno vodstvo odločilo, da dovoli vrnitev. Pa tudi dejstvo, da se je jugoslovanska vojska z meje umaknila brez omembe vrednih spopadov, je pripomoglo k tej odločitvi.

V Grapi so pod vplivom OF in KPS že v letu 1942 začele nastajati prve celice OF in že prva partizanska skupina. V partizane je odhajalo vedno več fantov in mož. Karel se je 5. februarja 1943 vključil v enoto SPO, ki je tedaj taborila na planini v Prodih nad Kneškimi Ravnami. Dodeljen je bil 1. četi, kjer je opravljal delo četnega bolničarja do 15. aprila 1943, ko je bil poslan v vas Lisec z nalogo, naj organizira in vodi SP. Njegov brat Franc je bil partizan v Gregorčičevi brigadi, šel z njo v Benečijo in že 30. maja padel. V Karlovi SP sta v času njenega delovanja umrla dva bolnika, enega bolničarja pa je ujela nemška vojska. Delo bolničarja je opravljal v vojaški bolnišnici Gorica še do 25. oktobra 1946, nato je nekaj časa ostal doma na kmetiji. Oktobra 1947 se je preselil v Tolmin, se zaposlil na področju socialnega skrbstva. Ustvaril si je družino in tu živel do smrti (44).

Karel Čufer je zadnja leta življenja preživel v Domu za starejše občane v Tolminu in tu strnil spomine na delovanje SP. Podatki o medvojnem življenju v Kneški grapi izvirajo tudi iz drugih virov, od ljudi, ki so še ostali v Grapi, do razseljenih v večje industrijske kraje ali po svetu.

SANITETNA POSTAJA ŠT. 4 NA ŠENTVIŠKI PLANOTI

V Žlebeh

Dr. Gala navaja, da je v Žlebeh (domačini izgovarjajo e tako ozko, da slišiš v Žle-bih) pri vasi Pečine na Šentviški planoti delovala sanitetna postaja št. 4, ki je imela prostora za največ 15 ranjencev. Sanitetna postaja naj bi tu obstajala le en mesec, in sicer julija 1943, v času italijanske ofenzive na Šentviško planoto. V njej se je zdravilo 8 bolnikov in 8 ranjencev (4). Po pričevanju Ignaca in Edvina Pervanje (93) je delovala od junija 1943 do februarja 1944, ko jo je s presledkom dveh mesecev Ignac tudi vodil, vendar ne v Žlebeh, pač pa v bližini vasi Prapetno Brdo na treh mestih, najdlje v kraju, ki mu domačini pravijo Pod krogom. Potem je Ignac odšel v zobozdravstveno ekipo 9. korpusa (2). O sanitetni postaji zelo skopo poroča tudi vaška kronika Šentviške Gore, vendar le na lokaciji Pod krogom (50). Junija leta 1943 je taboril v Gorskem Vrhu 2. bataljon Gradnikove brigade, ki je v noči iz 27. na 28. junij odšel proti Cerkljanskemu, pustil pa bolne in ranjene ter spremljevalce. Roza Špik iz Pušnika, zaselka Bukovskega Vrha, je obvestila Italijane o njihovem taboru in 28. junija popoldne so ti že napadli. Padli so trije partizani, dva so ujeli, enega od njiju so ubili naslednji dan na Bukovem, drugega pa odpeljali v Tolmin, kjer jim je povedal vse, kar je vedel (50). Ostali ranjeni so se zatekli najprej k P 21, ki je bila v Žlebeh, potem pa preselili Pod krog.

V Žlebeh imenujejo domačini z grmovjem in slabim gozdom poraščeno razčlenjeno območje v bližini zaselka Stari Rut, ki spada v vas Pečine in zajema pobočja, ki prehajajo v strmo grapo, skoraj sotesko, po kateri teče potok Kostanjevec ali Kostanjevica, obkrožen s strmimi skalnatimi robovi. V dolino reke Idrijce vodi le en prehod skozi sotesko Štaplje do vasi Slap ob Idrijci, kjer je na potoku stal mlin V potoku, medvojnega lastnika Ivana Fratrnika. Sredi soteske se od te steze odcepi še pot proti vasi Roče. Med razčlenjenim skalovjem ležijo vhodi v tri večje kraške jame: Zidanca (Zivalka, Zevavka), Krasnica in Nosnica (Nosa). Danes je steza v Roče sicer obnovljena in mestoma zaščitena z jeklenicami, vendar še vedno nevarna. V smrekovem gozdiču ob Lukmanovi senožeti, v Vozniškem (Mrak) gozdu Šoštarca, kjer je nad grapo in potokom manjša ravnina, so si partizani uredili enega od skrivnih taborov na Šentviški planoti. Po nekaterih pričevanjih je bil nekaj časa tabor tudi bližje začetku soteske, nasproti edinega izvira, kjer je vode dovolj, medtem ko je bila preskrba z njo v Šoštarci težavnejša. Ta prostor so uporabljali že od maja 1942. Zaselek Stari Rut sestavljajo tri domačije: Na Vozničih (Voznikih) – Mrak, pri Pisku – Pisk, Laharnar in pri Balantaču – Klemenčič. Prostor za tabor je bil skrit, pa vendar blizu dolini Idrijce in vasem na Šentviški planoti. Po nanoški bitki 18. aprila 1942 je sem iz okolice vasi Avče pri Kanalu prišla skupina borcev pod vodstvom Petra Čelika - Tolminskega ali Tolminca, po domače Zajčevega iz vasice Reka v dolini Idrijce, in Jakoba Platiše - Franca iz Poč pri Cerknem, ki se jim je v drugi polovici junija pridružila tudi briška skupina, tako da jih je bilo skupaj nekaj nad 20. Ker so delovali predvsem organizacijsko in politično, manj vojaško, so doživeli kritiko inštruktorja CK KPS Toma Brejca - Lojzeta, doma iz Novakov nad Cerknim, ki je postal sekretar PK KPS za Slovensko primorje. Že 8. julija so se vrnili na Avško. Moralni učinek bivanja in delovanja te skupine je bil na Šentviški planoti velik in opazen. Septembra je sem s svojo skupino borcev spet prišel Peter Čelik, ki pa se je usmeril na Cerkljansko. Sem se je s svojo 1. Tolminsko četo Gregorčičevega bataljona po

Nejasna fotografija, objavljena v knjigi *Partizanski zdravnik* (4). Po Galovih navedbah je bila posneta nad Žlebmi leta 1942, kar je napaka, saj je nastala leta 1943. Prikazuje prevezovanje ranjenega partizana Alojza Filipčiča - Švejka, ki je bil po rodu iz Boljunca pri Trstu, pred odhodom v partizane pa je živel v Ljubljani. Na levi je Stanko Pervanje - Gruđen iz vasi Prapetno Brdo, na desni partizan Stanislav Ivančič - Slatnik (po Galu Zlatnik), rojen 10. avgusta 1911 v Bovcu, padel 10. novembra 1944 kot komisar Bohinjskega odreda na planini Mojstrana - Dovje, harmonikaš v Gradnikovi brigadi. Partizanka je Ivanka Obid - Danica, Penčkova iz Ponikev, rojena 18. avgusta 1925, bolničarka najprej 2. čete, 2. Tolminskega bataljona, SO, stopila v partizane oktobra 1942, potem v Gradnikovi brigadi, po vojni poročena Gruđen. Iz zapisa Edvina Pervanje iz Prapetnega Brda je razvidno, da fotografija ni nastala nad Žlebmi, pač pa pri P 21, ki se je že preselila v bližino vasi Pečine (93). To potrjuje tudi Anamarija Pervanje, ki je bila komisarka 1. čete 2. bataljona SO, kasneje pomočnica politkomisarja Gregorčičeve brigade. Tam je obiskala ranjene partizane (94).

akcijah na Volčanskem vrnil Janez Tavčar - Marolt, ki je bil doma iz Poljanske doline. Skupini so se začeli priključevati domačini in Graparji (11, 13). Najbolj znano je dogajanje 10. decembra 1942, ko je italijanska vojska, enota 102. polka alpincev iz Dolenje Trebuše, tu obkolila skupino šestih partizanov iz 4. Baške čete, 2. Tolminskega bataljona SO. Opazili so jih, ker jih je izdal dim z ognjišča. Med umikom so se trije med njimi, nevajeni terena, pred sovražniki umikalil v sotesko do skalnatga roba in poskušali splezati navzdol. Dva sta padla čez skale in se ubila, tretji je ves obtolčen in obdrgnjen preživel in se zavlekel v neko špranjo v soteski. Ubila sta se Franc Bavec - Jakob iz Šmarjete pri Rakeku in Alojz Platiše iz Poč na Cerkljanskem; Karel Kežman - Miro, rojen 27. oktobra 1922 v vasi Veliki Obrež pri Brežicah, živel je v Cerknici in delal

kot trgovski pomočnik, je preživel. Italijanski vojaki so mrtva partizana naložili na sani in ju spravili do Potokarjevega mlina in od mlinarja Ivana Fratnika hoteli zvedeti njuna imena. Trupli so na sani naložili tako, da sta jima glavi viseli čaz zadnji konec sani in udarjali po tleh. Ker niso ničesar izvedeli, so trupli odveleli v Dolenjo Trebušo, ju tam razkazovali, potem pa potisnili v hodnik stranišča, kamor so začasno odlagali tudi trupla drugih žrtev (104, 107). Kasneje so ju zagreblili na pokopališču tako, da so njuni trupli kar vrgli v jamo z obrazom navzdol. Antonija Laharnar, drobna starejša ženska, ki se je vračala iz mlina, je stokajočega Mira več ur podpirala in tudi nosila do svojega doma pri Aplencu, kjer so ga oskrbeli in naslednji dan peljali v zaselek Kal k Tonu, h Gabrijelu Lapanji - Hrastu. Tam si je opomogel in se vrnil v enoto ter 10. maja 1943 padel kot edina žrtev pri napadu Gradnikove brigade na italijansko postojanko na Livku (11, 13, 51). V Žlebeh ob stezi proti Slapu stoji danes spominska plošča v spomin na mrtva partizana.

Nobenega zapisa ali pričevanja ni o bivanju ranjenih ali bolnih partizanih nad Žlebmi. Omenjeno je le, da je bil leta 1943 v Žlebeh sicer urejen prostor za SP, ki pa tam ni nikoli delovala, saj je italijanska vojska pogosto kontrolirala Šentviško planoto in kmetije v bližini tega tabora (52). Poleg tega je bilo težko zagotoviti dovolj vode za potrebe ranjencev, zato so ranjence s Šentviške planote spravljali v SP v Kneško grapo. V bližini se je nekaj časa zadrževala tudi kurirska postaja P 21. Prvi ranjenci so bili iz napada italijanskih vojakov na tabor 2. bataljona Gradnikove brigade in na kurirsko postajo, v katerem so bili ranjeni trije kurirji, ujet in ranjen je bil poveljnik postaje Gabriel Božič - Doro (72).

Če hočemo biti pri poimenovanju lokacije partizanskega tabora natančni, bi morali reči, da je stal nad Žlebmi, nad sotesko, v bližini zaselka Stari Rut, v gozdnem robu med senožetmi in sotesko, ne pa v soteski, v Žlebeh.

Na Krogu imenujejo domačini ravnico, na kateri so bila južno od vasi Prapetno Brdo polja in travniki. Pod to ravnico se pobočje dokaj strmo prevesi proti dolini Idrijce. To pobočje, na katerem so bile senožeti, obrasle z grmovjem, imenujejo pod Krogom. Lastnik tistega dela pobočja, senožeti, kjer je v pobočju manjša grapa, po kateri je tekel potoček, se je pisal Lipušček, po domače Bajtarjev, zato so imenovali območje na pobočju Bajtarska jama, čebelnjak in senik tam zraven pa Bajtarski senik. Bajtarska jama je nastala, ko jo je skopal v pobočje stari Bajtar. Okoli leta 1928 je trebil pobočje, da bi mu dalo več sena, pa se mu je izpod krampa zvalilo svetleče kamenje. Prepričan je bil, da je našel zlato, vendar je komisija, ki si je najdbo ogledala, ugotovila, da je našel železov kršec – pirít. Dali so mu nekaj denarja, da je nadaljeval s kopanjem, kmalu pa so ugotovili, da je rude premalo, da bi se jo splačalo izkoriščati. Jama se je sčasoma zasula, ime pa je ostalo.

V bližnji grapi teče potok, pobočje je bilo zaraščeno, tako so bile možnosti za umik ugodne, lega je bila skrita. Rezervna lokacija za ranjence je bila v Grudnovi jami, ki so ji rekli tudi kamra. Pobočje je južno, toplo in sneg hitro skopni (93).

Tončka Božič, rojena Kogoj leta 1930 v vasi Prapetno Brdo, je pripovedovala, da

so se leta 1942 prvi aktivisti OF in partizani na Šentviški planoti zbirali v obširnem gozdnatem območju, imenovanem Hosta, in sicer med vasmi Šentviška gora, Gorski Vrh in Jerovica. Pri preskrbi so se naslanjali na odmaknjene kmetije. Decembra 1942 je zaradi naporov in oslabelosti zbolelo osem partizanov 4. čete Tolminskega bataljona poveljnika Petra Čelika. Te bolnike so oskrbovali na osamljeni kmetiji v bližini Hoste, na kateri sta gospodarila Evstahij Mlakar - Smuk in njegova žena Amalija. Pri hiši se je po domače reklo pri Tenacu ali v Griču. Amalija jim je kuhala, Smuk je skrbel za varnost. Pri oskrbi bolnikov sta sodelovala tudi Gabrijel Lapanja - Hrast in njegova žena Pavla, Tonova iz Kala. Babica Mica, Marija Šorli, po domače Hvalčeva iz zaselka Spodnje Bukovo, ki spada k vasi Grahovo, je stanovala na Šentviški Gori in je obiskovala partizane ter poskrbel za bolne (53). V letu 1943 je na kmetiji v Griču, nato v bunkerju v bližini deloval okrožni komite KPS vse do zime. Aktivisti na Šentviški planoti od junija 1943 dalje so bili: Ignac Pervanje, njegov brat Anton Pervanje in bratranec Franc Laharnar, vsi iz vasi Prapetno Brdo. Umaknili so se Pod krog v Grudnovo jamo (kamro), ko so pričakovali prihod italijanskih vojakov ali kako drugo nevarnost. Pod krog se je junija 1943 skril Anton Bavec - Cene, ki je po smrti Cveta Močnika - Florjana na planini Golobar postal politkomisar Gradnikove brigade. Cene si je zvil nogo in tudi zaradi izčrpanosti je bil potreben nekajdnevnega počitka. Pod smreko, kakih 200 m od kmetije na Močilcih (Gruden) v smeri Trebuše, si je postavil s plahto pokrit bivak. Pridružil se mu je še pet ranjenih ali bolnih partizanov: Alojz Filipčič - Švejk, Janez Lipušček (Mežnarjev) iz Pečin, Stanislav Ivančič - Slatnik iz Bovca, Stanko Pervanje - Gruden iz Prapetnega Brda z visoko temperaturo in še en borec, vsi iz Gradnikove brigade, ki so se zaradi prihoda italijanske patrulje umaknili iz tabora v Gorskem Vrhu. Kuhali so jim na kmetiji na Močilcih, kjer so bili domači tudi njihovi obveščevalci in stražarji. Obiskala jih je Anamarija Pervanje in Marijo Gruden, Močilčarjevo, poslala na Most na Soči po zdravila. Ta je vso pot tja in nazaj opravila peš in s pismom prišla do zdravnika korejskega rodu na Mostu na Soči, dr. Janga Fenga Fonga, ki ji je dal za-prošena zdravila. Po kakem mesecu so se vsi vrnili v enoto (90, 93).

Dr. Jang Feng Fong

Z dr. Jang Feng Fongom so se Edvin Pervanje, njegov brat Ignac in sestra Anamarija, od leta 1944 poročena Bavec, seznanili že leta 1940, ko so bili na delu v Milanu. Dr. Fong je na začetku vojne imel že blizu 50 let, poročen je bil z Nemko judovskega rodu, brez otrok, predaval je na univerzi v Milanu. Pervanjevim je pripovedoval, da je bil udeležen v ruski revoluciji na strani komunistov in bil ranjen. V Milanu je Edvina in Anamarijo prosil, naj mu najdeta v najem kako hišo na podeželju, ker je želel z ženo v miru preživeti vojno, saj je menil, da je ta za Hitlerja izgubljena. Zakonca sta najela hišo na Mostu na Soči na levem bregu Idrijce in v njej živela zelo odmaknjeno in skoraj brez stikov z okolico. Le redkim znancem sta dovolila, da so pri njiju poslušali radio in tako izvedeli za novice z bojišč po Evropi in svetu. Fong ni nameraval več opravljati svojega poklica, vendar so ga po odhodu italijanskega zdravnika Gentilija naprosili, da je še delal kot zdravnik. Fong je poleg italijanščine obvladal nemščino. Med nemškimi vojaki na Mostu na Soči so bili tudi pripadniki Turkestanske divizije in nekateri so ga prosili,

naj vzpostavi zvezo s partizani, ker bi se jim radi pridružili. Fong se je 6. januarja 1944 na Logarščih srečal s komisarjem čete 3. bataljona Bazoviške brigade Izidorjem Šarfom. Prenesel mu je te želje, obenem pa izrazil mnenje, da bi bilo najbolje, če bi ti vojaki prestopili k partizanom ob vzpostavitvi druge zavezniške fronte. Šarf je to mnenje ocenil kot oportunistično, saj je menil, da morajo vojaki preiti v partizane takoj (129). Ko so zavezniki marca 1945 bombardirali Most na Soči, se je Fong z ženo umaknil v bližnjo vas Kozmerice, v hišo pri Štampu, ob koncu vojne pa sta odšla v Neapelj. Z ladjo sta se hotela odpeljati iz Italije, a je Fonga med čakanjem na vkrcanje zadela kap (93).

Dr. Gala omenja kot bolničarja SP le Ignaca Pervanje - Naceta, ki je bil sanitetni referent Gradnikove brigade od junija do oktobra 1943 (4). V juniju je bil Nace le kratek čas še na Šentviški planoti, saj je moral z brigado. Partizan je postal 6. junija 1943.

Prvi bataljon Gradnikove brigade je odšel na Dolenjsko 7. avgusta 1943, kak dan za njim pa še ostala bataljona. Na Primorskem je ostal Primorski odred z dvema številčno šibkima bataljonoma, severnim in južnim, in dvema minerskima skupinama. Naslednji mesec, 5. septembra, je bil ustanovljen še tretji bataljon na desnem bregu Soče in še dve minerski skupini, vsi skupaj so do kapitulacije Italije izvajali vojaške aktivnosti le v osrednjem delu pokrajine (13). Po kapitulaciji Italije je bil priliv novih borcev tako velik, da se je Primorski odred najprej razdelil na Severnoprimerjski in Južnoprimerjski odred. Ločnica med obema je bila cesta iz Gorice v Ajdovščino. Sredi septembra je bil v Brdih ustanovljen Zapadnoprimerjski odred z več kot tisoč borci v treh bataljonih, ki se je boril na goriški fronti (64).

Ni podatka o tem, kaj se je zgodilo z ranjenci na Šentviški planoti po odhodu Gradnikove brigade na Dolenjsko. Vemo, da je Gradnikova brigada vzela s seboj na pot med 10 in 15 ranjencev. Večino teh je bilo treba nositi. Za to so bili zadolženi borci 2. bataljona, 1. in 3. bataljon sta tvorila zavarovanje in izvajala napadalne akcije. Borci 2. bataljona so ranjence predali aktivistom na Kočevskem, nekaj dni za tem je Italija kapitulirala (89). Po kapitulaciji so se italijanski vojaki umaknili in na Šentviški planoti je za nekaj časa zavladovalo zatišje. Oblikovalo se je obširno ozemlje, na katerega Nemci še niso prodrli, in je segalo od Trnovskega gozda, čez Cerkljansko skoraj do Škofje Loke. Na Primorsko se je po nalogu Glavnega štaba NOV in POS z dne 18. septembra čez progo Postojna-Trst vrnila Gradnikova brigada. Ignaca, ki je odšel kot sanitetni referent z Gradnikovo brigado na Dolenjsko, so na povratku zadnje dni septembra na Nanosu ujeli Nemci, a je zvezan uspel pobegniti. Oktobra je bil premeščen v Vojkovo brigado, ki je bila v Otaležu (93). Iz italijanske postojanke na Pečinah so aktivisti po odhodu vojakov pobrali orožje in sanitetni material. Vse to je prišlo k partizanom (146).

Premična bolnišnica 31. divizije

V Vojkovi brigadi je Nace organiziral sanitetno službo, potem je od štaba brigade dobil nalogo, da zbere ranjence iz Polhograjskih Dolomitov in okolice Cerknega, ki so se zdravili po hišah, ter organizira zanje oskrbo v bolnišnici brigade. Ranjenci so bili iz raznih enot 31. divizije, tako da je bolnišnica v Otaležu postala divizijska. Ra-

njenje so najprej nastanili v Micini (Marija Jereb) hiši. Ko jih je bilo več, so jih preselili v večji prostor nad gostilno, kjer je bil prej pouk. Pred vojno je prostor uporabljal gostilničar za skupinske obiske, npr. ob porokah, pogrebi ipd. Iz bivše italijanske kasarne v Otaležu so prinesli 12 železnih postelj (kavalet) in posteljne vložke. Nace je iskal pomočnike, ki so kaj vedeli o saniteti. Ko je v Cerknem srečal sovaščana Franca Kobala, Golobovcevega, ki je bil v KM Cerkno sanitetni referent, se je s KM Cerkno dogovoril, da so ga odstopili bolnišnici. Kobal je v tem času v prazni hiši na Brdu (Kikelj) v vasi Prapetno Brdo že organiziral sprejem in nego ranjenih partizanov, ki so bili na Šentviški planoti. Kurirji P 21 in terenci, ki so prevzemali ranjence, so jo imenovali terenska hiša; zanjo so vedeli le redki. Nemci so začeli vse močnejše pritiskati na svobodno ozemlje, partizanske enote so ga branile in imele pri tem ranjene (86).

Marija Gruden, Močilčarjeva iz Prapetnega Brda, je pripovedovala, da sta v Kikeljnovi hiši na Brdu delovala Franc Fabij Presetnik iz Ljubljane kot bolničar, ki je ranjen v njej okrevail in v začetku leta 1944 prešel kot intendat v bolnico Pavlo, in Stane Razpet iz Orehka, ki je bil kurir in negovalec. Ranjence so prinašali iz vseh strani. Sama je po kapitulaciji Italije večkrat stala ob glavni cesti v bližini Dolenje Trebuše in sprejela kakega ranjenca, ki so ga z majhnim kamionom, »kamiončinom«, pripeljali po cesti iz Cerknega. Pri kmetiji ob cesti, kjer se po domače reče Rut (Lapanja, Krivec), so ranjenca prevzeli nosači in ga na nosilih, »trajah«, prenesli navzgor mimo domačije v Prehodnicah (Lipušček) na Prapetno Brdo (90).

Tončka Božič kot negovalce ranjencev pred kapitulacijo Italije omenja štiri iz Šentviške planote, in sicer Ignaca in Antona Pervanje ter Franca Laharnarja, posebej pa še Franca Kobala, rojenega 19. septembra 1916, iz vasi Prapetno Brdo, s kmetije pri Golobovcu, ki je bil sprva poškodovanec. Ko si je nogo nekoliko pozdravil, je postal negovalec in vodja postaje v času, ko je bil Nace odsoten (53). Partizane in vaščane je zdravil tudi Janez Bajt, Navinar, iz Ponikev, ki je bil v avstro-ogrski vojski pri saniteti (162).

Franc Kobal je po srečanju z Nacetom Pervanjem postal njegov pomočnik na vseh njegovih poteh do konca vojne. Nace je opisal, kako so vaščani Otaleža, še posebej dekleta, nudili vso pomoč ranjencem. Tako so pri Mežnarju (Jože Bizjak) mati in hčerki Rozina - Zinka in Marija kuhale in pekile kruh, veliko so pomagale vaščanke Marija Bašelj, Albina Eržen in Ivanka Pilat. Pilatova je bila iz Štanjela, od kapitulacije Italije do konca vojne je v Otaležu in Jaznah poučevala kot partizanska učiteljica. Po vojni je učila na italijanski šoli v Piranu. Za perilo je skrbela Frančiška Tušar, ki so ji pomagale tudi druge šivilje, zlasti Jerica Oblak. Število ranjenih je naraščalo. Pripeljali so štiri nepokretne: eden je bil ranjen v hrbtenico, drugi je imel hudo razcefrano izstrelno rano na nogi, tretji prestreljeno koleno in drugo nogo, četrti zlom noge in obeh rok. Ranjenci so imeli strelne rane ter rane od topovskih granat in ročnih bomb po vsem telesu, največ po rokah, nogah in ramenih. Med njimi je bil Francoz Sergej, ki mu je krogla prebila nogo nad kolonom. V Vojkovi brigadi je bilo več Francozov, ki so bili večinoma iz okolice Marseillea in so k partizanom prišli iz italijanskega ujetništva. Tri ranjence so pripeljali iz Žirov. Nekateri so imeli rane že inficirane, gnojne in zanemarjene. Dva ranjenca sta bila iz Idrije. Eden je bil Dolfe, drugi Milan Mravle. Prišli so Dušan, Stane in še dva iz Gorenjske, Vlado Besednjak iz Pedrovega. Za pomoč je

v Otalež prišlo tudi več partizank, saj je število ranjencev naraslo na 27. Poslane so bile iz enot ali terena, da bi se izučile za bolničarke. V Lazcu pri Otaležu sta bili na okrevanju partizanski bolničarki domačinki, in sicer 17-letna Pavla Kokošar iz Šercerjeve brigade in 18-letna Vera Močnik - Živka, po vojni Dukić ki je bila oktobra ranjena v obnogi v boju Vojkove brigade pri Sovodnjah. Dokler je bila bolnišnica v Otaležu, sta pomagali v njej. Proti koncu oktobra sta prišli iz Vojkove brigade še Jelka Dragin iz Lovkovca nad Ajdovščino, kasneje poročena Žigon, rojena 1928, in Marija Jurman - Mimica iz Idrije, kasneje poročena Kenda, rojena 29. septembra 1928. Rekli sta, da so ju poslali »na tečaj in prakso iz prve pomoči«. Nace je imel za vse štiri bolničarski tečaj, priskrbel jim je celo zvezke in svinčnike. Tako se je oblikovala premična bolnišnica 31. divizije. Zaprošil je tudi za strokovno zdravniško pomoč. Prišel je dr. Volčjak, ki je le nekaj dni prej vstopil v partizane in je sodeloval pri oskrbi zahtevnejših poškodb. Hrane je bilo dovolj, bila je dobra, rane so se ranjencem lepo celile, bili so varni, saj je bila brigada v bližini, štab pa v Otaležu (93).

Po 10. novembru 1943 je sovražnik začel zbirati sile za vdor na osvobojeno ozemlje okoli Cerknega. Nace je dobil nalogo, da bolnišnico preseli na varno, proti Tolminskemu, kjer ni bilo bojev. S Francem sta sklenila, da se premaknejo na Šentviško planoto. Odšli so 13. novembra, ko se je sovražnikova ofenziva že začela. Jesensko, že skoraj zimsko vreme, pravkar zapadel sneg in mrzel veter so pestili kolono ranjencev. Nepokretne tri partizane so nosili, enega, ki ni mogel premikati nobenega uda, so skrili, »zabunkali«, v Otaležu in ga prepustili vaškim dekletom, ostali so s težavo lezli po poteh okoli Cerknega. Najtežje je bilo po strmi poti proti kmetiji na Hmenici in naprej do domačije Feliksa Slabeta. V sneg so morali delati stopnice, da so pomagali nosilcem ranjencev. V skritem bunkerju pri Slabetu so pustili še tri nepokretne ranjence, saj jih niso mogli več nositi. Nace je zanje zadolžil Vero in Pavlo. Medtem ko je urejal njihovo skrivališče in dajal navodila obema bolničarkama, je naročil Francu, naj z ostalimi 23 ranjenci pod vodstvom vodiča Jožefa Močnika iz Kojce s spremstvom nadaljuje pot. Franc je skozi Kladje, Planino, Novake, Poljane in Labinje ob zori pripeljal kolono v Jesenico. Planiral je počitek, a so se približevali Nemci. Kljub utrujenosti so morali naprej skozi zaselek Kojco v Laharn in čez Bukovsko grapo v Police. Šele tu so se lahko pri Kovčku najedli in naspali, naslednji dan pa spet v sneg in čez Gorski Vrh do Šentviške Gore. V prazni hiši, ki je bila odmaknjena od drugih, vendar blizu Francovega doma, pri Martinkarju, so si uredili bivališče. Prišlo je obvestilo, da so na Šentviški planoti Nemci, zato so se umaknili iz hiše v bližnji gozd in pritajili, Franc pa je na bližnji vzpetini oprezal, če se bodo Nemci približali (93).

Nacetu so se pri Slabetu pridružili bolan Francev brat Justin Kobal, še en ranjenec s prestreljeno nogo, in nekaj razpršenih partizanov. V neki hiši med Kladjami in Novaki so pozno ponoči naleteli na skupino partizanov, ki je izgubila stik s svojo enoto. Med njimi je bil tudi kurir vodstva 31. divizije Ignac Hvala iz Gorskega Vrha. Nace ga je prosil, naj jih vodi do Šentviške planote, saj sam poti ni dobro poznal. Ta skupina partizanov je bila kar dobro oborožena, vseh je bilo sedaj že 15 in čutili so se bolj varne. V Poljanah so naleteli na tankovsko zaporo ceste, ki pelje v Cerkno. Nemški tanki so cesto zapirali tako, da so bili razporejeni na ovinkih in so se neprestano prevažali od enega do drugega cestnega zavoja. Med premikom tanka so pohiteli čez cesto. V Je-

Jelka Dragin, po vojni poročena Žigon, iz Lokavca pri Ajdovščini

Marija Jurman - Mimi, po vojni poročena Kenda, iz Idrije

Francoz Sergej je podaril svojo sliko družini Laharnar v spomin in iz hvaležnosti za oskrbo

senico so prišli le nekaj ur za Francem in ranjenci, vendar za njimi že niso več mogli, saj so Nemci prihajali z Bukovega. Pojesti niso mogli niti obroka, ki so jim ga pripravili domačini. Terenec Ciril Klavžar iz Jesenice jim je svetoval pot skozi Zakojco in čez hrib Kojco, za njimi je s smrekovo vejo zabrisal sledi v snegu. V Kojci so jih preletavali nemški avioni – štuke, spuščali so svetlobne rakete in mitraljirali pobočje. Na vrh Kojce so se povzpeli po napornem gazenju snega, pri katerem so se izmenjevali na čelu skupine. Nace se je jezil na vodiča, da jih je peljal po tako naporni poti, pri tem ga je podprl Rus Mihajlov, ki je tudi bil v skupini. Vodič je trdil, da je tako svetoval terenec, ki je že vedel zakaj. Med grmovjem na vrhu hriba so počakali noči, potem so se spustili navzdol in v Spodnjem Bukovem prešli na Šentviško planoto ter se opolnoči privlekli v Gorski Vrh k Hvalovim, kjer je bil doma vodič. Tu so se ogreli, najedli in nekoliko naspali ter poslovali od borcev, ki so odšli k svoji enoti. Nasledni dan se je Nacetova skupina pridružila Francu na Prapetnem Brdu (93).

Franc je med tem pri Martinkarju (Lapanja) na Prapetnem Brdu, nastanil največ ranjencev, pet najtežjih. Na Sleme pri Matjaku, Matiju (Kogoj) je dal Vlada Besednjaka iz Pedrovega, pri Črvu nekega Jožeta z Vipavskega, v Grapo (Laharnar) Francoza Sergeja; vsi trije so imeli prestreljene noge nad kolenom. Pri Andrejcu (Lipušček) je nastanil nekoga drugega; za ostale ni bilo potrebno posebej skrbeti, razen za hrano. Obiskovala in negovala jih je Marija Šorli, Mica. Že čez nekaj dni, ko je prišel Nace z ostalimi, se je z aktivisti dogovoril, da usposobijo za SP Kikeljnovu hišo na Brdu. Eno-nadstropno hišo, ki je imela v pritličju ognjišče in železen štedilnik, veliko izbo in še eno sobo, v nadstropju pa spalnico in shrambe, so očistili in se postopoma preselili vanjo. Nace je ocenjeval, da se lahko iz nje hitro umaknejo na več strani, blizu je tudi rob

Šentviške planote, kjer se svet prevesi pod Krog, proti dolini Idrijce. Pred njimi je bil v hiši sedež VOS in krajši čas že SP. Pripadniki VOS so se preselili na sosednji obronek k Smudinu (Vogrič) (93).

Bajtarska jama In Lesarjev senik

V SP je bil za ekonoma in kuharja Albert Kovačič - Berti, Hlipov iz Idrije pri Bači, ki se je skupini pridružil na poti iz Otaleža. Berti je imel najlažje delo, saj je hrano dobavljala gospodarska komisija, kuhale in pekle kruh so gospodinje in dekleta v vasi, to je pri Tinčku (Kranjc), na Štengah (Pervanje), pri Čiklnu (Kikelj) in pri Kančerju (Laharnar). Lažji ranjenci so po okrevanju odšli v enote, prišli so novi, trije italijanski partizani, med njimi en častnik. S Pečin so na saneh pripeljali Antona Brešana iz Podmelca, ki je imel pomrznjene roke in noge. Tako ga je bolelo, da mu je Nace dal morfijsko injekcijo. Sprejeli so pet ranjencev iz neuspešnega napada 3. in 4. bataljona Gradnikove brigade na železniško postojanko v Hudajužni, v noči s 4. na 5. december (64). Prišel je Jožef Anton Braz, Demonov s Srpenice, s prestreljeno in zlomljeno roko; dva ranjenca, eden je bil ranjen v trebuh, drugi je imel odtrgano uho in rano na licu. Z vozom so pripeljali Ignaca Ježa, Lukovega iz Trebuše, ki mu je dum-dumka raztrgala stegno. Od bolečin je tako tulil, da je tudi on dobil morfij. Pripeljali so še Jožeta Černeta iz Vipavskega in njegovega sina, oba sta imela hude omrzline na nogah. O vseh pacientih ni podatkov. Njihovo število pa je raslo. Po prevzemu 16 borcev 1. bataljona Gradnikove brigade je naraslo na okoli 40. Pripeljal jih je bolničar tega bataljona, Danilo Šuligoj, doma z Mosta na Soči.

Zadnji dan nemške novembrske ofenzive Traufe (kap, v pomenu: iz dežja pod kap), ki je bila usmerjena proti 26. diviziji – Triglavski, katere del je bila Gradnikova brigada, se je 19. novembra 1. bataljon te brigade iz vasi Reka pri Tilniku v dolini Idrijce povzpел na Šentviško planoto. Tu so zaradi omrzlin izločili te borce in jih na zdravljenje predali Nacetovi SP. Nekaj dni kasneje je na Šentviško planoto prišla celotna Gradnikova brigada. Omrzline so nastale, ker je borcem razpadla slaba obutev, ko so se po skoraj meter visokem snegu umikali iz Razpotja nad Žirmi po grapah in vzpetinah skozi Labinje ter Zakriž do Reke. Brigada je na Šentviški planoti ostala približno 14 dni. Tu je bila nekaj časa tudi Prešernova brigada. Nace je dokončno ostal v SP, v brigadi pa ga je nadomestil Oton Vencelj - Boris (64).

Nace je za delo v SP pritegnil še aktivistko Rozo Podgornik, Špičkovno iz Rupe, ki je že od leta 1942 skrbela za dobavo sanitetnega materiala za partizane. Pomagala je pri negi ranjencev, prala, prekuhaval in likala uporabljena obvezila. Na svojem domu je imela tako dobro skriti bunker, da ga Nemci kljub temeljitemu pregledovanju niso mogli odkriti. Dvakrat so pregledovali hišo, saj so dobili ovadbo, da hrani sanitetni material. Pri Rozi se je zbiral sanitetni material, ki so ga zbrali aktivisti po Šentviški planoti ali prinašali z Mosta na Soči, Gorice, iz vasi v dolini Idrijce ali od drugod. Na Slapu sta za zbiranje sanitetnega materiala največ naredili Lojzka Hvala, po vojni poročena Orlandi, in Felicita ali Cita Obrekar (51). V Dolenji Trebuši je bil bunker za zbrani sanitetni material pri Leopoldu Grudnu. Nace je po sanitetni material poslal Franca in še dva borca celo v Otalež, kjer so ob odhodu skrili več zabojev sanitetnih

kompletov. Dva kompleta, ki sta bila skrita na podstrešju neke hiše, so Nemci našli in uničili, dva, ki so ju aktivisti skrili v gozdu, sta ostala in vse so prinesli v SP (93).

Pri Kikeljnu na Brdu je bilo že preveč ranjencev, varnost ni bila zagotovljena kot bi bilo treba. Nace se je tega zavedal in je zato odredil, da se del lažjih ranjencev in tisti, ki naj bi kmalu odšli v enoto, preselijo v Lesarjev senik pod Krog. Senik je bil nekaj sto metrov pod hišo na Močilcih, na kraju, ki mu rečejo Korenovšče. Tam so okrevanci počakali nekaj dni, potem pa odšli v enote (93).

Nace je menil, da bi bilo prav, da bi ranjene obiskal kak zdravnik in podal strokovno mnenje o negi. Po Korejca Fonga je poslal Natalijo Troha, kasneje Kikelj s Šentviške Gore, vendar se je pred njegovim prihodom premislil in ga ni spustil v SP. Pokazal mu je le bolnega Alojza Čefarina, rojenega 1922 na Kanalskem Vrh, ki je imel hude krče v želodcu in črevesju in je okrevljal v vasi pri Jožefi Hadalin. Tako je oslabil, da ni mogel držati v rokah niti skodelice. Fong se je razjezil, saj mu je Natalija rekla, da je ranjencev veliko, s seboj je prinesel tudi ustrezen material in instrumente za obdelavo ran. Nace pa Fongu ni dovolj zaupal, da bi mu pokazal tako številčno SP. Čefarinova sestra je brata 13. decembra odpeljala na svoj dom v Deskle, kjer je postopoma okrevljal (93).

Fong je prišel na Šentviško planoto še enkrat, ko ga je za pomoč prosil Edvin Pervanje, Nacetov brat, ki je bil kot borec, politični komisar 1. čete 5. bataljona Gradnikove brigade, ranjen 15. novembra 1943 v Gorenjem Vrsniku nad Žirmi. Nemška mina je padla za njegovim hrbtom in ranila več borcev; Edvin je dobil 11 ran po stegnu, ramenih, glavi, zdrobljene je imel prstne kosti leve roke. Preživel je zato, ker je imel med borbo na hrbtu nahrbtnik, v katerem je bila deka, ki je ublažila udarce in ker je mina padla v visok sneg. Ker pod koleno ni bil ranjen, je lahko za silo hodil. Obvezali so ga in mu za spremljevalca določili sovaščana Antona Makuca, ki ga je v nekaj dneh spravil na Šentviško planoto. Fong, ki ga je pripeljala Marija Vogrič, mu je pobral iz telesa vse drobce mine, očistil že gnojne rane, vstavil drenažne trakove in ga obvezal (93).

Kronika Šentviške Gore poroča, da je oktobra 1943 prišlo iz Benečije kakih 100 mož, ki jih je Nace pri Arnejku pregledoval in jih glede na zdravstveno stanje in starost razporejal v enoto ali v delavski bataljon v Cerkno. Štirje od teh, trije mladoletni bratje Florjančič in njihov stric Alojz Zabreščak, so se 15. novembra vračali po poti proti Ponikvam. Kot vodič se jim je pridružil terenec Peter Božič iz Gorskega Vrha. Preden so prišli na glavno pot, so naleteli na nemško kolono kraških lovcev, ki je vse ustrelila. To je bila prva nemška skupina, ki je prišla na Šentviško goro po kapitulaciji Italije. Nemška skupina je na Graheljnovem skednju našla dva bolna partizana, ju ubila in zažgala skedenj in hlev. Potem so ubili še dva Graheljnova sinova, Rafaela, starega 22 let, in Ferdinanda, starega 15 let (162). Partizanske enote, ki so prešle Šentviško planoto, so pri Arnejku puščale ranjene ali bolne borce, ki jih je nato prevzela SP.

Proti koncu novembra sta čez Šentviško planoto prišla pomočnik politkomisarja 31. divizije, Branko Karapandja - Matjažek, in načelnik 3. operativne cone Alpske, Danilo Šorović. Z Nacetom sta se dogovorila, da na skritem mestu postavi SP za ranjence iz enot, ki bodo prečile Šentviško planoto. Nace in Štefan Poljak sta že prej iskala mesto, kamor bi se ranjenci umaknili v primeru nevarnosti. Določila sta dve lo-

kaciji: Bajtarsko jamo in Lesarjev senik. Nace si je ogledal še nekaj predlaganih lokacij. Grudnova jama pod Krogom, kamor se je pred meseci s tovariši večkrat skril, je bila premajhna in tudi vode ni bilo v bližini. Bajtarska jama se mu je zdela najbolj primer-na (93). Trebušani imenujejo ta predel tudi v Studencu (104).

Pri gradnji barake so sodelovali: dva Franca Lipuščka, eden po domače Tinčk, drugi Urbančk, Filip Lipušček, po domače Vončin, Hinko Pervanje, po domače Šten-gar, Janez Gruden, po domače Močilčar, Peter Makuc, po domače Tonc, Justin Kobal in mogoče še kdo. Baraka v tlorisu 7 x 6 m je stala deloma na kolih, z enim delom je bi-la naslonjena na pobočje. Ta del pobočja so skopali, da so naredili vsaj nekaj ravnega terena. Baraka je imela le enostranično streho, ki je visela proti grapi. Na tej strani so bila vrata in eno zastekljeno okno, da je vanjo prihajala svetloba. Les za stebre, sleme in podpore so posekali v okolici, deske so dali vaščani. Slamnato streho je izdelal Ivan ali Janez Gruden, Močilčar, ki je bil krovec, pomagala sta njegov sin Ludvik in Franc Lipušček (Tinčk). Da bi jo prikrili, so na streho naložili mah, resje, listje in zasadili ne-kaj smrečic. Pri večji bukvi, kakih 10 m stran, so naredili stranišče s sedalom. Ležišča za ranjence so bila spodaj, v nadstropju, kamor si prišel po lestvah, pa za osebje. Lež-išča so bila eno nad drugim, tako da je lahko v baraki udobno prespalo več kot 30 ljudi. Med ležišči je bil kak meter širok prehod, višina prostora pa okoli 2 m. Stene in pod so bili iz debelih desk. Vsa dela so opravljali ponoči, prinašali material in orodje ter pri-hajali in odhajali. Čeprav se niso bali izdajstva, so bili zelo previdni. Prve dni decem-bra je bila baraka pripravljena. Vanjo so prinesli še slamo in seno za ležišča ter postelj-nino, ki so jo zbrali v vasi, saj v baraki ni bilo tako toplo kot ob krušni peči na Brdu. Drva za kurjavo so nabirali okoli barake. Železni štedilnik za gretje in kuho sta pono-či iz Kikeljnovе hiše z volovsko vprego pripeljala na Krog Hinko Pervanje in Štefan Po-ljak, ki ga je z dobršno mero truda, večinoma na hrbtu, tudi spravil po strmini do ba-rake (93).

V barako so ponoči preselili težje ranjence, lažji so ostali v Lesarjeven seniku, nekaj so jih pustili še v Kikeljnovi hiši na Brdu. Težje ranjence, ki jih je bilo treba nosi-ti, so pomagali seliti tisti, ki so barako gradili in so zanje vedeli. Vanjo so preselili 17 ranjencev, ki so bili nad njeno lego in urejenostjo presenečeni, predvsem pa so se v njej počutili bolj varno, saj se je glas o SP na Brdu že razširil. Bolničarki sta uredili dve omarici: v eni so bila zdravila, v drugi sanitetni material in instrumenti. Mladi bolni-čarki sta se od Naceta še vedno učili, kako negovati rane, omrzline, izvine in zlome, ohranjati higieno ipd. Kot edini tiskani pripomoček za delo sta imeli predvojno izdajo celjske Mohorjeve družbe o prvi pomoči. Nace je začel voditi točno evidenco o pacien-tih SP. Ob koncu delovanja SP je to dokumentacijo dal v hrambo v hišo Franca Kobala, a se je med vojno žal vse izgubilo.

Da bi bila SP čim manj opazna, so kuhali v baraki le zvečer in ponoči, da bi jih čez dan ne izdal dim. Čez dan so si skuhalo le čaj za pitje z drvmi, ki so jim odstranili lubje, saj to povzroči največ dima. Na štedilniku so prekuhávali tudi uporabljene in-strumente in obvezilni material. Hrane, npr. ajdove moke za polento, so imeli dovolj, tudi mesa, ki ga je zagotavljala gospodarska komisija. Najpogosteje so jedli ajdovo po-lento z golažem, pogosto za priboljšek še jabolka, hruške, sir in kaj drugega (93).

Ranjence in bolnike so redno seznanjali z vestmi in partizansko literaturo. V

nogo ranjeni Zoran Špacapan - Dušan iz Ozeljana, pomočnik intendanta Gradnikove brigade, je pripovedoval o ranjencu z imobilizirano roko, ki je vsem prebiral razno literaturo in tolmačil novice. Imeli so tudi partijsko organizacijo. Ludvika Laharnarja s Prapetnega Brda je prav tu v partijo sprejel Hercegovec Špiro Lucić. Ludvik je bil v SP zaradi napada malarije, ki jo je prinesel s seboj iz konfinacije v Pisticcijo, Špiro, kasneje namestnik komisarja bolnice Franje, se je zaradi ran in omrzlin zdravil v vasi pri Mici Makuc, po domače Gragarjevi. Izven SP so bili še Edvin Pervanje, ki se je zdravil na domu, Vinko Korenčič - Tone, ki je bival pri Putku (Jan), Francoz Sergej je bil še vedno v Grapi (Laharnar), Ibraim Ibraimi (tudi Ibro Ibraimovski), makedonski Albanec pa na Placuti (Vogrič). Ibro, takrat poveljnik 1. čete 5. bataljona Gradnikove brigade, kasneje pa poveljnik 2. bataljona, je bil ranjen z isto mino kot Edvin nad Žirmi. Zajeli so ga Nemci, a jim je uspel pobegniti. Osebe SP je skrbelo za okrevance v Lesarjevem (Kranjc) seniku, pregledovalo in prevzemalo je ranjene borce prehodnih enot, ki so jih puščale pri Arnejku (Kikelj), Jožefi Hadalinovi ali komu drugemu v vasi. Če so bili to le preutrujeni in onemogli borci, so jih namestili v Lesarjev senik, če pa so bili ranjeni, so prišli v Bajtarsko jamo. Tudi ozdravljeni partizani so se pred odhodom preselili v Lesarjev senik. Nace je v SP sprejel tudi civiliste. Tako se je v njej zdravila Marija Laharnar, po domače Kančerjeva iz Prapetnega Brda, ki je zbolela na poti s partijskega tečaja na Vojskem. Sprejel je tudi Toneta Bičiča, po domače Črnovrharja s Pečin, z bolno nogo.

Pred ukinitvijo je SP enkrat obiskala medicinska sestra Viktorija Rojc - Zmaga, kasneje Šinigoj, ki jo je KM Cerkno zadolžila za zaledno sanitetno službo za prebivalstvo. Stanovala je na Šentviški Gori pri Arnejku (93). Na kozolcu Petra in Berte Lipušček v Prehodnicah, na kmetiji ob stezi, ki pelje iz Polja oziroma Šentviške Gore v Dolenjo Trebušo do kmetije v Rutu, je bilo tudi skladišče in zbirališče sanitetnega materiala. Iz tega skladišča se je oskrbovala SP in sanitetna služba za prebivalstvo (104). Sem je prihajal zbrani sanitetni material in hrana iz raznih vasi. V Logarščah je živel Jakob Rutar, ki je kupčeval po Furlaniji ter poznal veliko ljudi. Ti so mu dali toliko raznega materiala za partizane, da ga je enkrat prinesel 61 kg. V Gorici je poznal zdravnika Ignaca Serjuna, ki je prepisal partizanske potrebe na italijanske recepte in tako Jakobu omogočil, da je prišel do sanitetnega materiala in zdravil. Jakob je bil nekaj časa na Šentviški planoti terenski bolničar, saj je opravil v italijanski vojski trimesečni sanitetni tečaj. Navodila za delo mu je dajal dr. Serjun (107).

SP ni bila vojaško zaščitena, saj ni bilo na voljo dovolj orožja in ljudi. Za stražo in obveščanje je po okrevanju skrbel Justin Kobal, najpomembneje pa je bilo, da so o njej vedeli le redki domačini. Določeno varstvo je pomenila tudi prisotnost skupine VDV v bližini. Nemci in domobranci so nekajkrat prišli v vas, a so bili o tem takoj obveščeni v SP. Le izdajstvo bi jim jo pomagalo izslediti.

V začetku februarja 1944 je prejel Nace nalogo, naj SP razpusti, ranjence pa preda bolnici Franji, nekaj tudi v Kneško grapo. Večino je popeljal v Novake. Takrat je bilo vseh pacientov okoli 30. Ignaca Ježa iz Dolenje Trebuše, ki je bil nepokreten, so predali v nego sestrí, drugega Justini Pavšič, Pušičevi na Krepaki (104). Domačinom so vrnili, kar so si sposodili pri njih za delovanje SP: posteljnino, lonce, zajemalke, petrolejke, tudi štedilnik so prepeljali v vas h Kikeljnu. Kljub tveganju so se spustili v dolino

Idrijce in se po cesti mukoma pomikali proti cilju, saj ranjenci niso zmogli običajne hoje. Iz Želina (Straže) so se povzpeli do Podnjivča v Novakih, kjer so počili, od tam prišli na Kladje, kjer se je končala pot SP pod Krogom. Ranjenci so odšli v bolnico Franjo ali drugam, bolničarki Jelka in Marija sta se vrnili v Vojkovo brigado in postali bataljonski bolničarki. Franc se je vrnil na KM Cerkno, a kmalu odšel za asistenta k Nacetu, ki ga je zobni tehnik Avgust Zupet - Jerič, od 20. januarja 1944 vodja sekcije za zobozdravstvo sanitetnega oddelka Glavnega štaba NOV in POS, 16. februarja imenoval za šefa zobne ekipe v 31. diviziji in ga zadolžil tudi za organizacijo zobozdravstvene službe v enotah in bolnišnicah 9. korpusa. Do konca vojne sta bila skupaj. Nace je septembra 1944 postal referent za zobozdravstvo v 9. korpusu in v februarju 1945 organiziral 10 zobozdravstvenih ekip in izobraževanje zobozdravstvenih delavcev v Cerknem, ki ga je vodil dentist Vekoslav Šmid - Vasja (99). Bolničarka Marija je bila v 4. bataljonu Vojkove brigade le kratek čas, saj je hudo zbolela in jo je poveljnik pustil na okrevanje domov. Ker je živela z očetom in staro materjo v idrijskem predelu Podroteja, nato v Cegelnici (Cegovnca), je lahko po okrevanju do konca vojne delovala v organih OF, v ZSM, SPŽZ in SKOJ. Ranjence iz spopadov pri Mostu na Soči, v dolini Idrijce in s Šentviške planote so poslej vozili v bolnico Pavlo (2).

V SP na Šentviški planoti se je zdravilo več kot 60 ranjenih in bolnih borcev ter domačinov. Nihče ni podlegel ranam ali boleznim, nihče ni imel zastrupitev ali hujših komplikacij, kar kaže na to, da je bila nega strokovna in uspešna (93).

Franc Kikelj in njegova žena Ema, tudi Hema, rojena 22. maja 1925 v Dolenji Trebuši, sta se po rojstvu mrtvega otroka v celoti predala aktivističnemu delu za OF. V začetku februarja 1943 so po Franca prišli italijanski vojaki in ga odpeljali v kasarno na Šentviški Gori ter tam zaprli. Naslednji dan je prosil, če gre lahko na stranišče in na cigareto. Izrabil je nepazljivost stražarja in ušel ter v zbirališču pod zaselkom Nart v kraju Bdn počakal še na ženo (53).

Beseda Bdn izhaja iz besede voden, saj je na tem območju največ vode na Šentviški planoti. Tam je imel Filip Feltrin s Šentviške Gore svoj mlin na potočku, ki je le med deževjem tako narasel, da je poganjal mlinsko kolo. Da bi zadržal vodo, je zgradil tudi manjši zadrževalnik, pod njim je ta voda poganjala tudi žago. Oba izvira, tisti v Bdn in drugi, imenovan Lisjakovca, se pod zaselkom Tilnik združita in izlijeta v Idrijco. Na potoku je danes črpališče, ki delno oskrbuje Šentviško planoto z vodo.

Ema in Franc sta skupaj odšla v partizane. Pred odhodom je Franc Štefanu Poljaku s Prapetnega Brda prepustil v oskrbo hišo in živino ter mu naročil, naj živino preda partizanom za hrano. Hiši je snel okna in vrata, tako je bila neuporabna. Franc in žena sta postala borca SPO, Tolminskega bataljona, bila sta pri poskusu ustanovitve Gradnikove brigade na planini Golobar in nato kurirja na kurirski postaji P 22, ki se je do kapitulacije Italije večkrat selila od vasi Čadrg do pobočja Rodice nad vasema Grant in Rut (53). P 22 je vsak dan vzdrževala zvezo s P 21, s katero je imela javko v vasi Logaršče, na obrobju Šentviške planote, nad dolino Bače in s P 23, s katero je imela javko nad vasjo Zadlaz - Žabče, na pobočju Krikovega vrha pod Nemcovo planino. Pot na to javko je bila 19. julija 1944 usodna za Franca. Na pot sta s pošto šla vedno dva

Franc Kobal, rojen 19. septembra 1916. Kot vojak italijanske vojske je bil leta 1941 usposobljen za bolničarja. Ko se je po kapitulaciji Italije vrnil iz posebnega bataljona, se je priključil partizanom v Prešernovi brigadi kot bolničar. Že novembra 1943 je bil dodeljen komandi mesta Cerkno, sredi leta 1944 ga je sovaščan Ignac Pervanje pritegnil v zobozdravstveno ekipo, v kateri je dočkal konec vojne. Kobal je po koncu vojne ostal doma in vršil nekakšno zdravstveno oskrbo prebivalstva na Šentiviški planoti. Med delom v zobozdravstveni ekipi je obvladal ruvanje in drobne popravke zob, ohranil je tudi ustrezen pribor, kot sanitetni referent je znal oskrbeti manjše poškodbe in rane. Prebivalci so se raje obračali nanj, kot odhajali k zdravniku v dolino. Oblastem Kobalova aktivnost ni bila povšeči, vendar je nekaj let po vojni niso mogle preprečiti, saj v dolini še ni bila zagotovljena zelena zdravstvena oskrba prebivalstva. Kasneje je pridobil kvalifikacijo električarja in se zaposlil pri elektroindustrijskem podjetju Elektro Tolmin (93, 53).

Ignac Pervanje - Nace takoj po vojni. Z zobozdravstvom se je začel ukvarjati že kot italijanski vojak. Ob služenju vojaškega roka leta 1931 so ga izučili za sanitejca. Ko so ga leta 1935 ob napadu Italije na Abesinijo vpoklicali v vojsko, je zbolel in ostal 18 mesecev v Palermu v zobozdravstvenem laboratoriju, kjer se je naučil uporabljati zobozdravstveno tehniko in postopke, obenem pa je moral obiskovati posebne tečaje iz prve pomoči ranjencem na fronti. Pridobil je zobozdravstveni material in nožni vrtnalni stroj za popravilo zob. Po vrnitvi domov je bil zaradi protifašističnega delovanja s petimi vaščani konfiniran na jug Italije v Pisticci in potem v Kalabrijo. V konfinaciji je organiziral zobozdravstveno ambulanto za taboriščnike in civiliste. Izučil se je za zobozdravstvenega tehnika in začel tudi izredno študirati za dentista. Po vojni je pridobil naziv diplomirani dentist in do upokojitve deloval v vojaških ustanovah v Ljubljani (53, 93).

kurirja. Eden je pregledoval teren in hodil kakih 20 do 30 metrov pred drugim, ki je nosil pošto. Romana Rutarja iz Zatolmina, prvega kurirja, je nemška zaseda na Nemcovi planini spustila mimo, po Francu pa so streljali in ga zadeli v trebuh. Rafal je zadel tudi trak na torbi, v kateri je bila pošta. Torba mu je odletela, zato je Nemci niso našli. Franc se je še nekaj metrov plazil, potem pa izkrvavel. Zagrebli so ga kar na planini. Žena Ema pa je postala neustrašna borka in kurirka na P 24 v bližini vasi Pečine (39, 53, 72). Po vojni je ostala sama v razdejani hiši in na posestvu. V con A v Gorici je spoznala ameriškega vojaka in z njim odšla v Honolulu na Havaje. Še z enim dekletom iz vasi Prapetno Brdo sta hodili v Gorico in se družili z Američani. Okolica ju je obsojala,

nekega dne pa sta obe odšli. Ema se je z vojakom poročila in si še več let dopisovala z družino Štefana Poljaka. Po vojni je Natalija, Nataša Kogoj, iz zaselka Sleme vasi Prapetno Brdo, organizirala izkop in prevoz Francovih ostankov domov. Nekega jutra sta z Ignacem Božičem, po domače Tratarjem, šla z vozom, ki ga je vlekel njegov konj, na dolgo pot proti Tolminu, skozi vasi Poljubinj in Ljubinj, mimo planine Lom na Nemcovo planino. Izkopala sta Franceve ostanke, jih položila v krsto in se pozno zvečer vrnila domov. Sedaj leži v grobnici borcev NOB na pokopališču Šentviške Gore (53).

Štefan Poljak je krmil Kikljevo živino, dokler je ni oddal za hrano partizanom. Hišo je po kapitulaciji Italije opremil s skritimi okni in vrati ter jo tako usposobil za SP. Vanjo so nastanili ranjence, ki so tako imeli dokaj udobno bivališče. Zanje sta skrbel brata Franc in Ignac Pervanje, za varnost in vojaško vodstvo je bil zadolžen Radko Kovačič, po domače Lapov iz vasi Idrija pri Bači, ki je postal pripadnik VDV, intendant je bil Poljak. Obe vasi, Prapetno Brdo in Šentviška Gora, sta prispevali hrano za ranjence in osebje, težje pa je bilo, ko je mimo prišla kaka večja enota. Poljak je bil tudi intendant gospodarske komisije rajonskega NOO in tudi po 3. septembru 1944, ko so bile te ukinjene in nadomeščene z odseki za prehrano, zadolžen za nabavo hrane. Včasih je potožil, da tisti, ki imajo največ, najmanj prispevajo, tisti, ki so revni, dajo vse, kar imajo. Včasih, posebno v letu 1945, ko so bile domačije že izčrpane, ni imel partizanski enoti, ki je prišla mimo, kaj dati. Enkrat se je zapletel v spor z intendantom Vojkove brigade, ki je hotel izvesti prisilni odkup in mu je hotel iz hleva vzeti zadnjo kravo (100) in nanj celo streljal. Intendanta je zadel v vrat, da se je moral zdraviti v bolnici Franji (53). Štefan je med služenjem vojaškega roka v italijanski vojski stalnil bolezen, ki je imela za posledico ohromitev polovice pljuč, zato je bil invalid. V partizane ni mogel, je pa po svojih močeh pomagal, kjer je bilo treba.

Proti koncu vojne se je v hiši poleg ranjencev nastanila še enota VDV oziroma Oddelek za zaščito naroda – OZNA (53). Zaradi vdorov nemške vojske na Šentviško planoto so morali ranjence večkrat preseliti iz hiše, najpogosteje med skale nekaj sto metrov proč od Močilčarjeve hiše, v Repič, kjer so jim uredili zavetje pod plahtami ali šotorskimi krili. Občasno so še uporabljali Bajtarsko jamo, saj je bila v Kikljevi hiši težava zaradi pomanjkanja vode, medtem ko je v Bajtarski jami ni manjkalo (90).

Partizanske enote, ki so prečkale Šentviško panoto, so se najpogosteje ustavile na kraju, ki mu domačini pravijo pri Bču (buč, sod). Leži med domačijo Kikljevih in vasio Prapetno Brdo v bližini ostankov cerkve sv. Jakoba. Planota nima veliko izvirov in oskrba z vodo je bila še leta po drugi vojni velik problem. Mnoge domačije ali vasi so imele svoje vodnjake, kjer je bila podtalnica ali kak izvir. Te so imenovali Bč. Pri tem Bču je stalna voda v manjšem spodmolu, kjer je bila v preteklosti zgrajena cisterna, vodnjak, v katerem se zbira velika količina dobre vode, ki pronica iz podtalnice. Iz tega vodnjaka so lahko zajemali partizani neomejene količine vode za kuho, umivanje ali druge potrebe. Kadar je bila suša, so sem po vodo hodili tudi domačini. Dostop do te vode sedaj že nekaj let zapira kovinska ograja. Postavili so jo potem, ko je neka žena naredila samomor in se v njej utopila (53).

Iz kronike Šentviške Gore izhaja, da je od maja leta 1944 do konca vojne zdravstvene potrebe prebivalstva in partizanskih enot, ki so prečkale Šentviško planoto, pokrivala skupinica sanitetcev, ki so jo domačini še nadalje imenovali Postaja št. 4. Vzpostavil jo je Franc Podkoritnik - Očka iz Grosuplja, zdravstveni referent v sanitetnem odseku 9. korpusa, ki je od oktobra 1944 deloval v Cerknem. Največ ranjencev je bilo v letu 1944 poleti, po napadu partizanov na Baško grapo in nemških prodorih in napadih na partizane na Šentviški planoti. SP se je spet nastanila v zapuščeni in od drugih hiš oddaljeni hiši pri Kikeljnu, ki je nosila št. 9, v vasi Prapetno Brdo, po domače se je reklo na Brdu. Ljudsko izročilo ve povedati, da je bila to najstarejša in prva hiša v vasi Prapetno Brdo in da je po njej vas dobila tudi ime. Ranjenci, ki so bili prineseni v to SP, so v njej ostajali le krajši čas, saj so jim tu bolničarji iz enot in SP nudili le osnovno oskrbo, potem so jih prenesli v bolnico Franjo ali Pavlo. Zato o njih ni podatkov. Vemo, da je 1. in 2. januarja 1945 sem prišlo tudi nekaj ranjencev iz napada Nemcev na bataljon Manin iz 157. brigade Guido Picelli, ki je prešla reko Bačo in bila namenjena v sestav 9. korpusa. Enote brigade so prvo noč brez težav prešle reko in železnico, naslednjo noč pa so njen zadnji bataljon pri prehodu napadli Nemci in mu prizadejali šest žrtev. Od 30 ranjencev so partizani del prepeljali v SP v Kneški grapi, drugi del pa na Prapetno Brdo.

Ustanovljen je bil Baško-Cerkljanski okraj, ki je imel sedež v vasi Šentviška Gora, kasneje v Stopniku, in je spadal v IVP, od 11. novembra 1944 pa v Goriško vojno področje. Sanitetni odsek 9. korpusa je za sanitetne naloge v tem okraju in za vodenje postaje že v začetku leta 1944 določil bolničarko Viktorijo Rojc - Zmago, rojeno 22. septembra 1917, kasneje poročeno Šinigoj, iz Dornberka. Z njo sta delala tudi domačina Franc Feltrin iz zaselka Zakraj in Janez Klemenčič iz zaselka Nart. Skupina je pokrivala širše območje in organizirala ambulate in dezinfekcijske postaje v več krajih po okraju, tudi v Dolenji Trebuši in v Stopniku. V Stopniku je bila pri Kovaču (Ozebek), kjer so skrbeli tudi za konje (104). Proti koncu avgusta je dr. Franc Podkoritnik - Očka na Šentviški planoti ustanovil tudi organizacijo Rdečega križa, ki je prevzela zbiranje materiala za bolnišnice: čaja, blaga za obveze, žganja za razkuževanje, hrane itd. V ta čas sodi tudi vzpostavitev dezinfekcijske in razuševalne postaje ter okrepitev civilne ambulante s pogostimi obiski, kontrolami in nasveti dr. Zorana ali Zorislava Dietza, starejšega zdravnika, rojenega 1901 v Ajdovščini, ki je bil v vojaški oblasti 9. korpusa, v sanitetnem oddelku zadolžen za IVP. Sedež je imel v Cerknem, kjer je od septembra 1944 delovala ambulanta pod vodstvom dr. Ivana Hribernika, ki je imel redno ordinacijo. Na Šentviški planoti je ambulanta delovala v hiši Janeza Kiklja, po domače pri Arnejku. Enota je štela šest članov, med njimi je bil tudi Črnogorec, poročnik Špiro Lucić, ki je bil v letu 1943 pacient Nacetove SP in ki je bil politdelegat in vojaški vodja. V skupini sta delala še Janez Kikelj, predsednik Rdečega križa, in njegova žena Natalija. Pomagala sta tudi Ludvik Kobal in njegova žena Viktorija iz sosednje hiše, ki sta imela pred vojno trgovino (50, 53, 54).

Nemci so izvedeli tudi za barako pri Bajtarski jami in za bližnji Lesarjev senik. Občasno so se tam še vedno zadrževali partizani. Hrano so jim nosile domačinke. V začetku aprila 1944 (104) so prišli Nemci in spraševali za stezo v dolino, v Dolenjo Trebušo. Iz vasi Prapetno Brdo peljeta v dolino dve stezi in ena od njiju poteka v bližini

Viktorija Rojc - Zmaga
iz Dornberka

Dr. Zoran Dietz leta 1944

Janez Klemenčič
kot italijanski vojak

Bajtarske jame. Nemci so za pot vprašali domačinki Viktorijo Lipušček in njeno mamo Katarino - Tinco. Medtem ko jih je Tinca poskušala usmeriti po poti, ki ne vodi mimo Bajtarske jame, je Viktorija stekla k jami in opozorila pet partizanov, ki so se tam zadrževali, da prihajajo Nemci. Med Nemci je Viktorijina sestra Dorica namreč opazila nekega Italijana, ki je bil pred časom kot partizan na Šentviški planoti in kot ranjenec tudi v Bajtarski jami. Partizani so se zadnji trenutek umaknili. Nemci so streljali za njimi, a niso nikogar zadeli, le požgali so barako in senik in tako uničili zavetje (53). Druga nemška skupina je takrat prišla tudi iz smeri Dolenje Trebuše mimo kmetije v Rut. Doma sta bila le gospodinja Zofija Krivec in njen dveletni sin. Nemški vojaki so kričali nanjo in ji grozili, potem pa jo le pustili in odšli navzgor (104).

Omenjena kronika omenja tudi dogodke iz zgodnje pomladi leta 1945, ko se je SP z ranjenci selila iz vasi Prapetno Brdo iz Kikeljnove hiše, saj so obveščevalci izvedeli, da zanje vedo Nemci. V ta čas spada tudi poročilo zdravstvenega odseka okrožnega NOO za severno Primorsko, ki ga je 4. marca 1945 podpisal dr. Franc Podkornik - Očka in v katerem sporoča, da poleg ambulate v Cerknem delujeta še ambulanti na Šentviški Gori in v Dolenji Trebuši, ki ju pokriva ena bolničarka, dve ambulanti v Čepovansko-Kanalskem okraju, ki ju pokriva druga bolničarka, in še ambulanta na Vojskem. Največji problem je tuberkuloza in odstranitev bolnih jetičnikov iz okolja zaradi zaježitve bolezni ter nega dojenčkov, saj matere zaradi slabe prehrane in stresa hitro izgubijo možnost dojenja. Zaradi preprečitve rahitisa bi bilo potrebno dajati otrokom ribje olje in ustanoviti civilno porodnišnico. Še nadalje se je treba odločno boriti proti pegavosti z razuševanjem civilnega prebivalstva in vojske (119).

V drugi polovici leta 1944 je bilo pri vasi Polje na Šentviški planoti konjsko

Franciška Fabčič,
kasneje poročena Bratina

Franc Feltrin je bil kot italijanski vojak poslan v Albanijo in bil januarja 1941 ranjen v bojih z Grki. Krogla mu je prebila rebro in pljuča. Pet mesecev se je zdravil v bolnišnici v Albaniji, potem pa dolgo še v Italiji. Okreval je, vendar so ga ocenili za omejeno sposobnega za vojsko. Ker se je v času dolgotrajnega okrevanja naučil povijanja in nege drugih težjih bolnikov, so ga zadržali v vojski, da bi počakal na poziv komisije v Rimu, ki ga je le nekaj dni pred kapitulacijo Italije določila za vojnega invalida. Ob kapitulaciji se je odpravil domov; kot mnogi primorski fantje je potoval peš in z vlakom. Nemcem se je izognil tako, da je iz vlaka izstopil pred večjo postajo in na ta način prišel do Gorice, potem pa pripešal domov. Kmalu potem se je javil pri terencu Petru Pirihu, se vključil v SKOJ in opravljal razne naloge. Zaradi vsega, kar se je naučil po bolnišnicah v Italiji, je bil vključen v delo sanitetne postaje, ni pa bil sposoben za enoto, saj zaradi posledic strele skozi pljuča ni zmozel večjega napora. Po vojni je opravil potrebno izobraževanje in nadaljeval delo v zdravstvu kot medicinski tehnik (54).

okrevališče 9. korpusa, ki ga je vodil Jože Uršič iz Kobarida. V njem je bilo več kot sto konj. Nemci so 26. decembra pridrli v vas in okrevališče razbili. Večino konj so sicer domačini uspeli pognati v grmovje in tako rešiti pred Nemci, ostale so zajeli in odpeljali s seboj. S seboj so odpeljali tudi Franca Laharnarja, Špičkovega iz Šentviške Gore, ki je moral do konca vojne skrbeti za te in druge konje v Trstu, v Rocolu (107).

Oskrbovanci in osebje SP so se pred Nemci umaknili s Šentviške planote navzdol v dolino Idrije in potem v pobočje nad Dolenjo Trebušo, h kmetiji Kozjek nad potokom Kozjek (Mlakar), od tam pa v Gorenjo Trebušo. Čez nekaj dni so se vrnili najprej k domačiji v Košu (Pervanja), kake pol ure hoda nad desnim bregom Idrije, nato na Šentviško planoto ter si v bližini zaselka Nart, uredili zasilni bunker. V zaselku sta bili dve kmetiji; pri eni, pri Francu Klemenčiču, so jim kuhali. Gospodarja Franca ni bilo doma, ker je v začetku leta 1943 šel v partizane in doma pustil ženo Franciško

in pet mladoletnih otrok. Franc je bil brat Janeza Klemenčiča, ki je bil član sanitetne ekipe. Pripravljali so se na gradnjo udobnejše barake, pripeljali so že deske, a se je začela marčevska in potem aprilška sovražna ofenziva. Med marčevsko ofenzivo se je vodstvo 9. korpusa s prištavnimi službami, med katerimi je bila tudi premična bolnišnica 30. divizije in zaščitni bataljon, umaknilo iz Cerknega čez Bukovo, na Šentviško Goro, preko Idrijce na Vojsko; 2. aprila so se ob 6. uri zjutraj pred sovražnim pritiskom vrnili na Šentviško Goro. Na Vojskem so ranjence prepustili Vojkovi brigadi, ki jih je spremljala na poti proti Notranjski; z njimi je pod vodstvom dr. Karla Rutarja odšla večina negovalcev (100). Na Šentviško Goro je najprej prišel le prednji del kolone, v kateri je bil 2. bataljon Gradnikove brigade s štabom brigade, Bazoviška brigada, večina Gregorčičeve brigade in zaledne enote 30. divizije, saj so kolono pri prehodu Idrijce in ceste v Dolenji Trebuši pretrgali Nemci. Naslednji dan je na Šentviško planoto prispel še ostali del kolone s štabom 9. korpusa. V prvem delu kolone je bila premična bolnišnica 30. divizije, ki je morala po oddaji ranjencev in bolnikov Vojkovi brigadi iz neprestanih bojev sprejeti nove ranjence. Premična bolnišnica 31. divizije je že 21. marca odšla z Rezijskim bataljonom v vas Soča. Bolniki so se nastanili na Šentviški Gori, na območju senožeti med vasjo in Hosto, ki ga imenujejo Kažovnica. Med negovalkami je bila tudi Franciška Fabčič, rojena 7. junija 1925 v Senožečah, kasneje poročena Bratina v Zarakovec oziroma Koritnico. Z nekaterimi partizankami je bila od septembra 1944 dodeljena premični bolnišnici. V noči s 4. na 5. april so Nemci pritiskali iz Dolenje Trebuše in Baške grape na Šentviško planoto. Zaščitni bataljon 9. korpusa je odbijal napade do večera, da so se prištabne enote lahko umaknile čez Bukovski Vrh, skozi Bukovsko grapo in Stopnik, čez reko Idrijco, skozi Šebrelje na Vojsko. Boji so bili tako srditi in partizanske in nemške enote tako blizu druga drugi, da so se ponoči pomešale med seboj. Zato je padlo šest partizanov, ki ležijo v grobnici na pokopališču na Šentviški Gori. Nemška vojska je partizanske enote zasledovala, nato je dobila navodilo, naj se vrne v dolino, saj je ofenziva končana. Nemci so prenehali z zasledovanjem, se obrnili proti dolini Idrijce in izginili navzdol, preden so dosegli vasico Daber. Še svojih padlih niso pobrali; domačini so tri pokopali na vaško pokopališče. V teh premikih so se osebje in ranjenci SP priključil prištavnim enotam 9. korpusa. Sanitetna skupina se na Šentviški planoti ni več oblikovala, saj je nemški ofenzivi sledil pohod 9. korpusa na Trst in osvoboditev (50, 53, 54).

Organizacija RK je proti koncu leta 1944 in začetku 1945 prevzela vrsto nalog za prebivalstvo: vodila je poizvedovalno službo, pomoč pogorelim, pomoč socialno ogroženim, invalidom, bolnikom in ostarelim. Zbirala je zdravilna zelišča, se bori-la proti kužnim boleznim in ušivosti, organizirala podmladek RK na šolah, zbirala denarne prispevke, članarino, organizirala babiško službo, krajevne in okrajne ambulate, higijenske postaje itd. (119).

Napad enot 9. korpusa na železnico v Baški grapi

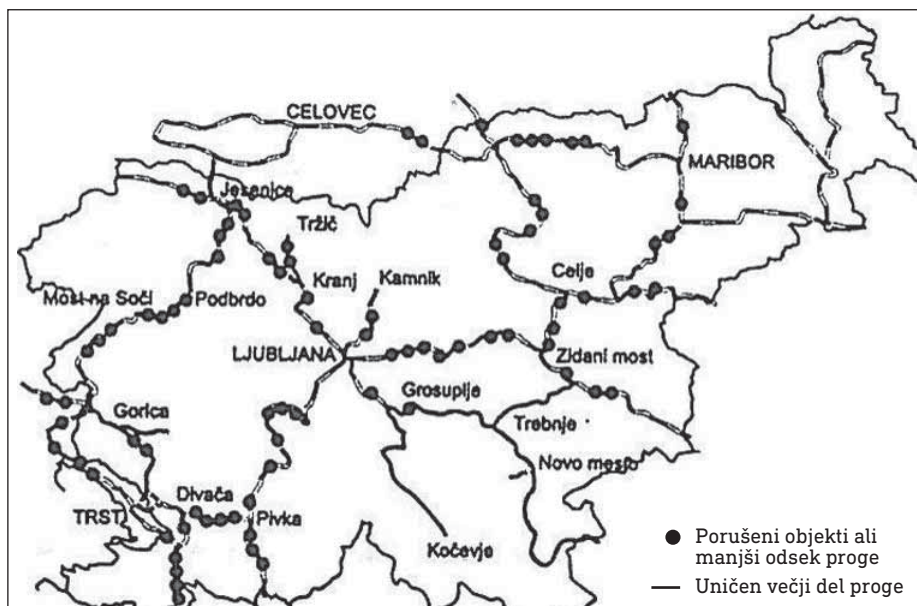
Proga od Jesenic do Gorice je bila posebnega pomena za preskrbo nemških sil v Italiji, ki so tri tedne po zavezniškem izkrcanju v Normandiji skušale zadržati ofenzivo zavezniških sil po Apeninskem polotoku. Med pomembne uspehe partizanskih sil pri

napadih na preskrbovalne poti nemških sil sodijo tudi napadi in rušenje železniške proge drugod po Sloveniji, npr., 12. junija 1944 Štampetov most na železniški progi Ljubljana–Trst, že prej železniški most pri Litiji, viadukt pri Doliču in predor pri Lipoglavu na Štajerskem. Osem rušilnih akcij je bilo izvedenih izven ozemlja današnje Slovenije, na avstrijskem Koroškem ter v Furlaniji. Kot pomoč zaveznikom in usklajeno z njimi so slovenski partizani že pred kapitulacijo Italije in neposredno po njej izvedli več rušilnih posegov na železniških progah. Takrat je bila zavezniška pomoč, odvržena s padali, še neznatna. V tako imenovani Ljubljanski pokrajini so samo v juliju, avgustu in septembru leta 1943 izvedli več kot polovico od vseh 171 prometnih sabotаж, v katerih je bilo uničenih 30 lokomotiv in 85 vagonov, promet pa je bil prekinjen za približno tri tisoč ur (13).

Štab 9. korpusa je pripravil podrobni načrt za izvedbo napada na Baško grapo, za kar je določil vse svoje sile, to je 30., 31. divizijo in artilerijo. Artilerija je imela nalogo, da obstreljuje sovražne postojanke v Baški grapi, diviziji sta del sil namenili za napad, del za varovanje napada. Varovanje sta izvajala tudi oba odreda. BBO je preprečeval sovražniku, da bi prišel iz smeri Gorice po dolini Soče in ga je zaposlil z napadom na progo s Sabotina, Idrijsko-Tolminski odred je imel nalogo porušiti mostove na cesti med Kobaridom in Mostom na Soči ter preprečiti prodor sovražnika iz smeri Tolmin čez Ljubinj proti Baški grapi. Proga je bila močno zavarovana z utrjenimi objekti in minskimi polji, ki so jih branili italijanski in nemški vojaki ter nekaj pripadnikov SNVZ. Po ocenah partizanskih obveščevalcev je bilo v Baški grapi blizu 1200 sovražnih vojakov. 31. divizija, ki so jo sestavljale Prešernova, Vojkova in Gradnikova brigada, je napadla bunkerje na zahodnem delu Baške grape, od Klavž do Grahovega, na vzhodnem delu, od Grahovega do Hudajužne pa 30. divizija, ki so jo sestavljale Kosovelova, Bazoviška, Gregorčičeva in Tržaška brigada (64).

Napad se je začel 29. junija v zgodnjih jutranjih urah, toda enote 19. SNOUB Srečka Kosovela in 20. Tržaške brigade so zaradi nepoznavanja terena zamujale. Začelo se je daniti, sovražnik jih je opazil, zasedel položaje, zato borcem prvega dne napada ni uspelo uresničiti načrtovanih ciljev. Tudi Gradnikova in Vojkova brigada sta se morali umakniti iz bližine Koritnice (33, 64). Prvega dne so nemške sile skušale pomagati svojim iz Tolmina skozi Most na Soči v Baško grapo, a so enote 30. divizije to preprečile. Kamion, ki je vozil strelivo, je padel v partizansko zasedo, ujetih je bilo vseh sedem vojakov in častnik, strelivo je bilo zaplenjeno in vozilo uničeno. Minerji so rušili progo in cesto. Sovražnik se je ponekod umaknil v predore na progi in se tam zabarikadiral, posebno v tistem pri Kneži. Iz Gorice je prihajala sovražniku pomoč, ki jo je prestregel in napadel BBO. Iz Tolmina je prihajala enota 150 mož čez Poljubinj in Ljubinj. Napadle so jih enote ITO in morali so se vrniti v tolminsko kasarno. Boji so se nadaljevali vso noč in ves naslednji dan. Prešernova brigada, enota 31. divizije, je vodila ogorčen boj s sovražnikom, ki je prišel skozi podbrški tunel na pomoč v Baško grapo. Iz smeri Mosta na Soči je partizansko zaporo prebila tankovska kolona in zapeljala v bližini Klavž na minirano cesto. En tank je bil uničen, zaseda 30. divizije jih je s protitankovskimi puškami še nekaj poškodovala, tako da se je kolona tankov vrnila na Most na Soči in ni več sodelovala v bojih.

Napadi slovenskih partizanov na železniške proge poleti 1944

Močna sovražna enota s 1500 možmi iz 136. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev je 2. julija s tovornjaki iz Trsta prišla na pomoč branilcem železnice do vasi Bača pri Modreju, ki leži na začetku Baške grape. Razdeljeni v dve koloni so krenili proti Šentviški planoti: ena kolona je šla iz Bače pri Modreju proti vasi Logaršče, druga čez Slap ob Idrijci na Pečine in naprej proti Ponikvam. Zadrževale so jih zasede 30. divizije in se počasi umikale pred njimi. Ko so sovražne enote prišle do glavnih položajev 30. divizije, se je vnel hud boj, ki je trajal sedem ur. Ko je bila bitka na vrhuncu, so se pojavili še pripadniki nemškega bataljona Heine, ki je prodril iz Idrije ob Idrijci do Želina in se tam razdelil v tri kolone. Ena se je z Reke povzpela do Bukovega, kjer je prehod v Baško grapo, druga je prodrla čez Orehek v Zakojco, tretja skozi Police na Šentviško planoto. Enotam 30. divizije je grozilo, da jim bo sovražnik udaril v hrbet. 2. bataljon 18. brigade je z odločnim jurišem zavzel položaje pri Bukovskem Vrhju ter Nemce toliko ustavil, da so se lahko druge enote umaknile.

2. julija 1944 je napad enot 9. korpusa na železniško progo v Baški grapi, med Mostom na Soči in Podbrdom, dosegel vrhunec. Sovražnik je srdito napadal, vendar so ga enote 30. divizije še zadrževale do 20. ure, nakar so se začele umikati. Boji z Nemci na dostopnih smereh so omogočili 31. diviziji, da je uničevala postojanke od Grahovega do Hudajužne. Minerji enot so rušili progo in železniške objekte (33). Proga je bila tako

Prenos ranjenca v Baški grapi. Večji del ranjencev iz teh bojev so prenesli v bolnico Franjo, nekaj v SP v Kneško grapo, nekaj pa jih je okrevalo v SP št. 4 pri vasi Prapetno Brdo na Šentviški planoti.

poškodovana, da je sovražnik v polni zmogljivosti ni mogel več uporabljati, čeprav jo je kasneje za silo usposobili za promet (64). Enote obeh divizij so se naslednji dan, 3. julija, prebile z območja Baške grape čez Porezen in na Banjšice (33) .

Zavezniški častnik, obveščevalni agent britanske SOE (Special Operations Executive – uprava za posebne operacije), podpolkovnik Peter Moore, ki se je udeležil rušenja proge, je izjavil: »Mnogi se niti ne zavedate, kako veliko ste pomagali zavezniškim operacijam z rušenjem proge, ki povezuje Italijo in Nemčijo.« Partizani so jo onesposobili za več mesecev, ravno tako kot progo Ljubljana–Trst, ki so jo čuvali predvsem domobranci. Po tej progi je šlo na dan do 7000 vagonov nemške vojaške opreme in vojaštva v Italijo in Francijo. Vrhovni poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju, britanski feldmaršal Henry Wilson, je poleti leta 1944 v brzjavki Titu zapisal: »Z občudovanjem sem izvedel za

zadnje uspehe, ki so jih dosegle Vaše partizanske enote, posebno one v Sloveniji, in so tako pripomogle k uspešnejšemu napredovanju zaveznikov v Italiji in Franciji!» (33).

Med napadi v Baški grapi je bila železniška proga med Jesenicami in Gorico, na odseku Most na Soči–Hudajužna, pet mesecev neuporabna za transport. Za nameček so poskrbeli minerji 30. divizije in porušili železniški most pri Avčah, tako da je ostala proga za nemški rajh manj uporabna do konca vojne. Zaprta je bila pot približno 2900 vlakom, ki so morali na južno fronto namesto v smeri Jesenice–Gorica –Furlanija voziti po precej daljši poti čez Beljak in Trbiž; le-ta ni zmogla prepeljati vsega potrebnega tovora (33).

Sovražnik je imel v teh bojih tudi hude izgube v ljudeh in zaplenjenem ali uničenem orožju. Tudi partizani so imeli veliko žrtev, največ v enotah 30. divizije, in sicer 42 padlih, 37 ranjenih borcev in bork, med njimi sta bila poveljnik in politkomisar 3. bataljona v 18. Bazoviški brigadi, Janez Simončič in Franc Matelič, ki sta 3. julija padla pri obrambi položajev na Šentviški planoti (33).

10.

**SANITETNA
POSTAJA ŠT. 7
POD KRNOM**

Jaka Avšič - Branko Hrast, namestnik poveljnika Glavnega štaba NOV in POS, generalpolkovnik JLA, poveljnik zalednih enot JLA, vodja vojaške misije v Berlinu, narodni poslanec Tolminske v Ljudski skupščini Slovenije, predsednik skupščine Mestne občine Ljubljana, umrl 2. januarja 1978. Med vojno je vodil slovensko delegacijo na 2. zasedanju AVNOJ v Jajcu. Po vojni je rad prihajal na Tolminsko in se z nekdanjimi soborci pogovarjal o razburljivi zgodovini obeh vojn, ki sta pustili neizbrisni pečat na ljudeh in pokrajini. Pri poveljevanju so partizani v Sloveniji uporabljali slovenske izraze do 1. marca 1945, ko se je narodnoosvobodilna vojska preimenovala v Jugoslovansko armado, Vrhovni štab v Generalni štab, Mornarica pa v Jugoslovansko mornarico. Jaka Avšič se je v povojnem času zavzemal za to, da bi bila vojaška povelja v enotah, kjer so služili Slovenci, v slovenskem jeziku. Tega ni dosegel, celo v Teritorialni obrambi je potekalo poveljevanje v srbohrvaščini.

Jaka Avšič - Hrast

Med NOB je na pobočju Krna potekalo več bojev. V tistem, ki je potekal 21. julija 1943 med italijansko vojsko in partizani, je sodeloval Jaka Avšič, ki je svojo vojaško kariero začel že v avstro-ogrski vojski, v kateri je dobil čin podčastnika. Med obema vojnama je dosegel v jugoslovanski vojski čin polkovnika, po drugi svetovni vojni pa je postal generalpolkovnik Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA). Med NOB je bil namestnik poveljnika Glavnega štaba NOV in POS. Na Primorsko je odpotoval 5. aprila iz Polhograjskih Dolomitov, v Posočje je prišel po ustanovitvi Gregorčičeve brigade 1. maja 1943 in z njo odšel v Benečijo. Na povratku se je kolona Gregorčičeve brigade v nočnem spustu po pobočju breginjskega Stola pretrgala. Del brigade, ki jo je sestavljal predvsem 1. bataljon, je po skupinah odšel proti Brdom in Vipavski dolini, 2. bataljon je ostal v Benečiji in oblikoval tri skupine partizanov: na Miji, Matajurju in v Reziji, ki so postale jedro političnega delovanja in mobilizacije novih borcev. Avšič se je z Mije vračal čez Matajur, kjer je delovala SP V skalcah in v njeni bližini počakal na noč, potem pa je njegova skupina, v kateri je bila desetina borcev Gradnikove brigade in trije zaščitniki, prebredla Sočo in se dvignila v vas Krn. Tam je srečal dr. Petra Galo, ki ga je povabil, naj se za nekaj dni odpočije v SP pod Krnom. Avšič je poslal skupino treh spremljevalcev

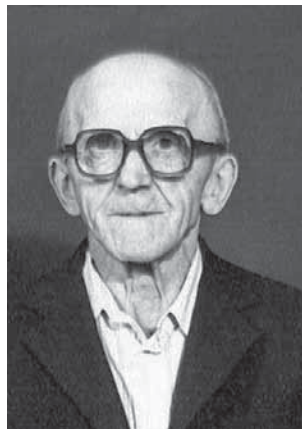
proti Bohinju, da bi vzpostavila zvezo s tamkajšnjimi aktivisti. Ko je skupina nalogo opravila in se vrnila, bi moral na pot. V tem času so na pobočje Krna prispeli borci 2. bataljona Gradnikove brigade s poveljnikom Danilom Šorovičem, ki so jih zasledili italijanski vojaki (4, 13, 55).

Ob pritoku Mrzlega potoka, pod Humom

Potreba po urejenem zdravljenju partizanskih ranjencev se je v krnski gorski skupini pokazala kmalu po prvih bojih z Italijani. Med prvimi ranjenci je bil sekretar komiteja KPS in odbora OF za Tolminsko okrožje, Franc Šavli - Anton Medved, rojen 1903 v Zatoľminu. Ranjen je bil 8. marca (po nekaterih virih 11. marca) v dolini Polog, na planini Dolga črča nad zaselkom Javorca, ko je skupaj z Mirkom Skočirjem - Miškom iz Zatoľmina iskal prostor za postavitve partizanske tiskarne - tehnike. Strel italijanske patrulje ga je zadel v peto. Takrat so nosili po podplatu okovane gojzarje in že oslabil strel mu je potisnil žebelj iz čevlja v peto. Rana ni izgledala huda in bi se v primeru pravočasne medicinske pomoči hitro zacelila. Zaradi zanemarjene nege je prišlo do zastrupitve, tetanusa. Po tednu dni prelaganja ranjenca iz kraja v kraj je njegovo življenje 20. marca 1943 ugasnilo v vasi Vrsno. Umrl je na domačiji pri Štalarju, na katero sta ga dan prej sprejeli sestra Jožefa Sivec in Marija Skočir. Na domačiji je bilo po vojni postavljeno spominsko obeležje (56).

Kmalu po tem dogodku so terenski delavci in aktivisti OF iz vasi Krn in Vrsno ter kurirji P 23 postavili SP v grapi enega izmed pritokov Mrzlega potoka pod vasjo Krn, nad krajem, kjer več manjših potokov ustvarja toľmun in mu domačini pravijo Za izbó (izraz izhaja iz besed: za jezom) pod Pologom, na zemljišču lastnice Alojzije Rutar, poročene Medved, Pologarce iz vasi Krn. V njeni hiši so sprva tudi kuhali hrano za ranjence. Polog je nekoliko nagnjeno pobočje, na katerem so bile njive in travniki pod domačijo Pologarjevih (Rutar). SP je bila na lapornatih policah, ki jih je deloma ščitilo previsno pobočje, v bližini je peljala steza iz vasi Krn v dolino. SP je začela delovati 4. aprila 1943. Na tem mestu so vaščani najprej skrbeli za ranjeno terensko delavko Olgo Mohar - Katjo in Franca Brešana - Orla. V strmo obrežje so izkopali police in jih s spodnje strani zavarovali, da ne bi ranjenci zdrknili v dolino (61). Ležišča so prekrili z drobnimi vejicami, za zaščito pred padavinami je služila ponjava. V tem preprostem bivališču so bili ranjenci do obiska dr. Gale v maju, potem so prve dni junija SP premestili v večjo in varnejšo duplino pod visoko previsno steno nad Gregorčičevim slapom pod hribom Hum. Za-

Pod cesto, ki pelje v vas Krn, se je razprostirala večja senožet, strmo nagnjena proti dolini in se končala nad prepadom, ki se dviga s sotočja potokov Podmlaka ali V jazbenah (jazbinah) in Podbreg (Podbregom) približno dvesto metrov zahodno od Gregorčičevega slapa. Med obema potokoma se dviga vzpetina Hum. Na sotočju obeh potokov se začena rečica Volarja, ki se ji po več slapovih, med katerimi je najbolj znan Gregorčičev, z desne priključi potok Malenšček, ki je znan po treh večjih slapovih, med katerimi je najvišja Brinta, eden najvišjih slapov v Sloveniji. Še nižje se v Volarjo z leve izliva Mrzli potok, ki na svoji poti tudi tvori štiri večje slapove. Območje polno voda in slapov domačini imenujejo Slapišče. Volarja se pod vasjo Selišče izliva v Sočo (61). Na številnih vodotokih, ki izvirajo na pobočjih pod planinami Sleme, Kašina in Leskovca, je stalo pred vojno veliko mlinov in žag. Mnogi potoki nimajo imen in jih domačini imenujejo po le-dinskih imenih parcel, mimo katerih tečejo.

Anton Četrtrič - Topol iz vasi Volarje, borec SPO in potem Gradnikove brigade, vodja SP pod Krnom, kmet

Franc Šavli - Tarzan in Ivan (Janez) Šavli, brata iz vasi Krn, ustanovitelja SP pod Krnom. Franc je bil po odhodu iz SP borec Gradnikove brigade in politdelegat voda Varnostno obveščevalne službe za Benečijo. Padel je kot bolničar 2. bataljona 2. brigade Vojske državne varnosti 14. decembra 1944 pri vasi Zgornji Trbilj v Benečiji. Tudi Ivan je odšel v enoto VDV. Zaradi napake na srcu pred vojno ni bil vpoklican v italijansko vojsko. Med vojno in po njej, ko je bil zaposlen kot miličnik, na svoje srce ni mislil, ko pa je začelo pešati, se je moral upokojiti. Pred smrtjo je negibno ležal več let.

to so jo nekateri imenovali bolnišnica Hum, tudi Podhum (107). Dr. Gala ji je dal številko 7.

Ker je bilo duplino mogoče opaziti z nasprotnega brega Soče, so pred vhod zasadili sveže rastlinje in tako zakrili bivalni prostor. Nad previsno skalo so na Pologarjevi senožeti domačini kosili travo in pasli živino, a nihče ni posumil, da je na dnu prepada partizanska bolnišnica z deset do petnajst ranjenci. Zanje so vedeli le nekateri vaščani. Ranjenci so v prvotnem bivališču nad Mrzlim potokom ležali posamezno ali v manjših skupinah, kakor se je dalo poravnati zemljišče in urediti streho iz šotorskega krila ali vej. Po preselitvi pod previsno steno pod Hum so v duplini uredili skupno ležišče s slamaricami, blazinami in odejami (61).

Vodja SP je bil Anton Četrtrič - Topol, po domače Kovačev, iz vasi Volarje. Nekaj časa so jo pred njim vodili tudi Franc Šavli - Tarzan, rojen 10. septembra 1922, in Janez (Ivan) Šavli, rojen 10. maja 1918, brata, po domače Rnejeva iz vasi Krn, ter Stanko Skočir - Srečko iz Vrsnega. SP je s prehrano oskrboval Tarzan, eden prvih aktivistov OF na Vrsnem in v vasi Krn. Kasneje se je vključil v delo SP, obenem pa je ostal aktivist in tudi vodič. Prva ranjenca sta bila lažje ranjeni Franc Brešan - Orel in Olga Mohar - Katja, ki se je začasno zadrževala na karavli P 26 nad vasjo Krn. Po neprevidnosti sta z Orlom 2. aprila 1943 padla v italijansko zasedo na Volarjih. Poleg njiju sta bila v SP še ranjenca Jože Gregorčič - Jernej, po domače Štengar z Volarij, in partizan Batuška iz okolice Kamnika ter bolničarka in po potrebi tudi kuharica Anica Matko, doma iz

Stanko Skočir - Srečko, rojen leta 1911, po domače Potokarjev iz vasi Vrsno, prvi aktivist OF na Vrsnem, organizator SP pod Krnom, padel oktobra 1943 na Gorenjskem

Slavko Furlan - Dušan iz Kranja, rojen leta 1921, je prišel k sorodnikom v Kojsko že jeseni 1941. Leta 1943 je bil poveljnik čete v Gradnikovi brigadi, od njene ustanovitve leta 1944 poveljnik 2. brigade VDV, po vojni inšpektor protizračne obrambe Ljudske republike Slovenije (LRS), nato sekretar za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije. Preminil je zaradi poškodb pri smučanju na Krvavcu leta 1969.

Spodnjih Bitinj pri Ilirski Bistrici. V SP so jo poslali iz 2. čete 2. bataljona SPO. Orel se je kmalu vrnil na kurirsko postajo P 23, a bil 22. aprila ponovno ranjen v nogo, ko sta s kurirjem pri bledenju Soče padla v sovražno zasedo (107). Po bitki na planini Golobar, 26. aprila 1943, so v SP prišli še Stanko Berginc - Maks s Kamnega, Vinko Gaberšček - Jaka, ki je bil ranjen v levo pleče in uho, Ivan Rutar - Marko tudi Zagorc, rojen 16. februarja 1904 v bližnjih Selcah, ki je bil ranjen v roko, ter Bojan Štih iz Ljubljane. S prihodom teh ranjencev je bilo treba priskrbeti več hrane. Vodenje SP je prevzel Franc Klobučar - Nanos, doma iz Prapetnega, po domače Ruscev, za ekonomista je bil Ivan Pitamic - Radovan, po domače Felcov, s Kamnega, Anton Četrtnič - Topol pa se je pridružil Gregorčičevi brigadi kot bataljonski bolničar na poti v Benečijo. Vsi negovalci in ranjenci so pripadali 2. Tolminski četi 2. bataljona SPO, zato lahko rečemo, da je SP delovala na območju te čete. Po bitkah na Kolovratu in Stolu meseca maja je v SP prišlo še nekaj ranjencev, ki jih ni mogla sprejeti SP na Matajurju. Med njimi je bil Slavko Furlan - Dušan, doma iz Kranja, ki je bil v boju na Stolu hudo ranjen v roko. Ko se je VOS z odlokom predsedstva Slovenskega narodno osvobodilnega sveta (SNOS) 1. marca 1944 preoblikovala v VDV in so bile ustanovljene brigade VDV, je Dušan postal poveljnik 2. brigade VDV, ki je delovala na Primorskem. Pred tem je opravljal dolžnosti vodje Pokrajinske komisije VOS (60, 61).

Po preselitvi SP pod Hum je bila za izvidniško in obenem stražarsko mesto določena razgledna točka dvesto metrov višje nad SP, nad Gregorčičevim slapom. Dr.

Aleksander Gala - Peter je zapisal: »Odtod je lep razgled na del Soške doline in na cesto Tolmin-Kobarid in redek promet po njej. Zračna razdalja do ceste znaša nekaj več kot dva kilometra. Čudovit je ta gorski svet in kar pozabil sem, da smo sredi vojne. Strmo pobočje pod vasjo Krn se kot odrezano navpično spusti na prodnato strmino, poraslo z redkim grmičevjem. Simonov ali Gregorčičev slap, ki pada 88 metrov v globino, je pod seboj izdolbel velik in globok tolmun. Okrevanci, ki so jim dovoljevale moči, so se občasno gledi na soncu pred votlino in občudovali naravo. Raznovrstne ptice so s svojim petjem lepšale dni in priletavale v neposredno bližino, sedale na bližnje veje in celo na pacientove glave. Z vejevja se je nekega dne spustil dva metra dolg črn gož, sikal z razcepljenim jezičkom in mirno nadaljeval svojo pot.« (61).

Dr. Peter Gala piše, da je med njegovim obiskom v SP okrevaj Bojan Štih iz Ljubljane, rojen 1923, slovenski publicist, kritik, dramaturg in nadarjen govornik, član pokrajinskega komiteja SKOJ, kasneje vodja obveščevalnega centra 9. korpusa. Ranjen je bil v roko in stegno. Vsak dan je tovarišem pripovedoval o raznih dogodivščinah. Med temi je bila najbolj zanimiva pripoved o pobegu iz taborišča Gonars po rovu, ki so ga interniranci izkopali iz barake do bližnje njive s koruzo. Bil je zadnji, ki mu je uspelo pobegniti. Štih je z ostalimi begunci prišel v Brda in naprej na Tolminsko. V boju na planini Golobar je bil ranjen med prvim napadom Italijanov na planšarijo, preskočil je zid porušene staje in se pokril z dračjem in listjem ter tu ostal do noči, ne da bi ga odkrili. Ponoči se je odplazil v bližnji gozd in se več dni pol plazil pol hodil v dolino Dol, do katere je drugače kake pol ure hoda, ter tako prišel do prve vode. Skoraj bi se utopil v koritu, iz katerega je tako hlastno pil. Potem je omagal in obležal ob stezi, kjer ga je našla partizanska patrulja, ki je bila namenjena na planino Golobar. Odnesli so ga v SP pod vasjo Krn (111). V SP je bila med najtežjimi ranjenci Olga Mohar - Katja s kompliciranim prelomom stegenice, ki je nastal zaradi strele. Zanj so pripravili posebno ležišče, nedaleč proč od votline. Dr. Aleksander Gala - Peter je dekletu posvečal posebno pozornost. V SP je bil en teden in v tem času je pregledal vse ranjene, z osebjem opravil bolničarski tečaj ter sodeloval pri prestavitvi SP pod Hum. V svojem poročilu je zapisal, da je bil zadovoljen z vodjem SP Francem Klobučarjem - Nanosom. Dr. Gala se je ob tej priložnosti na pobočju Mrzlega vrha v kurirski karavli srečal tudi s sekretarjem okrajnega komiteja ZKS Ferdom Kravanjem - Petrom Skalarjem, ki mu je dal večjo vsoto denarja za sanitetni material in se zanimal za njegovo delo. Dr. Gala piše, da je Skalar malo govoril, videlo pa se je, da bi rad naredil, kar je v njegovi moči, da ranjencem ne bi česa primanjkovalo (4).

Bolničarka Ančka (57)

Anica Matko, po vojni poročena Cerar, rojena 5. julija 1922 v Spodnji Bitnji pri Premu, je že leta 1941 začela sodelovati v NOG. Že pred tem je bila družina po očetu povezana z organizacijo TIGR. Junija 1942 je vstopila v Brkinsko četo, pozneje pa v Loški odred in pripadala njegovi dekliški četi. Loški odred je 20. oktobra odšel na Primorsko in se združil s primorskimi partizani v Soški odred. Borke so bile razporejene po enotah. Anica je odšla v 2. četo 2. bataljona na Bovško. Med potjo je nudila tovarišem pomoč pri lažšanju bolečin zaradi žuljev na nogah. Utaborili so se pod Krnom. V

Pod to previsno steno je delovala sanitetna postaja

Anica Matko, bolničarka. Bila je dolgoletna članica domicilnega odbora Gradnikove brigade. Po koncu vojne je bila vključena v delo Službe državne varnosti, kjer je ostala do upokojitve. Dokončala je višjo šolo za notranje zadeve v Beogradu. Je nosilka spomenice 1941 in imetnica več državnih odlikovanj in priznanj. Pred skoraj tridesetimi leti je obiskala vse občine v Sloveniji in iz spislov in kartotek borcev zbrala več kot tri tisoč imen borcev in bork Gradnikove brigade. Ta spisek je priloga monografiji Gradnikove brigade, ki jo je napisal Stanko Petelin. V bližini SP je bilo postavljeno spominsko obeležje. Model za vlitje v bron je izdelal dr. Gala, odkrila pa ga je Anica leta 1987 (57).

tabor sta prihajala Franc Šavli - Medved in Ferdo Kravanja - Peter Skalar, oba nekdanja člana organizacije TIGR in aktivista OF na Tolminskem. V tem času se je partizanom pridružilo veliko novih borcev. Italijani so hoteli partizanstvo zatreti, zato so vršili napade nanje povsod, kjer so zvedeli, da se zadržujejo. V maju in kasneje je prišlo do velikih spopadov z Gregorčičevo in Gradnikovo brigado, ranjenci so prihajali tudi iz manjših spopadov. Za bolničarko SP in nego ranjenega Franca Šavlija - Medveda je bila določena Anica.

Francu Šavliju - Medvedu ni mogla več pomagati. Zdravnik, dr. Alberto Gentili, ji je sicer na Kamnem dal navodila, kaj naj naredi, vendar je dvomil, da bo poseg uspešen. Zvezo z zdravnikom je organiziral Peter Skalar, ponj je šla Iva Gaberšček,

Del Krnskega pogorja: levo Krn, zraven Batognice (novejše poimenovanje v edninski obliki Batognica), skrajno desno je hrib Rdeči rob, ki ima poleg glavnega vrha več stranskih vrhov: Veliki Stador, Mali Stador, Vrh Lipnika, Škofič, levo od njega je viden le Maselnik.

Krnsko pogorje je Ančka že dobro spoznala. Mogočna gora nudi ob lepem vremenu veličasten razgled na Sočo, Furlansko nižino, vse do Jadranskega morja. Po drugi strani pa je to gora polna brezen, jam, skalovja, kavern, ki hranijo spomin na gorje prve svetovne vojne. Ko si je nekoč skupina partizanov poiskala zatočišče v kaverni in so se pomikali v njeno notranjost, so že po nekaj metrih zavohali oster smrad po smodniku, razpadajočem železju in še po nečem neznanem, kar je dražilo nosnice in oteževalo dihanje. Hitro so zapustili kavno in poiskali drugo zavetišče.

Čehcova s Kamnega, zdravila je prinesel Rudolf Rutar, Nac Pologarjev (107). Anica je doktorju opisala stanje ranjenca, on pa ji je obrazložil, kako naj rano na peti očisti in razkuži. Iz žepa je vzel stekleničko z razkužilom, vato in britvico. Naročil je, naj pre-reže trdo kožo na podplatu, da bo odtekla strjena kri, ki se je več dni nabirala.

Po vrnitvi v SP je bolničarka naredila, kar je naročil, vendar se Medvedovo stanje ni izboljšalo, saj je bil že ves čas v komi. Italijani so občasno še prihajali na Vrsno in okolico, zato so ranjenca večkrat premestili v varnejši zaklon, kar ni prispevalo k izboljšanju njegovega stanja. Po tednu dni trpljenja, v katerem se je Medved le občasno zbudil iz kome, je Skalar odločil, da se ga prenese na Vrsno, kjer pa je 20. marca 1943 po nekaj urah mlado življenje za vedno ugasnilo. Dr. Gentilli je naslednji dan prišel na Vrsno, a je Medved že umrl. V bataljonu so zelo žalovali za plemenitim tovarišem.

Olga Mohar - Katja, rojena 11. julija 1919 v Dolenji Trebuši

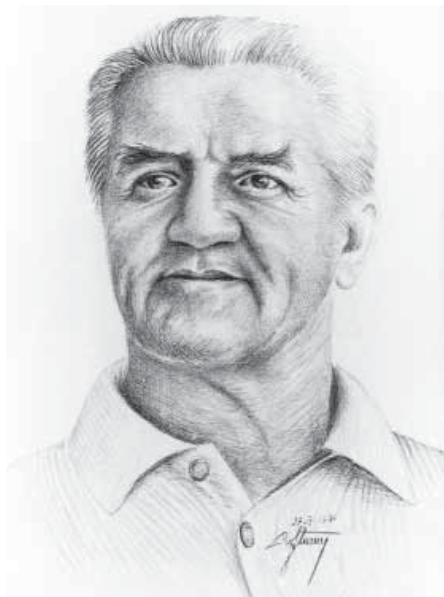
Olga Mohar - Katja

Nekaj dni pred prvim aprilom 1943 so partizani 2. bataljona izvedeli, da je na poti iz Ljubljane na Primorsko Katja. Spremljali so jo kurirji od karavle do karavle. Tako je prišla v partizanski tabor Strmole nad vasjo Krn. Katja je bila poslana zato, da se priključi 5. četi 2. bataljona, ki je dobila nalogo, da gre v Kanalsko dolino, kjer bi spodbudila in pomagala organizirati vstajo. Priključiti bi se morala skupini, ki jo je vodil Martin Greif - Rudi, kot obveščevalka in organizatorka, ki bi po vrnitvi skupine ostala tam na terenu. Bila je mlado, lepo in živahno dekle, polna zanosa in energije in z izkušnjami o delu na terenu, saj je že jeseni 1942 vodila obveščevalno službo VOS OF Ljubljana okolica (61). Zнала je nekaj italijanščine, pred odhodom je opravila tečaj prve pomoči, kar ji je prišlo še kako prav. Na kurirski postaji P 26, ki je bila na pobočju Krna, so od obveščevalcev zvedeli, da je v nekem gostišču v dolini italijanski častnik na mizi pod kozarcem pustil obvestilo, kje bodo postavili zasede. Bile naj bi prav na načrtovani poti Greifove skupine. Zato so pot za nekaj dni odložili, Katja pa je kljub nevarnosti predlagala, da bi šli v dolino po zaboj pomaranč za ranjence (72). Poveljnik karavle, Franc Brešan - Orel, jo je prepričeval, da je hoja v dolino nevarna, saj imajo Italijani na vseh dostopih stalne zasede. Ni je prepričal, pač pa je ona prepričala tovariše, da so jo 2. aprila spremljali v dolino. Hodili so kar po glavni cesti proti vasi Volarje. Domačini vedo povedati, da so med potjo celo peli. Nekateri trdijo, da so se obnašali tako brezskrbno zato, ker so popili nekaj žganja. Četverica je prispela do prve hiše pri Gruparjevih, ko je zaropotalo. Italijani so streljali izpred sosednje Miklavževe domačije. Alojz Brešan - Žiži, Brdarjev iz Laza nad Tolminskimi koriti, je obležal smrtno zadet, Franc Brešan je bil ranjen v nogo in se je zavlekel v zaklon, Katja je bila tudi hudo ranjena v nogo, le Nadja Trpin se je rešila brez poškodb. Katja se je zavlekla za skla-

dovnico drv, nato pa splazila do stelnika v prašičjem hlevu Gruparjeve kmetije in se globoko zarila v listje. Italijanski vojaki so ji sledili in preiskali vsak kotiček. Z bajonetami so prabadali listje in nekaj otepov sena, ki je bilo namenjeno kozam. Imela je veliko srečo, da je niso zadeli. V skrivališču je ostala dva dni, dokler ni lastnica Nani Leban, ki je sodelovala z OF, prišla po seno. Takrat se je oglasila in prosila, naj o njej obvesti partizane. Gospodinja se je prestrašila, vendar jo je nahranila in jo za silo obvezala s starimi kosi spodnjega perila ter obvestila bataljon, kje leži. Komandant bataljona je odredil patroljo, ki naj spremlja nosače in dve izvidnici. Prvi poskus prenosa ni uspel, saj so patroljo odkrili Italijani in jo tako silovito obstreljevali, da so se komaj rešili. Naslednji dan, 4. aprila, so partizani postavili zasedo na nasprotni strani vasi pri mostu in se tam nameravali spopasti z Italijani, da bi medtem lahko odnesli ranjenko. Pri tem je težko ranjen Italijanom padel v roke komisar 2. čete 2. bataljona SPO Albin Leban - Zorko, Korunov iz Poljubinja, ki ga je ustrelil italijanski oficir. Pri reševanju Katje je sodeloval tudi borec iz Tolminske čete, Stanko Berginc - Maks. Katja je znanje iz tečaja prve pomoči uporabila tako, da je preprečevala odtekanje krvi s pritiskanjem na žilo gornjega predela noge. Najprej so jo prenesli v četni tabor, od tam pa naslednji dan v SP pod vasjo Krn, kamor so jo prinesli od bolečin izčrpano, lačno in žejno. Zanj je bilo treba posebej poskrbeti. Nekaj časa je ležala v veliki votlini z drugimi ranjenci, pozneje, ko je trpela hude bolečine in stokala, so zanj uredili posebno ležišče v bližini. Negovala jo je Ančka Matko, ki je premogla znanje in pogum za čiščenje velike ognojene rane na stegnenici, iz katere so se luščile zdrobljene kosti. Ko je prišla v SP, je bila njena rana že gnojna, vsa umazana od zemlje, prahu in listja. Pri menjavah perila in rjuh so na pomoč priskočili drugi. Iz obeh vasi, Vrsnega in Krna, so dobivali čiste krpe za težko ranjenko in rjuhe za ležišče. Katjo so v SP težko prinesli zaradi strme in kamnite poti ob potoku Volarja. Nosači so se menjavali v treh izmenah, nevarno pa je bilo tudi zaradi bližine italijanske vojske, ki je pregledovala sosednja pobočja. Anton Četrtnič - Topol, vodja te SP, je iz desk zbil dve postelji; eno za Katjo, ki so jo zastrli s šotorskim krilom, drugo za Franca Brešana - Orla. Slamarice, napolnjene s koruznim ličkanjem, senom in tudi slamo, so v SP dobili iz sosednjih vasi. Ranjenci tako niso ležali na trdem (11, 57).

Franca Brešana - Orel je dobil prvo poškodbo na svoji nogi še v predvojnem času, ko je šel v Kanado in se tam zaposlil kot policist na konju. V nekem dogodku je bil ranjen v nogo, v katero je bil kot partizan ranjen še dvakrat, tako da je kljub zaceljenim ranam šepal do konca življenja.

Topol je ob steni votline namestil dva kamna in nanju položil kos debelejšje pločvine. Tu so grela hrano, ki so jo prinašali iz doline. Kuril je samo s suhim lubjem in olupljenim lesom, da se ni kadilo, ogenj je po končanem obedu pogasil. Tako pri izgotavljanju lesa ni bilo zaznati nikakršnega dima in vonja. Kurjavo so terenci dostavljali v vrečah na dogovorjeno mesto. Kuhano hrano so prinašali v nočnih urah že pripravljeno, in to v kanglah za mleko z debelejším dnom, da se je temperatura hrane dalj časa obdržala. Prehrana je bila skromna; polenta z mlekom, razne mineštre, krompir, kruh pa so pekle gospodinjice iz več vrst moke. Ranjenci so bili kar zadovoljni s tako prehrano. Hrano je vodja SP običajno pogrel sam, ranjencem jo je razdelila Justina Tinta - Iva iz Logaršč. Olga Gaberšček, po domače Čehcova s Kamnega, je za Katjo večkrat prinesla

Dr. Peter Gala, kot ga je narisal portretist Rudi Šturm,
rojen leta 1926 na Vrsnem

maslo, skuto in sir, a Katja je najraje uživala tekočo hrano. Nekajkrat je Katjo obiskal Franc Pokovec - Poki iz Ljubljane, sprva borec Gradnikove brigade, potem inštruktor VDV, poznejši narodni heroj, saj sta se poznala že dolgo. Vsakega obiska je bila vesela. Franc Klobučar - Nanos in bolničarka Ančka sta med aktivisti in zaupnimi osebami iskala pomoč tistih, ki so se spoznali na medicino. Povabila sta tudi Lenarta Fortunata - Andreja s Kamnega, ki se je kot ljudski zdravilec dobro spoznal na izpahe in zlome. V votlini so zelo skrbeli za čistočo, pazili so na plazilce, ki bi lahko zašli v notranjost (57).

Dr. Aleksander Gala - Peter je prvič prišel v to SP v maju s svojim pomočnikom in spremljevalcem Vladimirjem Gregoričem - Jelkom iz Volčje Drage. S Katjo sta se dogovorila za amputacijo noge (61). Aktivisti iz doline so priskrbeli potrebno orodje: navadno žago, klešče, nože, gazo in narkotike. Pred operacijo ji je Ančka izpolnila željo in ji oblekla rdečo bluzo. V zastrtem delu votline je dr. Peter ob 8.30 začel operacijo s sodelovanjem pomočnika Jelka, asistirala je bolničarka Ančka. Ob 12. uri je bilo vse končano. Katja operacije ni preživela. Žalovali so za mladim dekletom, tudi zato, ker so vedeli, da je bila v zgodnji nosečnosti. Pokopana je bila nekoliko nižje pod votlino SP, kjer so njeni ostanki počivali do prekopa po vojni (61, 57).

Ančka se je najbolj bala, ko je morala ponoči v dolino po material za SP. Pot je vodila po kamniti stezi nad prepadi, morala jo je opraviti sama in se vrniti do jutra.

Zaprosila je za vrnitev v enoto in proti koncu julija 1943 so ji ugodili. Vrnila se je v Gradnikovo brigado (57).

Olga Gabersček, po domače Čehcova s Kamnega, je bila med vojno predana, požrtvovalna in zanesljiva aktivistka ter povezana s SP. Vanjo je prinašala različne potrebščine, na svoj dom pa odnašala umazano perilo in obveze, vračala pa čiste. Po medicinske potrebščine je večkrat odhajala v Gorico, kjer je imela sorodnike in znance. Na Kamnem je bila nastanjena močna italijanska vojaška posadka. Čez most na Soči pri Kamnem so občasno hodili kurirji, posamezni borci, čete, bataljoni in celo brigade. Terenci so jih obveščali, ali je pot varna. Če ni bila, so Sočo prebredli. Olga je prenašala informacije, preverjala stanje ob mostu in še drugače sodelovala v OF. Pri tem ji je pogosto pomagala sestra Iva. Njuno delovanje sovražniku ni ostalo prikrito. Nek domačin, ki je nasprotoval partizanskemu gibanju, je vrgel ročno bombo skozi okno njihove hiše. Bomba je naredila veliko škode, a na srečo nihče ni bil poškodovan. To se je zgodilo novembra 1943. 15. aprila 1944 so ju aretirali domobranci in ju predali Nemcem. Po mučenju so Olgo ubili in le na hitro in plitvo pokopali v bližini sotočja Tolminke s Sočo, sestro Ivo pa internirali v Nemčijo. Olgino truplo so po končani vojni slučajno odkrili. Pri izkopu je bila prisotna njena sosedka Mimi Kofol, po domače Fonova s Kamnega, ki je žrtev identificirala po plašču. Olgine ostanke so pokopali na domačem pokopališču. Mimi Kofol je z njo sodelovala tudi pri zbiranju pomoči za partizane. Kasneje je ugotovila, kdo je bil tisti, ki je vrgel bombo v Čehcovo hišo (58, 60).

Seznam osebja in ranjencev SP

- BERGINC, Stanko** - Maks, Maklavžev, rojen 16. 11. 1925 na Kamnem, ranjen na planini Golobar 26. aprila 1943.
- BRANISELJ, Dragica**, rojena leta 1922, iz Cerknice, ranjena 18. maja na planini Božca na breginjskem Stolu pri napadu italijanske vojske na Gradnikovo brigado.
- BOMBAČ, Slavko** - Boris, rojen v Otlici, živel v Rakeku, ranjen na breginjskem Stolu 18. maja, padel 18. julija 1943 na Krnu.
- BREŠAN, Franc** - Orel, rojen 1. 12. 1904 v zaselku Javorca v dolini Polog, ranjen v nogo 2. in 22. aprila 1943 v vasi Kamno.
- ČETRTOČ, Anton** - Topol, rojen 31. 5. 1906 v Doljah, stanoval na Volarjih, upravnik bolnišnice od 4. do 30. aprila 1943.
- FURLAN, Slavko** - Dušan, rojen leta 1921 v Kranju, ranjen na breginjskem Stolu 9. 5. 1943.
- GABERŠČEK, Vinko** - Jaka, rojen leta 1924, ranjen na planini Golobar 26. aprila 1943, padel septembra 1943 pri Cerknici.
- GREGORČIČ, Jože** - Jernej, rojen 26. 8. 1907, po domače Štengarjev iz Volarij, v bolnišnici od 14. aprila 1943 do konca delovanja.
- HRAST, Mirko** - Igor, rojen 7. 11. 1909 na Livku, ranjen 18. julija na Batognicah. Po nekaj dneh v SP odšel na okrevanje domov, nato v BBO.
- KLOBUČAR, Franc** - Nanos, rojen 14. 8. 1915, Ruscev iz vasi Prapetno pri Tolminu, upravnik SP od 30. aprila do 25. julija 1943, umrl po vojni, star komaj 32 let.
- KRAJC, Ludvik** - Ludve iz Dan na Notranjskem, mitraljezec, ranjen 26. aprila 1943 na planini Golobar.

- LIKAR, Ivan** - Sočan, rojen 9. 9. 1921 v Logu pod Mangartom, ranjen v nogo 18. julija 1943 na Bato-gnicah, od eksplozije minometne mine je dobil 27 ran, narodni heroj.
- LOGAR, Albin** - Bine, rojen 1922 v Cerknici, ranjen 26. aprila 1943 na planini Golobar.
- MANFREDA, Matija** - Tihomir, tudi Slavko, rojen 20. 2. 1920 na Humu pri vasi Ljubinj nad Tol-minom, ranjen 18. julija 1943 v trebuh.
- MATKO, Anica**, rojena 5. 7. 1922 v Spodnji Bitnji pri Premu, bolničarka in kuharica od 4. aprila do 25. julija 1943, po vojni Cerar.
- MOHAR, Olga** - Katja iz Ljubljane, rojena 1919 v Dolenji Trebuši, živila v Ljubljani, ranjena 2. apri-la v vasi Kamno v nogo, preminula julija 1943.
- MUROVEC, Hela** - Sonja, rojena 24. 4. 1925 v Tolminskem Lomu. Pri umiku pred napadalci na po-hodu Gregorčičeve brigade v Benečijo v maju 1943 padla čez skale na Kolovratu in si poško-dovala nogo ter zlomila nekaj reber. Ko je okrevala, je delala kot bolničarka v SP.
- PALČIČ, Milan**, na krajšem oddihu, pozneje padel pri Logatcu.
- PITAMIC, Ivan** - Radovan, rojen leta 1923 na Kamnem, intendant in stražar.
- ROT, Franc**, rojen 26. 2. 1914 v Trnovem, ranjen 18. julija 1943 v glavo, padel 27. septembra 1943 pri Razdrtem.
- RUTAR, Ivan, Janez** - Zagorc, rojen 16. 2. 1904 v vasi Selce pod Vrsnim, ranjenec, potem pa inten-dant, obveščevalec SP.
- SKOČIR, Maks** - Gabrijel, rojen 13. 2. 1925 na Vrsnem, oskrbnik bolnišnice, borec SPO, Gradniko-ve brigade, padel 8. avgusta 1943 v bližini bolnišnice pod Selcami pri slapu Brinta, ko se je vračal s hrano v bolnišnico.
- STRES, Izidor** - Silvo, rojen leta 1925 v Borjani, ranjen 18. maja v boju na breginjskem Stolu.
- ŠAVLI, Franc** - Tarzan, rojen 10. 9. 1922 v vasi Krn, oskrbnik in intendant SP, padel 14. decembra 1944 pri Trbilju v Benečiji kot bataljonski bolničar.
- ŠTIH, Bojan**, rojen 18. 2. 1923 v Ljubljani, publicist, kritik in dramaturg, ranjen na planini Golobar 26. aprila 1943.
- TINTA, Justina** - Iva, rojena Leban 12. 4. 1915, Logaršče, v bolnišnici je bila od junija, ko je v bliži-ni Ponikev padel njen mož. Pri njem so našli njeno fotografijo in morala je v ilegalo. Pomoč-nica pri negi ranjencev in pripravi hrane.
- VENCELJ, Oton** - Boris, rojen 30. 12. 1919 v Strmcu, upravnik bolnišnice od 25. julija do 8. avgusta 1943.
- VOLARIČ, Rudolf** - Stojan, rojen 8. 5. 1923 v Idrskem, ranjen v glavo 18. julija 1943.

Dr. Gala navaja (61), da se je v času delovanja v SP pod Krnom zdravilo kakih 50 ranjencev. Vemo le za našete.

Justina Tinta - Iva je bila doma iz Logaršč na Šentviški planoti. Rojena je bila leta 1915 pri Gorenjem Podmejerju ali Žigru v številni družini Leban v zaselku Rakovec. Junija 1943 so italijanski vojaki naleteli med Ponikvami in Logarščami na skupino partizanov, v kateri je bil tudi njen mož Franc Tinta, doma iz Krestenic nad Anhovim. Italijani so začeli nanje divje streljati in zadeli Franca, ostali so se umaknili. Pri sebi je imel njeno sliko, zato so jo iskali na domu. Očeta in strica so za nekaj mesecev zaprli v Kanalu, hiše niso požgali, ker je v izbi visela slika štirih Justininih bratov v italijanski uniformi. Justina je morala v ilegalo in je naslednje mesece delovala v SP pod Krnom, potem v Gradnikovi brigadi do decembra 1943. Po vojni se je poročila Matuc in živela do smrti v Ljubljani (146).

Jože Gregorčič - Jernej je bil ilegalni terenski delavec iz vasi Volarje. Ko je 14. aprila prenočeval na prostem pod neko skalo pod Mrzlim vrhom, mu je padel na glavo kamen, ki se je utrgal s skale. Nekaj dni je ležal v nezavesti, dokler ga ni našel Franc Kavčič iz vasi Selišče, ki je pasel ovce, in o tem obvestil domače. Ti so ga spravili v bližnji senik in mu dali najprej nekaj piti. Sin Metod pripoveduje, da so povedali, kako je brez odmika steklenice od ust popil liter domačega vina iz grozdja katanje. Potem so ga prenesli v SP, v kateri je nekaj mesecev ležal brez možnosti premikanja, saj mu je kamen presekala lobanjo in verjetno pretresel možgane. Ko so se ranjenci umaknili na Rdeči rob, ni mogel z njimi. Ivan Rutar - Zagorc ga je pospremil v senik na pobočje Mrzlega vrha, kamor mu je vsakih nekaj dni iz vasi nosil hrano nečak, star 9 let, ki je imel nalogo, da hrano pusti na določenem mestu in ne čaka na nikogar. Ko so se ranjenci vrnili v Slapišče, se je v SP vrnil tudi Gregorčič. Postopno je okrevail, vendar je bilo očitno, da ne bo mogel več opravljati zahtevnega terenskega dela. Ob napadu na SP se je skrnil v neko kaverno pod Mrzlim vrhom; tja mu je potem žena nosila hrano in ostale potrebščine. Večkrat so ga iskali italijanski vojaki, a ga niso odkrili. Iskali so ga zato, ker je bil dezertar iz njihove vojske, saj se ni odzval pozivu v vojsko, ampak je šel v partizane. Ženo so ustrahovali, vendar je zaradi treh majhnih otrok niso deportirali. Po kapitulaciji Italije je prišel domov. Oktobra 1943 so hišo po izdajstvu sosedu obkolili Nemci, ga zajeli, odpeljali v Tolmin in ga tako pretepli, da ga ni spoznala niti žena, ki mu je prinesla nekaj hrane. Iz Tolmina so ga premestili v zapore v Gorico in od tam v Nemčijo, v podružnico taborišča Dachau, v kraj Buttenheim pri Bambergu, kjer je moral hoditi na delo na neko kmetijo. Kmetica, pri kateri je delal, ga je krivila, da je njen mož v vojski, zato mu ni dajala hrane. Domov se je vrnil šele proti koncu septembra 1945, saj je tako oslabil, da prej ni mogel na pot. Posledice poškodbe je čutil vse življenje, saj se občasno ni mogel premikati; imel je glavobole in druge zdravstvene nevšečnosti, vendar je z neverjetno notranjo močjo premagoval vse težave. Po vojni bi se lahko maščeval sosedu, ki ga je ovadil Nemcem, a mu je rekel: »Imaš pet otrok, zato te bom pustil.« Dokler je mogel, je kmetoval (88).

Po končanem pohodu Gradnikove in Gregorčičeve brigade v Benečijo je proti koncu maja 1943 prišel na krajši oddih v SP pod Krn 49-letni Jaka Avšič, namestnik poveljnika Glavnega štaba NOV in POS. Ranjenci niso vedeli, kdo je ta petdesetletnik, a v razgovoru z njim so čutili, da je pomemben vodja partizanske vojske. Po boju na Golobarju in pohodu obeh brigad v Benečijo je italijanska vojska sistematično pregledovala krnsko pobočje, saj so predvidevali, da so partizani organizirali SP z ranjenci iz vseh teh bojov. Dvakrat so prišli v njeno neposredno bližino, a je niso odkrili. Krnsko pogorje naj bi pregledovalo kar 5.000 italijanskih vojakov. Uporabljali so tudi ukane. Slovenci v njihovi službi, predvsem Benečani, so se preoblečeni v civilne obleke po vaseh predstavljali kot partizanski borci in spraševali za zvezo do partizanov. Ljudje so bili previdni in jim le redkokdaj nasledli. Italijani so postavljali zasede, da bi ujeli tiste, ki oskrbujejo SP in jo tako odkrili. Niso uspeli in delovanje SP je potekalo nemoteno (30, 61).

Na Rdeči rob

V začetku julija 1943 je Ivan Pitamic - Radovan v zgodnjih jutranjih urah odšel na stražarsko mesto; ponoči straže namreč niso imeli. Gibal se je zelo previdno, kot bi nekaj slutil. Nenadoma je na opazovalnici in obenem stražarskem mestu SP zagledal italijanskega vojaka. Italijani so spet pregledovali pobočje. Vrnil se je v SP in obvestil upravnika Nanosa. Po krajšem posvetu z Jako Avšičem sta sklenila, naj vsi, ki so sposobni za boj, zavzamejo obrambne položaje. Težje ranjence so prenesli na varno in jih prekrili z zelenjem ter tako skrili. V SP je morala vladati stroga tišina in prikrajšani so bili tudi za topel obrok. Šele zvečer je od terencev prispela novica, da se je italijanska vojska umaknila v dolino in vojašnice. Čeprav se je življenje SP naslednji dan vrnilo v prejšnje stanje, je napetost vseeno naraščala. Nekaj dni po tem dogodku je Jaka Avšič presodil, da lokacija SP ni več varna. 16. julija 1943 je tako padla odločitev o premestitvi višje v pobočje Krna. Iz votline so odšli podnevi, hodili so previdno in prikrito ob potoku navzgor proti planini Kuhinja, mimo planin Kašina in Leskovca. Pot so nadaljevali do jezera v Lužnici, dolinici, ki se vleče od Batognic do Rdečega roba, kjer je v bližini kaverna, izkopana v skalo še iz prve svetovne vojne. Tu so prenočili, naslednji dan so se povzpeli na Stador, stranski vrh Rdečega roba, kjer so se utaborili (55, 57, 60).

Vso pot so ranjenci počasi zmogli sami, saj med njimi ni bilo težko ranjenih. S stražo so zavarovali vrh, v primeru napada so bili pripravljeni tudi na boj. Počutili so se varno, kar je potrdil Jaka Avšič, ko je dejal: »Tega predela niso Italijani v prvi svetovni vojni nikoli zavzeli.« To je borcem dalo še več poguma. Iz grl Radovana (Ivan Pitamic), Maksa (Stanko Berginc), Nanosa (Franc Klobučar), Tarzana (Franc Šavli), Zagorca (Ivan Rutar), Ančke (Anica Matko) in Jake (Filip Pajnič) je zadonela pesem, ki je odmevala čez gorski svet (57, 60).

Vse naokoli je bilo mirno in prijetno toplo. Čas so si krajšali s prepevanjem narodnih in partizanskih pesmi. Najraje so peli: Slovenski smo fantje ... Z mesta, kjer so bili, je bil lep pogled na Soško dolino in na poti, ki so vodile po pobočju Krna. Oskrba s hrano, sanitetnim materialom in kurjavo je bila tu zelo težka, saj so morali hrano prinesiti iz nižje ležečih planin Leskovce in Slemenca, sanitetni material iz vasi, vodo pa so zajemali iz jezera v Lužnici, imenovanega tudi Malo krnsko jezero. Na Rdeči rob so z naporom prinesli šotore, odeje, sanitetni material in tudi drva za kurjavo. Le oskrba z mesom je bila lažja, saj je bilo na hribu veliko drobnice.

Z enega od obhodov pa se je vrnil stražar Radovan in sporočil, da je na pohodu proti planini Zaslap skupina Italijanov. Jaka in Nanos sta vsakomur določila položaj za borbo, če bi se Italijani približali. Na teh položajih so čakali ves dan. Jaka je dejal: »Borili se bomo do zadnjega borca in če pademo, je v Sloveniji še veliko borcev, ki se bodo borili do končne osvoboditve naše domovine.« Tega dne se ni prikazal noben sovražnik, toda že naslednjega dne, 17. julija, so se Italijani v dolgi koloni pojavili na nasprotnem hribu. Njihove enote so prišle iz doline Tolminke čez zaselek Javorca in planino Pretovč na planino Sleme, ki leži pod grebenom Stadorja. Prejšnjega dne sta prišla iz kneških Prodiv čez Tolminske Ravne in planino Pretovč 2. bataljon in štab Gradnikove brigade v Strmole, pobočje pod planino Sleme. Zelo utrujeni borci, bilo jih je med 80 in 90, so si v Strmolah uredili tabor, toda italijanski sledniki so jih odkrili (64). Bataljon se je umaknil navzgor do jezera v Lužnici. To je bil tisti bataljon, ki je imel

Pesem žene padlega partizana

Odšel je v boj...
 V očeh žarel ponosa mu odsev je,
 ko z ognjem v srcu se borit hitel je
 za narod svoj...

Prišel je čas...
 Večer vsak sem na pragu stala,
 da uzrla bi od daleč, sem čakala
 njegov obraz...

A vse zaman...
 Ne glas njegov – prišlo je sporočilo,
 da na bojišču našel je gomilo...
 O, strašen dan!

Jokala sem...
 Ni moglo solz srce mi zatajiti,
 preveč je moralo gorja čutiti
 ob udarcu tem.

A zdaj v očeh
 ni mojih več solza in ne obupa
 in najti v srcu ni grenkosti strupa
 v dnevih teh.

Zdaj vem le to,
 kako kljubuje narod moj usodi
 in da že dviga k jasni se svobodi
 skozi temo...

In da – in on,
 ki padel – kot junak je sredi boja,
 prinaša rodu svojemu pokoja,
 brez tujih spon!

Pesem je napisala Marija Perdih - Jasna iz Zatolmina, ko ji je mož
 Andrej padel kot partizan na planini Golobar. Ko je bil v Zatolminu v
 maju 1945 miting, je na njem to pesem sama deklamirala.

Nad Soško dolino se pod nebo veličastno dviga Krn, ki s svojimi obronki sega daleč proti Tolminu in Bovcu. Nad dolino Lepene leži ledeniško Krnsko jezero. Pobočja Krna so bila prizorišče ostrih bitk v prvi in tudi v drugi svetovni vojni.

Ivan Pitamic - Radovan, po domače Felcov s Kamnega, stražar in intendant SP, borec od leta 1942, udeleženec boja na planini Golobar, kasneje v Gradnikovi brigadi, po vojni na jugoslovanskem veleposlaništvu v Rimu

največ žrtev na planini Golobar ob ustanavljanju Gradnikove brigade 26. aprila 1943. Takrat je padlo 32 njegovih borcev, osem je bilo ranjenih (57, 59, 60).

Sovražnik je po umiku partizanov navzgor miroval, ker je čakal na okrepitve, da bi naslednjega dne, 18. julija 1943, napadel njihove položaje. Partizani so vedeli, da jih bodo napadli italijanski vojaki, a so bili tako utrujeni, da so raje prespali noč, kot da bi se umaknili (64). Poveljnik bataljona je na pobudo Jake Avšiča postavil borce na nove obrambne položaje, ki so se raztezali po goratem terenu v dolžini več kilometrov. Prva četa je hotela na vrh Krna, a so ga že zasedli Italijani, zato se je utrdila na grebenu od sedla Krna z Batognicami do vrha Batognic; druga četa se je razporedila okoli hriba Vrh nad Peski, tretja pa na vrhu Rdečega roba in Stadorja. Ranjenci so branili dostop iz doline mimo jezera v Lužnici. Italijanske sile so 18. julija 1943 v zgodnjih jutranjih urah začele napadati iz več smeri: iz krnskih planin Zaslap in Leskovce, s planine Sleme pod Rdečim robom in s planine Duplja pri Krnskem jezeru. Napad je trajal ves dan in še v noč. Sovražnik je čez dan dobil nove okrepitve, tako da je zvečer okoli brigade razporedil šest do sedem čet (64). Najhuje je bilo med krnskim sedlom (Krn-

ske škrbino) in Batognico, kjer je položaj branila 1. četa in kjer so najbolj izpostavljeni položaj branili komisar čete Andrej Volarič - Organist, po domače Martinov iz vasi Svino pri Kobaridu, mitraljezec Slavec Novak iz Avšičevega spremstva, komandir čete Ivan Manfreda - Jaka s Huma pri Ljubinju, Ivan Likar - Sočan iz Loga pod Mangrtom in drugi. Prva dva sta padla, Sočan je dobil v levo nogo in zadnji del telesa 27 delcev mine, le Manfreda jo je od naštetih odnesel brez poškodb. Ponoči, ko so Italijani nehali napadati in so se umaknili nekoliko nižje, je bilo dano povelje, da se ob 22. uri borci in ranjenci zberejo nad jezerom v Lužnici. Tam so se odločili, da se umaknejo mimo vasi Krn in čez Sočo in, če bo treba, izvršijo preboj (55, 59, 60).

Stanko Berginc - Maks, ki se je zdravil v SP, se je javil, da pozna pot in lahko brez strela popelje bataljon in ranjence od jezera v Lužnici mimo planine Leskovca do vasi Vrsno in dalje čez Sočo. Bataljon je hotel na Kolovrat in proti Brdom. Tako se je tudi zgodilo in brez zapletov je ponoči borci 2. bataljona Gradnikove brigade in ranjence vodil po neki strmi lovski stezi proti planini Leskovci. Da se je bataljon tako lahko izmuznil iz sovražnega obroča, naj bi bilo tudi srečno naključje, saj so se prav takrat menjavale sovražne enote (64). Od njih se je že pri jezeru poslovil Jaka Avšič s svojim spremstvom in odšel čez Vrh nad Peski mimo Bogatina proti Komni in mimo Triglavskih jezer v Bohinj ter čez planino Vodel in Ratitovec na Notranjsko (55). V boju z italijanskimi vojaki so padli štirje partizani, pet je bilo huje ranjenih, več lažje, med njimi Mirko Hrast in Slavka Kronegger - Mira, brata Ivan in Matija Manfreda ter Edvin Pervanje (64). Med padlimi borci je bil tudi Slavko Bombač - Boris z Otlice, borec nekdanje Rakovške čete in Loškega odreda, poveljnik 2. bataljona SPO in namestnik poveljnika Gregorčičeve brigade. Ko se je Gregorčičeva brigada po vrnitvi s pobočja Drnohle na breginjsko stran Stola razbila na manjše skupine, se je njegova skupina pridružila Gradnikovcem. 18. maja je bil ranjen v boju na breginjskem Stolu. Zdravil se je v SP na pobočju Matajurja in v SP pod Krnom (57).

Slavka Kronegger - Mira in Mirko Bračič, poveljnik 3. operativne cone, Alpske ter Franjo Bavec - Branko in Anamarija Pervanje, dva para, sta imela partizansko poroko pred odhodom na planino Golobar. Poroki nista bila nikjer evidentirani kot uradni. Slavka Kronegger, ki se je od tega dne dalje podpisovala kot Bračič, se je po njegovi smrti in koncu vojne poročila Mihevc.

Borci in ranjenci so nadaljevali pot proti vasi Krn. Ranjenci in osebje, okoli 17 jih je bilo, so ostali več dni v kaverni pod vasjo Krn in čakali, da italijanska hajka mine. Italijanski vojaki so na Rdečem robu odkrili skrivališče s sanitetnim materialom, hrano in opremo SP; hrano so odnesli, ostalo uničili. Iz kaverne so se ranjenci preselili v območje Slapišča pod Vrsno. Enote Gradnikove brigade so med tem prebredle Sočo in odšle na greben Kolovrata. Maks se je vrnil v Slapišče, kjer so osebje in terenci že iskali primeren kraj za SP (60).

Po bitki na krnskem grebenu 18. julija 1943 so v SP št. 7 prišli naslednji ranjenci: Ivan Likar - Sočan, ranjen v zadnjico in nogo, Rudi Volarič - Stojan iz Idrskega, ranjen v glavo, Matija Manfreda s Huma pri Ljubinju, ranjen v trebuh, in verjetno še kdo, nekaj lažjih ranjencev pa je odšlo z bataljonom. Manfreda se je šele po nekaj dneh uspel izviti iz italijanskega obroča, saj so njihove enote ostale na območju Krna še štiri dni

Franc Klobučar - Nanos
leta 1944

Matija Manfreda iz Huma pri
Ljubinju, borec SPO,
Gradnikove brigade in ITO.
18. julija 1943 ranjen v trebuh,
po vojni služboval v JLA v BIH
in dosegel čin stotnika.

Ivan Likar - Sočan iz Loga pod
Mangrtom, poveljnik bataljona
v BBO, v Gradnikovi in
Gregorčičevi brigadi, poveljnik
KM Špeter in Trbiž, narodni
heroj

po bitki. Med iskanjem zveze s soborci je na poti večkrat omedlel in se ves izčrpan prebil do planine Sleme. Pastiriji so mu dali hrano in zavetišče in obvestili osebje SP. Maks je prišel ponj; še nekaj dni sta potrebovala, da sta prišla v SP v Slapišče (59). V prejšnje bivališče, v duplino nad Gregorčičev slap, se ranjenci niso več vrnili.

SP se je na novo organizirala. Odšli so Franc Klobučar - Nanos v ITO in po 20. avgustu v SP pri izviru Tolminke, Ivan Pitamic - Radovan in Anica Matko - Ančka. Na njihova mesta so prišli za upravnika Oton Vencelj iz Strmca nad Logom pod Mangrtom, za bolničarko je bila določena Hela Murovec, po vojni poročena Gianfrate s Tolminskega Loma, za intendanta Maks Skočir - Gabrijel, po domače Potokarjev z Vrsnega. Od prejšnjega osebja je ostala le Justina Tinta z Logaršč. Ko so po gozdu iskali primeren prostor za nastanitev ranjencev, so naleteli na skupino deklet z Volarij, med katerimi je bila tudi aktivistka Tončka Rutar - Tamara, kasneje poročena Berlič (30, 60). Dekleta so se v poletni vročini med počitkom po grabljenju sena na senožeti umaknili v gozd k vodi. Slučajno so se srečali in ker niso smeli zaupati nikomur, so opustili misel na to lokacijo in se še isti večer preselili pod steno ob potoku Brintnica nad vasjo Selce, na kraj, imenovan Pod Brinto, kjer so ostali do 8. avgusta 1943. V medsebojnih pogovorih so SP imenovali Pod skalo (95). Postavili so tri šotore za kuhinjo, skladišče in ranjence z osebjem. Šotori so bili pokriti s ponjavami tovornih vozov. Do stop do SP je bil le po potoku. Sprejeli so lahko do 17 borcev (107).

Novi upravitelj SP, Oton Vencelj, je bil v sanitetni enoti italijanske vojske in tam opravil tečaj za vojaškega bolničarja. Na začetku vojne so ga poslali v posebni bataljon na

Sardinijo. Ker je bil pred vojno zaposlen v rudniku Rajbela, se je njegov brat dogovoril z upravo rudnika, da so ga zahtevali za delo pri proizvodnji svinca. Januarja leta 1943 je dezertiral v partizane in s seboj v 5. Bovško četo SPO prinesel sanitetni material ter bil poslej v četi zadolžen za saniteto. Po boju na planini Golobar je bil zadolžen kot pomočnik v SP na planini Ban na pobočju Kanina. Po treh tednih je bil v drugi polovici maja zadolžen za vodjo v SP pod vasjo Krn. Tja je prišel po kurirski zvezi preko Čezsoče, čez P 22, pod vodstvom kurirja SP Maksa Rutarja iz vasi Krn (95).

Znal je negovati rane in zdraviti vojne poškodbe, zato je ranjencem strokovno pomagal. SP je obiskal tudi sanitetni referent Gradnikove brigade Ignac Pervanje iz Prapetnega Brda in bratu Edvinu odstranil kroglo iz roke, Matiju Manfredi pa kroglo od rafala brzostrelke, ki ga je zadel v hrbet le nekaj centimetrov od hrbtenice, izstopil pa v trebušnem predelu. Skupaj z Otonom sta Matiji odstranila kroglo, ki je ostala pod kožo na trebuhu. Oton mu jo je z nožem izrezal. Matija je z obema dogodek podoživljal še mnogo let kasneje (60, 93, 95).

Ob potoku nad vasjo Selce so se sprva počutili dokaj varno. Oton poroča, da je bilo v SP osem ranjencev in bolnikov, nekateri le nekaj dni, drugi dalj časa. Krajši čas je bil tu tudi Martin Greif - Rudi (95). Zdravstveno stanje Stanka Berginca - Maksa se je izboljševalo, zato je v mraku večkrat odšel k približno 20 minut oddaljeni kmetiji Zagorc (Rutar) v Selce po hrano. Odhajali so tudi na Bergincovo (Gabršček) in Blažino (Šturm) domačijo, pa tudi k drugim kmetom, kjer so dobili kmečke pridelke in druge potrebščine za prehrano. Hrano za SP so zbirali tudi aktivisti iz vasi pod Krnom in v Kobaridu. Ivan, tudi Janez Rutar, po domače in po partizansko Zagorc iz Selc, je po okrevanju postal intendant SP in je od aktivistov prinašal hrano in potrebščine. Sodeloval je predvsem z Ivanom Gregorčičem iz vasi Krn, Ivanom Melanom in Izidorjem Korenom, gostilničarjem iz Kobarida (62), Alojzom Bergincem, Maklavževim iz Kamnega in drugimi (95). Ivan Gregorčič je organiziral pranje obvezilnega materiala in perila iz SP. Obveze so prale njegovi sestri Marija in Rezka ter mama Angela Gregorčič, Koroščeve iz vasi Krn. Potem so izvedeli, da je iz partizanske enote k italijanskim alpinom v Tolmin pobegnil Mirko Šturm, Medvedov iz Selc. Pobegnil je zato, ker se je prestrašil, da bo kaznovan zaradi neke nerodnosti, ki jo je zagrešil. Razmere v vasi je dobro poznal, njegova mama Mica, Marija Šturm, po domače Medvedova, ki je do njegovega pobega sodelovala v OF, mu je povedala tudi za SP. Mirko je v Tolminu srečal mamo borca Janka Kutina iz vasi Dolje pri Tolminu in ji rekel, da je Italijanom povedal za SP. Informacija o tem je prišla do SP, a ji niso verjeli. Dne 8. avgusta so nekateri ranjenci, ki so se počutili bolje, zopet obiskali Selce in se zadržali nekoliko dlje v noč. Pasji lajež je bil tisti, ki je ob tej pozni uri naznanil, da so v vasi najbrž italijanski vojaki. Vrnitev v tabor je navkljub zelo temni noči uspela vsem. Maks Skočir - Gabrijel iz Vrsnega je šel domov k bratu Stanku in tam prenočil. V zgodnjih jutranjih urah se je z mlekom in kruhom vračal k tovarišem. Italijanska vojska je že ob tretji uri zjutraj obkolila širše območje vzhodno od Selc in čakala jutra. Odkrili so Maksa, ki je počival v gozdu, nanj streljali ter ga ubili. Obenem so v SP slišali tudi strele iz vasi, kjer je italijanski vojak streljal na Marijo Šturm, Jelcovo, ki je po zaslišanju uspela pobegniti iz hiše. Brez uspeha so zasliševali tudi njenega očeta. Hoteli so izvedeti, kje je SP. Itali-

Hela Murovec, po vojni poročena Gianfrate, iz Tolminskega Loma, bolničarka, na Štajerskem leta 1944

Maks Skočir - Gabrijel, rojen 13. februarja leta 1925, po domače Potokarjev z Vrsna, vstopil v partizane 5. februarja 1943. Kot borec Gradnikove brigade je sodeloval v bojih na Kolovratu, Krnu in drugod.

janski vojak je nameril vanj puško in ustrelil mimo njegove glave, da je mož omedlel in se zrušil na tla. Luknja v zidu je še dolgo po vojni pričala o tem dogodku. Italijani so nato pregledali območje, odkrili SP in jo zasuli z ročnimi bombami. A strelili pred tem so opozorili na nevarnost ter botrovali pravočasnemu umiku. Bosi in pomanjkljivo oblečeni so se ranjenci v dvojicah še v temi reševali navzdol po strmi in spolzki strugi potoka Volarje. To so bili Rudi Volarič - Stojan, po domače Ščirnov iz Idrskega, in Sočan, Oton in Hela, Zagorc in Matija, Stanko in še nekdo. Sovražna vojska obroča ni uspela popolnoma skleniti, saj je območje tako preprejeno z grapami in strmimi pobočji, da je to nemogoče. Že to, da so se tako približali SP, je omogočil le nekdo, ki je res dobro poznal okolico. Gabrijel je s svojo smrtjo rešil več kot osem ljudi (59, 60). Italijani so požgali barake in uničili, kar so našli v SP. Naslednji dan so hoteli požgati tudi vas, vendar so jih vaščani pregovorili, da tega niso storili. Le Jelcovi hiši so zabili okna in vrata. Domnevna izdajalka je bila po zaslišanju v vasi Krn usmrčena.

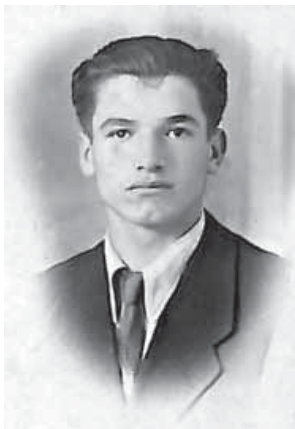
Ivan Likar - Sočan, narodni heroj, ki je po vojni živel v Kobaridu, in Rudi Volarič sta se prebijala po strugi rečice Volarje navzdol skozi gosto grmovje in vsa izmučena, opraskana, okrvavljena od odrgnin in padcev prišla v vas Selišče. Do tja sta porabila vse moči. Sočan je imel po telesu veliko ran od mine in se je šele pred nekaj dnevi lahko oprl na svojo nogo (59). Tudi Stanko Berginc se je s hudo poškodovano nogo s to-

Odkritje pomnika na delovanje SP nad Selcami in pomnika padlemu borcu Maksu Skočirju - Gabrijelu julija 1960. Udeležence je nagovoril Stanko Berginc - Maks.

varšem prebil do Selišč. V vasi sta v jutranjih urah srečala Marico Rutar, po domače Jurčevo, ki ju je povabila v hišo, a sta odklonila, ker so se v bližini zadrževali Italijani. Pot sta previdno nadaljevala do kamenskega polja in se zatekla na njivo koruze, potem pa v nek senik, kjer sta ostala nekaj dni in si počasi opomogla. Stanko je vzpostavil zvezo s svojim bratom Rajkom, ki je poskrbel za hrano, dostavil jima je tudi obleko in orožje ter ju po treh dneh usmeril k najbližji partizanski enoti v Čadrg; potem sta odšla v Sela nad Podmelcem, kjer se je zbrala četa Ivana Manfrede - Jake (60). To je ena izmed pripovedi o reševanju ob umiku iz SP. Sočan in Rudi sta blizu Volarij prešla Sočo in po pobočju Kolovrata prišla do Idrskega na Rudijev dom. Njegova mama jima je dala jesti, prespala sta na skednju, naslednji dan pa na njivi koruze. Od tam sta ju Franc Uršič - Joško in njegov pomočnik spremljala do SP nad vasjo Sužid. Točno popoldne so prekoračili glavno cesto pri Mlinskem, nato so se povzpeli v breg. V SP je Joško Sočanu očistil rane, ki so od umazanije in vnetja že počrnele (59). Darko Ohojak - Mirko se spominja, da je imel Sočan v ranah za pest belih črvov, ki mu jih je strgal z noge in zadnjice. Ivan Rutar - Zagorc se je prav tako izmaknil zasledovalcem in se jeseni pridružil članom P - 26, ki je delovala najprej na osamljeni kmetiji v Drežnici, potem pa nad vasjo Krn v pobočju oziroma gozdu Strmole, kjer je ostala do konca vojne. Vsak ranjenec je pripovedoval o svojih doživetjih po napadu na SP in na srečo so se vsa do-

Rajko Berginc s Kamnega in njemu posvečeno obnovljeno spominsko obeležje na kraju, kjer je bil ustreljen. Pobudnik za postavitev pomnika je bil profesor likovne vzgoje na osnovni šoli v Kobaridu Miloš Volarič, ki ga je ob pomoči učencev tudi izdelal. Odkrit je bil 25. maja 1989.

bro končala. Po tem dogodku SP pod Krnom ni več delovala. Vemo, da je marca 1944, po umiku enot 30. divizije na levi breg Soče, po pohodu v Benečijo več borcev Bazoviške brigade okrevalo v vasi Krn. Edino pričevanje o tem je podal Anton Kebe - Kobe, ki je bil med njimi in se je po 14-dnevnem okrevanju vrnil v enoto. Partizani so bili v neki votlini ob potoku Podbreg pod Humom, pod zaselkom Sivci oz. Humarji (Sivec).

Aktivist Rajko Berginc

Rajko Berginc se je rodil 29. septembra 1923 v vasi Kamno, pri Maklavžu, v družini z desetimi otroki. Blizu je v prvi svetovni vojni potekala frontna linija. Po vojni je povsod ostalo veliko vojaškega materiala, predvsem orožja. Mladi fantje so ga iskali in z njim streljali na kakem skrivnem mestu. Nekega dne je prišlo do nesreče in Rajku je razneslo puško. Poškodoval si je roko in oko. Oče je fanta odpeljal k edinemu zdravniku v Kobarid, Italijanu dr. Giuseppeju Marangonu, ta pa je poškodbo prijavil orožnikom. Sledile so hišne preiskave, a italijanske oblasti niso nikoli izvedele resnice o nesreči. S postopkom so prenehali 6. aprila 1941. Rajko zaradi poškodbe ni bil sposoben za vojaško službo, zato je ostal doma, njegove vrstnike pa so vpoklicali v italijansko vojsko. Po kapitulaciji Italije in razpadu vojske je začel zbirati orožje za partizane. Anton Šturm

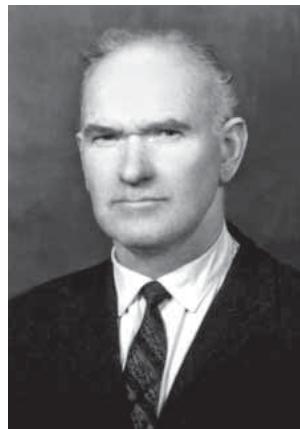
z Livka je bil eden prvih organizatorjev odborov OF na Tolminskem in Kobariškem. Spodbudil je tudi ustanovitev odbora na Kamnem. V januarju 1943 je odbor že deloval, v njem je bil Rajko vojaški referent in obveščevalec. 2. Tolminska četa 2. bataljona SO se je zadrževala v krnskem pogorju in treba jo je bilo materialno, moralno in vojaško podpirati. V odporu je želel tudi sam sodelovati, zato se je vključil med osebje relejne postaje P 23 na Mrzlem vrhu. Zaradi poznavanja razmer je bil bolj potreben za delo na terenu, posebno v času Kobariške republike. Po njenem razbitju 1. novembra 1943 in po prihodu Nemcev je nadaljeval delo na terenu, vendar so ga nekateri iz domačega okolja ovadili. Večkrat je bil zaprt, kaj obremenilnega pa mu niso mogli dokazati, saj je bil zelo previden. V začetku januarja 1944 je peljal čez most na Kamnem kravo, da bi jo oddal za prehrano partizanom. To ni bilo nič nenavadnega, saj so imeli njegovi na oni strani Soče travnike in senik, a pri pregledu njegovih žepov so stražarji mostu našli večje število nabojev. Predali so ga Nemcem v Kobaridu in ti so ga 9. januarja pred Pstinarjevo domačijo v Kobaridu ustrelili, starega komaj enaindvajset let. Mogoče bi preživel, če se ne bi ravno takrat menjala nemška posadka. Namesto da bi dotedanji poveljnik novemu pojasnjeval razlog priprtja, ga je dal ustreliti. Truplo so pustili ležati kar pod klancem, da ga je videla nova nemška posadka, ki je prispela po spodnji poti iz Bovca. Novi poveljnik je potem dovolil, da so ga odpeljali (60, 62, 63).

Zaledje sanitetne postaje

Brez podpore vaščanov vseh sosednjih vasi SP pod Krnom ne bi mogla obstati. Za nemoteno preskrbo je bila potrebna organizirana zaledna dejavnost. Odbori OF, ki so zbirali hrano in sanitetni material ter drugo opremo za partizane, so bili v vaseh Krn, Vrsno, Kamno, Selce, Selišče in Volarje. Vaščani so prispevali tudi hrano, obleko, obutev, odeje. Zbran material so terenci in aktivisti dostavljali na dogovorjena mesta, ponavadi ponoči, saj so Italijani prežali na vsak sumljiv premik vaščanov; od tam so ga vsak dan v mraku odnašali kurirji po težko prehodni strmini in čez grape do SP.

V vasi Krn je bila javka pri Maksu Rutarju z domačije pri Pužu (Polžu), rojene mu 20. septembra 1908. Zbrani material je kot kurir na P 23 prinašal v SP, vanjo pa spremljal tudi ranjence. Aktivisti OF so prinašali sanitetni material in zdravila iz Gorice v vasi v okolici Tolmina, kjer ga je prevzemalo osebje SP ali pa so ga prinesli kurirji. Sanitetni material so zbirali tudi aktivisti v Kobaridu, Tolminu in po bližnjih vaseh. Do SP so hodili po potoku, da za seboj ne bi puščali sledi. S posebnim spoštovanjem se ranjenci spominjajo domačina Lenarta Fortunata - Andreja s Kamnega. Mnogokrat je kot ljudski zdravilec pomagal z nasveti, saj je dobro poznal sestavo človeškega telesa in delovanje njegovih organov. Verjetno je prav on v dogovoru z vodjem SP vzpostavil zvezo z zdravnikom dr. Gentillijem z Mosta na Soči, ki je bolničarjem skrivaj dajal navodila in nasvete za negovanje ranjencev.

Sanitetni material in zdravila so zbirali tudi v večjih krajih kot sta Kobarid in Tolmin. Kot že omenjeno, sta bolnišnico pod Krnom ustanovila aktivista Franc Šavli - Tarzan in njegov brat Janez Šavli, po domače Rnejeva, in na njunih ramenih je sprva slonela tudi oskrba. Najbolj so jima pomagali člani tistih družin, katerih svojci so bili v partizanskih vrstah. Iz vasi Krn so v začetku prispevale družine, kot so Korošcova

---

Maks Rutar, Pužev iz vasi Krn

(Gregorčič), Pužova oziroma Polževa (Rutar) in Pologarjeva (Rutar). Ko se je izvedelo, da je nekje blizu SP, so sodelovali vsi vaščani vasi Krn (60).

Tudi na Vrsnem je bilo podobno. Tu je bil pobudnik in organizator odbora OF Stanko Skočir, po domače Potokarjev Srečko. Spočetka so mu nudile pomoč družine, ki so imele fante pri partizanih; Štalarjevi (Sivec), Štehničevi (Skočir), Kamacirjevi (Gabršček), Tabakinovi (Kragelj), prav kmalu pa tudi vse ostale družine v vasi Vrsno. Marijo Podvršček - Zarjo so spomladi 1943 aretirali, ker so pri preiskavi njene hiše našli recept za zdravila, ki jih je namenila SP. Za pol leta so jo zaprli. Že pred ustanovitvijo SP je v februarju 1943 na svoj dom za tri tedne sprejela in skrivala Nado Samsa - Francko, ki se ji je vnel slepič in jo je Ferdo Kravanja s pomočjo aktivistov spravil v bolnišnico v Čedad (107). Iz vasi Selce moramo posebej omeniti Marijo Rutar, po domače Smrekarjevo ali Štengarjevo mamo, in Katro Šturm, po domače Briscovo, ker sta bili kljub letom zelo aktivni in razumevajoči do borcev. V vasi sta materialno podpirali NOG tudi družini Bergincovih (Gabršček) in Blažinovih (Šturm). Glavni nosilec organizacije v vasi Kamno je bil odbor OF, ki je tu deloval od začetka leta 1943, njen prvi predsednik je bil Rajko Berginc. Pobudo za ustanovitev odbora je dal Anton Šturm, ki je ustanavljal odbore OF tudi drugod po Tolminskem. V vaškem odboru sta bili sestre Olga in Iva Gabersček, njun stric Anton Gabersček, po domače Šimenc, Drago Smrekar in drugi. Odbor je pridobil za sodelovanje tudi družine Šuštarjevo (Gabršček), Kramarjevo (Smrekar) in Pleškovo (Gregorčič). S svojim delom je pričel, preden so se na tem območju ustanovile prve partizanske enote; zbiral je predvsem orožje. Do Ive Gabersček je prihajala zbrana hrana in sanitetni material z Volarij, ona pa ga je posredovala naprej v SP. Z Gorenjske sta prišla Ferdo Kravanja in Janko Manfreda - Savo in s pomočjo terencev širila organizacijo OF. Za bivanje sta morala imeti varna

skrivališča. Eno teh je bilo pri Rajkovi teti Mariji Rejc, kjer sta se nekaj časa tajno zadrževala. Čeprav so italijanske oblasti zvedele za njuno delovanje, ju niso mogle odkriti. Aktivisti so zbrano hrano in opremo prinesli na dogovorjeno mesto, do katerega so prišli ponjo partizani.

Šincovi (Fortunat) s Kamnega so imeli v vasi trgovino in so marsikaj prispevali za partizane. Na Kamnem so veliko pomagale družine Maklavževa (Berginc), Felcova (Pitamic), Kokeljnova (Gregorčič), Kramarjeva (Smrekar), Levičarjeva (Gabršček) in Šimencova (Gaberšček). V vasi Volarje so bili vidnejši člani odbora OF Jože Gregorčič - Jernej, po domače Štengar, Anton Rutar - Čufer, Viktor Rejec, Rudi, Rudolf Rejec, Pirihova in Ivan Perdih, po domače Žvanel. Družine, ki so v celoti sodelovale, so bile Kovačeva (Četrtnič), Guljeva (Kanalec), Batičeva (Kutin), Felcitova (Leban) in Škofičeva (Kanalec). Kamenčani so organizirali tudi simpatizerje v vasi Selišče, kjer je vodstveno vlogo prevzela Marica Rutar, po domače Jurčeva, in pridobila podporo Skuršenovih (Golja), Kuncovih (Grosar) in Boštjancovih (Uršič). Tu je bil doma Anton Četrtnič, po domače Kovačev, ki je kot upravnik SP pod Krnom pridobil nekatere vaščane, da so mu občasno prinašali sanitetni material in zdravila iz tolminske lekarne. Ta material je prihajal po raznih kanalih, a le v manjših količinah. Iz zapisanih spominov je razvidno, kako so se ljudje trudili, znašli in prelisičili okupatorja, ki ni pričakoval, da bodo tudi starejši ljudje in otroci delovali za OF. Mimo njihovih straž so prenesli marsikatero sporočilo ali stvar (60). Iz vasi v okolici Kobarida je sanitetni material v Selce nosila Anica Miklavič, kasneje Koritnik, iz Idrskega, ki je kot poštarjeva hči pomagala očetu raznašati pošto. Poleg očetove pošte je nosila še pošto za aktiviste in partizanске enote in razni potrebni material.

Grob neznanega ruskega partizana

Nad Sočo v soteski Volarje nad vasjo Selce, v bližini, kjer je bila bolnišnica, leži grob, v katerem počivajo posmrtni ostanki ruskega prebežnika iz Furlanije, ki se je hotel priključiti partizanom in je omahnil v prepad. To se je zgodilo 16. aprila 1945. Skupina borcev je prišla iz vasi Vrsno in počivala na strmi senožeti nad sotesko. Rus, ki je s seboj vodil konja, je bil tako utrujen, da je stoje zaspal, izgubil ravnotežje in omahnil v prepad. Skupino je vodil kurir Alojz Berginc s Kamnega. Odhajala je čez greben Mrzlega vrha in Visočega vrha (Čelo) na drugo stran Tolminke.

Dragica Braniselj

Antonija in Franc Braniselj sta imela štiri otroke in vsi so odšli k partizanom. Po zgodnji moževi smrti leta 1925 je za otroke skrbela mati. Po njihovem odhodu v partizane so Italijani Antonijo najprej zaprli v Cerknici in Ljubljani, nato odpeljali v taborišče na Rab, od tam v Gonars. Domov se je vrnila aprila 1943, naslednje leto pa so jo Nemci odpeljali na prisilno delo v Nemčijo. Kljub vsemu prestanemu se je po osvoboditvi vrnila domov. Njen sin Dragomir Braniselj - Svarun je bil namestnik politkomisarja Gradnikove brigade in je padel. Enaka usoda je doletela tudi sina Janka. Njen tretji sin France je bil med NOB aktivist v okolici Trsta. Hčerka Dragica je bila ranjena (66).

Grob neznanega ruskega borca leta 2006

V letih 1939 in 1940 je Dragica obiskovala sanitetni tečaj na mariborski gimnaziji. V tem času so že potekale priprave na bližajočo se vojno. Italijanska vojska je jugoslovansko mejo na Notranjskem prestopila 7. aprila 1941. V spopadu med jugoslovanskimi mejnimi enotami in italijansko vojsko je bilo nekaj mrtvih in ranjenih. Oblikovana je bila prostovoljna sanitetna ekipa pod vodstvom dr. Franja Smerduja, v kateri sta sodelovala tudi Dragica in njen brat Dragomir, ki so mu ljubkovalno rekli Milček. Največ smrtnih nesreč se je v tem času zgodilo v zapuščenih skladiščih orožja in municije ter v okolju, kjer so zlasti otroci pobirali vojaški material. Brata Janko in Dragomir sta spomladi 1942 odšla v partizane. Nekega večera v juniju je Dragica izvedela, da jo nameravajo aretirati in zapreti. Odšla je v partizane in kot bolničarka sodelovala v spopadu z belogardisti na Babni polici in kasneje v Rakovski četi, v Zidanškovem bataljonu ter v dekliški četi Loškega odreda, ki je oktobra 1942 prišel na Primorsko. Pot na Primorsko je bila dolga in težka. Imela je tako velik nahrbtnik, da njene glave od zadaj sploh ni bilo videti. Z Loškim odredom je 20. oktobra 1942 odšlo na Primorsko 94 borcev, od tega 11 od 16 partizank dekliške čete, in sicer Vida Krošelj - Olga iz Cerknice, Vera in Francka Palčič iz Vrhnik v Loški dolini, Fanika Škrbec iz Dan v Loški dolini, kasneje poročena Črnugelj, Slavka Kronegger - Mira, kasneje poročena Bračič in Mihevc iz Cerknice, Anica Matko iz Spodnje Bitnje pri Ilirski Bistrici, kasneje poročena Cerar, Anica Srimšek iz Cerknice, kasneje poročena Kuhar, Kristina Maslo iz Ostrožnega Brda pri Ilirski Bistrici, kasneje poročena Fidel, Nada Samsa - Francka iz Šembij pri Pivki, kasneje poročena Fakleš, Tončka Drobnič iz Grahovega v Loški dolini in Dragica Braniselj iz Cerknice, kasneje poročena Rome. Borci Loškega odreda in članice dekliške čete so bili razporejeni po vseh treh bataljoni Soškega odreda in so kot bolj izkušeni borci prevzeli veliko vodstvenih funkcij; dekleta so

bile borke, komisarke, bolničarke, administratorke. Več kot polovica borcev je padla, tudi njena brata Janko in Milček in tri partizanke. Na planini Golobar so bile pri poskusu formiranja Gradnikove brigade prisotne Kristina Maslo, Nada Samsa, Vera in Francka Palčič. Tu sta padli Vera in Francka Palčič, Vida Krošelj pa že prej. Dragica Braniselj in Anica Matko sta odšli v Kneško grapo, v Prode, od tam je Anica odšla v SP pod vas Krn, štiri dekleta so bile ob prihodu na Primorsko razporejene v Kraški bataljon SO.

10. aprila 1943 sta se 1. in 2. bataljon SPO borila na Livku. Ob premiku na Matajur je borce presenetil sneg. Spustili so se do obrobja Furlanije in nato odšli na planino Golobar, na zbirno mesto, kjer naj bi bila ustanovljena Gradnikova brigada (66).

Breginjski stol

Dragica Braniselj je bila četna bolničarka v 1. bataljonu Gradnikove brigade. V zgodnjih jutranjih urah 18. maja 1943 je bataljon postavil zasedo ob cesti Kobarid-Žaga. Borci so na vozišče navalili nekaj skal in tako preprečili vožnjo tovornjaku iz Kobarida, s katerim se je pripeljal del poveljstva enega od bataljonov 103. alpskega polka z opremo in radijskima postajama. Tovornjak se je pred oviro na cesti ustavil. Akcija je bila hitra. Zaplenili so obe radijski postaji, orožje in municijo, zažgali tovornjak, ujetnikom pobrali uniforme in jih izpustili. Borci so se umikali h glavnini proti vrhu Stola in na planini Božca poiskali kritje v strelskih jarkih iz prve svetovne vojne. Italijanska vojska jim je sledila in boj je trajal ves dan (30, 66). Italijani so streljali tudi z minometi, ranjen je bil mitraljezec Izidor Stres. V kritje mu je pomagal četni komisar Pavle Berenič - Gašper iz Prema. Četna bolničarka Dragica Braniselj je takoj prihitela na pomoč soborcu, a v tem je padla še ena mina in ranila vse tri. Mine so padale na partizanske položaje in ranjenih je bilo že več kot deset borcev. Dragico je odnesel v zaklon Ivan Manfreda - Jaka s Huma pri Ljubinju. Padli so štirje partizani, 22 je bilo ranjenih (64). Zvečer se je skupina ranjencev s spremstvom pomikala proč od mesta spopada, navzdol po pobočju Starijskega vrha, enega izmed vrhov v grebenu Stola. Med umikom so bili spet napadeni, zato so poiskali zatočišče nižje v strugi potoka Globočaka, kjer so jih po umiritvi bojev našli terenci ter oskrbeli s hrano in obvezilnim materialom. Dragico je Franc Trenta - Jakša iz Nadanjega sela pri Pivki na hrbtu prenesel do naslednjega počivališča. Tu so se zbrali tudi ostali. Bili so že v dolini. Toda le nekaj sto metrov stran, pri domačiji pri Jelču na Brdu v Starem selu, je italijanska vojska postavila zasedo in morali so mirovati. Nobene možnosti ni bilo za premik, zato so se poslužili ukane. Franc Uršič - Joško in Ferdo Kravanja - Peter Skalar, sta v mraku odšla na nasprotno stran, nad vas Staro selo, in ob 11. uri zvečer vrgla na zasedo nekaj ročnih bomb. Ubila sta nekega orožnika in se takoj nato umaknila. Italijani so vso noč ognjevitostreljali v smer domnevnega napada, borci pa so se umaknili mimo Glemonove domačije (Uršič), čez zamočvirjeno območje, imenovano Blato, proti Sužidu. Gašperja, ki je bil težje ranjen, niso mogli odnesti. Prosil je, naj ga ustrelijo, saj ni hotel obremenjevati tovarišev. Pustili so mu nekaj hrane in ostal je sam v globači. Nekateri trdijo, da se ga je pred odhodom usmilil soborec in ga ustrelil. Njegovo truplo so aktivisti našli šele po enem mesecu in ga pokopali. S pomočjo domačink iz Starega sela pri Kobaridu, Marije Rukli, Rozi Urbančič, Justine Štih in Vere Urbančič, so spre-

Dragica Braniselj, po vojni poročena Rome, rojena leta 1922 v Cerknici. Na fotografiji v Črnomlju aprila 1944.

mljevalci z ranjenci prečkali Idrijo pri Sužidu in se vzpeli na pobočje Matajurja (66).

Utrujeni so proti jutru dosegli SP št. 8, imenovano Skalca, ki jo je vodil Franc Uršič - Joško iz Kobarida. Hrano je imel že pripravljeno. Nahranil je nove ranjence in njihovo spremstvo ter jim oskrbel rane. Italijanska vojska je po boju na Stolu začela sistematično pregledovati tudi pobočje Matajurja, zato je obstajala nevarnost, da odkrijejo SP. Po nekaj dneh počitka je skupina ranjencev, ki je prišla s Stola, nadaljevala pot proti vasi Idrsko in prečkala Sočo. Prvo skupino sta vodila Mirko Fratnik in Karlo Miklavič iz Idrskega. Ranjenci in spremljevalci so se tesno objeli, da jih ne bi spodnesla narasla Soča. Sredi skupine je bil Mirko Fratnik, ki je Dragico na hrbtu prenesel čez Sočo. Druga skupina ranjencev je šla do Polonkovega (Kurinčič) senika na desnem bregu Soče pri Idrskem. Tam so ranjenci en dan počivali, potem pa so jih terenci peljali čez Sočo v SP (66, 148).

Dragica se spominja kamnite in strme poti od Soče do Vrsna. Na poti so se spremljevalci zamenjali. Prevzela jih je skupina, ki jo je vodil Vladimir Gregorčič - Majurc iz Libušenj (148). Hojo so nadaljevali še kake pol ure, nato pa so ranjencem zavezali oči in jih zavrteli okoli svoje osi, da so izgubili občutek za smer. V temi so hodili vsak s svojim spremljevalcem. Ko so jim odvezali oči, so pred seboj zagledali visoko steno, ob njenem vznožju pa votlino z ležišči. Danilo se je, ptički so žvrgoleli in slišalo se je šumenje Gregorčičevega slapa. Ranjenci so ležali na slamaricah, med njimi Albin Logar - Bine iz Cerknice, bolničarka je bila Anica Matko - Ančka, njena soborka iz dekliške čete, upravnik pa Franc Klobučar - Nanos iz Prapetnega pri Tolminu, ki je uredil vse potrebno za nove ranjence. Dr. Aleksander Gala - Peter je Dragici odstranil številne manjše kovinske delce iz stopala, preostale so ji iz kolena odstranili v ljubljanski bolnišnici leta 1946. Okrevanci, ki so se nekoliko pozdravili, so pomagali osebju pri opravih.

Dragica se je zdravila v SP maja in junija 1943. Dr. Peter ji je po vojni obljubil lesorez, ki ga je kot model naredil za spominsko obeležje pod Krnom. Motiv na lesorezu jo prikazuje, kako pere perilo, sklonjena nad škafo vode še v času, ko je dekliška četa taborila pod Snežnikom. Sam sebe je upodobil kot ranjenca, Dragico kot bolničarko. Lesorez ji je po očetovi smrti izročil njegov sin, dr. Mitja Gala iz Šempetra pri Gorici. Ko se je zdravila, je v SP bival nekaj časa tudi Jaka Avšič. Pripovedovala mu je o usodi svoje družine in o svoji partizanski poti. Povabil jo je, naj gre v njegovo zaščitno enoto kot politdelegatka. Povabilo je sprejela. Od prvotne zaščitne in spremljevalne skupine Jake Avšiča je ostala le še trojka, katere vodja je bil vodnik Alojz, Slavec Novak - Slavko, mitraljezec, poleg njega pa njena soborca iz Loškega odreda, Anton Franjga - Sokol in Filip Pajnič - Jaka. Z Avšičem je odšla po pobočju Krna proti Rdečemu robu, kjer so se 21. julija 1943 priključili borcem 2. bataljona Gregorčičeve brigade. V bitki z italijansko vojsko je ta dan padel vodnik Slavko. Ustrelil ga je italijanski ostrostrelec, ko se je nenadoma razkadila megla, ki je zakrivala partizanske položaje (59). V mraku je zaščitna skupina z Avšičem odšla čez bogatinsko sedlo ter se mimo Triglavskih jezer in preko Komarče spustila do Bohinjskega jezera. Iz Bohinja so se vzpeli po Žagarjevem grabnu na planino Vogel ter čez Črno prst, Dražgoše, Jelovico in idrijsko hribovje prišli v bližino Vrhnike. Na Ljubljanskem vrhu so se srečali s Šercerjevo brigado (55), kjer se je Dragica sešla z bratom Jankom, intendantom 1. bataljona te brigade. Prosila je, da bi ostala v enoti z bratom in ugodili so ji. Avšič ji je ob slovesu rekel: »Mauser pištolo, ki sem ti jo dal, kar obdrži.« S Šercerjevo brigado je sodelovala v bojih z nemško vojsko 15. septembra 1943 pri Ilirski Bistrici, ko je brat Janko padel. Takrat so požgali tudi njihov dom. Mati je bila v taborišču Gonars. Dragica je napredovala od borke in bolničarke, politdelegatke in politkomisarke čete do namestnice komisarja bataljona. Oktobra 1943 se je v Dobrniču vršil 1. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze. Deleгатke so prišle iz vseh slovenskih pokrajin. Na poti jih je nekaj padlo. Le osem delegatk je bilo iz vojaških operativnih enot, med njimi tudi ona, takrat politkomisarka zaščitne čete Glavnega štaba NOV in POS. Po partijskem tečaju na Rogu je od marca 1945 delovala v personalnem oddelku Glavnega štaba kot referentka za kader (66, 55).

Njen brat Dragomir - Svarun je padel 17. januarja 1944 na Vojskem kot namestnik politkomisarja Gradnikove brigade. Z enotami Glavnega štaba NOV in POS je Dragica prešla Gorski Kotar in 5. maja 1945 prišla v Ajdovščino, kjer je bila pod predsedstvom Borisa Kidriča ustanovljena slovenska vlada. Pot je nadaljevala v Trst, ki so ga osvobodili borci 30. divizije 9. korpusa in 4. armada. Poveljstvo nad Trstom so prevzele zavezniške sile, s slovensko vojsko je odšla iz mesta po 20. maju 1945 (66).

Boj na planini Golobar

Stanko Berginc - Maks s Kamnega je pripovedoval:

»25. aprila 1943 smo prišli okrog 22. ure na planino Golobar in se razmestili po stajah k počitku. Zjutraj je bilo vstajanje ob 5. uri, nato premik v bližnji gozd, imenovan Polog, saj je bil dan ukaz, da ne sme nihče na travnik, da ga ne bi opazili sovražniki. Ob tej zgodnji uri je prispela 3. četa, ob devetih pa še 5. Za organizacijo prehrane in sprejem čet je bila določena moja 2. četa. Borci, določeni za ureditev kuhinje, smo bili:

Dr. Aleksander Gala - Peter ob spomeniku SP pod Krnom, 7. julija 1978

Dragica Rome in Mirko Fratnik leta 1965 na mestu, kjer so ranjenci prečkali Sočo

Ivan Pitamic - Radovan, Danilo Gabersček - List in jaz. Vsi trije smo se napotili iz Pologa do staj, kjer naj bi poiskali deske in pločevino za ureditev kuhinje. Ura je kazala deset dopoldne, ko je v bližini nenadoma počil strel. Spogledali smo se in pomislili na stražarja, toda takoj nato sta počila še drugi in tretji strel. Sledila je tišina. Pogledali smo proti Mlaki, tistemu delu planine, ki je najnižje in preko katerega teče dostopna pot. Sto metrov pod nami smo zagledali Italijane. V teku smo se vrnili v Polog in sprožili preplah. Borci 5. čete so v stajah še spali, tovariši iz 2. in 3. čete so pripravljali vse potrebno za kuhinjo. Poveljnik odreda je zakričal: Na položaj! Toda nobena četa ni vedela, kje ima svoj položaj, saj ji ga ni nihče določil. Vsak zase si je iskal zaklonišče. Stopil sem k poveljniku odreda Antonu Bavcu - Cenetu in mu predlagal, naj se enote povzpnejo za sto metrov navzgor in naj tam vsaka zasede položaj. Od tam je možen umik preko Kozjega brega v Lepeno. V tej kritični situaciji je spraševal le po svoji ženi Anamariji. Borci 3. in 5. čete so se takoj umaknili v smer, ki sem jo predlagal. Planino sem že od mladih let dobro poznal. V predlagano smer je potem odšel tudi poveljnik odreda. Streljanje se je stopnjevalo, nismo pa vedeli, od kod prihaja. 2. četa in nekaj borcev 3. in 5. čete so na Cenetovo povelje odšli navzdol proti stajam. Večina teh je padla, saj so si Italijani pripravili ofenzivne položaje in čakali partizane, ki so prihajali. Padli so predvsem borci 2. čete, nekaj borcev 3. čete in štab odreda. Streljanje se je stopnjevalo z navzkrižnim ognjem predvsem na 2. četo, ki je ostala pri stajah v Pologu. V Pologu

Planina Golobar leži v krnici med vrhovoma Javoršček in Kozji breg ter višjim grebenom z vrhovi Vršiči, Hudi vrh in Srednja špica. Vsi vrhovi tvorijo gorski greben, ki se nadaljuje in doseže vrh v Krnu.

Pod planino izvira Golobarski potok, ki je v svojem kratkem toku do reke Soče izdolbel komaj prehodno grapo. Planino so pred drugo vojno uporabljali kmetje iz vasi Ladra in Selišče, danes je zapuščena in se zarašča. Dostopna je po stezi iz Kal-Koritnice, po dolini potoka Slatenika čez greben Utre ali s planine Predoline. Na planino Predolina se lahko pripeljemo po slabi makadamski cesti iz Drežniških Raven. Po vojni so uredili planino Slatenik pod Utro, zgradili mlekarino in hlev. Po letu 1965 je tudi ta opustela in propada.

je obležalo 22 borcev. Videl sem, da so padli moji znanci, kot Ludvik Doljak - Dimnikar iz vasi Volarje, Stanko Rutar - Živko iz Zatolmina, Albin Gabršček - Svoboda iz Volarij in Ivan Leban - Andrej iz vasi Gabrje ter namestnik poveljnika 2. čete Ignac Koren iz Starega sela.

Bil sem pomočnik puškomitraljezca, Vipavca, in z njim nenehno spreminjal položaj. Nenadoma so me zadeli v levo roko, zato mu nisem mogel več slediti. Ustavil sem se in si poiskal zaklon. Italijani so napredovali iz dveh smeri: od spodaj iz Mlake proti stajam in iz smeri Javorščka proti stajam in Pologu. Zavzeli so partizanske položaje in plegli. Streljal sem in streljal. Ko sem skušal napolniti puško, sem ugotovil, da se mi je v cevi zaskočil naboj. Nisem ga mogel izbiti. Mimo je prišel namestnik poveljnika, Ignac Koren, in mi ponudil svojo izbijalko - šipko. Hitro sem očistil cev, potisnil naboj vanjo, a se mi je spet zaskočil. Koren si je iskal zaklon, a je bil prej zadet.

Rane so me skelele, a nikogar ni bilo, da bi mi pomagal. Tudi sam nisem mogel nikomur pomagati. Pogled na travnik je bil žalosten. Tam so pomešani ležali mrtvi partizani in Italijani. Zavlekel sem se do boljšega zaklona v smer Pologa in ponovno me je zadelo, tokrat v levi predel prsnega koša. Potem sem naltel na Francko Palčič, ki je iskala sestro Vero. Pomagala mi je do drugih in vsi skupaj smo se umaknili iz Pologa.

Italijani so prodirali od staj skozi Polog in napredovali za nami v smeri kote Čez utro/1.305 m. Francki in drugim sem rekel, da se moramo prebiti do vrha Utrinega grebena, takrat bomo rešeni. Očitno pa je streljanje, strah in negotovost zmedla marsikaterega borca, ki v tako težkem položaju ni mogel pravilno presojudati. Tudi okolje je bilo za večino neznano. Vera, Francka in še ena borka so se odločile in odšle desno po pobočju Utre, v smer, ki je vodila proti Javorščku. V tem trenutku se je pojavila nova skupina Italijanov, ki je prišla iz smeri doline potoka Slatenik. Spoznal sem, da jih bodo vsak trenutek obkolili. Videl sem, kako je Vera s pištolo ustrelila Francko in soborko, nato še sebe.

Italijani so metali ročne bombe: ena mi je eksplodirala za glavo, druga ob nogah in tretja ob boku. Drobci bomb me niso hudo ranili, povzročili so mi le manjše rane, toda iz njih sem krvavel. Pri sebi sem imel še pištolo, ki mi jo je prejšnji dan izročil borec Vinko Gabersček - Jaka iz vasi Kamno. Pet nabojev sem izstrelil na Italijane, zadnjega pa sem ohranil zase. Mislim sem si, da je konec, saj so bili povsod okoli mene. Nenadoma je vse potihnilo, Italijani so izginili. Krvaveč in izčrpan sem rinil proti Hudemu vrhu, vmes sem moral večkrat počivati. Od daleč sem videl prizorišče bojev na planini. Ob 10. uri se je boj začel, ob 12.

Pomnik na Golobarju

uri je bilo vsega konec, le še posamezni streli so odmevali sem in tja. Prešteval sem svoje rane: ena krogla me je zadela v levo roko, ena v levi del prsnega koša, drobci ročnih bomb so tičali v obeh rokah, obeh nogah in v glavi. Krvavel sem iz ran, kri mi je tekla tudi iz ust, nosa in desnega ušesa. Še dandanes se čudim, koliko vsega sem prenesel. Videl sem, kako italijanski vojaki vlačijo trupla svojih padlih iz planine in okolice na zbirno mesto v gozd pod staje. Vlekli so jih po tleh kot polena. Potem so tako zbrali tudi partizanska trupla.«

Zakaj tragedija

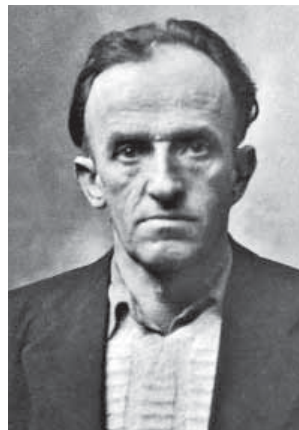
Stanko Berginc - Maks nadaljuje: »V popoldanskih urah, ko so se mi začele rane ohlajati, so se začele stopnjevati tudi bolečine. Ležati sem moral nepremično. Ob 16. uri me je po naključju našel Danilo Gaberšček - List, borec iz moje čete. Sam je prišel iz smeri Kozjega brega. Odstopil mi je svoj vojaški suknjič ter našel tudi nekaj obvez za moje rane. To noč sva prebila pod Hudim vrhom, naslednji dan pa sva se pomikala nad planino Golobar, čez planino Zaprikraj in prišla v gozd nad planino Zappleč ali Juvansčevo planino. Hodila sva podnevi. Proti večeru, ko sva se približala tej planini, sva zagledala italijanske vojake, kako se umikajo proti Drežnici. Na planini sva prenočila in naslednjega dne pot nadaljevala proti Krnu ter do večera prišla pod Kožljak/1.602 m. Opazila sva, da se Italijani ponovno vračajo v Drežnico. Očitno so šli

Jože Gregorčič - Jernej, po domače Štengarjev iz Volarij, aktivist OF od leta 1941

Oton Vencelj - Boris iz Strmca nad Logom pod Mangrtom. SP pod vasjo Krn je vodil od 25. julija do 8. avgusta 1943. Bil je zadnji upravnik SP št. 7.

Ivan Rutar - Zagorc iz vasi Selce nad Seliščem, po domače Štengarjev, aktivist OF za vasi Selce in Kamno od leta 1941, borec SPO. Na planini Golobar je bil ranjen v roko, se zdravil v SP pod Krnom, po vojni delal na Okrajnem komiteju KPS v Tolminu.

prenočevat v kasarno v Kobarid, sedaj pa so spet lezli navzgor. 28. aprila 1943 sva okoli polnoči prišla v vas Krn in se ustavila pri domačiji Pologar. Od tu sem odšel v SP pod vasjo, kjer smo se zbrali ranjenci s planine Golobar. Ivan Rutar - Zagorc, Vinko Gaberšček - Jaka, Bojan Štih in jaz smo analizirali potek boja na Golobarju. Tej razpravi sta prisostvovala tudi Jaka Avšič in Milan Palčič, brat Vere in Francke. Ugotovili smo, da je v bitki gotovo padlo 32 borcev, od tega 4 borke. Največje izgube je utrpela 2. četa, ki je skupaj s štabom odreda izgubila 22 partizanov, štirje so bili ranjeni, 3. in 5. četa sta imeli 10 mrtvih in štiri ranjene. Pred bojem je 2. četa štela 40 borcev, 3. in 5. četa pa po 30 tovarišev. S kolikšnimi močmi so napadali Italijani, ne vem. (60).

Napad na planinske staje in gozd Polog je ob 10. uri izvedla 647. italijanska alpinska četa. Kasneje je iz doline Slatenika prišla 409. četa, ki je skoraj zajela Vero in Francko Palčič ter mene. Ob 11. uri je zasedla Utrin greben in zaprla pot v smeri Slatenika in Dola. Brez sovražnika je ostala le smer proti koti Hudi vrh in čez Kozji breg.

Partizani 1. in 4. čete 2. bataljona SPO niso pravočasno prišli na planino Golobar, ker je od planine Zaprikraj, kjer so taborili, do planine Golobar več kot ura hoje in ker so se spopadli z Italijani, ki so prišli iz Kobarida čez Drežnico in iz Žage čez Polovnik. 1. in 4. četo so napadale 655. italijanska četa iz Žage ter 649. in 408. četa, ki sta prišli iz Kobarida.

Kasneje sem razmišljal, zakaj je bilo na planini Golobar toliko žrtev. Če bi po-

Stanko Berginc - Maks s Kamnega, Maklavžev, levo novembra 1943 na Krnu, desno kot major JLA. Izhaja iz številčne kmečke družine, v kateri se je rodilo sedem fantov in tri dekleta.

veljnik upošteval moj predlog o umiku, ne bi prišlo do take tragedije. Obkoljeni nismo bili, saj sta bila prosta prehoda od gozda Polog do Kozjega brega in Hudega vrha. Zavarovanje območja je bilo pomanjkljivo. Med tistimi borci, ki so se umaknili v smeri Hudi vrh, ni bilo izgub. Še največjo tragedijo so povzročili zmeda, presenečenje in vojaška neorganiziranost. Krivec je v vojski znan in vedno je to poveljnik.«

Iz italijanskih poročil izvemo, da je iz bovškega garnizona sodelovala 647. četa, ki je šla na planino po stezi iz Kal-Koritnice. Ta je bila najbolj usodna za borce. Napadala je še četa GaF (*Guardia alla frontiera*), ki je prišla po stezi iz Čezsoče, po dolini Slatenika, in 409. četa, ki je prišla po isti poti.

Od ranjenih partizanov na planini Golobar so trije prišli v SP na planino Baban, štirje v SP pod vas Krn. Stanko Petelin, pisec monografije o Gradnikovi brigadi, meni, da je bilo ranjencev gotovo več in da so jih Italijani pobili, saj v svojih poročilih ne omenjajo ujetih ali ranjenih partizanov. V Bovec so pripeljali trupla 29 padlih. Še danes nimamo popolnega seznama padlih partizanov. V Združenju borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin imajo podatke o 36 padlih, čeprav je iz gornje analize v SP pod vasjo Krn razvidno, da jih je bilo več. Med temi sta tudi dva, ki sta umrla kasneje zaradi ran. Navajanje 43 padlih po italijanskem viru je zato sporno.

Po dogodkih na planini Golobar so mladina in žene na Bovškem bolj zavzeto zbirali sanitetni material.

Golobar

Korakali borci so vso noč molče
po strmih stezah v tolminskih gorah,
da bi prišli do belega dne
in ustanovili prvo tolminsko brigado
na zeleni planini Golobar.

Prihajali so od vseh strani,
bataljon za bataljonom,
iz Kneških prodov, izpod Rodice,
od sončnih Brd, Vipave, Gorice,
da bi dosegli svoj cilj.

Ob zori so utrujeni v stajah zaspali,
iz sanj so zbudili jih ostri rafali,
ki so vsevprek morili, kosili,
a borci so se brez kritja borili
z zavestjo v srcu: izdani smo bili.

Ko je sonce planino Golobar objelo,
je štiriintrideset žrtev obsijalo.
Nihče jim ni z roko zatisnil oči,
mrtvim nihče ni izkazal časti.

Okrog vratu so jim žice zvezali,
kot drva po tleh jih odvlekli v dolino,
kjer so jih na kamione naložili,
fašisti krvavo so zmago slavili.

Ob zmaličenih žrtvah stoječ,
s harmoniko svojo himno pojoč,
so v Bovcu slavili krvavo sedmino.

Zajokala je mati, sestra in brat...
Oj, ti zelena dolina Golobar,
ti, ki si pila njihovo kri, povej,
če si še ti zajokala takrat?

11.

SANITETNA POSTAJA PRI ROBIDIŠČU IN NA MIJI

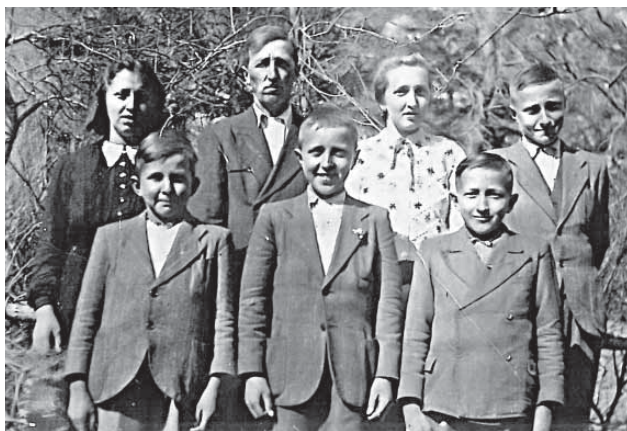
Pohod 30. divizije 9. korpusa februarja 1944 v Benečijo je pri sovražniku povzročil veliko zaskrbljenost. Partizani niso samo uničevali komunikacij in sovražnih postojank, ampak so opravljali tudi pomembno politično delo. Med odmevnejše akcije sodi uničenje postojanke v Fojdi (Faedis). Napad je izvedla 17. brigada Simona Gregorčiča, v noči med 14. in 15. februarjem. V tamkajšnji italijanski postojanki RSI je bilo 100 do 150 mož, fašisti in nemška vojaška šola. Pred akcijo je bila brigada razmeščena v vaseh Robidišče, Čanebola in Logje. Poveljnik brigade je izbral 75 prostovoljcev, ki so se razporedili v dve skupini. Eno od teh je vodil poveljnik čete Vlado Šumatić, po narodnosti Srb, zato je tudi imel partizansko ime Srbini. V hitrem napadu naj bi onesposobili in obvladali vojaško postojanko. Ostali borci naj bi bili v zaščiti. Odpravili so se na pot proti Fojdi, ki leži na robu Furlanske nižine. Ob 23. uri se je začel napad, ki je potekal po planu in sovražna postojanka je bila uničena. Partizani so pobirali plen in se pripravljali na odhod v smer Čanebole, ko so se na kraj dogodka pripeljala oklepna vozila iz Vidma. Na pomoč so jih poklicali napadeni. Partizani so jih napadli, vendar niso imeli ustreznega orožja, zato je bil njihov napad neuspešen in posledica so bili ranjeni in mrtvi (30, 67, 123).

Gregorčičeva brigada je imela 4 mrtve in 15 ranjenih, od tega 7 huje. Med njimi so bili namestnik poveljnika brigade Sreten Djenadij, ranjen v trebuh, Jože Šauta iz Murske Sobote, ki je bi ranjen, ko ga je reševal, poveljnik čete Vlado Šumatić, Avgust Zajc iz Livolda pri Kočevju v ramo in roko, Anton Klemenčič iz Brezovice pri Ljubljani in drugi (30, 41, 67). Djenadija so odnesli v neko hišo, kjer mu je gospodinja ponudila kozarček žganja, vendar je pitje tega preprečila bataljonska bolničarka Marija Faganel iz Ozeljana, saj bi alkohol lahko povzročil hude posledice. Kolona z ranjenci je krenila proti Breginju. Ko so šli čez zasnežene planjave, se je nad njimi pojavilo nemško letalo. Partizani so obmirovali, da se je nekoliko oddaljilo, potem pa pohiteli v kritje gozda. Letalo je v naslednjem preletu spustilo nekaj rafalov po planjavi in odletelo. Ranjence so prenesli do planinskih staj pod hrib Ivanac, v kraj, ki ga domačini imenujejo Rouné (Ravne, it. *Farcadizze*, v zapisih tudi Robidiški loti), nekaj kilometrov od Robidišča. Nastanili so jih v Zagorelem krasu, v Čerikovem kazonu – hlevu, velikosti 8 x 6 m (101, 126).

Tu in v Prosnidu, kamor so prišli lažji ranjenci, so po navodilih Milorada Bogojevića - Jastreba, sanitetnega referenta 18. brigade, zanje poskrbeli vaščani (81). Ranjence so obvezali in jih namestili na varno. V sanitetnem pogledu je bila skrb zanje naložena sestram Cencič iz Robidišča, to je Rožici (Rozaliji), Amaliji in Pavli. Rožica je bila medicinska sestra, pri negi sta ji pomagali obe sestri. Rožica je do tedaj kot bolničarka oskrbovala tri težje ranjence pri Sužikni (pri Sužiknih) družini v Robidišču. Dekleta so vzdrževala zvezo z zdravnikom in lekarnarjem iz Fojde in Vidma, od koder so prejemale zdravila in sanitetni material. Občasno je prihajal k ranjencem tudi italijanski zdravnik Giuseppe Marangon iz Kobarida pod pretvezo, da zahaja v hribe na lov. Enote RSI in 162. Turkestanske divizije so skupno z Nemci pogosto prodirale na območje Breginjskega kota. Po presoji terencev in aktivistov OF ranjenci v Robidišču, nameščeni po domačijah, v šolskih prostorih in senikih okoli vasi, niso bili več varni, posebno po 14. marcu, ko se je 2. bataljon BBO umaknil iz taborišča na planini Plazje in prišel v Brezje ter se nameraval premakniti v bližino Robidišča (101). Tudi s prehrano in drugo oskrbo so nastale težave. Padla je odločitev, da se ranjence preseli na hrib

Milenko Vodopivec leta 1946

Valerija Žigon - Vipavka, Zmaga prva z leve, z očetom, sestro in brati marca 1943

Mijo, imenovan včasih tudi Meja. Z velikim naporom, predvsem zaradi varnosti pri preselitvi, so ranjence 15. marca namestili v pastirski stan Jožefa Čušina iz Podbele, Tonacov hlev na planini Mija, v Čotjo, v bližino edinega izvira vode na gori. Stan je bil velikosti 7 x 5 m, krit s pločevino, zgrajen iz kamna in lesa. Pri prenosu ranjencev so pomagali borci 2. bataljona BBO, njihov poveljnik Marko Redelonghi je vseskozi skrbel za primerno oskrbo ranjencev in strogo konspiracijo. Nemci so 17. ali 18. marca napadli 2. bataljon pod Ivancem, Na tombah, na poti proti Robidišču. Padel je politkomisar čete Dušan Lovšin iz Maribora, ranjeni so bili štirje borci: poveljnik Marko Redelonghi - Bojan, njegov namestnik Avguštin Vrečar - Jušt iz Borjane, Ado Antih iz Kreda in Franc Žuber iz Potokov, ki je 25. marca zaradi ran doma umrl. Le Antih je preživel vojno (30). Nekateri menijo, da so Nemci takrat iskali ranjene partizane, saj so bataljon napadli v stajah pod Ivancem, kjer je prej delovala SP (101). Nemci so v napadu na partizane izgubili oficirja, zajeli pa nekega partizana, ki je vedel za Rozalijo Cencič. Hoteli so jo dobiti, zato so zbrali vse vaščane Robidišča sredi vasi in jim grozili s smrtjo, če je ne najdejo. Rožica je šla po seno proti Čarnemu vrhu. Ko se je vrnila, so jo pričakali in z obema sestrama ter očetom odvedli, hišo pa oropali. Sestra Amalija se iz taborišča ni več vrnila (149, 126).

17. Gregorčičeva brigada je po napadu na Fojdo odšla čez Nadižo in Matajur proti Brdom in se tako izognila sovražni ofenzivi, ki je sledila njeni akciji v Benečiji. Lažji ranjenci so odšli z njo, tisti, ki so lahko hodili, pa tudi v SVPB Svoboda (30, 41, 64, 67, 101). Vodstvo brigade je pred odhodom določilo pet borcev, ki so skrbeli za varnost, oskrbo s hrano in za druge potrebščine za ranjene na Miji. Na Miji sta med njimi ostala Valerija Žigon - Vipavka, ki je poleg nege ranjencev skrbela tudi za kuhinjo, in bolničar Milenko Vodopivec, ki mu je pomagal 17 letni Stanko Černilogar - Stankič iz Čekovnika (149).

Milenko Vodopivec je bil rojen 3. junija 1921 v vasi Stomaž v Vipavski dolini kot prvi otrok v družini. Zaradi fašističnega pritiska na starše učitelje se je petčlanska družina izselila v Jugoslavijo in živela v Dolskem pri Litiji, kjer sta starša dobila zaposlitev. Končal je učiteljske v Ljubljani in kot študent postal sumljiv italjanskim oblastem, saj se je gibal v sredini, ki je podpirala OF. V raciji so ga zaprli in ga internirali v taborišče Gonars. Ob kapitulaciji Italije je skupaj z drugimi interniranci pobegnil in prišel do Brd ter postal bolničar v Gregorčičevi brigadi. V njej je deloval, dokler ga vodstvo ni določilo za vodjo SP na Miji (68).

Valerija Žigon je bila rojena 7. decembra 1924 v kraju Lokavec nad Ajdovščino, v zaselku Kovači, kot četrta izmed devetih otrok. V partizanske vrste je stopila 18. septembra 1943 in po opravljenem sanitetnem divizijskem tečaju postala bolničarka v 17. Gregorčičevi brigadi. Udeležila se je pohoda 30. divizije v Benečijo. Po 14. februarju 1944 je bila bolničarka v Milenkovi SP.

SP je bila še vedno povezana s sestrami Cencič, ki so do aretacije opravljale tudi kurirske in obveščevalne dolžnosti. Za SP so skrbele tudi druge žene in mladinke iz Podbele: sestre Hedvika in Julka Kramar, po domače Žvanovi, Marija Kramar, poročena z Markom Redelonghijem, in njena sestra Milka Kramar, kasneje poročena Kolar, Štalonove. Markova žena Marija je bila rajonska intendantka, Milka referent za gospodarstvo pri okrajnem odboru OF za Kobariško. Zdravila je k Rozaliji Čebokli prinašala iz Prosnida Katarina Cencič, poročena Moscovia, ki jih je nabavljala v Vidmu. Rozalija jih je oddajala Milki Kramar in Jožefu Čušinu. Ta jih je nosil v Čotjo. Vsak večer so partizani iz SP prišli do Marije Redelonghi in prevzeli hrano, mleko in druge potrebščine. Tu so dobili tudi obvestila o premikanju sovražnih enot. Hrano so dekleta zbirale v vaseh Podbela, Borjana, Stanovišče, Homec, Sedlo in deloma v Breginju. V Borjani so hrano in sanitetni material zbirale Fani Čebokli in Rozi Hrast s hčerko (107). Skladišče sanitetnega materiala so imeli tudi na Ljubiji v Svinjski jami. Obstajalo je do konca vojne. V jamo se se zatekali tudi domačini in se tu skrivali pred Nemci in domobranci (126). Največ hrane so dobili od gospodarske komisije za kobariški okraj pri KM Kobarid, na čelu katere je bil Danilo Skočir iz Starega sela. KM Kobarid je od začetka leta 1944 imela skladišče sanitetnega materiala, oblek, odej in hrane v zaselku Šturmi pri Livku. Skladišče je vodil Mirko Šturm. Njegov brat Edi je nabavljal sanitetni material iz Milana, kamor se je peljal z vlakom, do Čedadu pa s kolesom. Iz skladišča so oskrbovali prehodne partizanske enote, SP in teren (126). Pranje perila in obvez so opravljale dekleta in žene iz Podbele. 6. marca 1944 je zaradi rane v oko umrl Anton Klemenčič iz Brezovice pri Ljubljani, rojen leta 1912. Pokopan je bil na pokopališču v Logjeh, za kar je poskrbel Marko Redelonghi. Duhovnik sprva ni hotel opraviti običajnega pogrebnega obreda in šele na Markovo vztrajanje je pokopal umrlega.

Med partizani, ki so pomagali pri prenosu ranjencev na Mijo, je bil tudi Karlo Uršič, Mrakčev iz Borjane, ki se je nekaj dni kasneje priključil sovražniku v Kredu. Izdal je lokacijo SP na Miji, da so jo 18. ali 19. marca 1944 ob zori napadli nemški vojaki. Pred njihovim prihodom sta prihiteli sestre Hedvika in Milka Kramar iz Podbele z obvestilom, da se bivališču bliža sovražna enota. Enako sporočilo je prinesel tudi Stanko Kušcer iz Potokov. Takoj po prihodu je začel reševati ranjence.

Stanko Kuščer

Stanko Kuščer iz Potokov se je spominjal: »Pozimi 1944 sem se z enoto v sklopu pohoda 30. divizije v Benečijo pomikal iz Trnovskega gozda prek Banjške planote do Soče, jo prečkal v bližini vasi Doblar in nadaljeval pot čez Kambreško, Srednje, Livek, Matajur, čez Nadižo do Robidišča. Na poti smo se nekajkrat spopadli s sovražnikom. Ker smo prišli v moj domači kraj, mi je poveljnik Marko Redelonghi dovolil, da grem za nekaj časa domov. Doma naj bi zbiral v vasi zdravila, hrano in obleko, tudi informacije o sovražniku. Z Markom sva bila stalno v zvezi. Obveščal sem ga o vsem, kar se je dogajalo. Takrat kot jaz je iz enote odšel na dom tudi Vencelj Uršič, po domače Mrakčev iz Borjane. Doma naj bi ga zajeli Nemci ali pa je sam odšel k njim. Toda že po nekaj dneh so ga izpustili. Šel sem v Borjano, da ga poiščem in ugotovim, kaj se je zgodilo. Našel sem ga v vaškem gostišču pri Kuzmi in ga vprašal: 'Kaj so rekli Nemci?' Odgovoril mi je, da naj grem hitro na Mijo in naj tam povem, da mora jutri peljati gor Nemce in naj se ranjenci umaknejo. Takoj sem se odpravil na pot in pomagal, da smo ranjence spravili na varno. Vencelj je res pripeljal nemško vojsko na planino, a našli so prazno pastirsko stajo in se razočarani vračali v dolino. Nekega dne so me Nemci našli doma, me aretirali, odvedli s seboj in poslali v taborišče Dachau. Izčrpan in bolehen sem se po dolgem času vrnil domov.« (136).

Sanitetna postaja Milenko v Jamniku

Planino na Miji je še zagrinjala noč, ko je prišlo sporočilo, da prihajajo Nemci. Ranjenci so vstali in se zbrali pred stajo. Osebu sta priskočili na pomoč Milka in Hedvika in vsi so pomagali ranjencem pri hoji. Nekateri borci, ki so bili v SP za oskrbo in prenos hrane, so se razbežali. Kljub težkim okoliščinam, saj je bilo jutro mračno in hladno, so se začeli pomikati navzdol proti reki Nadiži, saj je bila večina ranjenih gi-

bljiva. Skrili so se v obrežnem grmovju na mestu, ki mu domačini pravijo Na plazu ali Prisonjec (Osojnica) v nek rov in tam preždeli dan. Sovražnik je stajo požgal. V naslednjih dneh so terenci poskrbeli za premestitev ranjencev na novo lokacijo v dolino potoka Jamnik, ki leži med reko Nadižo in cesto, ki pelje od Breginja do Mosta na Nadiži (Ponte Vittorio Emanuele).

Most na Nadiži ni vas ali zaselek, pač pa most čez Nadižo, preko katerega pelje cesta v Italijo, v Prosnid. Pomembnejša točka je postal po vojni, ko je na tem mestu reka Nadiža postala mejna reka in je most postal edina legalna povezava Breginja z Italijo. Na obeh straneh mostu so bili obmejni objekti obeh držav, mejni prehod se je imenoval Most na Nadiži. Jamnik je danes zaraščena dolina, ki je imela med vojno na obeh bregovih potoka Jamnik košene senožeti.

Ob leseni staji, kakih 250 do 300 m nad Nadižo, na kraju, ki mu pravijo Jezero, je bil postavljen večji šotor, pod katerim je bil prostor za ranjence in bolničarja Milenka. Tu je z delom nadaljevala SP pod imenom Milenkova bolnišnica. Navezali so stike z domačinkami, aktivistkami, ki so pomagale SP s hrano in potrebščinami, Francka Baloh je redno sodelovala tudi pri negi ranjencev. Poleg nje so pomagale še njena mati Alojzija iz Sedla in Fanika Tonkli ter njena mati Stanka. Marec je bil hladen, ponekod je še ležal sneg, pihal je veter. Oskrba z obleko, obutvijo, odevami in prehrano je povzročala težave.

Že po nekaj dneh bivanja v Jamniku, 24. marca 1944, je ob četrti uri zjutraj SP ponovno doživela napad Nemcev, ki so obkolili senožet s šotorom. Ranjenci, še napol v spanju, so se z muko reševali. Več kot polovica se jih je uspešno umaknila po strugi bližnjega potoka, kjer nemški obroč ni bil docela sklenjen. Težke ranjence, ki niso mogli bežati, so Nemci pobili, stajo in šotor pa požgali. Ob napadu so se rešili: Milenko Vodopivec, vodja SP, Nikolaj Šimac - Koletu iz Breginja, sicer obveščevalec 2. bataljona BBO, njegova sestra Danica Šimac, Sreten Djenadij in Vlado Šumatić - Srbin, ranjena v spopadu v Fojdi, Jože Šauta - Kostja in še nekateri. Življenje so izgubili Andrej Ignac Melihen iz Žage, rojen leta 1925, Alojzij Rijavec - Striček iz Kanalskega Loma, rojen leta 1927, in Valerija Žigon iz zaselka Kovači pri Lokavcu nad Ajdovščino. Koletu je bil v SP, ker je nekaj dni prej zbolel in je imel visoko vročino. Imel je umetno levo roko, saj je svojo izgubil pri odpiranju ročne bombe iz prve svetovne vojne. Med begom jo je izgubil in na ta račun so se po umiku kljub vsemu hudemu kar nasmejali (67). Avgusta Zajca so dva dni prej iz SP premestili drugam (113). Valerijo so Nemci zajeli, ko je tik pred napadom odšla po vodo k bližnjemu izviru, jo izrabili ter v bližini vasi Podbela zverinsko umorili tako, da so jo z bajonetom prebadali in jo vso izmaličili (30, 81, 101). Nemci so SP napadli tako iznenada in zgodaj, da skupina partizanov BBO, ki je imela tabor kake pol ure hoda oddaljen od SP, ni mogla pomagati (107). Milka Kramar in Hedvika Kramar sta od deklet, ki so kuhale Nemcem v Kredu izvedeli, da nameravajo napasti SP v Jamniku. Pismo s tem sporočilom sta nesli Milenku, a ga ni prebral tisti večer, temveč šele naslednje jutro, ko so Nemci že napadli (149).

Tokrat je obvestilo obveščevalcev prišlo prepozno. Napadalci so se umaknili čez vas Plestišče v Furlanijo, kontrolo na terenu so prepustili lokalnim postojankam.

Spomenik padlim v Jamniku, ki stoji na Javorju
nad dolino ob cesti Breginj-Most na Nadiži

Njihov cilj je bil, da bi zajeli pobegle iz SP, predvsem namestnika poveljnika brigade Djenadija in poveljnika čete Šumatića. Ker so ušli, so nadaljevali s pregledovanjem ozemlja in postavljanjem zased. Pojavljali so se ob vsakem času, zasliševali in ustraševali domačine (67).

SP v staji na planini Mija naj bi izdal Karlo Uršič, po domače Mrakčev iz Borjane, ki je po vojni živel v Avstraliji. Po le nekaj dneh v partizanih je dezertiral. Oba z bratom Vencijem sta popustila pod pritiskom nemških zasliševalcev. V Jamnik pa je napadalce pripeljal Jožef Baloh, Pepče, po domače Majer iz Sedla, baje zato, ker so mu partizani vzeli glavo živine. Sledil je kravjim stopinjam, našel SP in jo izdal Nemcem, za kar je od njih dobil nagrado. Kasneje so ga nemške oblasti ustrelile, ker so ga dobile pri kraji iz svojega skladišča (101). Tudi tokrat je torej sovražno četo kakih 20 Nemcev na kraj dogodka privedel domačin, za SP pa je Nemcem povedal Leon Fajgel - Volga iz SVPB Svoboda, ki bi moral lažje ranjence od tu pripeljati na Kambreško. Fajgel je poznal javko v Robidišču pri dveh družinah, ki so ju Nemci takrat internirali, in kurirsko povezavo do njih preko P 24 b na pobočju Matajurja. Kurirsko postajo so že 13. marca Nemci napadli, ujeli, mučili in nato ustrelili štiri kurirje, le en se je rešil. Po tem datumu v marcu ni več delovala, kasneje pa je bila ponovno vzpostavljena (72).

Preživeli ranjenci, med katerimi je bil tudi Marko Redelonghi - Benečan, so se še vedno zadrževali v bližini Breginja in Sedla. Prešibki so bili za pot, pa tudi sovražne

Odkritje prvotnega spomenika nad Jamnikom 6. julija 1958, ki ga je leta 1976 porušil potres. Nov spomenik stoji nekaj deset metrov stran na nasprotni strani ceste.

zasede so jim jo onemogočale. Niso bili skupaj. Iskali so razne rešitve in nekaj borcev, med njimi Vlado Šumatić, si je poiskalo zavetje na podstrešju mrtvašnice na pokopališču blizu Breginja. Tu so ostali prikriti do 12. aprila 1944 v izredno težkih življenjskih razmerah. Za te skrite tovariše sta vedeli le Fanika Tonkli in njena mati Stanka, ki sta jim pomagali preživeti v tem nenavadnem okolju. V tem času je bil v Breginju ustanovljen odbor OF, ki je zbiral hrano, sanitetni material, vršil razne propagandne akcije in obveščanje o gibanju sovražnika (126). Ranjencem se je zdravje le počasi vračalo in šele proti koncu aprila so se čutili dovolj močne, da so poiskali zvezo s terenci iz Breginja in Sedla. Vodiči in kurirji so jih spremljali na poteh čez Sočo in po relejnih postajah do Trnovskega gozda do štaba 30. divizije na Predmeji. Tam so še nekaj časa okrevali, nato pa se vključili v svoje enote (67).

Po teh dogodkih SP v okolici Breginja ni bila več obnovljena. Ranjence so prevzele posamezne kmetije v okolici Breginja in Sedla. V Stanovišču je bila v domačiji pri Šmalcu doma Marija Kramar. V hiši je bil skrit bunker v velikosti 3 x 2 x 5 m, ki ga je naredil njen brat Alojz. En vhod je imel iz shrambe, drugi, dobro zamaskiran, od zunaj. Nad tem bunkerjem je bil še manjši, velik 2 x 2 x 1 m, napolnjen z listjem. Tu so se zadrževali nekateri ranjeni in bolni partizani ali skrivali terenci, npr. Slavko Čebokli. Marija je bolnim in ranjenim nudila pomoč, kot je znala. Za tri bolne partizane je skrbel 14 dni. Pri njej je bil nekaj dni v februarju 1944 tudi Marko Redelonghi. V Homcu

Ubiti ranjenec
Alojzij Rijavec - Striček

Vlado Šumatić - Srbin iz Moljovca,
rojen leta 1919

so pri Valentinu Kuntihu, pri Golinovih, imeli skriven prostor – bunker velikosti 4,5 x 3 x 2 m. Vanj so namestili ranjene borce, npr. Marjana Perinčiča iz Kobarida, obveščevalca v BBO, ki je bil v februarju 1944 v Reziji ranjen v noge, v noge ranjenega Rudija Kramarja, Slavka Čeboklija in druge ranjene ali bolne partizane. Prostor ni bil odkrit do konca vojne. Narejen je bil pred razpadom Italije, vhod vanj je bil iz prostora, v katerem je bilo ognjišče, na katerem so kuhali za prašiče. Vhod je bil izrezan iz lesenega stropa dimenzije 80 x 80 cm, izžagane deske so bile zbite v pokrov. Prostor je služil kot skrivališče in zavetišče. Ranjene in bolne so negovali domači, po zdravila so hodili v Italijo, zanje pa je skrbel tudi bolničar Milenko Vodopivec do 2. maja 1944, ko je bil domnevno izdan in s še enim ranjencem aretiran v nekem seniku ter odpeljan v taborišče Dachau. V seniku, ki so ga obkolili nemški vojaki, sta oba obkoljena pred zajetjem skrila titovki in orožje ter se poskušala prikazati kot kmeta, vendar jima niso verjeli. Milenka so z zvezanimi rokami podili po Breginju in se hvalili, da so zajeli divizijskega zdravnika (101, 147). Peljali so ju v Kobarid, med potjo pa suvali in pretepali. Nemški vojak je v drevoredu lip ob cesti Staro selo–Kobarid Milenka tako močno udaril s puškinim kopitom, da mu je zdrobil spodnjo čeljust. Milenko, ki je ob zajetju tehtal skoraj 100 kg, se je po vojni vrnil iz taborišča z manj kot 45 kg. Zaradi razbite čeljusti je vse življenje nosil protezo. Po končani vojni je bil zaposlen kot ravnatelj osnovne šole v Dobravljah pri Ajdovščini in v Ajdovščini. Deloval je na glasbenem področju kot

vodja pevskih zborov, bil poslanec v republiški skupščini, po odhodu v pokoj je diplomiral še na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Umrl je leta 1977 v Ajdovščini (68). Marko Redelonghi - Bojan ali Benečan se je s svojo skupino v noči z 2. na 3. maj umaknil nad Breginj. Nemci so obklopiili njega in tovariše. Soborcem je ukazal, naj se rešijo. Z njim je ostal le Avgust Vrečar - Jušt, ki ga je hotel na vsak način rešiti. Padel je, Redelonghi pa se je zavlekel v neko kotanjo, streljal na napadalce, zadnjo kroglo pa prihranil zase (101).

Vlado Šumatić - Srbin, podpolkovnik JLA, je v Mariboru, kjer je živel in 2005 tudi umrl, leta 1987 zapisal: »Čutim se dolžnega, da se v imenu vseh ranjencev, ki smo trpeli in preživeli težke trenutke v vojnem času, zahvalim vsem, ki so nam omogočili preživetje in nas bodrili. Ker do danes širši javnosti ni poznan podroben opis usodečasne SP na Miji, niti ni evidentirana med slovenskimi SP iz NOB, želim, da se poznejšim rodovom ohrani zgornji zapis.«

13. marca 1944 je 2. bataljon BBO napadel letališče Belvedere pri Vidmu. Med 57 borci, ki so šli v akcijo, je bilo devet državljanov Sovjetske zveze, šest Italijanov, eden Nemec, drugi so bili iz Kobariškega, Benečije in Režije. Napad na letališče je bil velik uspeh za slovensko partizansko vojsko, saj so uničili devet letal: tri štorklje, tri lovce tipa messerschmit, dva lovca tipa focke wulf in kurirsko letalo nardich, dva kamiona in osebni avto. Zažgali so dve baraki: v eni je bilo strelivo, letalske bombe, v drugi vojaški material. Med nasprotniki je padlo več vojakov in oficirjev. Poveljnik 2. bataljona BBO je bil Marko Redelonghi - Bojan, politkomisar bataljona Alfonz Perat, pomočnik poveljnika bataljona Avguštin Vrečar - Jušt in pomočnik politkomisarja bataljona Zvonimir Vodopivec - Nazdar. V akciji ni bilo na partizanski strani nobene žrtve, le dva borca sta bila lažje ranjena (30). Je pa akcija sprožila večjo aktivnost nemške vojske v Breginjskem kotu in na območju Benečije do Furlanske nižine. Nemci so še ves marec pregledovali območje Breginjskega kota in po napadu na ranjence na Miji in v Jamniku izvajali represalije nad prebivalci Podbele, Sedla in drugih vasi. Ropali so po hišah in odpeljali aktiviste OF in somišljenike v zapore v Gorico, jih zasliševali, tudi mučili, da bi izdali sodelavce. Deportirali so jih na prisilno delo na Koroško ali v taborišča v Nemčiji. Le stare ljudi so po več dnevih izpustili domov (107).

C 401 nad Breginjem

Vodstvo 9. korpusa je ocenilo, da je za oskrbo ranjenih borcev potrebna SP tudi v Breginjskem kotu. Del ekipe, zadolžene za izvršitev te naloge, je v drugi polovici oktobra 1944 odšel iz Čepovana po visečem mostu čez Sočo v Desklah do KM Kojsko v vasi Slapnik. Tu so se zbrali vsi delavci za gradnjo SP ter določili zdravstveno osebje, nato se je vsa ekipa podala na pot proti severu. V bližini izvirov reke Nadiže, na kraju, imenovanem Pod ledino, zahodno od Breginja, je bila določena primerna lokacija. Bila je odmaknjena od naselij, le južno, na desnem bregu Nadiže, je ležal zaselek Srednje (Snje) Bardo (Seregnebrida), kar je bilo kasneje usodno za izpolnitev njihove naloge. Pri iskanju primerne kraja jim je pomagal poveljnik 2. bataljona BBO Zvone Vodopivec - Nazdar. Za mesto SP so določili pastirsko stajo, ki je stala na Bandaronovem lazu. Od Breginja do pastirske staje, kjer so se čez poletje pasle ovce, je uro hoda. Staja

---

 Cecilija in Mihael Baloh, Bandaronova

je bila prislonjena v breg in njen večji del je bil vkopan v zemljo. Spodnji prostor je bil namenjen živini, zgornji je služil za hrambo sena. Poleg je stala mala hišica, ki je lastnikovi družini, Mihaelu Balohu in njegovi ženi Ceciliji, po domače Bandaronovi iz Breginja, služila za kuhinjo in zavetišče poleti; tu sta se namreč zadrževala le občasno, ko sta obdelovala njivo in kontrolirala živino. Okolica je bila zasajena s sadnim drevjem, na manjši njivi so posadili krompir, fižol, zelje in drugo zelenjavo. Voda za ljudi in živali je bila na razpolago v bližnjem potočku brez imena, ki se nedaleč od tod izliva v reko Nadižo. Eden njenih izvirov je le nekoliko višje v hribu. Ko so nekega dne prišli člani družine Pod ledino, so bili presenečeni nad partizansko skupino, ki je zasedla njihov stan, niso pa temu nasprotovali, čeprav so se bali, da bodo zaradi tega imeli neprijetnosti (36).

Ekipo za izgradnjo SP so sestavljali: Ivan Goljat iz Škofje Loke, rojen 5. junija 1917 v Muljavi na Dolenjskem, kot vodja gradnje, Herman Debenjak iz Kozane, Franc iz Dolenjske, za katerega nimamo drugih podatkov, Lambert Močilnik iz Močil pri Kambreškem in Ivan Maraž s Huma pri Kojskem; vsi so bili vešči raznih obrti. Za bolničarja v novi SP sta bila določena Jožef Šturm iz vasi Plešivo pri Medani in Dorica Bevčar iz Ročinja. Ivana Goljata je vodstvo 9. korpusa za gradnjo te postaje potegnilo iz bolnice Franje, kjer se je izkazal pri gradnji barak in pri iskanju raznih tehničnih rešitev. V bolnici Franji je bil najprej delovodja pri gradnji, potem pa vojaški vodja bolnišnice (3, 34, 36).

Dorica, Dora Bevčar iz Ročinja,
bolničarka

Sedmerica, ki je prepešačila iz Brd, se je takoj lotila dela. V spodnjem delu staje so začeli kopati in prostor podaljševali v hrib, izkopani del so sproti podpirali z lesenimi koli, ki so jih nasekali v bližnjem gozdu. Ker ni bilo v bližini nikogar, je zastavljeno delo potekalo dokaj hitro. Moški so gradili, Dorica je skrbela za prehrano in občasno odhajala v Srednje Bardo, ki je danes zapuščen zaselek v Italiji, od koder je prinašala tudi razne informacije. KM Kobarid jih je oskrbovala s hrano, ki so jo dostavljali na dogovorjeno mesto, kamor je odhajal ponjo eden izmed delavcev. Podzemni bunker, podprt s tramovi oziroma koli, naj bi bil zatočišče ranjenim borcem in obolelim z območja Breginjskega kota in dela Benečije. Ko je bila v začetku novembra 1944 gradnja zaključena, se je na breginjskem območju začela obširna nemška ofenziva, v kateri so sodelovali tudi pripadniki 162. Turkestanske divizije, ki so imeli postojanko v Srednjem Bardu. Partizanske in garibaldinske enote so se umaknile, varnostne razmere pa so se tako poslabšale, da se je na umik pripravljala tudi gradbena ekipa. Naravo je prekrivala debela snežna odeja. Dan pred nameravanim odhodom je prišlo do napada. Zjutraj so pripadniki 162. divizije prišli do pastirske staje in jo zažgali. Večini gradbene ekipe se je posrečilo umakniti in skriti v bližnji gozd, zajeli pa so Ivana Maraža in Hermana Debenjaka. Odpeljali so ju v Srednje Bardo, nato na svoje poveljstvo v vas Brezje (Montemaggiore di Taipana) in čez teden dni na višje nemško poveljstvo v Videm. Tu sta morala opravljati razna fizična dela. Nekega dne sta uspela pobegniti. Srečno sta prišla do SVPB Jakob Završnik v dolino Idrije pod Močila. Od tod sta odšla v okrevališče Jakopič. Ostalih pet članov gradbene ekipe se je umaknilo proti strugi Nadiže in za seboj puščalo gaz v snegu. Da jim ne bi mogli slediti, so zabredli v mrzlo reko in se po njenem strmem toku pomikali navzgor proti izviru. Premočeni in premraženi so v manjši votlini na obrežju prebili dan. Šele v mraku so se odpravili nazaj

Ivan Goljat iz Škofje Loke,
vodja gradnje

Herman Debenjak iz Kozane

v dolino in nadaljevali dolgo, naporno in nevarno potovanje do Brd. Hodili so po stranskih poteh v težkih vremenskih razmerah. Prehranjevali in prenočevali so pri zaupnih ljudeh, večkrat so prespali tudi v senikih na senožetih. Po nekaj dneh so se vrnili na obronke Kanalskega Kolovrata. Ustavili so se v centralni bolnišnici pod Močilami in proti koncu novembra prišli do okrevališča Jakopič. Tako se je končala gradnja zdravstvene enote C 401, ki je bila že dokončana. Imela je že določeno osebje sanitetne stroke, a nikoli ni služila svojemu namenu. Ivan Goljat se je vrnil v bolnico Franjo. Dorica Bevčar je po vojni nadaljevala izobraževanje na zdravstvenem področju v Švici in se v zdravstvu tudi zaposlila (34, 36).

Pripadniki VDV so raziskovali, kako je prišlo do odkritja SP. Za izdajstvo so osumili Emilijo Sedala iz Plestišča, ki se je sestajala z nemškim vojakom. Sum ni bil nikoli potrjen, saj je Emilija po požigu SP zapustila domačo vas in po vojni živela v Angliji.

Iz rokopisa z naslovom *Saniteta med NOB 1942/1945*, avtorja Iva Juvančiča, rojenega leta 1899 v Bovcu, duhovnika, podravnatelja in profesorja v goriškem semenišču, potem škofovega arhivarja, ki ga je pisal takoj po drugi svetovni vojni, izvemo: »Nad Breginjem je bil partizanski zdravstveni oddelek, ki je ostal nedokončan zaradi dekonspiracije. Novogradnja za 25 ležišč je bila pod zemljo. Za osebje in kuhinjo je bila zgrajena zgradba, imenovana Strelodod. Zaradi močne sovražne dejavnosti na širšem območju Breginjskega kota je bila dejavnost prekinjena.« (109). Iz zapisa je razvidno, da je Juvančič, ki je bil zelo naklonjen Titovi Jugoslaviji in si je kot član državne delegacije na pogajanjih na mirovni konferenci v Parizu leta 1946 prizadeval, da bi celotna cona A prišla pod Jugoslavijo, zbiral informacije o delovanju partizanov in tudi njihovi saniteti. Rokopisa ni končal. Kot izjemen poznavalec slovenskega etničnega oze-

mlja, ki je bilo po Rapalski pogodbi dodeljeno Italiji, je spisal večji del memoranduma, ki ga je jugoslovanska delegacija predložila udeleženkam mirovne konference v Parizu leta 1946. Ta je pričal o tem, da je bilo to ozemlje stoletja slovensko. V svojem zapisu omenja stavbo, imenovano Strelovod. Andrej Pagon - Ogarev pojasnjuje, da so tako imenovali objekt, ki je bil namenjen kuhinji in osebju. Ker je bil na vidnem mestu, so predvidevali, da ga bo sovražnik v primeru napada uničil in se potem umaknil, ranjenici, ki bi bili v nekoliko oddaljeni zemljanki, pa bi ostali skriti in nepoškodovani (147).

12.

**SANITETNA
POSTAJA ŠT. 8
NA POBOČJU
MATAJURJA
NAD SUŽIDOM**

Zaradi velike oddaljenosti od drugih SP se je v maju leta 1943 pokazala potreba po vzpostavitvi še ene SP na desnem bregu Soče. V akcijah Gradnikove in Gregorčičeve brigade med pohodom v Benečijo in kasneje v akcijah drugih partizanskih enot so bili ranjeni borci, ki jih je bilo potrebno oskrbeti. Aktivistka Marija Kenda - Majda iz Sužida pri Kobaridu je povedala, da sta bila 10. maja 1943 ob napadu Gradnikove brigade na sovražno postojanko na Livku huje ranjena dva borca; poveljnik 3. bataljona Gradnikove brigade Ludvik Krajc - Ludve iz Dan v Loški dolini, ki je bil ranjen v stegno in je aprila 1945 padel na Cerkljanskem, ter Lipe iz Števerjana. Tovariši so ju odvedli s seboj na Mijo, toda pokazalo se je, da to ni dobra rešitev. Ranjenci so ovirali brigado pri hitrem premiku in njihova oskrba v takih pogojih ni mogla biti primerna. Poveljnik Gradnikove brigade Danilo Šorovič je 12. maja 1943 izdal pisno povelje, s katerim je zadolžil poveljnika 1. bataljona Jožeta Štiha - Marka iz Sužida, da poišče primeren in varen kraj za SP (30).

Jože Štih - Marko, rojen 5. marca leta 1911 v Sužidu, po domače Žehov, je v italijanski vojski opravil sanitetni tečaj »scuola di sanita militare - laboratorio chimico«. Kot italijanski vojak je bil sanitejec v Abesiniji in Somaliji. V Mogadišu je zbolel za malarijo, puščavski pesek mu je poškodoval oči. Leta 1940 je bil ponovno vpoklican kot bolničar in tolmač pri italijanskem zdravniku ob italijanski zasedbi južnega dela Bosne in Hercegovine. Na prvem dopustu marca 1942 se je poročil. Ko je prišel na dopust decembra 1942, je odšel v partizane v 1. Tolminsko četo, ki ji je poveljeval Franc Čopi - Borutin, tabor pa je imela v Štehah nad Drežniškimi Ravnami. 7. februarja 1943 je zaradi svojih izkušenj že postal poveljnik 2. Kobariske čete, ki je zaradi dolgotrajnega prehoda Soče na srečo zamudila na formiranje Gradnikove brigade na planini Golobar in se tako izognila žrtvam. Z ostalimi borci brigade so se združili 12. maja na Miji. Tam je dobil nalogo, da uredi vse potrebno za delovanje SP, ki bo sprejela tudi dva ranjenca iz boja za vas Livek. Na Miji je 14. maja postal poveljnik 1. bataljona Gradnikove brigade. Marko je umrl na Dolenjskem 5. septembra za posledicami ran, ki jih je dobil v boju pri vasi Krvava Peč kot komandant 1. bataljona (71, 30).

Območje Žalostne gore imenujejo domačini tisti del pobočja Matajurja nad vasjo Sužid, kamor le krajši čas v letu posije sonce. Od strmega in z gozdom redkeje poraščenega pobočja domačini niso imeli posebne koristi. Od preostalega dela, na katerem so bile senožeti, ga loči naravna zajeda, v kateri je melišče, po katerem so spravljali les.

Začeli so iskati primerno lokacijo. Jože Štih - Marko je za vodjo sanitetne postaje določil Vladimirja Uršiča - Nikolaja. Ta je v bližini vasi Sužid ob vznožju Matajurja uredil prvo zavetišče za nekaj ranjencev. Bilo je dva kilometra oddaljeno od vasi na območju pod Žalostno goro, pod Kozlo in je delovalo le kratek čas, saj mesto ni bilo dovolj varno (30).

Marija Kenda - Majda, na desni z Jožetom Štihom - Markom, s katerim se je poročila med vojno

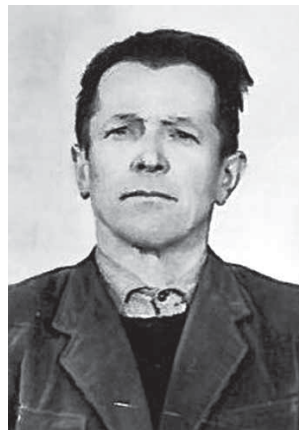
Vladimir in terenec Ignac Manfreda - Simon iz Sužida sta izbrala nov, boljši in varnejši kraj na zaraščenem strmem pobočju Matajurja, ki je bil v lasti Ivana Urbančiča iz Sužida. Ležal je V skalcah, dobre pol ure hoda v strmino nad vasjo (30).

Prostor za SP sta izbrala ob skali na melišču in ga uredila tako, da sta najprej zravnila tla, nato sta na zemljo položila močnejše kole in oblikovala nekakšen pod. Prostor je meril približno 3 x 8 m. Iz kolov sta naredila tudi tri stene, zadnjo steno je tvorila skala. Za streho je služila dobro pritrjena ponjava. Na tla sta položila plast nalomljenih smrekovih vejic, nanje nanosila listje in seno iz bližnjega Jačevega (Sovdat) senika. Ko je bilo vse to pripravljeno, so sem spravili prve štiri ranjene borce; dva iz boja Gradnikove brigade na Livku, dva iz nadaljevanja pohoda brigade čez Nadižo. Ležali so oblečeni, pokriti z dekami. V baraki in šotorih je kasneje našlo zavetje do 15 ranjencev. V prostoru je lahko spalo največ deset ljudi, če so se stisnili in ležali na boku. Če je bilo ranjencev več, so zanje v bližini postavili nekaj šotorov. V šotorih je spalo tudi osebje ali pa v Jačevem seniku. Ravni tal za postavitev šotorov je bilo med skalami malo. Največje število ranjencev je pod Matajur prišlo po bitki Gradnikove bri-

Nad Sužidom je bil pas senožeeti in travnikov, ki se je končal s kamnito stopnjo v pobočju. Ta stopnja je razčlenjena in težko prehodna, polna je velikih skal, zato jo imenujejo V skalcah. Nad njo se ponovno začenejo senožeeti in ena od teh je bila v lasti Sovdatovih, po domače Jačevih iz Sužida, ki so na spodnjem delu senožeeti imeli senik. Senik je bil viden s ceste Kobarid-Robič, zato partizani okoli njega in vanj niso hodili čez dan. Pod stopnjo so ležale senožeeti, ki so segale do travnikov nad vasjo. Danes so večinoma zaraščene.

Vladimir Uršič - Nikolaj

Ignac Manfreda - Simon

gade z Italijani na breginjskem Stolu 18. maja in po bitki Gregorčičeve brigade na Špi-ku/926 m v bližini Čanebole. Bilo jih je 22. Takrat baraka še ni bila popolnoma končana, zato so se ranjenci nekaj časa zadrževali pod Žalostno goro ob vznožju Matajurja pod Kozlo ali na pobočju Stola v bližini Starega sela. V grapi Brumerci, kakih 200 metrov nad križnim znamenjem v smeri proti Kobaridu, je bilo 6 težjih ranjencev, ki so jih po nekaj dneh premestili v grapo na Lazni na drugo stran vasi. Obvezovala jih je Mara Konavec, obveze pa prala Ana Miklavič. Prale so tudi mladinke iz Sužida. Izmenjava perila je bila v senenih kopicah na Blatu. Nekatere od teh ranjencev so nato v koših prenesli v Sužid, nekateri so tu ostali do kapitulacije Italije. Sanitetni material je v Sužid prihajal že od začetka 1943. Dobivali so ga od nekega Minčeva iz Benečije, ponj sta hodila Marjo Hrast in Marjo Grosar ter ga oddajala Antonu Grosarju, ki ga je skrival v cerkvi, kjer je bil mežnar (126). Sanitetni material so kasneje priskrbele mladinke iz Starega sela, ki so ponj hodile tudi v Trst. Zvezo za dobavo sanitetnega materiala je vzpostavila Mila Urbančič, ki je bila v Trstu zaposlena kot služkinja in je v svojem sosedstvu spoznala bolničarja, ki je delal v bolnišnici v Trstu, in njegovo partnerko Nemko. Bolničar je iz bolnišnice prinašal zdravila in sanitetne potrebščine, jih prodajal ter si tako povečeval prihodke. Vedel je, da prodaja za partizanske potrebe, a ga to ni motilo. Tudi po kapitulaciji Italije je ta zveza delovala. Ema Štih je od njega dobila celo zbirko instrumentarija za bolnico Franjo. V Trst so hodile razne mladinke, da ni bilo sumljivo, med njimi Fortuna D'Alisa, kasneje Srečka Vučić (128). Štihova je imela tudi zvezo s kobariškim zdravnikom Marangonom, ki je po kapitulaciji Italije pomagal partizanom, čeprav se z njimi ni povsem strinjal. Do bolnih ali ranjenih partizanov na Livek in v Breginjski kot ga je vozil Alojz Stres, Nandar, iz Kobarida. Marangon je govoril slovensko. Imel je družino, v kateri so bile tri deklice, ki so tudi znale slovensko. Lažje ranjeni so odšli v SP pod Krn, težje ranjeni pa v skalce. Po mesecu in pol, ko

Borci Gradnikove brigade z radijsko postajo, ki so jo zaplenili 18. maja 1943 na cesti med Kobaridom in Srpenico

so si ranjenci v skalcah že nekoliko opomogli, so tudi ti odšli pod Krn, saj je bilo tam več prostora in so bili deležni boljše oskrbe. Odšlo jih je pet, med njimi tudi spremljevalec Jake Avšiča, lažje ranjeni Anton Franjga - Sokol (59, 69, 70).

Nad SP je razgledna točka, kjer so določili stražarsko mesto. S tega mesta je lep pogled na dolino in okolico Kobarida z vasmi Svino, Idrsko, Sužid in Staro selo. Vidi se cesta po dolini, ki pelje iz Kobarida proti Robiču, po kateri so se prevažali sovražni vojaki. Danes so vidni le še kamni, na katerih je slonela baraka.

Franc Uršič - Joško iz Kobarida je 18. maja 1943 sodeloval v boju na grebenu breginjskega Stola. Do italijanskega napada na partizanske položaje Gradnikove brigade je prišlo po partizanski zasedi na cesti Kobarid-Bovec, ki je zažgala tovarnjak, ki je prevažal del poveljstva 8. dopolnilnega bataljona BIS 103. alpskega polka. Partizani so zaplenili sprejemno-oddajno radijsko postajo, orožje in strelivo. Tovornjak je prevažal 4 častnike in 28 vojakov in je bil namenjen okrepitvi postojanke na Žagi. Italijani so imeli veliko izgub. Zelo hitro so reagirali na partizanski napad in iz Kobarida ter Žage prodirali za partizani proti grebenu breginjskega Stola. Gradnikova brigada je uspela pred prihodom italijanske vojske zasesti položaje na grebenu od Starijskega vrha, Zalega hriba do Vršanje glave nad planino Božca. Do noči so potekali hudi boji, v katerih so imeli partizani štiri mrtve in 27 ranjenih, od teh 8 do 9 tako, da niso mogli več z brigado, med njimi štiri težje ranjene. Italijanska vojska je okoli partizanske bri-

gade sklenila obroč in jo nameravala naslednji dan uničiti. Brigada se je ponoči izmuznila iz obroča in se umaknila čez Sočo na greben Polovnika in nato prek planine Dovc (Dolec) pod Krn. Z njo so odšli tudi lažji ranjenci. Ti so še kak mesec okrevali nad Drežniškimi Ravnami, v kavernah iz prve vojne, v Skrucah, in senikih. Hrano so dobivali pri Andreju Bergincu v Ravnah ali so jim jo prinašala vaška dekleta, ki so skrbela tudi za obleko in sanitetni material. Ker niso imeli strokovne nege, sta dva ranjenca umrla (111). Težji ranjenci so se umaknili na nasprotno pobočje Stola kot je tisto, po katerem je odšla brigada (30). Joško je dobro poznal teren, zato je varno vodil skupino 20 ranjencev in njihovih spremljevalcev ter nosačev s Stola v dolino. Najprej so ranjence prenesli na police pod Starijskim vrhom, naslednjo noč pa v Globoče nad vasjo Staro selo, kjer so dalj časa počivali. Sem so mladinke iz vasi, kljub italijanski prepovedi zapuščanja vasi, ponoči prinesle hrano in obveze, potem pa je skupina prečkala rečico Idrijo in se zbrala pri kmetiji Zabregar v Sužidu, kjer je bil doma Vladimir Uršič - Nikolaj. Od nosačev, spremljevalcev ranjencev in vodiča je ta pot terjala izredne napore in previdnost. Vseposvobod so bile postavljene italijanske zasede, ki so se jim morali izogniti, prenos ranjencev pa je že sam po sebi zahteval velik fizični napor. Prenos s Stola do SP je trajal tri noči, podnevi so ostali prikriti v grapah in gostem grmovju. Nad Starim selom je četni komisar Pavle Berenič - Gašper iz Prema, ki mu je minometna bomba skoraj odtrgala levo roko, podlegel ranam, ostali so srečno prišli v SP (64). Marija Kenda - Majda je ranjence iz Sužida vodila čez senožeti in potoke po gozdu in kamniti strmini do SP. Spremljevalci so jih zapustili že prej, saj zaradi varnosti niso smeli do SP. Joško je pohitel naprej in poskrbel za hrano in čaj (69, 71). Po prihodu ranjencev s Stola jih je bilo v SP 14 (107). Med njimi je bil tudi Dori Stres - Silvo iz Borjane, ranjen v glavo.

Junija je vodstvo SP od Vladimirja Uršiča, ki je postal poveljnik kurirske postaje na Matajurju, prevzel mitraljezec Gradnikove brigade Franc Uršič - Joško, po domače Kovačev iz Kobarida. Joško je bil v SP kot upravnik in bolničar, saj je za bolničarja dobil izkušnje pri služenju vojaškega staža v italijanski vojski. S hrano, obleko, sanitetnim materialom in odejami so SP oskrbovale terenke in terenci ter ostali vaščani iz Sužida, ki so poskrbeli tudi za pranje perila in obvezilnega materiala. To so bile Marija Kenda - Majda, poročena Štih, Milka in Ana Volarič, Marija Sovdat, po domače Jačeva, Franc Kenda, Katarina Manfreda, Uršičevi, po domače Zabregarjevi, in drugi. Vaščani so složno pomagali, saj so vsi vedeli, da na Matajurju zdravijo ranjene partizane; le tega niso vedeli, kje je SP. Darko Ohojak - Mirko iz Sužida, rojen leta 1927, kurir, je skoraj vsak dan prinašal hrano in druge potrebščine iz doline, večkrat mu je pri tem pomagal njegov leto mlajši brat Ignac. V bližini SP in kurirske postaje je po odhodu iz Meje (Mije), kjer so se maja iz dela Gregorčičeve brigade formirale tri skupine partizanov, počakala noč skupina borcev z Jakom Avšičem in Dušanom Pirjevcem - Ahacem, političnim komisarjem Primorske operativne cone, potem pa nadaljevala pot čez Sočo pod Krn (55, 69, 70, 71).

Vodstvo Gradnikove brigade je kmalu ugotovilo, da na tem območju potrebuje poleg SP tudi redno zvezo z višjim poveljstvom, zato je dalo pobudo za ustanovitev dveh kurirskih postaj, in sicer na Matajurju in v pobočju Mije nad vasjo Podbela. Prva je imela do kapitulacije Italije oznako P 24 a. V času Kobariške republike ni delovala, po ponovni

Spominska plošča SP V skalcah na pobočju Matajurja

Darko Ohojak - Mirko je po vojni ostal v JA do leta 1949 in varoval pomorsko mejo. Na fotografiji je leta 2012, nekaj mesecev pred smrtjo.

vzpostavitvi je imela oznako P 24 b in je imela redne zveze s P 24 pri zaselku Foni na Kolovratu in s P 24 c pri Breginju. Darko Ohojak je bil v letu 1944 politdelegat in kurir na kurirski postaji P 24 b. Kurirji so 23. januarja 1945 rešili tri od sedmih zavezniških padalcev, ki so izskočili iz bombnika B-24. Ti trije so pristali na pobočju Matajurja, ostali štirje pa v okolici Drežnice in prišli v roke Nemcem. Padalce so predali kurirjem drugih postaj, ki so jih spremljali do letališča v Belo krajino, od koder so odleteli v zavezniško bazo Bari v južno Italijo. Kurirska postaja P 24 a je bila v letu 1943 v gozdu kake pol ure hoda od SP, v letu 1944 pa višje nad Jačevo in drugimi senožetmi, v predelu, kjer se spet začne gozd in mu domačini pravijo Prdanje brdo. Takrat SP na pobočju Matajurja ni bilo več (70, 72).

Ob razpadu fašističnega režima, v septembru 1943, je Darko kot kurir prvi pri- nesel v SP veselo novico, da je Italija kapitulirala. Ranjenci in osebje so zapustili Ma- tajur in se odpravili v Kobarid. Gibljivi ranjenci so z Joškom odšli v Kobarid na njegov dom, kjer jim je njegova mama pripravila izdatno kosilo, težje ranjence pa so postopno nosili v vas Sužid in od tam v sosednjo vas Svino, kjer je delovala bolnišnica, oziroma v Kobarid (69, 70).

Sanitetni material so terenci in vaščani zbirali in ga skrivali na podstrešju hiše Terezije Konavec, po domače pri Andreju, v Sužidu. V skrivališče so ga prinašali pono- či iz Kobarida in Čedad. Javka za SP je bila pri Uršičevih, po domače Zabregarjih. Ra- njence je tu prevzelo osebje SP in jih s pomočjo zaupnih oseb preneslo v SP. Prevzema- nje ranjencev je opravljala tudi Marija Kenda - Majda. Njihova senožet je bila v bližini SP, bila je aktivistka OF, zato so ji zaupali (71). Tudi hrano so zbirali in pripravljali ak- tivisti iz Sužida. Surovine za enolončnice kot krompir, moko, fižol, zelenjavo, pa tudi

riž in občasno kokoš ali zajca so dostavljali na dogovorjeno mesto, kjer je ponje prišel član osebja. Mleko je vsak dan iz vasi prinesel Ohojak (70). SP ni bila nikoli izdana. Zgodilo se je, da so v drugi polovici avgusta ali v začetku septembra 1943 italijanski vojaki alpinci lezli po grmovju navzgor in nabirali lešnike ter prišli v bližino SP. Osebjem SP se je zbal, da bodo odkrili tabor, zato so se z ranjenci preselili za nekaj ur v bližnji gozd, a so se Italijani na srečo obrnili in odšli v dolino (70). Stalno osebje, ki je skrbelo za ranjence, varnost in oskrbo so sestavljali: vodja Franc Uršič - Joško, politkomisar Ignac Manfreda - Simon, organizator OF na Kobariškem, samosvoj, ukazovalen in zato za nekatere odbijajoč mož, kurir Darko Ohojak, Slavko Sovdat, Ignac Volarič in kuhar Miha iz Vipavskega. V SP je umrl le en partizan, ranjen v bitki na Stolu, Filip Abram iz Labinj na Cerkljanskem. Umrl je 20. maja, dan po prihodu v SP. Pokopali so ga v bližini. Razmere so zahtevale predvsem tajnost in varnost. Le Ohojak je kot kurir P 24 b imel neomejen dostop do SP. Skrbna nega, hrana in mirno okolje so pripomogli, da so borci hitreje okrevali in se lahko ponovno vračali v svoje enote (70).

Že leta 1942 so hrano in sanitetni material v Sužidu zbirali terenci in ga dostavljali četi v drežniških planinah. To so bili: Alojz Volarič - Joža, Franc Kenda - Stojan, Ignac Manfreda - Simon in Marija Kenda - Majda, poročena Štih (107).

Franc Uršič - Joško je bil dober upravnik SP. V njej je uvedel red, ki so se ga morali držati vsi, ki so v njej bivali. Tako so podnevi kurili in kuhali le z olupljenim lesom, da bi bilo čim manj dima. Če bi kurili ponoči, bi iz doline opazili ogenj, zato so bili previdni. Pri lupljenju drv so pomagali tudi ranjenci.

SP V skalcah je obiskal tudi dr. Aleksander Gala - Peter, sanitetni referent 3. operativne cone Alpske. SP V skalcah je označil s številko 8. Prišel je po obisku SP pod vasjo Krn, kamor se je vrnil zaradi boja na Stolu, saj mu je sovražna ofenziva preprečila obisk SP na planini Baban nad Žago na Bovškem. Dr. Gala je na njegovi poti spremljal bolničar Vladimir, Vladko Gregorič - Jelko iz Volčje Drage. V SP nad Sužidom, kamor je dr. Gala prišel le dan po boju na Stolu, se je zadržal okoli 10 dni in ranjencem s Stola nudil strokovno pomoč. V svojih spominih je zapisal: »V bolnišnici niso smeli voditi nobenega seznama zdravljenecov. Če bi Italijani vdrlj vanjo in našli pisne podatke, bi se maščevali njihovim družinam. Okrevanci so se med seboj poznali po ilegalnih imenih. Med domačini v tem oziru ni bilo težav. Za prehrano je bilo dobro poskrbljeno. Ni manjkalo kruha, mesa, mleka in druge hrane. Vse dni, ko sem bil v SP, v okolici ni bilo miru. Gregorčičeva brigada se je borila na drugi strani kobariškega Blata, na pobočju Stola. Neprenehoma je pokalo, dolgi rafali so parali zrak, vmes pa so odmevale eksplozije min. Na matajurski strani doline je bilo mirno. Sem in tja smo videli v dolini na cesti Kobarid-Robič sovražne kolone, ki so bile namenjene v boj s partizani. Kljub miru v bližini so bili ranjenci in osebje v stalni pripravljenosti. V primeru nevarnosti bi se umaknili navzgor po pobočju Matajurja. Ure negotovosti so bile dolge, a naposled umik ni bil potreben, ker se je sovražna ofenziva umirila.« (4). Dr. Gala še omenja, da je bil v času njegovega obiska v SP ranjenec Strnad iz Gorice, vendar Ohojak trdi, da ni bilo v SP nobenega Goričana. Bil pa je partizan, ki mu je strel prebil pljuča in zdrobil rebro. Imel je gnojno vnetje rebrne mreže, (*empyema thoracis*) iz prsne votline so mu črpali gnoj. Od njega je tako smrdelo, da so drugi raje spali zunaj, kot ob njem. Od ranjencev, ki so se zdravili V skalcah, poznamo poleg Ludvika Krajca - Ludveja,

ki je bil ranjen v napadu na Livek 10. maja, še Ivana Likarja - Sočana in Rudija Volariča - Stojana iz Idrskega, ki sta prišla iz SP pod Krnom, Vanjo Konavca iz Kobarida, ki je bil ranjen v nogo julija 1943, in Slavka Bombača - Borisa, ki je bil na Stolu ranjen v roko in pas in je odšel na zdravljenje v SP pod Krn (70). Za srbečico sta se zdravila Vipavca Miha in Dušan. Miha je ostal po zdravljenju v SP za kuharja. Nekaj dni je bil v SP tudi Tone Kebe - Kobe, ki je bil ranjen blizu Podbele, ko sta s soborcem šla v mlin po hrano. Drobci dum-dumke so ga zadeli v roko (153).

Kobariška republika

Po kapitulaciji Italije so se 10. septembra ranjenci in osebje z Matajurja odpravili v Kobarid. Domov so se vrnili vaščani Sužida, med njimi Marija Kenda - Majda in drugi, ki so bili aretirani in odvedeni v italijanske zapore ali taborišča. Majdo je zanimalo, kako je z ranjenci. V SP sta ostala le dva težje ranjena borca, ki so ju zadnja prenesli v dolino in namestili v senik Ivana Hrasta, po domače Vanča, na Vardi (71).

Varda je območje že v dolini od Sužida proti vasi Robič. Tu je več izvirov, ki so jih vojaki v prvi svetovni vojni uredili za pitje, pranje, kuho ipd. Domačini trdijo, da ime Varda izhaja iz besede stražariti, varovati, saj tu poteka stara cesta od Robiča skozi Sužid in vas Svino v Kobarid; tu naj bi jo varovala stalna posadka. Travniki so na obeh straneh poti.

Oskrbovali so ju vaščani iz Sužida, predvsem Eliza Gorenšček. Eden izmed njih je imel partizansko ime Mars, verjetno je bil to Jakob Razpet iz Poč na Cerkljanskem, rojen 19. aprila 1914, ki so mu rekli tudi Kovač, saj je bil dober kovač. Bil je velik in močan mož, zaradi rane pa je močno oslabil. Ko se je v boju na Stolu plazil k italijanskemu vojaku, da bi mu odvzel orožje, mu je krogla oplazila oko in obstala v hrbtu. Sam se je privlekel do Starega sela, kjer je dobil pomoč. V seniku je ležal v temi, saj ga je svetloba motila, a si je sčasoma vendarle zaželel na svetlo, na sonce. Čez nekaj dni, ko se je vsa italijanska vojska umaknila in so v Kobarid prišli partizani, sta bila ranjenca preseljena v nekdanji Devetakov hotel v Kobaridu, ki so ga preuredili v zasilno bolnišnico. Tam je okoli 30 ranjencev ob dr. Pavlu Filipovu zdravil še dr. Giuseppe Marangon, bolničarke so bile tudi kobariške aktivistke. Med ranjenci je bilo tudi 10 nemških vojakov. Kobariška republika se je obdržala do 1. novembra, ko je po več poskusih uspelo Nemcem prebiti obrambo in prodreti v Kobarid. Partizani so ranjence iz Kobarida pred tem preselili v drežniško šolsko poslopje, kjer je potrebne operacije izvajal ruski zdravnik dr. Pavel Filipov. Bolničarka je bila Nadja, pomagala so vaška dekleta, kuhali sta Marija Berginc in Marija Koren. Marsu je Pavel vrnil vid in odstranil zagnojena rebra, za kar mu je bil zelo hvaležen. Kmalu je odšel v svojo enoto. Nekaj kirurških posegov je v Kobaridu izvedel tudi britanski kirurg dr. Thomson (Thompson?). Ta se je s skupino več kot sto prebežnikov iz italijanskih taborišč, ki so bili iz dežel angleško govorečega sveta, nekaj časa zadrževal v Kobaridu. Potem so jih poslali na Dolenjsko, da bi se vrnili v Italijo (22). Dr. Thomson je izgubil življenje 31. oktobra v Cerknem, v nemškem zračnem napadu, ki je bil del ofenzive Traufe. V tej bolnišnici v Kobaridu je kot borec Gregorčičeve brigade 14. oktobra umrl Jožef Berginc, rojen 7. februarja 1901 v Idrskem (70, 71).

Ko je postalo jasno, da Kobarida ne bo mogoče obdržati v partizanskih rokah, so bolnišnico 27. divizije preselili iz vasi Svino in Kobarida v Drežnico, od tam v vas Krn k domačiji pri Korošču (Gregorčič), nato na planino na Prodih v dolino Polog. Za oskrbo teh ranjencev je bil zadolžen dr. Svetozar Javković, Črnogorec (30, 82). Intendant bolnišnice Ivan ali Janez ali Janko Rutar - Marko, Macekov, rojen 2. septembra 1911 v Kobaridu, je le s težavo zagotavljal prehrano za borce in ranjence. Pri preskrbi je imel največjo pomoč pri Ivancetovih na Ozidju. Za zaščito je bila določena skupina borcev, v kateri so bili že izkušeni partizani, kot Mirko Rakušček iz Kobarida, Milojko Roljevič iz Sandžaka in Danilo Nakarada iz Liškega Petrovega sela ter nekaj novincev. Milojko in Danilo sta bila internirana v Italijo kot vojaka jugoslovanske vojske in sta po kapitulaciji Italije zbežala k partizanom (82). Sanitetni material so prinesli s seboj. Ko ga je začelo zmanjkovati, so ga dobivali iz vasi v dolini Soče. V vas Selce ga je prinesla tudi Graziella Morasutti iz Trsta. Njen brat Bruno, rojen leta 1920 materi Slovenki in očetu Italijanu, zaveden Slovenec, je bil član ekipe za radijsko zvezo med vodstvom 9. korpusa in 27. divizijo, ki je imela decembra 1943 štab v vasi Krn, v hiši Franca Gregorčiča, pri Polovih. Grazielli sta pri prenosu pomagali še sestri Katarina in Jasna Šturm - Milka, Jelcovi.

Nemci so izvedeli, da je nekje v Pologu partizanska bolnišnica, zato so 12. decembra v dolino napotili patruljo 17 vojakov. Zaščitniki so jih sicer zavrnil, vendar je bilo jasno, da se morajo ranjenci premakniti. Začasno so jih med napadom prenesli višje v hrib na mesto, imenovano Zagrušnica. Nemci so stajali in sirarno na planini požgali in pregledali vas Čadrg (144). Poveljstvo 18. brigade je določilo skupino 45 borcev 1. bataljona, ki je naslednji dan prenesla ranjence v vas Čadrg in čez nekaj dni čez Tolminske Ravne na planino Kuk v prostore nekdanje italijanske obmejne kasarne. Pri selitvi so pomagali tudi zaščitniki in kurirji. Vsi ti premiki so bili zelo naporni, saj je bilo treba ranjence in vso opremo nositi, premik in bolnišnico je bilo treba z ostalimi bataljoni brigade varovati pred prodorom Nemcev čez Hudičev most skozi korita Tolminke in iz Pologa proti vasi Čadrg. V Čadrgu je bolnišnica ostala nekaj dni. Bolniki so ležali pri Tereziji Rutar, Žefovčevi, kuhali so pri Mariji Kavčič, Kašanovi. Domačini vedo povedati, da so bili med ranjenci tudi Rusi in Črnogorec (107). Nemci so sicer prodrli v Čadrg čez greben nad vasjo in se tu spopadli z bataljonom, a bolnišnica se je že prej umaknila (37, 22). Iz planine Kuk je v noči med 20. in 21. decembrom odšla proti planini Lom in naprej do vasi Lisec, kjer so se nosači ranjencev zamenjali. Dotedanji so se vrnili v Čadrg, novi pa so ranjence prenesli čez Baško grapo na Šentviško planoto v vas Prapetno Brdo, od tam v vas Orehek, kjer so težje ranjence 23. decembra predali osebju nove bolnišnice, kasneje imenovane Franja (3, 22, 82). Skoraj istočasno sta 1. bataljon Gregorčičeve brigade in 18. brigada ranjence, ki so bili 21. decembra ranjeni pri napadu Nemcev na Grant in Rut, prenesla čez Koritnico in reko Bačo na Bukovo, v Orehek, ter jih predala osebju nove bolnišnice. Ta prenos ranjencev je prikazan v prvem slovenskem celovečernem igranem filmu Na svoji zemlji.

Borci in aktivisti, med njimi Franc Uršič - Joško, Vladimir Uršič - Nikolaj, Ignac Manfreda - Simon, Ivan Likar - Sočan, Slavko Konavec - Vanja, Rudi Volarič - Stojan, Slavko Sovdat iz Sužida, ki so po kapitulaciji Italije prvi vkorakali v Kobarid, so takoj poskrbeli za orožje, strelivo in opremo ter drug material iz italijanskih vojašnic in ga

Janko ali Janez ali Ivan Rutar - Marko leta 1946 in leta 1971.
Aprila 1944 je kot intendant 30. divizije nad Žirmi padel v nemško zasedo. Internirali so ga v nemško taborišče Dachau in nato v Buchenwald. Ko so 11. aprila 1945 zavezniki prodrli do taborišča in rešili zapornike, je tehtal le še 32 kg.

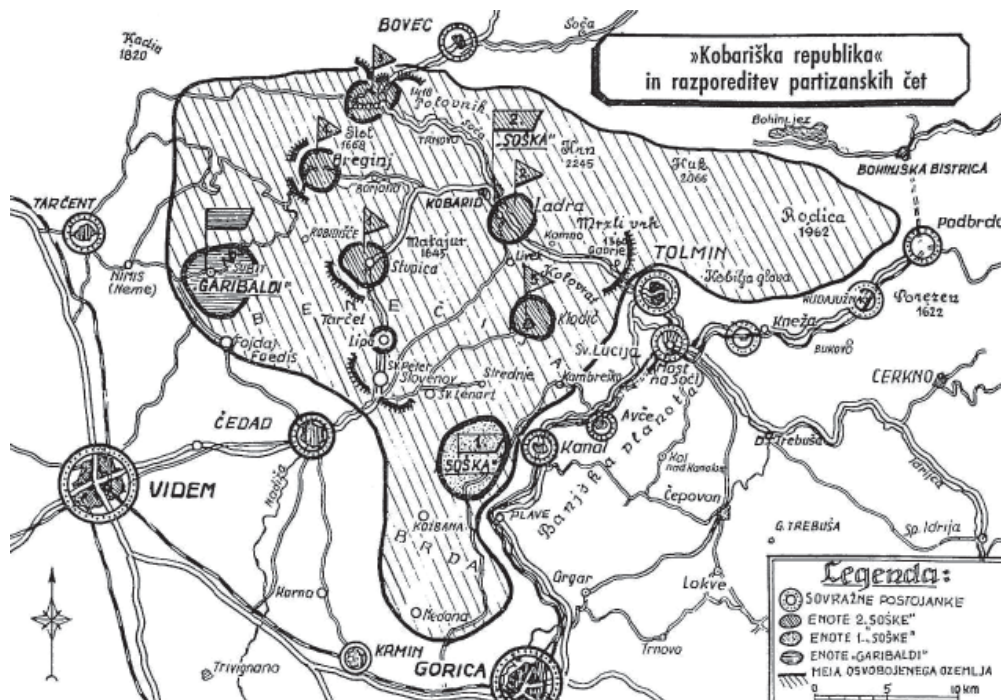
Leopold Košir - Zmago

spravljali na varno izven mesta. Na trgu v Kobaridu se je tega dne zbrala tisočglava množica. Vse je bilo v cvetju in plapolale so slovenske zastave. Nepozaben je bil sprejem partizanskih borcev. Na trgu v Kobaridu so se zvrstili govorniki, v svobodno ozračje so donele partizanske pesmi in vzkliki: svoboda, svoboda! (30).

Organizacijski odbor Okrožnega komiteja KPS za Tolminsko v sestavi Ferdo Kravanja - Peter Skalar, Franc Črnugelj - Zorko in poveljnik SP V skalcah, Franc Uršič - Joško, so postali vojaško-politični štab, ki je vodil vse zadeve v Kobaridu, predvsem pa so poskrbeli za obrambo osvobojenega ozemlja. Ustanovljen je bil partizanski bataljon, ki je združil Idrsko (po vasi Idrsko) in Robiško (po vasi Robič), Klodiško (po vasi Hlodič v Benečiji), Nadiško, Breginjsko, Nemiško (Neme, it. Nimis v Furlaniji) in Bovško četo. Idrsko-Robiška četa je štela približno 100 mož. Vodila sta jo Leopold Košir - Zmago in Miloš Mavrin. Ivan Likar - Sočan je na Bovškem zbral več kot 90 dobro oboroženih borcev in z njimi povečal Bovško četo, ki je preprečevala prehod sovražniku iz Bovca proti Kobaridu in Čezsoči ter napadala Nemce na poti čez Predel (30).

Za poveljnika bataljona so imenovali Franca Uršiča - Joška, za političnega komisarja Franca Črnuglja - Zorka, za načelnika štaba pa Radojico Ignjatovića - Grujico. Bataljon s 645 borci so poimenovali po kobariškem protifašistu Andreju Manfredi. Kobarid je postal središče osvobojenega ozemlja, ki je obsegalo del Bovške, Kobariško, Breginjski kot, Benečijo, Kolovrat, Kambreško in Brda, vsega skupaj okoli 2.750 kvadratnih kilometrov ozemlja (30).

Obseg Kobariške republike

Začela sta delovati dva bolniška oddelka: eden v vasi Svino in drugi v hotelu Detetak v Kobaridu. 26. januarja 1944 so bili borci iz okolice Kobarida premeščeni v Trnovski gozd, in sicer Stanko Manfreda, Ivan Skočir iz Starega sela, Andrej Rot - Svoboda iz Žage, Jože Ivančič, Ignac Fon, Jožef Skubin, Matija Rutar in Anton Rot iz Trnovega. Od teh so Ivančič, Fon, Rutar in Skubin odšli v Trnovski gozd in tam gradili bolnišnične objekte SVPB Pavla, Anton Rot je bil bolničar, drugi so postali člani bolnišničnega ekonomata. Manfreda je delal v bolnišnici od aprila do julija 1944, Skočir od aprila 1944 do osvoboditve. Skubin in Fon sta bila junija 1944 premeščena iz SVPB Pavla v enoto, Andrej Rot - Svoboda in Anton Rot pa sta ostala v bolnišnici do konca vojne (2).

Po zlomu Kobariške republike so posamezni ranjeni partizani okrevali v skrivališčih, ki so jih uredili terenci na pobočju breginjskega Stola, običajno v kakem seniku v bližini vasi ali v skritem bunkerju v hiši. Marija Vrečar iz Borjane, rojena leta 1909, je decembra 1943 prala tem ranjencem perilo (107). V obrambnih bojih za Kobariško republiko je bil 27. in 28. oktobra na Stolu hudo ranjen partizan iz Brd. Z njim se je iz boja umaknila partizanka Alma Uršič. Anton Uršič iz Borjane ju je nastanil v svojem seniku, v katerem so ga negovale borjanske vaščanke. Moral bi v SP, pa je na poti ob vznožju Mije umrl (126).

13.

SANITETNA POSTAJA ŠT. 10 NAD VASJO ŽAGA

Najvišji vrh nad Bovško kotlino je Kanin, ki z Rombonom oblikuje obsežno gorsko gmoto. Njegovo pogorje sega daleč na vse strani. Na eni objame dolino reke Bele (Fella), ki zbira vse vodovje Režije, na drugi seže do rečice Učje, ki se pri Žagi izliva v Sočo, na tretji se čez Prestreljenik in dolino Krnice stika s pogorjem Rombona, na četrtri pa njegovi podi padejo strmo v Bovško kotlino do Soče. Kotlino obkrožajo nižji vrhovi: Javoršček, ki spada v krnsko skupino, Svinjak, ki je del grebena Bavškega Grintavca, Krnica, ki je začetek Loške stene, breginjski Stol in greben Polovnika z najvišjim Krasjim vrhom. Med njimi tečejo v Sočo pritoki Koritnica s Šumnikom iz Bavšice, Slatenik, Učja, Gljun in Boka z znamenitim slapom. Večje vasi v kotlini so poleg Bovca še Kal-Koritnica, Plužna, Čezsoča ter Žaga in Srpenica, vsaka pa ima še kak zaselek. Bovec z okolico je danes znan po turizmu, zlasti po smučanju na Kaninu in spustih s plovili po reki Soči, po trdnjavi Kluže in soteski Koritnice pod njo, po ostalinah prve vojne, pohodništvu, jadralnem padalstvu, športnem letališču, ki je bilo zgrajeno med obema vojnama, po ovčejereji in siru in še po čem.

Že pred drugo vojno se je na Bovškem krepil odpor proti poitaljančevanju in fašizmu. V Čezsoči je bila številčna skupina pripadnikov organizacije TIGR. Že na začetku leta 1942 so ustanovili prve odbore OF. Ko se je vrnil Ferdo Kravanja - Peter Skalar, ki je zaradi italijanskega pritiska med obema vojnama emigriral iz Čezsoče v Jugoslavijo, se je OF razširila po Bovškem. Skalar je ustanavljal trojke OF in KPS ter kmalu nato prvo partizansko enoto.

SP je na Bovškem delovala na več mestih. Sprva krajši čas nad slapom Boka blizu pristave Zore (tudi: v Zorih, gor v Zorih), jase v gozdnatem predelu, ki je danes zaradi zaraščanja še komaj vidna. Druga lokacija je bila visoko nad vasjo Žaga, na pobočju Velike babe v pogorju Kanina, in tretja v gozdu, imenovan Gozdec, nad vasjo Plužna.

Na Kaninu je bila lokacija SP nad pastirskimi stajami planine Ban, ki je v pisnih virih in med ljudmi različno imenovana. Domačini ji najpogostejše rečejo planina Ban ali Bana, tudi Ben, na zemljevidih pa je označena kot planina Baban. SP so ustanovili borci 4. Žagarske čete 2. bataljona SPO v prvi polovici aprila 1943, po nekaterih zapisih 7. aprila, s pomočjo vaščanov Žage, ki so jo oskrbovali s hrano in drugimi potrebščinami (4). Med ustanovitelji sta bila Franc Rot - Zmago, rojen 1. avgusta 1903 na Žagi, po domače Zepa, ki je kasneje raje uporabljal partizansko ime Ognjenkar, in njegov bratranec Andrej Rot - Svoboda, rojen 29. novembra 1903 na Žagi, po domače Lenčev. V začetku sta Rotova skrbela le za nekaj ranjencev. SP je kasneje, ko je bila že na planini Ban, dr. Gala dal številko 10, vanjo pa nikoli ni prišel, saj mu je to preprečila italijanska očiščevalna akcija, ko je bil v SP na pobočju Matajurja. Vodil jo je domačin Alojz Kutin - Stol, rojen 12. septembra 1910 na Žagi, umrl 1984, po domače Terecev. Do prevzema SP je bil borec Žagarske čete. Pri formiranju SP št. 10 sta priskočila na pomoč še Ivan Berginc - Lazar, rojen 31. maja 1903 na Žagi, živel v Bovcu, in Franc Della Bianca - Zvonko, rojen 22. decembra 1921 v Bovcu, ki je bil zaradi bolezni, gnojne rane na roki, nesposoben za boj (30, 73, 76).

Do prvih ranjencev je prišlo 3. aprila 1943 ob napadu na italijansko posadko na Žagi. V začetku aprila 1943 sta 1. Kobariška in 4. Žagarska četa taborili v Drnohli, ki leži na desnem bregu Učje, na pobočju breginjskega Stola nad nekdanjim jugoslovansko-italijanskim mejnim prehodom Učja, kjer se na greben Stola začne vzpenjati makadamska cesta. Na tem pobočju je bila planina Drnohla, ki jo je po drugi vojni preraslo drevje in je ni več. Iz tabora so borci odhajali na sabotažne akcije, v katerih so se spopadali z italijanskimi alpinci. Ena takih akcij se je zgodila

Pobočje med vasjo Žaga in slapom Boka, kjer je nad skalnatim robom še viden obris jase, pristave Zora

3. aprila 1943 zvečer (Dr. Gala navaja datum 6. april), ko je skozi naselje Žaga korakala italijanska kolona. Približno 15 borcev Žagarske čete jo je iz zasede napadlo. Vnel se je spopad, v katerem sta bila težje ranjena Matija Mlekuž - Gašper, po domače Jerčev, in Anton Mlekuž, oba iz Bovca. Kot prva ranjenca sta bila sprejeta v zasilno SP v bližini slapa Boka kako uro hoda iz doline. Prvi je z nogo udaril v neeksplozirano italijansko ročno bombo, ki jo je nekdo iz zasede zakotalil med italijansko patroljo, pa takrat ni eksplodirala, ker ni bila prav aktivirana. Gašperju je v eksploziji hudo poškodovala stopalo in peto. Antona Mlekuža so zadele tri kroglice, in sicer v desno stran trebuha, v roko in nogo. Soborci so ju najprej za en dan prenesli v bližino tabora, potem pa v zaselek Žage Oslovo brdo in prek pobočja na levem bregu Učje, imenovanega Šovc, v Zore. V hitri akciji so partizani zaplenili nekaj orožja. Italijani so imeli tri ali štiri mrtve. Z mesta spopada se ranjenca nista mogla sama umakniti. Po zatrjevanju bolničarja Alojza Kutina je bil Anton Mlekuž ranjen s krogli avstrijske puške, ki so jih imeli le partizani. Med napadom je bil očitno premalo previden in je prišel v strelno linijo svojih soborcev. Prenos obeh ranjencev je bil zelo naporen, saj ju je bilo treba nositi čez strma pobočja in grape (4, 73, 76, 111). Za oba ranjenca so nekaj dni skrbele Emilija Rot - Vera, Štefanija Rot in Pavlina Žagar, vse z Žage, ki so tudi kasneje zbirale hrano in sanitetni material pri Milki Žagar in njeni sestri, Rdelovih v Logu Čezsoškem. Sanitetni material, hrano, perilo, prostovoljne prispevke ipd. je zbiral odbor OF v Srpenici (129).

Skupina borcev Kobariške in Žagarske čete 2. bataljona SPO v taborišču v Drnoli aprila 1943 s strojnico St. Etienne Mle 1907, ki so jo zaplenili v februarjem napadu na italijansko postojanko na hribu Volnik (Ozben) med Drežnico in Kobaridom. Od leve proti desni: Franc Uršič - Joško, Franc Ručna - Tarzan, Anton Drešček - Boris, Alojz Šavli - Muza, Ivan Mlekuž - Zdenko in za orožjem Alfonz Perat.

Borec Danilo Komac - Brdavs, rojen 27. aprila 1915 v Bovcu, pozneje častnik JLA, je opisal, kako je prišel v SP v bližini Boke: »Zgodaj spomladi leta 1943 sem bil iz enote kot kurir poslan na začasno kurirsko karavlo blizu Bavšice. Po njeni ukinitvi sem bil dodeljen Ferdinandu Kendi - Nikolaju, rojenemu 11. maja 1922 v Čezsoči, padel januarja 1944 na Črnem Vrhu nad Idrijo, poveljniku 2. bataljona SPO, ki je odhajal v bližino vasi Čezsoča z nalogo, da se udeleži sestanka s terenci. Dogovarjali smo se o pripravi na formiranje Gradnikove brigade. Takrat smo vedeli le to, da se bo oblikovala nekje v bližini. Odločitev, da bo to na planini Golobar, je padla kasneje. Po opravljenem sestanku smo se borci hoteli vrniti skozi vas Čezsočo na svoje izhodišče na hrib Humčič nad dolino potoka Slatnika, a smo že med prvimi hišami padli v italijansko zasedo. Razkropili smo se. S soborcem Antonom Komacem sva krenila proti pobočju Polovnika, a so naju opazili Italijani in začeli na naju streljati. Ubrala sva vsak svojo pot. Med begom sem na strmem in skoraj prepadnem terenu padel in si močno poškodoval nogo in glavo ter dobil močan udarec v hrbtenico. Kaj sedaj? Po preudarku sem se odločil, da odidem v smeri vasi Log Čezsoški. Še sreča, da sem dobro poznal okolico. Z velikim naporom, vztrajnostjo in voljo po preživetju sem si s pomočjo palice, počasi, ko-

Alojz Kutin - Stol, bolničar in upravnik SP na planini Ban

rak za korakom, vso noč utiral pot proti Logu Čezsoškemu. Danilo se je že, ko sem prispel do domačije, kjer je živela aktivistka OF. Iz varnostnih razlogov me je napotila v kaverno, ki je bila nad vasjo in kjer sem počakal do večera, ko je prišla pomoč. Naložili so me na voziček in odpeljali v ovčje staje v Prvejk pod Polovnik. Tja sta mi Mira Kranjc in Zora Komac prinašali hrano in mi namazali odrgrnine in podplutbe z jazbecvo mastjo. Sočo sta prebrodili v času jutranje maše, da ju ne bi kdo videl, čez most pa nista smeli, saj bi ju pregledali italijanski vojaki. Po nekaj dneh, ko se mi je stanje izboljšalo, smo šli peš čez Sočo proti SP. Pot je vodila po hribu navzgor. Nekje višje me je sprejel bolničar, mi pomagal in z veliko muko sva počasi dolgo hodila. Ob mojem prihodu je bilo malo ranjencev: Anton Mlekuž, ki je pozneje padel na planini Golobar, in Matija Mlekuž - Gašper, oba iz Bovca, pripadnika Žagarske čete. Poleg mene so bili še Jože Della Bianca iz Bovca, ki je skrbel za prehrano, in bolničar Alojz Kutin iz Žage, vsega skupaj pet borcev.

V drugi polovici aprila sta se nam pridružila borec Žagarske čete, Vili Flajs iz Soče zaradi slabega vida, in Andrej Rot - Svoboda, bolehen štiridesetletnik. Ker je bilo razmeroma toplo, smo se zadrževali kar na prostem v naravi in zaradi varnosti prenočevali na raznih krajih. Bolničar je vestno skrbel za ranjence. Anton Mlekuž je odšel na planino Golobar, da bi bil pri formiranju Gradnikove brigade, toda 26. aprila 1943 so tu partizani utrpeli velike izgube. Nekateri ranjenci iz tega boja so prišli tudi v to SP, in sicer Janez Mlekuž, mitraljezec težke strojnice iz 3. čete, Anica Srimšek, ranjena v roko nad komolcem, in Milan Uršič iz vasi Svino, borec Kobariške čete, ranjen v koleno. SP se je preselila višje v pobočje; takrat sta bila z nami še Franc Rot - Zmago in Ivan Berginc - Lazar.«

Soški odred (SO) je obstajal od 26. decembra 1942 do 13. februarja 1943. Od tega datuma dalje sta do formiranja Gregorčičeve in Gradnikove brigade delovala SPO in JPO. Zaradi daljšega časovnega zamika med sklepom vodstva Alpske cone o reorganizaciji in seznanjanjem borcev o novi formaciji prihaja v njihovih spominih pogosto do navajanja prejšnjega naziva enote še po datumu reorganizacije.

3. operativna cona – Alpska, ki je zajemala tudi območje Gorenjske, se je 21. februarja 1943 preoblikovala v Primorsko operativno cono, torej brez Gorenjske. Po kapitulaciji Italije se je preoblikovala v Operativni štab za zahodno Slovenijo in po 10. oktobru ponovno v štab 3. operativne cone – Alpske, ki je spet pokrivala tudi Gorenjsko. Z ustanovitvijo 9. korpusa 20. decembra so vse naloge tega štaba prešle na vodstvo korpusa.

Selitev ranjencev višje v Kaninsko pogorje

V bližini slapa Boka so ostali le kaka dva meseca. SP je bila preblizu doline in zato ogrožena zaradi sovražnih pregledov terena in slučajnih prihodov domačinov, pa tudi prostora za skrivno bivališče ni bilo mogoče urediti. Pod pristavo sredi gozda v neki dolinici so imeli barako, zbito iz desk. Le slabe pol ure hoje nižje so imeli domačini nekaj staj za živino, do katerih so pogosto prihajali. Najbolj negotovo so se počutili zaradi stalnega oprezovanja italijanskega cestarja Antonia Dionisia, ki je stanoval na Žagi in za katerega so vedeli, da o vsem obvešča oblast. Po kapitulaciji Italije se ni dovolj hitro umaknil in je bil usmrčen.

Ozračje se je ogrevalo, pomlad se je prevesila v poletje. Nastali so pogoji za preselitev v naravno votlino visoko v pobočje Kanina, v bližino planine Ban pod Babanski Skedenj, na nadmorsko višino približno 1.700 m. Votlina je ležala na pašniku. Njen vhod je bil prikrit s travnato rušo, iz katere je poganjala visoka trava. Nisi ga opazil, dokler nisi bil v njegovi neposredni bližini. Vhod je bil dolg le en meter in ravno toliko visok, v notranjosti pa je bilo prostora za največ 12 ljudi; še ti so morali spati stisnjeni. Votlino so poimenovali Kamrica. Čeprav je bilo prostora malo, je zagotavljala potreben mir in varnost (73, 74, 76).

Kamrica je bila tako skrita, da so jo včasih iskali celo tisti, ki so vedeli zanje. Pobočje je bilo enolično in brez posebnosti, da se je bilo težko orientirati, zato so pred vhod zasadili smrečico. Drevesce ni bilo povsem posajeno, temveč samo nekoliko zagrebena z zemljo, zato ni imelo nobenih odganjkov in je komaj ohranjalo življenje. Votlino še danes težko najdeš. Italijani, ki so imeli postojanko na Žagi, so slutili, kje je SP, a je sami niso našli, šele izdajstvo je pripomoglo k odkritju.

Dobra stran te SP je bila njena skrita lega, slabša pa, da je duplina odprta proti dolini Soče in se je lahko s karabinjerske postaje v Srpenici in tudi z Žage videlo naravnost do nje. Podnevi bi jo lahko izdal dim. Zaradi varnosti so kurili in kuhali samo ponoči, kurišče pa ogradili, da se sij ognja ni opazil iz doline. Hrano so prinašali z Žage in iz bovške strani, kamor teče steza po nekdanji italijanski mulatjeri do danes opuščene planine Gozdec, ali pa iz vasi Plužna čez danes opuščeno planino Prehod (domače Pr'hod) na pobočju Poljanca. Pot iz vasi Plužna je daljša, a položnejša in traja tri do štiri ure; z Žage je zelo strma in traja nekoliko manj, pelje pa mimo planine Ognje-

Rupca -1 in Kamrica - 2

nik, ki je v lasti dveh žagarskih družin. Dvakrat, trikrat in tudi večkrat na teden se je osebje ponoči podalo na dolgo pot na Žago in vsakokrat tvegalo, da jih opazi sovražna zaseda in nanje strelja ali jih celo zajame. Z veliko požrtvovalnosti, previdnosti in sreče se je vedno dobro izteklo. Največje težave je v duplini povzročalo spomladansko deževje, ko je s stropa jame začela pronicati meteorna voda. V duplini je bila taka vlaga, da ni bilo več mogoče zdržati, zato so se ob slabem vremenu preselili v gosto nizko grmičevje na drugo stran pašnika nekoliko višje od votline in pokrivali s ponjavami (73, 74, 76).

Napad na italijanske vojake na Žagi

Nada Rot, po domače Josceva, se je rodila leta 1922 na Žagi. 3. aprila 1943 se je pripeljala z avtobusom in izstopila na avtobusni postaji na Žagi. Vas Žago sestavlja več delov. Ob cesti, ki pelje od Kobarida do Bovca, leži Spodnja Žaga, tu je tudi avtobusna postaja. V avtobusu so bili poleg drugih potnikov italijanski vojaki, ki so se vračali z dopusta. Na postaji so jih pričakali vojaki iz italijanske kasarne, ki je stala kakih 600 m proč od postaje v bližini mosta čez reko Učjo. Spremljali so jih na poti do kasarne. To spremljanje je bilo v navadi in je pomenilo vojakom razvedrilo, obenem pa so med potjo od prišlekov izvedeli tudi nekaj novic. Vojaki so se Nadi ponudili, da jo pospremiijo do Gorenje Žage, kjer je bila doma. Med hojo po cesti se je vrsta vojakov raztegni-

Mutnica imenujejo območje in skupino hiš na terasi, ki se dviguje od 5 do 10 m nad cesto, ki pelje skozi vas od odcepa ceste v dolino Učje proti Bovcu. Funčeva hiša je v tej skupini zadnja proti Bovcu.

la. Ko so prišli do kraja, ki mu domačini rečejo pod Mutnico, to je pod Funčevo hišo, so kolono napadli partizani (75).

V tem nenadnem napadu je bila lažje ranjena. Prišlo je do navzkrižnega ognja, ker so partizani postavili dvojno zasedo, nad cesto in pod njo. Pokanje je trajalo kar nekaj časa in po koncu napada so se borci z ranjenima Antonom Mlekužem in Matijo Mlekužem - Gašperjem umikali po cesti po dolini reke Učje proti svojemu taborišču na Drnohli, zasledovalci iz kasarne pa so jim sledili. Padla je že noč. Partizanom je grozilo, da jih bo sovražnik dohitel, zato se je eden domislil zvijače in na ves glas zakričal: »Ragazzi in Polovnik! Fantje v Polovnik!« Italijanski vojak niso vedeli, kdo kriči. Menili so, da je to povelje in so se ustavili. Polovnik je hrib, ki leži na nasprotni strani Soče in v nasprotni smeri kot Drnohla. Preden so razjasnili nesporazum, so se partizani že oddaljili. Niso jih več zasledovali. Partizani so se varno umaknili ter prenesli oba ranjenca na levo stran Učje, od tam pa do SP ob Boki. Dve noči je trajal ta naporen prenos (75, 76).

Vaščan Tone Žagar, po domače Pejčkov, iz Žage, ki je bil med vojno še mlad fant, je pripovedoval: »Naslednji dan po partizanskem napadu sva se zjutraj s prijateljem Slavkom Pičulinom namenila v pobočje Drnohle, kjer sva pripravljala drva. Na poti sva v bližini vasi našla okrvavljen vojaški suknjič, ga pobrala, tesno zvila in za prvo večjo skalo ob cesti zakopala. Na poti po makadamski cesti sva na več mestih našla krvave sledi, ki sva jih brisala s cestnim prahom.« (76).

Rupca

Po bitki na planini Golobar so bili v SP sprejeti Janez Mlekuž - Mihelič, Pičelnov iz Bovca, borec 3. Bovške čete, ranjen v koleno, Anica Srimšek, ranjena v roko nad komolcem, borec Kobariške čete Milan Uršič - Janko iz vasi Svino pri Kobaridu, ranjen v obe nogi, in Danilo Komac - Brdavs (111). Občasno so se tu zadrževali še starejši borci iz 4. čete, med njimi Franc Rot - Zmago, Ivan Berginc - Lazar, Andrej Rot - Svoboda in še nekateri, ki niso bili sposobni bojevanja v enoti ali pa so bolehal. Za kake tri tedne je prišel v SP kot bolničar Oton Vencelj - Boris. Takrat so zaradi vlage v duplini ranjence preselili v šotore višje v strmino med skalovje in gosto grmičevje na ono stran dolinice. Kraj so imenovali Rupca. Na tem mestu so ležišča prilagodili terenu med večjimi skalami.

V Rupco so se preselili lažji ranjenci. Matija Mlekuž - Gašper in mlajši Milan Uršič - Janko sta ostala v Kamrici. S hrano so ju oskrbovali enkrat na dan. Ko so prinesli hrano, je prišel tudi bolničar Stol in jima oskrbel rane. Ležala sta oblečena na li-

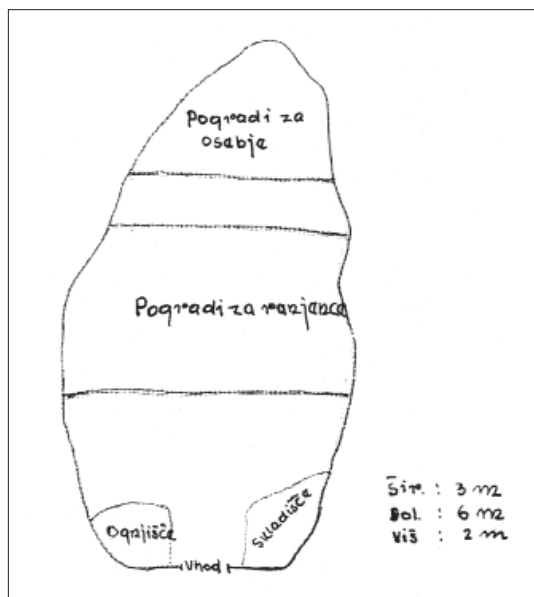

Zgoraj: Vhod v Kamrico je desno od moža na fotografiji, v njegovi senci. Rupca je bila na oni strani doline, čez greben.

Spodaj levo: Tloris partizanske bolnišnice v naravni jami nad planino Baban (merilo: 1:20, skica: Marko Čopi)

Spodaj desno:

Pogled iz notranjosti Kamrice

stju in stanje se jima je slabšalo. Milan je trpel hude bolečine, vnela se mu je rana na kolenu, ni mogel spati. Nekega dne je odšel iz Kamrice in se priplazil na planino Ognjenk, kjer sta stala dva senika; eden last Jožefa Rota, po domače Jurna, drugi Jožefa Rota, po domače Zepa. Ker je obstajala nevarnost, da bodo Italijani Milana našli, sta ga mladoletna brata Jožef in Alojz Rot, po domače Zepova, z muko spravila nad Ognjenk na skrivno mesto in pustila pod neko pečino. Tja sta mu potem vsak dan nosila hrano. Nekega dne pa ni več vzdržal. Odplazil se je neznan kam in se izgubil v strmini planine. Dolgo so ga iskali, a zaman. Pozneje so njegovo truplo našli in ga pokopali. Po vojni so ga prekopali na domače pokopališče. Nekateri so trdili, da je tako trpel, da je prosil, naj mu skrajšajo muke in da ga je eden izmed tovarišev iz usmiljenja ustrelil (73, 74, 76).

Oton Vencelj je bil že pred koncem maja poslan v SP pod vas Krn.

Pričevanje Anice Srimšek

Mlada partizanka Anica Srimšek je bila članica dekliške čete Loškega odreda, ki je oktobra 1942 prišel na Primorsko. Dekleta te čete so bila razporejena po enotah SO. Anica je prezimovala s 1. in 4. četo 2. bataljona SO v gozdu nad vasjo Rut nad Baško grapo. Zima je bila huda, z obilico snega, kar je borcem povzročalo velike težave. Za vodo za kuhanje in higieno so topili sneg. Kljub hudi zimi je bilo v enoti dobro razpoloženje. Tako je npr. Drago Flis - Strela s pesmijo: guli, guli, guli, kumba kvej... več dni zabaval vse borce, čez čas pa je sledila nova melodija.

Flis je po prihodu na Tolminsko kot borec Loškega odreda postal sanitetni referent 3. operativne cone Alpske. Po reorganizaciji cone iz Alpske v Primorsko 21. februarja je bil premeščen v vodstvo te cone za obveščevalca in potem za namestnika komisarja Severnoprimskega odreda. S saniteto se ni več ukvarjal. Njegove naloge je prevzel dr. Gala. Veliko so peli borbene in domoljubne pesmi, kot Slovenci kremeniti, Hej brigade, Ob tabornem ognju, Jutri gremo v napad, Na juriš in druge. Pesem je bodrila borce na pohodih in podvigih.

Po hrano so v večernih urah odhajali v Rut, kjer so jo pripravljali terenci. Bila je preprosta, domača hrana, z njo so bili zadovoljni. V večernih urah so imeli v vasi pogosto sestanke, na katere so prihajali skoraj vsi vaščani, vključno s starejšim duhovnikom, ki je bil naklonjen NOB in spoštovan med domačini in borci. Sredi noči je bil povratek v tabor težak, saj se je bilo treba ločiti od toplih peči in kuhinjskih zapečkov, ki so značilni za hribovite predele Baške grape.

26. januarja 1943 je vodstvo 2. bataljona z borci 1. in 4. čete organiziralo napad na karabinjersko postojanko na Vrhu Križa, manjšem zaselku vasi Zakriž nad Cerknim. Kraj je bil precej oddaljen od tabora. Borci so prečkali Baško grapo in se povzpeli na Cerkljansko. V napad je odšlo okoli 30 borcev. Anica je ostala v taboru zaradi dežurstva. Za tolmača italijanskim ujetnikom je bila določena borka Anamarija Pervanje s Šentviške planote, pozneje Bavec, ki je dobro obvladala italijanski jezik. Ko so se po dveh dneh vrnili v tabor, so jim sijale oči od veselja, saj so zaplenili več orožja, municije in oblek. Iz tega plena je Anica dobila karabinjerski častniški suknjič.

Zime kar ni hotelo biti konec. Čas so izrabili za urjenje z orožjem in za politične ure, na katerih so se seznanjali z dogodki doma in po svetu, zlasti o napredovanju

Anamarija Pervanje

Anica Srimšek v Ruپی leta 1944, po vojni poročena Kuhar v Mariboru

Rdeče armade in zaveznikov na raznih frontah. Partizanske čete so bile takrat še maloštevilne, zato so se dolžnosti, kot je straža, izvidništvo, dežurstvo pogosto vrstile. Sredi januarja 1943 je bila Anica imenovana za politkomisarko 4. čete 2. bataljona SO. Poveljnik čete je bil Ludvik Krajc - Ludve, rojen leta 1919, doma iz vasi Dane v Loški dolini. Izkazano zaupanje je pomenilo tudi večjo odgovornost.

Po nastanku SPO je bil njegov poveljnik Tone Bavec - Cene, politkomisar Cveto Močnik - Florjan, vodenje administracije enote je v februarju 1943 prevzela Anica. Začele so se priprave za ustanovitev Gradnikove brigade. 24. aprila 1943 se je štab odreda začel premikati proti Bovškemu. Na tej poti sta se mu pridružila poveljnik 3. operativne cone - Alpske Mirko Bračič in Slavka Kronegger - Mira, ki se je je Anica posebno razveselila. V noči med 25. in 26. aprilom so prišli na planino Golobar. Ponoči so dospеле še nekatere čete, tako da je bilo na planini okrog 150 borcev. Spet so se srečali borci iz nekdanjega Loškega odreda, ki so pred zimo prišli na Tolminsko. Po dolgi in naporni hoji na planino Golobar so legli v pastirske staje k počitku.

Naslednji dan, 26. aprila, je bil topel, in tisti, ki so prvi prišli na planino, so že vstajali in opravljali svoje dolžnosti, mnogi so še spali. Anica si je na kupu dračja namestila svoj mali pisalni stroj in začela pisati. V tej zgodnji jutranji uri je vse vznemiril nenadni strel v bližini zbirne točke. Straže so javile, da na planino prihajajo italijanske enote.

Tragedija

Poveljnik Bračič je pozval vodilne enot, naj borci zasedejo položaje. A bilo je že prepozno. Anica je skrila pisalni stroj pod dračje, pospravila akte v torbico in iskala rešitev. Italijansko vojaštvo je tabor silovito napadlo z več strani in grozila je obkolitev. Posamezni borci in skupine so iskali pot iz obroča. Potekal je ogorčen boj za položaje. Anica se je umikala in pri tem videla, kako padajo tovariši. Poleg nje je padel Žitko Ličen - Batjuško iz Brji. S štirimi borci se je znašla ob komisarju Florjanu, ki jim je svetoval, naj se z ročnimi bombami prebijejo prek čistine do gozdnatega območja, kar bi jim omogočilo varnejši umik. Pognali so se, toda nanje je zgrmela toča sovražnih krogel. Anica in Florjan sta skočila čez skalni previs in pristala v nizkem smrečju, kjer je bil boljši zaklon pred krogli. Florjanov obraz je pobledel in Anica je spreletelo tragično spoznanje. Vprašala ga je: »Tovariš komisar, ali si ranjen?« S šibkim glasom ji je odgovoril: »Da, v trebuh.« Florjan je čutil, da izgublja moči in da ugaša. S skrajnimi naporji je stisnil pest in izrekel zadnje besede: »Smrt fašiz....« Potem je izdihnil.

Čez čas je zaslišala italijansko govorico. Še bolj se je stisnila k tlom. Leva roka ji je nemočno obvisela. Ugotovila je, da ji je kri prepojila rokav suknjiča, hlačnico in da počasi polzi po nogi v čevlji. Kakih petnajst metrov proč je skozi veje opazila pet alpincev, ki so se dokaj lagodno pomikali mimo. Oddahnila si je in dolgo čakala. Začelo se je mračiti. Slišalo se je le zmagoslavno vpitje in petje italijanskih vojakov. Kar naenkrat pa se je nebo razsvetlilo in zaslišala je pokanje. Zagorele so staje, v njih je pokala municija, ki je ostala za borci, ki so tam minulo noč prespali. Sčasoma je vse potihnilo. Z obvezili, ki jih je imela v nahrbtniku, si je obvezala ranjeno roko in jo z vrvo privezala na suknjič, da ji ni mahala ob telesu. Zapustila je Florjanovo negibno telo in se počasi splazila v smeri gorečih staj.

Nočno tišino je prelomil glas: »Tovariši, tovariši!« Obstala je. Klic se je ponovil in sčasoma izgubil v daljavi. Pomislila je, da kličejo Italijani, med katerimi je bil lahko tudi kakšen Slovenec, in s klici vabijo razkropljene partizane, da bi jih zajeli. Nadaljevala je pot, se spotikala, padala, opotekala. Ranjena roka se ji je nekajkrat izmuznila iz priveze, da jo je morala zopet pritrditi. Ogenj, ki je požiral staje, je skoraj pojenjal, samo občasno je še počilo. Noč je bila neskončno dolga, v tišini in polmesečini se ji je zdelo, da se premika grmovje in da je povsod sovražnik. A morala je naprej, čimdlje proč od prizorišča bojov in po partizanskih izkušnjah le v hrib in ne v dolino. Hodila je vso noč, mučila jo je žeja, pot je bila vedno težja. Ko se je začelo svitati, je ugotovila, da se premika po takih strelskih jarkih, po katerih so hodili jeseni pod Skalnico, ko so bili na pohodu proti Tolminskemu Lomu. Premagovala jo je utrujenost, a zaspali ni smela. Sovražnik se je po zmagi rad vračal na kraj zločina in pregledoval okolico. V zavetju si je potešila žejo s snegom, ki je ležal v bližnji globeli. Bolečina jo je spomnila na to, da je ranjena. Slekla si je suknjič in zavihala preluknjan in krvav rokav srajce. Šele sedaj je ugotovila, da ima tri rane nad lahtjo, ki so še krvavele. Rokav suknjiča je bil preluknjan, hrbtni del na štirih mestih pretrgan. Manjšo rano je imela tudi nad komolcem, zato je sklepala, da so padali streli s strani in od zadaj ter iz večje oddaljenosti, ker krogle na površini kože niso povzročile večjih ran. Nahrbtnik je bil preresetan. Med počitkom je zrla v daljavo in na vrhu sosednjega hriba opazila premikajoče se po-

Truplo Cveta Močnika - Florjana na bovškem pokopališču po boju na planini Golobar.

Močnik je bil pred odhodom v partizane poročen z Zoro Stritar s Ptuja. Med njeno nosečnostjo je šel z Loškim odredom na Primorsko, na Bovško, kjer je padel. Njegova družina je izhajala z Grahovega v Baški grapi. Florjan je na Golobarju dobil rafal čez celo telo in v trebuh. Italijani so ga našli šele pet dni po smrti in pri njem dnevnik. Tako so ga lahko tudi identificirali. Italijani so dnevnik prevedli in ga hranijo v vojaškem muzeju v Rimu, kjer ga je našel dr. Tone Ferenc in med letoma 1970 in 1980 objavil v reviji Borec.

Po vojni se je njegova žena poročila z agronomom Aleksandrom Konjajevim, Rusom.

stave. Ni mogla videti, ali so partizani ali Italijani. Dan se je prevesil v popoldan. Odločila se je, da gre do sosednjega hriba. Po nekajurni hoji je zaslišala govorenje z notranjskim naglasom. Ob snidenju je zavladalo pristrčno veselje, saj je bil med deseterico tudi Milan Palčič, Verin in Franckin brat, ki sta bili tudi članici dekliške čete. Takrat še nihče ni vedel, da sta padli. Partizani 1. čete so pripravljali nosila, da prenesejo v dolino partizana, ki je bil hudo ranjen v koleno. Povedala je, da je padel komisar Florjan, da je ranjena in da je še veliko drugih žrtev. Hiteli so, da bi še ponoči prešli dolino in Sočo ter odnesli ranjenca v bolnišnico na planino Ban. Tudi Anica je šla z njimi, saj z ranjeno roko ni mogla v enoto. Preden so odšli, so okoli pogorelih staj iskali mrtve partizane, a niso našli nikogar. Pozneje so izvedeli, da je italijanska vojska mrtve partizane zvlekla v dolino in jih razkazovala v Bovcu.

Z ranjencem Milanom Uršičem - Jankom so postopoma napredovali v dolino. Srečali so skupino borcev, v kateri je bila tudi Slavka Kronegger - Mira, poročena Bračič. Z Anico sta se na hitro pogovorili, nato je vsaka skupina šla po svoje. Deževalo je.

Ko so se vzpenjali v pobočje Kanina, je začelo snežiti. Čez Sočo in Koritnico pri zaselku Jablanca so ranjenca nesli štirje borci, pri prenosu od Plužne do SP je sodelovalo 7 terencev, ki so se izmenjevali. Skupino borcev sta vodila Maks Faletič iz Smasti in Ivan Primožič - Žagar, med nosači sta bila tudi Vladimir Černuta - Igor in Janko Matelič (111). Anico je čez Sočo prenesel partizan iz Bovca. Z eno roko se mu je ovila okoli vratu, čutila je, kako mu noge spodnaša deroča voda. Opotekal se je, a srečno sta prišla na drugi breg. Prešli so še reko Koritnico in se ob robu letališča pomikali proti Boki. Samo za hip so se ustavili, potem so se povzpeli nad vas Plužna in nadaljevali na Kanin, na planino Ban. Do jutra so hodili le navzgor. Za notranjsko partizanko, vajeno obširnih notranjskih gozdov, je bila to nenavadna izkušnja. In kje je na tej goličavi partizanska bolnišnica? Ustavili so se, zagledali duplino, skozi katero so lahko vstopili le sklonjeni, in ugotovili, da je bil prostor pretesen že za tiste ranjence, ki so tu okrevali.

Bolničar Alojz Kutin - Stol, visok tršat možakar, je ob prihodu novih ranjencev sključen čepel in trpel zaradi zobobola. Na drugem kraju je stokal Matija Mlekuž - Gašper, ki mu je ročna bomba, paradajzarica, v napadu na italijansko patroljo pri Žagi ranila podplat. Tiho je sedel Tona (Anton Mlekuž), ki je bil v isti akciji ranjen v roko, in Zvonko (Franc Della Bianca) z raztrgano dlanjo. Dva starejša moža z Žage, Franc Rot - Zmago, po domače Zepa, in Andrej Rot - Svoboda, po domače Lenčev, sta bilaodeljena bolnišnici za pomoč. V votlini je bilo zelo vlažno, saj je po vsakem dežju s stropa kapljala voda. Tudi zato so se rane gnojile. Imeli so dovolj hrane, ki so jo dobivali s planine ali od aktivistov OF z Žage. V dolino sta hodila ponjo Franc Della Bianca - Zvonko in Andrej Rot - Svoboda, ki sta obenem prinašala v goro tudi razne novice. Te so okrevanci željno pričakovali. S kuhanjem so imeli težave, saj so smeli kuriti le z olupljenimi vejami, da se ni kadilo. Kljub tegobam so se dobro razumeli. Da je hitreje mineval čas, je poskrbel Gašper s svojimi hudomušnimi pripovedkami. Anica se je dobro počutila, tudi bovško narečje ji je ugajalo. Okolica se je prebujala v pomlad, ranjencem pa se stanje zaradi velike vlage in mraza v jami ni izboljševalo. Bolničar Stol je odločil, da se preselijo na preprosta ležišča med nizko grmičevje nekoliko nižje od votline. Zmago, Svoboda, Stol in Zvonko so pripravili vse potrebno in ob koncu maja so se preselili. Razpoloženje ranjencev in uspeh zdravljenja sta bila odslej boljša. Andrej Rot - Svoboda je imel na planini Ban stajo in trop drobnice. Bolnišnici je dajal meso, mleko, kislo mleko in matudo - sirotko, ki ostane pri izdelavi masla.

Nekega jutra je s stražarskega mesta pritekel Zmago in sporočil, da se jim bližajo italijanske enote. Upravnik Stol je določil smer, v katero naj se umikajo. Gašper se je vlekel po vseh štirih. Ostali so mu pomagali, delno so ga nesli, delno vlekli. Vsi so se plazili navzgor, samo navzgor. Na tej višini ni višjega rastja, temveč samo ruševje med ogromnimi skalnimi razpokami. V tistem odločilnem trenutku je iznenada, kot se včasih to visoko v gorah dogaja, nastala gosta megla in jih kot zavesa zavarovala pred očmi italijanske vojske. Ko so bili že visoko, so se prikrili med nizko ruševje. Megla se je za trenutek razpršila in videli so, kako se je vojaštvo v obliki obroča pomikalo proti duplini. Nekoliko kasneje je sledilo silovito streljanje. Visoko med skalami so borci ždeli in mirovali vse do večera. Ponoči so se premaknili, kajti pričakovali so, da bodo naslednji dan Italijani pregledovali tudi to območje. Stol jih je popeljal mimo votline. Vsa trava naokoli je bila požgana, notranjost jame črna, le ostanki ožganih prevez so

ležali na tleh in močno je zaudarjalo po dimu. Odšli so daleč proč od votline. Naslednji dan so Italijani res prišli in pregledovali pobočje, približali so se tudi mestu, kjer so bili prikriti. Po dveh dneh so se ranjenci vrnili med nizko grmovje pod duplino.

Zvonko in Tona sta odhajala po hrano, Svoboda in Zmago na stražo, Zmago je tudi kuhal. Ko sta se Zvonko in Tona nekega dne vrnila s polnim nahrbtnikom hrane, je bil poleg tudi zavitek z napisom: za našo partizanko Anico. Pošiljka jo je razveselila, saj je bilo v njem žensko perilo in še marsikaj. Poslale so ga aktivistke ženske organizacije iz Bovca. Ko je Anica čez nekaj let prisostvovala sestanku v tem mestu, se je spoznala s tovarišico, ki je zavitek odposlala. Obe sta bili veseli in solznih oči.

Proti koncu junija 1943 je Zvonko prinesel pošto z navodilom, naj se Anica Srimšek po okrevanju javi na Okrožnem komiteju KPS za Tolminsko.

V bolnici leta 1943

Letos na veliko noč,
bil dan je zame strašno vroč,
me laška krogla je ranila
in roko skoraj mi zdrobila.

Zato sem v bolnico odšla,
da roko bi ozdravila,
saj vsakdo dobro ve,
kako hudo bi bilo brez nje.

Ko sem v bolnico prišla,
ki v jami je bila,
sem na tovariše tam naletela,
ki jih že laška krogla je zadela.

Je bil tovariš Tona,
4. čete 2. bataljona,
bil ranjen je hudo,
v roko, v trebuh in nogo.

Tovariš Gašper je bil drugi,
ki kljuboval je bolečini hudi,
saj imel je strgane noge,
od prstov do pete.

Tovariš Stol, naš bolničar
trpel je tudi bolečino hudo,
tako, da nas je vse skrbelo,
če ga še dolgo grlo bo bolelo.

Zvonka roka je bolela,
na rani smola ga skelela
pa upal je na bolje,
ker že v patroljo je odšel.

Kadar je zunaj deževalo,
nam v jamo je kapljalo
in večkrat smo bili mokri,
da slabe volje smo bili.

Zato drugam smo se selili,
da v jami ne bi vsi segnili,
v taboru bili smo razvrščeni,
v prelepi dolinici zeleni.

Le tukaj zdaj prebivamo,
In dobro se imamo
in s tem si belimo glave,
če blizu je svoboda že.

Tovariš Janez prerokuje,
da se konec približuje,
in konca meseca tega,
da bo svoboda k nam prišla.

In Zmago kadar k hlevu gre,
prinaša nam novice, lepe vse,
in mislimo si vsi veseli,
da bomo kmalu v Bovcu peli.

Tovariš Lojze tudi pravi,
da Anglež se ne ustavi,
dokler fašista ne zdrobi
v prah in pa smeti.

A Zvonko se jezi, se ve,
ker na Plužnah nič novic ne zve,
tam le za kvante vsi vedo,
za politiko se ne menijo.

Tona dosti ne verjame,
on za šalo kar vse vzame,
in ne beli si glave,
kako na južni fronti gre.

Tovariš Gašper pa,
pri nas besedo glavno ima,
on v svoj kalamon pogleda,
da iz njega izve kaj novega.

In tako gre čas naprej,
na planini naši tej,
le eno si želimo vsi,
da kmalu bi v dolino šli.

Anica Srimšek

Pesem so našli leta 1987 na podstrešju Jožefa Kende - Pepija, po domače Šmidovga, v Bovcu.
Anica jo je maja 1943 napisala v zvezek, ki je po njenem odhodu ostal v SP,
po najdbi jo je nekoliko posodobila.

S še ne zaceljeno rano je Anica v začetku julija 1943 s kurirji odšla preko kurirskih javk na sedež Okrožnega komiteja KPS pod Rdeči rob nad vasjo Zatolmin. Tu so se zadrževali Albin Kovač - Jaka Baški, Ferdo Kravanja - Peter Skalar, Franc Čopi - Borutin, občasno so prihajali tudi drugi. Pri tem forumu je bil kurir Alojz Rutar - Svečan, ki je bil doma z bližnje kmetije pri Jakču v zaselku Laz nad Tolminskimi koriti. Kot referentka Protifašistične zveze žena je Anica vodila sestanke z ženami v vaseh Zatolmin, Volarje, Vrsno in drugod po Tolminskem. Žene in dekleta iz Tolmina, Kobarida in okoliških vasi, kjer so bile sovražne postojanke, so prihajale na zборе v druge vasi. Italijanska oblast je bila zelo pozorna na te aktivnosti in se je na vsako informacijo o tem odzvala s krutimi ukrepi. Okoliščine so bile take, da so morali biti ljudje zelo previdni. Tudi v prijazni Svečanovi domačiji so se žene in dekleta večkrat sestajale. Zlasti na podeželju se je NOG močno razmahnilo, člani odborov so imeli veliko dela, posebno takrat, ko se je v njihovem okolju zadrževala operativna enota. Vedno pogostejše so bile novice o napredovanju zavezniških sil in govorice o skorajšnji kapitulaciji Italije (130).

Prišel je 8. september 1943 in kapitulacija Italije. Italijanski vojaki iz Baške grape in Tolmina so se umikali, nekateri čez hribe, saj so hitro po kapitulaciji prišli nemški vojaki in zavarovali bohinjsko progo. Tiste italijanske vojake, ki se jim niso hoteli pridružiti, so Nemci internirali v taborišča v Nemčijo. Nekateri Italijani so prišli tudi v Čadrg. Povsod so jih partizanske enote, aktivisti, terenci in mladina razoroževali ter

spravljaljo orožje in municijo na varno v skrivališča. Nekateri italijanski vojaki so šele na prigovarjanje in tudi grožnje oddali orožje in odšli naprej proti Italiji. V nekaj dneh zatišja po kapitulaciji so do tedaj ilegalni odbori OF v hribovskih vaseh začeli javno delovati. Ko je dolino zavzela nemška oblast, so se morali umakniti v ilegalo ali pa so njihovi člani odšli v partizane (37).

Napad

Po boju Gradnikove brigade maja na breginjskem Stolu, na planini Božica, se je raznesla vest, da Italijani vedo za Kamrico. Nekega dne so alpinci res obkolili okolico votline in se ji v strelcih približevali. Ranjenci so se umaknili visoko nad SP, se v gostem ruševju med skalovjem skrili in oddahnili. Bil je junij in megla se je večkrat zelo hitro pojavila, a se tudi hitro razblinila. Ko so italijanski vojaki po eni uri uspeli odkriti SP, so kričali vanjo, naj se partizani predajo. Ker ni bilo odgovora, so začeli z napadom – zaregljale so strojnice, streljali so, metali ročne bombe in uporabili celo metalce ognja. V notranjosti jame se je vnelo suho listje, zagorela so drva in ostali gorljivi predmeti, iz votline se je valil gost dim. Sovražnik je opravil svojo nalogo in odšel v prepričanju, da v votlini ni preživel nihče. Ko so se borci vrnili h Kamrici, se je iz votline še kadilo. V bližini so ostali še kak dan, potem pa odšli v Rupco, kjer so ostali do konca julija (73, 74).

Kdo je izdal Kamrico?

Med tistimi partizani, ki so v SP nosili ranjena borca iz napada na italijanske vojake na Žagi, je bil tudi Anton Mrakič - Kostja, sicer iz Bovca, po domače Golc, družina je med vojno stanovala v Čezsoči. Bil je borec 4. čete 2. bataljona Gradnikove brigade. Kostjo je italijanska vojska maja 1943 po boju na Stolu ujela v seniku na Gornji črči, senožeti nad vasjo Žaga, v katerem je spal. Peljali so ga v Plužno, privezali za lipo in pretepali, dokler ni povedal, da je SP na planini Ban. Hoteli so vedeti za točno lokacijo, a jo je težko opisal. Z njimi je moral v kasarno. Ker so vaščani Žage predvidevali, da bi morda lahko izdal lokacijo, so o tem obvestili osebje bolnišnice, ki se je pripravilo na odhod. O njegovi izdaji so bili prepričani tudi zato, ker je dva meseca prej njegov bratranec, z enakim imenom Anton Mrakič - Nino, poštar v Bovcu, izdajal karabinjerjem partizanske sodelavce in poti ter bil zato usmrčen. Vaščani so budno spremljali, kdo odhaja v pobočje. Prevladovalo je mnenje, da so fanta preoblekli v italijansko uniformo in da jih je vodil do Kamrice. Italijani so jo morali kljub temu kar nekaj časa iskati. Kostje po tem dogodku ni bilo več na Bovškem, širile so se le govorice, da so ga videli v Trstu (73, 74).

Prehrana – zdravila – informacije

Bolničar Alojz Kutin - Stol je vodil SP in zdravil ranjene. Že kot vojak v italijanski armadi je opravljal to delo v Abesiniji, ki jo je Italija napadla leta 1935; tja so italijanske oblasti rade pošiljale primorske fante. Z zdravili in sanitetnim materialom so kar shajali, saj so te potrebščine skrivaj prinašali aktivisti iz lekarn v Soški dolini in

Spominski napis na obeležju SP v Rupci

celo iz Čedad, Krmina in Vidma. Na začetku so dobili sanitetni material iz dveh lovkovskih koč, v kateri sta vdrla Franc Mlekuž - Zmago in Anton Komac - Danko, v bližini prelaza V žlebeh (Sella Nevea) in na Prevali pod Prestreljenikom. Kot izvidniška patrulja sta odšla na ono stran kaninskega pogorja in sta v njej poiskala zavetje pred mrazom in lakoto. Potem so iz čete prišli še enkrat in odnesli, kar je bilo koristnega. Sanitetni material, špirit, obveze, praške in razne tablete, rjuhe in posteljnino so namenili tudi potrebam drugih čet v okviru bataljona ter štabu (111). Pri zbiranju sanitetnega materiala je precej sodelovala tudi mladina. Po potrebsčine, hrano in dnevne novice je osebje hodilo v dolino, za kar si moral imeti precej požrtvovalnosti, poguma in kondicije, saj je pot tja in nazaj zahtevala vsaj 6 ur hoje. Dogovor je bil, da bodo v vasi obesili belo rjuho, če se sovražne patrulje odpravljajo v hrib. Verjetno je rjuho obešala Marija, Mica Rot, po domače Zepova, ki je imela na planini Ognjenik svaka Franca in dva mladoletna sinova, Jožeta in Alojza. Za izvidnika SP je bil to znak za preplah. V takih primerih so se umaknili iz votline, potuhnili v ruševju in počakali, da je nevarnost minila. V slabih vremenskih razmerah, ko se v dolino ali iz nje ni videlo, se je nekdo iz doline odpravil na dolgo pot k SP. Ko je bil februarja 1943 Boris Ostan iz Bovca poslan v posebni bataljon (*battaglioni speciale*) v južno Italijo, je njegova žena Jožefa, ki je bila služkinja v Bariju pri Zori Del Buono, pošiljala v Bovec sanitetni material in zdravila. Dajal jih ji je Zorin mož, zdravnik Pietro Del Buono, ki je bil simpatizer KPI. Sanitetni material in zdravila so prišla v SP na pobočju Kanina (124). Mira, Marica Kranjc - Mariza je bila v Srpenici že leta 1942 prva agitatorica in obveščevalka, ki je zbirala hrano, orožje, sanitetni material in obleko za partizane. Poleti 1942 je pustila službo v Milanu in se vrnila domov. Postala je prva sekretarka KPS v Srpenici. Po boju in žrtvah na planini Golobar je bilo treba priskrbeti več sanitetnega materiala za

Brata Jožef in Alojz Rot, po domače Zepova, iz Zgornje Žage, leta 2004

ranjene borce. Vanjo se je zaljubil *tenente* – vodja italijanske posadke na Žagi – in jo obiskoval na domu. Njen mlajši brat je dobil kožno vnetje in ko je *tenente* spet prišel, mu je njena mama začela tožiti, da zanj nikjer na more dobiti alkohola in zdravil. Obljubil ji je vse potrebno, če ponj v postojanko pride Mira. S prijateljico sta odšli v kasarno in dobili polno torbo zdravil in sanitetnega materiala. Nekaj dni kasneje je bil *tenente* ranjen pri napadu na partizane na Stolu in poslali so ga v videmsko bolnišnico. Mira je to izkoristila in z izgovorom, da ga gre obiskat, dobila od orožnikov posebno dovoljenje za potovanje z avtobusom. V Vidmu je nakupila zdravila in sanitetni material in se vrnila domov (129).

Po požigu notranjosti Kamrice se je SP kmalu premaknila nižje, v bližino planine Ognjenik, po domače Ognjenk, tudi Ognjenca. Tu sta v poletnem času prebivali dve družini, obe s priimkom Rot, ki sta bili lastnici hlevov in pašnikov. V eni izmed pastirskih kolib je živel Franc Rot - Zmago, po domače Zepov, ki je skrbel za varnost in oskrbo SP. Bil je brat lastnika hleva.

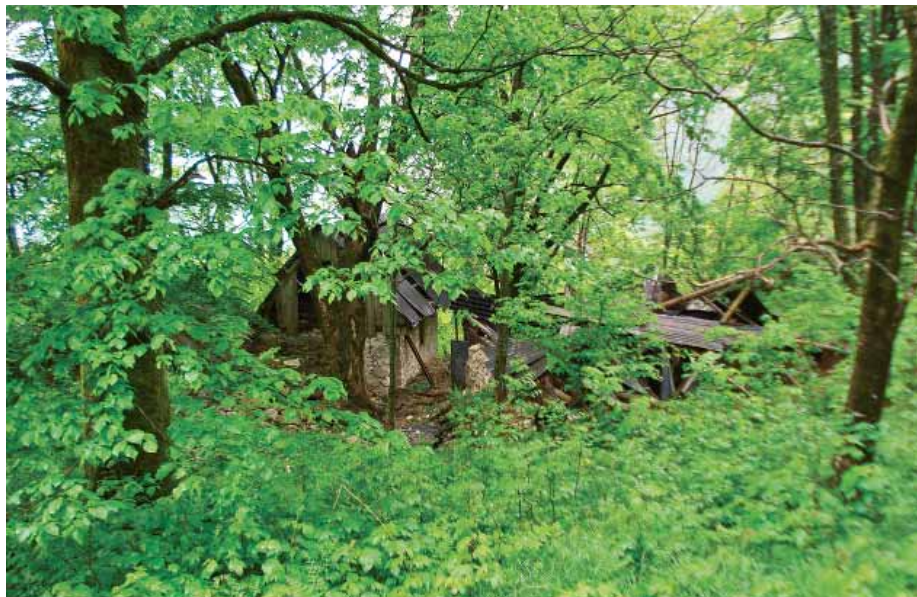
Pri njem sta na planini kot otroka prebivala in pasla živino njegova nečaka, brata Jožef Rot, rojen leta 1932, in leto mlajši Alojz Rot. V šolo ni bilo treba, ker je bila italijanska šola na Žagi že zaprta, saj so italijanski učitelji pobegnili iz strahu pred partizani. Oče obeh mladih fantov in dveh hčerk, Jožef, je bil zaradi sodelovanja s partizani 4. maja 1943 aretiran in zaprt v Trstu, nato v Savoni. Po kapitulaciji Italije so ga

Panorama Kaninskega pobočja: skrajno levo pobočje Male in Velike Babe, potem Veliki in nato Mali Škedenj, skrajno desno Rombon. Na sliki je označena planina Ognjenk, kjer sta bila hleva obeh družin Rot, po domače Jurnove in Zepove. Malo pod gozdno mejo po pobočju od planine Ban vodi mulatjera, po kateri poteka planinska pot, ki se na grebenu Malega Škedenja prevesi na drugo stran pobočja in pripelje do planine Gozdec, kjer danes stoji B postaja kaninske žičnice. Od te poti se loči označena planinska pot, ki pelje navzgor do planinskega doma Petra Skalarja na Kaninskih podih, od spodaj se ji priključi steza s planine Prehod.

Nemci poslali v taborišče Mauthausen, od koder se je po vojni vrnil bolan in kmalu umrl. Oba fanta na planini sta vedela za SP v Kamrici in Rupci in sta po svojih močeh pomagala. Nosila sta mleko in druge potrebščine od pastirskih staj do SP. Tudi druga družina Rot na planini, po domače Jurnovi, je prispevala za oskrbo SP. Iz te družine je bil v partizanskih vrstah sin Andrej. Obe družini sta dajali predvsem pridelke planine kot mleko, sir in meso drobnice.

Na Žagi se večina družin piše Rot, veliko je Jožefov, Francov in Alojzov, zato se ločijo med seboj le po domačih imenih. Na Žagi so za narodnoosvobodilno gibanje največ prispevale nekatere družine. Jurnovi (Rot), ki so imeli dva sinova v partizanih, Andreja in Alojza. Zepovi (Rot) so imeli strica Franca pri partizanih, gospodar Jožef, oče obeh mladih fantov s planine Ognjenik, je bil med vojno v zaporu in potem v internaciji. Muhčevi (Rot) so pri partizanih imeli sina Alojza. Ta je padel na planini Golobar, oče Franc in mati Marija ali Mica sta bila v nemških taboriščih. Po vojni se je domov vrnila le mama Marija, mož Franc je ostal v Mauthausnu. Tudi njihovega zeta

Ostanki Morjančeve pristave na opuščeni in zaraščeni planini Prehod

Antona Rota, po domače Melinkča, so Nemci poslali v taborišče Mauthausen, kjer je umrl. Terecovi (Kutin) so imeli Alojza - Stola, upravnika SP, njegova žena Pavla - Mimi, je bila aktivistka. Zelo zavedna in aktivna je bila družina Antona Kavsa, po domače Miklavčičevi. Lenčevi (Rot) so imeli dva sinova v partizanih, Franca in Andreja, hčer Marijo pa v italijanskem zaporu Fraschette Alatri v pokrajini Frosinone v bližini Rima. Vas je bila enotna, SP so pomagali vsi. Najlažje so prenašali material člani družin, ki so bile lastnice senikov in staj v bližini SP, saj so svojo pot v breg lahko opravičili s kakšnim opravkom (73, 74, 76).

Sreča v nesreči

Najtežje in najdaljše zdravljenje v tej SP je preživel mlad partizan z opečenimi rokami skoraj do ramen. Domnevno je bil doma iz Čezsoče. Ko se je njegova enota ustavila, da si odpočije, je prezebel in utrujen izbral nekoliko dvignjen prostor zraven velikega kotla, kjer se je kuhala juha za enoto. Hotel se je pogreti, pa ga je toplota omamila v spanec. V polsnu se je nagnil naprej, predramil, se v hipu zavedel nevarnosti, iztegnil obe roki in se do ramen pogreznil v jušni krop. Na srečo glave ni poškodoval. Opekline so zelo bolele in trajalo je dolgo časa, da se mu je stanje izboljšalo. Pri jedi in pri intimnih stvareh so mu morali pomagati tovariši (73).

Danes opuščena Tajčarjeva pristava na Poljanci

Selitev v Gozdec pod Mali Škedenj

V avgustu 1943 se je SP pomaknila po mulatjeri v bližino danes opuščene planine Gozdec na bovško stran Malega Babanskega Škedenja, v kraj, ki ga imenujejo Fekeralo. Območje Gozdec je poraslo z visokim bukovim gozdom. Prehrano so večinoma dobivali iz vasi Plužna, od koder je bila do te lokacije pot krajša. Vodila je čez pobočje Poljanca, nad potokom Gljun in čez planino Prehod, ali pa prek planine Gozdec. Ohranili so tudi povezavo z Žago in planino Ognjenco. SP je tu ostala do kapitulacije Italije. Z vaščani Plužne so bili dogovorjeni, da so prinašali hrano na planino Prehod, ki je bila približno na polovici poti do SP. Stike z osebjem SP je imela Kutinova žena, Pavla Kutin - Mimi, rojena Černuta, ki je med vojno živela v Plužni. S sestrama Viktorijo in Fani so največ pomagale SP, ko se je ta zadrževala v gozdu Fekeralo in v stajah na planini Gozdec. Pomagali so tudi drugi vaščani iz te vasi in Bovca. Med temi je bil partizan Franc Della Bianca iz Bovca, ki je aprila 1944 s tremi soborci padel na planini Prehod. Eliza Medved je bila julija 1943 v odboru SPŽŽ določena za vaško bolničarko v Plužni. Zbirala je sanitetni material in prostovoljne prispevke, s katerimi je kupovala zdravila, obveze in drugo za SP. Hrano in zdravila je kasneje dobivala tudi iz Čezsoče, kjer je Marija Muznik vsako nedeljo pripravila pošiljko, ki sta jo njena otroka prenesla skozi straže in predala Elizi. Tudi Zora Fiorese iz Podklopce je zbirala obleko in sanitetni material za SP. V Bovcu je sanitetni material zbiral več aktivistk. Ema Mlekuž,

ki je imela brata v partizanih, je poleg sanitetnega materiala zbirala hrano in denar. K njej je zbrano prinašala tudi Antonija Zornik, poročena Žorž. Med prvimi je sanitetni material zbirala Nada Šulin. SP je bila sprva skrita v težko dostopnem kraju, poraščenem z gozdom; tik pred kapitulacijo Italije se je preselila v staje na planino Gozdec. Partizani so nekatere ranjence oziroma bolne prinesli do Morjančevega senika na planini Prehod ali do Tajčerjevega senika na Poljanci, kjer jih je dr. Edvard Huber iz Bovca pregledal in jim nudil ustrezno zdravstveno pomoč. Po opravljenem pregledu in navodilih za nego so se nosači z ranjenci vračali v SP. Dr. Gala je poročal, da je SP po juliju dobila nekaj bolnikov s krvavo grižo. Po kapitulaciji Italije je zavladalo kratkotrajno zatišje, bolniki so za nekaj dni prišli v vas Plužna, v dolino, v Bovec niso šli, saj je vanj po nekaj dneh prišla nemška posadka (4, 73).

Franc Rot - Zmago, ki je po odhodu iz SP uporabljal partizansko ime Ognjenkar, se je kot mlad fant odpravil za zaslužkom v Belgijo in tam delal v rudniku. Na začetku vojne se je vrnil domov in kmetoval, sodeloval s partizani in oskrboval SP pri slapu Boka in na planini Ban. V avgustu 1943, ko se je ta preselila nad vas Plužna, se je namenil z borci Gradnikove brigade na Dolenjsko. Zaradi starosti, rojen je bil leta 1903, so ga zadržali in dodelili dr. Gali za pomočnika, kurirja in spremljevalca, saj je njegov dotedanji spremljevalec Vladko Gregorič - Jelko odšel v VOS in kasneje v štab 2. brigade VDV kot sanitetni referent. Sodeloval je z njim pri vseh zadolžitvah in poteh ob kapitulaciji Italije, organizaciji bolnišnic za ranjene na goriški fronti, umiku ranjencev v Trnovski gozd in pri postavitvi barak za novo bolnišnico, kasneje imenovano Pavla. Dr. Gala ga je imenoval Žagar in ga v svojih spominih omenja kot nekoliko naglušnega moža, ki se ni bal povedati tudi svojega drugačnega mnenja o kaki zadevi. V Pavli je Rot ostal do konca vojne kot član osebja, ki mu je dr. Pavla najbolj zaupala in se nanj zanesla (2, 4).

Po prihodu Nemcev v Bovec se je SP umaknila v dva senika na Poljanci, kjer je delovala do odhoda v Trento. Sprva so se z dr. Huberjem dogovorili za mesto, kjer je pregledoval ranjence; običajno na Tajčarjevi pristavi, približno 15 minut pod planino Prehod. Sem so ranjence prinesli in spet odnesli, sčasoma pa so se prepričali, da je vreden zaupanja in jih ne bo izdal. Spustili so ga v SP. Bil je močno presenečen nad strokovnim zdravljenjem ranjencev in nad splošno zdravstveno nego. Hrano je osebje SP prevzemalo pri senikih na Poljanci, običajno pri seniku, ki je bil last Andreja Černute iz Plužen, približno pol ure oddaljenem od SP. Drugo mesto za prevzem hrane je bilo v zaselku Zavrzelno nad Bovcem, pod strmim pobočjem rombonskih podov, kjer sta Ana Straussgitel in Marija Kravanja, partizanski mami, prinašali iz Bovca hrano, sol, sanitetni material, obleko in drugo, kar so zbrali bovški aktivisti. Glavni oskrbniki SP so bili prebivalci vasi Plužna, nekaj materiala je prišlo tudi z Žage (73).

V Trento

Številčno stanje v SP se ni dosti spreminjalo. Okrevanci so odšli v enote, prihajali pa so novi ranjenci. Sčasoma je oskrbovanje SP postalo vedno težje. Plužna je majhna vas in ni zmogla zagotoviti dovolj hrane zase in za SP. Tudi oddaljenost je povzročala vedno večje težave, saj je do Plužne dobri dve uri hoje. K selitvi je prispeval

Pri Martinu v vasi Soča danes

tudi sklep poveljstva 2. Soške brigade, da mora Alojz Kutin - Stol v enoto. Odločili so se za selitev v Trento, saj so vanjo Nemci le redko prodrli, v stranske doline pa nikoli. Ko so odšli, jih je pot vodila nad vasjo Plužna in Bovcem do bližine trdnjave Kluže. V trdnjavi je bila nemška posadka, zato so morali biti pazljivi. Spustili so se do reke Koritnice pred trdnjavo, jo prešli po visečem mostu in se ustavili v vasici Bavšica, kjer so se na kmečkih domačijah nahranili in odpočili (73).

Njihov cilj je bila dolina Trente, kamor so prispeli po hoji nad vasjo Kal-Koritnica in spustu v vas Soča. Najprej so se nastanili pri Martinu (Kravanja), domačiji, ki stoji tik nad cesto proti Vršiču, potem so se preselili v senik nad zaselek Lemovje. Soča je bila ves vojni čas nekakšno svobodno ozemlje. Le redko so sem prodrli Nemci, a so jih partizani vedno zavrnil. Nekajkrat so vozili po cesti iz Bovca čez Vršič, niso pa zahajali v stranske doline. Alojz Kutin, ki je bolniško ekipo vodil od njenega začetka, je bil v oktobru 1943 dodeljen 3. bataljonu 2. Soške brigade, kasnejše 18. brigade, ki se je zadrževal na planini Predolina na Polovniku, in branil Kobariško republiko pred prodorom Nemcev iz Čezsoče v Drežnico in po levem bregu Soče proti Kobaridu (30, 22, 73).

Bavšica je ozka dolina, ki se zajeda med Loško steno in Bavški Grintavec. Dno doline ima ozek stik z Bovško kotlino pri trdnjavi Kluže, končuje se z obsežno planino Bala, ki se dvigne do združitve Loške stene z grebenom Grintavca in Jalovca. Po dolini teče večji potok Šumnik, ki se pri trdnjavi Kluže izliva v Koritnico. Pred vojno je tu živel okrog 70 prebivalcev v zelo raztreseni vasici. Preživljali so se z živinorejo, ovčerejo in skromnim kmetovanjem. Poletja so kratka, zime mrzle in dolge. Obdelovalne površine, travniki in pašniki so obdani s kamnitimi ogradami – celki. Danes tu ni več kmečkih domačij, so le počitniška bivališča.

Po padcu Kobarške republike je 3. bataljon 18. brigade izvajal akcije na Bovškem do konca decembra 1943, potem je odšel čez zasneženi Krn in Baško grapo na Šentviško planoto. Kutin je bil nato v bojih brigade z Nemci pri Čepovanu, na Lokvah, pri napadu na Knežo in pri pohodu 30. divizije v Benečijo. Brigada je 20. februarja pri Kamnem prišla na levi breg Soče, v vas Krn, in se čez Šentviško planoto napotila v Trnovski gozd. Kutin je zaradi naporov oslabil, ostal na Bovškem in se vključil v 4. četo 2. bataljona BBO, ki je imela postojanko v opuščeni hiši pod vasjo Na Skali, nad dolino potoka Vrsnik. Četa je delovala na Bovškem. Pretrgala je telefonski kabel Rim–Berlin, izvedla več manjših sabotаж, uničila elektrarno pod mostom čez Koritnico pred Logom pod Mangrtom. Ob obletnici boja na planini Golobar, 26. aprila, je načrtovala napada na italijanske vojake na Žagi in na nemško preskrbovalno skupino pri trdnjavi Kluže. Kutin je vodil skupino partizanov na planini Prehod na pobočju Poljance tisto jutro, ko so Nemci napadli presenečene partizane. Padli so trije borci, 17 se jih je prebilo iz obroča. Po tem dogodku je Kutin dobil nalogo, da prevzame vodenje in skrb za SP v vasi Na Skali (30, 22, 73).

Manjša SP pod Bavškim Grintavcem

Med prve zaledne enote, ki so delovale v dolini Trente, sodi manjša SP, ustanovljena v prvi polovici decembra 1943. Ko je SP izpod Kanina prišla v Trento, sta se obe združili. Začetki SP v Trenti so bili na Nemški skali ali Na skalah nad zaselkom Lemovje ob poti na Bavški Grintavec. Njen prvi pacient je bil Henrik Mavrič - Petrič, poznejši politkomisar Bovške čete, ki je bil ranjen prve dni decembra 1943 ob srečanju z nemško patruljo, ki jo je proti Trenti vodil nemški kapetan, po poklicu geometer, inženir Max Vogrin (110).

Vogrin, rojen 20. 9. 1899 v Črešnjevcu pri Slovenski Bistrici, osnovno šolo končal v Mariboru, gimnazijo in Visoko tehnično šolo v Grazu, je imel slovenske starše, nemškutarje. Mogoče je imel zato do Slovencev drugačen, bolj razumevajoč odnos kot drugi nemški častniki, znal je kar dobro slovensko. Vogrin je bil na Bovškem že med 1. svetovno vojno, saj je še ne 16-leten že vstopil v vojsko in bil dvakrat ranjen v bojih z Italijani. V 2. vojni je v Bovcu vodil enoto, v kateri so bili večinoma Avstrijci. Pred prihodom v Bovec je bil ranjen na ruski fronti in zdravljen v raznih bolnišnicah. Proti koncu novembra 1943 je njegova enota v Bovcu nadomestila enoto kraških lovcev, ki so sodelovali pri razbitju Kobarške republike. Z njim sta živeli tudi žena in hčerka. Dr. Ivo Juvančič, s katerim je prijateljeval, je pripovedoval, da je poleg Hitlerjeve slike v njegovem stanovanju visela tudi Prešernova slika, kar pa so nekateri zanikali. Novembra 1944 je bil kot predavatelj premeščen v neko vojaško šolo (30, 111, 129, 137).

Drugi oskrbovanci izpod Kanina so nad Lemovje prispeli v prvi polovici decembra. Proti koncu decembra 1943 so vanjo prišli tisti borci 3. bataljona 18. brigade, ki po oceni vodstva ne bi zmogli naporne zimske poti iz Lepene čez Krn na Tolminsko. Med njimi so bili lažji ranjenci in starejši borci, zato so SP nekateri imenovali okrevališče. Ti oskrbovanci so lahko pomagali pri manj napornih kmečkih opravilih ali lažjih nalogah, npr. pri prenosu hrane ali zavarovanju SP. SP je bila v seniku precej visoko

Max Vogrin v Bovcu

na pobočju Bavškega Grintavca. Za bolničarja in upravnika SP sta bila določena Janez Mlekuž - Vitko in Ivan Bradaškja - Slokar, rojen leta 1889 v Soči. Bradaškja je bil podoficir sanitete v avstro-ogrski vojski, po marcu 1944 pa je postal poveljnik NZ v Soči.

Marca 1944 se je SP preselila v Trento. Upravnik je postal Alojz Kutin - Stol, ki pa se je udeleževal tudi akcij 4. Bovške čete 2. bataljona BBO. V združeni SP je bil kot zdravljenec še vedno Matija Mlekuž - Gašper iz Bovca, ki je bil ranjen 3. aprila 1943 na Žagi (22, 73, 110).

Zapoden, Zadnjica, vas Na Skali

SP se je pred Kutinovo vrnitvijo selila v zatrep doline Zадnje Trente, v Zapoden, v bližino izvira Soče. Krajši čas je bila v dolini Zadnjice, ob poti proti Kriškim podom, v kraju Presek, 150 m nad zbiralnikom vode, v leseni stavbi, kriti z eternitnimi ploščami. Barako je zgradil Ivan Zorč s Trente. V začetku leta 1944 se je premaknila v vas Na Skali in tu ostala do konca vojne. SP je menjavala lokacije zaradi iskanja varnega bivališča in zaradi oskrbe s prehrano. Trenta je bila vedno najbolj reven predel Bovške in njeni prebivalci SP niso bili sposobni dalj časa zagotavljati hrane (30, 72).

Na eni izmed teh kmetij, pri Špilcu, na nadmorski višini 1000 m, ki danes nosi hišno številko 57 vasi Soča, je SP gostovala

Vas Na Skali leži na nadmorski višini okoli 800 m; kakih 5 kilometrov po cesti iz vasi Soča nad dolino potoka Vrsnik, ki se v vasi Soča izliva v Sočo. Vas Na Skali je danes zaselek vasi Soča. Domačije so oddaljene druga od druge po sto in več metrov. Prebivalci so se ukvarjali z ovčjerejo in kozjerejo, nekaj malega so pridelali tudi krompirja, fižola in zelja.

Odkritje obeležja SP v vasi Na Skali

Na levi Alojz Kutin - Stol, bolničar in
upravnik SP, ter gospodar Jože Kavs - Pepi

do konca vojne. Pred prihodom SP je na tej kmetiji nekaj časa bivala Bovška četa. V hiši je gospodinjala Marija Kavs, ki je rodila 10 otrok. Na pročelju te stavbe je bilo 5. julija 1981 odkrito spominsko obeležje z besedilom: V tej hiši je bila partizanska bolnišnica, ki je delovala od januarja 1944 do osvoboditve 1945.

Kadar je bil Alojz Kutin - Stol odsoten, ga je nadomeščal Marij ali Marjo Kravanja, doma iz Bovca, iz Klanca, po domače pri Špilcu. V SP sta pomagala tudi Ivan Brađaška in Alojz Žagar; ekonom je bil starejši mož, znan kot Poljan (129).

Marjo Kravanja, rojen 15. avgusta 1903, se je v mladosti v izgnanstvu v Bruck an der Leithe (Most na Litvi), kamor je morala družina zaradi prve vojne, naučil plesti košare iz vejevja. Ko ni imel drugih zadolžitev, je med pletenjem večkrat pripovedoval, da je njihova, Špilcova hiša v Bovcu na nadmorski višini 500 m, Špilcova v vasi Na Skali pa na višini 1000 m nad morjem.

Marij je kot italijanski vojak opravil tečaj za bolničarja in delal v nekem bolnišničnem oddelku, zato je znal negovati ranjence. Vpoklicu v vojno v Abesiniji se je izognil kot rudar v rabeljskem rudniku svinca, ki je imel za Italijo strateški pomen. Na začetku druge svetovne vojne so ga vpoklicali v posebni bataljon, iz katerega se je po kapitulaciji Italije vrnil domov in šel v partizane. Septembra 1944 je bil dodeljen KM Bovec in SP Na Skali. Tu je deloval do pomladi 1945, ko je kot partizan Rezijskega bataljona odšel v Rezijo ter sodeloval pri pregonu sovražnih vojakov iz te doline. Takrat

Del vaščanov vasi Soča in zaselka Na Skali, udeležencev NOB, navzočih pri odkritju obeležja SP 5. julija 1981

je iz zapuščene hiše zdravnika Peressuttija, ki je kot fašist pobegnil, pobral stetoskop in ga prinesel v vas Na Skalo. Ob koncu vojne je shranil nekaj sanitetnega materiala iz te SP, kar je njegova vdova Darinka Kravanja, rojena Pirc, predala Združenju borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin.

Amalija Kravanja, Martinova, in gospodinja Marija Kavs sta hrano dobivali pri okrajnem odboru OF za Bovško, ki je bil pri KM Bovec (Soča) na začetku doline Vrsnika v Pulgerjevi hiši. V hiši Jožefa Komaca, Matičiča, Pod Skalo, sta bila skladišče hrane in streliva ter kurirska postaja. Pogosto je bila na jedilniku tudi divjačina, saj so Trentarji še danes dobri lovci (73).

KM je organizirala zbiranje hrane po vaseh v dolini. Veliko hrane in sanitetnega materiala so zbrale aktivistke v Kal-Koritnici. Med njimi sta izstopali sestre Marija in Amalija Kravanja. Marija in Ivana Stres sta 26. julija 1943 prinesli v Trento polna nahrbtnika hrane in sanitetnega materiala ter sporočilo o padcu fašizma.

V Čezsoči so članice SPŽZ zbirale denar, živila, sanitetni material, prale, šivale in pletle za partizane in SP. Zbrani material se je zbiral pri Francki Cuder, od nje so ga odnašali v Sočo. Mackonovi (Kenda) sta ga 8. marca 1944 odnesli v SP Na Skali. Večjo količino zbranega in zloženega v pakete so žene in dekleta iz Čezsoče odnesle za novo leto 1944/45 v zaselek Jablanco, od koder so paketi prišli v Sočo. V Čezsoči je bila in-tendantka in bolničarka Jožefa Kravanja. S Francem Čopijem sta pod Polovnikovo

Lov brez dovoljenja je bil prepovedan tudi med NOB. S posebnim razglasom ga je decembra 1944 zaradi vojnega stanja prepovedalo okrožno načelstvo Narodne zaščite za Severnoprimorsko okrožje. Za nujne potrebe bolnišnic je Okrajna gospodarska komisija izjemoma izdala posebno dovoljenje za odstrel divjadi (28).

steno, na kraju Pod petnikom, pokopala partizana Slavka Komaca iz Bovca, ki je po nesreči padel čez previs pri sestopu s planine Golobar.

V vasi Soča je bila v odboru AFŽ za bolničarko določena Jožefa Flajs, pri kateri se je zbiral sanitetni material iz vasi in iz bovške lekarne. V Kal-Koritnici je bila vaška bolničarka in zbirateljica sanitetnega materiala Milena Zornik. Vaške bolničarke so nudile prvo pomoč ranjenim partizanom in domačinom. V Plužni so sanitetni material zbiral pri Fani Čebula. V Bovcu je bila v odboru AFŽ za bolničarko določena Jožefa Komac, poročena Kenda, ki je do novembra 1944 zbiral sanitetni material in stare rjuhe, ki jih je prekuhaval in razrezovala v obveze. Potem je prevzela druge naloge, skupaj z mamo pa je sodelovala pri pripravi paketov za ranjence v Soči za božič in novo leto, ki jim jih je dostavila vaška intendantka Francka Mihelič, Tajčarjeva (129).

Po pripovedovanju Marije Kavs se je pri njih zdravilo med 10 in 15 ranjencev ter obolelih. Imeli so postelje in pograde s slamnicami, v katerih so bili slama, seno ali ličkanje. Razsvetljevali so s petrolejkami, karbidovkami in svečami. Petrolej, karbid in sveče so dobile deloma za denar deloma zastonj pri Mirku Flajsu. Največ ranjencev je v Sočo in Trento prišlo proti koncu marca 1945, ko jih je sem pripeljal Rezijski (pogosto imenovan tudi Rezijanski) bataljon iz Novakov nad Cerknim. Ranjencev premične bolnišnice 31. divizije in spremljajočega ter ostalega osebja je bilo kar 94. Zanje so skrbeli upravnik bolnišnice, zdravnik dr. Pavel Jamšek, in medicinski sestre Zofka Kromar, rojena leta 1922, iz Novega Sveta pri Hoterdšici, ter še ena neznana. Bolnišnični komisar je bil Anton Gogala - Gorenjc (96).

V vasi Na Skali so našli zavetje tudi domači borci, ki so bili ranjeni ali so zboleli v drugih operativnih enotah in so se zatekli na zdravljenje v domači kraj. Poleg Gašperja je bil tu Mirko Ivančič iz Čezsoče, ki je zbolel v brigadi in prišel v začetku februarja 1944 v Sočo na okrevanje. Anton Fon iz Trnovega je prišel maja 1944 s patroljo Kosovelove brigade na Bovško, tu zbolel in se zatekel v SP Na Skali. Fon je pomagal tudi učiteljici Mariji Rot - Dunji iz Žage pri pouku v Trenti Na Logu, kjer je bilo v šoli 32 učencev (111). Tu so se zdravili Jože Della Bianca - Mirko, Anton Kenda - Istok iz Bovca in Slavko Sivec - Luka. Seznama zdravljenecv niso vodili, zato ne vemo za vse.

SP je bila daleč od spopadov, hrana dobra in sčasoma se je v njej nabralo nekaj zdravih borcev, ki je nikakor niso hoteli zapustiti in oditi v svoje enote. Bolničar Kutin si je prizadeval, da bi odšli, a pri tem ni bil vedno uspešen. Še več, posamezniki so mu celo grozili, da se mu bodo maščevali (111).

Sanitetni material iz SP Na Skali

Občasno je k ranjencem v vas Na Skali prišel dr. Huber iz Bovca, jih pregledal in dal osebju potrebna navodila. Od KM Bovec je prihajala tudi bolničarka Kristina Dugaro - Sonja, doma iz vzhodne Benečije (26). Prehrano sta zagotavljali zaledna enota Rezijskega bataljona in KM Bovec, zaradi lokacije imenovana tudi KM Soča, ki je bila pretežno locirana na začetku doline Vrsnik. Mleko in mlečne izdelke – sir, skuto in maslo – sta ranjencem dajali domačinki Amalija Kravanja in Marija Kavš. Sanitetni material je prihajal iz Bovca. Del ga je prispevala lekarnarica, Italijanka Norma Scroccopi, poročena z domačinom Knezom iz Srpenice, del pa je prišel iz nabirke, ki so jo izvajali aktivisti v Bovcu in okolici. Sanitetni material iz obeh virov se je zbiral pri Ani, Anci Straussgitel, po domače pri Cipcu, ki ga je hranila v posebnem prostoru pod podom. Ko ga je bilo treba odpremiti v SP v Sočo ali Rezijskemu bataljonu v Rezijo, je dvignila leseni pokrov in izdala potrebno količino (77). Med težje ranjence v SP šteje mo Antona Komaca iz Čezsoče, po domače Pavra, poveljnika čete Rezijskega bataljona, ki je bil ranjen 15. junija 1944, in Matijo Mlekuža - Gašperja, ki je postal invalid in je bil v bolnišnici od njenega nastanka nad Žago do konca. Ker drugih težjih ranjencev SP ni imela, so po koncu vojne, v začetku maja 1945, varovanci in osebje odšli na svoje domove (73, 111).

Poleti 1944 je začela delovati v Soči kurirska postaja P 28, v dolini Zadnjica v Trenti pa P 29 kot podaljšek zvez izpod Krna. Od tu je bila povezava z Gorenjsko, z G 4, ki je bila v Koprivniku in pri Gorjušah na Jelovici, in z Bohinjem preko javke na Doliču, kjer so se srečevali kurirji z obeh strani Triglava. P 29 je nekaj časa vodil Leopold Vertelj - Dimitrij iz Kal-Koritnice; le-ta je skrbela tudi za prehrano ranjencev, ko so ti bivali nad Zadnjico (72).

REZIJSKI BATALJON PREVZAME RANJENCE 31. DIVIZIJE

Rezijski bataljon je po nalogu poveljstva 9. korpusa prišel v Cerkno s položajem na Bovškem, da bi se preoblekel in popolnil svojo oborožitev ter zaloge streliva. Borci so se oblekli v angleške uniforme, ki so jih s padali vrgla zavezniška letala. 1. maja so se srečali z Novozelanci v Trčmunu, Čedadu in Vidmu in vsi so bili v enakih uniformah. Razlike so bile samo v čepicah in našitkih. Enako se je zgodilo v Tržiču, Gorici in Trstu ob srečanjih drugih pripadnikov 9. korpusa z zavezniki (30).

Marca 1945 je potekala nemška ofenziva, ki je hotela zaledje fronte z zavezniki očistiti partizanov in uničiti 9. korpus. Ranjence je bilo treba odpeljati na varno, da bi se lahko enote brez obremenitve spopadale s sovražnikom.

Poveljnik bataljona Gianfrate Silvo - Srečko in komisar Stane Čoš sta od poveljnika 9. korpusa, Jožeta Borštnarja, in komisarja, Viktorja Avblja, dobila to povelje 21. marca v vasi Labinje nad Cerknim. Naslednji dan so v Gorenjih Novakih in Labinjah njuni borci prevzeli ranjence in jih peljali skozi Zakriž, Bukovo, čez Šentviško planoto do Logaršč. Tu je kolona prišla do najbolj nevarne točke na pohodu, Baške grape. Čez železnico in Bačo je bil prehod otežen zaradi močnih sovražnih enot, ki so stražile ali patrolirale po cesti in ob železnici. Dan prej, 22. marca, je pri prehodu Bače pod Logarščami padla v nemško zasedo skupina borcev delavskega bataljona in imela več žrtev in ujetih. Poveljnik Gianfrate je odredil, da se ranjenci za nekaj dni umaknejo pod vas Pečine, da med tem prouči sistem sovražnega zavarovanja. Datum prehoda Bače je določil na 25. marec, in sicer pred večerom, preden Nemci postavijo nočne zasede. Določil je dele bataljona za zaščito na obeh straneh prehoda in na cesti Poljubinj-Ljubinj ter točko prehoda reke. V svojo kolono je sprejel še igralsko skupino 9. korpusa, tako da je ta štela že več kot 260 oseb. Kolona je prešla Bačo na dveh točkah: pri kmetiji pri Drozu, kjer so prečkali brv, in kmetiji pri Kosu, kjer je bilo treba reko prebroditi. Sicer plitva Bača je bila zelo mrzla, prehod je potekal počasi, počasneje, kot je načrtoval Gianfrate. Zadnji možje so zapuščali dno grape, ko so jih Nemci opazili in začeli streljati, vendar so bili hitro izven njihovega dosega. Po grapi potoka Poljanščka so se vzpeli proti vasi Ljubinj, jo obšli in po cesti nadaljevali proti planini Stador. Tu so počivali, pregledali stanje ranjencev, nekaj pojedli in nadaljevali pot na planino Lom, se čez greben Tolminskega Triglava mimo Nemcove planine spustili v dolino Zadlaščice in skozi zaselka Perbla in Laz prišli v vas Čadrg. Daljši počitek je zdravstveno osebje izrabilo za natančnejši pregled bolnikov. Deset tistih, ki niso bili sposobni za težko pot čez hribe v vas Sočo, so prepustili SP na planini na Prodih v dolini Tolminke. Med njimi je bil tudi pesnik Ivo Minatti, rojen leta 1924 v Slovenskih Konjicah, član sanitetnega oddelka 31. divizije. V Cerknem je bil ranjen in se je zaradi poškodb na nogah pri hoji opiral na palico. Ostalih 70 ranjencev in bolnikov je nadaljevalo pot. 28. marca so šli mimo izvira Tolminke, se dvignili po stezi na planino Dobrenjščico in se mimo Bogatina in malega Krnskega jezera, kjer je sedaj planinska koča, spustili v Lepeno ter dosegli cilj. Ko se je kolona vzpenjala po strmi stezi, je postajala snežna odeja vse debelejša, tako da je od planine Dobrenjščice pod Bogatinom do spusta v Lepeno hodila po udirajočem snegu, ki je segal tudi do pasu. Utrujenost in izčrpanost bolnikov sta zahtevali pogoste počitke; deževalo je, megla je ležala na poti od planine Dobrenjščice do spusta v Lepeno, da so nekajkrat nekoliko zašli. Paziti je bilo treba, da niso sproži-

li snežnih plazov, posebno na serpentinasti poti proti planini Dobrenjščica, saj bi lahko plaz pokopal tiste, ki so hodili po spodnji serpentin. Nekateri borci niso imeli primerne obutve, le iz slame pletena obuvala, ki so razpadala. Na poti sta umrla dva partizana, ranjenec in Miha Reš, rojen leta 1927, iz Mošenj pri Radovljici, ki mu je v Lepeni pred hišo Gajgerjevih zdrsnilo. Padel je tako nesrečno, da je sprožil brzostrelko in si prestrelil glavo. Drugi, garibaldinec, se pri postanku ni vrnil v kolono (30, 96).

Kako je Rezijski bataljon opravil pomembno nalogo, je opisal Stane Bobek - Miha iz Maribora, ki je bil bolničar v premični bolnišnici 31. divizije.

»31. divizija je imela med svojimi zalednimi enotami tudi premično bolnišnico, imenovano pokretna bolnišnica 31. divizije. V njej so bili lažji ranjenci, ki so bili sposobni krajše hoje, in borci, potrebni počitka. Pred zadnjo nemško ofenzivo se je premaknila v Gorenje Novake nad Cerknim. Obstoja je nevarnost, da jo v ofenzivi zajamejo nemške sile. Štab 9. korpusa je dal nalogo Rezijskemu bataljonu, da ranjence in osebje pelje na varno v vas Soča. Nalogo je bataljon opravil, in to brez spopada, kar je bila zasluga poveljnika bataljona, ki je previdno vodil kolono preko vseh vodotokov, posebno čez Bačo, železnico in mimo krajev s sovražnimi posadkami. Z bolnišnico so odšli tudi tečajniki, ki so se pri Cerknem usposabljali za bataljonske bolničarje, gojenci podoficirske šole 9. korpusa in igralska skupina 9. korpusa. Kolona je pri odhodu štela 83 bolnikov, 16 članov bolnišničnega osebja, ostalo osebje in bataljon. Bolničarji so skrbeli za ranjence v vasi Soča; nekateri so se lahko kmalu vključili v enote. Hrano za bolnišnico so dobivali iz lokalnih virov in tudi iz Bohinja preko doline Triglavskih jezer. Bivali so v dnu doline, vendar ne v hišah ob cesti, saj je obstajala možnost nemškega prodora proti Trenti.« (96).

Vas Soča je bila revna vas in ni mogla prehraniti tolikšnega števila ljudi, zato so po hrano v Bohinj dvakrat poslali skupino partizanov – Gorenjcev, ki je čez zasneženo Komno prinesla živež in meso. Mleko je bolnišnica dobivala iz vasi Kal-Koritnica, okoli 100 litrov pa so ga vsak dan prinesli iz vaške mlekarne. Hrano so zbirali tudi v Bovcu in okoliških vaseh. V Soči so nadaljevali sanitetni tečaj, ki je bil prekinjen zaradi umika s Cerkljanskega, izdali so celo žepni časopis (96). Za razvedrilo bolnikov in ob posebnih priložnostih so organizirali prireditve. Za veliko noč 1945 so iz Kal-Koritnice prišli otroci iz partizanske šole in pripravili program. Ranjencem, pripadnikom KM in ostalim so zaigrali nekaj skečev, peli in deklamirali.

Največ ranjencev je bilo v dolini Lepene pri Kašču, po domače Strojcu, in pri Kravanju, po domače Pihcu, ter v vasi Na Skali. Pri Martinu v vasi Soča je bilo nastanjeno vodstvo bolnišnice, tu so bile tudi pralnica, kuhinja in pisarna. Iz te domačije sta bili prizadevni aktivistki Marija in Amalija Kravanja, iz domačije pri Kajtu pa sekretarka SKOJ Mira Kavš. Po decembru 1943 so nemški vojaki samo še enkrat prišli do vasi Soča, in sicer februarja 1945, ko so neovirano prodrli do vaške cerkve. Ker nanje ni padel noben strel, so se obrnili. Ranjenci, osebje in pripadniki KM so se takrat začasno umaknili iz dna doline (110). Mogoče se je tik pred 1. majem nekaj manjših skupin Nemcev ali njihovih zaveznikov ponoči poskušalo peš umakniti po dolini Trente proti Vršiču, vendar so se morale vrniti, saj bi le z domačim vodičem lahko prešle podrte mostove in snežni zamet na prelazu (78). O bolniškem osebju imamo malo podatkov. Med bolničarji sta bila Metod Paljk, ki je po vojni končal medicinsko fakulteto

in se kot zdravnik upokojil v Solkanu, in verjetno Janko Lukan iz Spodnje Idrije, rojen leta 1915, prej borec Vojkove brigade, ranjen v roko in nogo. Po ozdravitvi je ostal v bolnišnici do konca vojne.

Vojna se je bližala h koncu. Prišel je prvi maj in Nemci so se iz Bovca umaknili čez prelaz Predel. V bolnišnici so iz vseh sposobnih borcev formirali bojno enoto in vkorakali v Bovec. Pripravili so miting, na katerem se je zbralo veliko ljudi. Prav med mitingom je prišla vest, da se Bovcu po cesti iz Kobarida približuje številčna motorizirana nemška kolona, ki je maloštevilni partizani v Bovcu ne bi mogli ustaviti. Partizani in nekateri prebivalci so se umaknili iz Bovca proti vasi Plužna, nad Čezsočo in v Kal-Koritnico. Nemci z vozili niso mogli nadaljevati poti proti Predelu, ker so njihovi predhodniki za sabo porušili most čez reko Koritnico pri trdnjavi Kluže. Vozila so puščali ob cesti, nekatere pognali v strugo Koritnice ali zažgali. Nekateri so peš odšli skozi Log pod Mangrtom proti Predelu. Večina se je čez dva dni vdala Angležem, ki so prišli iz Čedad in so kasneje zajeli tudi tiste, ki niso uspeli priti čez Predel. Proti Vršiču Nemci niso mogli, ker je to dolino pri vasi Kal-Koritnica varovala enota, sestavljena iz okrevanih ranjencev, tečajnikov, bolničarjev, spremljevalcev premične bolnišnice, borcev KM Bovec in kurirskih karavel. Tudi če bi po njej lahko šli, bi le s težavo peš zmogli dolgo pot čez zasneženi Vršič. Bovec je bil spet svoboden 3. maja, nemški ujetniki pa nameščeni v tamkajšnjo vojašnico (30).

Divizijska bolnišnica se je po osvoboditvi s tovornjakom in dvema avtobusoma premaknila iz vasi Soča skozi Gorico v Tržič in tam zaključila svoje delovanje (96).

S premično bolnišnico 31. divizije je bil tudi Dr. Pavel Jamšek

Pohod bolnišnice s Cerkljanskega na Bovško je opisal tudi dr. Pavel Jamšek: »Pokretna bolnišnica 31. divizije je imela svoje stalno mesto v vaseh Novaki in Labinje pri Cerknem, kjer je bila varna pred nenadnimi sovražnimi napadi, hkrati pa je imela dokaj ugodno mesto za sprejem ranjencev, ki so prihajali iz brigad. Ranjenci so bili razmeščeni po hišah, vodil jo je zdravnik, ki sta mu pomagali dve bolničarki. 21. marca 1945 se je zaradi sovražne ofenzive bolnišnica morala umakniti iz obeh vasi. Evakuacija je bila izredno težka. Umikali smo se podnevi in ponoči, rinili z ranjenci in opremo med Krnom in Bogatinom preko zasneženih prelazov, v dežju in vetru, lačni in prezeblji do kosti. Šele ko smo prišli do vasi Soča v dolini Trente, smo se lahko ustavili. Bili smo varni pred sovražnikom. Po vaških hišah smo razmestili 70 ranjencev in bolnikov, vendar smo se večkrat umaknili pred skupinami nemških vojakov, ki so se v tistih dneh umikali iz Italije in pot nadaljevali preko Vršiča na Gorenjsko. Celotno evakuacijo od Cerknega do vasi Soče je varoval bataljon, ki je imel le eno četo z avtomatskim orožjem.« (96).

Dr. Edvard Huber

Predniki dr. Edvarda Huberja so bili Bovčani. Mati Kristina Fon, Bovčanka, in oče Dolfi, Domicijan Huber, katerega starši so bili nemški Judi, sta z družino živela v Bovcu. Očetovi starši, lastniki jeklarne Weissenfels, so bili z Bele Peči (Fusine Valromana). Pred letom 1900 se je družina iz Bovca odselila v Trst. Po prvi svetovni vojni, v kateri je

Dr. Eduard Marius Huber
(18. december 1880, Krk – 1963, Naborjet) po vojni.

dr. Huber kot zdravnik delal v zaledju na Bovškem, so se leta 1921 vrnili v Bovec, kjer je deloval kot občinski zdravnik. Okoli svoje hiše v Bovcu je zasajal eksotične grme in drevesa, da je nastal lep park. Kot zdravnik na podeželju se je ukvarjal tudi z zoboizdravstvom. Bil je visoke in tršate postave, zato so mu Bovčani rekli tudi »ta koščen«. Huberjeva žena Hilda (Hildegarda), Bovčani so ji rekli Ilda, je bila iz Švice. Njun pogovorni jezik je bil nemški. Dr. Huber je bil spoštovan zdravnik, saj je kljub nevarnostim, ki so mu pretile, pomagal tudi aktivistom OF in partizanom. Z njegovo pomočjo so dobivali zdravila in sanitetni material, prihajal pa je tudi v odročne predele, pregledoval ranjence in svetoval pri njihovi negi. Tako je po njegovih navodilih Silvester Čopi - Vilson, bolničar 3. čete 2. bataljona SPO v taboru nad vasjo Plužna, koncem februarja 1943 zdravil poveljnika čete Stanka Kendo - Nikolaja, ki se je poškodoval v mednožju pri padcu na poti iz Polovnika v dolino (111). V Čezsoči je pri Jerneju (Kenda) zdravil ranjenega partizana Pepija iz Mirna (129). Decembra 1943 je izdal napotnico za bolnišnico v Čedadu Francu Uršiču - Joško, poveljniku 3. bataljona Bazoviške brigade, ki mu je med lovom na gamse nad vasjo Soča v puškinski cevi eksplodiral naboj. Joško je s soborcem lovil gamse za prehrano svojega bataljona. Eksplozija puškinske cevi mu je ranila obraz in oči, ki so še bolj zatekle 28. decembra v napornem zimskem pohodu bataljona po sijočem soncu iz Lepene mimo Krnskega jezera, čez Krnsko škrbino do krnskih planin. Bovški občinski tajnik je izdal izkaznico na drugo ime, Maks Miklavič, Pocoljan (Podscljan) iz Kobarida pa je uredil s specialistom, zdravnikom v Čedadu, da ga je operiral in mu rešil oči. Čez mesec dni je bil Joško spet pri svoji enoti. Dr. Huber je recepte in zdravila izročal le tistim, ki jim je zaupal. Zgodilo se je, da sta pri njem prevzeli zdravstveni material neznanca in Dora Černuta ter se napotili proti domu v Sočo. Med potjo sta naleteli na sovražno zasedo na Koritnici.

Vojaki so ugotovili, kaj prenašata in ju aretirali. Nekaj časa sta bili v zaporu v Bovcu. Poveljnik nemške posadke je bil Max Vogrin iz Gradca, ki ni bil zagrizen nacist. Verjetno je dekleti ravno to rešilo pred hujšimi posledicami. Dr. Huber je v Bovcu živel z ženo, sinom in hčerjo. Po končani vojni in po odhodu zaveznikov je družina leta 1947 na ženino prigovarjanje odšla, najprej v Rabelj, kjer je bil občinski in rudniški zdravnik, zatem v Lužnico (Bagni di Lusnizza), kjer je imel ambulanto. Sin Heimo je bil učitelj nemščine na osnovni šoli v Lužnici in navdušen slikar. Rad je sam hodil v hribe, a leta 1973 se ni več vrnil. Več mesecev so ga iskali, preden so našli njegovo truplo. Hčerka Detti (Odette), na katero je bil najbolj navezan, je bila zdravnica, poročena Venturini v Trstu. Na smučanju v tirolskih Alpah se je ponesrečila, kasneje pa imela še avtomobilsko nesrečo in je zaradi embolije umrla. Dr. Huber je želel biti upepeljen in pokopan blizu hčerke v Trstu. Žena se je po njegovi smrti preselila na Opčine in živela z možem asistentko (79).

Junija 1944 je patrulja treh partizanov pri zaselku Jablanca na poti iz vasi Soča v Čezsočo padla v nemško zasedo. Nemci so ujeli Alberta Bona, doma iz Kal-Koritnice, in Franca Kendo iz Bovca. Vili Kravanja iz Kal-Koritnice je ranjen prebredel Sočo in se zatekel v zaselek Vodenco, k Ticelnu, kjer ga je Liza Mrakič za silo obvezala. Skrili so ga na podstrešju pri sosedu Komacu. Naslednji dan so prosili za pomoč dr. Huberja. Na poti iz ordinacije je opazil, da mu sledi nemška patrulja. Ko je prišel v hišo, je naročil Lizi, naj takoj leže v posteljo in jo začel pregledovati, da nemški vojaki ne bi ničesar posumili. Zvečer so Vilija preselili domov v Kal-Koritnico, kjer so ga naslednji dan zajeli nemški vojaki, peljali v Bovec in zaslišali. Povedal je, kje je bil ranjen in kje obvezan. Nemci so prišli v Vodenco, a jih je stari Komac, ki je dobro govoril nemško, prepričal, da so se zmotili. Vilija in oba ujeta partizana so s kamionom peljali skozi Avstrijo v Nemčijo. En partizan je skočil med potjo iz kamiona in pobegnil, Vili se iz taborišča po vojni ni vrnil (129).

Nekaj mesecev kasneje je bil v Reziji ranjen Karlo Cuder iz Vodence. Skritega na podstrešju v domači hiši je obiskal dr. Huber, ga oskrbel, potem je Cuder odšel v SP Na Skalo (129).

15.

TRANSPORT RANJENCEV DO LETALIŠČA NADLESK V LOŠKI DOLINI

Maja 1944 so zavezniki sporočili, da so pripravljeni sprejeti večje število ranjenih borcev, če partizani uredijo primerno letališče, ob njem zberejo ranjence in tako oblikujejo evakuacijsko bazo. Ker je bilo hudo ranjenim borcem in invalidom potrebno varno zdravljenje, opraviti operacije in pripraviti ortopedska pomagala, kakršnih jim ni bilo mogoče nuditi v partizanskih pogojih, je partizansko vodstvo do 21. julija usposobilo letališče pri vasi Nadlesk v Loški dolini na Notranjskem, zbirni center in organiziralo transport ranjencev (30). Tega dne so ranjenci prvič z dvema letaloma poleteli v Italijo, do 9. septembra pa je z daljšimi ali krajšimi presledki skupno odletelo 608 oseb. Opravljenih je bilo nad 30 poletov. Poleg ranjencev in invalidov z območja 7. in 9. korpusa, ki so odleteli v 12 poletih, so odleteli tudi partizani za delo v zavezniških bazah, rešeni zavezniški letalci in ubežniki iz taborišč. Zavezniki so pripeljali pomoč v orožju, hrani, strelivu, sanitetnem materialu in opremi.

Franc Bidovec, sanitetni referent pri 9. korpusu, je naštel vzroke za to evakuacijo: »Vse poletje trajajoča sovražnikova ofenziva, zlasti še njen zadnji del od 19. julija do 12. avgusta 1944, in nekatere večje akcije naših enot, so napolnile partizanske bolnišnice s težkimi ranjenci, tudi invalidi, ki so bili potrebni rehabilitacije. Med njimi so bili amputiranci, borci s poškodbami oči in obraza, odprtimi poškodbami prsnega koša in pljuč, tudi ranjenci, ki se jim rane niso celile. Sovražnikovih postojank je bilo vedno več, prihajale so nove okrepitve. Sovražne enote so se na poti na italijansko fronto ustavljale na Primorskem in si z očiščevalnimi akcijami hotele zagotoviti proste prehode in preveriti bojno pripravljenost. Kontrola nad komunikacijami se je krepila, saj so postajale vedno bolj pomembne za preskrbo južne fronte, vse več je bilo vdorov na osvobojena ozemlja, ki so postajala za sovražnika vedno bolj moteča. Nemška vojska je na vseh frontah doživljala poraze, zato smo na ozemlju, ki ga je obvladoval 9. korpus, računali na skorajšnji prihod umikajočih se nemških sil in izdajalskih grupacij. Prav tako smo morali upoštevati tudi morebitno izkrcanje zaveznikov v Istri ali na širšem tržaškem območju. Če bi do izkrcanja prišlo, bi Primorska postala z vojaštvom nasičena cona, v kateri bi bolnišnice težko ohranile svoje tajno delovanje. Vse te razmere bi bile olajšane, če ne bi imeli toliko skrbi z ranjenci.«

Poleg ranjencev s Primorske so po sovražnikovem vdoru v bližino letališča Nadlesk 9. septembra zavezniki odvažali ranjence še z letališč Otok in Krasinec v Beli krajini. Od poletja 1944 do maja 1945 so v baze in bolnišnice na jugu Italije skupaj prepeljali 2.070 težkih ranjencev in hudih bolnikov, evakuirali pa so tudi več kot 2.000 žena, otrok in ostarelih iz Bele Krajine.

Prenos ranjencev je organiziralo vodstvo 9. korpusa in za zavarovanje uporabilo skoraj vse svoje enote, sam prenos pa je izvedla 31. divizija. Današnje ocene poudarjajo visoko raven humanosti, etičnosti in kulture tega dejanja. S premestitvijo v zavezniške bolnišnice v južni Italiji so bili ranjenci deležni boljše medicinske pomoči in oskrbe, saj doma ni bilo dovolj sodobnih zdravil. Invalidi so bili deležni ustrezne rehabilitacije. Zaradi dolge poletne nemške ofenzive leta 1944 in težkih bojov je bilo v bolnišnicah 9. korpusa veliko ranjencev, tako da so bile prepolne. Sprva so načrtovali evakuacijo 300 ranjencev, vendar so se kasneje v dogovoru z Glavnim štabom NOV in POS odločili za transport 100 najtežje ranjenih, dejansko pa jih je šlo na pot 95. To število je bilo realno, saj bi jih takrat z letališča na Notranjskem ne mogli odpeljati več,

Borci 9. korpusa z ranjenci na poti proti Notranjski

poleg tega je na letalski prevoz iz Bele krajine čakalo še 230 ranjencev iz območja 7. korpusa (33). Podatki o številu transportiranih ranjencev so v raznih virih različni, saj se na začetku transporta na Otlici navaja tudi število 180 ranjencev, od tega 112 nebljivih. Tisti, ki niso bili prepeljani v Bari, so bili predani bolnišnicam 7. korpusa (100).

Prenos ranjencev do Nadleska je bil organiziran kot vojaška operacija. Najnevarnejši del je bil prehod ceste in železnice Ljubljana–Trst, ki je bila posejana z bunkerji. Varovale so jo domobranske enote, imenovane Slovenski narodni varnostni zbor – SNVZ, ki ga je 26. novembra 1943 ustanovil višji vodja SS in policije, Odilo Globocnik v Operativni coni Jadransko primorje, in še posebna enota Slovenskega domobranstva, imenovana Skupina za zavarovanje proge, s štabom na Vrhniki. 31. divizija je 13. avgusta 1944 ob šesti uri popoldne na cesti Cerkno–Želin prevzela 27 ranjencev, ki so jih prinesli iz bolnišnice Franja, iz manjših SP in premičnih bolnišnic korpusa. Pri Želinu je divizija z ranjenci prebredla Idrijco in se usmerila po strmi poti proti Jagrščam. Po 14-urnem napornem pohodu je kolona naslednjega dne prispela na Vojsko. Na Hudem polju, onstran Mrzle Rupe, je divizija 15. avgusta prevzela še 58 ranjencev iz bolnišnice Pavla, ki so že sedem dni čakali v gozdu. Kolona je nato z vsemi ranjenci šla čez Predmejo na Otlico nad Ajdovščino, kjer je počivala do 17. avgusta. Tu je bil prvič zbran skoraj celoten 9. korpus. Pogled na več kot 3.000 partizanov z ranjenci je bil tako veličasten, da je presunil tudi poveljnika korpusa Lada Ambrožiča – Novljana (33, 64).

16. avgusta so začele odhajati enote 30. divizije, ki so poskrbele za zavarovanje poti, naslednji dan je potekal kamionski transport ranjencev do bližine proge v vasi Strmica pri Postojni, od koder je bilo do ceste in proge le še približno pet kilometrov. Tu so ranjence položili na nosila, konjem in mulam so kopita ovili z vrečevino. Glavno cesto so neovirano prekoračili na vrhu kačjih rid nad Planino, saj je Gradnikova brigada med prehodom pritegnila sovražnikovo pozornost nase na drugi strani proge. Srečno so prišli do Nadleska. Med potjo nazaj je padel en borec, na poti tja sta umrla dva ranjenca, več kot deset borcev je bilo ranjenih (1, 100).

Način transporta ranjencev je bil kombiniran, in sicer z nosili in vozovi, s tovrnjaki in spet z nosili in vozovi do Loške doline. Za vsakega ranjenca je bilo določenih 8 nosačev, v Vojkovi brigadi celo 12, za dve oziroma tri izmene. Sodelovalo je blizu 1.000 nosačev 31. divizije iz Gradnikove, Vojkove in Prešernove brigade. 30. divizija je bila v zavarovanju. Prenos iz Cerknega v Loško dolino do bolnišnic evakuacijske baze pri Babnem polju je trajal od 13. do 20. avgusta 1944. Ko so prispeli v Loško dolino, so izvedeli, da z letališča pri Nadlesku zavezniška letala ne vzletajo po pričakovanjih, da na polete čaka veliko ranjencev in da že od 19. avgusta letališče zaradi sovražnih vdorov ne deluje več. Vendar je delovalo še nekaj dni. Zgodilo se je celo, da zavezniška letala niso hotela prevzeti ranjencev, saj je M. D. C. Watson, tehnični strokovnjak za organizacijo letališč kraljevega vojnega letalstva Velike Britanije na letališču Nadlesk, izjavil, da je prejel radijsko poročilo o prezasedenosti bolnišnic v Bariju, zato so odletela prazna (114). Bile so še druge težave pri odpremi ranjencev. Za prihod letala so v evakuacijski bazi izvedeli šele pol ure prej, do letališča pa je bilo skoraj tri ure hoda. Zato so ranjence vsak dan vozili na letališče in tam čakali na letala. Če jih ni bilo, je bilo treba nazaj v bazo in naslednji dan spet na letališče, kar je zelo utrujalo ranjence in osebje (114). Zdravstveno osebje je ob prenosu ranjencev opravljalo vsaj trikratno pot, saj so bolničarke in bolničarji hodili ob njih naprej in nazaj, jih negovali, bodrili, tolažili in jim lajšali bolečine. Nekaj ranjencev 9. korpusa so odpeljali v Belo krajino, od koder so čez 14 dni odleteli v južno Italijo (3). Po podatkih so v dneh od 31. avgusta do 6. septembra 1944 odpeljali z letali v Bari 106 evakuirancev iz območja 9. korpusa, od tega 84 ranjencev in invalidov iz tega transporta. Prav vseh zaradi pritiska Nemcev in domobrancev namreč niso uspeli odpeljati, zato so morali nekateri v bolnišnice 7. korpusa. Z letali je bilo od 21. julija do 9. septembra z Nadleska prepeljanih v partizanske baze v Italiji 595 ali 608 ranjenih in bolnih borcev. Letalski transporti so se ponovno začeli spomladi leta 1945 z obeh partizanskih letališč v Beli krajini. V letalskih bazah v Italiji in pri transportih so sodelovali mnogi zdravniki, medicinci, bolničarji, nosači in drugi. Pomembno vlogo pri evakuaciji je imela tudi dr. Božena Ravnihar - Nataša, upravnica SVPB - S (Snežnik), ki je bila najbližje letališču Nadlesk (1, 33).

Evakuirani ranjenci in invalidi so bili ranjeni v mnogih vojaških spopadih od začetka vojne; na goriški fronti leta 1943, ob napadu na komunikacije v Baški grapi in drugod poleti 1944 in nato vse do avgusta 1944. V kratkem času, ko je delovalo letališče v Loški dolini na Nadleškem polju, to je od 21. julija do 10. septembra 1944, so s tega letališča odpeljali tudi 58 zavezniških letalcev, ki so jih rešile partizanske enote.

Partizani so reševali sestreljene zavezniške letalce, medtem ko so jih domobranci večinoma izročali Nemcem.

Veselo razpoloženje Gorenjcev ob dokončni priključitvi Primorske k Sloveniji septembra 1947. leta pri gostišču Pri Zgagi. Zapornico preko ceste žagata Tone Lotrič (levo) in Miran Košmrlj, oba iz Železnikov.

Prenos ranjencev je na filmski trak posnel kulturnik Čoro Škodlar. Film je odšel v Moskvo in ga ni bilo mogoče več pridobiti nazaj, čeprav je zanj posredoval celo maršal Tito.

V spomin na prenos ranjencev poteka vsako leto pohod po delu poti tega transporta, ki se zaključi s prireditvijo na Vojskem. Avtor pretresljivega spomenika, pomnika ranjencem, ki stoji na Hudem polju, nekaj kilometrov pod Vojskim, je umetnik Neven Simčič - Mik.

Vrnitev Primorske k matični domovini

Po koncu vojne maja 1945 je prebivalstvo Primorske in ostale domovine pričakovalo takojšnjo priključitev Primorske k Jugoslaviji. To pa se je zgodilo šele septembra 1947. Tudi med Baško grapo in Selško dolino je do druge vojne potekala državna meja med kraljevinama Jugoslavijo in Italijo čez dno Selške doline v bližini gostišča Pri Zgagi (Kemperle), na cesti med Petrovim Brdom in Železniki. Povojni čas je v požgane Železnike prinesel veselje in optimizem. Rapalska meja je padla, stiki z osvobojeno Primorsko so se obnovili. Bil je čas mnogih proslav in navdušenja (98).

V letu 2005, ob 60. obletnici konca druge svetovne vojne, je Vlada Republike Slovenije razglasila 15. september za praznik vrnitve Primorske k matični domovini Sloveniji. Praznik je bil nekaj let obeležen z veličastnimi proslavami: leta 2005 v Avditoriju v Portorožu, 2006 pred nedokončanim spomenikom braniteljem na Cerju pri Mirnu, 2007 na Nanosu, 2008 v vasi Tatre v Brkinih, 2009 v Kopru in 2010 v Kobaridu. Potem pa je vlada sprejela sklep, da bodo nekatere državne proslave, med njimi tudi ta, potekale le še na okrogle obletnice, vsakih pet let.

16.

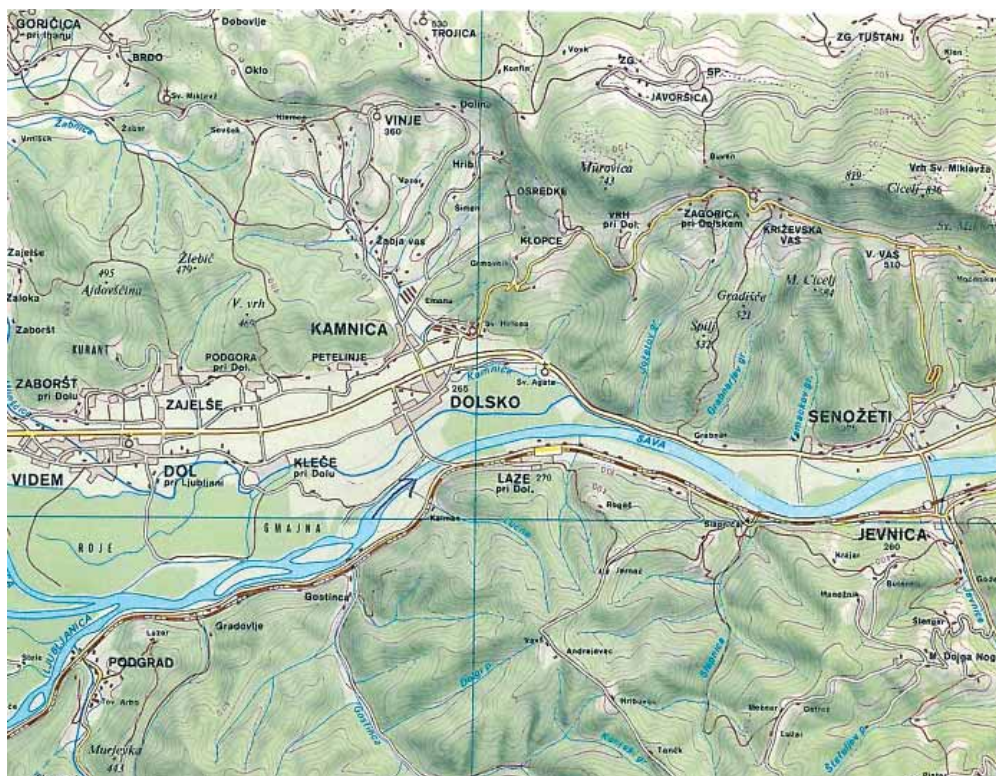
PODATKI O AVTORICI IN NJENEM SOPROGU

Družina Peterka

Jelka Gabrijelčič - Gabrijela je bila rojena 31. julija 1930 na Srednjem v Občini Kanal ob Soči, v kmečki družini Angele Leban in Mihaela Gabrijelčiča. Mati ji je umrla pred vojno in kot najstarejša od petih otrok je komaj desetletna prevzela vsa gospodinjska in kmečka dela ter varstvo mlajših bratov in sester, med katerimi je imel najmlajši komaj eno leto. Pri hiši je bil še stari oče, ki je največ skrbel za živino. Očeta, aktivista OF od leta 1942, so Nemci ustrelili leta 1944, dom in vso vas pa izropali in požgali. Mladoletni otroci, ki so ostali brez staršev in doma, so bili dodeljeni skrbnikom. Po vojni so kulturni dom v vasi poimenovali po njenem očetu Mihaelu Gabrijelčiču. Po končanem študiju je učiteljevala v Šmartnem, Štangi nad Litijo, kjer se je poročila s Pavlom Peterko, in v Dragomlju. V zakonu sta se jima rodila dva otroka, Pavle in Jelka. V Dragomlju pri Domžalah je družina ostala 28 let, zadnjih deset let je Jelka vodila podružnično šolo. Upokojena je bila leta 1983. V Dolskem pri Ljubljani sta si s soprogom zgradila dom. Umrla je januarja 2016.

Jelka pripoveduje: »Moj soprog Pavel Peterka je bil rojen 30. novembra leta 1925 v mali vasici Klopce pod Murovico nad Dolskim, sedaj Občina Dol pri Ljubljani. Po razpadu starojugoslovanske vojske in vdoru okupatorja na slovensko ozemlje je začel delovati v OF. Na ustanovnem mladinskem sestanku 1. avgusta 1942 v Dolskem je sprejel zadolžitev vojnega referenta. Z drugimi mladinci je zbiral orožje. Večkrat je dobil nalogo, da gre po cigarete za partizane na drugo, italijansko stran Save. Najlaže

Zemljevid Dolskega in okolice

jo je prebredel na sotočju z Ljubljano in jih pri Zalogu dobil od aktivistk OF. Pavle je nad Dolskim prevzemal skupine ljudi in jih povezoval z Rafaelom Kašco - Grabnom iz Bovca, in Nacetom Sterlekarjem - Jožetom iz Jesenic, sekretarjem KPS za kamniško okrožje. Ta dva sta simpatizerjem omogočala prehod z nemškega zasedenega ozemlja z brodom prek Save v Senožetih in odhod na varnejša območja Dolenjske in Bele krajine. Kašca je z ženo Jožefo živel v hribu nad Dolskim, nekaj časa je pri njima stanoval tudi Sterlekar. Pavle je s Petrom Zupančičem - Stojanom in Slavkom Makovcem delavcem, ki so gradili železniški most čez Savo, zaplenil 120 odev v prosvetnem domu pri sv. Heleni v Dolskem, kamor so jih nastanili Nemci. Odeje so prenesli v bunkerje, nato v partizanske enote (83). Akademski kipar Stane Kolenc iz Ljubljane mu je priskrbel radio, ki je bil takrat redek in drag aparat. Ker jih Nemci niso dovoljevali, ga je moral skrivati. V Dolskem še ni bilo elektrike, zato sta s Kašcem pogosto hodila v Zgornjo Javoršico pri Moravčah h gospodarju Mihaelu Cerarju, po domače Tiču, in skrivaj poslušala radio Moskva in druge zavezniške postaje. Cerarjeva žena je bila Pavletova so-

seda, Orešenova Marička, rojena Belcjan, iz Klopca nad Dolskim. Kašca, rojen leta 1895, je kot primorski emigrant in vojak prve vojne obredel lep del Evrope in znal poleg italijanščine in nemščine še nekoliko rusko in češko. Peterka je po njegovem pripovedovanju zapisal novice in jih razširjal med ljudi. Vesti so prišle tudi do borcev v enotah.

Prvi prisilni vpoklic slovenskih fantov v nemško vojsko je bil 9. januarja 1943, in sicer letnikov od 1920 do 1925. Letnik 1925 bi moral oditi v nemško vojsko 11. februarja 1943. Nemci so v Dolskem ustanovili močno žandarmerijsko postojanko. Od vseh mobilizirancev v Dolskem in okolici so odšli v sovražno vojsko le trije, vsi ostali fantje pa v partizanske vrste. Družinam, katerih sinovi so odšli med partizane, je grozila internacija v nemška taborišča ali na prisilno delo v Nemčijo. V precepu, kaj naj naredi, se je Pavle odločil za »samomor« v Savi. V temni noči 9. februarja 1943 je med menjavo nemške straže na mostu prek reke Save med Dolskim in železniško postajo Laze urešničil svoj načrt. Nemški stražar je ob svitu jutranje zore sredi mostu našel odloženi suknjič, v njem pa osebne dokumente, cigarete, vžigalnik, sliko ljubljene, nekaj nemških mark in in poslovilno pismo domačim. Najdeni suknjič je nemška patrulja s postojanke v Dolskem z vsemi predmeti, vključno z denarjem, odnesla na njegov dom, 30 minut hoje navkreber po tedaj kolovozni poti iz Dolskega do vasi Klopce. Pri Anžičkovih so bili doma oče, mati in sestra Francka. Prišleki so najprej preverili pisavo sina Pavleta in nato domačim na glas prebrali pismo s približno naslednjo vsebino: »Dragi domači! Zaradi nesrečne ljubezni in težkih vojnih razmer sem se zavestno odločil končati svoje mlado življenje v deročih valovih Save. Še poslednjič pozdravljam ljubljeno Heleno in vse domače. Vaš sin Pavle.«

Kot strela z jasneja je udarilo to žalostno sporočilo v mirno in delavno družino. Sestra Francka je v trenutku zatulila, mati zaihtela, oče Peter je ob tej žalostni novici obnemel. Preostalih članov družine tedaj ni bilo doma. Vest se je v hipu razširila po vsej vasi. Prišli so sosedje, vaščani in skupaj objokovali mladega fanta. Na pristojni nemški vermanski postojanki v Dolskem so izdali ukaz za takojšnje iskanje utopljenca. Očetu Petru iz Klopca so naročili, naj od zore do mraka s čolnom išče sina po Savi. Štirinajst dni zapored je oče od jutra do večera pregledoval z grmovjem obraščeno rečno obrežje med Dolskim in sosednjo vasjo Senožeti. Sredi najhujše zime je z malim čolnom celodnevno veslanje dokaj naporno, a ves trud je bil zamen. Več dni zapored ga je iskalo tudi vojaštvo s postojanke v Dolskem, a tudi oni neuspešno. Novica je seveda krožila med ljudmi, a vsakdo je imel svoje delo in skrbi.

Čez kak mesec je nižje v zaselku Sava, nedaleč od Litije, reka naplavila že močno razpadajoče telo utopljenca. Vodstvo nemške postojanke v Dolskem je poklicalo očeta Petra in sledil je skupni ogled trupla. Oče Peter je po ogledu trupla očitno prizadel in sklonjene glave priznal, da je to njegov sin Pavle. Prepoznal naj bi ga po obleki. Ker prevoz tedaj ni bil mogoč, so najdenca pokopali na pokopališču v Savi pri Litiji. Po pripovedovanju domačinov so med vojno po Savi večkrat plavala človeška trupla. Minevali so dnevi, tedni, meseci, skoraj leto, ko so pristojne službe pogrešanega Pavla Peterko, rojenega 30. novembra 1925, sina matere Marije, rojene Prošek, in očeta Petra Peterke iz Klopca, proglasile za mrtvega. Starši so prejeli mrliški list in nemške oblasti odslej Anžičkove družine niso več nadlegovale.

Poveljniku nemške vermanske postojanke v Dolskem je izginotje fanta postalo

Pavel Peterka - Matevž

Peter Zupančič - Stojan

sumljivo in že med iskanjem v protju ob Savi je svojim kameradom dejal: »Mi iščemo Pavleta, on pa se v Murovici gosti s partizanskim golažem.« Čas je mineval in kasneje je še enkrat rekel: »Če bi imel jaz tisti golaž, ki ga je pojedel Pavle, bi ga imel za dolgo.«

Poveljnik sovražne postojanke v Dolskem je upravičeno sumil. Pavle je tiste temne noči opazoval menjavo nemške straže na železniškem mostu čez reko Savo. Ob menjavi so se stražarji za kratek čas zadržali v leseni baraki, ki je stala na levem bregu reke, nasproti vasi Dolsko, da bi se pogreli. Pavle je odhitel do sredine mostu, tam odložil suknjič in odšel na desni breg Save do partizanske čete v gozdove pod Janče. Najprej se je vključil v Zasavski bataljon, Šlandrovo brigado, pozneje je odšel v Belo krajino. Dalj časa je bil v Kočevskem Rogu, kjer je dolžnosti kurirja in kasneje komisarja 2. zaščitne čete za zvezo pri Glavnem štabu NOV in POS opravljal do konca vojne. Na bazi v Kočevskem Rogu so bile v tem času tri kurirske čete, nastanjene v lesenih barakah. V partizanih si je izbral ime Matevž.

Poslovilno pismo je Pavle napisal večer prej v mali sobi stare gostilne Pri žerjavici v Dolskem, po domače pri Jozeljnu, ko so iz lokala odšli nemški vojaki. Ko je pismo pisal, je bil prisoten domači sin Peter Zupančič, kasneje tudi borec NOV, s katerim sta prijateljevala že od mladih let. Za pismo je vedela tudi lastnica gostišča Katarina Zupančič - Katrca, Pavlova družina pa ne.

Gostilna Pri žerjavici nosi na portalu letnico 1891. Tu so si včasih krajšali čas brodarji, ki so z brodom prevažali ljudi prek Save, in potniki, odhajajoči na železniško postajo na Laze in na delo v Ljubljano. Po stari zasavski cesti, ki vodi mimo gostilne, so vozili furmani. Ljudje in konji so se tu okrepčali in odpočili.

Po končani vojni je Pavle do leta 1948 ostal v JA ter končal nižjo gimnazijo v Metliki. Bil je prizadeven in zato odlikovan. Napredoval je do čina častnika 1. razreda. Po demobilizaciji je študiral, poučeval in bil ravnatelj šole. Mladim je večkrat pripovedoval o partizanskih izkušnjah. Bil je priljubljen zaradi vesele narave, dober organizator in govornik. S svojo domislico ob odhodu v partizane je ukanil sovražnika, obenem pa družini ni povzročil trpljenja in pogubljenja v nemškem taborišču. Umrli je maja 1988.«

17.

DODATEK

Seznam pacientov SVPB Svoboda (28)

Arhiv Republike Slovenije hrani seznam pacientov bolnišnice v več knjigah ali spiskih. Iz pričevanj, opisov dogodkov in pregledovanja tega seznama je razvidno, da podatki v njem niso bili vodeni dosledno.

Nekateri ranjenci, ki so bili v oddelku Jakopič, so navedeni v spisku tudi kot pacienti SVPB Svobode. Očitno so jih pošiljali iz bolnišnice v okrevališče ali obratno. Franc Kumar iz Gonjač, hudo ranjen v nogo v Bračanu (Brazzano) kot borec udarne čete BBO, je pripovedoval, da je po izvedeni amputaciji noge v bolnišnici Svoboda bival do konca vojne v oddelku Jakopič, v spisku pa piše, da je bil dvakrat ranjen in zdrav odpuščen po slabem mesecu. To je nemogoče tudi zato, ker ga dr. Volčjak v poročilu z dne 25. marca 1945 navaja kot najtežji primer. Sam navaja datum poškodovanja 15. avgust 1944, v podatkih je zapisan datum 28. avgust. Kumar pripoveduje o ameriškem letalcu Altonu Knightu, ki je ležal poleg njega in je v evidenci zapisan kot bolnik. Kumar trdi, da se je poškodoval zaradi poznega izskoka iz padajočega letala in posledično prepoznega odprtja padala. Pri doskoku si je poškodoval spolovilo, notranje organe in medenico. Iz seznamov bolnikov izhaja, da se je Knight zdravil najprej v SP Lisčak, potem prešel v SP Vršiček in kasneje v okrevališče Jakopič. Kumar je povedal, kako ga je iz boja na nekem mostu pri Bračanu odnesel borec Stanko Sitar iz vasi Senik nad Golim Brdom, kako so ga z vozom, na katerem je ob njem umrl v obe nogi ranjeni vodnik Alojz Boltar, rojen 23. junija 1925, iz zaselka Prelesje v bližini Plav, prepekljali v okrevališče Jakopič, potem v Svobodo. Tam so izvedli amputacijo noge, konec vojne je dočakal v Jakopiču. Pripoveduje o pevskega zboru v bolnišnici, v katerem je sodeloval, o političnih urah, v katerih je politkomisar Valič osebje in ranjence seznanjal s politično in vojaško situacijo v svetu, v Sloveniji in Jugoslaviji, o garibaldincu iz Moša (Mossa), ki je bil ranjen v nogo z dumdumko in je ležal poleg njega. Ko je bil v SVPB Svoboda, je bilo v njej skupno približno 40 ranjencev in osebja (139).

Iz spiskov zdravljenih v SP Vršiček, SVPB Svoboda in okrevališču Jakopič je razvidno, da so samo v okrevališču Jakopič dosledno in redno vodili evidenco pacientov. Vodenje evidence v SP Lisčak je v začetku delovanja odsvetoval dr. Gala. V drugi polovici leta 1944, ko je vodstvo sanitete 9. korpusa zahtevalo natančnejše podatke o pacientih in njihovem številu, sta jih Lišter in Čufer očitno poskušala vzpostaviti za nazaj. Pri tem se je bolniške liste izpolnjevalo po spominu, kar je povzročilo vrsto netačnosti. Tudi tekoči formularji so izpolnjeni na roko, pisalo jih je več ljudi, ki so zapisali imena in kraje kot so jih slišali. Zato so tudi nekatera imena in priimki pacientov lahko napačni. Kolikor sva mogla, sva jih preverjala po spiskih enot, iz katerih so prihajali, kar pa pri vseh ni bilo mogoče. V seznamu padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja 1941–1945 iz Občine Nova Gorica (105) je naveden borec Alojz Medvešek, rojen leta 1906, ki je umrl v bolnišnici Ogrinki, a ga ni na spisku pacientov SVPB Svoboda ali Jakob Završnik. V besedilu so omenjeni tudi drugi, ki jih ni v teh spiskih. Popravljen so napačno zapisana imena krajev in drugi podatki, ki so bili na razpolago avtorjema iz drugih virov, vendar vseh napak verjetno nisva mogla zaznati.

Franc Kumar iz Gonjač, levo okoli leta 1950, desno leta 2011

PRVA KNJIGA

1. ROŽIČ, Anton, KM Kojško, borec, roj. 15. 2. 1914, Krasno, kovač, bivališče Krasno. Svojci: Anton, kmet, Krasno. V NOV vstopil 15. 9. 1943, ranjen 10. 10. 1944, Strmec pri Šmartnem v Brdih, po nesreči enkrat, sprejet 11. 10. 1944, št. 90, odšel 16. 10. 1944.
2. RUTAR, Jožef, GK za Idrijsko, roj. 16. 2. 1921, Čiginj, čevljar, bivališče Čiginj. Svojci: Jožef, Čiginj, kmet. V NOV vstopil 23. 9. 1943, zbolel, enkrat, sprejet 16. 10. 1944, št. 93, odšel 3. 11. 1944, s tem, da potrebuje še dieto in zdravila.
3. LIPANJE, Franc, 1. četa 1. bataljon 19. brigada, borec, roj. 9. 7. 1915, Kazlje. Svojci: Franc, kmet, Kazlje. Ranjen Srednje, v borbi od mitraljeza, sprejet 19. 2. 1944, št. 55, invalid, 1. 5. 1944 pridržan kot pomožno osebje s slabo zaraščenim zlomom.
4. MASK, Ciril, 2. bataljon 19. brigada, borec, roj. 13. 1. 1921, Orehovlje, kmet, v NOV vstopil 14. 9. 1943, ranjen 19. 2. 1944 v borbi na Srednjem, sprejet 19. 2. 1944, št. 56, invalid, 1. 5. 1944 pridržan kot pomožno osebje z invalidno, šibko in težko gibljivo roko.
5. ČIRKOV, Pajo, 2. bataljon 18. brigada, roj. 14. 9. 1915, Lipovka, Savatinska oblast. Svojci: Ilija, delavec, Lipovka. V NOV vstopil 27. 10. 1943, št. 57, ranjen na Srednjem v borbi 19. 2. 1944, 5. 5. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
6. DŽERBAKOV, Džumabjek, 2. četa 2. bataljon 18. brigada, borec, roj. 1915, Isik. Svojci: v Isiku, delavec. V NOV vstopil 7. 10. 1943, ranjen na Srednjem v borbi 19. 2. 1944, sprejet 19. 2. 1944, št. 58, invalid, 16. 4. 1944 pridržan kot pomožno osebje.
7. ŽBOGAR, Avgust, 1. četa 1. bataljon BBO, borec, roj. 2. 12. 1914, v Jesenici nad Zakojco, delavec, bivališče Šempeter pri Gorici. Svojci: v Zapotoku, kmet. V NOV vstopil 10. 9. 1943, ranjen 8. 5. 1944, Vogrinki, v borbi, enkrat, puška, sprejet 8. 5. 1944, št. 59, 15. 6. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
8. ZAJC, Avgust, 2. bataljon 17. brigada, poveljnik bataljona, rojen leta 1907, Livold pri Kočevju, mehanik, bivališče Kočevje, ranjen v borbi v Fojdi, mitraljez, sprejet 12. 5. 1944, št. 60, odšel 16. 9. 1944, premeščen v sanitetni odsek 9. korpusa zaradi odprte rane, v kateri se fragmen-ta nista zrasla.

9. **GREBENJAK, Stanko**, 1. četa 3. bataljon BBO, borec, roj. 13. 11. 1925, Greben, bivališče Greben. Svojci: Marija, Greben – Kambreško. V NOV vstopil 15. 9. 1943, zbolel 12. 5. 1944 v Zarščini, sprejet 12. 5. 1944, št. 61, 2. 6. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
10. **GREBENJAK, Alojz**, 1. četa 3. bataljon BBO, borec, roj. 2. 1. 1927, Kostanjevica, bivališče Kostanjevica. Svojci: Pavle, kmet, Kostanjevica. V NOV vstopil 22. 3. 1944, ranjen 13. 6. 1944 pri Nadiži v borbi, enkrat, puška, sprejet 13. 6. 1944, št. 62, 15. 7. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
11. **NIKOLAV (Nikolas), Garges**, obveščevalni center BBO, ranjen po nesreči 7. 7. 1944, Dolenje, sprejet 7. 7. 1944, št. 63, odšel 27. 7. 1944.
12. **ZAKRAJŠEK, Ciril**, 2. četa 2. bataljon 2. brigada VDV, desetar, roj. 8. 2. 1915, Gradišče, bivališče Gradišče, pek. Svojci: Janez, čevljar, Gradišče. V NOV vstopil 30. 9. 1943, ranjen 30. 3. 1944, Velendol, v borbi, enkrat, sprejet 30. 3. 1944, št. 64, odšel 16. 10. 1944, invalid – krajša noga.
13. **MUNIH, Ciril**, 1. četa 3. bataljon BBO, borec, roj. 30. 6. 1924, Podselo-Ušnik, čevljar, bivališče Ušnik. Svojci: pri Mlinarju, Podselo. V NOV vstopil 28. 9. 1943, ranjen 25. 7. 1944 pri Kobalarju, brzostrelka, enkrat, sprejet 27. 7. 1944, št. 65, 10. 8. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
14. **JERONČIČ, Marjan**, kurir v štabu 3. bataljona 17. brigade, roj. 17. 11. 1925, Lovišče-Kanal, kmet. Svojci: Franc, kmet, Lovišče. V NOV vstopil 19. 9. 1943, ranjen 28. 7. 1944, po nesreči z bajonetom, enkrat, sprejet 29. 7. 1944, št. 66, 30. 8. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
15. **MEDVEŠČEK, Štefan**, 1. četa 3. bataljon BBO, borec, roj. 23. 8. 1908, Solkan, tovarniški delavec, bivališče Anhovo. Svojci: Štefan, zidar, Anhovo. V NOV vstopil 2. 6. 1944, ranjen 3. 8. 1944, Velendol, po nesreči, enkrat, padec, sprejet 3. 8. 1944, št. 67, 25. 8. 1944 zdrav pridržan kot pomožno osebje.
16. **MARKOČIČ, Peter**, 3. bataljon BBO, vodnik, roj. 2. 1. 1925, Biljana, zbolel 27. 7. 1944, Velendol, sprejet 30. 7. 1944, št. 68, odšel 26. 8. 1944.
17. **PETERNEL, Emil**, ONZ za Benečijo, kurir, roj. 1926 Zakremen pri Ligu, zbolel 1. 8. 1944, sprejet 9. 8. 1944, št. 69, odšel 11. 8. 1944 neozdravljen (hernija).
18. **AGNOLI, Michele**, bataljon Giuseppe Mazzini, borec, ranjen 15. 8. 1944 ob prehodu čez Sočo, puška, sprejet 15. 8. 1944, št. 70, odšel 16. 9. 1944.
19. **JERONČIČ, Srečko**, OK (okrajni komite) KPS za Benečijo, kurir, roj. 23. 5. 1925, Kostanjevica, kmet. Svojci: Anton, kmet Kostanjevica. V NOV vstopil 17. 9. 1943, zbolel 1. 8. 1944, enkrat, sprejet 17. 8. 1944, št. 71, odšel 10. 9. 1944.
20. **PAZIN, Antonio**, bataljon Giuseppe Mazzini, borec, ranjen 17. 7. 1944, prehod čez Sočo, bomba, sprejet 19. 7. 1944, št. 72, odšel 27. 7. 1944 zdrav, a brez očesa.
21. **SEMENSATO, Primo**, bataljon Giuseppe Mazzini, borec, ranjen 19. 8. 1944 pri prehodu čez Sočo, bomba, enkrat, puška v borbi, sprejet 19. 8. 1944, št. 73, odšel 28. 8. 1944.
22. **CUDER, Danilo**, 1. četa 2. bataljon 17. brigada, borec, roj. 15. 1. 1927, Čiginj, delavec. Svojci: Lidija, kmetica, Čiginj. V NOV vstopil 10. 9. 1943, ranjen v borbi 19. 8. 1944, Rdeči rob, enkrat, mitraljez, sprejet 25. 8. 1944, št. 74, odšel 4. 11. 1944.
23. **ŠUŠTERŠIČ, Alojz**, 2. četa 1. bataljon BBO, roj. 1. 1. 1927, Kojsko, bivališče Oslavije. Svojci: Jožef, kmet, Oslavije. V NOV vstopil 7. 4. 1944, ranjen Močila pri Kambreškem 20. 8. 1944, po nesreči, puška, sprejet 20. 8. 1944, št. 75, odšel 27. 11. 1944.
24. **ŽBOGAR, Alojzij**, 2. bataljon VDV, obveščevalec, zbolel 24. 8. 1944, Brda, enkrat, sprejet 24. 8. 1944, št. 76, odšel 15. 9. 1944.
25. **KUMAR, Franc**, 1. minersko sabotažni vod BBO, borec, roj. 15. 2. 1924, Šmartno, kmet, bivališče Bale. Svojci: Poldo, Bale, kmet. V NOV vstopil 15. 9. 1943, ranjen 28. 8. 1944, Bračan – Krmin, v borbi, dvakrat, mine, sprejet 29. 8. 1944, št. 77, ni več nobenega podatka.

26. **MARINIČ, Alojz**, mitraljezni vod 3. bataljon BBO, borec, roj. 1. 12. 1924, Šmartno v Brdih, stanuje Ložice, kmet. Svojci: Alojz, Ložice, kmet. V NOV vstopil september 1944, zbolel Bajti, enkrat, sprejet 1. 9. 1944, št. 78, odšel 27. 11. 1944.
27. **RIBOLICA, Anton**, 1. četa 3. bataljon BBO, borec, roj. 31. 5. 1925, Barbana. Svojci: Franc, Barbana, kmet. V NOV vstopil 8. 10. 1943, zbolel 1. 4. 1944, Bajti, sprejet 1. 4. 1944, št. 79, zdrav pridržan kot pomožno osebje.
28. **BOLE, Stanislav**, 2. MSV (minersko sabotažni vod) BBO, borec, roj. 22. 2. 1926, Snežatno v Brdih. Svojci: Fani, kmetica, Snežatno. V NOV vstopil 26. 2. 1943, ranjen 1. 4. 1944, Dobrava po nesreči, enkrat, puška, sprejet 8. 4. 1944, št. 80, umrl 26. 4. 1944. Podatki spravljani v steklenici, za grob ve pomožno osebje.
29. **ERZETIČ, Ivan**, Beneški bataljon, borec, roj. 21. 12. 1919, Višnjevki v Brdih, kmet. Svojci: Ivan, kmet, Višnjevki. V NOV vstopil 28. 9. 1943, ranjen 2. 9. 1944, Špeter v Benečiji, v borbi, brzostrelka, št. 81, odšel 30. 9. 1944.
30. **ZAVORRA, Alviže**, (Alviža) 1. bataljon BBO, borec, roj. 1924, Golo Brdo, kmet, v NOV vstopil 1943, ranjen po nesreči 4. 9. 1944 Breg, Brda, mina, sprejet 8. 9. 1944, št. 82, umrl 11. 9. 1944. Priče smrti: Štekar Lidija, Berke Ernest, Kozamernik Ludvik, Kragelj Ciril. Transportiran domov po naročilu 18. brigade.
31. **DOLENC, Jožko**, 1. četa 2. bataljon BBO, borec, roj. 24. 5. 1926, Gorica, živi Fojana, kmet. Svojci: Jožef, kmet, Fojana. V NOV vstopil 10. 4. 1944, ranjen po nesreči, Bajti, enkrat, puška, sprejet 14. 9. 1944, št. 83, 8. 12. 1944 zdrav ostal kot pomožno osebje.
32. **RUTAR, Darko**, relejna postaja P 25 b, kurir, roj. 14. 10. 1924, Doblar. Svojci: Janez, kmet Doblar. V NOV vstopil 15. 9. 1943, ranjen 14. 9. 1944, Zapotok, Brda, po nesreči, enkrat, puška, sprejet 14. 9. 1944, št. 84, odšel 21. 10. 1944 ob 7. uri na P 25 b.
33. **JERONČIČ, Srečko**, OK KPS za vzhodno Benečijo, kurir, roj. 23. 5. 1925, Kostanjevica. Svojci: Anton, kmet, Kostanjevica-Kambreško. V NOV vstopil 17. 9. 1943, zbolel 25. 9. 1944, Benečija, enkrat, sprejet 26. 9. 1944, št. 85, odšel 10. 10. 1944.
34. **MEZINC, Milan**, vod za zvezo 17. brigade, borec, roj. 12. 5. 1927, Klanec pri Komnu, kmet. Svojci: Vincenc, kmet, Klanec. V NOV vstopil 9. 9. 1943, zbolel 25. 9. 1944, Kneške Ravne, enkrat, sprejet 26. 9. 1944, št. 86, odšel 16. 10. 1944 ob 7. uri.
35. **ZUODAR, Dušan**, štab 2. relejnega sektorja, kurir, roj. 25. 1. 1925, Volče, mesar. Svojci: Anton, trgovec, Volče. V NOV vstopil 2. 2. 1943, zbolel, sprejet 30. 9. 1944, št. 87, odšel 21. 10. 1944, potrebuje še 20 dni dietno hrano.
36. **DEBENJAK, Herman**, 1. četa 2. bataljon 17. brigada, borec, roj. 14. 7. 1913, Steinbach, Avstrija, stanujoč Kozana. Svojci: Alojz, kmet, Kozana. V NOV vstopil 6. 6. 1944, ranjen 6. 10. 1944, v borbi, Livek, enkrat, puška, sprejet 7. 10. 1944, št. 88, odšel 4. 11. 1944.
37. **GRAVNAR, Jožefa**, relejna postaja P 25 b, borka, roj. 23. 5. 1923, Števerjan, šivilja. Svojci: Anton, kmet Števerjan. V NOV vstopila 21. 8. 1943, zbolela 20. 8. 1944, enkrat, sprejeta 8. 10. 1944, št. 89, odšla 11. 12. 1944.
38. **PIVONCHERO, Gino**, 2. četa 6. bataljon 17. brigada, borec, roj. 11. 8. 1926, Kanal, delavec, stanujoč Kanal. Svojci: Karlo, delavec, Kanal. V NOV vstopil 2. 8. 1944, zbolel 10. 10. 1944, enkrat, sprejet 12. 10. 1944, št. 91, odšel 3. 11. 1944.
39. **GUIDI, Giuseppe**, bataljon Giuseppe Mazzini, borec, roj. 13. 8. 1922, Ferrara, živi Genova, delavec. V NOV vstopil 10. 9. 1944, ranjen po nesreči 14. 10. 1944, sprejet 16. 10. 1944, št. 92, odšel 27. 11. 1944.
40. **FURLAN, Slavko** - Zvonko, 2. četa 2. bataljon 2. brigada VDV, komandir čete, roj. 16. 8. 1922, Brje, kmet. Svojci: Štefanija, kmetica, Brje. V NOV vstopil 10. 10. 1943, ranjen 20. 10. 1944, Greben-Kambreško, po nesreči, enkrat, brzostrelka, sprejet 21. 10. 1944, št. 94, odšel 6. 1. 1945.

41. **TEAT, Luigi - Primo**, 1. bataljon Armando Miniussi brigada Garibaldi Trieste, borec, roj. 13. 5. 1920, Škocjan (San Canzian d'Isonzo), krojač. V NOV vstopil 1. 8. 1944, zbolel 20. 10. 1944, Markiči, sprejet 23. 10. 1944, št. 95, odšel 9. 12. 1944.
42. **BOSCO, Giorgio - Benevento**, 1. bataljon Armando Miniussi brigada Garibaldi Trieste, roj. 7. 10. 1924 San Giorgio del Sannio, kmet. Svojci: Martin, kmet, San Giorgio. V NOV vstopil 30. 6. 1944, zbolel 10. 10. 1944, Markiči, sprejet 23. 10. 1944, št. 96, odšel 18. 12. 1944.
43. **KJURMAN, Rafael - Fele**, 2. četa 2. bataljon 2. brigada VDV, roj. 20. 9. 1925, Dekani, električar, bivajoč Trst. Svojci: Stanislav, Trst, delavec. V NOV vstopil 19. 6. 1944, zbolel 20. 10. 1944, sprejet 25. 10. 1944, št. 97, odšel 9. 11. 1944.
44. **OREL, Cvetko, KM Kojsko**, borec, roj. 25. 5. 1921, Brje, šofer. Svojci: Franc, Brje. V NOV vstopil 27. 9. 1943, ranjen 11. 10. 1944, Dolenje, enkrat, padec, sprejet 28. 10. 1944, št. 98, odšel 27. 11. 1944.
45. **GABRIJELČIČ, Stanko**, 2. četa 2. bataljon 2. brigada VDV, borec, roj. 9. 5. 1927, Anhovo, bivališče Ložice. Svojci: Ivan, delavec, Ložice. V NOV vstopil 5. 6. 1944, zbolel 17. 10. 1944, Oborča, sprejet 31. 10. 1944, št. 99, odšel 22. 11. 1944.
46. **KARLOVINI, Rudolf**, vod za zvezo 17. brigade, telefonist, roj. 24. 1. 1909, Gorenje Polje, mizar, stanuje Kanal. Svojci: Jožef, kmet, Gorenje Polje. V NOV vstopil 1. 8. 1944, zbolel 26. 10. 1944, Platišče, sprejet 2. 11. 1944, št. 100, odšel 10. 12. 1944.
47. **CEZA, Drago**, 2. četa 2. bataljon 17. brigada, borec, roj. 22. 12. 1919, Štanjel, kmet, bivališče Štanjel. Svojci: Marija, kmetica, Štanjel. V NOV vstopil 8. 5. 1944, ranjen 29. 5. 1944, Platišče, po nesreči, večkrat, bombe, 2. 11. 1944, št. 101, odšel 27. 11. 1944.
48. **FERFOLJA, Karlo**, 3. četa 2. bataljon 17. brigada, borec, roj. 11. 11. 1924, Selo na Krasu, kmet. Svojci: Avgust, miner, Selo na Krasu. V NOV vstopil 25. 9. 1943, ranjen 1. 11. 1944, enkrat, miniranje, sprejet 2. 11. 1944, št. 102, odšel 10. 12. 1944.
49. **IVANČIČ Lovrenc**, 1. četa 1. bataljon 17. brigada, borec, roj. 7. 8. 1913, Slivice pri Logatcu, delavec, bivališče Slivice. Svojci: Ivan, tesar, Slivice. V NOV vstopil 26. 4. 1944, ranjen 30. 10. 1944, Breginj, v borbi, trikrat, brzostrelka, sprejet 2. 11. 1944, št. 103, odšel 27. 11. 1944.
50. **PELIZARI, Alojz - JAK**, bataljon Goffredo Mameli 3. brigada, 1. distaccamento (enota), roj. 16. 2. 1925, Videm, mehanik. Svojci: Ivan, mizar, Videm. V NOV vstopil 29. 7. 1944, ranjen 23. 10. 1944, Breg - Brda, enkrat, mine, sprejet 17. 11. 1944, št. 104, odšel 22. 1. 1945.

DRUGA KNJIGA

1. **KOBE, Ivan, KM Kojsko**, borec, roj. 6. 7. 1913, Novo mesto, mehanik, bivališče Kočevje. Svojci: Ivan, kmet, Kočevje. V NOV vstopil 8. 10. 1943, zbolel 10. 11. 1944, sprejet 19. 11. 1944, št. 105, odšel 26. 12. 1944.
2. **ROBUFFO, Piergentino**, Beneški bataljon, borec, roj. 15. 3. 1922, Buchianico-Abruzzi, bivališče Buchianico, kmet. Svojci: +Camilio, kmet, Buchianico. V NOV vstopil 1. 7. 1943, zbolel 28. 9. 1944, sprejet 21. 11. 1944, št. 106, odšel 18. 12. 1944.
3. **ČADEŽ, Emil**, Okrajna GK, borec, roj. 24. 11. 1911, Kojsko, kmet, bivališče Kojsko. Svojci: Vincenc, kmet, Kojsko. V NOV vstopil 13. 9. 1943, ranjen 8. 12. 1944, Višnjevik, enkrat, po nesreči, padec, sprejet 10. 12. 1944, št. 107, odšel 30. 1. 1945, rekonvalescent.
4. **KODELJA, Franc**, 1. četa Beneški bataljon, desetar, roj. 12. 3. 1924, Lože pri Vipavi, kmet, bivališče Lože. Svojci: Franc, kmet, Lože. V NOV vstopil 7. 2. 1944, ranjen 11. 12. 1944, Kozica-Sv. Lucija v Benečiji (Cosizza), v borbi, sprejet 16. 12. 1944, št. 108, odšel 22. 1. 1945.
5. **GERSZEWSKI, Magnus**, ameriški letalec, podporočnik, roj. 21. 8. 1923, Grand Foks, North Dakota, ranjen 15. 12. 1944 blizu Čedada, ponesrečil se je pri skoku iz aviona, sprejet 23. 12. 1944, odšel 20. 1. 1945 po kurirski zvezi v štab 9. korpusa.
6. **ALBANO, Michael**, ameriški letalec, podporočnik, roj. 6. 7. 1923, Springfield Nass, ponesrečil pri skoku iz aviona 15. 12. 1944, blizu Čedada, sprejet 23. 12. 1944, odšel 22. 1. 1945 v štab 9. korpusa.

7. VAŠIČEK, Ladislav, enota neznana, borec, roj. 8. 12. 1923, Lovka, Češka, študent, biva Ledze pri Brnu. Svojci: Franc, šofer, Ledze. V NOV vstopil 16. 6. 1944, ranjen 26. 12. 1944, enkrat, Deskle, puška, sprejet 29. 12. 1944, št. 111, odšel 22. 1. 1945 v Beneški bataljon.
8. ŠEKLI, Ernest, 2. četa Beneški bataljon, vodnik, roj. 18. 9. 1919, Livek 29, kmet, bivališče Livek. Svojci: Marija, kmetica, Livek. V NOV vstopil 10. 8. 1944, ranjen 12. 12. 1944, Hostno pri Hlodiču, enkrat, v borbi, mine, sprejet 1. 1. 1945, št. 112, umrl 6. 1. 1945 ob 3.45 uri, za grob vedo straža in delavska četa bolnice, zapuščina: obleka, deka, čevlji – shranjeno v bolnici.
9. KOBE, Ivan, 3. četa Beneški bataljon, poveljnik, roj. 6. 7. 1913, Novo mesto, mehanik, bivališče Kočevje. V NOV vstopil 8. 10. 1943, zbolel, Čepovan 1. 1. 1945, sprejet 3. 1. 1945, št. 113, odšel 31. 1. 1945, rekonvalescent.
10. BAJT, Severij - Vinko, 2. četa 2. bataljon 2. brigada VDV, borec, roj. 7. 12. 1925, Lovišče, kmet. Svojci: Valentin. Lovišče, kmet. V NOV vstopil 28. 9. 1943, ranjen 6. 1. 1945, Volče, v borbi, dvakrat, bombe, sprejet 8. 1. 1945, št. 114, odšel 5. 3. 1945.
11. TOGNON Giene Alberto, bataljon Luciano Manara, borec, roj. 29. 7. 1923, Tržič-Monfalcone, klepar, biva Tržič. Svojci: Tognon Santa. V NOV vstopil 17. 8. 1944, ranjen 10. 1. 1945, Trbilj, sprejet 15. 1. 1945, št. 116, odšel 31. 1. 1945.
12. KNIGHT, Alton, ameriški letalec, letalski inženir, roj. 6. 9. 1925, Boston Mass, bivališče Boston Mass, Amerika, zbolel na poti iz Castelfranco 12. 11. 1944, sprejet 8. 1. 1945, odšel 20. 4. 1945 v štab 9. korpusa.
13. BAVDAŽ (Baudaš), Janko, KM Kambreško, borec, roj. 8. 12. 1926, Ročinj, kmet. Svojci: Anton, kmet, Ročinj. V NOV vstopil septembra 1943, zbolel novembra 1944, KM Kambreško, sprejet 17. 1. 1945, št. 117, odšel v poveljstvo KVP 11. 2. 1945.
14. ŽIGON, Mirko, 3. četa Beneški bataljon, borec, roj. 5. 10. 1927, Zgonik (Sgonico), kmet. Svojci: Franc, Repnič (Rupinpiccolo), kmet. V NOV vstopil 20. 5. 1944, zbolel 22. 1. 1945, Zapotok, enkrat, sprejet 24. 1. 1945, št. 118, odšel 18. 3. 1945.
15. KONCUT, Henrik, poveljstvo KVP, borec, roj. 26. 7. 1924, Senožec-Dobrava, kmet. V NOV vstopil 4. 11. 1944, zbolel 11. 1. 1945, enkrat, sprejet na javko bolnice – umrl na javki 26. 1. 1945, št. 119., oznaka: križ na drevesu. Za grob v bližini Podravnega ve sanitetni ekonomat in kolektiv bolnice J. Završnik.
16. RUČNA, Ivan - Matevž, relejna postaja P 24 a, kurir, roj. 20. 12. 1925, Idrsko 49, kmet. Svojci: Ivan, kmet, Idrsko. V NOV vstopil 2. 2. 1943, ranjen 13. 2. 1945 ob Soči, po nesreči, enkrat, brzostrelka, sprejet 15. 2. 1945, št. 120, odšel 14. 4. 1945.
17. FAMEO (Famca), Avreljo, 1. četa 2. bataljon OŠZP, borec, roj. 20. 10. 1925, Moš pri Ločniku, zidar. Svojci: Ivan, zidar, Moš. V NOV vstopil 1. 5. 1944, ranjen v boju 3. 3. 1945, Gradno v Brdih, enkrat, puška, sprejet 9. 3. 1945, št. 121, ni drugega podatka.
18. KOBE, Ivan, poveljstvo KVP, borec, roj. 6. 7. 1913, Šmihel, Novo mesto, mehanik, stanuje Kočevje. Svojci: Franc, delavec, Kočevje. V NOV vstopil 8. 10. 1943, zbolel 2. 2. 1945, Trbilj, sprejet 9. 3. 1945, št. 122, umrl 16. 3. 1945, ob 8. uri. Oznaka: steklenica, drevo, za grob na pokopališču bolnice J. Završnik vedo Stanko Grebenjak, Avgust Žbogar, Franc Kragelj.
19. DI NAPOLI, Francesco, 1. četa 1. bataljon OŠZP, borec, roj. 7. 10. 1922, Palermo. Svojci: Di Napoli Vito, kmet, Palermo. V NOV vstopil 1. 7. 1944, ranjen 2. 3. 1945 v Beneškem bataljonu, sprejet 10. 3. 1945, št. 123, odšel 9. 4. 1945.
20. DI BARBORA, Rino, divizija Garibaldi-Natisone, borec, roj. 11. 7. 1924, Mortegliano pri Palmanovi, mlinar. Svojci: Angelo, pek, Mortegliano. V NOV vstopil 7. 12. 1944, ranjen po nesreči 8. 3. 1945, Škrljevo, enkrat, puška, sprejet 10. 3. 1945, št. 124, odšel 9. 4. 1945 ob 7. uri popoldan.
21. ŽERJAL, Drago - Topol, OK za zapadno Primorsko, načelnik predavateljske skupine, roj. 1. 7. 1903, Boršt pri Trstu, stanujoč Kranj. Svojci: Marija, Kranj. V NOV vstopil 28. 5. 1944, ranjen Humarji 22. 3. 1945, enkrat, puška, sprejet 23. 3. 1945, odšel 20. 4. 1945.

22. HOČEVAR, Miran, KVP, politkomisar, roj. 29. 4. 1921, Novo mesto, dijak. Svojci: Franciška, vdova po sodnem svetniku v Novem mestu. V NOV vstopil 9. 9. 1943, zbolel 28. 2. 1945, Kras, sprejet 30. 3. 1945, št.126, odšel 15. 4. 1945 ob 19. uri.
23. RUSJAN, Ernest, KVP, pomočnik namestnika poveljnika, roj. 5. 10. 1912, Renče, grad. delovodja, stanuje Rihenberg. Svojci: Matilda, Renče. V NOV vstopil 9. 9. 1943, zbolel za gripo 11. 3. 1945, Rukin (Rucchin), sprejet 1. 4. 1945, št. 127, odšel 9. 4. 1945.
24. FRLAN, Marjan, (Mario), 2. četa 1. bataljon OŠZP, borec, roj. 8. 7. 1927, Zancet-Kastav pri Reki, mehanik. Svojci: Josip, kočijaž, Zancet. V NOV vstopil 10. 7. 1944, ranjen 7. 4. 1945, Livek, v borbi, enkrat, brzostrelka, sprejet 3. 4. 1945, št. 128, odšel 22. 4. 1945.
25. DEVINAR, Vencelj, 2. četa 1. bataljon OŠZP, borec, roj. 25. 3. 1924, Pristavo pod Hlevnikom, kmet. Svojci: Andrej, Pristavo, kmet. V NOV vstopil 13. 9. 1943, ranjen 17. 3. 1945, Livške Ravne, v borbi, enkrat, mitraljez, sprejet 8. 4. 1945, št. 129, ni drugega podatka.
26. MARINIČ, Alojz, zaščitni bataljon KVP, borec, roj. 14. 10. 1920, Fojana, kmet. Svojci: Jožef, kmet, Fojana. V NOV vstopil 10. 8. 1943, zbolel 28. 3. 1945, Breg (Clabuzzaro) v Benečiji, sprejet 11. 4. 1945, št. 130, odšel 22. 4. 1945.
27. TRPIN, Radko, 3. četa 2. bataljon OŠZP, borec, roj. 2. 12. 1923, Krmin, kmet. Svojci: Angelo, Krmin, kmet. V NOV vstopil 28. 8. 1944, zbolel 9. 4. 1945, Lombaj (Lombai) v Benečiji, sprejet 10. 4. 1945, št. 131, umrl, ni drugega podatka.
28. VALENTINČIČ, Nada, Zapadnoprimorsko okrožje prometni odsek, roj. 12. 3. 1925, Most na Soči, učiteljica, Most na Soči. Svojci: Franc, čevljar, Most na Soči. V NOV vstopila 21. 5. 1944, ranjena, udarec v koleno 12. 4. 1945, Kanalac (Canalaz), sprejeta 14. 4. 1945, št.132, odšla 25. 5. 1945 v zaščitni bataljon TVP.

KNJIGA UMRLIH IN PADLIH

1. DREŠČEK, Franc, 2. četa 1. bataljon 18. brigada, borec, Benečija, kmet, ranjen od puške, sprejet 19. 2. 1944, umrl 10. 3. 1944 v bolnici, transportiran domov ob priliki premestitve postajanke. Priče smrti: Lidija Štekar, Ciril Kragelj, Ciril Masle.
2. BERGINC, Jožica, Jožefa, Ana, roj. 14. 5. 1925, Trenta, bolničarka v SVPB Svoboda. V NOV vstopila 1. 3. 1944, prišla v bolnico s terena kot pomožno osebje 10. 3. 1944, zbolela, umrla 5. 6. 1944 v bolnici pri Bizjakihi, pokopana v bližini bolnišnice. Priče smrti in pokopa: Lidija Štekar, Ernest Berke, Ludvik Kozamernik. Po vojni prekopana in odpeljana domov.
3. ZAVORRA, Alvize, glej št. 30. v prvi knjigi. Priče smrti: Lidija Štekar, Ernest Berke, Ludvik Kozamernik, Ciril Kragelj, Transportiran domov na prošnjo štaba 18. Bazoviške brigade.
4. BOLE, Stanislav, 2. četa MSV BBO, borec, roj. 22. 2. 1926, Snežatno, kmet. Svojci: Fani, Snežatno, kmetica. Puška, umrl 26. 4. 1944, pokopališče SVPB Svoboda. Priče smrti: Ernest Berke, Ciril Kragelj. Podatki vknjiženi in spravljani v steklenici, za grob ve pomožno osebje, poveljnik čete.
5. GABERŠČEK, Ivan, OF odbor za Tolminsko, roj. 18. 5. 1926, Selce – Tolminsko, kurir, Selce, kmet, zbolel 10. 12. 1944, Vrsno, umrl 12. 12. 1944, Vrsno. Priče smrti in pokopa: Anton Lišter, Franc Kleč, Mirko Rutar. Pokopan pri izviru Tolminke. Svojci pisno obveščeni.
6. PETERNEL, Ivan, NZ (narodna zaščita) za Benečijo, borec, zbolel 1. 8. 1944, sprejet 9. 8. 1944, št. 69, umrl 11. 8. 1944.
7. ŠEKLI Ernest, 2. četa Beneški bataljon, borec, roj. 18. 9. 1919 na Livku, umrl 6. 1. 1945 ob 3.40 uri, v bolnici. Priče smrti: Ciril Kragelj, Ludvik Kozamernik, delovna skupina SVPB Svoboda.
8. KONCUT, Henrik, roj. 26. 7. 1924, Senožče, borec, umrl 26. 1. 1945, Podravno. Priče smrti: Ludvik Vižintin, Karlo Širca, Joško Pernat.
9. KOBE, Ivan – glej št.19 druge knjige. Priče smrti in pokopa: Ernest Berke, Lidija Štekar, Lojzka Kragelj, Franc Kragelj, Stanko Grebenjak, Avgust Žbogar. Pokopan na pokopališču bolnice J. Završnik.

GLAVNA BOLNIŠKA KNJIGA SVPB JAKOB ZAVRŠNIK

1. MAHNE, Stanko, 1. bataljon 19. brigada, poveljnik bataljona, prišel 5. 2. 1944, shajkal 19. 2. v svoj bataljon.
2. PLENIKOVIČ, Josip, 3. četa 2. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 30. 4. 1944.
3. LOBUSCHAGNE, John, 3. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 30. 3. 1944.
4. ČEHOVIN, Ludvik, 3. bataljon 19. brigada, obveščevalec, prišel 19. 2., odšel 15. 3. 1944.
5. KORENČIČ, Mirko, 2. bataljon 18. brigada, komisar čete, prišel 19. 2. 1944, odšel 19. 3. 1944.
6. SETAH METOH, Disumbaj, 3. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 10. 4. 1944.
7. ŠTUBEL, Zoro, 1. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 28. 3. 1944.
8. RUSANOV, Askijar, 2. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, zgorel v bolnici ob napadu.
9. KUTIN, Stanko, 1. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, po napadu na bolnico odšel domov.
10. ŠIFRER, Vincenc, 1. bataljon 18. brigade, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 3. 4. 1944.
11. ROBIČ, Vlado, 2. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 23. 3. 1944.
12. KOZAMERNIK, Ludvik, 1. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, zdrav 20. 5. 1944, ostal v bolnici kot pomožno osebje.
13. DREŠČEK, Franc, 1. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, umrl 10. 3. 1944.
14. BAHRAMOV, Oldar, 3. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 15. 3. 1944.
15. BAUDAŠ, Anton, 1. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, ob napadu na bolnico ga je sovražnik peljal v Gorico.
16. MLEKUŠ, Franc, 1. bataljon 18. brigada, komisar bataljona, prišel 19. 2. 1944, ob sovražnem napadu shajkal neznano kam.
17. SARBELIV, Nogomet, 2. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 14. 3. 1944.
18. ŠTOKA, Cijan, 1. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 12. 3. 1944.
19. ŠTRUKELJ, Stanislav, Slavko, 1. bataljon 18. brigada, borec, iz Kanalskega Loma, zgubljeni podatki v hajki po napadu.
20. BARAMBAJEV, Šehmed, 3. bataljon 19. brigada, borec prišel 19. 2. 1944, odšel 15. 3. 1944.
21. RAMAZAN, Humar, 3. bataljon 19. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 16. 3. 1944.
22. GRAČNER, Jože, 1. bataljon 18. brigada, poveljnik, prišel 19. 2. 1944, odšel 2. 4. 1944.
23. KRAGELJ, Ivan, 2. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, po napadu na bolnico odšel domov.
24. UJEVIČ, Petar, 1. bataljon 18. brigada, borec, ob sovražnem napadu zgorel v baraki.
25. URŠIČ, Albert, 2. bataljon 17. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel 10. 4. 1944.
26. BUTALA, Anton, 4. bataljon 17. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel v 3. bataljon BBO 5. 7. 1944.
27. KOREN, Karlo, 4. bataljon 17. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, odšel v OK za Idrijsko 4. 7. 1944.
28. KRISTINA, 4. bataljon 17. brigada, prišla 19. 2. 1944, shajkala k BBO ob sovražnem napadu, prva diagnoza slepič, druga nosečnost.
29. BERGINC, Jožica, glej umrli št. 2.
30. URŠIČ, Albert, 1. bataljon 18. brigada, borec, prišel 19. 2. 1944, bolan premeščen 25. 3. 1944 v enoto.

V nadaljevanju so našteti pacienti 1. in 2. knjige SVPB Svoboda, pri tem pa je za nekatere spremenjen vrstni red.

OKREVALIŠČE JAKOPIČ BRDA

1. KOVIČ, Mirko, 2. četa 1. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 22. 8. 1944, odšel 29. 8. 1944 v enoto s temperaturo 37,7 °C in zbadanjem v hrbtu.
2. GRAVNAR, Jožefa, P 25 b, kuharica, sprejeta 28. 8. 1944, premeščena 11. 10. 1944 v SVPB Svoboda z bolečinami v trebuhu.
3. RUSJAN, Ivan, 2. četa 3. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 4. 9. 1944, odšel 7. 11. 1944 v enoto, z bolečinami.
4. MAVRIČ, Cvetko, 2. četa 3. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 4. 9. 1944, odšel 7. 11. 1944, rekonvalescent.
5. KONCUT, Anton, 3. bataljon 17. brigada, kuhar, sprejet 21. 9. 1944, odšel 29. 10. 1944 na KM Kojsko.
6. PRINČIČ, Cvetko, 1. četa VDV, borec, sprejet 13. 9. 1944, odšel na poveljstvo KVP 1. 11. 1944, rekonvalescent.
7. COTIČ, Bruno, 2. MSV BBO, borec, sprejet 28. 8. 1944, odšel 29. 10. 1944.
8. ČELUTA, Teodor, 2. četa 4. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 5. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.
9. PELICON, Rafael - Rajko, roj. 10. 11. 1924, Števerjan, MSV BBO, borec, sprejet 15. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944.
10. JERAJ, Mirko, 17. brigada, borec, sprejet 7. 10. 1944, odšel 15. 10. 1944.
11. DECOLLE, Anton, 1. četa 4. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 7. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.
12. POSANI (Pisano?), Severin, 2. četa 6. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 7. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.
13. DOMINIK, Franc, 2. četa 6. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 9. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.
14. VIDANI, Rudolf, 2. četa 6. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 2. 10. 1944, odšel 11. 10. 1944.
15. MAVRIČ, Alojz, 2. četa 3. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 22. 9. 1944, 18. 12. 1944 zdrav ostal v okrevlišču.
16. KRAŠČEK, Karlo, rojen 14. 11. 1914, Plave, 2. četa 2. bataljon 17. brigada, kuhar, sprejet 21. 9. 1944, 10. 10. 1944 zdrav ostal v okrevlišču, rekonvalescent.
17. RADIN, Vladimir, 1. četa 1. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 10. 10. 1944, odšel 7. 11. 1944, rekonvalescent.
18. MARKOČIČ, Angel, 1. četa BBO, intendant, roj. 25. 8. 1915, Slapnik, sprejet 21. 9. 1944, 30. 10. 1944 zdrav ostal v okrevlišču.
19. KORJASKAN, Petar, 3. četa 6. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 16. 10. 1944, odšel 26. 10. 1944.
20. ČRNIGOJ, Angel, 2. četa 5. bataljon 17. brigada, borec, sprejet 19. 10. 1944, odšel v enoto 7. 11. 1944, rekonvalescent.
21. ni podatkov – brez vpisa
22. OREL, Cvetko, KM Kojsko, borec, roj. 25.5.1921, Brje, sprejet 24. 10. 1944, transportiran 26. 10. 1944 v SVPB Svoboda.
23. KORNINA, Edvard, KM Kojsko, borec, sprejet 24. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.
24. PICULIN (Pikulin), Lucijano (Lucijan), borec, KM Kojsko, sprejet 24. 10. 1944, odšel 29. 10. 1944, rekonvalescent.

25. DIEGO, Saša, KM Kojsko, borec, sprejet 24. 10. 1944, zdrav 18. 12. 1944 ostal v okrevališču.
26. PELICARI, Luigi, 1. enota 3. brigada Goffredo Mammelli, borec, prišel 1. 11. 1944, poslan 16. 11. 1944 v SVPB Svoboda.
27. EKAR, Ciril, poveljstvo KVP, administrator, sprejet 2. 11. 1944, odšel 10. 11. 1944.
28. MARTELANI, Silvano, 2. četa 1. bataljon 17. brigada, borec, roj. 11. 10. 1927, Gorica, sprejet 7. 11. 1944, zdrav 18. 12. 1944 ostal v okrevališču.
29. OBLUBEK (Obljubek), Stojan (Stojko), 3. četa 4. bataljon 17. brigada, poveljnik, roj. 20. 4. 1925, Drnovk, sprejet 25. 10. 1944, ni podatka.
30. TELL, Guglielmo, 1. MSV OŠZP, borec, roj. 10. 1. 1911, Boka Kotorska, sprejet 17. 11. 1944, odšel 26. 1. 1945.
31. VALVO, Pavel, 3. brigada Garibaldi, borec, čevljar, sprejet 21. 12. 1944, odšel 9. 1. 1945.
32. MAREN, Viktor, 3. brigada Garibaldi, borec, sprejet 21. 12. 1944, odšel 26. 1. 1945.
33. BAVDAŽ (Baudaš), Janko, partizanska straža (PS) Kambreško, borec, sprejet 2. 12. 1944, odšel 9. 1. 1945, rekonvalescent.
34. KODRIČ, Mirko, BDR (?) 9. korpus, borec, sprejet 10. 12. 1944, odšel 9. 1. 1945.
35. KAVČIČ, Andrej, KM Kojsko, sprejet 11. 12. 1944, odšel 26. 1. 1945, rekonvalescent.
36. RUSJAN, Ivan, 1. četa Beneški bataljon, borec, roj. 5. 5. 1927, Drnovk, sprejet 11. 12. 1944, odšel 25. 1. 1945.
37. MANTONINI, Pasquale, bataljon Giuseppe Mazzini 3. brigada Garibaldi, intendant, sprejet 30. 12. 1944, odšel 26. 1. 1945.
38. FIGELJ, Anton, Rezijski bataljon OŠZP, roj. 17. 11. 1922, Oslavije pri Gorici, sprejet 4. 1. 1945, odšel 24. 4. 1945, rekonvalescent, bolan.
39. HLEDE, Oliva (Olga ?), OO SPŽZ, sprejeta 5. 1. 1945, odšla 14. 2. 1945 v 3. brigado Garibaldi.
40. PIRETTI, Arturo, 3. brigada Garibaldi, borec, sprejet 7. 1. 1945, odšel 5. 3. 1945 k NZ.
41. KUMAR, Janez, NZ, borec, sprejet 8. 1. 1945, ni drugega podatka.
42. HRAST, Albert (Lambert), roj. 18. 11. 1921, Čiginj, 1. četa Beneški bataljon, borec, sprejet 8. 1. 1945, 2. 2. 1945 zdrav ostal v okrevališču.
43. VUKOSLAVČEVIĆ, Dušan, 1. MSV, borec, sprejet 9. 1. 1945, odšel 26. 1. 1945.
44. MAVRIČ, Jože, sekretar KNOO, sprejet 11. 1. 1945, odšel 30. 1. 1945.
45. PERNAT, Joško, ONOO, administrator, sprejet 15. 1. 1945, odšel 18. 1. 1945.
46. BAVČIČ, Roko, delavnica OŠZP, krojač, sprejet 15. 1. 1945, odšel 24. 1. 1945.
47. KRISTANČIČ, Stanko, 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 20. 1. 1945, odšel 26. 1. 1945.
48. BIRTIČ, Ambrozij, Beneški bataljon OŠZP, borec, sprejet 7. 1. 1945, odšel 26. 1. 1945.
49. PERŠE, Bazilij, poveljstvo KVP, vodnik, sprejet 27. 1. 1945, odšel 8. 2. 1945.
50. FABJAN, Cvetko, relejna postaja P 25, kurir, sprejet 30. 1. 1945, odšel 16. 3. 1945.
51. BREZIGAR, Ivan, KNOO-NZ Vrhovlje, borec, sprejet 30. 1. 1945, odšel 11. 2. 1945.
52. GABRIJELČIČ, Franc, KNOO-NZ Vrhovlje, borec, sprejet 30. 1. 1945, odšel 27. 2. 1945.
53. BAVDAŽ, Oskar, KNOO-NZ Vrhovlje, poveljnik, sprejet 30. 1. 1945, odšel 27. 2. 1945.
54. KOBE, Ivan, poveljstvo KVP, poveljnik, sprejet 5. 2. 1945, 3. 3. 1945 transportiran v bolnico J. Završnik.
55. ŠTEKAR, Bruno, četa za zvezo, kurir M-3, sprejet 6. 2. 1945, odšel 12. 2. 1945.
56. KODELIS, Ivan, 1. četa 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 8. 2. 1945, odšel 26. 2. 1945.
57. SKUBIN, Jožef, enote KVP, borec, sprejet 11. 2. 1945, odšel 26. 2. 1945.
58. VELUŠČEK, Joško, poveljstvo KVP, obveščevalec, sprejet 11. 2. 1945, odšel 29. 3. 1945, rekonvalescent.

59. STRES, Alojz, delavnice OŠZP, kuhar, sprejet 20. 2. 1945, odšel 5. 3. 1945.
60. KUMAR, Edi, 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 22. 2. 1945, odšel 29. 3. 1945, rekonvalescent.
61. DEBELLIS, Lucien, Rezijski bataljon OŠZP, sekretar SKOJ, sprejet 22. 2. 1945, odšel 15. 3. 1945.
62. ČADEŽ, Emil, poveljstvo KVP, čevljar, sprejet 26. 2. 1945, odšel 5. 3. 1945.
63. PRINČIČ, Korado, Rado, relejna postaja P 25, kurir, sprejet 26. 2. 1945, odšel 25. 3. 1945.
64. KRAJGER, Sonja, OO OF Zapadna Primorska, aktivistka, sprejeta 28. 2. 1945, odšla 3. 3. 1945.
65. MIKLIČ, Ignac, ONOO-NZ, vodja briškega minerskega oddelka, sprejet 4. 3. 1945, odšel 8. 3. 1945.
66. MAREJAN, Stane, ONOO-NZ, vodja upravnega oddelka, sprejet 4. 3. 1945, odšel 8. 3. 1945.
67. ŠVILIGOJ, Mirko, 1. četa 2. bataljon OŠZP, poveljnik čete, sprejet 3. 3. 1945, odšel 9. 3. 1945.
68. MIKLUŽ, Alojz, 1. četa 2. bataljon OŠZP, obveščevalec, sprejet 5. 3. 1945, odšel 9. 3. 1945.
69. FAMEO, Avrelijo, 1. četa 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 5. 3. 1945, transportiran 9. 3. 1945 v bolnico J. Završnik.
70. HUMAR, Maks, ONOO-NZ, poveljnik, sprejet 20. 3. 1945, odšel 29. 3. 1945 rekonvalescent.
71. BIRTič, Ivan, 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 14. 3. 1945, odšel 9. 4. 1945 rekonvalescent.
72. KOČEVAR, Miran, poveljstvo KVP, kurir personalnega odseka, sprejet 16. 3. 1945, tarnsportiran 30. 3. 1945 v bolnico J. Završnik.
73. DARNOVŠEK, Pirin, 2. bataljon OŠZP, borec, sprejet 16. 3. 1945, odšel 26. 3. 1945.
74. SKANTAMBURO, Anton, delavska četa, delavec, sprejet 20. 3. 1945, odšel 31. 3. 1945.
75. LEVPUŠČEK, Andrej, ONOO za zapadno Primorsko, kurir, sprejet 21. 3. 1945, odšel 25. 3. 1945.
76. BADIN, Alojz - Rino, roj. 1923, Ločnik, 1. MSV, borec, sprejet 18. 3. 1945, umrl 19. 3. 1945, pokopan na pokopališču v Števerjanu.
77. FABELLO, Remo, GAP, terenec, sprejet 22. 3. 1945, 25. 3. 1945 transportiran v civilno bolnišnico v Palmanovo.
78. MAHUMDO (?), Kamal, 2. bataljon OŠZP, prišel iz nemškega taborišča, borec, sprejet 22. 3. 1945, odšel 23. 4. 1945.
79. KOŠERO, Marjo, 157. garibaldinska brigada Guido Picelli, borec, sprejet 24. 3. 1945, odšel 16. 4. 1945.
80. DOLENC, Jožef, enote KVP, skladiščnik na postaji 1., sprejet 27. 3. 1945, odšel 23. 4. 1945 kot rekonvalescent začasno na teren.
81. MARAŽ, Stanko, ONOO-NZ, intendant, sprejet 28. 3. 1945, odšel 4. 4. 1945.
82. PREGELJ, Ivan, ONOO-NZ, intendant, sprejet 28. 3. 1945, odšel 23. 4. 1945.
83. GRESANI, Gabato, bataljon Ver.(?) 2. brigada, borec, sprejet 15. 4. 1945, odšel 24. 4. 1945 v 2. bataljon OŠZP.
84. FURLAN, Vera, 1. sektor vojne oblasti, šivilja, Branik, sprejeta 17. 4. 1945, ni drugih podatkov.

SP VRŠIČEK OB IZVIRU REKE TOLMINKE

PACIENTI, STANJE 10. FEBRUARJA 1945

1. KOGOJ, Alojz, kurir na relejni postaji P 22, roj. 23. 3. 1922, Sela – Zagačnik, delavec, v NOV vstopil 26. 5. 1944, zbolel 10. 11. 1944, Ljubinj, v SP sprejet 9. 12. 1944, št. 54, odšel domov na bolovanje 24. 1. 1945.
2. RAVALJA, Gvido, bataljon Luciano Manara 1. brigada, borec, roj. 20. 9. 1926, Bergam, bivališče Čedad, mehanik, v NOV vstopil 20. 11. 1944, zbolel 15. 12. 1944, Štupica, v SP Vršiček sprejet 27. 12. 1944, št. 64, odšel 16. 1. 1945.
3. ALBANO, Luigi, bataljon Luciano Manara, roj. 22. 10. 1921, Videm, v NOV vstopil 7. 9. 1944.
4. ZAMPARUTTI, Ettore, 157. brigada Guido Picelli divizija Garibaldi, roj. 24. 6. 1924, Čedad, v NOV vstopil 15. 9. 1944,
5. BEVILACQUA, Cezare, 157. brigada divizija Garibaldi, roj. 13. 9. 1925, Videm, v NOV vstopil 19. 8. 1944,
6. ZANETTI, Luciano, 157. brigada, roj. 14. 8. 1926, Videm, v NOV vstopil 18. 7. 1944.
7. GRESANI, Giovato, 157. brigada, roj. 13. 2. 1926, Čedad, v NOV vstopil 1. 8. 1944.
8. DEL BIANCO, Vergilio - Sato, 157. brigada, roj. 27. 11. 1925, Rihenberk, kmet, stanuje S. Mateo Tagliamento, v NOV vstopil 10. 7. 1944, mitraljezec, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 4. 1. 1945, št. 72, odšel 24. 1. 1945.
9. STEFANIA, Mihael, 157. brigada, roj. 18. 2. 1910, Foggia, v NOV vstopil 5. 9. 1944.
10. LAVARANO, Emmo, 157. brigada, roj. 20. 5. 1923, Butrio, v NOV vstopil 20. 9. 1944.
11. JURI, Elso, 157. brigada, roj. 26. 4. 1921, Butrio, v NOV vstopil 2. 8. 1944.
12. PETTI, Pietro, 157. brigada, borec, roj. 23. 3. 1922, Cortona pri Arezzu, artist, v NOV vstopil 3. 11. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, v borbi, sprejet 5. 1. 1945, št. 77, odšel 22. 2. 1945.
13. REAR, Silvio, 157. brigada, roj. 21. 11. 1922, Chiopris, v NOV vstopil 4. 8. 1944.

PACIENTI PO FEBRUARJU 1945

14. MARKEZIČ, Karlo, artilerija 9. korpus, roj. 19. 2. 1917, Pregara v Istri, kmet. Svojci: Matija, kmet. V NOV stopil 10. 8. 1944, ranjen 27. 3. 1945, Bača, minomet, sprejet 28. 3. 1945, odšel 2. 5. 1945 na KM Tolmin.
15. PREDALINI, Gvido, bataljon Fronte della Gioventu 157. brigada divizija Garibaldi Natisone, borec, roj. 17. 11. 1897, Videm, delavec, v NOV vstopil 15. 2. 1944, zbolel 10. 3. 1945 Novaki-Čepovan, ozeblina, sprejet 27. 3. 1945, št. 96, odpuščen 2. 5. 1945 na KM Tolmin.
16. SPESAT, Luciano, 2. brigada divizija Garibaldi, roj. 20. 9. 1922, Gradiška, cementist, borec, v NOV vstopil 15. 7. 1944. Svojci: Emilio, delavec. Ranjen in ozeblina 20. 1. 1945, Cerčno, v boju, sprejet 17. 3. 1945, odšel 2. 5. 1945 na KM Tolmin.
17. ŽONTAR, Peter, 2. četa 1. bataljon Vojkove brigade, borec, roj. 10. 7. 1903, Hosta pri Škofji Loki, mlinar. Svojci: Gregor, tesar. V NOV vstopil 13. 12. 1944, zbolel – ranjen 20. 4. 1945, Čadrg, sprejet 20. 4. 1945, št. 111, odpuščen 27. 4. 1945.
18. MIZERIT, Avgust - Gusto, 2. bataljon 19. brigade, roj. 18. 1. 1926, poveljnik enote, Oljčno pri Števerjanu, kmet, v NOV vstopil 3. 2. 1943, ranjen 22. 3. 1945, Cerčno, v borbi, mina, sprejet 4. 4. 1945, št. 107, odšel 27. 4. 1945 na KM Tolmin.
19. ALBANO, Luigi, bataljon Luciano Manara 1. brigada, roj. 22. 10. 1921, Videm, borec, v NOV vstopil 7. 9. 1944, mlekar, Reana Del Rojale, zbolel 25. 12. 1944, Vrsno, sprejet 27. 12. 1944, št. 65, odšel 16. 1. 1945.
20. BEVILACQUA, Cezare, 157. brigada, kurir, roj. 13. 9. 1925, Remanzacco, mehanik, Videm, v NOV vstopil 19. 8. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 4. 1. 1945, št. 69, odšel 24. 1. 1945.

21. **BAJT, Ivan**, odbor OF – prijava zločinov, roj. 8. 8. 1900, Zatočmin, mlekar, v NOV vstopil 1. 10. 1944, zbolel 15. 11. 1944, sprejet 27. 11. 1944, št. 53, odšel 11. 12. 1944.
22. **DRUŽINA, Zorka - Planinka**, finančni referent pri OF odboru Tolmin, roj. 29. 5. 1923, Trst, uradnica, v NOV vstopila 14. 3. 1943, zbolela 30. 1. 1945, sprejeta 4. 2. 1945, št. 81, odšla 11. 2. 1945.
23. **DEKTA, Alojz**, 16. Vojkova brigada, borec, roj. 19. 5. 1923, pri Mala Dambrufka, Poljska, kmet, v NOV vstopil 28. 9. 1944, ranjen 12. 3. 1945, Cerkno, v borbi, sprejet 27. 3. 1945, št. 101, odšel 13. 4. 1945.
24. **GAMBIN, Velestin (Čelestin)**, bataljon Luciano Manara 1. brigada, roj. 23. 10. 1923, Pordenone, frizer, v NOV vstopil 1. 7. 1944, borec, zbolel 25. 7. 1944, na pohodu, sprejet 27. 12. 1944, št. 66, odšel 7. 1. 1945.
25. **GRESANI, Giovato - Gallo**, 157. brigada, roj. 13. 12. 1926, Čedad, delavec, v NOV vstopil 1. 8. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 4. 1. 1945, št. 71, odšel 24. 1. 1945, zdrav.
26. **GROSAR, Franc**, 2. bataljon OŠZP, roj. 4. 4. 1923, Selišče, borec, kmet, v NOV vstopil 14. 7. 1944, zbolel 16. 11. 1944, sprejet 20. 11. 1944, št. 50, odšel 27. 11. 1944.
27. **GABRŠČEK, Ivan**, odbor OF, kurir, roj. 18.5.1926, Selce, kmet, v NOV vstopil 10. 12. 1943, zbolel 10. 12. 1944, sprejet 11. 12. 1944, št. 56, umrl 12. 12. 1944, pokopan pri izviru Tolminke, za grob ve osebje SP.
28. **GREGORIČ, Jožef**, Gradnikova brigada, borec, roj. 10. 3. 1922, Prvačina, kmet, stanuje v Vipavi, v NOV vstopil 25. 2. 1944, ranjen, minomet na pohodu, 27. 3. 1945, Bača, sprejet 28. 3. 1945, št. 103, odšel 13. 4. 1945.
29. **GELPI, Boris**, Gradnikova brigada, borec, roj. 16. 5. 1918, Tesno (Tijesno) pri Šibeniku, v NOV vstopil 10. 12. 1944, ranjen 16. 3. 1945, Cerkno, sprejet 27. 3. 1945, št. 95, odšel 4. 4. 1945.
30. **GROHAR, Slavko**, 9. korpus, borec, roj. 30. 4. 1922, Jesenice, kmet, v NOV vstopil 10. 10. 1943, ranjen 8. 3. 1945, Rut, puška, sprejet 11. 3. 1945, št. 91, odšel 27. 4. 1945 na KM Tolmin.
31. **JURI, Elso - Rino**, 157. brigada, vodnik, roj. 26. 4. 1921, Butrio, v NOV vstopil 2. 8. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 4. 1. 1945, št. 75, odšel 24. 1. 1945.
32. **JUG, Ivan**, OŠZP, poveljnik enote, roj. 28. 9. 1925, Anhovo, gostilničar, v NOV vstopil 19. 9. 1943, ranjen 6. 3. 1945, Bača, mina, sprejet 6. 3. 1945, št. 88, odšel 30. 3. 1945.
33. **KOREN, Rudolf**, 2. četa 5. bataljon 17. brigada, borec, roj. 28. 12. 1907, Ladra, krojač, odšel 11. 12. 1944 na okrajno GK Tolmin.
34. **KAVČIČ, Oskar**, okrajna GK, roj. 28. 3. 1920, Volarje, čevljar, v NOV vstopil 17. 7. 1944, ranjen 24. 3. 1945, Čadrg, sprejet 27. 3. 1945, št. 94, odšel 7. 4. 1945.
35. **KLINKON, Pavel**, okrajna GK, roj. 26. 4. 1918, Žabče, čevljar, v NOV vstopil 20. 4. 1944, zbolel 14. 11. 1944, sprejet 27. 11. 1944, št. 52, odšel 11. 12. 1944.
36. **KAVČIČ, Oskar**, 2. četa 1. bataljon 19. brigada, desetar, roj. 28. 3. 1920, Volarje, čevljar, v NOV vstopil 17. 7. 1944, zbolel 16. 11. 1944, sprejet 20. 11. 1944, št. 51, odšel 12. 12. 1944 v GK.
37. **KRAMAR, Jožefa - Vlada**, odbor OF, roj. 11. 10. 1919, Trenta, delavka, zbolela 15. 7. 1944, sprejeta 16. 7. 1944, št. 28, poslana na dom 16. 10. 1944, nesposobna za enoto.
38. **KURINČIČ, Franc**, 2. četa 3. bataljon 17. brigada, orožar, roj. 6. 9. 1924, Kamno, kmet, v NOV vstopil 15. 9. 1943, zbolel 28. 11. 1944, Krn, sprejet 10. 12. 1944, št. 57, zdrav 7. 1. 1945 ostal kot član osebja SP.
39. **KARIS, Mario - Maks**, 157. brigada, roj. 8. 1. 1911, Trst, mornar, v NOV vstopil 2. 4. 1943, ranjen 6. 9. 1944, Fojda, sprejet 4. 1. 1945, št. 76, odšel 7. 1. 1945. Bil poslan v SP s strani poveljnika brigade, ki ni ugotovil, da je zabašant.
40. **KOREN, Alojz - Janez**, OO OF Tolmin, roj. 12. 11. 1912, Drežnica, stanuje Kobarid, lovski čuvaj, v NOV vstopil 27. 8. 1943, zbolel 8. 12. 1944, sprejet 10. 12. 1944, št. 58, odšel 7. 1. 1945.

41. KOVAČIČ, Pepi, KM Tolmin, delavska četa, roj. 23. 3. 1922, Tolminske Ravne, v NOV vstopil 20. 9. 1943, zbolel 11. 12. 1944, Čadrg, sprejet 11. 12. 1944, št. 55, odšel 18. 12. 1944, rekonvalescent.
42. KANALEC, Anica - Zmaga, NZ Tolmin, kurirka, roj. 17. 7. 1927, Drežnica, v NOV vstopila 10. 10. 1944, zbolela 5. 1. 1945, sprejeta 12. 1. 1945, št. 79, odšla 16. 1. 1945.
43. KOLER, Ludvik, Gradnikova brigada, borec, roj. 13. 8. 1913, Idrija, v NOV vstopil 17. 11. 1944, ranjen 15. 3. 1945, Vrhnika, sprejet 27. 3. 1945, št. 100, odšel 29. 4. 1945 na KM Tolmin.
44. KAVS, Andrej, 3. bataljon 17. brigade, borec, roj. 13. 1. 1927, Soča, kmet, v NOV vstopil 6. 11. 1944, ranjen 10. 1. 1945, Trnovo pri Gorici, sprejet 2. 2. 1945, št. 87, odšel 16. 3. 1945 na KM Tolmin.
45. KOREN, Rudolf, KM Tolmin, roj. 28. 12. 1907, Ladra, krojač, v NOV vstopil 8. 9. 1943, zbolel 24. 2. 1945, Čadrg, sprejet 24. 2. 1945, št. 84, odšel na okrajno GK.
46. KRAMAR, Franc, KM Tolmin, kurir, roj. 22. 4. 1921, Sela nad Podmelcem - Zagačnik, v NOV vstopil 15. 9. 1943, ranjen 4. 3. 1945, Bača, mina, sprejet 5. 3. 1945, št. 89, odšel 27. 3. 1945.
47. KAVČIČ, Anton, orožar, roj. 21. 12. 1905, Čadrg, kmet, v NOV vstopil 8. 3. 1945, zbolel 14. 3. 1945, Čadrg, sprejet 18. 3. 1945, odšel 24. 3. 1945.
48. LAVARANO, Emmo, 157. brigada, roj. 20. 5. 1923, Butrio, kuhar, v NOV vstopil 20. 9. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, minomet, sprejet 4. 1. 1945, št. 74, odšel 24. 1. 1945.
49. LEVPUŠČEK, Andrej, bolničar, odsek za zdravstvo (202), roj. 30. 11. 1910, Kanalski Lom, zidar, v NOV vstopil 11. 9. 1943, zbolel 20. 2. 1945, Čadrg, sprejet 20. 2. 1945, št. 83, odšel 27. 2. 1945.
50. MARKEZIČ, Karlo, artilerija 9. korpusa, borec, roj. 19. 2. 1917, Pregara v Istri, kmet, v NOV vstopil 10. 8. 1944, ranjen 27. 3. 1945, Bača, minomet, sprejet 28. 3. 1945, št. 102, odšel 2. 5. 1945 na KM Tolmin.
51. NUK, Rudolf, 3. bataljon 17. brigada, borec, roj. 7. 5. 1922, Kamno, mesar, stanuje Kobarid, v NOV vstopil 1. 5. 1944, zbolel 14. 1. 1945, Čadrg, sprejet 17. 1. 1945, št. 80, odšel 16. 2. 1945.
52. NOVAK, Franc, Prekomorska brigada, borec, roj. 9. 5. 1925, Apno pri Cerkljah na Gorenjskem, kmet, v NOV vstopil 1. 5. 1944, ranjen 18. 3. 1945, Gorenja vas, po nesreči, sprejet 27. 3. 1945, št. 99, odšel 4. 4. 1945.
53. RUTAR, Štefan, 3. bataljon 17. brigada, namestnik poveljnika, roj. 7. 7. 1905, Volče, v NOV vstopil 9. 8. 1943, ranjen 21. 8. 1944, Krn, puška, sprejet v SP Lisčak 23. 8. 1944, , premeščen v SP Vršiček 15. 11. 1944, št. 47, odšel 26. 11. 1944 v SVPB Svoboda.
54. REAR, Silvio - Neda, 157. brigada, borec, roj. 21. 11. 1922, Chiopris pri Zagraju (Sagrado), mizar, v NOV vstopil 4. 8. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 5. 1. 1945, št. 78, odšel 24. 1. 1945.
55. RUTAR, Anton, relejna postaja P 23, kurir, roj. 4. 6. 1924, Zatoľmin, kmet, v NOV vstopil 15. 7. 1944, zbolel 15. 2. 1945, Krn, sprejet 15. 2. 1945, št. 82, odšel 21. 2. 1945.
56. STUA, Nerina - Bruna, 157. brigada, kuharica, roj. 5. 9. 1922, Krmin, šivilja, v NOV vstopila 20. 10. 1943, zbolela 29. 12. 1944, Krn, sprejeta 2. 1. 1945, št. 67, odšla 7. 1. 1945.
57. RUTAR, Anton, NZ Tolmin, kurir, roj. 29. 3. 1900, Zadlaz-Čadrg, kmet, v NOV vstopil 12. 9. 1944, ranjen 1. 4. 1945, sprejet 7. 4. 1945, št. 109, odšel 21. 4. 1945.
58. SKOČIR, Jožef, odbor OF, intendant, roj. 22. 4. 1916, krojač, v NOV vstopil 15. 12. 1944, zbolel 12. 12. 1944, sprejet 12. 12. 1944, št. 60, odšel 23. 12. 1944.
59. STEFANIA, Michael - Hanibale, 157. brigada, vodnik, roj. 18. 2. 1910, Foggia, Sannicandro Garganico, kmet, v NOV vstopil 5. 9. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, št. 73, sprejet v SP 4. 1. 1945, umrl 16. 1. 1945, pokopan v svoji enoti.
60. SKRT, Pavle, 1. bataljon ITO, borec, roj. 10. 7. 1927, Mešnjak, kmet, v NOV vstopil 26. 10. 1943, ranjen 28. 7. 1944, Čadrg, puška, sprejet v SP Lisčak 30. 7. 1944, št. 98, premeščen v SP Vršiček 7. 11. 1944, št. 46, odšel v SVPB Svoboda 26. 11. 1944, invalid.

61. ŠUŠTARČIČ, Valter, vojna oblast 9. korpusa, poročnik, roj. 26. 9. 1912, Trst, bivališče Novo mesto, železničar, v NOV vstopil 30. 3. 1943, ranjen na pohodu 18. 3. 1945, pl. Lom, sprejet 18. 3. 1945, št. 22, odšel 26. 3. 1945.
62. TORKAR, Luka, KM Tolmin, čevljar, roj. 7.10.1906, Grant, v NOV vstopil 5. 2. 1944, ponesrečil na domu 1. 1. 1945, sprejet 13. 4. 1945, bronhitis, št. 110, odšel 21. 4. 1945 z 10 dni bolovanja.
63. URŠIČ, Jožef, GK Tolmin, mesar, roj. 20. 5. 1922, Tolmin, kmet, v NOV vstopil 20. 9. 1944, zbolel 21. 12. 1944, Čadrg, sprejet 21. 12. 1944, št. 63, odšel 1. 1. 1945.
64. VEKJET, Livio, 1. bataljon NOVOGRAD, borec, roj. 2. 7. 1925, Trst, električar, v NOV vstopil 18. 12. 1944, ranjen 5. 3. 1945, Bača, ponesrečil, sprejet 8. 3. 1945, št. 90, odšel 16. 3. 1945.
65. URŠIČ, Jožef, Okrajna GK Kobarid, mesar, roj. 19. 5. 1922, Kobarid, kmet, v NOV vstopil 20. 9. 1944, zbolel 27. 2. 1945, Čadrg, sprejet 27. 2. 1945, št. 85, odšel 11. 3. 1945.
66. ZALAŠČEK, Franc, odbor OF Tolmin, kurir, roj. 2. 7. 1927, Zastena-Tolmin, kmet, v NOV vstopil 10. 9. 1944, zbolel 17. 12. 1944, sprejet 18. 12. 1944, št. 69, odšel 23. 12. 1944.
67. ZANNETTI, Luciano, 157. brigada, uradnik, roj. 14. 8. 1926, Videm, študent, v NOV vstopil 18. 7. 1944, ranjen 2. 1. 1945, Bača, sprejet 4. 1. 1945, št. 70, odšel 24. 1. 1945.
68. KOGOJ, Alojz, kurirska postaja P 22, roj. 23. 3. 1922, Sela nad Podmelcem, v NOV vstopil 26. 5. 1944.

PACIENTI, KI SO PREŠLI IZ SP LISČAK V SP VRŠIČEK DECEMBRA 1944 IN V ZAČETKU LETA 1945

1. KOREN, Alojz, v SP od 10. 12. 1944, terenski delavec v odboru OF
2. FALETIČ, Olga, v SP od 14. 12. 1944, terenska delavka v odboru OF
3. KAVČIČ, Jožef, v SP od 13. 12. 1944, intendant v odboru OF
4. SIVEC, Franc, v SP od 15. 12. 1944, tajnik odbora OF
5. ZALAŠČEK, Franc, v SP od 18. 12. 1944, kurir odbora OF
6. FRLAN, Marjan, Gorenjsko vojno področje, poveljnik, kmet, v NOV stopil 12. 8. 1944, ranjen v nogo v boju 21. 3. 1945, krogla, Cerklje, sprejet 3. 4. 1945, št. 106, odšel 13. 4. 1945.
7. ŽERJAL, Drago - Topol, rojen 1. 7. 1903, Boršt pri Trstu, odšel v SVPB Svoboda
8. HOČEVAR, Miran, Novo mesto, gl. 2. knjiga št. 23
9. MARINIČ, Alojz, rojen 14. 10. 1920, Fojana
10. MANLEKOV, Viktor, rojen 22. 10. 1926, Rostov
11. ROVALJA, Gvido, rojen 20. 9. 1926, Čedad
12. SKOČIR, Jožef, rojen 22. 4. 1922
13. RUČNA, Ivan, rojen 20. 12. 1925, Idrsko
14. KNIGHT, Alton, rojen 6. 9. 1925, Boston Mass
15. RUTAR, Anton, rojen 29. 3. 1900, Zadlaze - Čadrg
16. TORKAR, Luka, rojen 7. 10. 1906, Grant
17. ŽONTA, Peter, rojen 10. 7. 1903, Hosta pri Škofji Loki

VIRI IN LITERATURA

- 1 Mirko FAJDIGA: V objemu človečnosti, Partizansko zdravstvo na Slovenskem 1941–1945, Ljubljana 1998
- 2 Pavla JERINA - LAH: Partizanska bolnišnica Pavla v Trnovskem gozdu, Ljubljana 1994
- 3 Viktor VOLČJAK (ur.): Partizanska bolnišnica Franja 23.12.1943–5.5.1945, Idrija 1983
- 4 Aleksander GALA - Peter: Partizanski zdravnik, Ljubljana 1978
- 5 Franci DERGANČ: Okrvavljena roža, Spomini partizanskega zdravnika, Ljubljana 2007
- 6 Pavla JERINA - LAH, Božena Grossman (ur.): Gradivo o slovenski partizanski saniteti, Ljubljana 1979
- 7 Jelka PETERKA: Kambreško - Srednje, Nova Gorica 2000
- 8 Ernest BERKE, Murska Sobota: Spomini, rokopis pri avtorici; isti: Moje uspomene na rad u sanitetskoj službi, Vojnomedicinski zbornik, Ljubljana 1947
- 9 Jože HOČEVAR: Prvi primorski partizanski bataljon Simona Gregorčiča, Primorski partizani 1941–1942, Nova Gorica, Koper 2002
- 10 Ivan BRATKO: Teleskop, Ljubljana 1974
- 11 Stane JAN, Tolmin: Gradivo za monografijo Severnoprimskega odreda, rokopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 12 Franc HVALA - Peter: Spomini na partizanski čas, Nova Gorica 1994
- 13 Tone FERENC: Primorska pred vseljensko vstajo 1943, Južnoprimerški odred in Gregorčičeva brigada, Ljubljana 1983
- 14 Ciril ZUPANČ: Kanalski Kolovrat. Ob 30-letnici volitev organov ljudske oblasti, Nova Gorica 1974
- 15 Irma MUROVEC, por. GOLJA, Tolminski Lom -Tolmin: izjava avtorjema
- 16 Franc VIDIČ - Aleš: Kdo je ubil naše ranjenice, Svobodna misel št. 21, 2011
- 17 Milica ŽIŽMOND - Nataša, por. ŠTOK, Šempeter pri Gorici: izjava avtorjema
- 18 Dušan JUG, Volče -Tolmin: izjava avtorjema
- 19 Jožko MARTELANC: Goriška fronta 1943, Nova Gorica 2003
- 20 Anton TINTA, Ročinj: izjava avtorjema
- 21 Anton BAVDAŽ, Kanalski Lom: izjava avtorjema
- 22 Franjo BAVEC - Branko: Bazoviška brigada, Ljubljana 1970
- 23 Albert ŠIRCA, Portorož: izjava avtorjema
- 24 Pavel JEŽ - Iztok, Lozice: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 25 Olga MOČNIK, por. STRGAR, Ročinj: izjava avtorjema
- 26 Kristina CHIABAI - Sonja, por. DUGARO, Seča: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 27 Franc JERONČIČ, Kostonjeva pri Ligu: izjava avtorjema

- 28 Arhiv Republike Slovenije, AS 1860, Slovenske vojne partizanske bolnice, t.e. 59
- 29 Vili MIŠIGOJ, Brdce pri Neblem: izjava avtorjema
- 30 Franc ČRNUGELJ - Zorko: Na zahodnih mejah - 1943, Ljubljana 1986; isti: Na zahodnih mejah - 1944, Ljubljana 1993; isti: Na zahodnih mejah - 1944 (tretja knjiga), Ljubljana 2000, Franjo Bavec - Branko: Na zahodnih mejah - 1945, Ljubljana 1997
- 31 Ivan BONČA, Idrija: izjava avtorjema
- 32 Ana Helena FALETIČ, por. BIZJAK, Livške Ravne - Tolmin: izjava avtorjema
- 33 Zdravko KLANJŠČEK: Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945, Ljubljana 1999
- 34 Jožef ŠTURM, Plešivo: Spomini, rokopis pri avtorjema; Milena BEGUŠ, Kojsko: izjava avtorjema
- 35 Vilma BADALIČ, Nova Gorica: izjava avtorjema
- 36 Dorica BEVČAR, Ročinj - Kanada: izjava avtorjema
- 37 Anica RUTAR, por. ZEGA, Čadrg - Štanjel: izjava avtorjema
- 38 Mirko KOREN: pisna izjava avtorjema
- 39 Janez KAVČIČ, Zatolmin: izjava avtorjema
- 40 Franjo BAVEC - Branko: Od Idrije do Tolmina, Ljubljana 2002
- 41 Borivoj LAH - Boris: Štirikrat čez Sočo, Osvobodilni boj primorskega ljudstva v brigadi Simona Gregorčiča, Ljubljana 1998
- 42 Josepina HOSNER, por. BRADAŠKJA, Soča: izjava avtorjema
- 43 Anica IVANČIČ, por. VOLARIČ, Ladra - Svino: izjava avtorjema
- 44 Karel ČUFER, Tolmin: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 45 Viktor KOZOROG, Poljubinj: izjava avtorjema
- 46 Osvald MOČNIK, Kneža - Tolmin: izjava avtorjema
- 47 Peter KRIVEC, Prapetno - Tolmin, izjava avtorjema
- 48 Franc ČRNUGELJ, Danilo PERČIČ, Franc AVGUŠTIN (ur.): Doktor Marjan Zdravljč sin Beneške Slovenije, Nova Gorica 2005
- 49 Zdravko PAVŠIČ: izjava avtorjema
- 50 Marija GRAHELJ - Nanca: Vaška kronika šentviške gore med NOB. Rokopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 51 Ivanka KOSMAČ, por. HVALA, Slap ob Idriji - Tolmin: Spomini iz NOV. Tipkopis z 28. 7. 1959 v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin; ista: članek v Primorskih novicah neugotovljivega datuma
- 52 Vinko TOMC: Kratek pregled razvoja narodnoosvobodilnega gibanja na severno-primorskem območju do kapitulacije Italije, Tolmin 1988
- 53 Tončka BOŽIČ, Prapetno Brdo - Tolmin: izjava avtorjema
- 54 Franc FELTRIN, Zakraj - Tolmin: izjava avtorjema
- 55 Mira MIHEVC: Pogumna zvesta četa, Ljubljana 1990
- 56 Sonja ŠAVLI TRAMŠEK, Nada ŠAVLI BELTRAM, Franc ŠAVLI: Franc Šavli - Medved domoljub in revolucionar Tolminske, Tolmin 2003
- 57 Anica MATKO: Spomini, rokopis pri avtorjema in izjava avtorjema
- 58 Mimi KOFOL, Kamno: izjava avtorjema
- 59 Zdravko LIKAR: Narodni heroj Ivan Likar - Sočan v primorskih partizanskih enotah, Kobarid 2011
- 60 Stanko BERGINC - Maks, Kamno - Ljubljana: izjava avtorjema
- 61 Aleksander GALA - Peter: Partizanska bolnišnica pod Krnom leta 1943, Nova Gorica 1978
- 62 Janko KOREN, Kobarid - Tolmin: izjava avtorjema
- 63 Tone FERENC: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967
- 64 Stanko PETELIN: Gradnikova brigada, Ljubljana 1983
- 65 Radoslav ISAKOVIČ - Rade: Kosovelova brigada, Ljubljana 1973
- 66 Dragica BRANISELJ, por. ROME: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 67 Vlado ŠUMATIČ, Maribor: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 68 Marjan VODOPIVEC, Mali Slatnik pri Novem mestu: izjava avtorjema
- 69 Zdravko LIKAR: Franc Uršič - Joško, Kobarid 2000
- 70 Darko OHOJAK, Kobarid: izjava avtorjema
- 71 Marija KENDA - Majda, por. ŠTIH, Sužid - Nova Gorica: Spomini, rokopis pri avtorjema
- 72 Rado ZAKONJŠEK: Partizanski kurirji, Ljubljana 1985
- 73 Pavla ČERNUTA - Mimi, por. KUTIN, Plužna - Robič: izjava avtorjema
- 74 Alojz in Jožef ROT, Žaga: izjava avtorjema
- 75 Nada ROT, Žaga: izjava avtorjema

- 76 Anton ŽAGAR, Žaga - Ljubljana: izjava avtorjema
- 77 Cecilija KRAVANJA, por. REPIČ, Bovec: izjava avtorjema
- 78 Jožef KAŠČA, Soča: izjava avtorjema
- 79 Mario GARIUP, župnik v Ukvah: izjava avtorjema
- 80 Danilo ŠULIGOJ: Bil sem bolničar v Franji, Nova Gorica 2008
- 81 Boris MLAKAR: Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo, Ljubljana 1984
- 82 Ivo GABRIJELČIČ: Odkrita partizanska bolnišnica na planini Polog, evakuacija ranjencev in sprejem borcev v zaščitno četo bolnišnice Franje, TV-15, 12. 6. 1986
- 83 Kamniški zbornik 1961, Kamnik 1962
- 84 Franci STRLE: Znanilec oboroženega boja z Ostrožnega brda, Borec 1973, št. 8/9, 10, 11
- 85 Notranjski listi, III, Cerknica 1986
- 86 Anton PERVANJE, Kostanjevica na Krasu: družinski arhiv; Franc KOBAL: Spomini, v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 87 Primorske novice, 11. september 1983
- 88 Metod GREGORČIČ, Tolmin: izjava avtorjema
- 89 Mirko KANDARE, Dane - Ljubljana: izjava avtorjema
- 90 Marija GRUDEN, Prapetno Brdo - Nova Gorica: izjava avtorjema
- 91 Marjan TERPIN: Števerjan, Števerjan 1983
- 92 Mirko ŠULIGOJ: Kronika krajevnega skupnosti Kanal 1941-1945. Tipkopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 93 Edvin PERVANJE: Partizanske sanitetne postaje v Otaležu in na Prapetnem Brdu. Tipkopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin, isti avtor: Primorske novice 1977 št. 26-33, podlistek Partizanska saniteta
- 94 Marija PERVANJE - Anamarija, Ljubljana, izjava avtorjema
- 95 Oton VENCELJ: pisna izjava avtorjema
- 96 Stane BOBEK - Miha: Evakuacija premične bolnišnice 31. divizije v zadnji sovražni ofenzivi, Borec 1987, št. 4
- 97 Lev SVETEK: Turneja kulturno-propagandne skupine IX. Korpusa po Reziji in Beneški Sloveniji 1944, Primorska srečanja 1983, št. 41/42
- 98 Jelka GORTNAR, Železniki - Ljubljana: izjava avtorjema
- 99 Velimir VULIKIČ: Zobozdravstvena služba v NOB na Slovenskem, Ljubljana 1985
- 100 Stanko PETELIN - Vojko: Med Triglavom in Trstom, zgodovina XXXI. divizije NOV in POJ, Ljubljana 1964
- 101 Ivo GABRIJELČIČ: Bolnišnici na Breginjskem, TV-15, 22. 10. 1987
- 102 Igor LEBAN: Življenjepis Antona Lebana - Mitje, v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 103 Dimitrij KEBE: Anton Kebe - Kobe, več ne-naslovljenih besedil v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 104 Rozalija GRUDEN: Dolenja Trebuša nekoč ali kje so pognale korenine, Dolenja Trebuša 1997
- 105 Slavko VELIKONJA (ur.): Spomenik padlim borcem NOVJ in žrtvam fašističnega nasilja 1941-1945 iz občine Nova Gorica, Nova Gorica 1983
- 106 Anton ŽAGAR: Mavrič Alojz - Oton 1919-1995, Lig 2004
- 107 Tolminski muzej, Topografija NOB, škatle 1, 2, 3
- 108 Metod MIKUŽ: Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967
- 109 Ivo JUVANČIČ: Saniteta med NOB 1942/1945, nedokončan rokopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 110 Krajevni leksikon Slovenije, I, Ljubljana 1968
- 111 Ivan MLEKUŽ - Zdenko: Osvobojeno ozemlje v gornjem Posočju po kapitulaciji Italije in delovanje Bovške čete, Borec 1985, št. 6-7; isti: Gornje Posočje do spomladi 1943 in golobarska bitka, Borec 1988, št. 3-4
- 112 Ivana RUTAR, por. JELINČIČ, Žabče: izjava avtorjema
- 113 Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v NOV na Slovenskem 1941-1945, knjiga 1, Ljubljana 1982
- 114 Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v NOV na Slovenskem 1941-1945, knjiga 2, Ljubljana 1983
- 115 Franc RUTAR, Grant - Zatočnin: izjava avtorjema
- 116 Svobodna misel 2008, rubrika: Imeli smo ljudi, Nataša Štok, nekrolog
- 117 Ciril ZUPANČ: Partizanska bolnišnica na Srednjem, Jadranski koledar 1976
- 118 Jože VIDIC: Zdravnik s šopom partizanskih potrdil, Primorske novice 18. 9. 1987; isti: Delovanje italijanskega zdravnika, TV-15, 17. 9. 1987
- 119 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, arhiv Danice

- SREBRNIČ, Solkan, škatla 1, v njem tipkopis Mirko ŠULIGOJ: Med Čavnom in Sočo (kronika Kanalskega okrožja)
- 120 Mirko ŠULIGOJ: Kronika krajevnosti Kanal 1941–1945, tipkopis v arhivu Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 121 Tone FERENC: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967
- 122 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Kanal
- 123 Milovan DJUROVIĆ: Spomini. Gradivo iz arhiva dr. Borisa Mlakarja v hrambi pri Združenju borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 124 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Lig, Kambreško, Srednje
- 125 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Ajba, Avško, Avšje, Avče, Deskle
- 126 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Bate, Brda, Benečija, Borjana
- 127 Jože VIDIC: Semenij v Bistrici, založba Borec, Ljubljana 1981
- 128 Fortuna D'ALISE, por. Srečka VUČIĆ, Staro selo: izjava avtorjema
- 129 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Bovec, Žaga, Srpenica, Čezsoča
- 130 Anica SRIMŠEK, por. KUCHAR, Ljubljana: izjava avtorjema
- 131 Franc PIPAN - Franček, Ljubljana: izjava avtorjema
- 132 Bernard GREGORIČ, Nova Gorica: izjava avtorjema
- 133 Ciril MASK, Orehovlje pri Mirnu: izjava avtorjema
- 134 Milica JERONČIČ, Kanada: izjava avtorjema
- 135 Angela KLINKON, Borovnica nad Podmelcem: izjava avtorjema
- 136 Stanko KUŠČER, Potoki: izjava avtorjema
- 137 Fedja KLAVERA, Tolmin: poizvedbe pri Vogrinovih potomcih v Grazu in na Dunaju
- 138 Franc KUMAR, Gonjače: izjava avtorjema
- 139 Ida LIŠTER, por. ŠUREN, Šentvid pri Lukovici: izjava avtorjema in podatki iz borčevske evidence Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
- 140 Ivan BOŽIČ, Tolmin: izjava avtorjema
- 141 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Kneža
- 142 Vilko ŠORLI, Koritnica: izjava avtorjema
- 143 Olga GOLJA, Ljubljana: izjava avtorjema
- 144 Tone JELINČIČ, Čadrg - Ljubljana: Vmesne postaje, Ljubljana 2010
- 145 Mimi ŽORŽ, Dolenja Trebuša - Tolmin: izjava avtorjema
- 146 Albina LAPANJA: Zgodovina Ponikev na Tolminskem od 1192 do 1945, Ljubljana 1996 (tipkopis v hrambi pri Združenju borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin)
- 147 Andrej PAGON - Ogarev: Partizanske bolnice, Slovenski Jadran, 1955
- 148 Ivan KURINČIČ - Hajduk: Zapis Dragice Rome o SP Podhum, PTT Zbornik 1965, št. 3
- 149 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Čotja na Miji, Breginj
- 150 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, topografija NOB, Bukovje
- 151 Seznam borcev Briško-Beneškega odreda in Operativnega štaba za zahodno Primorsko, Nova Gorica 1999
- 152 Zora KONJAJEV: Zvestoba Hipokratu, Ljubljana 1999
- 153 Tone KEBE: Osvobodilno gibanje v Breginjskem Kotu in Benečiji, Borec 1975, št. 2
- 154 Ivan RUTAR: Livek skozi čas v besedi in sliki, Livek 2000
- 155 Tolminski glas, glasilo tolminskih domobrancev, 31. marec 1945, št. 13
- 156 Ivan SULIČ - Iztok: Rafali za svobodo, Ljubljana 1978

Opombi:

Slovenska in italijanska imena krajev v Beneški Sloveniji so povzeta po knjigi Pavle Merku, Slovenska krajevna imena v Italiji, Trst 1999

V besedilu je naselje Most na Soči vedno navedeno z današnjim imenom. Do leta 1952 je nosilo ime Sv. Lucija.

Popravek:

V knjigi *Kambreško - Srednje*, ki je izšla leta 2000, je avtorica Jelka Peterka pomotoma zapisala, da je bil udeleženec sestanka v Kračicah Jože Kuk namesto pravilno Zdenko Čuk.

SEZNAM KRATIC

AFŽ	Antifašistična fronta žena	PD	planinsko društvo
AVNOJ	Antifašistično veče narodnog oslobodjenja Jugoslavije (<i>Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije</i>)	PNOO	Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor
BBO	Briško-Beneški odred	PO	Pokrajinski odbor
BDR	?	RK	Rdeči križ
GAP	Gruppo d'azione patriotica (<i>skupina domoljubne akcije</i>)	RSI	Repubblica Sociale Italiana (<i>italijanska socialna republika, marionetna država</i>)
GK	gospodarska komisija	SGG	Soško gozdno gospodarstvo
HE	hidroelektrarna	SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije (<i>Zveza komunistične mladine Jugoslavije</i>)
ITO	Idrijsko-Tolminski odred	SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
IVP	Idrijsko vojno področje	SNOUB	Slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada
JLA	Jugoslovanska ljudska armada	SNVZ	Slovenski narodni varnostni zbor
JPO	Južnoprimorski odred	SO	Soški odred
KKE	korpusna kirurška ekipa	SOE	Special Operations Executive, (<i>britanska Uprava za posebne operacije</i>)
KM	komanda (poveljstvo) mesta	SP	sanitetna postaja
KNOO	krajevni narodnoosvobodilni odbor	SPO	Severnoprimorski odred
KPS	Komunistična partija Slovenije	SPŽZ	Slovenska protifašistična ženska zveza, del AFŽ
KVP	Kobariško vojno področje	SVPB	slovenska vojaška partizanska bolnica
LMS	Ljudska mladina Slovenije	TA	terenska apoteka
LM	Ljudska milica	TAC	terenska apoteka centrala
LRS	Ljudska republika Slovenija	TAJ	terenska apoteka jug
MSV	minersko-sabotažni vod	TAS	terenska apoteka sever
NH	narodni heroj	TAZ	terenska apoteka zahod
NOB	narodnoosvobodilni boj	TBC	tuberkuloza
NOO	narodnoosvobodilni odbor	TIGR	Trst, Istra, Gorica, Reka, podtalna primorska organizacija
NOV,	narodnoosvobodilna vojska in	TVP	Tolminsko vojno področje
POS	partizanski odredi Slovenije	UDV	Uprava državne varnosti (<i>srbhr. UDB Uprava državne bezbednosti, imenovana tudi UDBA</i>)
NOV,	narodnoosvobodilna vojska in	USA	United States of America (<i>Združene države Amerike</i>)
POJ	partizanski odredi Jugoslavije	VDV	Vojska državne varnosti
NOVJ	narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije	VOS	Varnostno-obveščevalna služba
NZ	narodna zaščita	ZKM	Zveza komunistične mladine
OF	Osvobodilna fronta	ZSM	Zveza slovenske mladine
OK KPS	Okrajni komite komunistične partije Slovenije		
ONOO	Okrajni narodnoosvobodilni odbor		
OO OF	Okrajni odbor osvobodilne fronte		
OŠPZ	Operativni štab za zapadno Primorsko		
OZNA	oddelek za zaščito naroda		

20.

IMENSKO KAZALO

A

ABRAM, Filip 288
AGAZADE, Rizo, 171
AGNOLI, Michele 346
ALBANO, Luigi 348, 355
ALBANO, Michael 96, 348
AMBI, Slavica 27
AMBROŽIČ, Lado - Novljan 135, 333
ANDELJEV, Jakob, Jakov 109, 124, 170
ANTI, Ado 269
ANTONČIČ, Vinko 20
ARKO, Jernej - Črt 198
AVBELJ, Viktor 326
AVŠIČ, Jaka - Branko Hrast 31, 36, 39, 51, 152,
153, 232, 244, 245, 247, 248, 260, 264,
285, 286

B

BABNIK, Franc 190
BADALIČ, Vilma 130
BADIN, Alojz - Rino 131, 354
BADOGLIO, Pietro 48
BAHRAMOV, Oldar 351
BAJT, Angela 107
BAJT, Danilo 122
BAJT, Ivan 14
BAJT, Ivan 356
BAJT, Janez (Navinar) 213
BAJT *por.* Šorli, Katarina, Kati (Kafaličeva)
170, 197, 199, 200
BAJT, Marija, Mici (Jerončeva) 108
BAJT, Severij - Vinko 349
BALIČ, Franc - Tilen 35
BALOH, Alojzija 272
BALOH, Cecilija (Bandaronova) 277
BALOH, Francka 272
BALOH, Jožef, Pepče (Majer) 273
BALOH, Mihael (Bandaronov) 277

BALOH, Zofija 29
BARAMBAJEV, Šehmed 351
BARBIČ, Milan - Martin 26
BAŠELJ, Marija 213
BAUDAŠ, Anton 351
BAVČAR, Stanko 35
BAVČAR, Zorko 35
BAVČIČ, Roko 353
BAVDAŽ (Baudaš), Janko 349, 353
BAVDAŽ, Jožef, Justin 13
BAVDAŽ, Kristjan 64
BAVDAŽ, Ljudmila, Marta 25
BAVDAŽ, Marica 64
BAVDAŽ, Oskar 353
BAVEC, Anton, Tone - Gene Smrekar 140, 211,
261, 303
BAVEC, Franc - Jakob 209
BAVEC, Franjo - Branko 11, 13, 248
BELLOMO, Giuseppe, Jože 144
BENEDEJČIČ, Andrej 168
BENEDEJČIČ, Marija 144
BENEDEJČIČ, Miroslav, Mirko 168
BERDON, Anton 54
BERDON, Štefanija (Tratarjeva) 59, 99
BERDON, Štefanija (Hoščakova) 62
BERENIČ, Pavle - Gašper 258, 286
BERGINC, Alojz (Maklavžev) 250, 256
BERGINC, Andrej 286
BERGINC, Ivan - Lazar 294, 297, 300
BERGINC, Jožef 289
BERGINC, Jožica, Anica 70, 350, 351
BERGINC, Marija 289
BERGINC, Rajko (Maklavžev) 252, 253, 254,
255, 256
BERGINC, Stanko - Maks (Maklavžev) 235,
240, 241, 242, 245, 248, 249, 250, 251,
252, 260, 263, 265

- BERKE Ernest - Arnoš 15, 16, 60, 61, 62, 63, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 79, 80, 82,
83, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96,
97, 99, 100, 102, 103, 104, 111, 128, 127,
129, 131, 173, 175, 350
- BERLIČ, Srečko 174
- BERLOT, Anton 47
- BERLOT, Stanislav - Urs 8
- BERLOT, Štefanija 29
- BERLOT, Tonica 64
- BESEDNJAK, Vlado 213, 215
- BEVČAR, Stanko (Blažev) 116
- BEVČAR, Alojz 47
- BEVČAR, Dora, Dorica 59, 60, 165, 172, 277,
278, 279
- BEVČIČ, Vera 29
- BEVIGLIA, dr. Annibale 24
- BEVILACQUA, Cezare 355
- BIČIČ, Tone (Črnovrhar) 219
- BIDOVEC, Franc - Frenk 67, 68, 69, 71, 80, 91,
94, 135, 332
- BIGNAMI, Riccardo 181
- BIRTIČ, Ambrozij 353
- BIRTIČ, Ivan 134, 354
- BITENC, Dr. Makso 78
- BIZALJ, Justina 23, 24
- BIZJAK, Jože (Mežnarjev) 213
- BIZJAK, Marija (Mežnarjeva) 213
- BIZJAK, Rozina - Zinka (Mežnarjeva) 213
- BLAŽIČ, Danica 124
- BLAŽIČ, Marija 60
- BOBEK, Stane - Miha 327
- BOGOJEVIČ, Milorad - Jastreb 64, 80, 81, 268
- BOJC *por.* Bidovec, dr. Franja 6, 9, 90, 94, 167
- BOLDINO, Timo 96
- BOLE, Albert - Miloš 10
- BOLE, Stanislav 347, 350
- BOLTAR, Alojz 344
- BOLTAR, Kristina 56
- BOMBAČ, Alojz, Slavko - Boris 242, 248, 289
- BON, Albert 330
- BONČA, Ivan - Ivanček 37, 38
- BORDON Ferdinand - Jakec 11
- BORŠTNAR, Jože 326
- BORTOLOTTI, Valerio 198, 199
- BOSCO, Giorgio - Benevento 348
- BOŽIČ, Gabrijel - Doro 210
- BOŽIČ, Ignac (Tratar) 222
- BOŽIČ, Ivan 185
- BOŽIČ, Ivo 96
- BOŽIČ, Peter 217
- BOŽIČ, Tončka 210, 213
- BOŽIČ, Valentin 198
- BRAČIČ, Mirko 248, 303, 304
- BRADAŠKA, Ivan 320
- BRADAŠKJA, Ivan - Slokar 319
- BRANISELJ, Antonija 256
- BRANISELJ *por.* Rome, Dragica 242, 256, 258,
257, 259, 260, 261
- BRANISELJ, Dragomir - Svarun, Milček 256,
257, 258, 260
- BRANISELJ, Franc 256
- BRANISELJ, France ml. 256
- BRANISELJ, Janko 256, 257, 258, 260
- BRATINA, Andrej 35
- BRATKOVIČ, Ignac, Nace 97, 202
- BRATUŽ, Amalija 28
- BRATUŽ, Pavla 25
- BRAUT, Francesco - Monti 92
- BRAZ, Jožef, Anton (Demonov) 216
- BRECELJ, dr. Bogdan 6
- BREJC, Tomo - Lojze 208
- BRENČIČ *por.* Morbin, Kristina 200
- BREŠAN, Alojz - Žiži (Brdarjev) 239
- BREŠAN, Anton 216
- BREŠAN, Franc (Tonetov) 144
- BREŠAN, Franc - Orel (Matjonov) 233, 234,
235, 239, 240, 242
- BREŠAN, Jožef, Pepi 191
- BREŠAN, Oskar (Maticev) 140, 144, 148
- BREZAVŠČEK, Ivan 30
- BREZAVŠČEK, Leopold 6
- BREZAVŠČEK, Milka, Ida 24, 28
- BREZEC, Marija 8
- BREZIGAR, dr. Aleksander 107
- BREZIGAR, Ivan 353
- BRKIČ, Milan 23
- BROZ, Josip - Tito 65, 229, 335
- BUKOVEC, Marija 25
- BUSSI, Dr. Carlo 143
- BUTALA, Anton 351
- C**
- CALABRÓ, dr. Pasquale 34, 73, 144, 145, 146,
170, 197
- CARLI, Zdravko 162
- CENCIČ, Amalija 268, 269

CENCIČ *por.* Moscovia, Katarina 270
 CENCIČ, Pavla 268
 CENCIČ, Rožica, Rozalija 268, 269
 CERAR, Marička (Tičeva) 340
 CERAR, Mihael, (Tičev) 339
 CEZA, Drago 348
 CHIABAI *por.* Dugar, Kristina - Sonja,
 Planinka 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79,
 80, 82, 84, 85, 86, 101, 115
 CHURCHILL, Winston 65
 CICCARELI, dr. Antonio - dr. Anton 30, 55
 CICUTTI, dr. Giuseppe 61
 CORDARA, dr. Mario 59
 COTIČ, Bruno 352
 CUDER, Danilo 346
 CUDER, Francka 321
 CUDER, Karlo 330
 CVEK, Martin 201
 CVEK, Stanko 200
 CVETREŽNIK, Marija 25

Č

ČADEŽ, Emil 348, 354
 ČANKOV, Silvo 122
 ČARGO, Antonija 30
 ČEBOKLI, Fani 270
 ČEBOKLI, Rozalija 270
 ČEBOKLI, Slavko 274, 275
 ČEBULA, Fani 322
 ČEFARIN, Alojz 217
 ČEH, Mirko 14
 ČEHOVIN, Ludvik 351
 ČELIK, Peter - Tolminc, Tolminski (Zajčev)
 12, 208, 211
 ČELUTA, Teodor 352
 ČERMELJ, Vlado 178
 ČERNE, Štefan 14
 ČERNE, Jože 216
 ČERNIGOJ, Leopold 97
 ČERNILOGAR, Stanko - Stankič 269
 ČERNUTA, Fani 315
 ČERNUTA, Viktorija 315
 ČERNUTA, Andrej 316
 ČERNUTA, Dora 329
 ČERNUTA, Vladimir - Igor 306
 ČETRČIČ, Anton - Topol (Kovačev) 39, 234,
 235, 240, 242, 256
 ČETRČIČ, Pavle (Kramarjev) 56

ČIRKOV (Cirkev), Pavel - Pajo 95, 99, 345
 ČOPI, Franc - Borutin 282, 309, 321
 ČOPI, Silvester - Vilson (Wilson) 329
 ČOŠ, Stane 326
 ČRNIGOJ, Angel 352
 ČRNUGELJ, Franc - Zorko 3, 4, 74, 124, 140,
 158, 163, 166, 291
 ČRV, Jožefa, Pepca 146
 ČUFER, Franc 206
 ČUFER, Karel - Drago 16, 97, 165, 172, 173, 175,
 176, 177, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189,
 191, 192, 193, 194, 195, 196, 201, 202, 206
 344
 ČUK, Jodok 22
 ČUŠIN, Jožef 269, 270

D

D'ALISA *por.* Vučić, Fortuna (Srečka) 284
 DARNOVŠEK, Pirin 354
 DEBELLIS, Lucien 354
 DEBENJAK, Herman 132, 277, 278, 279
 DEBENJAK, Herman 347
 DECOLLE, Anton 352
 DEKTA, Alojz 356
 DEL BIANCO, Vergilio - Sato 355
 DEL BUONO, Pietro 311
 DEL BUONO, Zora 311
 DELLA BIANCA, Franc - Zvonko 294, 306,
 307, 308, 315
 DELLA BIANCA, Jože - Mirko 297, 322
 DEMŠAR, Milka 38
 DERGANČ, dr. Franci 7
 DESKULTANOV, Sura 172
 DEVETAK - BIGNAMI, Ilka 144, 181
 DEVINAR, Vencelj 350
 DI BARBORA, Rino 349
 DI NAPOLI, Francesco 349
 DIEGO, Saša (Sciascia) - Lupo 128, 132, 133,
 136, 353
 DIETZ, dr. Zoran, Zorislav 223, 224
 DIONISIO, Antonio 298
 DJENADIJ, Sreten 268, 272, 273
 DJUROVIĆ, Milovan, Milivoj 124, 167, 170, 171
 DOBRAVEC *por.* Žerjav, Julka (Tonova) 191
 DOLENC, Jožef, Jožko 134, 347, 354
 DOLJAK, Ludvik - Dimnikar 262
 DOMINIK, Franc 352
 DORNIK, Vlado, Ladislav - Matija 35
 DRAGIN *por.* Žigon, Jelka 214, 215, 220

DREŠČEK, Franc (Lavrinov) 82, 350, 351
 DREŠČEK, Anton - Boris 296
 DRNOVŠČEK, Ignac 54
 DROBNIČ, Tončka 257
 DRUFOVKA, Izidor 31
 DRUŽINA *por.* Mervič, Zora, Zorka, Albina -
 Dunja, Planinka 101, 165, 173, 175 190,
 193, 196, 200, 202, 356
 DUGAR, Angela 88
 DUGAR, Anton 76
 DUGAR, Franc - Tine (Širokar) 23, 27, 28, 40,
 47, 92
 DUGAR, Kristina - Vojka 22
 DUGAR, Marjan, Mario - Ferdinando 86
 DUGAR, Terezija, Terezina 27, 47, 91, 92
 DŽERBAKOV, Džumabjek, Džumalja - Kazak
 82, 99, 345

E

EKAR, Ciril 353
 ERZETIČ, Dorica 124
 ERZETIČ, Ivan 347
 ERŽEN, Albina 213

F

FABČIČ *por.* Bratina, Frančiška 225, 226
 FABELLO, Remo 354
 FABJAN, Cvetko, 353
 FABJAN, Ivan - Niko 187, 188
 FAGANEL, Marija 268
 FAJGEL, Leon, Leo, Jože - Volga 71, 78, 79, 80,
 81, 83, 84, 87, 273
 FALETIČ, Maks (Malevšev) 150, 306
 FALETIČ, Olga 358
 FAMEO (Famca), Avreljo 349, 354
 FELTRIN, Dominik 12
 FELTRIN, Filip 220
 FELTRIN, Franc 223, 225
 FENG FONG dr. Jang 211, 212, 217
 FERENC, dr. Tone 45, 59, 305
 FERFOLJA, Karlo 348
 FIDEJČUK, Ivan, Viktor 172
 FIGELJ, Anton 134, 353
 FIGLIOLI, Pino 60
 FILEJ, Mihael 25
 FILEJ, Rudolf 54
 FILIPČIČ, Alojz - Švejč 209, 211
 FILIPOV, dr. Pavle, Pavel, Pavlik 110, 111, 165,
 173, 289

FILLI, Adrijana 144
 FIORESE, Zora 315
 FLAJS, Jožefa 322
 FLAJS, Mirko 322
 FLAJS, Vili 297
 FLIS, Drago - Strela 12, 20, 302
 FLORJANČIČ 217
 FON, Anton 322
 FON, Ciril - Bogdan 38, 39
 FON, Ignac 292
 FON, Janez (Tomajšček) 39
 FON, Janez (Arnejev) 39
 FON, Kristina 328
 FON, Lenči 177
 FON, Marija, Mici 144, 200
 FON, Peter - Martin 28
 FORNAZARIČ, Andrej 172
 FORTUNAT, Lenart - Andrej 241, 254
 FRANJGA, Anton - Sokol 260, 285
 FRATNIK, Ignac 22
 FRATNIK, Ivan 208, 210
 FRATNIK, Mirko 259, 261
 FRLAN, Marjan (Mario) 350, 358
 FUGARO, Cesare 127, 128, 133
 FUGARO, Marička 128
 FURLAN, Slavko - Dušan 235, 242
 FURLAN, Slavko - Zvonko 347
 FURLAN, Vera 130, 131, 354

G

GABERŠČEK, Anton (Šimenc) 255
 GABERŠČEK, Danilo - List 261, 263
 GABERŠČEK, Iva (Čehcova) 237, 242, 255
 GABERŠČEK, Ivan 350
 GABERŠČEK, Marija 144, 173, 178
 GABERŠČEK, Olga (Čehcova) 240, 242, 255
 GABERŠČEK, Vinko - Jaka 235, 242, 262, 264
 GABRIJELČIČ, Franc 353
 GABRIJELČIČ, Ivo, Ivan 44, 62, 96, 156, 157
 GABRIJELČIČ *por.* Peterka, Jelka - Gabrijela
 3, 76, 338
 GABRIJELČIČ, Mihael, Miha (Kranjcav) 26,
 66, 68, 70, 76, 338
 GABRIJELČIČ, Stanko 348
 GABRŠČEK, Albin - Svoboda 262
 GABRŠČEK, Janez, Ivan (Šušterjev) 175, 356
 GABRŠČEK, Marija 144
 GABRŠČIK, Marija 197

- GAČNIK, Edo 103, 124
 GALA, dr. Aleksander - Peter 4, 6, 7, 8, 18, 19,
 20, 41, 55, 86, 97, 136, 139, 146, 148, 153,
 177, 184, 185, 187, 196, 199, 208, 209,
 212, 232, 233, 234, 236, 237, 241, 243, 259,
 260, 261, 288, 294, 295, 302, 316, 344
 GALA, dr. Mitja 260
 GAMBIN, Veletin 356
 GARGES, Nikolav, Nikolas 346
 GARIBALDI GALZIGNA, Piero 25
 GASPARINI, Albino 170, 200
 GAŠPERIN *por.* Skalin, Marica, Marija -
 Sneženka 106
 GELPI, Boris 356
 GENTILLI dr. Alberto 23, 24, 144, 197, 211, 237,
 238, 254
 GERBEC, Anton (*dekan*) 47, 73, 115
 GERBEC, Anton ml. (Gorenji Gomilar) 42, 43
 GERBEC, Anton, Tonče, Toni (Gorenji
 Gomilar) 18, 21, 22, 36
 GERBEC, Blaž 8
 GERBEC, Franc - Bogdan 78, 119
 GERBEC, Jožef 47
 GERBEC, Leopold 69
 GERBEC, Luka 116
 GERBEC, Mihael (Šuštarjev) 117
 GERBEC, Srečka 8
 GERBEC, Veronika (Šuštarjeva) 116, 117, 118
 GERBEC, Viktor (Šuštarjev) 117
 GERBEC, Zdravko (Šuštarjev) 117
 GERSZEWSKI, Magnus - Magee (Mcgee) 95,
 96, 348
 GIANFRATE Silvo - Srečko 86, 326
 GLOBOCNIK, Odilo - Globus 333
 GOGALA, Anton - Gorenjc 322
 GOLJA, Albin 23, 70, 79, 133
 GOLJA, Alojz (Mlinar) 205
 GOLJA, Ana, Ančka 194, 197, 200
 GOLJA, Anton 97
 GOLJA, Edvard (Mlinar) 205
 GOLJA, Evgen 185
 GOLJA, Maks 186, 187, 192
 GOLJA, Milena (Mlinarjeva) 205
 GOLJA, Mirko 183, 188
 GOLJA *por.* Pipan, Olga (Mlinarjeva) 38, 205
 GOLJA, Vladimir 204
 GOLJAT, Ivan 135, 277, 279
 GOLJEVŠČEK, Frane 106
 GOLJEVŠČEK, Lidija 124
 GOLJEVŠČEK, Viktor (Mežnarjev) 16, 124, 126
 GORENŠČEK, Eliza 289
 GORJUP, Alojz 47
 GORJUP, Franc 11
 GORJUP, Jožef 158
 GORJUP, Klara 25
 GRAČNER, Jože - Zmago 146, 351
 GRAHELJ, Ferdinand 217
 GRAHELJ, Rafael 217
 GRAVNAR, Jožefa - Žefinca 124, 347, 348, 352
 GRAVNAR, Karlo - Zimc 13, 41, 42, 48
 GRAVNAR, Rajko (Riko) - Luka 41, 42, 48
 GRAZIANI, Rodolfo 174
 GREBENJAK, Alojz 79, 99, 346
 GREBENJAK, Stanko 79, 99, 346, 349, 350
 GREGA, Mirko 183
 GREGORČIČ, Angela (Koroščeva) 250
 GREGORČIČ, dr. Milan 8, 93, 94, 95, 104
 GREGORČIČ, Franc (Polov) 290
 GREGORČIČ, Ivan (Korošček) 250
 GREGORČIČ, Jože - Jernej (Štengarjev) 234,
 242, 244, 256, 264
 GREGORČIČ, Marija (Koroščeva) 250
 GREGORČIČ, Rezka (Koroščeva) 250
 GREGORČIČ, Vladimir - Majurc 259
 GREGORIČ, Bernard - Stojan 23, 26, 35
 GREGORIČ, Jožef 356
 GREGORIČ, Vladimir, Vladko - Jelko 241, 288,
 316
 GREIF, Martin - Rudi 19, 20, 239, 250
 GRESANI, Gabato 354
 GRESANI, Giovato - Gallo 355, 356
 GRILANC, Stanko - Srečko 20
 GROHAR, Slavko 356
 GROSAR, Anton 284
 GROSAR, Franc 356
 GROSAR, Marjo 284
 GRUDEN, Ivan, Janez (Močilčar) 218
 GRUDEN, Leopold 216
 GRUDEN, Ludvik (Močilčar) 218
 GRUDEN, Marija (Močilčarjeva) 211, 213
 GUIDI, Giuseppe 347
- H**
 HADALIN, Jožefa 217, 219
 HAUSSER, Paul 55
 HERMAN, Alojz - Dušan 91
 HITLER, Adolf 182, 211

HLEDE, Oliva 353
 HOČEVAR, Miran 350, 358
 HOJAK, Cilka 24
 HOJAK, Kristina (Tomaževa) 54
 HOSNER *por.* Bradaškja, Josephina, Pina - Vlada 171
 HOVELJA, Bruno 68, 70
 HRAST, Ivan (Vančev) 289
 HRAST, Lambert, Albert - Berto (Pucov) 127, 133, 130, 353
 HRAST, Marjo 284
 HRAST, Mirko - Igor 242, 248
 HRAST, Rozi 270
 HRIBERNIK, dr. Ivan 223
 HUBER, Dolfe, Domicijan 328
 HUBER, dr. Edvard Marius 316, 323, 328, 329, 330
 HUBER, Heimo 330
 HUBER, Hilda, Hildegarde 329
 HUBER *por.* Venturini, Odette, Detti 330
 HUMAR, Albin 56
 HUMAR, Alojzija 24
 HUMAR, Feliks 186, 192
 HUMAR, Franc 56
 HUMAR, Maks 354
 HUMAR, Miroslav - Ižanc 165, 170, 172
 HVALA, Anton - Peter (Martinčkov) 183
 HVALA, Ciril (pri Žerovcu) 56
 HVALA, Filip 183
 HVALA, Franc (pri Malnarju) 12
 HVALA, Ida 29, 88
 HVALA, Ignac 214
 HVALA, Ivan 11
 HVALA, Justin 141
 HVALA *por.* Orlandi, Lojzka 216
 HVALA, Marija - Nataša 29, 88
 HVALA, Marija, Marica (pri Žerovcu) 56
 HVALA, Matilda 6
 HVALA, Peter (pri Žerovcu) 56
 HVALA, Rafael (pri Žerovcu) 29, 56
 HVALA, Strojzija 23
 HVALA, Viktor (Pleharjev) 201
 HVALICA Alojzija ml. (Mlinarjeva) 114
 HVALICA, Alojz (Kovačev) 35, 117
 HVALICA, Alojzija (Mlinarjeva) 84, 114
 HVALICA, Anton, Tonca (Mlinarjev) 83, 115
 HVALICA, Blaž 70
 HVALICA, Doro 48
 HVALICA, Elja (Bajtarska) 107
 HVALICA, Franc (Mlinarjev) 114

HVALICA, Francka - Franka (Bajtarska) 27, 115
 HVALICA, Francka - Vasiljka (Frkcova) 63, 88
 HVALICA, Janez (Mlinarjev) 114
 HVALICA, Janez (Matevžev) 115
 HVALICA, Marija Aleksandra (Matevževa) 99, 115
 HVALICA, Milka (Matičičeva) 63
 HVALICA, Nada (Bricava) 63
 HVALICA, Olga (Bajtarska) 27
 HVALICA *por.* Lovišček, Olga - Volga (Frkcova) 62, 63
 HVALICA, Rozina (Kovačeva) 117
 HVALICA, Valentin (Mlinarjev) 114
 HVALICA, Viktorija (Bajtarska) 96, 115

I

IARIA (Jarija), Antonio - Nino 198
 IBRAIMOVSKI, Ibro (Ibraimi Ibraim) 219
 IGNJATOVIČ, Radojica - Grujica 291
 IPAVEC, Pavla 25
 IVANČIČ *por.* Volarič, Anica - Vilma 171, 172
 IVANČIČ, Jože 292
 IVANČIČ, Lovrenc 348
 IVANČIČ, Mirko 322
 IVANČIČ, Stanislav - Slatnik 209, 211

J

JAKOPIČ, Albert - Kajtimir 52, 153
 JAKOPIČ, Ana 25
 JAKOPIČ, Andrej 112
 JAKOPIČ, Franc - Bradač, Muštacar 25
 JAKOPIČ *por.* Lango, Jožefa, Pepca 25
 JAKOPIČ, Marija 25
 JAKOPIČ, Valentin 25
 JAMŠEK, dr. Pavel 322, 328
 JANEŽ, Jakob 142
 JARC, Anton (Lovrčev) 141
 JARC, Marija (Špičkova) 28
 JARC, Štefanija 144
 JAVKOVIČ, dr. Svetozar 290
 JAZBEC, Leopold 8
 JELINČIČ, Andrej - Rožnik 145
 JELINČIČ, Jožica, Pepca (Puliševa) 28, 143
 JELINČIČ *por.* Štoka, Marija, Marica - Mira (Povlinčeva) 72, 107
 JELINČIČ, Roman 202
 JERAJ, Mirko 352
 JEREB, Anton 12, 13

- JEREB, Marija, Mici 213
 JERINA *por.* Lah, dr. Pavla 6, 7, 316
 JERMAN, dr. Janez 185
 JERMOL, Anton (Jakčev) 97, 194, 202, 203
 JERMOL, Lojzka 200
 JERMOL, Marija 200
 JERMOL, Milan 39
 JERMOL, Silan 70
 JERONČIČ, Bogomir, Mirko (pri Podcelu) 10, 47, 93, 94, 95, 111, 112, 113, 116
 JERONČIČ, Marija, Marička (pri Podcelu) 10, 23, 40, 47, 51, 60, 89, 93, 94, 95, 111, 112, 113, 120
 JERONČIČ, Marjan, Mario 79, 99, 346
 JERONČIČ, Milica, Emilija 94, 95, 107, 112, 113
 JERONČIČ, Srečko 346, 347
 JEŽ, Anica 122
 JEŽ, Ignac (Lukov) 216, 219
 JEŽ, Pavel - Stanko 30, 31
 JUG, Jože - Tonči (Čargov) 73, 74
 JUG, Alojz 62
 JUG, Andrej 111, 112
 JUG, Anton (Kopovišar) 36
 JUG, Antonija 24
 JUG, Dušan (Mesarjev) 38
 JUG, Francka 111
 JUG, Ivan 356
 JUG, Ivanka - Jelka (Kalarjeva) 28, 73
 JUG, Jožef - Silvester (Marjančev) 23, 26, 27, 40, 41, 42, 43, 44
 JUG, Karel (Mesarjev) 38, 39
 JUG, Marija (Dudlova) 144
 JUG, Tina 111
 JURCA, dr. Ciril 9
 JURI, Elso - Rino 355, 356
 JURMAN, Antonija (pri Petrinu) 116
 JURMAN, Jožef 47
 JURMAN *por.* Kenda, Marija - Mimica, Mimi 214, 215, 220
 JUVANČIČ, dr. Ivo 279, 318
- K**
 KADLIK, dr. Edmund 7
 KÄFER 180
 KALIN, Ana 199
 KANALEC, Anica - Zmaga 357
 KARAPANDJA Branko - Matjažek 91, 217
 KARIS, Mario - Maks 356
 KARLIN, dr. Franc 107
 KARLOVINI, Rudolf 348
 KARNEL, Regina 25
 KAŠCA, Jožefa 339
 KAŠCA, Rafael - Graben 339
 KAVČIČ, Andrej 353
 KAVČIČ, Andrej - Kovač 148
 KAVČIČ, Anton 357
 KAVČIČ, Franc 244
 KAVČIČ, Ivan (Mojšček) 148
 KAVČIČ, Ivanka 190
 KAVČIČ, Janez 81
 KAVČIČ, Jožef, Pepi (Štengarjev) 201, 358
 KAVČIČ, Marija - Slava (Fevčkova) 144, 166, 169
 KAVČIČ, Marija, Mica (Kašanova) 290
 KAVČIČ, Metod 244
 KAVČIČ, Oskar 356
 KAVČIČ, Zinka (Nadiževčeva) 28
 KAVS, Andrej 357
 KAVS, Anton (Miklavčičev) 314
 KAVS, Jožef, Pepi 320
 KAVS, Marija 320, 321, 322, 323
 KAVS, Mira (Kajtova) 327
 KEBE, Ivan 51
 KEBE, Lojze 51
 KEBE, Tone - Kobe 51, 52, 253, 289
 KEBER, Zorko, Štefan, Albin - Planinko 28
 KEMPERLE, Ivan, Janez (Mežnar) 201
 KEMPERLE, Neža (Mežnar) 201
 KENDA, Anton (Tomažcev) 201
 KENDA, Jožefa (Tomažceva) 201
 KENDA, Andrej 196
 KENDA, Anton - Hribar 183, 184, 189, 196, 201
 KENDA, Anton - Istok 322
 KENDA, Feliks 173
 KENDA, Ferdinand - Nikolaj 296
 KENDA, Franc 330
 KENDA, Franc - Stojan 286, 288
 KENDA, Jakob (Kosov) 192, 197
 KENDA, Jakob (pri Čendu) 194
 KENDA, Jožef - Pepe 29, 56
 KENDA, Jožef - Pepi (Šmidov) 309
 KENDA, Justina (pri Čendu) 194
 KENDA, Marija 144
 KENDA, Marija (Puhova) 184
 KENDA, Marija (Kosova) 192
 KENDA *por.* Štih in Živec, Marija - Majda 282, 283, 286, 287, 288, 289

- KENDA, Peter (Puhov) 184, 187
 KENDA, Peter (pri Juriju) 204
 KENDA, Stanko - Nikolaj 329
 KESLER, dr. Milan 29
 KEŽMAN, Karel - Miro 209, 210
 KIDRIČ, Boris 260
 KIKELJ, Ema, Hema 220, 221, 222
 KIKELJ, Franc 220, 221, 222
 KIKELJ, Ivan, Janez 188
 KIKELJ, Janez (Arnejkov) 223
 KIKELJ, Natalija (Arnejkova) 223
 KJURMAN, Rafael - Fele 348
 KLANJŠČEK, Gojko, Gojmir 111
 KLAVŽAR (Clauserio), Milton 197, 200
 KLAVŽAR, Ciril 215
 KLEČ, Franc (Lesnikarjev) 165, 172, 173, 193, 194, 196, 350
 KLEČ, Julijan 190
 KLEČ, Karel 165
 KLEMEN, Anton 88
 KLEMENČIČ, Anton 268, 270
 KLEMENČIČ, Franc 225, 226
 KLEMENČIČ, Franciška 225
 KLEMENČIČ, Janez 223, 224, 226
 KLINEC *por.* Kos, Jolanda 116
 KLINKON, Andrej, Pikč (Pikatoncov) 201
 KLINKON, Angela, Angelca 191, 197
 KLINKON, Marija (Pikatoncova) 201
 KLINKON, Pavel, Pavle (Tomažic) 140, 356
 KLINKON, Viktor (Tomažic) 148
 KLOBUČAR, Franc (Jaklnov) 141
 KLOBUČAR, Franc - Nanos (Ruscev) 170, 235, 236, 241, 242, 245, 249, 259
 KLOBUČAR, Mici 155
 KNAPIČ, Lojze 181
 KNEŽEVIČ, Vladimir - Volodja 146
 KNIGHT, Alton 95, 344, 349, 358
 KOBAL, Franc (Golobovcev) 10, 213, 214, 215, 216, 218, 220, 221
 KOBAL, Justin (Golobovcev) 214, 218, 219
 KOBAL, Ludvik 223
 KOBAL *por.* Laharnar, Natalija, (Kančarca) 24
 KOBAL, Viktorija 223
 KOBÉ, Ivan 348, 349, 350, 353
 KOČEVAR, Miran 354
 KODELI, Katarina (Bizjakova) 172
 KODELI, Mara (Bizjakova) 172
 KODELIS, Ivan 353
 KODELJA, Franc 348
 KODRIČ, Mirko 353
 KOFOL, Janko - Tine Brada, Bradač 23, 118
 KOFOL, Mimi (Fonova) 242
 KOFOL, Stanislav - Kačar 30
 KOGOJ, Alojz 355, 358
 KOGOJ, Avguštin, Avgust - Vojko 165, 167, 173, 190, 204
 KOGOJ, Ivan (Liščerjev) 182, 194
 KOGOJ, Jožef, Jož 12
 KOGOJ, Natalija, Nataša 222
 KOKORIČ, Ivan 169
 KOKOŠAR, Ferdo 148
 KOKOŠAR, Pavla 214
 KOLENC, Črt 123
 KOLENC, Kristina 130
 KOLENC, Stane 339
 KOLENC, Stanko (Barakarski) 28
 KOLENC, Zorka 130
 KOLER, Ludvik 357
 KOMAC, Anton - Danko (Paver) 57, 144, 296, 311, 323
 KOMAC, Danilo - Brdavs 296, 300
 KOMAC, Jožef (Matičič) 321
 KOMAC, Jožefa 322
 KOMAC, Slavko 322
 KOMAC, Zora 297
 KOMAR, Tončka - Soča 54
 KOMEL, Stanko 131
 KONAVEC, Mara 284
 KONAVEC, Slavko - Vanja 54, 80, 289, 290
 KONAVEC, Terezija (Andrejeva) 287
 KONCUT, Anton 352
 KONCUT, Franc 124
 KONCUT, Henrik 349, 350
 KONJAJEV, Aleksander 305
 KOREČIČ *por.* Badalič, Amalija 130
 KOREČIČ, Lojzka 129
 KOREČIČ, Marija, Marička 129
 KOREN, Alojz - Janez 356, 358
 KOREN, Ignac 262
 KOREN, Ivan, Janez 175
 KOREN, Izidor 250
 KOREN, Karlo 351
 KOREN, Marija 289
 KOREN, Mirko - Lado (Martinov) 140, 145, 146, 149, 150, 152, 153, 170
 KOREN, Olga 142

- KOREN, Oskar - Zvezda (Martinov) 145, 150, 152, 153
 KOREN, Rudolf 356, 357
 KORENČIČ, Mirko 351
 KORENČIČ, Vinko - Tone 219
 KORJASKAN, Petar 352
 KORNINA, Edvard 352
 KOS, Jernej

- KUK, Marija 90
 KUMAR, Edi 354
 KUMAR, Franc 104, 344, 345, 346
 KUMAR, Ivan - Nuto 144
 KUMAR, Janez 353
 KUMAR, Marija 144

LOVIŠČEK, Alojz (pri Bricu) 118, 119
 LOVIŠČEK, Anton - Tona (pri Bricu) 118, 119
 LOVIŠČEK, Antonija (pri Bricu) 118
 LOVIŠČEK, Jožef 112
 LOVIŠČEK, Jožef, Jože (pri B

MELAN, Ivan 250
 MELIHEN, Andrej, Ignac 272
 MELINK, Franc 201
 MELINK, Štefaniya 129
 MERVIČ, Angel - Blaž 42, 44
 MERVIČ, Francek 19

OBLUBEK, Mirko 103, 124, 127, 128
 OBREKAR, Felicita, Cita 216
 OCCIVELI, Bruno 198
 OGRIN, Franc 124
 OHOJAK, Darko - Mirko 252, 286, 287, 288
 O

- PIRETTI, Arturo 353
 PIRIH, Francka 191, 201
 PIRIH, Ivan 25
 PIRIH, Ivan 191
 PIRIH, Julijan, Julko 47, 116, 117
 PIRIH, Justin, Avguštin 29, 56
 PIRIH, Peter 225
 PIRJEVEC, Dušan - Ahac 286
 PITAMIC, Ivan - Radovan (Felcov) 235, 243, 245, 247, 249, 261
 PIVONCHERO, Gino 347
 PLAHUTA, Alojz 44
 PLATIŠE, Alojz 209
 PLATIŠE, Jakob - Franc 208
 PLENIKOVIČ, Josip 351
 PODGORNIK, Roza (Špičkova) 216
 PODKORITNIK, dr. Franc - Očka 9, 91, 223, 224
 PODOREH, Ivan 187
 PODOREH, Ivana 187
 PODVERŠIČ *por.* Markočič, Tončka 129
 PODVRŠČEK, Marija - Zarja 255
 POHAR, dr. Edvard - Brko 7
 POKOVEC, Franc - Poki 241
 POLJAK, Štefan 217, 218, 220, 222
 PONTONI 24
 POSANI (Pisano?), Severin 352
 POŽAR, Drago 96
 PREDALINI, Gvido 355
 PREGELJ, Ivan - Frlež 13, 354
 PREGELJ, Štefan 20
 PREMRL, Janko - Vojko 38
 PRESEN, Julia 24
 PRESEN, Mihael - Zvezda 24
 PRESETNIK, Franc, Fabij 213
 PRIMOŽIČ, Ivan - Žagar 306
 PRINČIČ, Cvetko 352
 PRINČIČ, Korado, Rado 134, 354
- R**
- RADIN, Vladimir 352
 RAJNER, Franjo 188
 RAKUŠČEK, Mirko 290
 RAMAZAN, Humar 351
 RAVALJA, Gvido 355
 RAVNIHAR, dr. Božena - Nataša 334
 RAVNIK, Anton 116
 RAZPET, Jakob - Mars 289
 RAZPET, Stane 213
 REAR, Silvio - Neda 355, 357
 REDELONGHI, Marko - Bojan, Benečan 269, 270, 271, 273, 274, 276
 REJC, Marija 256
 REJEC, Karel 202, 204
 REJEC, Rudi, Rudolf (Pirihov) 256
 REJEC, Viktor (Pirihov) 256
 RENKO, Štefanija 11
 REPIČ, Angela 40
 REŠ, Miha 327
 RIBOLICA, Anton 100, 128, 347
 RIJAVEC, Alojzij - Striček 272, 275
 RIJAVEC, Andrej (pri Kladarju) 12
 RINK, Anica 201
 ROBIČ, Vlado 351
 ROBUFFO, Piergentino 348
 ROJC *por.* Šinigoj, Viktorija - Zmaga 219, 223, 224
 ROLJEVIČ, Milojko 290
 ROMMEL, Erwin 55
 ROOSEVELT, Franklin D. 65
 ROT, Alojz (Zepov) 302, 311, 312
 ROT, Alojz (Jurnov) 313
 ROT, Alojz (Muhčev) 313
 ROT, Andrej (Jurnov) 313
 ROT, Andrej - Svoboda (Lenčev) 292, 294, 297, 300, 306, 307, 314
 ROT, Anton 292
 ROT, Anton (Melinkč) 314
 ROT, Emilija - Vera 295
 ROT, Franc 243
 ROT, Franc (Muhčev) 313
 ROT, Franc (Lenčev) 314
 ROT, Franc - Zmago, Ognjenkar (Zepov) 294, 297, 300, 306, 307, 308, 311, 312, 313 316
 ROT, Jožef (Jurnov) 302
 ROT, Jožef (Zepov) 302, 312, 313
 ROT, Jožef, ml. (Zepov) 302, 311, 312
 ROT, Marija (Lenčeva) 314
 ROT, Marija - Dunja 322
 ROT, Marija, Mica (Muhčeva) 313
 ROT, Marija, Mici (Zepova) 311
 ROT, Nada (Josceva) 299
 ROT, Štefanija 295
 ROTTERI, dr. Filippo 22
 ROVALIJA, Gvido 358
 ROZET, Rina 8
 ROŽIČ, Anton 345
 ROŽIČ *por.* Fikfak, Manda, Amanda 123

ROŽIČ, Rozina 123
 RUČNA, Franc - Tarzan 296
 RUČNA, Ivan - Matevž 349, 358
 RUKLI, Marija 258
 RUPNIK, Veronika 156
 RUSANOV, Askijar 82, 351
 RUSJAN, Ernest 350
 RUSJAN, Ivan 352
 RUSJAN, Ivan 353
 RUŠIČ, Peter 23
 RUTAR, Alojz - Svečan (Jakčev) 309
 RUTAR *por.* Medved, Alojzija (Pologarjeva) 233
 RUTAR *por.* Golja, Angela (Kasovdarjeva) 200
 RUTAR *por.* Zega, Anica, Ančka - Dora
 (Ivancetova) 138, 139, 142, 155, 165, 166,
 168, 169, 170, 171, 176
 RUTAR, Anton (Kumrov) 139
 RUTAR, Anton (Ivancetov) 158
 RUTAR, Anton 357, 358
 RUTAR, Anton 357
 RUTAR, Anton - Čufer 256
 RUTAR, Anton ml., Tone, Toni - Mohor
 (Ivancetov) 138, 139, 140, 142, 145, 154,
 155, 170
 RUTAR, Darko 347
 RUTAR, dr. Karel 8, 226
 RUTAR, dr. Stanko 107
 RUTAR, Ernest (Tončkov) 141
 RUTAR, Franc (Ruščev) 28
 RUTAR, Franc (Tončkov) 141
 RUTAR, Franc (Pajštvarjev) 193
 RUTAR, Ivan (Tončkov) 141, 144
 RUTAR, Ivan (Kasovdar) 200
 RUTAR, Ivan - Mitja (Ivancetov) 140, 154, 155,
 156, 157, 158
 RUTAR, Ivan - Tisa (Kumrov) 200
 RUTAR, Ivan, Janez (Lasinarjev) 175
 RUTAR, Ivan, Janez - Marko, Zagorc
 (Štengarjev) 235, 243, 244, 245, 250, 251,
 252, 264
 RUTAR, Ivana 197
 RUTAR, Jakob 219
 RUTAR, Janez - Krn 145
 RUTAR, Janez, Ivan 161
 RUTAR, Janez, Ivan 197
 RUTAR, Janko - Marko (Gašperinov) 165, 166,
 170, 171, 173
 RUTAR, Janko, Ivan, Janez - Marko (Macekov)
 290, 291

RUTAR, Jožef, Pepi (Bezjakov) 73, 99, 100, 345
 RUTAR, Jožef, Pepi (Maharač) 148
 RUTAR, Justina (Kumrova) 141
 RUTAR, Katarina 140
 RUTAR, Katarina, Kati - Olga (Ivancetova) 154,
 155, 156, 157, 158, 200
 RUTAR, Maks (Pužev) 250, 254, 255
 RUTAR, Marica (Jurčeva) 252, 256
 RUTAR, Marija (Tončkova) 141, 144
 RUTAR, Marija (Ivancetova) 147
 RUTAR, Marija 177
 RUTAR, Marija (Smrekarjeva) (Štengarjeva) 255
 RUTAR, Matija 292
 RUTAR, Miha (Tončkov) 141
 RUTAR, Milka (Tončkova) 141
 RUTAR, Mirko - Istok (Gašperinov) 165, 166,
 170, 172, 173, 177, 350
 RUTAR, Neža (Maharačeva) 197
 RUTAR, Roman 221
 RUTAR *por.* Janež, Rozi (Ivancetova) 142, 155
 RUTAR, Rudolf, Nac (Pologarjev) 238
 RUTAR, Silvo (Kumrov) 141
 RUTAR, Stanislav 108
 RUTAR, Stanko - Živko 262
 RUTAR, Štefan, 357
 RUTAR, Terezija (Kašanova) 141, 142, 166, 169
 RUTAR, Terezija (Žefovčeva) 290
 RUTAR *por.* Berlič, Tončka - Tamara 249
 RUTAR, Uršula (Kumrova) 141

S

SALADIN, Marija 24
 SAMSA *por.* Fakleš, Nada - Francka 13, 255,
 257, 258
 SARBELIV, Nogomet 351
 SATLER (Sattler), Jože 94
 SAVRIN, Marija 107, 109
 SCROCOPPI, Norma 323
 SEDALA, Emilija 279
 SEDEJ, Ivana 6
 SEGALA, Jožef 24
 SELIŠKAR, Rado 106
 SEMENSATO, Primo 346
 SERJUN, dr. Ignac 219
 SETAH METOH, Disumbaj 351
 SIMČIČ, Neven - Mik 335
 SIMONČIČ, Janez 230
 SIMSIČ, Jože - Jurij 42, 43
 SIRK *por.* Šibav, Danica - Svinčenka 106, 124

- SIRK, Rozalija 197
 SITAR, Stanko 344
 SIVEC, Franc 358
 SIVEC, Jožefa 233
 SIVEC, Olga (Petricova) 172
 SIVEC, Slavko - Luka 322
 SKANTAMBURO, Anton 354
 SKOČIR, Anton, Toni - Vasilij (Dragarjev) 145
 SKOČIR, Danilo 270
 SKOČIR, Ivan 292
 SKOČIR, Jožef 357, 358
 SKOČIR, Maks - Gabrijel (Potokarjev) 243, 249, 250, 251, 252
 SKOČIR, Marija 233
 SKOČIR, Mirko - Miško 145, 233
 SKOČIR, Olga 174
 SKOČIR, Stanko - Srečko (Potokarjev) 234, 235, 250, 255
 SKRT, Blondina 24
 SKRT, Danica 25
 SKRT, Emilija 24
 SKRT, Franica 199
 SKRT, Kristina 24
 SKRT, Marija 13, 25
 SKRT, Pavel 194
 SKRT, Pavli 357
 SKUBIN, Jožef 292, 354
 SLABE, Feliks 214
 SMERDUJ, dr. Franjo 257
 SMREKAR, Drago 255
 SOKOLOV, dr. Peter 55
 SOVDAT, Anica 173
 SOVDAT, Marija (Jačeva) 286
 SOVDAT, Slavko 288, 290
 SPAGNUL *por.* Blažič, Natalija (Scubulova) 129, 130
 SPESAT, Luciano 355
 SREBRNIČ, Cvetka 28
 SRIMŠEK *por.* Kuhar, Anica 257, 297, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309
 STALIN, Josif 65
 STANIČ, Ignacij 13
 STANIČ, Olga 90
 STANIČ, Pavle 13
 STEFANIA, Michael - Hanibal 355, 357
 STERLEKAR, Nace - Jože 339
 STRAUSSGITEL, Ana, Anca (Cipceva) 316, 323
 STRES, Alojz (Nandar) 284, 354
 STRES, Ivana 321
 STRES, Izidor, Dori - Silvo 243, 258, 286
 STRES, Marija 321
 STRGAR, Amalija (Čodčeva) 73
 STRGAR, Anton 100
 STRGAR, Franc 47
 STRGAR, Jelka 25
 STRGAR, Julija 24
 STRITAR, Zora 305
 STRLE, Franc - Strela 20
 STUA, Nerina - Bruna 357
 SULIČ, Ivan - Car 35
 SULIČ, Ivan - Iztok 11, 12
- Š**
 ŠARF, Izidor 212
 ŠAUTA, Jože - Kostja 268, 272
 ŠAVLI, Alojz - Muza 296
 ŠAVLI, Ema 28
 ŠAVLI, Ferdinand 112
 ŠAVLI, Franc - Anton Medved 233, 237, 238
 ŠAVLI, Franc - Tarzan (Rnejev) 234, 243, 245, 254
 ŠAVLI, Ivan, Janez (Rnejev) 234, 254
 ŠAVLI, Štefan - Oskar (Mačkov) 27, 34, 35, 42, 43, 44, 84
 ŠČUK, 148
 ŠEKLI, Ernest 349, 350
 ŠEMOLE 8
 ŠIFRER, Vincenc 351
 ŠIMAC, Danica 272
 ŠIMAC, Nikolaj - Koletto 272
 ŠIRCA, Albert 67, 68, 70, 71
 ŠIRCA, Karel, Karlo 68, 71, 79, 80, 93, 103, 127, 128, 131, 133, 350
 ŠKODIČ, Dušan - Sulc 24, 34, 35
 ŠKODLAR, Čoro 335
 ŠKODNIK, Franc 29
 ŠKORJANC, Srečko - Vinko 18
 ŠKRBEČ *por.* Črnugelj, Fanika 257
 ŠMID, Vekoslav - Vasja 10, 220
 ŠORLI, Mica, Marija (Hvalčeva) 211, 215
 ŠOROVIČ, Danilo 217, 233, 282
 ŠPACAPAN, Mile - Igor 19
 ŠPACAPAN, Zoran - Dušan 219
 ŠPIK, Peter - Srečko 12, 189
 ŠPIK, Roza 208
 ŠPIK, Štefan 12
 ŠTANFL, Anton - Triglav 13

ŠTANGL, Branko - Peter 64
 ŠTEKAR, Bruno 99, 353
 ŠTEKAR, Lidija - Andi 61, 62, 63, 68, 69, 79, 85,
 89, 97, 99, 100, 104, 347, 350
 ŠTEMBERGER, Marija 73
 ŠTERLING, Milan 185
 ŠTIH, Bojan 235, 236, 243, 264
 ŠTIH, Ema 284
 ŠTIH, Jože - Marko (Žehov) 282, 283
 ŠTIH, Justina 258
 ŠTOKA, Cijan 68, 351
 ŠTRUKELJ, Andrej 59, 60
 ŠTRUKELJ, Slavko 351
 ŠTRUKELJ, Stanislav (pri Malenču) 18, 20
 ŠTRUKELJ, Viljem, Vilčk 200
 ŠTUBEL, Zoro 351
 ŠTURM, Anton 253, 255
 ŠTURM, Edi 270
 ŠTURM, Jasna - Milka (Jelcova) 290
 ŠTURM, Jožef, Joško 16, 104, 127, 131, 132, 133, 277
 ŠTURM, Katarina (Jelcova) 290
 ŠTURM, Katra (Briscova) 255
 ŠTURM, Marija (Jelcova) 250
 ŠTURM, Mica, Marija (Medvedova) 250
 ŠTURM, Mirko (Medvedov) 250
 ŠTURM, Mirko 270
 ŠTURM, Rudi 241
 ŠULIGOJ, Andrej (pri Jeronču) 11
 ŠULIGOJ, Danilo 7, 216
 ŠULIGOJ, Filip - Rombon 56
 ŠULIGOJ, Frančiška 49
 ŠULIGOJ, Jožef 49
 ŠULIGOJ, Jožica 108
 ŠULIGOJ, Kristina 25
 ŠULIGOJ, Marica - Dora 25
 ŠULIGOJ, Marija (pri Jeronču) 11
 ŠULIGOJ, Pavla (pri Jeronču) 11
 ŠULIGOJ, Pavla 25
 ŠULIGOJ, Pavla - Svoboda, Smreka 28
 ŠULIGOJ, Valerija 25
 ŠULIGOJ, Viktorija 24
 ŠULIN, Nada 316
 ŠUMATIČ, Vlado - Srbin 268, 272, 273, 274,
 275, 276
 ŠUŠTARIČ, Valter 358
 ŠUŠTERŠIČ, Alojz 346
 ŠVILIGOJ, Mirko 354

T

TALJAT, Anica 24, 197
 TALJAT, Klara 198
 TALJAT, Stana 198
 TALJAT, Valentin 23, 198
 TAROŠ, Jožef 8
 TAVASANI, dr. Mario 111
 TAVČAR, dr. Bojan 56
 TAVČAR, dr. Igor 134
 TAVČAR, Janez - Marolt 209
 TEAT, Luigi - Primo 348
 TELL, Guglielmo 353
 TERPIN, Elvira 130
 TESTEN, Ivan 24
 THOMSON, dr. 289
 TINTA, Amaliya (Kolarjeva) 42, 48
 TINTA, Anton - Toni (Kolarjev) 48, 49, 50
 TINTA, Cvetka (Kolarjeva) 48
 TINTA, Franc (Kolarjev) 47, 48
 TINTA, Franc (iz Krestenic) 243
 TINTA, Ivan (Kolarjev) 48
 TINTA, Justina (Kolarjeva) 48
 TINTA, Rozalija, Roza (Kolarjeva) 48
 TINTA, Stane (Kolarjev) 48, 49
 TOGNON, Giene Alberto 349
 TOLAR, Miha - Zoro 7
 TOMAZETIČ, Jože 84
 TOMAŽIČ, Anica 177, 178
 TOMAŽIČ, Boris 115, 118
 TOMAŽIČ, Joško 42
 TOMC, Vinko 18
 TOMINC, Ivan 43
 TOMŠIČ, Rudolf - Rudi 173
 TONKLI, Fanika 272, 274
 TONKLI, Stanka 272, 274
 TORKAR, Luka 358
 TOROŠ, Dušan 127
 TRANQUILLO, dr. Villa - Lučo, Angel 23, 194,
 197, 198, 199
 TRENTA, Franc - Jakša 258
 TRETTE, Giuseppe 24
 TROHA *por.* Kikelj, Natalija 217
 TRPIN, Jožefa, Pepina 13
 TRPIN, Nadja 239
 TRPIN, Radko 350
 TRUDEN, Stanko - Dušan, Tone 11, 20
 TUMA, dr. Henrik 149
 TURK, Danilo - Joco 154, 155

TURŠIČ, Ivan - Iztok 68, 71, 184
 TUŠAR, Frančiška 213
 TUTA, Kristina 144
 TUTA, Miha (Lavrinov) 201
 TUTA, Zora - Anica (Bajtčeva) 34, 73, 171

U

UČAKAR, Janez - Kranjski Janez, Škarje 13,19,
 22, 23, 26, 34, 78, 112
 UJEVIČ, Petar 82, 351
 URBANČIČ, Amalija 107
 URBANČIČ, Ivan 283
 URBANČIČ, Mila 284
 URBANČIČ, Rozi 258
 URBANČIČ, Vera 258
 URŠIČ, Albert 351
 URŠIČ, Albert 351
 URŠIČ, Alma 14, 292
 URŠIČ, Anton 14, 292
 URŠIČ, Franc - Joško (Kovačev) 154, 163, 164,
 174, 252, 258, 259, 285, 286, 287, 288,
 290, 291, 296, 329
 URŠIČ, Janko 86
 URŠIČ, Jože 225
 URŠIČ, Jožef 358
 URŠIČ, Karlo (Mrakčev) 270, 273
 URŠIČ, Marija (Kovačeva) 164
 URŠIČ, Milan - Janko 152, 297, 300, 302, 305
 URŠIČ, Vencelj (Mrakčev) 271, 273
 URŠIČ, Vladimir - Nikolaj (Zabregar) 282, 283,
 284, 286, 290

V

VALENTI, dr. Davorin - Dare 6, 110, 111
 VALENTINČIČ, Franc 23
 VALENTINČIČ, Janko - Soški 29
 VALENTINČIČ, Nada 350
 VALENTINČIČ, Viktor 23
 VALIČ, Anton 16, 59, 79, 95, 99, 100, 103, 177,
 344
 VALVO, Pavel 353
 VAŠIČEK, Ladislav 349
 VAVPOTIČ, Jože 69
 VEKIET, Livio 358
 VELIKONJA, Franc (Dolenji Gomilar) 18, 21,
 22, 36
 VELIŠČEK, Alojz - Veljko 13, 14
 VELIŠČEK, Franc 54

VELIŠČEK, Jožef (Berjačev) 14
 VELUŠČEK, Anton - Matevž 10
 VELUŠČEK, Joško 353
 VELUŠČEK, Mirko 108
 VENCELJ, Oton - Boris 216, 243, 249, 250, 251,
 264, 300, 302
 VENDRAMIN, Marica 78
 VERTELJ, Leopold - Dimitrij 324
 VIDALINI, Jožef 109
 VIDANI, Rudolf 352
 VIDIC, Jože 83
 VIDIC, Katarina 28, 64
 VIDIČ, Katarina 25
 VIDMAR, Irma 28
 VILFAN, dr. Josip 149
 VIŽINTIN, Ludvik 79, 103, 176, 350
 VODOPIVEC, Milenko 16, 80, 269, 270, 272,
 275
 VODOPIVEC, Zvonimir, Zvone - Nazdar 276
 VOGRIČ, Marija 217
 VOGRIN, Max 318, 319, 330
 VOJSKA, Ivan 183
 VOLARIČ, Alojz - Joža 288
 VOLARIČ, Ana 286
 VOLARIČ, Andrej - Organist (Martinov) 248
 VOLARIČ, Ignac 288
 VOLARIČ, Milka 286
 VOLARIČ, Miloš 253
 VOLARIČ, Rudolf, Rudi - Stojan (Ščirnov) 243,
 248, 251, 252, 289, 290
 VOLAVŠEK, dr. Branko 9
 VOLČJAK, dr. Viktor 6, 16, 61, 90, 91, 93, 94,
 95, 97, 102, 104, 111, 124, 125, 126, 127,
 128, 135, 173, 175, 176, 214, 344
 VON LE FORT, Peter 77
 VONČINA, Andrej 25
 VOVK, Aleksander 122
 VREČAR, Avguštin - Jušt 269, 276
 VREČAR, Marija 292
 VRENKO, Benjamin - Slovenko 10
 VUGA, Ana 200
 VUGA, Ivan 109
 VUGA, Milica 28
 VUGA, Olga 198
 VUKOSLAVČEVIČ, Dušan 353

Z

ZABREŠČAK, Alojz 217
 ZAJC, Avgust 97, 104, 268, 272, 345
 ZAKRAJŠEK, Ciril 104, 346
 ZALAŠČEK, Franc 358
 ZALAŠČEK, Marija (Zastenarjeva) 202
 ZAMPARUTTI, Ettore 355
 ZANETTI, Luciano 355, 358
 ZARLI, Josip 148
 ZAVORRA, Alvize 347, 350
 ZDRAVLJIČ, Marjan, Mario 78, 110, 111
 ZENEZI, Franc 198
 ZLATOPER, Valerija 200
 ZLOBEC, Ciril 157
 ZORČ, Ivan 319
 ZORJAN, Antonija 4
 ZORNIK *por.* Žorž, Antonija 316
 ZORNIK, Milena 322
 ZUODAR, Dušan 34, 39, 42, 84, 347
 ZUODAR, Zvonko 11, 124
 ZUPAN, Ivan, Janez 272
 ZUPANC, Ciril 19, 20
 ZUPANČIČ, Alojz - Zmago 11
 ZUPANČIČ, Katarina - Katrcica 341
 ZUPANČIČ, Peter - Stojan 339, 341
 ZUPET, Avgust - Jerič 220

Ž

ŽABAR, Gabrijela 25
 ŽABAR, Ivan 24
 ŽABAR, Štefanija 25
 ŽAGAR, Alojz, Poljan 320
 ŽAGAR, Franc - Čamberlajn (Chamberlaine) 10
 ŽAGAR, Milka (Rdelova) 54, 295
 ŽAGAR, Pavlina 295
 ŽAGAR, Tone (Pejčkov) 300
 ŽBOGAR, Alojz - Slavko 104, 346
 ŽBOGAR, Antonija 29
 ŽBOGAR, Avgust 100, 345, 349, 350
 ŽBOGAR, Izidor 198
 ŽEFRAN, Ivan 165, 167, 173, 178
 ŽERJAL, Drago - Topol 349, 358
 ŽIGON, Mirko 349
 ŽIGON, Valerija - Vipavka, Zmaga 80, 269,
 270, 272
 ŽIŽMOND, Alojzija 44
 ŽIŽMOND *por.* Žgur, Hermina - Slavenka,
 Slovenka 26, 44

ŽIŽMOND, Franc 44
 ŽIŽMOND *por.* Štok, Milica - Nataša 26, 40,
 42, 44, 45, 47
 ŽNIDARŠIČ, Franc - Bogdan 143
 ŽNIDARŠIČ, Leopolda 107
 ŽONTAR (Žonta), Peter 355, 358
 ŽUBER, Franc 269

W

WATSON, M. D. C. 334
 WILSON, Henry 229

Neznani priimki

Kristina 351
 Lipe 282
 Maks, dr. Muki 59
 Nadja 289
 Sergej 213, 215, 219
 Taras 12
 Valter 180

KAZALO

UVOD	3
1. PARTIZANSKO ZDRAVSTVO	5
Oskrba ranjenih ali bolnih partizanov na osamljenih kmetijah	10
Sanitetni postaji na Idrijskem	15
Upravniki sanitetnih postaj Slovenske vojaške partizanske bolnišnice Svoboda ...	16
2. SANITETNA POSTAJA ŠT. 9 POLICE POD GOMILO	17
Ranjenci iz boja SPO in Gregorčičeve brigade	30
Boj Gregorčičeve brigade na Kolovratu 10. maja 1943	36
V Bukovju	40
Napad italijanske vojske na sanitetno postajo	40
Milica Žižmond - Nataša je pripovedovala	44
Pokop posmrtnih ostankov borcev	47
Ohranjanje spomina na žrtve	48
Tone Kebe - Kobe	51
3. CENTRALNA BOLNIŠNICA NA DESNEM BREGU SOČE	53
Premična bolnišnica v Kostanjevici pri Ligu in v Podravnem	54
Ukanje	60
Podravno	62
Bolnišnica Lidija, pri Korninu (Koreninu), Bizjaki	63
Pohod 30. divizije 9. korpusa v Slovensko Benečijo	64
Centralna bolnišnica na desnem bregu Soče	66
Ernest Berke - Arnoš uide Nemcem, bolnišnica v Volčanske Rute pod zaselek Čanče ...	68
Bolnišnica Arnoš, pri Bizjakih (Namar)	70
V bližini Jurmanove kmetije	71
Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Svoboda	71
Sanitetni postaji Briško-Beneškega odreda pri Miklavcu in pod Bizjaki	72
Podrob	74
Kristina Chiabai - Sonja	77
Pri Jurmanu, izdaja	79
V senikih onkraj Idrije	84
Geben, Zapotok, v grapi pod Širokarjem, Strmole	87
Senik Franca Močilnika	87

Bukovje	89
Slovenska vojaška partizanska bolnišnica Jakob Završnik	90
V grapi pod Širokarjem	92
Greben, Bukovje, v bližino domačije Kornin (Korenin)	92
Ameriški letalci v bolnišnici Jakob Završnik	95
Težji ranjenci	97
Konec vojne	97
Pregled lokacij bolnišnice	98
Seznam osebja SVPB Jakob Završnik dne 14. marca 1945	99
Oborožitev na postojankah	100
Iz arhiva SVPB Svoboda	101
4. SANITETA V ZAPADNOPRIMORSKEM OKROŽJU	105
Dr. Sigismund Osser - Paolo	107
Jakob Andeljev	109
Marjan, Mario Zdravljč	110
Dr. Pavle Filipov	110
Dr. Mario Tavasani	111
Gojko, Gojmir Klanjšček	111
Kmečke domačije na Kambreško-Srenjskem in v Volčanskih Rutih, ki so veliko prispevale za NOB	111
Jazne ali Jazna	111
Podcel	112
Bizjaki /Namar/	113
Mlin ob Idriji	114
Zaselek Močila	116
Kmetija Julija	116
Mlin Jelovec nad Doblarjem	117
Pri Bricu v Rutih	118
5. GORIŠKA BRDA, ZVIRALO, OKREVALIŠČE JAKOPIČ	121
Komanda mesta Šmartno	122
Sanitetna postaja Zviralo	123
Oddelek Jakopič v Brdih	124
Obveščevalke in terenke	129
Osebe okrevališča Jakopič	133
Jožef Šturm	133
Konec vojne	136
6. SANITETNA POSTAJA ŠT. 6 POD VASJO ČADRG	137
Čadrg	138
Ob Zadlaščici, nato pod Čadrgom v bližini zaselka Ozidje	142
Mirko Koren je povedal	149
Partizanska pomožna učiteljica Katarina Rutar - Olga	154
7. SANITETNA POSTAJA VRŠIČEK OB IZVIRU REKE TOLMINKE	159
Boj Gregorčičeve brigade na Rdečem robu	160
Usoda partizanskega poveljnika	163
Po boju	164
Sanitetna postaja Vršiček – stanje osebja 14. marca 1945	172
Obisk iz SVPB Svoboda	177

8. SANITETNA POSTAJA ŠT. 5 POD LISCEM V KNEŠKI GRAPI	179
Zagotavljanje zdravil in sanitetnega materiala	197
Dva borca, določena za zdravljenje v Italiji	202
Preskrba s hrano	204
Varnost	205
Karel Čufer - Drago	206
9. SANITETNA POSTAJA ŠT. 4 NA ŠENTVIŠKI PLANOTI	207
V Žlebeh	208
Dr. Jang Feng Fong	211
Premična bolnišnica 31. divizije	212
Bajtarska jama in Lesarjev senik	216
Napad enot 9. korpusa na železnico v Baški grapi	226
10. SANITETNA POSTAJA ŠT. 7. POD KRNOM	231
Jaka Avšič - Hrast	232
Ob pritoku Mrzlega potoka, pod Humom	233
Bolničarka Ančka	236
Olga Mohar - Katja	239
Seznam osebja in ranjencev SP	242
Na Rdeči rob	245
Aktivist Rajko Berginc	253
Zaledje sanitetne postaje	254
Grob neznanega ruskega partizana	256
Dragica Braniselj	256
Breginjski Stol	258
Boj na planini Golobar	260
Zakaj tragedija	263
11. SANITETNA POSTAJA PRI ROBIDIŠČU IN NA MIJI	267
Sanitetna postaja Milenko v Jamniku	271
C 401 nad Breginjem	276
12. SANITETNA POSTAJA ŠT. 8. NA POBOČJU MATAJURJA NAD SUŽIDOM	281
Kobariška republika	289
13. SANITETNA POSTAJA ŠT. 10 NAD VASJO ŽAGA	293
Selitev ranjencev višje v Kaninsko pogorje	298
Napad na italijanske vojake na Žagi	299
Rupca	300
Pričevanje Anice Srimšek	302
Tragedija	304
Napad	310
Kdo je izdal Kamrico	310
Prehrana - zdravila - informacije	310
Sreča v nesreči	314
Selitev v Gozdec pod Mali Škedenj	315
V Trento	316
Manjša SP pod Bavškim Grintavcem	318
Zapoden, Zadnjica, vas Na Skali	319

14. REZIJSKI BATALJON PREVZAME RANJENCE 31. DIVIZIJE	325
S premično bolnišnico 31. divizije je bil tudi dr. Pavel Jamšek	328
Dr. Edvard Huber	328
15. TRANSPORT RANJENCEV DO LETALIŠČA NADLESK V LOŠKI DOLINI	331
Vrnitev Primorske k matični domovini	335
16. PODATKI O AVTORICI IN NJENEM SOPROGU	337
17. DODATEK	343
Seznam pacientov SVPB Svoboda	344
Prva knjiga	345
Druga knjiga	348
Knjiga umrlih in padlih	350
Glavna bolniška knjiga SVPB Jakob Završnik	351
Okrevališče Jakopič Brda	352
SP Vršiček ob izviru reke Tolminke	355
Pacienti, stanje 10. februarja 1945	355
Pacienti po februarju 1945	355
Pacienti, ki so prešli iz SP Lisčak v SP Vršiček decembra 1944 in v začetku 1945	358
18. VIRI IN LITERATURA	359
19. SEZNAM KRATIC	363
20. IMENSKO KAZALO	364
21. KAZALO	383

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Jelka Peterka, Rok Uršič:
Čas človečnosti

Izdajatelj in založnik: Združenje borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin
Prešernova ulica 2, 5220 Tolmin

Uredil: Rok Uršič

Lektoriranje: Antonija Zorjan

Avtorji in viri fotografij ter arhivi, ki jih hranijo (po straneh): Rok Uršič (32, 33, 43, 49/levo, 58/barvni, 61/barvna, 66, 75, 83, 93, 108, 125, 156, 161, 162, 196, 263, 287/ desno, 295, 314, 315, 317, 323, 345/desno), Marko Berginc (237/levo, 301/barvni), Dušan Jug (39, 81, 126/ barvna, 157), Edi Kutin (257, 299, 311, 312, 313), Roman Lapanja (273), Cene Podgornik (257), Blaž Jereb (fotografije sanitetnega materiala iz SP Vršiček in Pod skalco na začetku poglavij), Slovenski Jadran (9, 27, 88, 169, 195, 261), Tolminski muzej (229, 285), Cerkljanski muzej (279/levo), Gravoštamptolmin (138), ostale fotografije so iz družinskih albumov in so jih prispevali sorodniki fotografiranih.

Oblikovanje: Blaž Jereb

Postavitve, priprava in tisk: Gaya d.o.o.

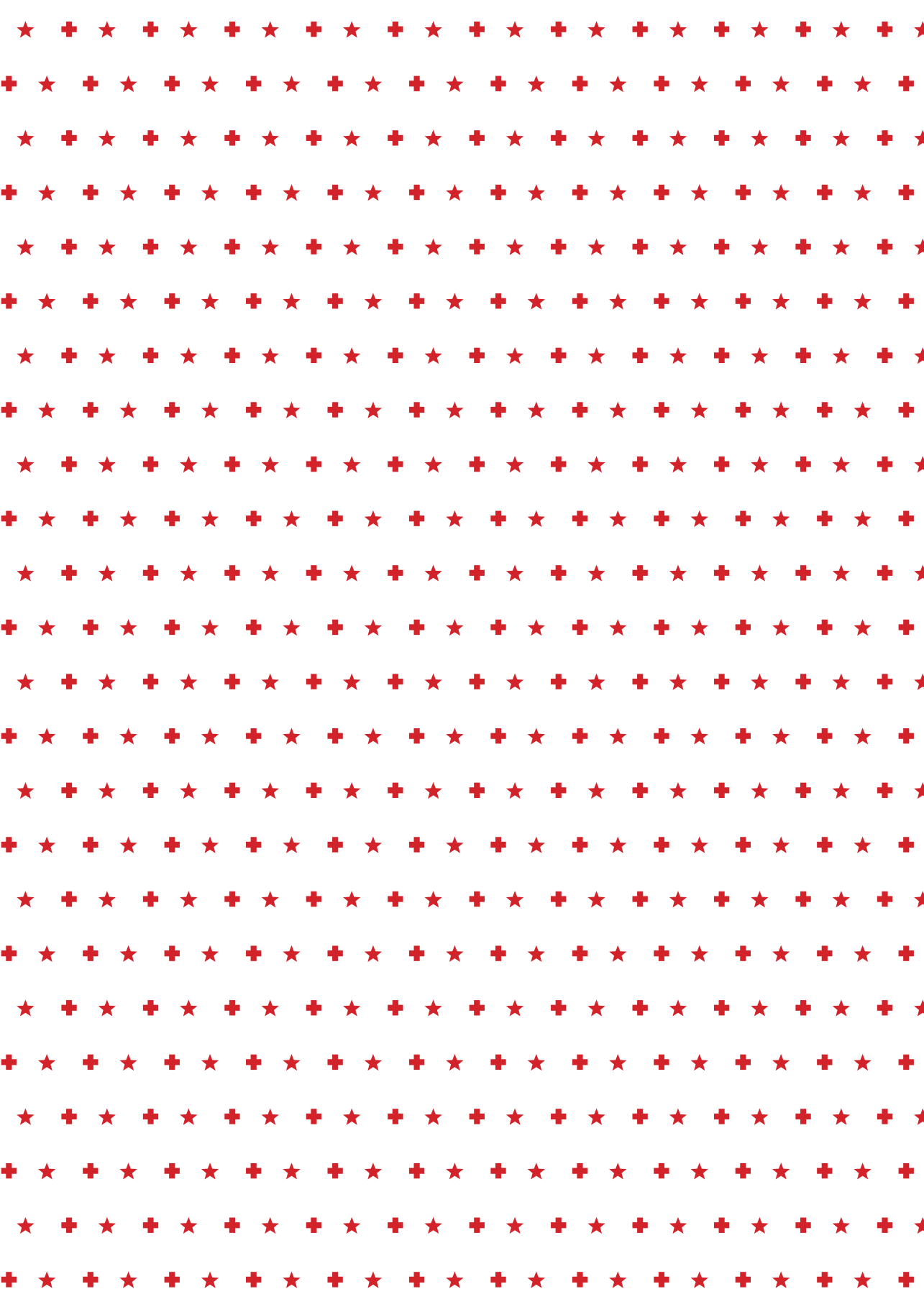
Naklada: 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis

(ni v redni prodaji)

Tolmin, 2016

Knjiga **Čas človečnosti** združuje vse znane podatke o partizanskih sanitetnih postajah v Posočju: iz objavljenega partizanskega vojnega in povojnega tiska, iz osebnih arhivov, iz pričevanj še živih udeležencev ali njihovih potomcev, iz raznih fondov arhivov in muzejev v Tolminu, Novi Gorici in Ljubljani, iz seznamov bolnikov in ranjencev slovenske vojaške partizanske bolnice Svoboda in sanitetnih postaj, iz seznamov partizanov brigad in odredov, ki so se med NOB borili v Posočju in iz domobranskega tiska. Predstavljene so naslednje sanitetne postaje: št. 4 na Šentviško planoti, št. 5 v Kneški grapi, št. 6 pod Čadrgom, št. 7 pod Krnom, št. 8 na pobočju Matajurja, št. 9 Pod skalco pri Doblarju, št. 10 na pobočju Kanina, C 401 nad Breginjem, sanitetna postaja pri Robidišču in na Miji, ki je nastala po pohodu 30. divizije v Beneško Slovenijo, sanitetna postaja Vršiček v dolini Tolminke, ki je nastala po boju Gregorčičeve brigade na Rdečem robu in sanitetna postaja Briško-Beneškega odreda v Volčanskih Rutih. Največ prostora je v knjigi namenjenega slovenski vojaški partizanski bolnišnici, ki se je razvila iz bolnišnice, ki je zdravila ranjence iz goriške fronte, potem postala premična bolnišnica 1. Soške brigade, kasneje pa centralna bolnišnica na desnem bregu Soče. Združila je vse sanitetne postaje v Posočju, jih strokovno podpirala in materialno oskrbovala. Zaradi konspiracije in zavajanja sovražnika je nosila različna imena: Lidija, Arnoš, Jakob Završnik, najbolj pa je znana po imenu Svoboda. Delovala je na 16 lokacijah med Kostanjevico pri Ligu in Volčanskimi Ruti v času od septembra 1943 do konca vojne in s svojim okrevališčem Jakopič v Brdih v največji tajnosti negovala več kot 200 pacientov.